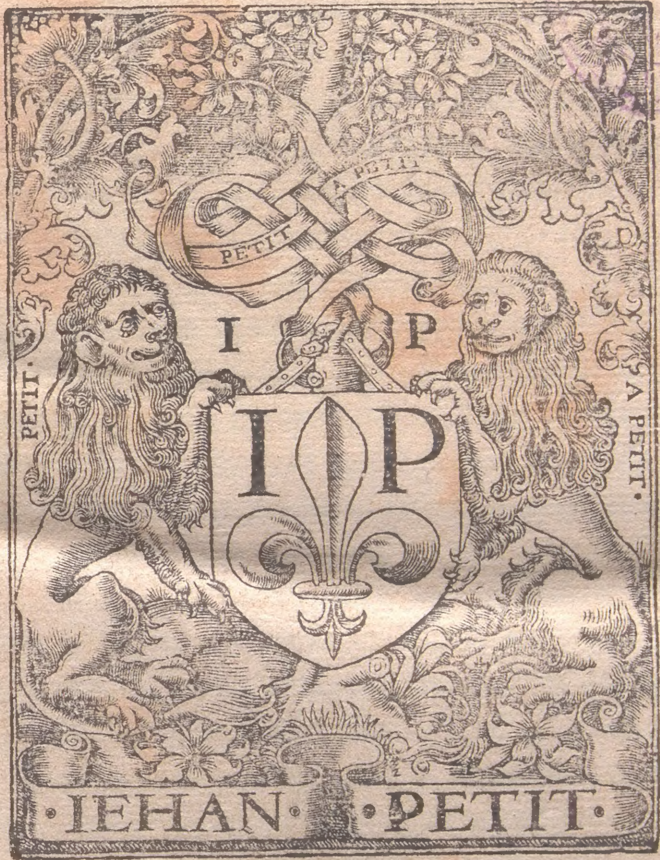
22
107

D. HAYMONIS VIRI SANCTISSIMI OLIM EPISCOPI HALBERSTATTENSIS

pia, breuis ac dilucida in omnes PSALMOS explanatio,
quam ille veluti spiritualis apicula, ex omnium veterum
hortis ac pratis florentiss. decerpsit, quò simplicibus
& occupatis esset parata saluberrimi mellis copia.
Opus recens enatum.

PARISIIS
Væneunt Ioanni Paruo, sub insigni Lilii Aurei,
in vico Iacobæo. Anno M. D. XXXIII.

DES. ERASMVS ROTE-

RODAMVS INSIGNI PIETATE VIRO

Ioanni Emstedio cartusiano Louanii. S. D.

QVANQVAM haud ignoro, charissime frater, nō deesse tibi confabulones, qui & solitudinem tuam exhilarent, & silentium istud non sinant esse mutum, tamen visum est vnum addere, qui pia loquitur verius quam diserta: tametsi nō video quo pacto negari possit disertè dici, quod piè dicitur. Is est Haymo monachus, Abbas & Episcopus, mira breuitate, mirâque simplicitate ac perspicuitate enarrans Psalmos Dauidicos. Fuit hoc studiū seculis aliquot monachis eruditis, vt quę à veteribus vel subtilius essent scripta doctis, vel fusius dicta apud populum, in compendium redigerent adeo perspicua breuitate, vt & ab occupatis, & à tenuiter literatis facile valeant percipi. Huius ordinis præcipue sunt Anselmus, Beda, Claudius, & hic qui nunc venit in tuos complexus Haymo, quorum industria non mediocrem vtilitatem attulit Ecclesiæ: præsertim si quis spectet, tū tempora, tū regiones in quibus illi vixerunt. Decet autem, vt qui reiectis omnibus remoris properāt ad illam cœlestem vitam, quam maxime sint expediti, nec vllis minus necessariis sarcinis grauentur. Quo magis mirandum est, quòd quidam qui victu cultúque simplicitatem apostolicam profitentur, doctrinam amplectantur omnium minime simplicem, sed argutiis superuacaneis, & Auerroicis dogmatibus, ac nouis insuper somniis spinosissimā. Quum igitur tales essent monachi, nomen erat apud omnes gratiosum, & honorificum erat appellari monachum. Nunc quorūdam mali mores in causa sunt vt boni quoque communis inuidiæ molestiam ferant. Aristippus quum vnguento quodam vehemēter esset delectatus, Male sit, inquit, istis cinędis, qui rem tam bellam infamarunt. Similibus verbis nō absurde quis stomachetur in eos, qui suo vitio monachi nomen in inuidiā vocarint, quum reuera non cōueniat vllum esse plausibilius. Quis enim non amet eos homines, qui verè mundo mortui, sese totos deo dedicarunt? Quorum talis est vita, talis oratio, vt nemo ab illorum conspectu, nemo à colloquio non melior discedat. A quibus nemo quicquam metuat incommodi, non fraudem, ab his qui pecunias habent pro ruderibus, & hoc quod habent, dilargiuntur egenis: non vindictam, qui iuxta doctrinam Euangelicam, orant pro persequentibus, amore prosequuntur eos quibus sunt inuisi, benefacta reponunt pro malefactis: nec est vllius pudicitiæ periculum, ab his qui & corde & corpore sunt incorrupti, qui propter singularē animi modestiam nulli se pręponunt, nulli inuident, nullum fastidiunt, sed quò

magis ad perfectionis culmen accedũt, hoc magis ducunt ſeſe omniũ infimos: & cũ reuera gẽmæ ſint & flores Eccleſię, tamen ipſi ſeſe fecem appellant. Aliorum lapſus aut eleuant, aut commode interpretantur, in propriós auſteri cenſores: aliena benefacta candide amplificant, ſua modeſte extenuant: nemini adulantur, neminé procacibus verbis percellunt præſentem, nemini obtrectant abſenti: nihil auditur ex ore illorum niſi quod eſt in corde, verba charitatis, verba conſolationis, verba amicę admonitionis & gratiarum actionis. Adeſt in his comitas non fucata, ſed ex bona conſcientia proficiſcens. In ſumma cæleſtis illius ciuitatis imaginem quandam nobis referunt, & angelicos choros quodammodo repræſentant, vel quòd iugiter decantant laudes dei, vel quòd transformati in ſpiritus, nihil habeant commercii cum carnis affectibus, vel quòd in ſumma viuunt concordia, vel quòd angelorum ritu inter homines ac deum velut internuncii, & populorũ vota illi commendant, & plurima bona ab illo precibus aſſiduis impetrant, non ſibi tantum, ſed in commune. Quid porrò ſi ad has virtutes accedat donum prophetię? vt gratis, vt purè, vt incorruptè doceant populum, ſiue voce, ſiue ſcriptis libris ſiue vtroq;? Quid quod ieiuniis, vigiliis, laboribus crucifigentes carnem ſuam, quantũ licet, ſupplẽt ea quæ deſunt paſſionibus Chriſti, ac ſeipſos quodãmodo immolant pro ſalute populi. Et tu laice potes male velle illis, qui dum crapula grauatus altum ſtertis, pro te vigilant, pro te ieiunant, dum tu deum alea, ſcortis, aliiſq; ſceleribus ad iram prouocas, illi pro te deprecantur: dum tu apud homines male de illis loqueris, illi de te bene loquuntur apud deũ? Quis tales viros, nõ vt ſemideos quoſdam veneretur, non amet, tanquam ad publicam vtilitatem quaſi diuinitus datos, etiam ſi ipſe ſit vir improbus? Nam eximia virtus etiam inimicos ſuos rapit in admirationem ſui. Et qui de nullo bene merentur, tamen inſtinctu naturę reuerentur eos, qui benefaciunt malis pariter ac bonis. Quæ nam igitur eſt quorundam peruerſitas, qui hoc ipſo contemnunt aliquem quòd monachus eſt? Qui monachum dicit, omnium heroicarum virtutum ſummam dicit, quæ beneuolentiam ac fauorem à bonis promerentur, à malis extorquent. Quòd ſi nihil aliud diſplicet quàm vocabulum, appellent pro monacho, ſi videtur, ſimplicem ac ſolitarium. Solitudo autem ea non æſtimatur numero conuictorum, ſed ſeperatione malorum affectuum: alioqui nec Cartuſiani ſoli ſunt. Vbicunque adeſt hæc ſolitudo, ibi adeſt frequentiſſima ſodalitas. Ille feliciter ſolus eſt, qui nullius improbi conuictu corrumpitur, qui nullos habet in animo tumultus affectuum inter ſe pugnantium, nec tamẽ cum deo conſentientium. Hoc pacto licet & in principum aulis, & in publicis magiſtratibus, & in mediis hominum commerciis eſſe monachum. Quænam igitur eſt animi peruerſitas odiſſe monachum, ob hoc ipſum quòd monachus eſt? Profiteris te Chriſtianum, & auerſaris eos qui Chriſto ſimillimi ſunt? Hic protinus occinent ſcio, plęroſque plurimum abeſſe ab hac imagine. Nullum igitur vitæ genus probabimus,

ſi propter malos oderimus & bonos. Quid igitur ſupereſt? Quid niſi vt amemus homines, incerta in meliorem interpretemur partem, ad vitia leuiora conniueamus, grauioribus mederi ſtudeamus potius, quàm exaſperare, ordinem ipſum & inſtitutum veneremur etiam. Quòd ſi ad hominum vulgarium ciuilitatem accedat monachorum ſeſe ad ea quæ veræ ſunt religionis toto pectore referentium induſtria, facile reuigeſcet priſtinus orbis fauor, facile obmuteſcent ora maledicorum. Itaque fiet, vt non ſolum viuant grati deo, gratioſi apud homines, verùm etiam feliciter hic viuant & hilariter. Nulli enim viuunt quietius aut ſuauius iis, qui vere monachi ſunt: nulli miſerius, quàm qui nō ex animo monachi ſunt. Illis monaſterium paradiſus eſt, his piſtrinum. Sed cuiq; magna ex partē in manu eſt, vt ſibi piſtrinum vertat in paradiſum. Ad Haymonem redeo, qui Dauidicam citharam pulſans angelicum cœtum veſtrum ad ſpirituales excitabit choreas, vt in hymnis & canticis domino pſallatis in cordibus veſtris. Nemo faſtidiat dictionis ſimplicitatem, ſed amplectatur ſententiarum pietatem. Hoc eò admoneo, quòd ſuſpicer multos eſſe tales, qualis ego fui olim, qui nauſeant ad omnia, quæ carent rhætorum condimentis & ornamentis. Sed quum eſſem paruulus in Chriſto, ſapiebam vt paruulus: atque vtinam nunc quoque prorſus euacuaſſem ea quæ ſunt paruuli. Hoc meum officium ſi quā apud te gratiam promeretur, oro vt hūc ἁμαρτωλὸν aliquādo precibus tuis Chriſto commēdes. Exēplar exhibuit venerabile Monaſteriū Canonicorū regularium vulgo dictum Marpach in Elſatia, reliquias inauſpicatiſſimi tumultus agricolarum.

Dominus illis pro malis reponat bona. Vale.

Friburgi Briſgoiæ, Anno à Chriſto nato M. D. XXXIII. pridie Cal. Martias.

INDEX PSALMORVM IVXTA SERIEM LITERARVM ALPHABETI.

INDEX PSALMORVM.

Finis indicis Psalmorum.

Canticorum in hoc opere explanatorum Index.

VITA D. HAYMONIS PER IOANNEM TRITTENHEMIVM ABBATEM Spanhemenſem.

HAymo tertius Epiſcopus Halberſtattenſis eccleſiæ in Saxonia, ex abbate Hirsfeldenſis cœnobii ordinis ſancti Benedicti, natione theutonicus, Alcuini monachi quōdam auditor, ad quem Rabanus Fuldenſis tunc abbas.xxii.libros de vniuerſo compoſuit, vir certè vndecunque doctiſſimus, diuinarum ſcripturarum ſagaciſſimus interpres, in declamandis homiliis ad populum excellentis ingenii fuit. Hic primo fuit monachus Fuldenſis cœnobii cum Rabano, poſtea factus eſt tertius abbas Hirsfeldēſis, poſtremo tertius Epiſcopus Halberſtattenſis conſecratus. Eandem Eccleſiam verbo & exemplo ſtrenuè gubernauit annis tredecim. Scripſit autem penè infinita opuſcula, de quibus iſta quæ ſubiecimus feruntur,

In quinque libros Moyſi	lib.v.	In Ioſue	lib.i.
In Iudicum	lib.i.	In Ruth	lib.i.
In Regum	lib.i.	In Paralipomenon	lib.i.
In Tobiam	lib.i.	In Ezdram & Neemiam	lib.i.
In Iudith	lib.i.	In Heſter	lib.i.
In Iob	lib.i.	In cantica canticorum	lib.i.
In Eſaiam prophetam	lib.iii.	Eſaias propheta nobili.	
In Hieremiam	lib.i.		
In Ezechielem	lib.i.	Et factum,&c.dicit beatus.	
In Danielem	lib.i.		
In xii.prophetas minores	lib.xii.	Verbum quod factum eſt.	
In Pſalmos quoque	lib.i.	Hymni vocantur,&c.	
In Euangeliis homiliarum	lib.ii.	Conſulens dominus huma.	
In omnes Epiſt.Pauli	lib.i.	A Corintho metropo.	
In epiſtolas canonicas	lib.vii.	In Actus apoſtolorum	lib.i.
In Apocalypſim	lib.i.	Legimus in Eccleſiaſti.	
De varietate librorum	lib.iii.	Cum ſis vnicum & ſanctiſſi.	
De ſancta Trinitate	lib.i.	De Chriſtianarū rerū memoria li.i.	

Alia quoque multa ſcripſiſſe dicitur, epiſtolas, ſermones, & diuerſos tractatus, qui ad notitiam meam non venerunt. Moritur ſub Ludouico imperatore filio Caroli magni. An.domini.D CCC.X X X I I I I.Indictione.xii.Sepultus in eccleſia ſancti Stephani Halberſtattenſi.

In præcedenti Epiſtola, facie prima, uerſu.21.lege, ſimplicitatem apoſtolicam profitentur, &c.

D. HAYMONIS EPISCOPI HALBERSTATTENSIS IN HYmnos seu Psalmos Dauidicos omnes, insignis pietatis & eruditionis Commentarius.

IN PRIMVM PSALMVM.

HYmni vocantur singuli Psalmi: hymnus enim est laus dei cum cãtico. In singulis Psalmis dei inuenitur laus: siue enim agatur de potẽtia diuinitatis, siue de perfectione humanitatis Christi, siue de sanctitate membrorũ, siue de conuersione pœnitentiũ, laudabilis deus ostẽditur. Cum cãtico ideo, quia & cum exultatione sunt facti à propheta, & in animũ recte intelligẽtium exultationem generãt. Cognito nanq; interitu totius humani generis propter inobediẽtiã primi hominis, prospiciensq; per spiritũ sanctũ reparationem futurã per obediẽtiã secundi, cum magna exultatione eũ propheta annũciat. Soliloquium vnusquisq; Psalmus dicitur, quoniam in ipsis solus spiritus sanctus sine omni auxilio humani ingenii loquitur. Vel soliloquium, nõ quia soli Psalmi de Christo loquũtur, sed quia dignius & manifestius cæteris prophetiis, scilicet frequẽtius & apertius in paucioribus verbis. Ex qua dignitate huius prophetiæ hanc prophetiam in frequẽtiori vsu habet Ecclesia. Cum dicit prophetæ simpliciter, Dauid nobis determinate insinuat: sicut per apostolũ, Paulũ determinamus. Prophetia idem est quod & visio: vnde in libro Regum prophetam Samuelem Saul videntem appellat dicens, Vbi est domus videntis? Non tamen quælibet visio prophetia dicitur, sed ea tãtũ quæ à solo spiritu ministratur: ea fit de præterito, vt Moyses, In principio creauit deus cœlum & terram: vel de præsenti, vt si quis per spiritũ ea præsentia videat, quæ per naturam videre nõ posset, vt Ezechielis spiritus transferebatur in Hierusalem, vt videret ea quæ ibi fiebant: de futuro, vt hæc eadem prophetia. Inspiratur autem prophetia vel per somnium, vt Ioseph: vel per angelum, vt Zachariæ: vel per internam inspirationem, vt hæc eadem, id est, Psalterium: vel per figuras, vt Noë per archam quam rexit in fluctu diluuii, figurauit Ecclesiam à Christo per mundi pericula regendam. Hæc verò prophetia Psalterium vocatur, quod nomen à quodam musico instrumento tractum est: quo instrumento Dauid & alii præcentores Psalmos modulabantur. Diffinitur autem prophetia sic, Prophetia est diuina inspiratio, quæ rerũ euentus, aut per visiones, aut per facta, aut per quorundam dicta immutabili veritate demonstrat. Per visiones, vt Ezechieli, & beato Ioãni in extasi positis. Per facta, vt Abrahę, per immolationẽ arietis: & Iacob, qui trãspositis manibus, Manassen & Effraim filios Ioseph benedixit. Per dicta, vt in Moyse de Christo legitur, Suscitabo de fratribus vestris pro- Deut.18.

 phetam,

phetā, ipſum tanquā me audite: vel in pſalterio. Fit autē prophetia per dicta duobus modis, ſcilicet aut gratia, aut permiſſione. Gratia, vt in Moyſe & in cæteris bonis. Permiſſione, vt in Sibylla vate, & in infidelibus philoſophis, qui multa diuino inſtinctu de Chriſto prædixerūt. Volens enim Dauid cultum dei amplificare, cum homines per ſenſum pſalmorū ad cultū dei, quia beſtiales erāt, nō poſſet adducere, eos & per ſymphoniā inſtrumētorū, & per cātū hominū ad colēdū deū ſtuduit incitare. Cōſtituit ergo cū archā de Sylo reduceret, tria milia virorū omni muſico inſtrumēto cātātiū, & illis cētū quinquaginta præfecit, quibus omnibus quatuor alios, Ethan, Eman, Aſaph, & Iditū præfectos adhibuit: ipſe quoq; cū pſalterio modulās in tabernaculo, ad diuinū cultū cæteros inuitabat. Hoc autē opus ab illo inſtrumēto hac ſignificatione Pſalteriū vocatū eſt: quia ſicut illud inſtrumētum decem chordas habēs, & ſuperius cōcauū vnde reſonat: ita hæc prophetia reſonat, ſemper loquendo de ſuperioribus. Loquitur enim de ſpiritualibus, nō cauſa humani fauoris, ſicut mūdani philoſophi, ſed appetitu vitæ æternæ. Decem vero chordæ illius pſalterii, decē legis præcepta ſignificāt. Quæ omnia præcepta bene implet, qui ea quæ in pſalterio legūtur exequitur. Sicut enim pſalterium quia deſuper ſonat, viuificationē ſpiritus ſignificat: ita cythara quia deſubtus ſonat, carnis mortificationem deſignat. Ideo autem pſalteriū viuificationē ſpiritus ſignificat, quia ſemper nos monet ea facere, in quibus ſpiritus viuificatur. Melodia vero, quæ ex illo muſico inſtrumēto chordis manu tactis fiebat, Pſalmus propriè appellatur, à cuius ſimilitudine iſtius prophetiæ partes diſtinctæ, Pſalmi vocantur: quia in ipſis ad quandam operationem manuum, ſiue affectionū, ſiue carnaliū manuū inuitamur, vt in hoc primo pſalmo ad cōformitatē ſecūdi parētis inuitemur. Sicut autē illa melodia, vbi ſolæ chordæ ſine voce ſonabāt, Pſalmus vocabatur: ſic illa, vbi ſola voce ſine chordis cātabatur, Cāticū dicebatur. Vbi vero melodia pręcedebat in chordis, & viua vox ſequebatur, Canticū pſalmi vocabatur: vbi autē viua vox præcedebat, & melodia ſequebatur, Pſalmus cātici dicebatur: ſecūdum quas diuerſitates quidam pſalmi intitulati inueniūtur. Sciendum eſt autem, quod nō eo ordine Dauid pſalmos cōpoſuit, quo hic ſūt ordinati. Cū enim in vxore Vriæ peccaſſet, Miſerere mei deus, fecit: Poſt hæc vero pro perſecutione Abſalon, Domine quid multiplicati ſunt, edidit. Item cum in regem à Samuele inungeretur, Dominus illuminatio mea, Mortuo quoq; Saul, Diligam te, &c. Ezdras vero diuino admonitus inſtinctu, in hunc ordinem compoſuit. Ordinis vero rationem (quem tamen eum habuiſſe credimus) in pluribus ignoramus. Communis materia totius huius operis, Chriſtus eſt tripliciter acceptus, ſcilicet ſecundum deitatem, ſecundum humanitatem, ſecundum corpus. Quod vero de cōtrariis, id eſt, dæmonibus impiis interſeritur, non ideo fit, quod ſit de principali materia: ſed vt principali materiei ſubſeruiat, per quaſdā cōmoditates admiſcetur: vt in primo pſalmo de impiis adducit, vt per eorū pœnam homines ab eorū cōformitate deterreat, & ad Chriſti conformitatem reducat. De hac vero materia hoc modo tractat,

ctat,ostendit potentiam deitatis, perfectionem humanitatis Christi, vniuersitatem sanctitatis membrorũ,conuersionem peccatorũ. Item cõmunis intẽtio est,vt nos Christo cõformes efficiat:vt sicut portauimus imaginẽ terreni, portemus imaginem cœlestis.Ezdras autẽ cùm cęteris psalmis titulũ adscripsisset,ideo huic psalmo non adscripsit,quia iste psalmus omniũ aliorũ titulus est:quia sicut titulus totam materiã sequentem prælibat: ita psalmus iste materiam sequentis operis tangit. De humanitate enim Christi tangit, vbi eum immunem esse ab ômni peccato ostendit: de deitate, vbi eum secus decursus aquarum plantatum esse dicit: de corpore Christi, vbi ostendit quod nobis vtilis fuit,cum dicit, quod fructum suũ dabit in tẽpore suo. Vel ideo etiam huic psalmo titulũ nõ apposuit,quia in quodam loco legerat Christũ ipsum hũc psalmũ appellantẽ caput libri,vbi dicitur, In capite libri scriptũ est de me,&c. Et ideo Ezdras nõ fuit ausus apponere titulũ, cũ Christus per Dauid vocauerit hunc psalmum caput libri. Habet autem hic psalmus materiam Christum, sicut prædictum est. Hoc modo agit de Christo, remouet omnia mala ab eo, ponit in eo omnem perfectionem virtutum,ostendit eum vtilem esse nobis. Sciẽdum vero quod illas perfectiones, quas hic de Christo ponit communiter,in psalmis sequentibus per partes singulas exequitur. In alio enim psalmo de humilitate Christi,in alio de patientia,in alio de resurrectione Christi agit, & in cæteris similiter. Habet & psalmus iste cõmunem intentionem,scilicet,vt conformemur nouo homini.Et quia intendit nos cõformes reddere Christo,ipsius dignitatẽ proponit,sic nos propheta inuitans, Vos qui lugetis compressi miseria primi parentis, deserentes illum veterem ad istum accedite: quia iste est beatus vir, primo contrarius. A similitudine exulantis loquitur,qui à naturali loco abiit, & inuẽto loco sibi complacito cœpit immorari,& iam nõ tam cito potest reuocari,sicut prius quando abire incepit: hic si deinde in cathedra,id est,in magisterio sublimetur,tãto minus facile retrahitur:ita Adã in beatitudine positus,abiit non localiter ab eo qui vbique præsens est,vt per Psalmistã dicitur, Si ascẽdero in cœlũ, tu illic es:si descẽdero ad infernũ ades:sed recessit à deo ꝑ dissimilitudinẽ,ad quẽ acceditur ꝑ similitudinẽ.Per dissimilitudinẽ abiit,cũ ratione postposita,in qua deo similis erat creatus, Euæ & consilio serpẽtis paruit. In via peccatorum stetit, quãdo actualiter pomũ comedit.In cathedra pestilentiæ sedit,cum se occultãdo & excusando de peccato posteros suos suo exẽplo excusationẽ docuit: & sic factus est infirmus,cum à deo factus esset firmus.Posset enim immortalis & impassibilis permanere, si domini præceptis constanter vellet obedire: deus enim in paradiso amœnitatis locauerat eum, in quo erant fructus, quorum alius famem,alius sitim extingueret, alii alias passibilitates extinguerẽt vel depellerent. Erat ibidem præterea lignum vitæ: cuius fructu si conuenientibus temporibus vteretur, mortem vitaret & senium, Contrà vero huius fragilitatem, Christus vir à viribus dicitur, qui cum esset natus in fragili carne,nec tẽtationibus cessit,nec aliqua tribulatione defecit:cõtra vero illius infelicitatem Christus beatus dicitur [qui non abiit] id est, nõ recessit à deo,

Psal. 39.

voluntate scilicet vel cogitatione vel consensu: & vt maius meritũ eius ostẽdat, notat eum habuisse persuasorem discessionis, cum subdit [In cõsilio impiorum] persuasit enim ei diabolus, vt adoraret eum, & daret ei regna mũdi. Impios vocat, cõtra cultum dei scilicet infideles: peccatores autem sunt, qui in turpi vita sunt. Et ipse idem Christus non stetit in via peccatorum, id est, in malis operibus. Per stare ideo actũ accipimus, quia sicut ille qui iam stat in aliena terra, non potest ita retrahi, sicut ille qui abire cœpit: sic ille qui in actu peccati est, non tam leuiter retrahitur, sicut ille qui in sola volũtate est. Mala opera viam peccatorum dicit, per quæ peccatores ad æternam damnationem incedunt [in cathedra pestilentiæ] id est, nec verbo nec opere studuit mala facere, nec docuit. In cathedra quidem sedit, quia doctor egregius fuit: cathedra enim sedes magistri est, soliũ regum, tribunal iudicis. Ex eius vero doctrina nulla pestis successit: ex ipso enim nulla in alios infirmitas transit. Pestilentia quidẽ infirmitas est, quæ ab vno animali ad plura, siue ad omnia transit. Per hoc quod dicit, non abiit, non stetit, nõ sedit, Christum ab omni peccato immunem ostendit. Omne enim peccatum est, vel voluntate, siue cogitatione, vel consensu, quæ volũtas per abire designatur, Vel in actu, qui per stare intelligitur, vel in doctrina, quę per sedere in cathedra pestilẽtię intelligitur. Quæritur quare remota voluntate peccãdi à Christo per nõ abiit, actum & doctrinam remoueat: cum voluntate remota, hæc alia remoueantur? Quod ideo factum dicimus, vt ostẽderet peccata eo ordine quo crescũt in aliis, eo ordine à Christo remouenda. Prius enim homo voluntate, id est, consensu & cogitatione peccat, deinde actu, tandem doctrina, scilicet exemplo & verbo: quæ eædem tres mortes animæ, per tres mortuos à domino resuscitatos figurantur. Per filiam archisynagogi quam in domo resuscitauit, peccandi voluntas, id est, prima mors animæ designatur: qui enim tantũ voluntate peccat, adhuc in domo est: nondum enim ad operationem processit. Per eum enim mortuum, quem extra portam resuscitauit, alia mors animæ, id est, actus peccati designatur: quia perficiendo peccata, extra portas sensuũ eximus, non remanentes in sola cogitatione. Per mortuum iam fœtentem & auras corrumpẽtem, peccati doctrina signatur, cuius fœtore & alii corrũpũtur. ¶ Sed in lege domini] Remotis à Christo omnibus peccatis atq; malis, eũ omni genere virtutũ repletũ ostẽdit. Cõtinuatio, Christus quidẽ nõ abiit, sed volũtas eius fuit in lege domini, id est, volũtatẽ habuit implẽdi legẽ domini. Lex enim dei est, in deuitãdis peccatis, bonisq; perpetrãdis sancta pręceptio. In lege, & nõ sub lege, ideo benedicit, quia sub notat coactionẽ. Christus volũtate spõtanea legem adimpleuit: & non solũ adimplere voluit, sed etiá per omnia adimpleuit: & hoc est, & in lege eius adimplenda meditabitur, id est, in eius impletione studiosus erit quomodo melius adimpleatur. Non dicit meditabitur, qđ ipse meditaretur: sed ideo, quia sicuti aliquis meditãs melius adimplet aliquid nõ meditãte: ita Christus adimpleuit legẽ melius omnibus aliis. Cum futurum ponit, id est, meditabitur, secũdũ hominem loquitur: est enim hominum, vt de futuris per futura loquãtur. Quando vero ea quæ futura

tura ſunt, vt iam præterita narrat, non loquitur ſecundum hominem, ſed quia ſpiritus illius rapiebatur vſque ad cõſilia dei, in cuius prouidentia iam omnia præterita ſunt: & ſicut in libro illo legebat iam præterita, ſic referebat hominibus illa iam præſentia[die ac nocte]id eſt, continue: vel, in proſperitate & aduerſitate. Proſperitas dicitur, quãdo poſt miraculum de quinque panibus factum, eum Iudæi ſibi regem conſtituere voluerunt: aduerſitas, in paſſione. ¶Et erit] Oſtenſo Chriſto immuni ab omni peccato, pleno omni bono, quia hæc poſſent eſſe & nihil prodeſſent nobis, vtilitatem apponit, quam nobis contulit cum dicit: Et erit tanquam lignum] Hic propheta per ſimile de Chriſto loquitur: quia ſicut aliqua arbor in humido loco plantata, in apto tempore & floreſcit & fructificat, ſimiliter Chriſtus. Ipſe nanque plantatus, id eſt, in conceptione ſine motu libidinis per ſpiritum ſanctum ſanctificatus, ſtabilis contra omnem impetum diabolicæ tentationis permanſit[ſecus decurſus aquarum]id eſt, ſecus decurrẽtes aquas. Per aquas ſpiritum ſanctum intelligimus. Vnde & alibi dicitur, Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ: hoc autem dixit de ſe, ſcilicet, quem accepturi eſſent credentes in eum. Ideo autem ſpiritus ſanctus per aquam ſignificatur, quia ſicut per aquam terra ſolidatur & facit fructum, ſic per ſpiritum ſanctum diſſoluti colli conſolidantur vinculo dilectionis & fidei, & faciunt fructum bonæ operationis: & ſicut aqua extinguit ſitim, ſic ſpiritus ſanctus ardorem peccati. Decurrentes dicit, quia nullum obſtaculum ſpiritui ſancto reſiſtere poteſt. Vnde dicitur, Nemo poterat reſiſtere ſapientiæ & ſpiritui qui loquebatur. Secus dicit, quia natura humanitatis non fuit verſa in naturam diuinitatis, ſed iuxta, id eſt, coniuncta fuit: vel per decurrentes aquas, populos defluentes: vnde Ioannes in Apocalypſi dicit, Aquæ multæ, ſunt populi multi. Secus populus Chriſtum fuiſſe dicit, quia non peccatricem carnem, ſed peccati ſimilem habuit [Quod lignum dabit fructum ſuum] id eſt, fructificabit in tempore ſuo: ſic & Chriſtus dedit fructum ſuum, ſcilicet, reparationem humani generis[in tempore ſuo]id eſt, in conuenienti: quia in paſſione redimendo animas de poteſtate diaboli, in reſurrectione ſpem dedit nobis reſurgendi, in aſcenſione cœleſtes nobis aditus patefecit: & ita Chriſtus in lignum vitæ nobis datus fuit. Aufert enim Chriſtus à nobis per ſui corporis vſum & imitationem iuſtitiæ, mortem æternam & ſenium, quod lignũ vitæ faciebat, vt ſupra diximus. ¶Et folium eius]id eſt, ſermo ipſius, nullo caſu à veritate defluet, id eſt, decidet. Sic etenim dominus ait, Cœlum & terra tranſibũt, verba autẽ mea nõ trãſiẽt. Sermo ſignificatur per foliũ: quia ſicut foliũ protegit & decorat fructũ, ſic verba Chriſti dona decorãt & ꝓtegũt: in nullo enim gratia data in baptiſmate ſeruari poſſet, niſi doctrina euãgelii poſtmodũ cõſeruaret. Hæc promiſſa nobis erũt ad vtilitatẽ[Et omnia quęcunque faciet]ipſe Chriſtus, etiã ignominię quas ſuſtinuit[proſperabũtur]id eſt, nobis proſpera inueniũtur, vt flagella quæ ſunt nobis exẽplũ humilitatis & patiẽtiæ. ¶Nõ ſic impii nõ ſic]Poſtquã nos ad conformitatem Chriſti per eius bonitatem inuitauit, ad eandem per eius aduerſariorum terrorem aduocat.

Ioan. 7.

Act. 6

Mat. 24.

Continuatio, Christus talis fuit, impii autem non sic immunes à peccato, non sic pleni iustitia, non sic vtiles, & sic vsque in infinitum, quod nobis per geminatum aduerbium significatur. Non sic dico, [sed tanquam puluis] id est, infructuosi, & nullo charitatis vinculo colligati [quem proiicit ventus] id est, diabolica tentatio [à facie terræ] à soliditate ecclesiæ. Ecclesia vocatur terra propter soliditatem & fructificationem, quia facies terræ non dicitur vbi puluis, sed vbi terra solida est.

¶ [Ideo] scilicet quia puluis sunt, remoti à facie terræ [impii ideo non resurgunt] id est, non habent resurgere: & quia omnes non resurgunt tam boni quàm mali, determinat [in iudicio] id est, non ita resurgent vt iudicentur, vel vt iudicent. Impii enim, id est, infideles, vt Iudæi & Gentiles, & etiam illi qui ab hac vita diuelluntur, ab ecclesia expulsi, non in secunda resurrectione iudicabuntur, quia hic iam iudicati sunt, vt apostolus ait, Qui sine lege peccauerunt, sine lege peribunt. *Roma. 2.* Illi vero qui in ecclesia existentes à presenti vita recedũt, de quorũ operibus an bona an mala sint, incertũ est, iudicabuntur, quidam ad vitã quidã ad mortẽ. Illi vero de quorũ sanctitate in ecclesia certum est, non iudicabuntur: quia iam in hac vita ad vitam ab ecclesia ducti, iudicati sunt: sed iudicabunt, non tamen omnes, sed illi qui apostolorum vicem obtinent, vt episcopi & huiusmodi. Iudicabunt autem, quia comparatione sui ostendunt alios damnabiles esse: quia cum eiusdem naturæ sint iusti & impii, non impii vitam Christi sunt imitati, sicut iusti. Impii quidem non resurgent, neque peccatores, id est, Christiani occulte peccantes resurgent, ita quod sint in consilio iustorum, id est, in iudicio cum iustis, à quibus quicquid fit, cum consilio & ratione fit. Vel quia in Hebræo in congregatione habetur, in consilio à quibusdam legitur, scilicet non erunt peccatores in consortio iustorum. Vel potest idem versus legi de prima resurrectione animæ per pœnitentiam, ut dicamus, Impii non resurgent in iudicio, id est, in discretione boni & mali, sic scilicet vt malo deuitato, bonum faciant: neque peccatores, ita vt sint in numero iustorum. Hoc quidem dictum est de induratis.

¶ [Quoniam nouit dominus] ideo impii & peccatores non resurgent, quoniam non nouit dominus iter eorum: & huius antecedentis consequens ponit [& iter impiorum peribit] iter, id est, mala opera eorũ ducent eos in damnationem: & huius rei præmissa est probatio per contrariũ, vbi dicitur, quoniam nouit dominus, id est, approbat iustos & viam iustorum.

IN PSALMVM II.

Titulus. Psalmus Dauid, Etsi apud Hebræos huic psal. nullus præfigatur titulus.

QVare fremuerunt gẽtes] Psalmus Dauid, id est, tractatus iste qui vocatur psalmus: quia sicut ex operatione manuum motis chordis, in psalterio redditur dulcis melodia, quæ vocatur Psalmus, ita iste tractatus mouet nos ad operationes, in quibus deo fit dulcis melodia [attribuitur Dauid] id est, agit de Christo, qui Christus significatur per Dauid,

Dauid, quia Dauid interpretatur, visu desiderabilis, siue manufortis. Quis enim fortior est Christo, qui aërias potestates deuicit? Ipsum etiam videre omnes priores patres desiderauerunt, vt Symeon: dicebat enim in orationibus suis, Quando veniet? quando videbo? Cuius visum desiderant adhuc etiam omnes sancti. In hoc psalmo Christus rex est materia, de quo tractat hoc modo, Ostendit omnes qui contra regnum ipsius aliquid machinati sunt nihil proficere, sed potius sibiipsis nocere. deinde ostendit eum potētem regem Iudæorum & Gentium. Intentio verò est admonere, vt Christo regi cum timore & tremore seruiamus. Quæ notat in fine psalmi, vbi dicit, Seruite domino in timore ¶ Quare fremuerunt gentes] Petrus loquens in Actibus apostolorum, hunc psalmum primum dicit esse, Domine, reges congregati sunt contra filium tuum, sicut Dauid dicit in priori psalmo. De illis incipit, qui contra Christum machinati sunt. Hic dominus interrogatione loquitur, nō propter inquisitionem, sed propter redargutionem, dicens, Quare, id est, qua causa fremuerunt gentes? Per fremuerūt notat eos bestiales esse, quia fremere bestiarum est. Fremitus fuit, vbi dictum est, Tolle tolle, crucifige eum. Per Gentes milites Romanos intelligit, qui ideo Gentes dicūtur, quia sicut sunt geniti, ita remanent, scilicet sine lege, & sine omni constitutione iustitiæ [& populi] scilicet Iudæi, qui ideo vocantur populi, quia sunt congregati ad iure viuendum per legē [meditati sunt inania] scilicet Christum non esse Messiam, vel se eum retinere posse in sepulchro ¶ Astiterunt reges] non tantum meditati sunt populi contra dominum, sed & reges astiterunt, id est, contra Christum steterunt, id est, perseuerauerunt male operando contra eum. Reges accipit, primum Herodem, qui pueros occidendo Christum persequebatur: & secundum Herodem nepotem primi, cuius assensu dominus occisus est [Reges dico terræ] id est, terreni [& principes] id est, Pilatus, Annas, & Caiphas, & alii principes conuenerunt in vnum: etsi non omnes, tamen omnes voluntate [aduersus dominum] patrem, quia aduersus Christum eius. Quicunque enim missum persequitur, & mittentem. Hic verò Christus de seipso quasi de tertia loquitur ¶ Disrumpamus] Conuenerunt dico, dicentes [disrumpamus vincula eorum] id est, dei patris & Christi: vel Christi & discipulorum. Vincula, prædicationem Christi nominat, & miracula & promissiones, quibus ad fidem Christianā homines vinciuntur, et sic spretis vinculis illis [proiiciamus à nobis iugum ipsorum] id est, dominum ipsorum ¶ Qui habitat in cœlis] Confremuerunt, astiterūt, sed ille qui habitat in cœlis, scilicet vel in cœlis materialiter, vel in sanctis, in quibus ideo deus habitare dicitur, quia nullā in eis habet offensionem [irridebit eos] id est, irrisione dignos reddet eos, quia apparebunt contra regnum dei nihil potentes facere [& dominus subsannabit eos] id est, ignominiosos reddet: vnde etiam in vniuerso orbe hodie obprobrio sunt. Sāna est irrisio facta per nasum ¶ Tūc] Hæc irrisio & subsannatio fuit in hoc seculo, Sed tunc, id est, præterea, vel in alia vita [loquetur] vel per vocem ministri, vel per propriam, non placabilis, sed [in ira] non quòd in deo ira vel mutatio aliqua possit esse, sed à similitudine

dine alicuius irati, qui pœnam infert hoc dicitur. Erit enim hæc vox in iudicio, Discedite à me maledicti in ignem æternum. Vel si etiam nulla vox esset in iudicio, tamen ipsa rei euidentia quasi iratus dominus loqui videtur. Per iram vindictam accipit: sed quia per iram breuis vindicta intelligitur, subdit [& conturbabit eos in furore suo] id est, cōtinua vindicta. ¶ Hactenus ostendit eos inefficaces et ignominiosos, qui contra regnū Christi laborauerunt, modo verò ostendit eum potentem regē Iudæorum & Gentium, & loquitur in sua propria persona sic [Illi conturbantur, ego autem constitutus sum rex] id est, ab eo deo firmiter stabilitus. Regem vocat eum, quia perfecte regit suos super Sion. Sion interpretatur speculatio, per quam vniuersa ecclesia potest accipi, quia semꝑ est in speculatione vitæ æternæ, & prouidētia præcauēdo ab hostibus. Sed tamen hic per Sion, ecclesiam tantū Iudæorum accipimus: quia Sion caput erat regni Iudæorum quā ecclesiā propter stabilitatē & virtutum eminentiam montem sanctum appellat [eius] scilicet dei [prædicans] in illa ecclesia [præceptum] id est, legem eius. ¶ Et non tantum constituit me regem super Iudæos, sed & super Gentes: quod habemus vbi dicit, Dabo tibi Gentes: & ad hoc confirmandum præmittit auctoritatem ipsius domini promitētis, cum dicit [Dominus deus dixit] Quod dicere apparet in ipsa rei expletione [ad me] præmissa probatione regni, ex auctoritate ipsius promittētis, ostendit causam quare deus ei Gētes subiiceret, scilicet quia filius eius est. Et hoc dicit, Filius meus es tu, ego hodie, id est, ęternaliter genui te. Ideo per hodie æternitatem intelligi voluit, quia nullam vocem conuenientem habuit, per quam præsentiam designaret, quæ nunquam ab æternitate discedit. Melius genui dicit quàm gigno, ne illa ineffabilis generatio nouiter incepta videretur. Ideo coniungit præteritum, vt per hoc innuat nobis illā generationem & esse, & fuisse. Vnde dicitur, Generationē eius quis enarrabit? ¶ Et quia filius meus es tu, ideo postula à me] id est, assume humanitatem, in qua valeas postulare. Secundum diuinitatem non poterat postulare, secundum quam æqualis patri erat. Postula dico, & dabo tibi Gentes hæreditatem tuam] id est, quibus domineris, & quas excolas. Ille enim qui alicuius rei hæres est, ei magis quàm alii dominatur, & eam excolit. Et non quaslibet Gentes dabo tibi, vt Græcos vel alios, sed etiam terminos terræ, id est, Gentes quæ in extremis mundi partibus habitant, dabo tibi possessionem, id est, ita vt inæternum possideas. ¶ Iuste debeo tibi Gentes subiicere, quia tu reges eos in virga ferrea] id est, inflexibili disciplina, & eos qui non recipient disciplinam, confringes, id est, punies, quosdam ad correctionem, quosdā ad damnationem [tanquam vas figuli] leuiter confringuntur: & per hoc simile notat eos esse luteos quos confringet dominus. ¶ Verba patris adhuc. Etiam talem regem constitui [Et nunc] id est, ostenso eo tali [& vos reges] id est, terrenitatem vestram bene regentes [intelligite] quantus sit [& vos qui iudicatis terram] id est, prælati ecclesiæ qui iudiciū habetis super alios [erudimini] id est, extra rudes sitis, vt prudēter sciatis iudicare de subditis. ¶ Et seruite domino in timore] & ne videretur austerum regnum eius, de quo legitur,

Mat. 25.

Esa. 53.

Iugum enim meum ſuaue eſt,et onus meũ leue: ideo ſubdit[& exultate ei]Et Mat.11.
ne exultatio et ſuauitas eius regni negligẽtiã generaret, addit[cum tremore] ſubde corporis. Et in hoc verſu in quo admonemur de ſeruitio dei, aperte notatur intentio pſalmi. Et vt poſſitis ſeruire [apprehendite] id eſt,etiam ſi dominus non daret,appetite diſciplinam,id eſt, quamcunque domini correctionem,quia Apoſtolus dicit, Quòd ſi extra diſciplinam eſtis, ergo adulteri & non filii eſtis. Heb.12.
Apprehendite dico [nequando]id eſt,in die iudicii, licet modo parcat[iraſcatur dominus] id eſt,effectum irati oſtẽdat in vobis, & ſic [pereatis]remoti de via iuſta,id eſt,de operibus iuſtorum.¶ Apprehẽdite dico,ne pereatis,& etiam vt beati ſitis. Beati enim omnes erunt qui confidunt, id eſt,qui ſpem habent ex pura conſcientia in eo. Tunc quidem beati erunt, cum ira,id eſt,vindicta eius exarſerit,ſcilicet, ſicut ignis durante materia nõ deficit,ita vindicta Chriſti illis durantibus non deficiet,quantum eſt in breui,tempus enim breue eſt. Vel[in breui]quoniam imminente iudicio, ſubita pœna impiis infertur. Poteſt etiam in voce prophetiæ legi,& inducẽs Chriſtum vbi dicit,Ego autem conſtititus ſum: ſic iunge, Conuenerunt aduerſus Chriſtum eius,ſic dicentem,Illi conturbabuntur, ego autem cõſtitutus ſum, &c. Loquitur etiam propheta vbi dicit, Et nunc reges intelligite.Et ſic iunge,Chriſtus talis rex eſt,& nunc vos reges intelligite.

IN PSALMVM III.

Titulus. Pſalmus Dauid cum fugeret à facie Abſalon filii ſui.

Domine quid multiplicati ſunt] Tangit hiſtoriam quam Dauid ab Abſalon ſuſtinuit. Dubitauit enim Abſalon patre viuente,cui 2.Reg.15.
filiorum regnũ vellet dimittere,regnũq; ſibi immoderate cupiens, multos de populo callida pollicitatione corrupit,& tãdem per occupationem in regem conſtitui fecit. Dauid verò ſciẽs illam occupationem non eſſe factam per dei voluntatem,& ſciens hoc flagellũ à deo ſibi datũ pro peccato adulterii & homicidii,pro quo peccato diuinitus ei dictũ erat, Non deficiet gladius à domo Dauid:patienter filii perſecutionẽ ſuſtinens,nudiſq; 2.Reg.12.
pedibus cum quibuſdam ſuorum ciuitatem deſerens, filii præſentiam aufugit, Cumq; illi abeunti quidam maledicerent, & iactu lapidum inſultarent, illum virum ſanguinum appellantes,ſuos vicem reddere nõ permiſit,ſed patienter perſecutionem ſuſtinuit dicens, Flagellis Dei nõ debere nec poſſe reſiſti. Ioab verò contra,patientiam Dauid nõ attendens, quum Abſalon cum exercitu perſequeretur,eum ab arbore pendentem per capillos,occidit. Fugiens enim Abſalon ſuper mulam inuolutis capillis circa ramũ (intõſus enim erat) ſuſpenſus reſpondit. Reſpondit, Pœnã luit.
Per iſtam verò perſecutionem Dauid iſtum pſalmum compoſuit, in quo ſpiritu ſancto imbutus, per ſuam Chriſti patientiam:per filii verò Iudæ nequitiam præmonſtrauit. Per Dauid nanque Chriſtus ſignificatur,cũ in hoc pſalmo patientia demonſtratur:per Abſalon verò Iudas intelligitur, qui filius Chriſti,quia diſcipulus eius, dicitur. Abſalon quippe pax patris interpretatur:non quia cum patre pacem haberet,ſed quia cum eo pacem habuit pater. Sic & Iudas pacem cum Chriſto non habuit,

quàmuis

quàmuis Christus & cum omnibus aliis & cum eo pacem teneret. Sicut autem Absalon per seipsum suspensus est, ita & Iudas. Titulus autem sic exponitur, Psalmus iste attribuitur Dauid, id est, Christo, agens de quodam negotio ipsius habito, cũ fugeret à facie Absalon, id est, ab interiori facie Iudæ, non localiter, sed cognitione. Antequàm enim Iudas voluntatem traditionis haberet, licet simulate, domino quandam obedientiam exhibebat, et etiam miracula faciebat: sed postquam in cor eius, vt dominum traderet, diabolus intrauit, dominus ab eius corde recessit, à corde Iudæ dico prius filii sui. Materia verò in hoc psalmo est Christus, de quo agit hoc modo. Tangit de passione & glorificatione: & non exponit per partes passionem, sicut in quibusdã aliis psalmis facit. Intentio verò est, nos ad patientiã per ipsius Christi exemplum inuitare, vt non quascunque iniurias timeamus: vnde & Aposto-

Rom.8 lus, Si compatimur & conregnabimus. Hæc intentio notatur in hoc psalmo, vbi dicit, Non timebo milia populi, vox Christi. Et incipit à passione, sic dicens patri sub quadã admiratione. ¶ Domine deus quid, id est, propter quid multiplicati sunt? ita etiam vt filius meus, scilicet Iudas sit cum his qui tribulant me. Non ideo admirãdo loquitur, quòd ipse admiretur, sed vt nobis admirandum esse ostendat, quod illi medicum salutis eorum innocentem in omnibus quasi nocentem persequebantur [Multi insurgunt aduersum me] id est, potestatem sumunt contra me. Possent enim tribulare, nec tamen potestatẽ super eũ curarent insumere. ¶ Multi insurgũt, et multi dicunt] siue cogitatione, siue voce, siue opere [animæ meæ] id est, vitæ meæ [non est salus] id est, nõ est liberatio corporalis [ipsi] id est, Christo, qui se iactabat filiũ dei [in deo eius] non quod ipsi putarent eum habere deum, sed in eo quem sibi faciebant

Mat.6. deum. Vnde dicebant ei insultantes, Si filius dei est, liberet eum nunc si vult. Vel, multi dicunt insultantes animæ meæ. ¶ Tu autẽ domine susceptor meus es] id est, suscepisti meam humanitatem in patrocinio, te illi vniens conceptione. Hic per hoc simile loquitur: quòd sicut aliquis potens tutator & actor suscipit aliquem pupillum, vel quemcunque debilem ad tutandum, sic deitas suscepit humanitatem, quam ab omni peccato custodiuit immunem [tu dico gloria mea] id est, causa gloriosæ resurrectionis meæ [& exaltans caput meum] id est, altitudinẽ meam, scilicet me altum, id est, immunem prius ab omni peccato super omnem creaturam. Iste versus agit de glorificatione. Ponit quoddam meritum ipsius, per quod eum tanta exaltatione dignum ostendit. Continuatio, Merito exaltasti me, quia clamaui ad dominũ aliquando clamore exteriori. Vnde Apostolus offerens deo preces & supplicationes cũ clamore valido & lachrymis, interiori clamore ad dominũ semp clamauit. Clamor enim est in remissa intẽtione deuotionis ad deũ intẽdere. Clamaui propria voce mea] qui multoties per prophetarum voces clamauerã. Clamaui quidem de mõte sancto suo. i. de mea eminẽtia virtutũ, sanctificata ab ipso: & quia in sanctitate clamaui, iuste exaudiuit. Exauditio est, petitionis impetratio. Vel potest de mõte sancto suo referri ad exauditorem sic, Exaudiuit me deus de monte sancto suo. i. de eminenti potẽtia suæ diuinitatis, ita

vt me

vt me participem eius potentiæ faceret:ſicut aliquis diceret,Rex de theſauris ſuis exaudiuit me.i.participem fecit. ¶Exaudiuit, & neceſſe fuit, quia [ego dormiui].i.omnes iniurias in tẽpore paſſionis meæ quaſi dormiens ſuſtinui. Sicut enim dormiens,licet habeat rationem,potentiam,fortitudinem, & cætera,ea nõ exercet, & à ſomno cito excitatur,ita Chriſtus in tempore paſſionis ſuæ,nullam potentiam oſtendit,quã tamen prius miracula faciendo monſtrauerat,vt in Lazaro,& cæteris, & cito excitatus eſt cum reſurgeret [& ſoporatus ſum]id eſt,requieui iacens in ſepulchro ab omni tumultu.Inter dormitionem & ſoporem hoc intereſt, quod in ſopore maxima dulcedo & tranquillitas eſt.Oſtenſa neceſſitate exauditionis,ponit ipſam exauditionẽ.Continuatio,Ego dormiui,& exurrexi, id eſt, extra legem omnium mortuorum ſurrexi,princeps regum terræ. Ideo exurrexi, quia dominus ſuſcepit me] id eſt,iunctus eſt meæ humanitati . Niſi enim deitas humanitati coniuncta eſſet,humanitas more aliorum hominum mortua remaneret.¶Quia exurrexi,iam non timebo] in meis: quia licet ſui timeant, tamen in hoc non ſunt ſui.Vnde dicitur, Charitas foras mittit timorẽ [millia populi]ſcilicet,quot Rom.13 cunque etiam ſint,qui tamen timendi viderentur,quia circũdant me in meis,& hoc eſt circundantis me . Chriſtus enim impaſſibilis & immortalis factus,iam in ſe timere non poterat : qui autem perſequũtur fideles,non ipſos, ſed Chriſtum in ipſis perſequũtur.Vbi dicit,nõ timebo,notat intentionem, ſcilicet,vt patienter omnia ſuſtineamus, & vt non timeamus. ¶Tu domine exurge]id eſt,confer gratiam auxiliatricem. Dominus enim tunc dicitur iacere, quando ſubtracta gratia, ſuos alicui tentationi permittit cedere : tunc vero dicitur exurgere, quãdo ſuos omnem tentationẽ facit exuperare, quod inde intelligitur,quod Chriſto in naui dormiẽte, ſui periclitabantur:eo ſurgente,ceſſauit quaſſatio.Exurge dico,& ſaluum me fac]& meos,deus meus. Et conſtat quod facies, & hoc oſtendit in contrario, dicens, ¶Quoniam tu percuſſiſti omnes]ſcilicet interiori & exteriori dãnatione [aduerſãtes mihi] quia ſine cauſa aduerſabãtur: & non tantũ aduerſantes in factis,[ſed & dentes peccatorum]id eſt,corroſiones & detractiones eorum[contriuiſti]id eſt, conteres oſtẽdendo inutiles & damnabiles.Vnde alibi. Nos inſenſati,vitam illorum æſtimabamus inſaniam,& finem illorum ſine honore,Ecce quomodo inter filios dei reputantur.Quod autem per prϛteritum rem futuram an- Sap.5. nunciat,non ſecundum ſe loquitur,ſed vt raptus ad conſilium dei,in quo omnia futura ſunt ita certa,ſicut nobis ea quæ ſunt præterita.Inſultat hic impiis, quia peccatores contriuiſti . Inde patiens eſt [quia ſolius domini eſt ſalus] id eſt,dare omnimodam ſalutem in hac vita . Et ſuper populum tuum erit benedictio tua] id eſt,beatitudo ſempiterna . Super ideo dicit, quia ſupra meritum exaltabuntur, iuxta Apoſtolum, Non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Rom.8.

In

IN PSALMVM IIII.

Titulus. In finem psalmus cantici Dauid.

CVm inuocarem exaudiuit me] Tractatus iste agit de bona operatione, vbi dicit, Sacrificate sacrificium iustitiæ, iuxta quam partem vocatur psalmus. Agit etiam de cantico, id est, de exultatione, scilicet de æterna beatitudine, vbi dicit, Quis ostendet nobis bona?&c. Et hic determinatius q̃ in aliquo præcedentium psalmorum: quia hic proposita quorundã dubitatione, ostendit nobis certitudinem vitę æternę, vbi dicit, Signatum est super nos:&, in pace in idipsum. Et quia de illo bono nobis exultandũ est, vnde hic Psalmus dignius agit, ideo Canticũ vocatur: et quia illa exultatio, scilicet æternæ vitæ, est nobis causa bonę operationis, ideo vocatur Psalmus cantici. Quod autem sic dicitur, Psalmus cantici, tractum est ex modulatione, vbi viua vox præcedebat,& harmonia sequebatur. Psalmus iste attribuitur Dauid, quia hic loquitur Dauid propheta, vel quæcũq; fidelis anima, quę significatur per Dauid .i. ecclesia, quia ecclesia ipsa manufortis in deuincendas diabolicas tentationes : & visu desiderabilis, propter pulchritudinẽ sanctitatis, ad cuius perfectionẽ multi de peccato cõpũcti peruenire desiderant: iuxta quod dicitur, Deprecabuntur omnes diuites plebis. Psalmus dico tendens in finem, id est, in Christum, scilicet proponens nobis exemplum . Cum verò finis duobus dicatur modis, scilicet consumptio, sicut consumptio ligni est p̱ ignẽ: & consummatio, id est, cuiuslibet rei completio, Christus nunquàm dicitur consumptio, sed consummatio: in eo enim omnia quæ deus per prophetas promiserat cõpleta sunt. Vnde Apostolus, Christus finis est legis ad iustitiam omni credenti. Vel per finem, tempus gratiæ potest accipi: quod ideo finis temporũ dicitur, quòd in eo omnia promissa dei completa sunt: vnde Apostolus, Nos sumus in quos fines seculorum deuenerũt. Materia verò in hoc Psalmo est iustitia: de hac autem materia agit hoc modo, increpãdo idololatras & dilectores mundi, vbi dicit, Vsquequo graui corde? Admonendo etiam ad iustitiã, vbi dicit, Sacrificate sacrificiũ iusti.&c. Faciẽdo egregias promissiones, promittẽs Christũ vocando eum sanctum sanctorum, vbi dicit, sanctum suum, quo mediante exaudientur orationes sanctorum: ostendit etiam certitudinem æterni boni, quæ est finis cæterarum promissionum. Intentio verò est nos admonere, propter quam habendam fiunt & increpationes & promissiones. Hæc intentio notatur vbi dicit, Sacrificate sacrificiũ iustitiæ. Increpationes et admonitiones separatim ponet, promissiones verò cõmixtim. Et à promissione sic incipit, Nolite idola colere,& mundana diligere, sed adhęrete iustitiæ,& preces vestræ exaudientur, quod deus vobis in exẽplo mei promittit: quia [cum inuocarem] id est, cum deum vt in me inhabitaret inuocarem [exaudiuit me deus] dator iustitiæ: non quidem perfecte, sed [meæ] id est, qualem potest habere mea fragilitas. Dicendo, cum inuocarem exaudiuit, notat simul esse vocationẽ & exauditionem: cum dicit, exaudiuit me deus iustitiæ, ostendit à deo nullum exaudiri, nisi aliquam iustitiam habeat. Ponit in quo exaudierit, dicens [in tribu-

Rom. 10.

1 Cor. 10.

latione dilatasti mihi]id est,multiplicasti. Cum enim tribulatio soleat afferre angustias, vt dolere de tribulatione, odio tribulantem habere, veritatem etiam tacere,&c.amplificasti cor meum,vt etiam inimicum diligerem, & de tribulatione gauderem, &c. Cum prius de tertia persona diceret,exaudiuit, ex nimia familiaritate conuertit se ad secundam, cum dicit, dilatasti mihi. ¶ Dilatasti,& adhuc miserere mei]id est,remoue à me miserias huius mũdi, vt nullis subiaceam tentationibus [& exaudi orationem meam] id est, pone in me augmentum virtutum, confirmationem eorum bonorum quæ in me sunt.Postq̃ dixit exaudiuit,superfluo videtur apponere,miserere & exaudi: sed conueniens fuit apponere,quia post exauditionẽ restant miseriæ, & ideò necessaria conseruatio & bonorum augmentatio. ¶ Post exauditionem ponit increpationem.Continuatio,me,quia iustus eram exaudiuit dominus:& ideo vos filii hominũ vsquequo,id est,quandiu eritis graui corde,id est,quãdiu grauabit vos volũtas idololatrię vel appetitionis terrenorũ? Homo duobus modis in diuina pagina accipitur,vel secundum carnalitatem, vel secũdum terrenitatem,vtroque modo sic legitur,filii hominum,id est,filii carnalium,quandiu similes illis eritis? vel filii hominũ,id est,rationabilium,quare non imitamini rationem? Ostendit eos peccare voluntate: ostẽdit etiam peccare delectatione, cum dicit, Vt quid diligitis vanitatem? Et etiam in actu, cum dicit,Et quæritis mendacium,id est,idola,vana sunt,quia dii non sunt: mendacia sunt, quia per ea homines expectãt vitam,quam dare nõ possunt. Item mundana vana sunt, quia cum bona ab appetitoribus putentur, bona non sunt.Item multum laborant,vt obtineant ea quæ diligunt,scilicet mundana, quæ tamen mendacia sunt: quia sufficientiã & beatitudinem promittunt,quam dare non possunt. ¶ Scitote]quoniã hæc mendacia sunt: & hæc scitote[quoniam dominus mirificauit] id est,mirabilem fecit[sanctum suũ] id est, Christum, qui dicitur sanctus sanctorum, quo mediante exaudiet me dominus cum clamauero ad eum habendum. ¶ Et item in hoc versu ponit promissionem nobis,Nolite quærere mendacium,sed potius irascimini peccatis vestris præteritis,& postmodum nolite peccare. Vel ita,Nolite mendacium quærere,sed irascimini. Quod quia naturale est,nõ possum prohibere vobis,patior,& tamen nolite peccare,id est,illã irã ad actũ perducere. Et de his quæ dicitis] .i. cogitatis[in cordibus vestris] .i. in cogitationibus vestris [cõpũgimini]& de his quæ dicitis in cubilibus vestris.i. in quibus alicui delectationi carnis cõsentitis.Cubile est lectus ferarũ,vbi feræ volutãtur. Eodẽ modo corpus nostrũ dicitur cubile animæ, secundũ hoc quod stulta anima nostra delectationibus cõsentit:& in hoc versu notamus admonitionẽ,Nolite peccare. ¶ Et quia nõ sufficit abstinere à malo,nisi fiat quod bonũ est,addidit[sed potius sacrificate sacrificiũ iustitiæ]id est,iustitiã quę dicitur sacrificium,id est,placẽs deo tãquam sacrificium. Hãc nõ facite ad fauorẽ hominũ sicut hypocritæ, sed sacrificate eam, scilicet vt placeat deo [& ita sperate in domino]id est,certi sitis de futuro bono,de quo multi dubitãtes,& adhuc carnaliter sapientes dicũt nobis, Vos prædicatis nobis illa bona,sed quis ostẽdit

nobis ea bona? ſcilicet, quis inde veniẽs renũciauit nobis, quæ eſſent illa bona. ¶ Ipſi dubitant,ſed nos certitudinem inde ſcimus,quia[ſignatũ eſt ſuper nos]id eſt,in ſuperiore noſtra parte,id eſt,in ratione,ſcilicet in anima eſt impreſſum ſignũ hoc,ſcilicet[lumẽ vultus tui]id eſt,crux,quę ideò lux dicitur, quia eſt cauſa per quã irradiat vultus dei,id eſt,volũtas dei in anima noſtra. In ea anima eſt ſignum crucis,quæ omni deſiderio carnali mortua eſt. Vnde
Gal.6. Paulus,Per quem mihi mũdus crucifixus,& ego mundo. Quãto magis autẽ homo ſe retrahit à deſideriis carnis,tãto proficit magis in cognitionem dei. Per hoc ſumus certi quod ſignatũ eſt,& etiam ꝑ hoc,quia tu domine[dediſti lætitiã]de illo futuro bono,per purã cõſciẽtiã[in corde meo]id eſt,diuerſo à cordibus impiorũ,de quibus dicitur, Impiis non eſt gaudere dicit dominus. Vel aliter, Lumen vultus tui,id eſt,illuminoſus vultus tuus,ſcilicet ſapiẽtia tua,quæ eſt viua imago totius tuæ volũtatis: illud lumen ſignatum eſt ſuper nos, id eſt,in anima noſtra,vt per ſapiẽtiam, id eſt, per filium tuũ inhabitãtẽ in nobis ratio noſtra illuminata,certos nos faciat de æterno bono:quia illud lumen eſt ſuper nos,ideo dediſti lætitiã in corde meo. ¶ In corde meo eſt lætitia,at illi ſunt multiplicati]id eſt, multipliciter diuiſi, ſecundum appetitũ bonorũ temporaliũ: & hoc eſt à fructu frumẽti vini & olei ſui. Sui dicit ad differentiam noſtri: frumẽtum enim noſtrũ, eſt panis qui de cœlo deſcendit: vinũ noſtrũ, calix inebriãs: oleũ noſtrũ,gratia ſancti ſpiritus,de qua dicitur,
Pſal.22. Impinguaſti in oleo caput meũ.Fructus hic improprie dicitur,quia illũ ſolũ fructũ dicimus, quo ꝑ ſe ſolo fruimur. ¶ Ipſi multiplicati ſunt, ſed ego dormiã in pace]in hac vita:tẽdẽte[in idipſum]id eſt,in idẽtitatẽ:id eſt,ad veram pacẽ,de qua dicitur,Pacem meã do vobis,& tãdẽ in illa vera pace requieſcã. Dormiã dicit ꝑ ſimile:quia ſicut dormiẽs non ſentit aliqua exteriora, ita aliquis fidelis nõ excitatur à trãquillitate mẽtis ꝑ curas mũdanas. ¶ Requieſcã in pace,quoniã tu domine ſingulariter in ſpe cõſtituiſti me]id eſt,in ſingulari ſpe,ſcilicet habita de te ſolo,quia nihil niſi te ſolum deſidero. Vel ſingulariter,id eſt,diuerſo modo[à multiplicatis]id eſt,amatoribus terrenorum.

IN PSALMVM V.

Titulus. In finem pro ea quæ hæreditatem conſequitur.

VErba mea] Iſte Pſalmus agit pro ea,ſcilicet ad honorẽ illius Eccleſiæ,quæ conſequitur iam in præſenti,& amplius in futuro hæreditatem,id eſt, deum qui paſcit & ſuſtẽtat nos. Hic tangit hiſtoriam
Gen.16. de libera & ancilla, ſcilicet de Sara, quæ hæreditatẽ obtinuit cum filio:& Agar quæ cum filio eiecta eſt.Libera nanq; nouã legẽ ſignificat:filius verò eius Iſaac,populũ Chriſtianũ deſignat. Ancilla veterẽ legem: filius eius Iſmahel infideliũ gregẽ. Pſalmus dico tẽdẽs in finẽ, id eſt, dirigens vnũquẽq; fidelem in Chriſtũ.Materia eſt Eccleſia,& hęc loquitur.De hac autẽ ſic agit, Deſcribit eam petentem hæreditatẽ,affirmat habiturã:oſtẽdit æmulã excludendam, petit & liberari ab æmula:oſtẽdit etiã quod æmula, ſcilicet ancilla perſequitur liberam:modũ quoq; beatitudinis ponit. Intentio eſt,dare nobis certitudinem æterni boni,& per hæc omnia ad Chriſtum nos admonet,& à

petitione hæreditatis sic incipit [Verba mea]id est, vocales orationes[percipe]id est,comple quod peto domine:quod dicit auribus,per simile loquitur: aures enim in deo nihil aliud est, q̃ clementia & potentia. Per potentiā perficit, per clementiam deus audit[Clamorem meū] id est,affectum cordis intellige:quod clamor in corde esse intelligitur, Apostolus testatur dicēs,Misit deus spiritū filii sui in corda nostra clamātia,abba pater. Et quia peto, voce & affectu intende, id est,intentū te præbe,scilicet magis solito intende[voci orationis meæ] id est, voci procedenti ex affectione cordis. Hæc trina petitio ad idem tendit,scilicet vt deus illam orationem exaudiat.Sicut trinā petitionem facit,ita ad exauditus rem trinitatē ponit,percipe,intellige, intēde [Rex meus]id est,Christe, qui ideo rex diceris, quia tuos in iustitia regis [& deus meus]id est,creator,& hoc ad patrem refertur. Ideo autē Christus primus ponitur,quia eo mediante ad patrē venitur[& tu domine]scilicet spiritus sancte percipe,&c.¶Quoniam orabo ad te domine]Hæc est causa quare debeat intendere,quia perseuerat in oratione,quod est orabo. Tribus personis positis,nō dicit intēdite, sed intēde,quia sancta Ecclesia vnitatem intelligit in trinitate.Mane]Ego sic clamabo,& tu exaudies vocem meam, & interiorē & exteriorē:mane, id est,in principio meæ cōuersionis: dū enim homo in peccatis est,in nocte est:cū vero à peccatis surgit,in mane est,id est,in principio lucis est.Mane à græco sumptum est,& nihil aliud sonat,nisi lux:vnde dicitur septimana,id est,septē luces:& p hoc quod dicit mane,id est,in principio cōuersionis exaudiri,notat propitiationem exauditoris. Et ideo exaudies[quia mane astabo tibi] id est, talia opera faciā, per quæ sim dignus stare in cōspectu tuo[& videbo]scilicet deū:ostēdit quod talis videat deū:ponēdo oppositū,sic dicēs[quia tu es deus]& ideo nō volēs iniquitatem.Ita astabo & videbo,hoc scilicet,quoniam tu es deus,&c.Et quia non vis iniquitatē[ideò malignus]scilicet ille qui maleuolus est erga proximum, nō habitabit iuxta te:licet enim vbiq; sit deus,nō tamen malignus dicitur esse iuxta eum.Iuxta deum enim esse,est bonis ipsius perfrui:lōge vero esse, non frui[Neq; iniusti] id est, actualiter peccātes [permanebunt ante oculos tuos] quia licet omnis caro videat deum in iudicio, tamen non omnes,sed soli iusti permanebūt in cōtēplatione dei. ¶Quoniā orabo ad te solū habēdū. Nō permanebūt,quia tu odisti omnes qui operātur iniquitatē. Per hoc quod dicit,qui operātur,& nō operati sunt, ostēdit eos qui peccauerūt nō esse damnādos, nisi eos qui in volūtate peccāte permanebūt [Perdes omnes qui loquūtur mēdaciū]scilicet qui perseuerāt in mēdacio.Perdes omnes qui loquūtur mēdacium]quia hoc est veritati cōtrariū. Veritas est de eo quod est:mendaciū nō est substātia vel natura, sed de eo quod non est: & merito perditur, qui declinat ab eo quod est,ad id quod non est.Mentiri,est contra hoc quod quis animo sentit loqui. Augustinus, Sunt mendacia quædam pro salute vel pro commodo alicuius,non malitia,sed benignitate:vt obstetrices quæ dixerunt pro filiis Hebræorum falsum Pharaoni. Hæc autē mēdacia non re,sed in dolo laudātur: quia qui sic mentiuntur, merebuntur aliquando ab ommi mēdacio liberari.

Gal.4.

Exod.1.

Est etiã mendaciũ ioco,quod non fallit:scit enim cui dicitur, causa ioci dici: & hæc duo genera nõ sunt sine culpa, sed nõ cum magna. Perfectis autẽ non conuenit mentiri,nec pro temporali vita,cuius morte,sua vel alterius nõ occiditur anima: licet autem eis si nõ falsum dicere,verum tacere:vt si quis hominem non vult ad mortem prodere,verum taceat,sed non falsum dicat,nec pro corpore alterius animam suam occidat: non est culpa verũ tacere,vt dominus,Multa habeo vobis dicere.Illud autem vbi non est duplex cor,nõ debet dici mendacium: vt si quis commodet gladium, & promittat se poscenti redditurum:si furens poscit,non debeo reddere,vt se vel alium occidat. Ideo hic non est duplex cor:quia cum promisi reddere,nõ cognoui furentẽ postea repetiturum. Vel accipiamus mendacium de hæresi, vt est negare Christum esse deum,negare partum virginis:& pro huiusmodi mendaciis aggrauat dicens,perdes. ¶ Quod dixit[odisti operantes iniquitatem]ostendit per partes, dicẽs [Verè odisti operãtes iniquitatẽ,quia virũ sanguinũ]id est,homicidam [& dolosum]id est,qui dolo viuentem occidit, scilicet vel mala persuasione, vel suorum bonorum ablatione[abominabitur] id est, ab omni bono omine remouet : vel[abominabitur]id est, à consortio rationaliũ remouebit dominus,¶ Ex quo dixit,non deus volens iniquitatem tu es,notauit exclusionem æmulæ,dehinc notabit se habituram hæreditatem. Isti excludentur[ego autem]id est,ecclesia [introibo in domũ tuam] id est, in cœlestem Hierusalem. Per hoc quod dicit domum,notat stabilem mansionem [Introibo]& hoc nõ secundum merita mea,sed in multitudine misericordiæ tuæ, id est,secũdum multitudinẽ misericordię tuę[& adorabo ad tẽplũ]id est,ad Christũ,per quẽ intratur in domũ cœlestẽ:qui ideo tẽplũ dicitur,quia in eo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter,de quo ipse dicit,Soluite templum hoc[sanctũ]id est,ex cõceptione sanctificatũ[tuũ]id est,à te:adorabo dico[in timore tuo]id est,in cõuenienti tibi,scilicet non seruili,sed filiali.¶ Et vt possim introire, tu domine deduc me] id est,in præsenti sis mihi dux, dando vires [in iustitia tua] id est,non peto ex sola misericordia , sed iustitia tua hoc exigit, vt sicut damnas impios, ita remuneres iustos : deduc dico [propter inimicos meos]qui me volunt impedire:& in futuro dirige,ostendendo quomodo caueam ab inimicis[viã meã]id est,opera mea, ita vt sint opera illa in cõspectu tuo, id est,in beneplacito tuo, vt intelligã illã. Hic petit liberari ab æmula, notat etiã pſecutionẽ,dicẽs,ꝓpter inimicos, ¶ Ideo dico dirige,deduc ꝓpter inimicos[quoniã nõ est in ore eorũ veritas]nec miror [quia cor eorũ vanum est] Vnde dicitur,Ex abundãtia cordis os loquitur. ¶ Guttur etiam eorũ]id est,os eorũ,quia in gutture formãtur voces [est sepulchrũ patẽs].i.simile patẽti sepulchro:quia sicut patẽs sepulchrũ fœtorẽ emittit, & cadauer aliquod expectat,sic illi emittũt fœtida verba,scilicet hęreses,& incorporãt sibi alios, scilicet à corpore Ecclesię separãdo,& sibi cõformes faciẽdo.Hic notat apertam hęresim prædicationẽ,& innuit latentẽ verborũ seductionẽ[linguis suis dolose agebãt]id est, blãda adulatione in audiẽtiũ corda mortifera suadebãt venena. Ideò dixit agebãt,vt malitiã nõ solũ in linguis, sed etiã in actu eorũ

Ioan.16.

Ioan.2.

Mat.12.

esse probaret. Occultã seductionẽ dicit, vbi veritati falsitas admiscetur: apertam, vbi sola falsitas est. Et quia tales sunt[tu deus iudica illos]id est, ostende eos damnabiles. Non dicit hoc voto maleuolẽtiæ, sed nõ potest nõ cõsentire diuinæ sentẽtiæ. ¶Ostẽdit quomodo velit eos iudicari, dicẽs[Decidant à cogitationibus suis]id est, inanes inueniãtur cogitationes eorũ, quibus sperant se obtinere regnũ quod nõ promerẽtur. Vel[decidãt]id est, nõ valeãt implere quæ cogitãt[& expelle eos]de regno tuo: puniendo eos[secundũ multitudinem impietatum eorum]id est, vt secundũ quãtitatẽ delictorũ sit quãtitas suppliciorũ. Expelle dico[quoniã iritauerunt te domine]id est, ad irã prouocauerũt. ¶Et isti expellãtur, sed[omnes qui sperãt in te lætẽtur]in anima[& etiam exultabunt]in corpore[inæternũ]id est, in æterna exultatione: & hoc ideo[quia tu habitabis in eis] Hic ponit modũ beatitudinis, cum dicit eam esse æternam, ex hoc etiam, quod ipse habitabit in eis. Etiam per hoc dabit certitudinem illius beatitudinis, scilicet, quod dicit lætẽtur: exultabũt, quia habitabis in eis. ¶Et etiam gloriabuntur, id est, gloriosos se esse gaudebunt pro corona meritorum[omnes in te]habiti[qui diligũt nomen tuum]id est, famam ipsius, gloriam, quia diuinæ substãtiæ cognitionem habere non possumus. Dicendo, omnes, notat quod etiam illi qui minus habent de participatione illius beatitudinis, gloriosi sunt[gloriabũtur, quoniã tu benedices] id est, dabis incremẽtũ virtutũ[iusto]scilicet, in hac vita, pro quibus gloriabitur in alia. Gloriabuntur & benedices, & hæc omnia proueniẽt ex tua bona volũtate, qua coronasti eos: & hoc est quod dicit, Coronasti nos in tua bona voluntate, quæ nõ tantum nobis erit corona & remuneratio in alia vita, sed est etiam nobis in presenti vita vt scutum, id est, protectio. Et hoc ponit intransitiue cum dicit, Scuto bonæ voluntatis, id est, bona voluntate existẽte vt scuto: & hoc per simile dicitur: sicut enim scutum rotundum positũ ante pectus, est protectio, corona superest: ita in hac vita bona voluntas est protectio, quia facit promereri: & in alia vita remuneratio & corona est.

IN PSALMVM VI.

Titulus. In finem pro Octaua Psalmus Dauid.

DOmine ne in furore] Augustinus, Octauam quidam dicũt aduentum domini, quia venturus est post septem millia annorũ, vt aiũt. Sed nulli hoc tempus notũ est, potius octauus dies, quia omnia tẽpora septem dierum reuolutione voluuntur, ille nullam habeat varietatem. Vel duæ vitæ sunt, vna pertinet ad corpus, qui est vetus homo, cui & vetus datum est testamentum, qua regnauit mors, Altera ad animam, qui est nouus homo, regeneratus per Christum. Ad corpus autem quaternarius, ad animam ternarius pertinet. Peracta igitur vtraque quasi septenario numero, veniet octauus dies iudicii, vbi vnicuique pro meritis reddetur: vnde timens Ecclesia hic orat. In finem pro octaua Psalmus Dauid, id est, Psalmus iste attribuitur Dauid pœnitenti, vel cuilibet pœnitenti: qui pœnitẽs figuratur per Dauid, quia & manufortis est cum peccata deuincit, & visu desiderabilis, quia & alii peccatores ad eius cõformitatem venire desiderãt.

Psalmus dico habitus pro octaua die, id est, pro die iudicii, id est, timore futuri, quæ veniet post septimanā huius seculi, quod voluitur per septem dies. Psalmus dico dirigens in finem, id est, in Christum. Materia est quilibet verè pœnitēs, & hic etiā loquitur pœnitēs. De hac verò materia hoc modo agit, facit deprecationem, satisfactionem ostendit, id est, emendationē, pro inimicis orationē. Intentio est nos ad pœnitentiā, & per hæc omnia nos ad Christum dirigere: & à deprecatione sic incipit, Conscius propheta peccatorum, vel quilibet pœnitens, & territus timore pœnarū, quas peccatoribus in octaua die futuras intelligit, deprecationē sciēs apud ipsum iudicem potius valere q̃ excusationem, deprecatur eum per ipsius iudicis potentiā, dicens, Domine in hac vita argue, id est, conuince me peccasse, faciens tamen me pœnitere [ne arguas me in furore tuo] id est, in tua grauiori vindicta, in futuro iudicio: & hic corripe me [ne corripias me] id est, ne retrahas me ibi à malo incepto in quo ieram [in ira tua] id est, in leuiori pœna, id est, dādo mihi etiam leuiorē pœnā q̃ furor sit: vel [in ira tua] id est, in aliqua pœna data post mortē ante iudiciū, id est, in purgatorio. Qui tam timēdū ostēdit deū, eius notat potentiā. ¶ Ne arguas, ne corripias, sed potius [miserere mei domine] & hoc necesse est [quia ego sum infirmus] mole peccatorum. Infirmus sum, ergo sana me domine] id est, pias affectiones, quas habes de meis miseriis, sanādo ostēde, id est, remouēdo peccata mea [quoniā ossa mea] id est, superior vis animæ meę, scilicet mēs est turbata multitudine peccatorū. Per ossa quę pars corporis est robustior pars animæ robustior merito designatur. Quod pluraliter ossa dicit, ipsius mētis robora. i. castitatē, tēperātiā, & alia huiusmodi intelligit infirmari. ¶ Superior vis animę cōturbata est [& anima mea] ipsa, scilicet, tota, nō tātū secūdū superiorē vim, sed etiā secūdū inferiorē, scilicet, secūdū omnes sensus, vt peccet in auditu, & visu, &c. turbata est valde, id est, multis & grauibus peccatis. Cum dicit infirmum esse, & animam turbatam esse secundū superiorem & inferiorem vim, notat omne genus pœnitentiæ. Valde sum turbatus [& tu domine vsquequo] differs sanare? ¶ Noli differre, sed tu qui hactenus aduersus fuisti dum essem impœnitens, conuertere ad me conuersum ad te qui dixisti, Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Conuertere, & esto propitius, & eripe animam meam à vinculis peccatorū à quibus tenetur. Saluum me fac] scilicet, dando virtutes. Vbi ponit suas infirmitates, deprecatus est eum per suas miserias: nunc autem dicendo, conuertere, per ipsius iudicis misericordiam deprecatur, vbi dicit, propter misericordiā tuā. ¶ Ideo precor vt sanes, eripias, saluū facias, cito [quia nō est in morte qui memor sit tui] id est, nullius positi in transitu vitæ erit mortui fructuosa memoria, si tui tātū memor sit, & maxime in inferno. Per infernū accipe desperationē [quis cōfitebitur tibi?] Nō negat quancunq; cōfessionē: legitur enim de diuite, Pater Abraham miserere mei, & cætera, sed salubrem negat cōfessionem. De vtroq; Esaias sic ait, Non enim qui in inferno sunt laudabunt te, neq; qui mortui sunt benedicēt te. In hoc versu deprecatur per cōfessionem iudicis: dei enim est consuetudo, in hac vita tantum confessionem recipere.

Zach. 1.

Lucæ. 16.
Esaiæ. 38.

¶ Confessio

¶Confessio in morte inutilis est,& in inferno:& ideo illa attendens[laboraui]vigilando,ieiunando, & cæteros fructus pœnitentiæ reddendo [in gemitu meo]id est, in compunctione cordis, procedente à memoria peccatorum, & timore suppliciorũ.Gemitus enim quasi geminus luctus dicitur, eò quòd geminatur de peccato, & de pœna peccati, de quo dicitur, Beati qui lugent,quoniam ipsi consolabuntur. Laboraui & laborabo,scilicet[lauabo] id est,mundabo[lectum meum]id est,carnem meam,eũdo[per singulas noctes] id est,per singula peccata, quæ noctes dicuntur, quia excæcant mentem per ignorantiam.Caro dicitur lectus, quia anima quiescit in ea cõsentiendo delectationibus eius.Non tantum lauabo, sed etiam[rigabo] id est, ad fructificandum parabo [lachrymis meis] interioribus & exterioribus. Interior lachryma est compunctio [stratum meum] id est, carnem meam,quæ stratum dicitur, secundum quod nostræ dominationi substernitur. Per rigationem enim lachrymarum ipsum corpus aptum fit ad fructificationem, sicut terra per rigationẽ aquæ ad fructificandũ præparatur. Et in hoc versu ostendit satisfactionẽ.¶Laboraui & lauabo,quia[oculus meus]interior,id est,ratio[turbatus est]id est,perterritus est[à furore].i.à causa furoris quẽ exercebit dominus in die iudicii.Et merito turbatus est [quia inueteraui] id est, cum deberem esse membrum noui hominis, fui mẽbrum veteris, ita quòd sim dignus abiici, sicut vetus testamentum:habitans[inter omnes inimicos meos] id est, operãs cũ omni genere peccati,scilicet,adulterii,fornicationis,&c.¶Ego inueteraui inter omnes inimicos meos: sed iam vos [omnes qui operamini iniquitatem]quicunque estis [discedite à me] spiritualiter, quia deinceps nolo malum operari vobiscum [quoniam exaudiuit dominus vocem fletus mei] id est,compunctionis meæ,quoniam exaudiuit condonando peccata. ¶Exaudiuit dominus deprecationem meam]scilicet,ne deinceps peccarem[& ipse dominus orationem meam suscepit]dando virtutes.Bis ponit dominus,et semel deus,& ita exprimit trinitatem.Ex quo dixit,discedite à me, notauit emendationem quod vlterius non peccaret.¶Hic orat pro inimicis. Iustum enim erat,vt sicut veniam consecutus fuerat, ita & aliis condonaret. Continuatio.Dominus exaudiuit me,ideo[inimici mei] considerantes me [erubescant]de malis operibis suis[et conturbentur]timore futuri iudicii[vehemẽter]id est,ita vt pœniteant,& conuertantur ad bona opera,& post conuersionem erubescant de præteritis peccatis. Illa erubescentia valet vt caueamus à peccatis:& hoc valde velociter,id est, vt non expectent mortem vel infernũ.

Mat.5.

IN PSALMVM VII.

Titulus. In finem Psalmus Dauid,quem cantauit domino pro verbis Chusi filii Gemini.

DOmine deus meus] legitur quod Dauid Chus filium Gemini,familiarem sibi cum Absalone misit, vt esset cum eo in persecutione,& sibi Absalonis secreta remãdaret,quibus secretis auditis,Dauid sperans liberari, Psalmum istum composuit, non historiam quidem,sed significatum historię considerans.Sicut enim per occulta illa spẽ liberationis 2.Reg.16,

liberationis habuit,ſic quilibet iuſtus per incarnationem Chriſti ſperat à poteſtate diaboli liberari. Pſalmus iſte cõuenit Dauid,id eſt, ipſo dominico homini & omnibus iuſtis,quia hic quilibet iuſtus loquitur: quẽ Pſalmum cantauit domino,id eſt,cum exultatione, pro his quæ in hoc Pſalmo ſunt, laudauit dominum. Omnis enim iuſtus pro his quæ in hoc Pſalmo continentur,cum exultatione laudat dominum. Pro verbis Chuſi,id eſt, pro manifeſtatione ſilẽtii,id eſt,incarnationis Chriſti,quę hic manifeſtatur. Iſte Pſalmus agit de ſilentio,id eſt,de incarnatione dei,quod ſilentium,id eſt,occultũ erat in tempore illo. Agit etiam de occulto ſilentio, ſcilicet iudicii, quod modo exercet,ſcilicet quod malos permittit præualere bonis,& eos diuerſo genere pœnarum affligit. Chuſi nanq; ſilentium interpretatur, ſilentii dico filii Gemini,id eſt, generati à propitiatione dei. Geminus verò dextera interpretatur:per dexteram verò propitiatio intelligitur. Pſalmus dico,dirigens auditores in finem,id eſt,in Chriſtum per ſpem. Materia eſt myſteriũ Chriſti, id eſt,diuinitas iuncta humanitati:de qua ſic agit, oſtendit exaltationem diuinitatis,quam habuit in vindicando de inimicis, poſſidendo fines eorum: & oſtendit quod faciat iudiciũ de omni iuſto,tam de dominico homine quàm de aliis, & de omni impio, Iudicat enim deus ſemper in hac vita iuſtos eſſe puniendos ab impiis ad eorum perfectionem, quod iudicium dei oſtẽdit eos patiẽter ſuſtinere,& ideo orare. Deinde ponit admonitionem impiorum, & ſic intendit nos in ſpe conſtituere. Sicut diximus, Domine quid multiplicati ſunt,tertio loco poſitum,quia agit de reſurrectione,quę tertia die facta eſt: ita & iſtum poſſumus dicere ſeptimum, quia agit de ſpe in qua quieſcimus, ſicut dominus die ſeptimo quieuit. Iuſtus vel Chriſtus hic loquens, patiens pſecutores cum patientia, præmittit orationẽ vt liberetur ab inimicis,dicẽs, [Domine] qui dominũ habes [deus] id eſt,creator omnium,qui [meus] es per familiaritatem [in te ſperaui] Et hic notamus intentionem [& ideo ſaluũ me fac] ne cedam tentationibus inimicorum [me dico, per hoc exemptum ex omnibus peſequẽtibus me] tam exterioribus quàm interioribus [& libera me] ſcilicet ne vltra inſurgant aduerſum me. ¶ Ideo dico ſaluum me fac [ne quádo rapiat inimicus meus animã meã] agens vt leo. De hoc inimico ait Apoſtolus, Aduerſarius noſter diabolus,tanquã leo rugiens circuit,quærẽs quem deuoret [dum non eſt] id eſt,quia non eſt alius [qui redimat] dando pretium [neque qui ſaluum faciat] eripiendo ne redempti cedant inſidiis inimici,niſi tu. ¶ Ideo debes ſaluum facere, quia non eſt alius qui faciat: ideo etiam, quia non commiſi quare me perſequantur. Et [ſi ego domine deus feci iſtud] ſcilicet,ſi hanc perſecutionem illorum merui,id eſt, hęc mala quæ ipſi mihi ingerunt,hæc mala quę iam dicã mihi contingant. Et quod dixit, Si feci iſtud, determinat cum ſubdit [Si eſt iniquitas in manibus meis] id eſt,in operibus meis. De Chriſto patet quòd nullam habuit iniquitatem: cæteri iuſti etſi peccatis vacui nõ ſint,tamen in perſecutores nihil committunt. In hoc nõ cõmerui q; eis prius mala intuliſſem: nec in hoc q; eis mala p malis reddidiſſem: et hoc eſt quod ſubdit, Si reddidi mala retribuẽtibus mihi mala. Cũ dicit retribuentibus

Supra Pſal. 3.

1. Pet. 5.

buentibus,notat se ab illis mala recipere,quibus pietatis officiũ impenderat. Per hæc omnia,& hic maxime suam commendat patientiam.Si hæc feci,decidam merito].i.vincar[ab inimicis meis inanis].i. nullum recipiẽs fructum meæ patientiæ,quod merito mihi eueniet. Vel inanis ab inimicis,id est,frustratus,nullum acquirens de inimicis. ¶ Præter hoc malum,hoc etiam mihi aliud eueniat,scilicet[persequatur]id est,impugnet [inimicus animam meã] scilicet,diabolus & membra eius[& comprehendat]id est,sibi succumbere faciat[& vitam meam]id est,animam per quã viuere debeo [& cõculcet]id est, multis turpitudinibus me contemptibilem reddat, intantum vt sit in terra prorsus,id est,dedita terrenis,per quod erit cibus diaboli [& gloriam meam] id est,rationem meam:quæ ideo dicitur mihi gloria, quia per eam sum similis deo [deducat in puluerem] id est, similem faciat pulueri, scilicet,quod sicut puluis non resistit vẽto,ita nec ratio mea resistat diabolo. ¶ Si feci istud hæc prædicta mala mihi eueniãt: sed quia nõ feci [exurge domine in ira tua] id est,in vindicta tua,vt homines eripias à diabolo [& exaltare in finibus] id est,in possessionibus[inimicorum tuorum]id est,dęmonum,scilicet,possiden do eos,quos modo possidet diabolus. Tunc exaltatur dominus in peccatoribus, quando illi à conuersis confessio laudis offertur. Ab hoc versu incipit ostendere exaltationem diuinitatis.¶ Exurge dico,vt fines inimicorum possideas[& exurge in pręcepto quod mãdasti]id est,pone & imple leges tuas in omnibus possessis,& sic synagoga populorum circundabit te, impugnando & Christum & alios iustos.¶ Et propter hanc]sic obstinatã contra te [regredere in altum]id est,subtrahe te ab eorum cognitione, ita vt sis in alto, scilicet,sicut te humiliasti vt te cognoscerent assumendo carnem,sic te retrahe in altitudinem in qua fuisti. Vel [Exurge in præcepto quod mandasti] id est,in lege præcepisti,vt in iniquos animaduertamus,propterea & tu iuxta eam legem contra eos insurge:& sic[synagoga]quæ à te propter mortem & ignominiam tibi illata declinauit [circundabit te] id est, adhærendo tibi circundabit te:& propter illam confirmandam regredere in altum,id est,per ascensionem te potentem ostende:vt qui tibi humiliato adhæserant, sic glorificatum remuneratorem attendant.¶ Ex quo dixit,exurge domine, ostendit exaltationem diuinitatis,dehinc ostẽdit iudicium,& conuertit se ad nos:ac si diceret,Dominus sic exaltatus est, & ipse dominus iudicat populos,& tu [domine iudica me secundum innocentiam meam] id est, secundum bona opera mea[& secundum innocentiam] scilicet quod aliis non nocui [super me] id est, à supernis mihi data.¶ Iudica me dico &[cõsummetur] id est,perficietur in me iusto,vt me secundũ voluntatẽ nequitiæ suæ crucient[nequitia peccatorum]& per hoc[diriges iustum]ad te. In hoc versu notatur iudicium iusti & impii. Quòd enim dicit,vt peccatores consummant nequitiã suam, in eo iudicium peccatorum ostenditur:Iustum enim est, vt qui in sordibus est, sordescat adhuc. Cum dicit post nequitiam peccatorum consummatã in iustis, ipsos iustos dirigi,ponit iudicium iustorum. Iudicat enim deus suos,probando persecutione. In Christo fuit consummata nequitia Iudæorum, quando crucifixus *Apoc. 22.*

crucifixus

crucifixus eſt:directus eſt ipſe iuſtus, quando à mortuis ſurrexit. Decii nequitia conſummata fuit in Laurentio, cum eum per ignem occidit. Similiter de aliis iuſtis atque impiis iudica ſecundum iuſtitiam:tu dico [ſcrutans corda] id eſt, perfecte videns cogitationes[& renes] id eſt, carnales delectationes : in renibus enim ſedes eſt libidinis. Vel per renes accipiamus firmiores cogitationes:ſolus enim deus ſecreta cordis cognoſcit. ¶ Dixi conſummetur nequitia peccatorum, & contra illam nequitiam ſit mihi [adiutorium à domino] ne ipſa mihi præualeat, quod iuſtum eſt ſecundum patientiam & iuſtitiam meam[qui ſaluos facit rectos corde] quia ſuperant omnem inimici tentationem. ¶ Et quia dominus talis eſt, ideo vos impii conuertimini ad eum, quia [niſi conuerſi fueritis, gladium ſuum vibrabit]ſuper vos, quoniam ipſe deus eſt iudex, id eſt, retribuet vnicuique pro merito. Per hoc oſtendit poteſtatem habere puniẽdi:et ne excuſent ſe per ipſius iudicis impotẽtiã, ſubdit[fortis] id eſt, cuius voluntati nemo poſſit reſiſtere. Et ne illi dicerent, Si potens eſſet iam puniſſet, ſubdit [patiens]id eſt, non ſtatim puniens, ſed expectans peccatorum pœnitentiam:& hoc probat quod patiẽs ſit, quia nõ ſtatim punit peccata:& hoc eſt, nũquid iraſcetur, id eſt, punit per ſingulos dies? Non. Et quia iudex eſt, & potens eſt, ideo niſi conuerſi fueritis ad eum [gladium ſuum vibrabit]ideo mittendo ad iudiciũ, iuſtis oſtendet choruſcum, impiis tenebroſum. Gladius enim vibratus modo tenebras, modo ſplẽdorẽ oſtẽdit. In iudicio, quod vibrabit gladium:& iam[arcum ſuum tetendit]id eſt, cum diuina ſcriptura nobis minas incutit. Per lignum arcus, vetus teſtamentum accipitur: quia ſicut lignum per ſe erat inutile & inflexibile: per chordam nouum teſtamentum, quo vetus intenditur, & ad vtilitatem intellectus reducitur[& parauit illum]id eſt, nobis per quoſdam doctores intelligibilem reddidit.

¶ Et in eo]arcu, ſcilicet diuina ſcriptura[parauit vaſa mortis]id eſt, Apoſtolos cæteroſq; doctores, ex quibus mors propinatur. Quibus? non recipientibus doctrinam eorum[ardentibus verò]id eſt, deſiderantibus deum [ſagittas ſuas]id eſt, prædicatores ipſos, vel diuinas ſententias, quæ corda vulnerant. [effecit]id eſt, habiles vt reciperentur & intelligerentur parauit. Vnde Apo-
2. Cor. 2 ſtolus, Sumus odor mortis in mortem, aliis odor vitæ in vitam. ¶ Licet deus ſic vibret gladium, ſic paret arcum, tamen impii non deſiſtunt, ſed ecce[impius parturit]id eſt, conatur emittere[iniuſtitiam]non alio cogẽte eum ad hoc, ſed quia ipſe concepit cogitatione & voluntate [dolorem] id eſt, peccatum, pro quo ei maxime eſt dolendum [& peperit]id eſt, opere compleuit[iniquitatem] ¶ Hæc autem faciendo[lacum ſibi aperuit]id eſt, præcipitiũ ſibi peccati parauit[& effodit illum]id eſt, amplificauit periculum [& incidit in foueam quã fecit]id eſt, per quod aliis necem parauit, ſeipſum potius impediuit. Vnde Auguſtinus, Nemo non prius peccat in ſe quàm in aliũ:ſicut alios volens decipere, aperit terram prius, deinde effodit amplificando foueam, tandem niſi ſibi bene prouidens, incidit in eãdem. Lacus dicitur cuius latet fundus:peccatum verò dicitur lacus, ſecundum hoc quòd finem imminentis ex peccato ruinę ignoramus. ¶ In hac vita cadit peccator in foueam peccati, ſed

ſed tandem in die iudicii[conuertetur dolor eius]id eſt,peccatũ cum iucunditate hic perpetratum,ibi dolorem incutiet[in caput eius]id eſt,in animam eius.Punietur enim ibi anima pro omnibus in quibus hic peccauit[& in verticem eius]id eſt,in ſuperiorem partem , ſcilicet rationẽ [iniquitas ipſius deſcendet]id eſt,peccatis quibus hic conſenſit ratio,ibi abſque omni obcæcatione deſtruetur.Ex quo dixit deus iudex iuſtus,poſuit admonitionem impiorum.¶Et quoniam ipſe talis eſt,ideo[cõfitebor domino]id eſt,laudabo dominum . Accipitur enim confeſſio vel de peccatis, vel in laude [ſecundum] id eſt,propter [iuſtitiam eius & pſallam]bene operando[nomini domini] id eſt,ad amplificandum honorem domini[altiſſimi] cuius nomini eſt pſallendum,quoniam ipſe altiſſimus eſt. Pſallere verò eſt, domini mandata & operibus peragere , & hymnos & Pſalmos & cantica voce & corde cantare.

IN PSALMVM VIII.

Titulus. In finem Pſalmus Dauid pro torcularibus.

DOmine dominus noſter] Pſalmus iſte conuenit Dauid prophetæ, & omnibus de Eccleſia quæ fuit ante aduentum Chriſti . Pſalmus dico,pro torcularibus agens,id eſt,pro Eccleſia,quæ ideo torcular intelligitur,quia in ea ſunt & reiiciendi & recipiendi:ſicut in torculari vinum exprimitur,quod retinetur:& acinus remanet, qui eiicitur,cuius vniuerſa preſſura fit Chriſti permiſſione.Pſalmus nos in Chriſtum dirigit:& hoc eſt quod dicit in finem,id eſt,admonet nos infideles,vt voluntariè deo ſubiiciamur.Materia eſt Chriſtus.De eo ſic agit,Oſtendit excellentẽ potentiam diuinitatis per magnifica ſua opera:oſtendit etiam humanitatẽ eius humilem,deinde exaltatam ſuper omnem creaturam.Intẽtio verò eſt,admonere infideles,vt tali domino ſubiiciantur.Loquitur hic propheta vel quilibet de Eccleſia , quæ fuit ante aduẽtum Chriſti:& à magnificatione diuinitatis incipit: & hic quandam exultationem attẽdens ſecundum Chriſti dignitatem præmittit dicẽs [Domine]qui cum omnibus domineris[dominus noſter]ſpecialiter es,quia tuorũ bonorum participes facti ſumus [quàm] id eſt, quantum[nomen tuum]honorificentia tua,fama,gloria[eſt admirabile] non tantum in Africa,ſicut dicebant quidam hæretici,ſed[in vniuerſa terra] . ¶Ideo dico mirabile[quoniam magnificentia tua]id eſt,magnificus filius tuus[eſt eleuata ſuper omnes cœlos]id eſt,ſuper omnem angelicam creaturam: vel ſuper omnes cœlos materialiter,quod fieri non poſſet,niſi ille homo eſſet & deus.¶Propter hoc eſt admirabile nomen tuũ & etiam propter hoc quod tu[perfeciſti]id eſt, perfectam feciſti [laudem ex ore infantium & lactẽtium] infantium quantum ad ætatem:lactentium,id eſt, ſimplicium,qui indigebãt paſci ſimplici doctrina . Laudem puerorum perfectam dicit,quia non fit ex humano ingenio, ſed ex ſola operatione diuinitatis.Perfeciſti dico[propter inimicos tuos]ſcilicet phariſæos . Hæc prophætia in Euangelio ore domini docetur expoſita , cum à Iudæis prohiberentur infantes , ne laudem domini reſonarent, reſpondit , Nonne legiſtis , quia ex ore infantium & lactentium Mat.21.
perfeciſti laudem.Propter inimicos dico [vt deſtruas inimicum] ſcilicet maleuolum

leuolum[& vltorem]id eſt, defenſorem ſuæ legis, veritatem euangelii impugnantem. ¶ Ideo dicit deſtrues[quoniam ego videbo] in ſucceſſoribus meis [cœlos tuos]id eſt,ſanctos Apoſtolos,qui dicuntur cœli,quia cõtinent ſecreta dei,compluunt etiam rorẽ cœleſtis doctrinæ fidelibus.Inde per cœlos euãgelicos libros,qui ſecreta dei continent,poſſumus accipere.Cœlos dico[opera digitorum tuorum]id eſt,quos ipſa deitas operata eſt: per digitos pluraliter perſonarum pluralitatem in deitate ſignificat:vnde alibi manifeſte trinitatem nobis notat cum dicit,Quis appendit molem terræ tribus digitis? Videbo[& lunam,& ſtellas]per lunam inferiorem Eccleſiam ſub Apoſtolis,vel generalem Eccleſiam,quæ pro defectu & incremẽto luna dicitur : per ſtellas intelligit eos,qui in Eccleſia in ſeipſis lucent[quas]ſtellas,vel [quæ] ſcilicet cœlum et lunam[tu fundaſti]id eſt,firmiter ſtatuiſti,vt quibuſlibet tentationibus nequeant dimoueri. ¶ Quandoquidem hæc omnia feciſti, ergo [quid eſt homo?]id eſt,magnum quid video hominem eſſe,per hoc quòd tu es mẽmor eius. Præparas enim per filii tui tranſmiſſionem, humani generis reparationẽ[aut quid eſt filius hominis?]id eſt,humanitas Chriſti[quoniã viſitas eum]vniẽdo tibi filium tuum. Quod dicit,filius hominis,notat eum verum hominem eſſe:quod dicit hominis & nõ hominum,eum non ex homine patre, ſed ex ſola matre humanitatem traxiſſe innuit. ¶ Viſitaſti filium hominis,& eum filium cum viſitãte deitate, id eſt,Chriſtum integrum [minuiſti] ſecũdum deitatem . Humiliata enim fuit diuinitas,quando ſibi paſſa eſt humanitatem vniri. Vnde Apoſtolus,Exinaniuit ſemetipſum formam ſerui accipiens,Minuiſti dico,ita vt ipſe Chriſtus ſecundum humanitatẽ minus haberet ab angelis:quia paſſibilis & mortalis fuit[ſed paulò]quia etiam ipſi ſic fragili,prout domino,angeli miniſtrabant : & eũ prius ſic minutũ [coronaſti gloria]in reſurrectione[& honore]id eſt , multitudine ſeruorum per exaltationem ad cœlum.Cum dicit coronaſti,notat de corona totius mundi reſurrectionis & aſcenſionis gloria aliquos confiteri:& ſic honoratum[conſtituiſti ſuper opera manuum tuarum] etiam ſuper angelicam creaturam. ¶ Et quoniã potuiſſet eum conſtituiſſe digniorem omnibus creaturis, nec tamen omnia ſubiecta eſſent ei(vt aliquis epiſcopus dignior eſt omnibus aliis , nec tamen omnes ſubiecti ſunt ei)ſubdit [ſub pedibus eius]id eſt,plenarie ſubieciſti [omnia] id eſt,omnes creaturas . Sicut enim quod ſub pedibus alicuius eſt,plenum ei ſubiectum eſt,ita Chriſto omnia, licet enim adhuc quidam recalcitrent, nihil tamen faciunt niſi eius permiſſione . Vel[ſub pedibus eius] id eſt,ſub humanitate,quæ ideo pedes dicitur,quia per eam diuinitas ad nos deſcendit.Oſtendit per partes quæ omnia ſubiecerit[oues]id eſt,ſimplices in Eccleſia,de quibus ait dominus Petro,Paſce oues meas[& boues] id eſt,prædicatores ſanctos qui triturant Eccleſiam. Vnde Moyſes,Non alligabis os boui trituranti [vniuerſas] propter hoc ponit fœmininum , vt ſignificet illos quoſdam fœtus in Eccleſia[inſuper & pecora campi] per pecora campi, illos qui ſub nullius cuſtodia tenentur intelligit, qui late vagãtur. Per hoc quod dicit,inſuper,notat diſcretionem illorum à bonis. ¶ Et etiam volucres cœli] id eſt,

Philip.2.
Ioan.21.
Deut.25.

id est,elatos in superbia [& pisces maris] id est, qui curiose victum quærunt, sic mundana quærunt solicite : sicut enim pisces qui victum solicite inquirunt,sic quidam vt possideant,vt mercatores:quidam naturas rerum inquirendo, vt philosophi, qui perambulant semitas maris . Per mare accipimus mundum,qui semper in motu est, sicut mare. Cum superius dixit, minuisti, humilitatem humanam ostendit, Pòst huc vsque de humanitatis exaltatione . ¶Ostensa igitur tanta dignitate ipsius, quasi concludens in eadem admonitione, in qua inceperat, desinit, Domine dominus noster. Et notatur ibi mysterium,vt sicut à bono incipimus, sic finiamus.

IN PSALMVM IX.
Titulus. In finem Psalmus Dauid pro occultis filii.

Confitebor]Iste Psalmus conuenit Dauid, qui & hic loquitur, pro occultis filii, id est, Christi. In hoc enim Psalmo agitur de occultis Christi, & iungit nos in finem, id est, in Christum . Intendit enim in hoc Psalmo, inuitare nos ad timorem Christi . Materia est gesta Christi in primo & secundo aduentu, de qua sic agit . Ostendit Christum in secundo aduentu damnaturum diabolum cum membris suis. In primo verò ostendit quid faciat suis, & quid persecutoribus Ecclesiæ, siue capiti Antichristo,siue suis. Postea ponit imprecationem Ecclesiæ persecutoribus . Deinde attendens mala quæ Antichristus faciet Ecclesiæ, cum questione ipsa mala enumerat . Vltimo precatur finem mundi . ¶Præuidens propheta destructionem inimicorum in secundo aduentu, in quandam exultationem prorumpit,dicens [Confitebor tibi domine] confessione laudis [in corde] dicit, quia nulla confessio valet, quæ ex corde non procedit[meo] dicit, cui dominatur[toto] dicit, quia nulla mala cogitatione impeditur : & aliis [narrabo omnia mirabilia tua] non ideò dicit, quod omnia eius mirabilia narret, sed quæcunque dicit de eo, mirabilia sunt. ¶Lætabor] etiam in animo [& exultabo] in corpore, non in mundanis, sed [in te] [psallam] etiam bene operando [nomini tuo] ampliando [ô altissime] scilicet, quia altissimus es . ¶Lætabor dico & exultabo [In conuertendo inimicum meum retrorsum] id est, in consideratione conuersionis inimici . Licet enim hic nobis quodammodo dominetur, tamen in die iudicii prorsus eius dominium destruetur . Conuersio verò, id est, destructio illius dominii per mortem Christi incepit, in die quidem iudicii plene consummabitur.Ille conuertetur,suiq; sequaces[infirmabuntur]id est, amittent potestatem nocendi: quæ iterum infirmatio in hac vita incipit per mortem Christi : & [peribunt] æterna damnatione, remoti [à facie] id est, à cognitione tua:iuxta quod dicitur, Tollatur impius,ne videat gloriã dei. *Esaie.26.*
¶Ideo peribunt & infirmabuntur [quoniam tu fecisti meam causam] id est,

mihi vtilem. Ibi enim patientiæ & humilitatis nobis exemplum reliquit: & [iudiciū] id est, sentētiā mortis, datam ab ipsis Iudæis [fecisti meū] id est, mihi vtile. Per mortē enim tuam redempti sumus: & potes destruere aduersarios, quia [tu sedes] id est, quiescis [super thronū] id est, in regali sede [qui iudicas iustitiam] id est, iuste: & per hoc notat quod deus eos velit destruere. ¶ Iudicas iustitiam hanc, scilicet [Increpasti Gentes] id est, gentiliter viuentes damnabis, increpando eos de malefactis [& impius] id est, diabolus [peribit] in æternum scilicet [nomen eorum] id est, omnem potestatem [eorum] id est, gentiliter viuentium, delebis in æternum. Et ne acciperemus in æternum
Exo.15. vsque ad finem mundi, sicut Moyses ait, Regnabit dominus in æternum & vltra, subdit [& in seculum] subsecutiuum huius seculi. ¶ Peribit impius, quia [frameæ] id est, tentationes [inimici] id est, diaboli [deficient in finem] id est, postquam deuenient in vltimum finem [& destrues ciuitates eorum] id est, collectiones subditorum, munitas sententiis falsorum ad suos errores defendendos. Et tunc [peribit memoria eorum] illa scilicet affectio quam
Luc.16. habent sancti pro eis in hac vita existentibus. Vnde in Euangelio, Inter nos & vos chaos magnum firmatum est [cum sonitu] id est, magno dolore pereuntium. Sicut enim aliqua ciuitate pereunte, magnus dolor & magnus sonitus est, ita erit in illis pereuntibus. ¶ Ipsi ita peribunt, dominus autem permanet in æternum] vere permanet in æternum, quia [parauit thronum suum in iudicio] id est, dum iudicaretur: vel in iudicio, vt iudicet [& ipse iudicabit orbem terræ] id est, omnes bonos viuentes in circuitu terræ [in æquitate] scilicet pro meritis [iudicabit etiam populos] scilicet peccatores [in iustitia] id est, pro meritis singulorum. ¶ Hactenus egit de secundo aduentu, nunc de primo ingreditur: & primo ostendit, quid Christus faciat suis: in secundo aduentu iudicabit, & ipse idem dominus in hac vita factus est refugium pauperum [Factus est] bene dicit: quia cum deus nihil deberet homini (homo enim per suam culpam ab eo recesserat) fecit tamen mediatorem, per quem redimeret [refugium] dicit per simile: sicut enim pugnantes cum stare nequeunt, ad aliquam munitionem fugiunt: sic fideles cum per vires proprias stare nequeant, ad Christum refugiunt, qui vel ministrat tolerantiam, vel mitigat passiones. Pauperem vocat, qui licet habeat, tamen terrena cupiditate vacuatus, cœlesti desiderat largitate ditescere: ipse est etiam adiutor ad cooperandum, vt si aliquis incipiat ieiunare, deus ei manum apponat: adiutor dico in tribulatione. Illud enim dulcissimum est adiutorium,
Psal.49. quod in necessitate præstatur, sicut in alio Psalmo dicit, Inuoca me in die tribulationis, & eruam te & honorificabis me: & non quocunque modo adiutor in tribulatione, sed in oportunitatibus, id est, secundum quod oportunum est. Si enim tribulatus roget remoueri tribulationes, non est dignus exaudiri: si vero tolerantiam deprecatur, dignus est exaudiri. ¶ Adiuuas in tribulatione, & etiam non derelinques, id est, non pateris eos deuinci. Licet relinquas, id est, ad horam patiaris tribulari, vel etiam aliquando cadere:

re: ſunt enim aliqui caſus vtiles, vt impetus [quærentes te domine] id eſt, illos qui omnibus modis voluntati tuæ obtemperare nituntur. ¶Et quoniam non dereliquiſti, ideò [ſperent in te omnes qui nouerunt nomen tuum] Noſcere accipit, non ex interiori cognitione, ſed in ſola fide & bona operatione. Vnde Ioannes, Qui dicit ſe noſſe deum, & mandata eius non cuſtodit, mendax eſt. 1.Ioan.2. ¶Non derelinquit ſuos, ſed requiret ſanguinem eorum: & ideò pſallite illi domino, & determinat cui domino, ſcilicet qui corporaliter habitat in Sion, id eſt, in Iudæa. Sion nanque Iudæę caput eſt, in qua Chriſtus præſentia corporis habitauit. Vnde & ipſe ait, Non ſum Mat.15. miſſus præſentia corporis, niſi ad oues quæ perierunt domus Iſraël. Vel per Sion Eccleſiam, quæ ſpeculatio eſt, poſſumus accipere [annunciate inter Gentes] id eſt, gentiliter viuentes [ſtudia eius] hoc ſcilicet [quoniam ipſe eſt requirens ſanguinem eorum] id eſt, quærentium dominum [recordatus eſt] ſcilicet tribulatorum & tribulantium. Deus ſuorum videtur oblitus, cum eos tribulari permittit: recordari, quando eis ſubuenit. Studia dicit, quia deus non tantum iudicat, ſed ſtudioſe vindicat. [Recordatus eſt tribulatorum, & non eſt oblitus clamorem pauperum] id eſt, ſupplicum, qui non poſſunt tribulationes ſuſtinere, miſeretur ſtatim deus, & liberat à tribulatione. ¶Clamorem pauperum] dicentium [miſerere mei domine] ſcilicet hoc modo [vide humilitatem meam] id eſt, afflictionem meam: vide dico [de inimicis meis] id eſt, de ſuperbia inimicorum. Si enim conſideras modum ſuperbè inferentium, poteris cognoſcere quanta ſit afflictio patientium. Quòd dicit domino [vide humilitatem meam] per ſimile loquitur. Sicut enim aliquis ſi eum dominus ſuus videat melius pugnat, ita fideles CHRISTI, ſi deus eos videat, melius tolerant. Videre enim domini, iuuare eſt. ¶Vide humilitatem meam] Et ſic [exultabo in ſalutari tuo] id eſt, in ſaluatione tua. ¶Et ideò debeo exultare, quia tu es ille [qui exaltas me] id eſt, remouendo [de portis mortis] id eſt, de malis operibus, per quæ intratur in infernum, ita vt ego ſic exaltatus poſitus [in portis filiæ Sion] id eſt, in virtutibus quæ ſunt introitus ad Eccleſiam, quæ dicitur filia Sion, quia generata fuit in Sion, id eſt, in Iudæa, in paſſione CHRISTI. Vel etiam dicitur filia Sion, id eſt, filia ſpeculationis, quia non eſſet Eccleſia niſi deum ſpecularetur [annunciem] omnibus aliis [laudationes tuas omnes] non quòd omnia quæ poſſunt de eo cum laude dici dicat, ſed quicquid dicet laus eius erit.

¶Et quia ſic exaltas [exultabo in ſalutari tuo] Hic incipit dicere quid faciat perſecutoribus Eccleſię in primo aduẽtu. Cõtinuatio, Suis ita ſubuenit deus, ſed [Gentes] id eſt, gẽtiliter viuẽtes [infixę ſunt in interitu quẽ fecerũt]. Cum enim alios corporaliter interimũt, ſeipſos ſpiritualiter interficiũt [Infixę] per ſimile dicitur. Sicut enim aliquis clauus infixus vel in luto, ꝑ ſe nõ poteſt reſurgere, ita ipſi homicidæ à nequitia ſua per ſe nõ poſſunt reſurgere. Et etiã [pes eorum] id eſt, affectio eorũ eſt cõprehẽſus [in laqueo] id eſt, in doloſitate [iſto quem abſconderunt] id eſt, aliis occulte tetenderunt. ¶Ipſi ignorãt hoc iudiciũ domini eſſe datum ſuper eos in hac vita, ſed [dominus cognoſcetur

faciens iudicia] ideò quia [peccator est comprehensus] in hac vita [in operibus manuum suarum] id est, in delectationibus suarum operationum. ¶ Quia peccatores sic persequuntur Ecclesiam dei, ideò [conuertantur] à proposito persequendi, & præcipitentur [in infernum] materialem: peccatores dico, scilicet [omnes Gentes qui obliuiscuntur deum] id est, qui vel fidem non habent: vel si habent, opera dei non faciunt. ¶ Vere conuertentur, quia pauperes remunerabuntur, & hoc est [quoniam obliuio pauperis non erit in finem] id est, in æternum: quia licet deus in hac vita videatur pauperum obliuisci, tamen veniendo in fine seculi, non obliuiscetur dominus eorum: & si pauperũ simpliciter recordatur dominus, tunc multo potius patientiæ pauperum recordabitur: & hoc est [patientia pauperum] id est, merces patientiæ pauperum [non peribit] Hic imprecatur contra persecutores. ¶ Et vt patientia ipsorum non pereat [tu domine exurge: non confortetur] id est, non prosperetur diu in persecutione sanctorum [homo] id est, Antichristus, qui cum dicat se esse deum, tamen simpliciter homo est. Ipse nõ confortetur, & etiam [Gentes] scilicet, sequaces & complices eius [iudicentur in conspectu tuo] id est, licet alii nesciant eos iudicatos, tamen apud te sunt iudicati. ¶ Hoc modo iudicentur [Constitue super eos legislatorem] id est, Antichristum, qui constituat super eos legem contrariam legi Christi: & etiam hoc modo iudicentur, vt [ipsæ Gentes sciant] aliquando [quoniam ipsi sunt homines] id est, carnales. Propheta prospiciens tantam persecutionem futuram ab ipso Antichristo, conqueritur quasi deus recessisset à suis, ipsius malefacta enumerando. Continuatio, Ideo precor, vt non confortetur homo ille, quia video tantam tribulationem inferri tuis ab illo, quod videris recessisse à tuis. ¶ Et ideò [vt quid domine recessisti longe] id est, permittis tuos tantum tribulari, & [despicis] etiam, id est, sicut videris recessisse, ita etiã videris despicere [in oportunitatibus in tribulatione] id est, cum in tantis tribulationibus oportunum videretur, vt deus confortaret suos per miracula, videbitur suos despicere, cum nec miracula, nec aliquam talem ministret confortationem. Hic vult enumerare mala, quæ Antichristus inferet fidelibus, & enumerãdo ostendit ipsa mala nocere inferentibus, prodesse patientibus. Continuatio, ¶ Recessisse videris, quia [superbit impius] & ex superbia sanctos affligit singularis ille, id est, Antichristus: & dum sic superbit [incenditur pauper] Per incenditur notat & quod tribuletur, & quod purgetur [superbit impius] & castigant ipse & sui mala consilia aduersus sanctos, in quibus [comprehenduntur] Per comprehenduntur notat eos nocentes suis ipsis laqueis impediri. ¶ Superbit impius, pauper incenditur, laudatur etiam peccator] secundum facta, laudatur dico [in desideriis animæ suæ] quia succedunt ei omnia quæ desiderat, & sic laudantes dicunt, Non posset hæc facere nisi deus esset cum eo [& ipse iniquus] quia voluntate habet nequitiam [benedicitur] id est, exaltatur, quia etiam in malis operibus bene agere dicitur. ¶ Et quoniam sic laudatur & benedicitur, ideò [exacerbauit dominum peccator] ille singularis, id est, ad iram prouocauit, & ideò etiam quia ipse [non

quæret]

quæret] ſibi deum adiutorem:agēs [ſecundum multitudinem iræ ſuæ]id eſt, in multo furore. ¶ Non eſt etiam deus in conſpectu eius]id eſt, non attendit deum aliquid poſſe: & præter hæc omnia [viæ] id eſt, opera ipſius [ſunt inquinatæ in omni tempore]id eſt, nunquam fecit aliquod bonum. ¶ Et ideò exacerbauit,quia[auferentur iudicia tua à facie eius]id eſt,à conſideratione eius,quia nec te attendit rectorem rerum,nec futurum iudicem,& hoc ideò, quia [dominabitur omnium inimicorum ſuorum] quia realiter ſubiiciet omnes reges terræ. ¶ Verè dominabitur,quia [ipſe dixit in corde ſuo] id eſt, ſibi competenti [mouebor à generatione] vna mihi ſubdita [in aliam generationem]mihi ſubiiciendam,ſed [non ſine malo] id eſt, quin eis mala inferam.Hic notat nimiam malitiam nequitiæ illius.¶ Ipſe etiam talis eſt[cuius os eſt plenum malitia] id eſt, blaſphemia in deum [& amaritudine] quia amara verba & turpia dicit hominibus[& dolo] quia ſeducit homines per la tentes ſeductiones,id eſt,per promiſſiones, &c. [ſub lingua eius labor & dolor]id eſt,in corde eius, quia nihil aliud cogitat,niſi vt fidelibus laborem & dolorem inferat. Vel [ſub lingua eius] quia audientes plus timent linguam eius, quàm laborem & dolorem. ¶ Sedet]id eſt,immoratur[in inſidiis cum diuitibus]id eſt,potentibus,per quorum auxilium homines decipiet[in inſidiis]dico poſitis[in occultis]locis. Occulte enim fallet homines, ad ſe prophetarum ſcripturas conuertens, ſic dicens, Ego ſum promiſſus Meſſias. In me etiam completur prophetia quæ dicit, Adorabunt eum omnes reges, omnes gentes ſeruient ei. Ad hoc ſedet [vt interficiat innocentem]ſpiritualiter. ¶ Oculi etiam eius in pauperem reſpiciunt] per affectum miſericordiæ.Dicet enim,mouebor erga te,quia ita tribularis, deſine ſtultitiam illam, & conuertere ad me: exterius oſtendit ſe habere affectum erga illos, ſed interius [inſidiatur] hoc eſt quod dicit [in abſcondito, quaſi leo in ſpelunca ſua]ſcilicet, cum comparat eum leoni, homines eum per violentiam ſibi adhærere coacturum oſtendit. Cum verò dicit,in ſpelunca, doloſe eum agere inſinuat. ¶ Et ad hoc ſcilicet[inſidiatur,vt rapiat pauperem]& ne rapinā ſemper violentam intelligamus,ſubdit[rapere pauperem] dico, etiam [cum attrahit eum]id eſt,dum aliquibus blanditiis ſeducit eum. Per hoc quod repetit,inſidiatur,oſtendit eum valde ſtudioſum ad inſidias. ¶ Inſidiatur pauperi vt rapiat,& rapiet,quia[humiliabit eum] id eſt, inclinabit eum ſub ſuis legibus[In laqueo ſuo]id eſt,ipſius Antichriſti,quandiu aliis parat laqueum ipſe in eo illaqueatur [inclinabit ſe] id eſt, paulatim deſcendet ad ruinam: quanto enim magis alios tribulat,tāto propior ipſe eſt ruinæ [& cadet] quia dominus interficiet eum ſpiritu oris ſui, ſed tum tandem cadet [quum dominatus fuerit pauperum] quos ſibi ſubiiciet.

Pſal.71.

¶ Et merito cadet.Dixit enim in corde ſuo]id eſt,tractauit in corde:quia ſicut dixit, verum eſſe putauit [oblitus eſt deus]ſuorū, &[auertit faciem ſuā] id eſt,præſentiam ſuam[ne videat] opera quæ ego facio puniēdo eos,nec etiā [in finem]id eſt,nec in hac vita nec in futura. Videns propheta homines futuros in tempore Antichriſti, præ nimia tribulatione mortem expetere, in-

ducens personam eorum precatur finem, & secundum aduentum Christi, sicut etiam superius in persona eorum conquestionem facit. Continuatio.

¶ Ipse dicit quod deus oblitus est, sed tu [domine deus exurge, & exaltetur manus tua] id est, vindicta tua [ne obliuiscaris pauperum] sicut ille æstimat.

¶ Et bene debes te vindicare de eo, quia [ipse impius iritauit deum] & propter quid iritauit? id est, quæ fuit principalis causa illius iritationis? hæc scilicet [dixit enim in corde suo] sic habens, Dominus [non requiret] id est, vindictam non accipiet: & ideò hæc iritatio maxima fuit, quia cõtra ipsum deum sermo dirigitur, & hoc est ponere os in cœlum. Interrogando loquens, ad inquisitionem nos admonet: cum respondet, inquirentibus satisfacit.

¶ Ipse dicit [non requiret] sed tu domine vides, vt, qualiter [tradas in manus tuas] id est, vindictas tuas. Vere vides istud, quia nec profunditas cogitationum latet visum tuum: & hoc est quod dicit [quoniam tu consideras laborem & dolorem] id est, cogitationẽ de dolore & labore inferendo aliis. Vnde superius dictum est, Sub lingua eius labor & dolor.

¶ Bene debes eos tradere in manus tuas, quia [tibi] id est, tuæ custodiæ [pauper derelictus est] id est, in nullo alio confidit, nisi in te solo, & pauper derelictus tibi non frustrabitur, quia [tu eris adiutor] id est, cui mortuus est diabolus, id est, pater & mater, scilicet voluptas carnis. Diabolus ideò dicitur pater, quia omnes homines animales in peccato, & generantur & nascuntur. Voluptas ideò mater: quia sicut mater gignit puerum, ita carnis voluptas nutrit stultum.

Diabolus pater. Voluptas mater.

¶ Quia tibi est pauper derelictus, ideò [contere] id est, annihila [brachium] id est, fortitudinem & potentiam [peccatoris] in actu [& maligni] in voluntate, & iam tempus est, vt destruatur eius potentia: quia & illius nequitia est consummata, & Ecclesia illius persecutione purgata, & hoc est quod subdit [quæretur peccatum] ponamus vt quæratur quem locum habeat in Ecclesia peccatum illius [& non inuenietur] locus ipsius peccati. Vbi enim nihil restat purgandum, ibi impius non habet locum.

¶ Brachium illius conteretur [Dominus autem regnabit inæternum] & sic dico inæternum, vt intelligatur [in seculum seculi] & ne Gentes dicerent, & nos cum eo, subdit [vos Gentes peribitis de terra illius] remoti .s. de terra viuentium.

¶ Verè Gentes peribitis [quia dominus exaudiuit desiderium pauperũ] quia etiam [præparationem cordis eorum] id est, ex quo habent voluntatem paratam siue à deo, siue à seipsis [audit auris tua] Alia translatio habet concupiscentiam, vbi nos habemus præparationem, & ideò sic legamus, vt idem valeat cum concupiscentia: sic [desiderium exaudiuit & præparationem] id est, id ad quod ipsi omni conatu virium nitebantur orando assequi.

¶ Desiderium exaudiuit, hoc scilicet [iudicare pupillo & humili] id est, ad honorem pupilli & humilis, ita iudicare [vt homo non apponat] id est, non præsumat [magnificare vltra se super terram] scilicet viuentium, quæ terra dicitur propter soliditatem.

IN PSALMVM X.

Titulus. Iu finem Psalmus Dauid.

IN domino] iste scilicet Psalmus conuenit Dauid prophetæ, qui & hic loquitur, dirigens auditores in finem, id est, in Christum. Intendit enim in hoc Psalmo nos admonere, vt resistamus hæreticis. Materia est Christus, de qua sic agit, Ostendit eum in isto iudicio suo quosdam excęcare, vt sunt hęretici. Ostendit etiam quod adiuuet suos & protegat, ne succumbant illorum hæresibus. Ostendit etiá quod puniat illos impios, & sic incipit contra hæreticos, ac si diceret, Resistite hæreticis exemplo mei, qui [confido in domino] & ideo [quomodo] id est, qua audacia [dicitis] id est, audetis dicere? ad detrimētum animę meę [transmigra] id est, transi de vilitate intelligentiæ scripturarum in qua es, ad altitudinem intellectus nostri: & hoc est quod dicit [in montem] & tunc eris sicut passer. Quoddam genus est passerum, qui relictis locis humilibus, nidificant in montibus, vt sibi caueant à laqueis. Istis passeribus putant hæretici illos esse similes, quos sibi adiungunt. Alia autem translatio habet, sicut auis, & secundum hoc dicit propheta, Si ego transmigrarem ad vos, essem sicut auis, id est, instabilis.

¶ Dixi confido in domino] & hoc necesse est [quoniam ecce] scilicet in manifesto est [peccatores intenderunt] id est, sui parti applicuerūt [arcum] id est, diuinam scripturam. Dicendo peccatores, ostēdit quod propter peccata sua excæcati sunt [sagittas] id est, sententias suas [parauerunt] id est, rationes & authoritates ad eas verisimiles ostendendas inquisierunt [in pharetra] id est, in venenato corde suo: ad hoc scilicet [vt sagittent] id est, occidát ipsi [rectos corde] existentes [in obscuro] sagittent in obscuritate, id est, in simplicitate: ipsi hæretici sagittent, scilicet, non illuminatos et sapientes viros, sed idiotas & eos qui scripturas ignorant, aggrediuntur sagittare. Vel existentes [in obscuro] id est, in ambiguitate, scilicet quod admixtione veritatis, suam falsitatem conantur tegere. [Sagittent (dico) rectos corde in obscuro] id est, in simplicitate, quia per scripturas nesciunt se defendere. ¶ Intenderunt (dico) arcum [quoniam destruxerunt] malis interpretationibus ea [quæ tu perfecisti] id est, perfecta fecisti, diuinam scilicet scripturam: licet enim prophetę & alii dicātur scripsisse, tamē ipsi nihil, sed deus per eos scripsit. Vel [quem perfecisti] id est, Christum quem dicuntur destruere, aliquid de ipsius veritate negádo, vt si omnibus aliis concessis, negarent virginem peperisse. Ipsi destruxerunt [iustus autem quid fecit?] id est, deus: per hoc quod dicit eum iustum, innuit quod suos debet adiuare, et aduersarios reprobare. ¶ Quid fecit? ecce q̄d fecit [dominus] omnium: est [in tēplo sancto suo dominus] id est, qui dominatur omnibus suis quadá familiari dominatione [in cœlo] id est, in suis secretariis: est ibi [sedes eius] quia ibi sine offensa requiescit & iudicat. ¶ Habitat in templo, sedet in cœlo, nec etiam minores derelinquit: & hoc est quod dicit [oculi eius] id est, affectus misericordiarum [respiciūt in pauperem] adiuuando, sustinendo: & [palpebræ eius] id est, diuinæ scripturæ [interrogant] id est, comprobant [filios hominum] id est, probant bonos & malos. Palpebræ

ideo

ideo dicuntur scripturæ, quia palpebræ clauduntur & aperiuntur, ita & diuinæ scripturę. Diuina scriptura clausa bono, comprobat eum: quia licet bonus ignoret eam, non negligit, nec eam corrumpendo suum sensum apponit. Aperta comprobat malum: quia nõ gratiæ dei, sed suo ingenio reputat & superbit. ¶ Interrogant filios hominum] quia ipse [dominus interrogat iustum & impium] & bonus conuenienter respondet, sed [qui diligit iniquitatem] id est, malus: ita respondet, vt in ipsa responsione appareat quod [odit animam suam]. Ex quo dixit, dominus in templo sancto suo, ostendit quòd dominus suos protegat, nunc verò ostendit quomodo aduersarios puniet. Continuatio, ¶ Iniquus odit animam suam, & dominus [pluit laqueos] id est, errores quibus illaqueantur [super peccatores] id est, ad detrimentum peccatorum. Pluit dicit, quia sancta scriptura, quæ aliis pluuia fructificans, ipsis vertitur in laqueos & errores [ignis] id est, ardor concupiscentiæ [& sulphur] id est, fœtida opera [& spiritus procellarum] id est, tempestuosi actus: est [pars eorum] pars dico [calicis] id est, iudicii dei. In hac vita iudicium dei vocat calicem: quia quibusdam vitam, quibusdam mortem propinat. Vel calicem, id est, æterni iudicii est pars [ignis] infernalis [& sulphur] id est, fœtor inferni [& spiritus procellarum] id est, impetus æternæ damnationis. ¶ Ideo dominus adiuuat suos [quoniam iustus dominus dilexit iustitiam] & hæc est iustitia, vt suos adiuuet. Pluit laqueos & cætera mala, quia [vultus eius] id est, ira eius quæ per vultum intelligitur [videt æquitatem] id est, malis remunerat quod
Apoc. 22. iustum est. Vnde dicitur, Qui in sordibus est, sordescat adhuc.

IN PSALMVM XI.

Titulus. In finem Psalmus Dauid, pro Octaua.

SAluum me fac] Qui enim & ipse hic loquitur pro octaua, nõ pro timore solius iudicii, sicut superius in, Domine ne in furore, sed ꝓ habenda octaua, id est, æterna gloria, quæ dabitur in die illa, ad quam per istum saluatorem quem inducit, feliciter putat peruenire: & dirigit nos in finem. Hortatur enim nos & suos contemporaneos & omnes alios, vt Christum finem suæ expectationis ponant. Materia est Christus, de qua sic agit: ostendit saluationem humani generis per Christum esse promissam, & eum idoneum qui facere possit, per hoc quod ostẽdit eum esse contrarium vanitati, per quam vanitatem saluatio illa amittitur. A qua vanitate petens liberari, sic incipit, ¶ Saluum me fac domine] nè istius seculi vanitas mihi præualeat, & opus est [quoniam defecit sanctus] id est, sanctitas abbreuiata est. Dicens defecit, notat hominem in sanctitate fuisse creatum, & inter priores patres plures fuisse sanctos. Vere defecit, [quoniam diminutę sunt veritates] .i. abbreuiatæ sunt [à filiis hominum] .i. rationalium, quorum rationem debuerant imitari. Per hoc quod dicit veritates pluraliter, notat in multis hominibus veritatem quancũq; fuisse diminutam. Cum dicit diminutę, notat deprauata dei munera culpis hominum euidenter. ¶ Veritas est diminuta, & subintrauit vanitas: & hoc est [vana] .i. ad veram salutem nõ pertinentia [sunt loquuti] & non pauci, sed [vnusquisq; ad proximum] id est,

ad proximum decipiendum: ipſi dico, exiſtentes[labia]id eſt,garruli,loquaces[doloſa]id eſt,oculte decipientes:et hi tales ſunt locuti[in corde & corde] id eſt,in multiplicitate: quia ad ſingulos decipiendos, diuerſa ingenia ſecundum modum perſonę agunt.Hic imprecatur.¶Ipſi loquuntur vana,ſed [dominus diſperdat labia doloſa]& inter labia doloſa ei maxime imprecatur,qđ maxime nociuum erat cum dicit[linguam magniloquam]ſcilicet mundanorum philoſophorum.Diſperdat dicit,vt paſſim pereant,qui ſe in vna prauitate collegerant.¶Qui]ſcilicet philoſophi[dixerunt,Magnificabimus labia noſtra] id eſt,magna dicemus de nobis:& hoc poſſumus,quia[labia noſtra]id eſt,loquela noſtra[ſunt à nobis]id eſt,ex noſtro ingenio,de quibus Apoſtolus Euanuerũt in cogitationibus ſuis[labia noſtra ſunt à nobis]quia[quis eſt noſter dominus?]id eſt,quis nobis dominatur?ſcilicet in ſcientia. ¶Ipſi dicunt hoc,ſed dominus hoc dicit, Nunc quaſi vſq; modo dormiui, ſed nunc in tẽpore gratiæ[ſurgam]ſcilicet,propter remouendam[miſeriam inopum]id eſt, gentilium: qui ideo inopes dicuntur, quia neq; per leges , neq; per prophetas diuitias cognitionis habebant [& propter gemitum pauperum] id eſt, Iudæorum: qui ideo pauperes dicuntur , quia licet legem & prophetas habebant, non tamen ad ſaluationem ſufficiunt.Per gemitum notat aliquos de aduentu Chriſti maximam affectionem habere. Et hic incipit oſtendere promiſſionem ſaluationis. ¶Ego exurgam]& hoc quod facturus ſum[ponam in ſalutari]id eſt,in Ieſu , quia per eum ſaluabo humanum genus: & [in eo agam fiducialiter]non timide, ſicut per ſeruos, ſed poteſtatiue:ſicut completum eſt, quando ipſe eiecit homines de templo. ¶Fiducialiter agã in eo]& bene hoc potero facere,quia[eloquia illius domini]ſunt[eloquia]id eſt,magni ponderis,ſicut dicitur, Hic vir eſt,id eſt,maximus:et ſũt[caſta]id eſt,ſine aliqua admixtione falſitatis:& ſunt[argentũ]id eſt,ſimilia argẽto.Sicut enim argẽtum elegantius & clarius cęteris metallis tinnit,ſic eloquia domini dulcius omnibus aliis in auribus fidelium reſonãt:argentum dico[igne examinatũ].Sicut enim argentũ cõprobatur per ignem,ſic Chriſtus cõprobauit ſua eloquia eſſe vera per ſuam paſſionem[probatum terrę]id eſt,purgatum à terra:ſicut eloquia Chriſti ſine omni terrenitate ſunt , quia in nullo loco mouẽt hominem ad appetitum terrenorum [purgatum ſeptuplum]Nam ſicut argẽtum quod ſepties eſt purgatum puriſſimum eſt, ſic eloquia Chriſti ſunt ſine omni labe, per ſeptiformem ſpiritum , qui ſpiritus ſeptiformis dicitur propter ſeptem dona.Dicitur enim ſpiritus ſapientiæ & intellectus , conſilii & fortitudinis, ſcientiæ & pietatis , & timoris domini : & quod præcedit vltimum ponit. Per ſeptem,vniuerſa dona ſancti ſpiritus accipi poſſunt . ¶Tu domine] qui talis es [ſeruabis nos]in æterna beatitudine , quam per octauam intelligit[& cuſtodies]in hac vita[ab hac]peſſima[generatione]quę loquitur vana,ne eorum impugnationes me à tua veritate dimoueant, & ſic ducẽdo me [in æternum].¶Nos ſeruabis, cuſtodies[impii autem ambulãt]id eſt,laborant[in circuitu]id eſt, in appetitu terrenorum in quibus nunquam ad verum finẽ peruenient:ſicut ille qui vadit in circuitu,nũquam metam inuenit[filios autem hominum

Rom.1

Gentiles inopes.

Iudæi pauperes.

Mat.21

Eſaiæ.11.

hominum]id est,rationalium,qui patrum ratione vtũtur [multiplicasti] hic virtutibus tandem æterna retributione,non secũdum eorum merita,sed [secundum altitudinem tuam]id est,misericordiam . Cum dicit,multiplicasti,
Gen.16. respicit ad promissionem factam Abrahæ . Et in hoc vltimo versu breuem
& 17. conclusionem vtriusque partis ponit,bonorum scilicet & malorum.

IN PSALMVM XII.

Titulus. In finem Psalmus Dauid.

VSquequo domine] Psalmus iste conuenit Dauid prophetæ qui hic loquitur.Psalmus,dico,ducẽs in finem, id est,in Christum.Intẽdit enim in hoc Psalmo nos ad Christi charitatẽ inuitare suo exẽplo. Materia est ipse Dauid,et alii sibi similes,de qua hoc modo agit:ponit se conquerentẽ de dilatione aduẽtus Christi:ponit etiã petitionem vt cito veniat.In vltimo ponit se patienter ferre, si in tempore suo non veniat:& à conquestione sic incipit,¶Domine tu obliuisceris me].Oblitus deus hominum ante aduentũ Christi fuisse dicitur,quia ante eum nullus in paradisum deducebatur,sed etiam iusti,quàmuis sine pœna,in inferno tenebantur[& vsquequo domine]erit hęc obliuio?erit vsq; in finẽ temporum,id est,ad tempus gratiæ.Bene sentio quia vsq; tunc erit, & [vsq;quo domine auertis faciem tuam]id est,filium tuum:qui dicitur facies & imago patris,id est, quare tardas mittere quem missurus es? ¶Quàm diu ponam ego & consilia] de aduentu eius[in anima mea?]et ponã ego[dolorem]de dilatione sui aduentus[in corde meo per diem]id est,de die in diẽ. Per hoc quod dicit se dolere de aduentu Christi,notat se erga Christum magnam charitatem habere,per quod nos quoq; ad eandem charitatem inuitat. ¶Et vsq;quo exaltabitur]id est,dominabitur? Ante aduẽtum enim Christi exaltatus de humana captiuitate gaudebat:quia etiam iustos in tenebris retinebat[inimicus meus?] id est, diabolus,exaltabitur dico[super me]& alios bonos. Hic ponit petitionem,vt mittat quẽ missurus est.Cõtinuatio,Inimicus exaltatus est,sed tu domine[respice]nobis mittendo filium tuum:respice dicit contra hoc quod superius dixerat,auertis faciem[exaudi me domine deus meus]liberando à diabolo, & in paradisum reducendo.¶Respice mittendo filium : & si nõ vis tam cito mittere,saltem[illumina oculos meos] scilicet interiores, vt habeã de eo verum intellectum[ne vnquã obdormiam in mortem] per negligentiã humanæ infirmitatis,& sic eundo in mortem animę.Et etiam illumina,ne instinctu diaboli seduci possim:& hoc est quod dicit [ne quando dicat inimicus meus]id est,diabolus[præualui aduersus eum]. ¶Ne dicat[præualui] quia [si motus fuero] scilicet à proposito boni operis [exultabunt qui tribulant me] quorum exultationem nunquàm debes pati,quia ipsi sunt inimici tui,& exultabunt si motus fuero, sed ego non mouebor, quia [speraui in misericordia tua]& in hoc de præcedenti incipit de patientia.

¶Et speraui in misericordia tua] & ideo etiam si oculis non videam ipsum Christum tamẽ[cor meum exultabit in salutari tuo].i.in Iesu tuo: & illi tali [domino cantabo]mẽte[& psallam]bona operatione[nomini domini]id est,

ad

ad amplificandum nomẽ illius domini[altiſſimi] & merito,quia ipſe eſt[qui bona tribuit mihi].Per cantabo theòricam,id eſt,cõtemplatiuam vitam,notat:per pſallam practicam,id eſt,actiuam.

IN PSALMVM XIII.

Titulus. In finem Pſalmus Dauid.

DIxit inſipiens]Pſalmus iſte conuenit Dauid prophetę,vel cuiuis iuſto. Apponunt quidam ipſi Dauid, & tunc conuenit ſoli Chriſto: dirigens nos in finem, id eſt,in Chriſtum. Materia eſt Chriſtus viſitator in hoc Pſalmo,non receptus à Iudæis,de qua ſic agit,Increpat Iudæos quòd eum non receperunt,deſcribit Iudęorum malitiam,comminatur eis in fine.Intẽtio eſt nos hortari ad fidem. Per hoc quod increpat eos de incredulitate,& comminatur eis, monet vt non ſimus increduli ſed fideles. Vox Dauid prophetæ:& incipit ab increpatione ſic dicens, ¶Inſipiens] id eſt,populus ille Iudaicus,non attendens legẽ & prophetas,in quibus Chriſtus eis promiſſus fuerat, nec attendens vitã eius immunẽ à peccato, nec miracula quæ Chriſtus faciebat[dixit]ore,& vt magis nequitiã eorũ aggrauet, dixit,et hoc habebat[in corde ſuo] ſcilicet,quod fecerat,nõ habẽs hoc à lege & prophetis:& hoc ſcilicet,iſte homo qui eſt paſſibilis,& mortalis,famelicus &c.[nõ eſt deus]nec filius dei:vnde dicebãt illudẽtes ei,Si filius dei eſt,deſcẽdat de cruce,& credimus ei.Et ponit cauſam quare hoc dicerent,quia excæcati erant propter peccata.Continuatio, ¶Hoc dixit inſipiens] & hoc ideo quia[corrupti ſunt]id eſt,à ratione veritatis decedentes[& abominabiles] id eſt,deteſtabiles per malos actus[facti ſunt in ſtudiis ſuis]id eſt,omni ſtudio ſe in actus turpiſſimos demerſerunt,intantũ ꝙ iã[non eſt]aliquis inter eos [qui faciat bonum] & quia quædam faciebant quæ bona videbantur, oſtendit ea non eſſe bona,quia[nõ eſt]aliquis[qui faciat bonum]donec veniat [vſque ad vnum]id eſt,vſqꝫ ad Chriſtum. Solus enim Chriſtus eſt ſine quo aliquod bonum humana fragilitas facere non poteſt, ad quem poſtquam per fidem peruenimus,bonum facere poſſumus. Vnde Apoſtolus, Omne quod non eſt ex fide,peccatum eſt.¶Ipſi dicunt quod homo ille non eſt deus,ſed male dicũt, quia deus eſt:& hoc eſt[dominus deus proſpexit]id eſt,miſertus eſt[de cœlo] id eſt,de humanitate:quę ideo cœlum dicitur,quia ſecreta diuina ei commiſſa ſunt. Vel quia ſicut cœli à terra exaltati ſunt, ſic illa humanitas ſupra omnem creaturam exaltata eſt.Reſpexit dico [ſuper filios hominũ] & ad hoc ſcilicet[vt videat]non ꝙ aliquid eũ lateat, ſed vt alios faciat patẽter videre: hoc ſcilicet [ſi eſt]aliquis[intelligẽs] eum eſſe deum:aut poſtquàm intellexerit,ſit[requirens]bona operatione.¶Ipſe proſpexit,ſed[omnes declinauerũt] id eſt,non curauerunt:&[ſimul] id eſt,ex quo declinare cœperunt [facti ſunt inutiles] id eſt, intantum,quòd[nullus eſt]eorum[qui facit bonum vſque ad vnum] vt ſupra. Quòd dicit[omnes declinauerunt] non de omnibus dicit, ſed de illis qui dixerunt[non eſt deus]. Hactenus eos increpauit,quòd viſitatorem ſuum non receperunt:nunc autem eorum deſcribit nequitiam. Sciendum autem quòd propheta iſtos tres ſequentes verſus in hoc Pſalmo non

Mat.27.

Rom.14.

poſuit,

posuit,sed quia Apostolus Iudæorum fidem increpans in epistola ad Romanos ita contexuit,Ecclesia autem eius tãquam et Dauid authoritatem attendens,eius cõtextionem non permutauit.¶Non est qui faciat bonum,sed potius[guttur est sepulchrum patẽs,linguis suis dolose agebant] sicut supra expositum est,&[sub labiis eorum]id est,in corde ipsorum est[venenum]id est, odium veneno comparabile:quia sicut venenum serpit per omnes venas,vnde & venenum dicitur, ita illud odium totum hominem occupat, vt omnes hominis virtutes obstruat.Cũ dicit [aspidũ]notat quòd illud odium sit incurabile, & quòd ipsi Iudæi naturã aspidis habeãt. Aspidis enim natura est, vt dum incantatur affigat vnam aurem terræ,& alteram cauda obstruat,ne incantationes audiat, Sic & Iudæi appetitu terrenorum & consuetudine antiqua obstruunt aurem,ne audiant prædicationem Christi. Vel aliter[venenũ aspidum est sub labiis eorum] id est,inferius quàm verba eorum: quia magis sunt nociua verba eorum, quàm venenum aspidum. ¶Quorum os plenum est maledictione]id est,blasphemia in deum[& amaritudine]quia amara verba dicebant ei:vt cum dicerent,Crucifige eum, &c. [pedes]id est,affectiones eorum. Affectus ideo pedes dicuntur, quia sicut corpus per pedes portatur: ita mens per affectus in diuersa rapitur [sunt veloces ad effundẽdum sanguinem]saluatoris.¶Hæc omnia sunt viæ eorum,et in illis[viis eorũ]id est,operibus eorum est[contritio] id est,opera eorum merentur eis contritionem, id est,æternam damnationem. Vel contritio, sicut fuit eis à Tito & Vespasiano in destructione Hierusalem[& infelicitas in viis]quando per totum mũdum captiui ducti sunt. In viis eorum dicitur contritio esse, sicut dicitur latroni, In via tua crux est : & etiam sic afflicti [non cognouerunt viam pacis] id est, Christum,qui vere via pacis est. Vnde & ipse ait, Ego sum via,& veritas, & vita[non cognouerunt]. Vnde Apostolus,Ipse est pax nostra,qui fecit vtraq; vnum . Cætera etiam mala fecerunt, quæ prædicta in eis fuerunt, ideo quia [timor dei non est ante oculos eorum] scilicet cordis, quia eum non attendunt. Quòd Christum non cognouissent, testatur authoritas dicens, Si cognouissent, nunquàm dominum gloriæ crucifixissent. Dehinc ponit comminationem.Ipsi non cognouerunt,sed certe cognoscent:& hoc est,¶Nonne cognoscent]tandem dominum [omnes qui operantur]illã egregiam[iniquitatem] scilicet, mortem domini [qui etiam deuorant plebem meam] id est,Apostolos vel alios iustos? Si loquatur Christus,bene dicit, plebem meã, sibi subditam.Si loquatur propheta vel alius iustus, bene dicit plebẽ suam, de qua vnus est:ipsi deuorant dico [sicut escam panis] quia sicut famelicus aliquis pane reficitur,sic illi tribulatione iustorum reficiuntur.¶Qui etiam [deum non inuocauerunt]quia nisi per Christum orationes exaudiri nõ possunt[illic trepidauerũt timore,ubi non erat timor]id est,illũ timorem quem interius habuerunt,qui tamen non esset habendus,exterius in corpore ostenderunt:dicebant enim, Si credimus in eum, venient Romani & tollent nostrum locum & gentem. Vbi timendum esset, non timuerunt, cum iustum non attendentes,occiderunt.Sicut oportuno tempore timere prudentia est: sic

Rom.3. Luc.23. Ioan.14. Ephe.2. 1.Cor.2. Ioan.11.

ſic timere quādo timendum non eſſet ſtultitia eſt. ¶ Nonne cognoſcent] ſcilicet, hoc [quoniam] id eſt, ꝙ [dominus eſt in generatione iuſta] & quoniā ipſe in iuſtis habitat, ideò timendum eſt illis, qui eos perſequūtur [deum nō inuocaſtis] ſed potius confudiſtis, id eſt, cōfuſibilem oſtendiſtis quantū ad vos [cōſilium eius] ſcilicet, conſilium reparandi humanum genus: ideò ſcilicet, quia illud conſilium erat [inopis, & quoniā deus eſt ſpes eius] quia non cōfidebat, niſi in domino, ꝓpter qđ conſilium eius potius eſſet recipiēdum ꝙ̃ reiiciēdum. Chriſtum teſtatur Apoſtolus fuiſſe inopem, dicens, Cum diues eſſet, pro nobis pauper factus eſt. ¶ Vos [conſilium eius confudiſtis] ſed hoc ſtultum fuit, quia [quis veniet ex Sion] id eſt, Iudæa [dabit ſalutare] id eſt, ſaluationem [Iſraël] id eſt, Iſraëlitico populo: niſi iſte? nullus vtique: & nō tantum dabit ſalutare, ſed [cum auerterit] in futuro [captiuitatem] id eſt, paſſibilitatē & mortalitatē: & cuius? [plebis ſuæ] & cum auerterit [exultabit Iacob] id eſt, luctator contra peccata, ſcilicet actiue viuentes [& lætabitur Iſraël] id eſt, vir videns deum, per quod contemplatiuos intelligimus. 2. Corint. 8.

IN PSALMVM XIIII.

Titulus. Pſalmus Dauid. Vox Dauid prophetæ.

Domine quis habitabit] In hoc Pſalmo materia eſt iuſtus, & ſpiritualiter Chriſtus, de qua ſic agit, Facit interrogationem & reſpōſionem: in qua reſponſione deſcribit iuſtum, attribuens ei decem virtutes, quæ ſpiritualiter conueniunt Chriſto ſoli: aliis autem iuſtis quoquomodo poſſunt adaptari. Intentio eſt nos admonere, ne præſumamus de regno dei, ſicut plerique cum iniuſti ſint, tamen filios dei ſe eſſe præſumunt. Et ſicut aliquis ſacerdos quærit reſponſa à deo, & audita profert populo, ita propheta quærit à deo, qui ſint habitantes in ſuo tabernaculo, cum dicit. ¶ Domine, multos video, qui ſe dicūt eſſe in tuo tabernaculo, ſed [domine quis habitabit in tabernaculo tuo?] id eſt, in præſenti Eccleſia tua, vbi eſt locus militiæ. Tabernacula enim ſunt domus expeditionales. Cum dicit [habitabit] intelligit non ſolum intrantes, ſed etiam perſeuerantes [aut quis tandem requieſcet in monte] id eſt, in ſecuritate æterni regni, vbi nulla pugna, ſed quies ſumma. Sicut enim qui in monte ſunt, ſecuri ſunt ab hoſtibus, ita qui ibi erūt: mōte dico [ſancto tuo] quem tu ſanctificaſti. Poſtquam poſuit interrogationem, ponit & reſponſionem, quaſi ipſe dominus reſponderet. ¶ Quæſiui quis habitaret, ecce quis, ille ſcilicet [qui ingreditur] in Eccleſiā dei [ſine macula] Chriſtus quidē ſine omni macula: cæteri verò iuſti ſine criminali peccato: & in hoc notatur vna de decē virtutibus [& qui operatur iuſtitiā] aliquā. Si enim ſine macula ingreditur, & nō facit iuſtitiā, nō eſt iuſtus. ¶ Ille etiā ingreditur [qui loquitur veritatem in corde ſuo] id eſt, qui ſemper veritatem retinēs, tacet eam auditoribus illis, qui verbū dei vellēt cōculcare. Bonū enim eſt aliquādo verbū dei reticere: vnde in Euāgelio pręcipitur, Nolite ſanctum dare canibus, & margaritas ſpargere ante porcos. Operari iuſtitiā, ſecūda virtus, hæc autē tertia. Et ille ingreditur q [nō egit dolū in lingua Mat. 7.

ſua]id eſt,qui veritatē prædicando nullū decepit,quia neq; propter pecuniā, neq; ſimili modo:& hæc eſt quarta virtus.¶ Et ille intrabit,qui[nō fecit ꝓximo ſuo malum]verberādo eum, ſua auferēdo:& hæc eſt quinta virtus[& obprobrium nō accepit aduerſus proximos ſuos]id eſt, nō fuit acceptabile ſibi, dicere ꝓximis aliquid cauſa obprobrii,& ſi aliqua turpia dixit, cauſa correctionis:nec ſi alius dixit ſibi gratum fuit:hæc eſt ſexta virtus.¶ Et ille intrabit qui talis eſt, quia[in cōſpectu eius malignus] .i.diabolus[ad nihilum deductus eſt]id eſt, nullius pretii habitus eſt:ſicut Chriſtus cū à diabolo tentaretur,dixit ei, Vade retro ſatanas.Malignum nullius pretii facit,ſed[timētes
Math.4. dominum glorificat]id eſt,iuſtos honorat: & hoc verſu notatur ſeptima virtus.¶ Et ille[qui iurat proximo ſuo,& nō decipit]id eſt,firmiter dicit & nō fallit:ſicut Chriſtus quicquid Apoſtolis dixit,completum eſt: & hæc eſt virtus octaua. Et ille[qui pecuniā ſuam]ſcilicet terrenā [nō dedit ad vſurā]ſed pecuniam ſuam Iudæ tradidit pauperibus erogandā. Spiritualiter autē pecunia bene ad vſurā præcipitur cōmodāda: & hæc virtus nona eſt . Et ille qui [munera ſuper innocētes nō accepit] Munera quidē accepit Chriſtus, ſed nō vt innocētes opprimeret,hęc virtus decima inuenitur. Hęc autē omnia ſpiritualiter in Chriſto inueniūtur.¶ Qui]verò alius ſecūdū quod humana fragilitas nō tātū loquitur,ſed[facit hęc,nō mouebitur].i.nō ſeparabitur à deo[in æternū]ſed ingredietur in tabernaculū dei,& requieſcet in mōte ſancto dei.

IN PSALMVM XV.

Titulus. Inſcriptio tituli ipſi Dauid.

CONſerua]Propheta Ezdras intelligens Dauid ſcripſiſſe hunc Pſalmum de reſtauratione regni Chriſti: & prouidens etiam ꝙ in paſſione ipſius Chriſti iſte titulus ſcriberetur , Ieſus Nazarenus Rex
Ioann.19. Iudaorū:& ꝙ etiam illi titulo cōtradicerent,dicentes Pilato,Noli ſcribere Rex Iudæorum, ſed quia ipſe dixit, Rex ſum Iudæorum, ad confirmationem iſtius tituli,ſic intitulauit Pſalmū iſtum. Vbi enim dicit Pſalmū eſſe inſcriptum,oſtendit etiam titulum eſſe inſcriptum, quia de eodem agit, & Titulus & Pſalmus,ſcilicet de regno Chriſti. Titulus autē ſic exponitur, Iſta inſcriptio Tituli , id eſt , iſte Pſalmus qui eſt Titulus , quia de obtentu ipſius regni , ſicut Titulus in paſſione , inſcriptus eſt , id eſt , immutabiliter ſcriptus: quia quicunq; cōtradicant,ipſe ſemper eſt Rex Iudaorū, id eſt,verè deum cōfitētium:& hæc inſcriptio Tituli cōuenit ipſi Dauid,id eſt,Chriſto: quia nuſquam legitur Dauid de ſe aliquē Titulum ſcripſiſſe,neque etiam de eo alius ſcripſit Titulū. Vel ſic exponitur Titulus, Tituli inſcriptio ipſi Dauid,id eſt,operatio vnde loquitur Pſalmus,eſt attribuēda Dauid .i. Chriſto, agēte hoc pro ſua victoria. Titulus enim apud veteres ad deſignationē victorię in triūphali arcu aſſcribebatur. Materia eſt regnū reſtitutū,id eſt,fideles, de qua ſic agit, Ponit infirmitatē humanitatis,& gloriā hæreditatis.i.ſuorū. Poſtea ſub gratiarū actione agit de paſſione,reſurrectione,aſcēſione,ꝑ quę omnia facta eſt reſtitutio regni. Intētio verò eſt nos admonere,vt nō cōtradicamus titulo, ſed cōfiteamur Chriſtū eſſe regē Iudeorū. Vox Chriſti ſecūdū humanitatem,

humanitatẽ, & incipit ab infirmitate humanitatis, quasi positus inter pericula sic diceret. ¶Domine deus cõserua me]ne mihi istæ tribulationes præualeãt. Hic innuit ex se nihil habere,sed ex deo[cõserua me] & debes facere [quoniã speraui in te]spẽ meã posui in te,& ꝓpter hoc etiã ꝙ dixi tibi [domine deus meus es tu].i. multũ mihi familiaris:ideò dico deus [quoniam tu bonorũ meorũ nõ eges]id est,nihil boni ex me habeo,sed potius ex te:quia si aliquid ex me haberem,illo tu egeres,& nõ esses sufficiẽs : cũ Christus dicat ex se nihil habere, manifestat illos valde præsumere, qui ex se aliquid boni existimãt habere.Hic incipit ostẽdere gloriã hæreditatis.Cõtinuatio. ¶Dixi domino deus meus es]hic autẽ dominus [mirificauit].i.mirabiles ostẽdit [omnes volũtates meas] Volũtas Christi est,vt omnes impleãt mãdata eius. Hãc volũtatẽ mirabilẽ ostẽdit deus[sanctis]quãdo cognoscere facit, ꝙ si hãc voluntatem impleãt,impassibiles & immortales fiãt. Sãctis dico[qui sunt in terra]qui ideò dicũtur sancti,quia sunt in terra .i.in stabilitate,nõ in fluctibus huius mũdi:terra dico[eius]scilicet,benedictionis, nõ maledictionis, vt terra Adæ. Et quia aliqui possent cognoscere volũtatẽ, & tamẽ nõ posita esset in eis,addit[in eis]ita scilicet[mirificauit]vt essent positæ in eis[mirificauit]prius erãt infirmi, & cũ essent infirmi,sub naturali lege[infirmitates eorũ]id est,peccata[multiplicata] ꝑ legẽ scriptã. Vnde Apostolus, Lex subintrauit vt abũdaret delictũ[postea].i.postq̃ se cognouerũt nõ posse saluari per legẽ, sed potius multiplicari peccata:ꝑ eã[accelerauerũt]scilicet ad Christũ. ¶Accelerauerũt] & ideò iam[nõ cõgregabo cõuẽticula eorũ] id est,cõuẽtus, instituta[de sanguinibus]effundẽdis,sicut in alia lege.Sed iam non recipiam sanguinẽ, id est,sacrificiũ de effusione sanguinis,vel agni vel hirci. Hic promittebat aperte liberationẽ ab onere legis dominus[nec memor ero nominũ eorũ]id est,infamiæ eorũ.Prius nominabãtur fures alii,alii idololatrę,& cęteri similibus nominibus. Hic notatur remissio peccatorum, nõ ero memor,& hoc dico[per labia mea]id est,ꝑ vetus & nouũ testamẽtũ, quæ testamẽta ideò dicũtur labia,quia sicut labia cõueniũt ad aliquod verbũ formandũ, ita duo testamẽta in ꝓmissione remissionis peccatorũ cõueniunt. In testamẽto veteri,vt in Ezechiele,Filius nõ portabit iniquitatẽ patris.In nouo vbi Christus dixit Apostolis, Quorũ remiseritis peccata. Vel per labia accipiamus Apostolos, quia per eos loquitur deus. ¶Non ero memor nominum eorum]sed [dominus]erit[pars hæreditatis meæ] quia cum alii sibi eligant vestes, aurũ, &c.mea hæreditas solum dominũ facit suam partẽ[& dominus est pars calicis mei] Per hæreditatẽ fideliũ,dei possessio:ꝑ calicẽ verò,ipsorũ meritorum distributio intelligitur: ꝑ calicẽ idẽ significamus qđ ꝑ hęreditatẽ,sed secũdũ hoc ꝙ deus eis diuersa dona distribuit:vel per calicẽ intelligimus spiritualiter imitatores passionis Christi[dominus est pars, & tu domine restitues hæreditatẽ meã mihi]quã ego primi parẽtis pręuaricatione amiserã.¶Et illa hęreditas est de pręclaris,& hoc est[funes].i. diuitię vel electiones, vel diuisiones[ceciderũt].i.cõtigerunt.Inuenitur cadere alibi in bono,vbi dicitur,Sors cecidit super Mathiã:ceciderũt dico [in pręclaris] Ideò ꝑ funes intelligimus

Gen.3. *Roma.5.* *Ezech.18.* *Ioan.20.* *Act.1.*

electiones: quia sicut ꝑ funes hæreditas diuiditur, sic iusti à reprobis electione, id est, diuina inspiratione seiũgũtur. Hę autē electiones ideò cadere .i. casu euenire dicũtur, quia quare deus hos eligat, illosq; reprobet ignoramus: dico [in præclaris mihi] est enim præclara illa hæreditas mea, licet alii cõtemnāt, quia pānosos & afflictos aspiciāt. Hic incipit de gratiarũ actione. Cõtinuatio. ¶ Dominus restituet mihi præclarā hæreditatē, & ideò [benedicā dominũ] .i. laudabo. Benedicere dominũ, est eũ annunciare & cognoscere de ipso, quę de ipso sunt naturaliter: quem benedicere debeo, quia ipse est [qui tribuit mihi intellectũ] .i. verā intelligētiā de omnibus rebus, & [insuꝑ] benedicā de passione: & hoc est [renes mei] id est, carnales cognati. Per renes accipiũtur illi qui sunt de vna generatione, quia in renibus est seminariũ generationis [increpuerũt me] verbis & verberibus, etiā [vsq; ad noctē] .i. ad mortē. ¶ Ipsi increpuerũt me, sed ego [semꝑ prouidebā] .s. me resurrecturũ [dominũ in cõspectu] .s. interiori [meo] id est, ita certus erā de resurrectione mea, ac si iā viderē: ideò ꝓuidebā [quoniā] in ipsa passione [est] ipse [mihi à dextris] .i. in adiutorio [ne cõmouear] in aliqua tribulatione. ¶ Quia ipse mihi est à dextris [propter hoc lętatũ est cor meum] de spe resurrectionis [& exultauit lingua] ipsa enim perfecta est lætitia, quę & hilari corde cõcipitur, & alacri sermone profertur. Vnde ipse dominus dixit, Soluite tēplũ, & in triduo illud reædificabo [insuꝑ] id est, ꝓpter hoc [caro mea] etiā .i. corpus in sepulchro [requiescet in spe] quā ipse Christus habuit de futura resurrectiõe: vnde ꝓpheta dicit, Dormiā & requiescā. ¶ Hac spe scilicet [quoniā nõ derelinquā animā meā in inferno] sicut antea animę sanctorũ retētę fuerāt in inferno. Anima autē Christi in inferno nõ remāsit, sed alias secũ abduxit [nec dabis] me [sanctũ tuũ] .i. corpus meũ sanctificatũ [videre] .i. habere [corruptionē] .i. putredinē. Quòd autem alibi dicitur eũ fuisse corruptibilē, nõ est cõtrariũ huic sentētiæ: quia ꝓpter hoc tātũ dicitur corruptibilis, ꝙ ipse potuit vulnerari. Istud quod hic dicitur: nec dabis sanctũ tuũ videre corruptionem, nõ posset Dauid ꝓphetæ cõuenire, de cuius corruptione certũ est, testāte Petro in Actibus apostolorũ. Per hoc enim ipse idē ostēdit prophetā annũciasse de resurrectione Christi. ¶ Nõ dabis videre corruptionē, sed potius [notas facies mihi vias vitæ] .s. facultates introëundi ad vitam verā, quas ante Christũ nemo habuerat [adimplebis me lætitia] in assumptione: me dico positum [cum vultu tuo] id est, in præsentia tua: & ibi mihi posito [in dextera tua] .i. in potioribus bonis tuis [delectationes] id est, ineffabiles beatitudines [vsque in finem] id est, Christũ.

Ioan. 2. *Psal. 4.* *Act. 2.*

IN PSALMVM XVI.

Titulus. Oratio Dauid.

EXaudi domine] Cum in cæteris Psalmis orationes cõtineantur, iste & quidam sequentiũ Oratio appellantur, quia per totam suam cõtextionem cõtinēt orationes, & nos ad orandũ informant. Oratio, id est, Psalmus qui vocatur Oratio, attribuitur Dauid, id est, ipsi Christo. Oratio verò duobus nominibus accipitur, vel pro supplicatione, vel pro quacunque sermocinatione: hic autem accipitur pro supplicatione.

Oratio.

Materia

Materia eſt Chriſtus orans, de qua ſic agit, Orat reſtitui ſibi ſecundum iuſtitiam ante tẽpus paſſionis, ſcilicet, vt deus dirigat greſſus ſuos in ſemitis ſuis. Petit etiam liberari à Iudæis in imminentia paſſionis: poſtulat etiã retribui ſibi ſecundum ſua merita, ſcilicet gloriam reſurrectionis, & illis pœnam ſecundum merita ſua mala. Intentio ſua eſt, nos ad orandum inſtruere: in hoc primo verſu & ſecundo continentur illæ tres orationes quas diximus, quas poſtea ſingulariter exequitur. Vox Chriſti ita dicẽtis ſecundũ humanitatẽ. ¶Domine deus exaudi iuſtitiam meam] id eſt, adimple illud quod iuſtitia mea petit. Expreſſius dicit iuſtitiã meam q̃ verba, quia ipſa iuſtitia clamat, ſcilicet, vt ante paſſionem dirigãtur greſſus ſui [intende deprecationi meæ] de remotione miſeriarum, vt nullatenus moueatur, propter inſidias Iudæorum. ¶Auribus percipe orationem meam] de obtinendis bonis, ſcilicet de reſurrectione. Oratio enim proprie dicitur de obtinendis bonis: Deprecatio autem de remotione malorum proprie habetur. Quãuis exauditio, deprecatio, oratio, in deo idem ſint, tamen diuerſa ponit ſecundum ſimilitudinem hominum [percipe orationem] quod debes facere, quia [non] eſt facta [in labiis doloſis] quia neque fuit malum in ore neque in corde. ¶Priorem partem orationis exequitur: hanc ſcilicet, exaudi domine iuſtitiam meam, hoc modo ſcilicet [iudicium meũ prodeat] id eſt, iudica me [de vultu tuo] id eſt, de affectu tuo, ſecundũ illa, ſcilicet quę in me aſpicis atque cognoſcis, & qua fiducia peto in me iudicari ſecundum cognitionẽ, quia ſcio in me eſſe æquitates, & [has æquitates videant in me oculi tui] id eſt, cognitio tua. ¶Exequitur illas æquitates, dicens [probaſti] id eſt, probatum oſtendiſti [cor meũ] id eſt, voluntatem meam, quia nihil volui niſi æquitatem: & probando [viſitaſti] id eſt, adiuuiſti: quia ſine tuo auxilio nõ poſſet ſubſiſtere [nocte] id eſt, tẽpore aduerſitatis [probaſti cor meum] ſic ſcilicet, quia [examinaſti] id eſt, examinatum oſtendiſti me [igne] id eſt, in feruenti tribulatione, vt ſcilicet, cum eiecerunt eum extra ciuitatem vt lapidarent: & in tanta examinatione [non eſt inuenta in me iniquitas.] ¶Hoc intantum verum eſt, quod nõ eſt inuenta in me iniquitas [vt non loquatur os meum] ſcilicet, quod nõ oportet os meũ inde loqui, quia ſatis patet. Et quaſi aliquis diceret, Quandoquidem in te nõ eſt inuenta iniquitas, quare tu tribularis? Reſpondit [propter verba] ſcilicet implenda [labiorum] id eſt, prophetarum [tuorum cuſtodiui ego] perſeuerãter ſuſtinui [vias duras] id eſt, tribulationes. Alia tranſlatio habet, vias latronis, & idem eſt. Vias dico [opera hominum] quas promerentur opera hominum, id eſt, carnalium. Vel aliter, Intantum non eſt inuenta in me iniquitas, vt os meum non loquatur [opera hominum] id eſt, mendacium: & hic oſtendit maximam eius perfectionem. Perfectiſſimus enim eſt, qui nec lingua peccat. Mendacia vocat hominum, quia homines à ſeipſis, non à deo habent mẽtiri. Vel ſic dico, ꝙ in me nõ eſt inuẽta iniquitas, intãtum, vt nõ loquatur os meũ opera hominũ, id eſt, vt ego loquar inde iactãtiã, ſicut mos eſt hominũ. ¶Et quia tam perfectus ſum [perfice] id eſt, vſq; ad finem cõſerua, vbi eſt meritorum perfectio tota [greſſus meos] id eſt, opera mea, per quę gradior [in ſe-

Oratio.
Deprecatio.
Act. 7.

mitis tuis]id eſt,in arctioribus præceptis tuis,vt in nullo deuiem à præcepto tuo.Sic dirige greſſus meos,vt etiã[veſtigia mea]id eſt, Apoſtoli & alii ſequaces mei[nõ moueãtur]à ſemitis tuis. Veſtigia ſunt ſigna pedũ, & ꝑpter hoc dicũtur Apoſtoli veſtigia,quia in ipſis apparẽt ſigna iuſtitiæ Chriſti. Et quia ſunt veſtigia,nõ poſſunt eſſe perfecti,niſi ille quẽ imitarẽtur eſſet perfectiſſimus.Hinc incipit exequi ſecũdã orationẽ,ſcilicet,vt intẽdat deprecationem eius.Cõtinuatio. ¶Perfice greſſus]& etiã[inclina aurẽ tuã mihi]id eſt, condeſcẽde mihi.Noſcẽs enim ſuã infirmitatẽ nõ poſſe tãtã dignitatẽ promereri, rogat ipſam deitatem vt ſe humiliet ad ſubueniẽdũ ei: quaſi infirmus aliquis qui nõ poſſet ſe erigere,& rogare medicũ,vt ſe humiliet ad ſubueniẽdũ ei[exaudi verba mea] Dico inclina,& exaudi verba,& ſecurus ſum,quia ego clamaui quoniã exaudiſti me. Hoc autẽ,ſcilicet clamare, quoniã exaudiuntur,tãtũmodo ſanctorum eſt, qui ex puritate ſuæ cõſciẽtiæ ſecure clamãt,& exaudiri nõ metuũt: alii verò exaudiũtur quia clamãt, quos ſua cõſciẽtia in aliquibus accuſat. ¶Exaudi verba mea]& mihi abundãtius facias q̃ aliis:& hoc eſt[mirifica miſericordias tuas]id eſt,mirabiles fac. In hoc enim miſericordiæ dei in Chriſto ſunt mirificatæ, quia & immunis à peccato fuit, & omnes perſecutiones patientius omnibus aliis tulit. Et bene debes mirificare [qui ſaluos facis ſperãtes in te]ne cedãt tribulationibus. ¶Dico mirifica,ita ſcilicet[cuſtodi me]ſcilicet nõ me rapiãt ad peccatũ[à reſiſtẽtibus]id eſt,à Iudæis cõtradicẽtibus[dexteræ tuæ]id eſt, mihi filio tuo. Ideò filius dei dextera dicitur,quia per ipſum operatur deus omnia:cuſtodi dico[vt pupillã oculi]ſicut oportet cuſtodire pupillã.Bene ſe Chriſtus pupillę oculi cõparat.Sicut enim pupilla eſt dignior pars oculi,& totũ corpus illuminat,ſic & Chriſtus eſt dignior pars Eccleſiæ, & totã Eccleſiam illuminat. ¶Cuſtodi me & protege]vt nõ ſentiam æſtũ,ſcilicet,vt nõ inuitus patiar[à facie]id eſt,à præſentia [impiorũ]. Per faciẽ notat præſentẽ impugnationẽ: quare neceſſe erat vt protegeretur[qui me afflixerunt]protege dico[ſub vmbra alarũ tuarũ] id eſt, ſub refrigerio miſericordiæ & charitatis. Hic per ſimile loquitur. Sicut enim auis protegit pullos ſuos, ne æſtũ ſentiãt: ſic deus Chriſtum miſericordiæ & charitatis refrigerio protexit. ¶Et neceſſe erat vt tu protegeres, quia [inimici]id eſt,Iudæi[circundederũt animã meã]ſcilicet,volẽtes tollere animam meam,id eſt, vitam meam. Hoc modo quando cum gladiis & fuſtibus eum circundederunt: concluſerunt etiam[adipem ſuum]. Sicut enim aliqui pingues concludunt ſuam pinguedinẽ cum alia pinguedine,ita vt iam nihil poſſit in eos intrare:ſic Iudæi pingues in multis malitiis ſuas malitias cõcluſerunt,ita quod iam nihil veritatis in eos intrare poſſet,propter peccatũ dominicæ paſſionis:& ideò[os eorum loquutum eſt ſuperbiam]dicentium,No
Luc.19. Ioan.19. lumus hunc regnare ſuper nos: non habemus regem niſi Cæſarem. ¶Circundederunt cum gladiis & fuſtibus: & etiam circundederunt me in cruce, quaſi ad ſpectaculum crucifixionis[proiicientes] extra ciuitatem[me nunc]
Mat.21. id eſt, cum prius ſeruos, nunc etiam meipſum hæredem miſſum ad vineam [oculos]id eſt,intentiones ſuas[ſtatuerunt declinare in terram] id eſt, ſolam

terrenitatem

terrenitatem considerauerunt, scilicet timuerunt perdere legem & gentem. Vel declinauerunt oculos in terram, quia eum non deum esse, sed purum hominem putauerunt. ¶ Circundederunt me fustibus & gladiis, circundederũt ad spectaculum crucifixionis: & hoc ideo, quia [susceperunt] id est, cum gaudio quasi munus maximũ receperunt à Pilato, vel à Iuda tradente, vel à deo permittente [me] ita parati ad mortem meam [sicut leo & catulus leonis paratus ad prædã]. Per leones illos maiores persecutores domini debemus accipere: per catulos inferiores, plebem scilicet. Quod dicit [habitans in abditis] occultũ iudicium Iudæorum notat, occulte mortem domini machinãtium. Hic incipit de remuneratione et sua in bono, et persecutorum in malo orare. Continuatio. ¶ Ipsi hæc mala mihi machinantur, sed tu qui hucusq; videris dormisse [exurge, præueni eum] id est, Iudaicum populum. [Pręueni] per simile loquitur: sicut enim cum duo currunt, ille qui præuenit aufert præmium, & efficit voluntatem suam: ita deus & Iudæi, cum ad mortem Christi currerent præuenit illos deus, illum resuscitãs, quẽ illi in morte tenere volebãt [& supplanta eum] id est, subuerte à similitudine luctatorũ. Hoc dicit [præueni] ita scilicet [eripe animam meam ab impio] id est, diabolo, faciendo me resurgere: & bene debes facere, quia ipsa est [framea]. i. gladius, per quem debes inimicos deuincere: eripe dico hanc [frameam ab inimicis]. i. à Iudæis, qui sunt inimici [manus tuæ]. i. operationis tuæ. Operatio dei erat humanũ genus redimere. ¶ Supplanta hoc modo [diuide eos domine de terra sua in vita sua] id est, in vita eorum. Hęc diuisio facta est in destructione Hierusalem per Titum & Vespasianum, quæ viuẽtibus Iudæis euenit. Diuide illos] dico, remotos [à paucis] id est, Apostolis. Vel paucos intelligamus eos qui angeli admonitione annũciantis destructionem Hierusalem, in regnum Agrippæ secessèrunt. Et merito diuides, quia [vẽter eorum] id est, carnalitas eorũ [est adimpletus de absconditis tuis] id est, de peccatis, quæ tibi abscondita sunt, nõ in cognitione, sed in perpetratione. ¶ Et propter hoc etiã debes eos diuidere, quia [sunt saturati] id est, nequitia repleti in morte domini: saturati dico [filiis] id est, ad incõmodum filiorum: & hoc modo [diuiserunt reliquias paruulis] id est, superabundantiam maledictionis suę [paruulis suis] id est, filiis suis. Cum enim dicerent, Sanguis eius super nos, & super filios nostros: non tantum sibi sed etiam filiis suis maxime nocuerunt: quia vsq; in hodiernum diem excæcati sunt. Vel [saturati sunt filiis] id est, ad incommodum filiorum, quia [reliquias suas] id est, quas debuissent facere suas, de quibus propheta dixerat, Reliquiæ saluæ fient: non fecerunt se illas reliquias, scilicet, humiles & subditos, sed [diuiserunt paruulis suis] qui per humilitatem & abiectionem sunt facti illæ reliquiæ. Alia translatio habet porcina, id est, immunditia. Quia Christus per totum Psalmum suam infirmitatem ostenderat, ne ideo purus homo videretur, altitudinem suam ostendit. Continuatio. ¶ Tu diuides eos [ego autem apparebo conspectui] id est, præsentiæ tuę: & hoc completum fuit in assumptione. [Apparebo (dico) in iustitia] id est, secũdum hoc quod iustitia mea exigit [& gloria tua tandem apparebit] scilicet, quòd filius est in

Marginal notes: Mat. 26. (beside "circundederũt", line 3); Mat. 27. (beside "Cum enim dicerent"); Esaiæ. 10. Rom. 9. (beside "Reliquiæ saluæ fient").

est in patre, & pater in filio: & hæc apparitio erit in iudicio, & [cum apparuerit gloria, tũc ego satiabor] completo corpore meo. Tunc enim corpus Christi completum erit, cum deo & patri regnum tradiderit.

IN PSALMVM XVII.

Titulus. In finem puero domini Dauid verba cantici huius, quæ locutus est domino, in die qua eripuit eum dominus de manu omnium inimicorum suorum, & de manu Saul, & dixit,

2. Reg. 2. Diligam te] Hunc Psalmum fecit Dauid post mortem Saul, exultãs quòd ab inimicis liberatus esset: non tamen quòd de exultatione sua scriberet, sed quia videbat Christum esse liberandum ab inimicis, vnde maxime exultãdũ putabat: nõ solũ enim personam Christi, sed Christum cum toto corpore, & ante ipsum aduentum, & post. Verba cantici huius, id est, verba huius Psalmi, quæ agunt de spritualibus, de quibus exultandum est. Attribuitur Dauid, id est, Christo puero, id est, seruo domini, quem bene per puerum significat, quia in puritate & simplicitate seruiuit domino. Sunt enim quidam serui qui non dicuntur pueri, illi scilicet, qui pro timore pœnæ, vel spe temporalis mercedis dominis seruiunt. Si dixisset simpliciter puero Dauid, posset intelligi de historiali Dauid: sed Ezdras per spiritum sanctum intelligens hoc esse dictum de spirituali Dauid, apponendo cantici, remouet historiam. Tantus enim ille propheta de temporalibus esse exultandum non diceret: quæ verba locutus est complendo domino, id est, ad honorẽ domini [in die] id est, in tẽpore gratię [qua eruit eũ] id est, Christum totum [dominus deus de manu] id est, de potestate [omnium inimicorum suorum] tam visibilium quàm inuisibilium [& de manu Saul] id est, de manu mortis. Per Saul ideo mortem accipimus, quia Saul petitio interpretatur. Petiit enim eum Israëliticus populus sibi in regem, contra domini voluntatem. Similiter homo quem deus fecerat immortalem sub conditione obedientiæ, mortem quam deus non fecerat, ipse sibi manibus ac pedibus appetiuit. Dico hæc verba attribuuntur Christo cum omnibus membris: verba dico, dirigentia nos in finem, id est, in Christum: intendit enim nos inuitare ad dilectionem dei per exemplum sui. Materia sunt munera vel misericordiæ dei, saluatio, populorum subiectio, vindicatio de inimicis. De hac autem materia sic agit, Præmittit exultationem de datore: ostendit calamitatem humani generis ante aduentum Christi, & contrà, remedia per aduentum Christi: tertiam partem de potestate ipsius Christi: quartam partem de commendatione ipsorum munerum. Vox Christi, & secundum suam personam & secundum membra. Continuatio ¶Christus est loquutus verba cãtici huius, et dixit, O domine dilexi, & diligo, & [diligam te]. Diligam dicendo, notat perseuerantiam ipsius dilectionis: quia tu es [fortitudo mea] quia in me sum imbecillis, in te fortis ad pugnandum contra malignos, quasi diceret, Vultis cognoscere illum ad quem loquor, ipse est [firmamentum meum] id est, faciẽs me firmum ne deficiã [& refugium meum] scilicet, ad quem ego refugiam quasi ad turrim. Si enim ignorant fideles quid agendum sit, consilio

Saul. 1. Reg. 8.

consilio diuino instruuntur quid sit agendū:& quia posset esse fortis,firmus, & sciens etiam quid agendum esset,& posset deficere, quemadmodum quidam hæretici,qui putabant postquàm essent instructi à deo,per suas vires sufficere:subdit[& liberator meus]id est,qui me liberat ab inimicis: quia si deus manū subtraheret,statim deficeret. ¶ Deus]id est,creator meus [adiutor meus]ad cooperandum : quia sine eo nihil boni possum facere:& ideo [sperabo in eum] id est, spem meam totam ponam in eum. ¶ Ipse etiam est protector meus] Sicut enim aliquis protegit aliquem in bello ne vulneretur aliqua sagitta,sic deus Christum protegit, ne eum etiā parua tentatio tangeret:& hic Christum cum omnibus membris accipimus . Quando enim vulnerantur, sicut Dauid in adulterio,tunc mēbra Christi non sunt[& cornu salutis meę] 2.Reg.11.
Propter hoc dicit cornu : quia sicut animalia per cornu fugant inimicos, ita deus inimicos Christi dissipat,& ipsum saluū facit . Hoc enim quod est cornu,est causa salutis meæ . Hæc autem prædicta non fecit mihi ex mea dignitate,sed me quasi pupillum suscepit:& hoc est[& susceptor meus].¶ Et quia hæc omnia fecit mihi bona,ideo[laudans inuocabo dominum] id est,de habitis beneficiis laudans, inuocabo de habendis, & per ipsum inuocatum [ero saluus ab inimicis meis] . Totus Christus hucusq; loquutus est de exultatione datoris, nunc in persona antiquorum patrum loquitur,de calamitate in qua erant ante aduentum Christi.Continuatio,¶ Et necesse erat vt saluarer ab inimicis,quia[dolores mortis]id est,dolores de potestate diaboli[circundederunt me, & torrentes iniquitates]id est, iniquitates hominum , quæ sunt sicuti torrens: quia sicuti torrens per pluuiam crescit & impetuosus fit, sic iniquitates hominum tumultu crescunt,& in sanctos impetuose fiūt[turbauerunt me]id est,anxium fecerunt me. ¶ Præterea etiam [dolores inferni circundederunt me] id est, pagani, qui pro merito malæ vitæ in inferno torquendi sunt. Vel[dolores inferni]id est,pœnæ infernales[circundederūt me] id est,ita certus sum quasi iam circundedissent me, nisi aduentus Christi redimat me.Item ponit alteram partem suæ calamitatis,cum dicit[laquei mortis]id est,originale peccatum[præoccupauerunt me] etiam nescientem, quia ab ipsa etiam conceptione est homo illo peccato illaqueatus. ¶ Et [in tanta tribulatione mea inuocaui dominum]& ab ipsa inuocatione prorupi in clamorem,& hoc est[& ad deum meum clamaui]id est, omni conatu virium petii.¶ Contra hoc quod dixerat inuocaui, ponit [& exaudiuit vocem meā de templo sancto suo]hoc siue de cœlo,siue de corpore domini,quod est templū sanctum eius,quia secreta dei continet, competenter accipimus : contra hoc quod dixit clamaui[& clamor meus in conspectu eius]id est, in beneplacito eius existens[introiuit in aures eius] id est,exauditus fuit.Ostensis calamitatibus humani generis ante aduentū Christi: ostēdit remedia per eius aduentum humano generi à deo facta, & ipsum aduentum indicat nobis per quædam mysteria .Continuatio. ¶ Exaudiuit clamorē meum, quia misit filium suum,in cuius aduentu[terra]id est,terreni[commota est]à securitate in qua erat, audita noua prædicatione, incerti quid tenerent [& contremuit] quia

timuit

timuit eum futurum iudicem, & suæ nequitiæ punitorem [& fundamenta montium] id est, montes fundati [conturbati sunt]. Per mõtes diuites vel claros huius seculi intelligamus, quorum fundamentum sunt diuitiæ & honores, in quibus sperant: quæ fundamenta conturbata sunt, cũ Christo veniente, cognouerunt in terrenis diuitiis sperandum non esse [& commota est] id est, commoti sunt ipsi diuites ad pœnitentiam: ideo terra commota & cõturbata est [quoniam dominus iratus est eis] id est, quoniam dominum sibi iratum propter peccata cognouerunt. Iratus est eis [& in ira eius] id est, in consideratione iræ illius [ascendit fumus] id est, pœnitentia. Ideo per fumum pœnitentiam intelligimus, quia sicuti fumus est primum indicium ignis, & mouet lachrymas: ita pœnitẽtia est primum indicium charitatis, & lachrymas fructuosissimas exerit. Dicendo [ascendit] notat quòd pœnitentia illa ad deum ipsum erigatur [& ignis] id est, charitas illa quæ pœnitentiam mouebat [exarsit à facie eius] id est, ab illuminatione eius feruentior est facta. Per arsit apparitionem notat charitatis [carbones] etiam succensi sunt, id est, homines in quibus ardor charitatis extinctus est per culpam primi parentis [succensi
Carbones. sunt ab eo] id est, deo dante ignem charitatis. Sicut enim proprie vocantur carbones in quibus ignis extinctus est: ita homines proprie vocantur carbones in quibus est extincta charitas. Cum ostendisset remedia quæ fecit deus humano generi, nondum ostendit per quem fecisset, sed modo ostendit per quem omnia illa facta sunt. Continuatio. ¶ Terra commota est] & cætera facta sunt, quia deus [inclinauit cœlos] id est, humiliauit cœlos, id est, cœlestia, scilicet, ipsam deitatem, & ipsos angelos inclinauit per frequentem visitationem hominum. Vel ipsos angelos inclinauit, per cõmiserationem quam habuit per reparationem humani generis: & ipse deus [descendit] vniendo humanam naturam. Inclinati sunt etiam angeli, cum accedentes ad do-
Mat. 4. minum ministrauerunt ei. [Inclinauit, descendit] & licet ita sit humiliatus, tamen non perdidit potestatem, sed [caligo] id est, diabolus, est [sub pedibus eius] id est, plenarie subditus est ei, sicut res quæ sub pedibus est. Per caliginẽ ideo diabolum accipimus, quia sicut caligo obtenebrat oculos, sic diabolus peccatores obcæcat, & caliginosos reddit, ne valeant lumẽ veritatis agnoscere. Descendit dico, & ascẽdit ipse idem super omnem angelicam creaturam, in ascensione exaltatus est. Per illum ordinem omnes alios accipimus [et volauit super pennas ventorum] id est, ocyor fuit sua fama quàm venti: quia cũ
Mat. 2. natus fuit, agnitus fuit in Chaldæa per stellas: dum crucifigeretur cognitus fuit Athenis, per obscurationem solis. Ventos describit pennatos propter agilitatem: cum bis dicit volauit, maximam eius celeritatem notat. ¶ Vel ita, [Ascendit super Cherubin] id est, super omnem plenitudinem sciẽtiæ: quia nullus tam plenæ scientiæ est, qui possit cognoscere illud secretum, quod penetrauit in ascensione [& volauit super pẽnas] id est, superauit agilitatem intellectus sanctorum. Per ventos sanctos accipimus, propter agilitatem: per pennas, velocem eorum intellectum: & si ipsi aliquid cognouerunt in eo: volauit, quia quoddam aliud erat, quod cognoscere nõ potuerunt: & si illud ali

quo

quo labore cognouerunt,iterum volauit & iterum volauit.Per hæc prędicta nondum dixerat eum aſſumpſiſſe humanitatem, quod modo in ſequenti manifeſte oſtendit. Continuatio.¶Illum qui aſcendit & deſcendit,non tantum credatis eſſe deum, ſed etiam hominem:& hoc eſt [& poſuit tenebras] id eſt, carnem humanam [latibulum ſuum] ſcilicet, in qua carne diuinitas latuit.Hic tenebræ accipiuntur in bono.Sicuti tenebroſum ſermonem vocamus,vbi magna profunditas eſt[& in circuitu eius tabernaculum eius]id eſt, militantes ei ſunt in circuitu,id eſt,proximi eius, id eſt, aliquam habent cognitionē & familiaritatem de eo:ex quibus ſcilicet ex illis qui ſunt in tabernaculo,quidam ſunt tenebroſi,quidam præfulgidi [tenebroſa vero aqua]id eſt,obſcura doctrina eſt [in nubibus aëris]id eſt,in ſuperioribus nubibus,ſcilicet in prophetis . Hi enim prophetæ per mundum non ſunt miſſi, propter obſcuritatem prędicationis.¶Prę fulgore vero nubes]id eſt,ſancti Apoſtoli: qui ideo nubes dicuntur, quia compluunt terram dei,& fructificare eam faciunt ſpirituali doctrina,quæ nubes prę fulgore,quia manifeſte prædicant,& omnibus intelligibiles ſunt [in conſpectu eius] quæ ideo præ fulgore dicuntur, quia præſentem illuminationem recipiunt à cognitione ipſius,& huiuſmodi[nubes tranſierunt] in diuerſas partes mundi,annunciare verbum dei. Et ecce ex illis nubibus exiit[grando] id eſt,obiurgatio de peccatis[& carbones ignis]id eſt, quidam qui mortui erant, feruore charitatis fiunt igniti. ¶Nubes]id eſt, Apoſtoli,tranſierunt,&[dominus intonuit de cœlo]id eſt,de illis nubibus qui dicuntur cœlum,quia ſecreta cœleſtia continent [dominus intonuit]id eſt,per minas iudicii increpuit,et ipſe[altiſſimus dedit vocem ſuam]id eſt,euangelicam doctrinam:& ecce[grando & carbones ignis]. ¶Et ipſe dominus[miſit ſagittas ſuas]id eſt, diſcipulos diſcipulorū,qui dicuntur ſagittę,quia vulnerāt corda hominū verbo dei:& eos ad quos ſunt miſſi diſſipant,quia alios aſſumpſit,alios reiecit:miſit ſagittas, & per eas ſagittas[multiplicauit fulgura] id eſt, multiplicia fecit miracula . Per fulgura miracula accipimus:quia ſicut per fulgura homines terrentur,ſic per miracula : & per illa miracula[conturbauit eos]de peccatis ad cōuerſionem. ¶Et per illas ſagittas habuit mundus cognitionem veritatis, & hoc eſt [& apparuerunt] .i. omnibus cogniti ſunt [fontes] id eſt, ſapiētes:fontes dico[aquarum]id eſt,ex quibus fluunt multæ aquæ,id eſt,multę doctrinæ,quę ſapientia cum prius lateret,in eis modo cognita fuit : & per eoſdem [fundamenta]id eſt,prophetæ per quos fundata eſt Eccleſia: fundamenta dico[orbis terrarū]id eſt,Eccleſię quæ ex orbe terrarum, id eſt, ex omni parte terræ collecta eſt[ſunt reuelata] id eſt, manifeſtata: quia ſancti Apoſtoli,& alii prædicatores etiam prophetarum ſcripturam intelligibilem reddiderunt . ¶ Fontes apparuerunt]& hoc fuit[ab increpatione]prædicantium:qui cum alios increparent,per ipſam increpationem ab aliis eſſe ſapientes cogniti ſunt[& ab inſpiratione ſpiritus iræ tuæ]id eſt,per ſpiritum ſpirātem eis iram tuam.Oſtenſis ſacramentis aduentus,vult oſtendere quid illa ſacramenta faciant,ſcilicet Eccleſiam.Continuatio . ¶Miſit ſagittas,miſit etiam ſpiritum ſanctum[de ſummo]id eſt, de patre

patre. Dicendo misit, notat donum: dicendo de summo, æqualitatem. Cum dicit misit, non dicit eo quòd minorem mittente missum intelligat, sed tota trinitas mittit spiritum sanctũ[et accepit me]. Hoc loquitur Christus in persona totius corporis[accepit]id est, quasi fugitiuum collegit, & hæc acceptio est per inspirationem [& assumpsit me] in dignitatem per fidem, per baptismũ, per cæteras virtutes[de aquis multis]id est, de populis multis. Vnde Ioannes, Aquæ multæ, sunt populi multi. Vel de aquis, id est, de multis baptismatibus: quia licet baptismus sit vnus, tamen in multis populis fit. ¶ Et me sic assumptum[eripuit de inimicis meis fortissimis]id est, dæmonibus [& ab his qui oderunt me]id est, malis hominibus: & necesse erat vt eriperet [quia confortati sunt super me]. Quanto enim fideles magis tribulãtur, tanto magis in fide accenduntur, & firmiores sunt, & alios ad fidem conuertunt. ¶ Et præuenerunt me]id est, præualuerunt secundum existimationem suam [in die afflictionis meæ] id est, in vita ista in qua sancti affliguntur. In alia enim vita non affliguntur, sed coronabuntur: & quod ipsi putauerunt me præuenire cõtra hoc[dominus est factus protector meus]id est, clypeus, ne vlla persecutione vulnerer. ¶ Protexit me Ecclesia, & per tantas tribulationes quæ aliquãdo in infirmioribus generare solent angustiam [eduxit me in latitudine]charitatis, & in numero membrorum. Et quid bona eius enumerem? [saluum me fecit]per hæc omnia: & hoc nõ meis meritis, sed sua magna gratia: & hoc est [quoniã voluit me]habere. Hæc omnia fecit per suam gratiam, secundum primordia saluationis: retributionem autem fecit secundum merita sua. Retributiones autem duæ sunt, & iustis, & impiis: vna in hac vita, vna in alia vita. Iustus in hac vita pro sua iustitia accipit retributionem, quia iustitiæ accipit incrementum, in futuro verò coronam. Impius in hac vita vt magis sordescat, æternum verò incendium in futura. Continuatio. ¶ Saluum me fecit pro sua voluntate[& retribuet mihi dominus secundum iustitiam meam]id est, secundum bona opera mea [& secundum puritatem manuum mearum] id est, secundum innocentiam mearum operationum, quod à malo abstinui, nulli nocui [retribuet mihi]. ¶ Secundũ iustitiam meam dico[quia custodiui]id est, impleui [vias domini]id est, præcepta domini, per quæ ad deum gradimur per bona opera [secundum puritatem manuum] quia [non gessi impiè]id est, non gessi illud vnde vocarer impius, id est, non feci malum recedendo [à deo meo]. ¶ Custodiui vias, nec impie gessi[quia omnia iudicia eius] sunt in cõsideratione mea: & hoc est [in conspectu meo] omnia tam bonorum quàm malorum, tã in hac vita, quàm in alia: & ideo nec fessus humana fragilitate[reppuli iustitias eius à me]sed perseueranter sustinui. ¶ Non reppuli, & ita [ero immaculatus cum eo] scilicet deo. Oportet enim vt qui immaculato domino vult adhærere, immaculatus sit: ideo immaculatus, quia [obseruabo me ab iniquitate mea] quasi mihi naturali. Vnde Apostolus, Nati sumus filii iræ. Dicẽdo[obseruabo]notat cautelam esse adhibendam ad custodiam virtutum. Nunc agit de retributione iustorum in futura vita. Continuatio. ¶ In hac vita ero immaculatus, & in futura

Ephes. 2.

futura[retribuet mihi dominus ſecundum iuſtitiam meam,& ſecũdum puritatem manuum mearum]habitã[in conſpectu oculorum eius] id eſt,in beneplacito miſericordiæ eius. Sicut enim aliquis potens rem quam diligit in conſpectu habet, quam nõ diligit nõ vult in cõſpectu habere: ſic deus quod ſibi placet dicitur aſpicere,quod non placet negligere. Quia ſuperius dixerat, iuſtitiam meam, ne videatur iuſtitia eſſe ab homine,oſtendit ꝙ ſine deo nulla iuſtitia eſſe poteſt. Continuatio. ¶Dixi iuſtitiam meam, & tamen [cum ſancto] id eſt, ad hoc vt homo ſanctus ſit [eris] tu deus, qui tu es[ſanctus]id eſt, ſanctificans[& cum viro innocente]id eſt, ad hoc vt ſit innocens [eris]tu[innocens]id eſt,faciens innocentem. ¶Et cum electo]id eſt,ad hoc vt aliquis ſit electus,id eſt, ſeparatus à perditis[electus]. Non dicit ideò electus,ꝙ deus eſſet in ſocietate cum malis,ſed[electus]id eſt,remotus æternaliter à malis [& cum peruerſo] id eſt, cum illo qui ſe peruertit à te [peruerteris]ſubtrahendo gratiam,peruerſum ad maiorem adiuuabis: & hanc ſententiam teſtatur alia tranſlatio,quæ habet,peruerſum peruertes,& hæc eſt retributio quam deus dat malis in hac vita. ¶Ideò dico quod in hac vita ita facies & bonis & malis [quoniam] in alia vita [ſaluum facies populum humilem]id eſt,bonos[& oculos ſuperborum humiliabis]id eſt,affliges. Per oculos ideò ſuperbiam accipimus,quia in oculis notatur ſuperbia. Vel hoc modo literam legamus. Continuatio eadem. Dixi[iuſtitiam meam] ſed tu homo non eris per te ſanctus, ſed [ſanctus eris cum ſancto] id eſt, cum Chriſto ſuo adiutore faciens opera eius,&[cum eo innocẽte]id eſt,per eum innocentem[innocens eris]& cum eo Chriſto[electo electus eris]& cum[peruerſo]id eſt,diabolo[peruerteris].Cõtinuatio. ¶Ideò dico quod in hac vita iuſtus & impius accipiunt retributionem pro meritis[quia tu]deus in alia vita[ſaluũ facies populum humilem, & oculos ſuperborũ humiliabis]. Per hæc omnia ſupradicta intelligimus, quod deus illuminat Eccleſiã. Quæ Eccleſia ſe vidẽs eſſe illuminatã orat deũ,vt per ipſam illuminet cæteros conuertendo,& hoc eſt. ¶Quoniã tu illuminas lucernã meam]id eſt, quoſdã de Eccleſia ad hoc vt illuminẽt alios: qui dicũtur lucerna, quia in eis lumen ſancti ſpiritus reſplẽdet,Meã dicit,quia de ſua ſocietate ſunt:&[tu domine deus meus illumina tenebras meas] id eſt, infideles & idiotas, qui ſunt in tenebris, quia de deo cognitionẽ nõ habẽt[meas]id eſt, prædeſtinati vt ſint mei. ¶Rogo vt illumines tenebras,& hoc ſecure[quoniam eripiar]id eſt,eripiẽtur illi mei qui adhuc ſunt tenebræ[à tẽtatione]diaboli[in te]id eſt,per te[& in deo meo]id eſt,in auxilio dei,in eo[trãſgrediar murũ]id eſt,obſtaculum peccatorũ. Murus autẽ ille non eſt prorſus deſtructus,ſed iuſti dei auxilio illũ tranſcendũt. ¶Bene dico,in deo meo,quia ipſe eſt[deus meus]&[via eius]id eſt,præcepta [eſt impolluta] quia nihil immundum præcipit facere [& eloquia domini] id eſt,ipſa doctrina Euangelica,eſt[examinata igni] id eſt,cum diligenti examinatione ſunt ædita, id eſt, ſpiritu ſancto. Qui ſpiritus ſanctus ideò ignis dicitur, quia ardorem charitatis ponit in quibus eſt: & quàmuis ita ſit altus, tamen non deſerit ſuos, ſed [protector eſt omnium ſperantium in ſe].

¶Nullus eſt alius deus, niſi iſte tantus dominus[quoniam quis eſt deus præter dominum?]id eſt,præter eum qui ita dominatur?aut ô vos gentiles[quis eſt deus præter deum noſtrum?] Quaſi ſi vos dominũ noſtrum non habetis, nullum dominũ habetis.Hic incipit de potentia Chriſti. ¶Nullus eſt deus præter deum noſtrum,& iſte[deus eſt qui præcinxit me]id eſt,pręparauit me dominicum hominem diuina[virtute]ad pugnandum contra diabolum: & iſtud præcingere fuit ab ipſa conceptione. Præcinxit dicit,contra hoc quod ſuperius dixerat, Præoccupauerunt me laquei mortis. Sicut enim originale peccatum præoccupauerat humanum genus in conceptione:ita ſpiritus ſanctus ſignificabat Chriſtum ab ipſa conceptione,& per hoc[poſuit viam meã immaculatam]id eſt,omnia opera totius vitæ meæ. ¶Qui]etiam deus[perfecit]id eſt, perfectos fecit[pedes meos]id eſt,affectus meos[tanquam ceruorũ] id eſt,ſimiles ceruis. Sicut enim ceruus vitat ſpinas, & trãſilit foſſas,& lutoſa loca,& aſcendit in montem,ita Chriſtus ſpinoſa & periculoſa delicta ſeculi, & peccatorum foueas ſancto voluntatis affectu trãſilit, & ad celſa cœlorum peruenit, & hoc eſt, ipſe deus[ſtatuens me ſuper excelſa.] ¶Hic etiam deus [docet meas manus]id eſt,operationes meas [ad prælium]contra diabolum: & tu domine [poſuiſti] tu dico qui talem feciſti perſonam meam propriam [brachia mea]id eſt, illos per quos operor ego[vt arcum æreum.] Sicut ſi arcus æreus eſſet,qui mitteret ſagittas,quia æreus,infatigabilis eſſet:ſic brachia Chriſti & ſagittas mittunt,quibus vulnerant corda hominum,& infatigabilia ſunt.¶Poſuiſti &[dediſti mihi protectionem]id eſt,defenſionem,quæ eſt cauſa [ſalutis tuæ] id eſt, à te datæ [& dextera tua]id eſt, filius tuus[ſuſcepit me]dominicum hominem. Quia dicturus erat quod Chriſtus per ſuos vinceret alios,præmittit quandam aptitudinẽ,per quam oſtendit illos eſſe aptos ad hoc faciendum. Continuatio. ¶Dextera tua ſuſcepit me & diſciplina tua]id eſt,iuſtitia qua tuos examinas [correxit me] id eſt,meos de præteritis, vſque[in finem]id eſt,vſque ad conſummationem:quia incorrectum remanſit[& ipſa tua diſciplina docebit me]id eſt,meos, ne vlterius peccent. ¶Et per illos[dilataſti greſſus meos] id eſt,operationes meas per totum mundum notificaſti [& veſtigia mea] id eſt, illi in quibus ſigna iuſtitiæ meæ apparent [non ſunt infirmata]id eſt,non ſunt ſuperati ab hoſtibus. Neceſſe enim erat, vt illi qui erant miſſi,vt alios docerent, irreprehenſibiles eſſent in omnibus. ¶Vel ita [diſciplina tua correxit meos & docuit, & ſic dilataſti in virtutibus greſſus meos]id eſt,diſcipulos meos, qui dicuntur greſſus. Vel de Chriſto dicitur ſecundum Apoſtolum dicentem, Ex his quæ paſſus eſt, didicit obedientiam. Diſcipuli dicuntur greſſus, quia per eos deus mundum ingreditur,& licet ita dilatati eſſent, non tamen ſuperbierunt,ſed ſunt [ſubtus me] id eſt, mihi plenarie ſubditi, & ipſi idem qui præter aliud ſunt [veſtigia mea non ſunt infirmati].¶Et per iſtos tales[perſequar]ego ratiocinando[inimicos meos]id eſt, qui mihi contradicunt[& comprehendã illos] in ratione,quia non habebunt intus quomodo poſſint reſiſtere[& nõ cõuertar]ab increpatione eorum[donec deficiant]à ſecta ſua,id eſt,conuertantur.

Hebr.5.

¶Quoſdam

¶ Quosdam persequar ratione sicut dictum est, alios[confringam] in tribulatione[nec poterunt stare]contra me,sed potius[subtus pedes meos cadent] id est,plenarie subiicientur mihi. Ostendit quod Christus quosdam sibi resistentes, suo dominio subiiciet,nunc de inimicis,id est,dæmonibus,& specialiter de Iudæis ingreditur.Continuatio. ¶ Persequar inimicos,& tu domine [insurgentes in me] id est, diabolos qui volebant me opprimere, & regnum obtinere [supplantasti] id est,inscientes deiecisti[subtus me] id est,sub potestate mea, quia nihil faciunt nisi permissione Christi : & præmittit causam per quam ostendit Christum esse dignum,cui subiicerentur illi dæmones,cũ dicit. ¶ Præcinxisti me virtute]deitatis [ad bellandum]contra dæmones & [inimicos meos] Iudæos scilicet,qui dicuntur spiritales inimici Christi,partim[dedisti mihi dorsum]id est,sequaces meos fecisti. Sicut enim famuli dicuntur dorsum domini, quia sequuntur eum à dorso,sic sequaces Christi dicuntur dorsum: & partim[disperdidisti]sed[odientes me]id est,illos qui indurati sunt in odio mei.¶ Disperdidisti,& in illa dispersione[clamauerunt] vt liberarentur [nec erat] inter eos [qui saluos faceret] quia dux eorum erat diabolus,qui eos liberare non poterat[clamauerunt etiam ad dominum, nec exaudiuit]quia non quærebant exaudiri per filium. ¶ Tu dispersisti, & ego [comminuam eos] id est, conteram eorum vires ne possint colligi in robur [vt puluerem] scilicet, per subtractionem gratiæ faciam eos & dissolutos & instabiles,nec illos ita redactos in puluerem dimittã in quiete,sed illos ponã [ante faciem venti]id est, tales faciam qui deficiant, non expectantes faciem venti, id est,soliditatem tentationis, in prima tẽtatione deficiunt[& eos delebo] id est, destruam [vt lutum platearum]. Vt lutum platearũ & in seipso inquinatum est, & alios coinquinat transeuntes per plateam, sic Iudæi & in se inquinati sunt, & alios per plateas ambulantes, id est, per terrena desideria, coinquinant exemplo vitæ suæ malæ. Desideria carnalia plateam appellat, quia per ea sine omni refrenatione ad diabolum transitur. Et ne aliquis putaret istis Iudæis deletis Christum regnum suum amittere, ostendit se ab illis subtractum etiam obtinere regnũ.Cõtinuatio. ¶ Illi delebũtur[me autem]ô deus[eripies]id est,subtrahes[de cõtradictionibus populi] id est,de contradicente populo Iudaico,qui semper mihi contradicit, & ereptum me ab illis [constitues me in caput Gentium]id est, vt sim rex Gentium. ¶ Ideò facies me regem Gentium, quoniam [populus] Gentium scilicet[quem non cognoui]corporali habitatione,nec prophetas misi, nec legem dedi[seruiuit mihi]id est, credidit mihi: quia quicunque credit, seruit, & ita quod[in auditu auris] id est,ex quo audiuit [obediuit mihi.]Laus ista Gentium, est vituperatio Iudæorum. ¶ Ideò eripies,quia illi qui debuerant esse[filii]mei,facti [alieni mentiti sunt mihi] mendacia dixerunt de me, negantes me esse filium Dei, & multa alia, & ipsi idem [filii] facti [alieni] cum deberent innouari nouo homine veniente [inueterati sunt] id est, cum ante essent veteres, id est, peccatores, magis peccatores facti sunt, & ipsi tales[claudicauerunt] id est,errauerunt[à semitis suis] id est,pro semitis suis

à ſe inuentis. Ipſi autem inuenerunt quaſdam traditiones,ſcilicet,vt lauarét manus antequam comederent,& ne immundum tangerent. Vnde & dominus in Euangelio, Quare & vos tranſgredimini mandata patrum propter traditiones veſtras? Vel ita[Claudicauerunt]id eſt,errauerũt[à ſemitis ſuis] id eſt,quas debuerunt facere ſuas,quia in ſcripturis literalem tantum intelligentiam & non ſpiritualem habent. Quæ ſcripturæ ideò dicuntur ſemitæ, quia bene intellectæ ducunt ad vitam. Claudicauerunt dicit per ſimile: ſicut enim claudus vno pede firmus eſt, alioq; infirmus: ſic Iudæi in literali ſenſu ſunt firmi, & ſpiritali infirmi: quia male & raro allegoria vtuntur. Quorum claudicare claudus Iacob figurauit. ¶Ipſi claudicauerunt, mentiti ſunt,ſed[dominus viuit]id eſt, viget in ſuis & regnat: & ipſe[deus meus ſit benedictus]id eſt,laudatus: & ipſe deus[exaltetur]in multitudine credẽtium, dator[ſalutis meæ]. ¶Bene dico, ſit benedictus, quia tu[das vindictas mihi]id eſt, vindicas de inimicis. Et incipit hic commendatio munerum[& ſubdis populos]ita quod[ſub me]id eſt,quod mihi obedientes fiunt: tu dico[liberator meus de inimicis meis]etiam [iracundis]id eſt,feruentiſſimis. ¶Et etiam[exaltabis me ab inſurgentibus in me]quia quanto magis inſurrexerunt, tanto magis Chriſtus exaltatus eſt:& etiam ſurgentes diabolo ſunt preſſi [& eripies me à viro iniquo] id eſt, populo Iudaico, vel à quocunque impio. ¶Propterea]omnia [confitebor tibi] id eſt, laudabo te domine[in nationibus] id eſt, in diuerſis Gentibus [& Pſalmum dicam] id eſt, bonam operationem faciam [nomini tuo] id eſt, ad honorem tuum. Dum dicit, Pſalmum dicam, dat intelligere, quòd non tantum bene operabitur, ſed etiam aliis exemplum bonæ operationis erit. ¶Confitebor hoc dicens, dominus iſte eſt[magnificans] id eſt, magnificos faciens [ſalutes regis eius] id eſt, ſaluatos à rege ſuo, ſcilicet CHRISTO: & hoc etiam dico, quòd ipſe facit omnia ex miſericordia, & hoc eſt, & [ipſe eſt faciens miſericordiam Dauid] ſcilicet ſignificatiuo [Chriſto ſuo] id eſt, regi ſuo [& ſemini]id eſt,ſequacibus ſuis: & hoc non ad horam,ſed[vſque in ſeculum]id eſt, quandiu ſeculum erit. Vel[Dauid Chriſto ſuo] id eſt,vncto ſuo, & [ſemini eius]id eſt,Chriſto & ſequacibus eius.

Matth.15. *Scripturæ dicũtur ſemitæ.* *Gene.32.*

IN PSALMVM XVIII.

Titulus. In finem,alias victori,Pſalmus Dauid.

COeli enarrant]Pſalmus iſte conuenit Dauid prophetæ qui hic loquitur:dirigens auditores in finem,id eſt,in Chriſtũ.Intẽdit enim auditores & maxime Iudæos monere, vt relicta ſua vetuſtate ad Chriſti tranſeãt nouitatem. Materia eſt incarnatio Chriſti,de qua ſic agit:commendat eam per commendatam prædicationem,propriam commendationem,per bonam etiam legem,per bonam inſtitutionem,quã mũdo attulit. Commendat eam etiam orando ſe mundari à peccatis,vt digne poſſit laudare eam,& ſic à prædicatione incipit, Vos dimittite à vetuſtate mentem, & audite nouam prædicationẽ, quæ maxime etiam ex dignitate ipſorũ

prædicatorum

prędicatorū ostenditur audienda, quia [cœli] id est, Apostoli [enarrāt] vt rem nō fictitiam, sed veram [gloriam] id est, deitatem [dei] id est, Christi [& firmamentum] id est, Apostoli firmi qui sunt in hac prædicatione Christi [annunciant] tanquam rem gestam [opera] id est, miracula [manuum] id est, operum eius, id est, operatricis deitatis. Bene Apostolos firmamētum vocat in prædicatione Christi miraculorum, quia multi contradicebāt, & multi eū passum vel mortuum prædicare erubescebant. Vel ita, vt opera sit nominatiuus singularis [opera manuum eius] id est, homo annunciat [firmamētum] id est, Ecclesiam esse firmatam, quæ Ecclesia firmata est, id est, stabilis facta est ab ipso Christo in inquietis fluctibus huius mundi. Quod significatum fuit per firmamentum quod fuit factum inter aquas. Vel potest dici cœlos materialiter enarrare gloriam dei, per stellam quæ mundo deum factum hominem nuntiauit. Mat.2. Hic commendat ipsam incarnationem, per discretionem ipsius prædicationis. Continuatio. ¶ Cœli prædicabūt, & ita [dies] id est, sapiens [eructat verbum] id est, filium dei [diei] id est, sapienti. Eructat dicit ad similitudinem saturi: sicut enim aliquis satur ex interiori plenitudine eructat aliquid, sic sapiens ex abundantia loquitur [& nox] id est, humilis [indicat nocti] hoc est, alii humili [scientiam] id est, temporalia de Christo, scilicet passionem, natiuitatem, & cætera. Idem secūdum hoc quod humilibus humilia, sapientibus alta prædicat, dies & nox appellari potest. Vnde Apostolus Corinthiis, Inter 1. Corint.3. perfectos loquimur sapientiā, vobis autem lac potum dedi, non escam. Postquam ostendit discretionem prædicationis, ostendit magnificentiā eius prędicationis. Continuatio. ¶ Cœli enarrant gloriam, & omnibus linguis enarrant, & hoc est [non sunt loquelæ] id est, linguæ [neque sermones] modi locutionum, Alio enim modo in eadem lingua loquimur sapientibus, alio modo mediocribus, alio modo inferioribus [quorum] sermonū [non audiantur voces eorum] Rursus cōmendat eandem prædicationem per latitudinem scilicet, quia per omnes terras diuulgata. Continuatio. ¶ Omnibus linguis sunt locuti, & non in vna terra tantum [sed sonus eorum] id est, fama eorum [exiuit in omnem terram] & nō tantummodo sonus, sed etiam [verba] ipsa [eorū] scilicet, quod dicebant Christum incarnatum, natum, &c. Exierunt [in fines terræ] id est, in vltimas partes terræ, & non in vna parte terræ tantum, sed in omnes: & hoc est quod dicit [orbis terræ] scilicet, in circuitu. Hic commēdat ipsam incarnationem per seipsam, ostendendo dignitatem ipsius. Continuatio, Cœli enarrant, & hæc omnia fiunt. Et quare hoc? quia filius dei venit in mundum, & hoc est. ¶ Posuit tabernaculum] id est, carnem suam in qua militauit deo [in sole] id est, in manifesto, vel in æstu tribulationis, vel in virgine in qua humanitati coniunctus est [& ipse tanquā spōsus] id est, similis spōso, scilicet, bene ornatus virtutibus, ita vt amica sua, id est, Ecclesia, libenter eum reciperet, sicut aliqua sponsa sponsum [procedens de thalamo] id est, de vtero virginis, vbi fuit facta sponsio, quia quando deitas vniuit se humanitati, cæteræ humanæ naturæ se liberatorem promisit [thalamo dico suo] id est, sibi conuenienti: quia nullus à deo potens rex tam bonum thalamum habuit.

¶Et ipſe ita procedens [exultauit ad currendam viam] ſcilicet, exultanter cucurrit viam, ſcilicet, omnia opera quæ fecit [vt gigas] id eſt, comparabilis giganti. Sicut enim gigas non timet minas, non curat molliciem, infatigabilis eſt, ſic & Chriſtus. Quia dixerat poſuit, & exultauit, & non determinauit quis ille eſſet, quaſi aliquis quæreret, quis eſt ille? per quædam indicia oſtendit eſſe filium dei, dicens [Egreſſus illius] qui hoc fecit, eſt [à ſummo cœlo] id eſt, à deo patre, quo nihil altius eſt. Egreſſio filii fuit manifeſtatio, quia cum prius eſſet occultus, per carnem ſe manifeſtauit. Per hoc quod dicit egreſſio, perſonarum diſtinctionem inſinuat: per hoc quod dicit à ſummo, notat quod in ſummo, & ſic eum deo patri æqualem. ¶Egreſſio fuit à patre, & ipſe qui egreſſus eſt, in aſcenſione occurrit, id eſt, patrem ſibi inuenit [& ille occurſus eius fuit vſque ad ſummum eius] id eſt, ad patrem, quia nullum præter patrem inuenit ſibi æqualem. Vnde dicitur, Egreſſus eius à patre, regreſſus eius ad patrem [nec eſt qui ſe abſcondat] id eſt, excuſet [à calore eius] id eſt, à ſpiritu ſancto: quia ille omnia quæ in homine ſunt nouit. Vnde dicitur, Cum venerit paracletus, ille arguet mundum de peccato & de iudicio. Per calorem ſpiritum ſanctum accipimus, quia ipſe verò igne fidelium corda ſuccendit. Vnde dominus ait, Ignem veni mittere in terram, & quid volo, niſi vt ardeat? Et hic per calorem tertiam perſonam notat. Hic per legem & inſtitutionem ipſius, ipſam incarnationem incipit commendare. Sub nomine legis continentur iſta ſex, lex, teſtimonium, iuſtitiæ, præceptum, timor, iudicia. Continuatio. Ipſe egreſſus eſt, & illius [domini lex] id eſt, prohibitio, eſt [immaculata] id eſt, immaculatos faciens, quia prohibet mala, & nihil prohibet quod faciendum ſit. Et eſt etiam [conuertens] non tantum manus à malis operibus, ſed [animas] id eſt, voluntates, quod nullatenus optent mala, & hoc facit per terrorem pœnæ: & eſt etiam [teſtimonium domini] id eſt, promiſſio æterni boni facta à domino. Ideò promiſſio Chriſti teſtimonium dicitur, quia ſicut teſtimonium nos certos reddit de re incerta, ſic Chriſti promiſſio nos certos reddidit de vita æterna, quæ erat incerta nobis. Teſtimonium dico [fidele] id eſt, credibile, & iſtud teſtimonium [præſtans ſapientiam] id eſt, cognitionem de deo, non elatis, ſed [paruulis] id eſt, humilibus. Humilis enim audita promiſſione æterni boni, ſolicite inquirit illius cognitionē. ¶Iuſtitiæ] illius etiam [domini] id eſt, illæ operationes quas ille docet facere, ſcilicet, viſitare infirmos, panē dare pauperi, &c. ſunt [rectę] id eſt, naturales: quia ipſa natura hoc exigit, vt noſtræ naturæ tribulatæ cōpatiamur, noſtra cōmunia indigētibus faciamus, quia ipſæ iuſtitiæ ſunt [lætificātes corda]. Lętatur enim interius qui bene agit [præceptū etiam domini] illud ſcilicet, de charitate, ſpirituale, eſt [lucidum] quantū ad ſe [illuminās oculos] interiores. Quāto enim aliquis charitate accēditur, tāto maiore dei cognitione pluſtratur. ¶Timor] etiā illius [domini] eſt [ſanctus] id eſt, faciēs ſāctos. Eſt quidā timor qui nō eſt bonus, ſcilicet timere tribulationes corporis. Vnde dominus, Nolite timere eos qui occidunt corpus, animā autem non poſſunt occidere.

Ambroſius in hymno. *Ioan. 16.* *Lucæ. 12.* *Matth. 10.*

Eſt

Eſt quidam alius timor,qui bonus eſt, qui ſic diffinitur, Dilectio & reuerentia cum pauore. Diligimus enim deum propter miſericordiam, paueſcimus autem propter iudicium, & de hoc timore hic agitur, quem dominus in Euangelio comprobat dicens, Potius eum timete, qui poteſt animam & corpus mittere in gehennam: & ille timor [permanet in ſeculum ſeculi] id eſt, quandiu ſuccedit ſeculum ſeculo, id eſt, per totam vitam hanc: vel [in ſeculũ] ſubſecutiuum huius[ſeculi]id eſt,in ęternum:quia etiam in alia vita diligemus deum, nec poteſt vnus non diligere:& propter omnipotentia [iudicia] etiam, id eſt, prædicta præcepta [domini] quibus præcipit aliquid fieri, ſunt [vera] & non indigent teſtimonio exteriori ſicut pleraque humana iudicia, ſed ſunt [iuſtificata in ſemetipſa]quia per ſe apparent iuſta.Ideo præcepta domini dicuntur iudicia, quia cum diſcretione facit, & iudicia fiunt. ¶Et iſta iudicia ſunt [deſiderabilia] id eſt, digna deſiderari, ab his qui non habent [ſuper aurum & lapidem] non quemlibet, ſed [multum pretioſum] & per hæc duo quæ in omnibus mundanis chariora ſunt, innuit præceptum domini omnibus mundanis & pretioſius eſſe & charius.

Ibidem.

¶Deſiderabilia ſunt his qui non habent, ſed qui habent, his ſunt [dulciora ſuper mel] quodlibet & ſuauia, ſed mel dico quod eſt in fauo, & hoc eſt [ſuper mel & fauum]. ¶Et per hoc patet quod ſunt dulciora & digniora, quia [ſeruus tuus cuſtodit ea] & in hoc non ſtulte agit, quia [in cuſtodiendis illis retributio multa] ſcilicet, pro his dabitur cuſtodienti vita æterna. Hic incipit rogare, vt deus ipſum mundet à delictis, vt digne laudare poſſit incarnationem, & de ea cogitare & digne loqui. Continuatio. ¶Ego laudo illam incarnationem, & vt digne poſſim laudare [munda me à delictis meis]. Occulta vocãt peccata illa quæ ex ſe ſunt, ſcilicet,quæ nullo ſuggerente fiunt, quæ ſecundum naturam ſuam non cognoſcuntur. Ego dico occulta, quia [quis intelligit delicta?] Nemo ſcilicet, id eſt, Quis eſt memor omnium delictorum ſuorum? Vnde Paulus,Nihil mihi conſcius ſum, ſed non in hoc iuſtificatus [& parce] mihi [ſeruo tuo ab alienis peccatis] id eſt,ab homine, vel diabolo ſuadente quæ committuntur. Vel [ab alienis] id eſt, hominibus vel diabolis: parce (dico) ſcilicet, ne inducant in tentationem. ¶Et bene dico, debes parcere, quia [ſi] maligni [non fuerint mei dominati] cum ſim mundatus à propriis[tunc ero immaculatus]à communibus peccatis [& etiam emundabor à delicto maximo]id eſt,à ſuperbia, quæ ideo delictum maximum dicitur: quia per illud etiam Angeli ceciderunt & homo,& maxime regnat etiam in bonis. ¶Et ſi ero huiuſmodi tunc [erunt eloquia oris mei]talia[vt complaceant]tibi[& meditatio cordis mei] vnde procedunt eloquia, erit [in conſpectu] id eſt,in beneplacito [tuo ſemper].¶Tu dico[domine]qui es[adiutor meus]in bonis[& redẽptor]à malis.

1.Cor.4.

Sup̃bia delictum maximum.

In

IN PSALMVM XIX.

Titulus. In finem,seu victori,siue ad victoriam,Psalmus Dauid.

EXaudiat te] Loquitur hic propheta,dirigens nos in finem,id est,in Christum. Materia sunt prospera in Ecclesia,quæ videbantur multo tempore pòst futura. Prȩuidebat enim propheta Ecclesiam prosperari in aduētu Christi,in acceptione sacrificii,&c. De ea autem sic agit:optat illa euenire Ecclesiæ, & affirmat quoniam euenīet. Et cum sic ostendit se optare,præponit nobis se exemplum pietatis,per quod nos ad pietatem inuitare contēdit:& ab optione sic incipit, ¶O Ecclesia[dominus exaudiat te in die tribulationis]id est,in tua maxima necessitate: & per partes ponit exauditionem,cum dicit[protegat te]id est, sit tibi clypeus [nomē dei Iacob]scilicet, sicut deus protegit Iacob, protegat. Ecclesiam protegat sicut Iacob, quia sicut Iacob supplantauit primogenito benedictionem,sic Ecclesia synagogæ nomen dei,id est,famam dei: quia diuinam essentiam tantum per famam intelligimus,ipsam autem rem nondum habemus. Vnde Apostolus, Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. ¶Et etiam[mittat tibi auxilium]ad cooperādum[de sancto]id est,de Christo,vel de cœlo[& tueatur te]contra malum[de Sion]id est, de speculatione, scilicet,de diuinitate sua,per quam speculatur omnia. ¶Memor sit]id est, memorem se ostendat per aliquam remunerationem [omnis sacrificii tui] id est,illius oblationis, quæ quotidie fit in altari. Omnis ideo dicit, quia licet vnum sit,tamen in infinitis locis idem fit:& idem sacrificium quod vocatur [holocaustum]id est,totum incensum,quod totum se obtulit deo secundum corpus & animam patiendo vsque ad ipsam mortem. Hoc tale sacrificium [fiat pingue]id est,acceptabile. Trahitur hoc à sacrificiis antiquorum, quorum pingue sacrificium deo magis placere dicebatur. ¶Tribuat etiā tibi secundum cor tuum]id est,intellectum tuum,ita vt sicut intelligis,deus confirmet in te,ne peruertaris ad aliquem errorem [& omne consilium tuum confirmet]. Consilium sanctæ Ecclesiæ est, vt neq; aduersis frangatur, neq; prosperis extollatur. Et merito hoc peto, quia ero particeps illius boni. Et hoc est. ¶Lȩtabimur]ego et filii Ecclesiæ,quorum ego sum vnus[in salutari tuo] id est,in Iesu tuo[& magnificabimur]id est,magni efficiemur [in nomine]domini[dei nostri]id est,quod in hoc seculo nomē eius portabimus,id est,Christiani vocabimur. ¶Quia particeps ero,ideo opto,vt non tantum prædictas petitiones, sed [omnes petitiones tuas impleat dominus] quod toties ponit optationes,affectum suæ pietatis ostendit. Hic incipit confirmare, quia vere ea propria euenient Ecclesiæ, quæ optauerat Ecclesiæ. Opto impleat, & affirmo quod implebit, quia [nunc] id est, tanto tempore ante aduentum Christi[cognoui,quoniam saluum fecit dominus]pater[Christum]id est,regem[suum]in resurrectione. Continuatio. ¶Saluum faciet in resurrectione & ascensione,& etiam[exaudiet illum]clamantem pro nobis repræsentatione humanitatis [de cœlo] id est, de carne sua, vel de cœlo materiali [sancto suo]quia[salus est dexteræ eius]id est,filii eius. Ipse enim totius salutis dator est,

Gene.27.

1.Cor.13.

eſt,& illa ſalus non eſt in infirmitate,ſed[in potẽtatibus]id eſt,in magnis potentiis,quia nullo modo poteſt deſtrui ſicut laus humana. ¶Salus iſtius domini eſt in potentatibus, ſed [hi] non attendentes gloriantur, ſcilicet [in curribus]& hi,alii[in equis]& per currus et equos notat maximos honores, ſcilicet duo genera triumphorum[nos autem inuocabimus]habitatorem noſtrum [in nomine dei noſtri] id eſt,per hoc quod tantum dei nomen habemus ſed Chriſtiani vocamur: vel famam ipſius habemus ſine cognitione eſſentiæ.Ipſi ſunt in curribus & in equis,& nos habemus ſpem in domino, & illa ſuperbia illis ad malum euenit,noſtra autem humilitas in bonum nobis. Et hoc eſt. ¶Ipſi obligati ſunt]in vinculo peccatorum[& ceciderunt] de vitio in vitium[nos autem ſurreximus]à peccatis ad virtutes:& nõ fuit illa reſurrectio per æqualitatem,nec fuit qualiſcunque,ſcilicet de vno ad alterum, & hoc eſt[erecti ſumus]. Dicendo ſurreximus,notat arbitrii libertatem. Dicendo erecti ſumus,notat gratiam adiutricẽ. ¶Et iſtum regem qui tales nos facit,ne permittas morte detineri,ſed tu [domine ſaluum fac]illũ [regem]reſuſcitando ipſum: & per illum ſaluatum [exaudi nos in die qua inuocauerimus]id eſt,in tempore præſentis vitæ,in quo licet inuocare. Vel præcipue in die reſurrectionis, ereptis fidelibus à tenebris mortis.

IN PSALMVM XX.

Titulus. In finem,ſeu victori,aliàs ad victoriam,Pſalmus Dauid.

DOmine in virtute]Materia eſt Chriſtus rex, de eo ſic agit,Deſcribit virtutem & gloriam eius,optat vt faciat quod bonus rex debet facere,ſcilicet parcere ſubiectis & debellare ſuperbos. Intentio eſt, Iudæorum incredulitatem improbare.Dum enim Chriſtũ ita glorioſum & potentẽ oſtendit,admonet Iudæos, ut à ſua infidelitate diſcedant: deterret & eos, confirmãs quòd ipſe ſuos inimicos puniet,cum dicit,Pones eos vt clibanum ignis. Et ad virtutis deſcriptionem ſic incipit, & ad deum patrem dirigit orationem, ſic dicens. ¶Domine rex] iſte Chriſtus ſcilicet [lætabitur] non velut alii reges,qui aliquando cedunt hoſtibus, ſed[in virtute tua] in eadem potentia quam tu habes per adiunctam diuinitatem: tibi etiam rex ille[exultabit]corporaliter[ſuper ſalutari tuo] id eſt,de ſaluatione,quam tu per eum facies humano generi:vel intẽdens ſuper ſalutare tuum[vehementer].Benedicit,vt quanta ſit copia in beneficio, tanta ſit gaudii magnitudo.¶Exultabit,et merito,quia tu[tribuiſti ei deſideriũ cordis eius]. Spirituale Chriſti deſiderium fuit,vt per mortem ſuam humanum genus redimeret. Cum omne deſiderium ſit cordis,ideo tamen apponit cordis, vt magis deſiderium per expreſſionem notet,ſicut in Euangelio,Deſiderio deſi- *Lucæ.22.*
deraui:& etiam à[voluntate]ſpiritali quidem[labiorum eius]id eſt,quã ipſe per labia proferebat[non fraudaſti]id eſt, nihil remanſit inexpletum, quod ipſe ſpiritaliter peteret:vel ſi habeatur, voluntatem, dicemus [non fraudaſti eum]negando voluntatem ei. ¶Et merito tribuiſti eius deſiderium [quoniam]tu[præueniſti eum]ante natiuitatem[in benedictionibus]ſcilicet dans illi benedictiones,faciens immunem à peccato, perfectum iuſtitia,quæ noſtrarum

rum quoque benedictionum causa fuerunt: benedictionibus dico [dulcedinis] quia ipsæ dulces fuerunt CHRISTO, quia semper puritas suæ conscientiæ placuit. Quod dicit Christum præuentum fuisse benedictionibus dulcedinis, dicit ad differentiam illorum, qui præuenti sunt maledictione amaritudinis, id est, peccato originali. Ponit aliam gloriam Christi, dicens [posuisti] æternaliter [in capite] id est, in propria persona Christi, quæ est caput totius Christi, scilicet, dignior pars in toto Christo: totus Christus dicitur caput & corpus [coronam] id est, Apostolos, qui ideo corona dicuntur, quia sicut corona reddit personam insignem, & est præmium victoriæ: & illa corona fuit [de lapide pretioso]. Apostoli propter soliditatẽ & stabilitatem lapides appellãtur: pretiosi propter virtutum fulgorem. Exequitur gloriam eiusdem regis per alias partes. ¶ Vitam] etiam æternam scilicet [petiit à te]. Et hic notatur vera humanitas, quæ non putat se sibi esse sufficientem, sed per humilitatem vitam à domino sempiternam petit [& tribuisti longitudinem dierum] non solum per centum annos, sed [in seculum] subsecutiuum huius [seculi] id est, vsque in finem seculi, & etiam in seculum subsecutiuum isti seculo. Non dicit lõgitudinem dierum esse in futura vita, ideo quod ibi fuit dies, sed propter spatium. ¶ Impones etiam super eum] vt super fundamentũ [gloriam] gloriosos scilicet martyres [& magnum decorẽ] id est, magnos decores, vt Martinum & Hilarium, & cæteros confessores: ideo impones super eum, quia [gloria eius magna in salutari tuo] id est, in verbo tuo] id est, in verbo tuo sibi vnito, cuius gloriæ decens erat manifestatio, quæ demonstrata est per hoc quod Apostoli super eum fundati sunt. Bene dico impones super eum gloriam, & hoc quoniam ipse est benedictio omnium gentium, & hoc est. ¶ Quoniam dabis eum in benedictionẽ] in hac vita dando virtutes, & [in seculum seculi] id est, in alia vita dando coronam. Hic con-
Gen. 22. firmat promissionem, quæ facta est Abrahæ, In semine tuo benedicentur omnes Gentes. Et etiam [lætificabis eum in gaudio] quod sui habebunt [cum vultu tuo] id est, in præsentia tua, scilicet, quando fruetur perfecte cognitione
Gal. 3. tui. Tunc enim erit perfecta lætitia, cum tradiderit regnum deo patri. ¶ Ponit causam omnium prædictorum, vt sic dicamus: Ideo deus dedit huic regi longam vitam, & alia quæ prędicta sunt [quia rex] iste [sperat] id est, omnium spẽ posuit [in domino] & non facit hoc pro confidentia meritorũ, sed potius [in misericordia] ipsius dei [non commouebitur] à cõfidẽtia ipsius misericordiæ: & merito, quia [altissimi] est illa misericordia. Ostensa virtute & gloria ipsius regis, transit ad secundam, scilicet, optat ipsum regem exercere iustitiã in bonos et malos. Hucusq; direxit ad patrem verba, modo dirigit ad filium. ¶ Quandoquidem tu talis es rex, ideo ô domine [inueniatur manus tua] id est, operatio tua [ab omnibus inimicis tuis] id est, omnes qui modo sũt inimici, diligenter inquirentes opera tua, imitentur ea: & si qui nolunt ea ita inuenire [dextera tua] id est, virtus tua [inueniet] ad ꝗorum dãnationem [omnes] eos [qui te oderũt]. ¶ Opto vt punias eos, & vere facies, quia tu [pones eos vt clibanum ignis] id est, similes clibano ignis: quia sicut clibanus interius continet

tinet

tinet ardorem ignis,ita isti continēt in se ardorē malę conscientiæ suæ. Pones dico[in tempore vultus tui]id est,in die iudicii,in quo tu ostendes vultuositatem tuam,id est,iram tuam. Vel[in tempore vultus tui]in quo tu ostendes tuis perfectam cognitionem præsentiæ tuæ. Clibanus est quicunque furnus, vel propriè vas quod calescit in igne,vt subtus coquatur,vel aliquid tale: & ille idem[dominus]qui posuit eos vt clibanum [conturbabit eos in ira sua] cum dicet,Ite maledicti in ignem æternum. Qua data sententia,mox[deuorabit]id est,torquebit[eos ignis]materialis. Cum dicit ignis,notat genus tormenti,quod interius torquet. ¶ Pones eos vt clibanum,& etiam [perdes fructum]id est,bona opera[eorum]remota[à terra]viuentium:cum verò desisterent à bono,perdebantur bona opera eorum:quia licet faciant aliquod remedium pœnæ,non tamen valet ad salutem[& semen] id est,vota [eorum]quæ dicuntur semen,quia sicut ex semine procedit fructus,ita ex votis opera. Semen dico separatum[à filiis]verorum[hominum]. Vel semē,id est,sequaces. ¶ Ideo quidem perdes eos [quoniam mala] id est,destructionem quam sibi à Romanis inferri timebant[declinauerunt in te]id est,verterunt in te:cum te morti traderent[consilia cogitauerunt,quæ non potuerunt stabilire] . Cogitauerunt enim per mortem ipsius retinere locum & gentem, per quam potius vtrunque perdiderūt. ¶ Perdes eos,&[ideo pones eos dorsum]id est,curuos ad terrena,& non intuentes cœlestia,scilicet,asinos dæmonum, ideo[vultum]id est,cognitionem tuam,qui deberet esse[eorum præparabis]per introductionem Gentium , & per aspirationem gloriæ [in reliquiis tuis] id est,vt ipsæ reliquiæ habeant cognitionem tui. Reliquias accipit illos, qui se faciūt humiles & abiectos. ¶ Tu pones eos dorsum,& vt hoc possis facere[exaltare in virtute]id est,per virtutem deitatis,[& cantabimus]voce & corde[& psallemus]bene operando [virtutes tuas] laudando scilicet & imitando . In cantando contemplatiuam : in psallendo verò actiuam vitam intelligimus.

Mat.25.

Ioan.11.

IN PSALMVM XXI.

Titulus. In finem pro susceptione matutina Psalmus Dauid.

DEus deus meus respice] Psalmus iste conuenit Dauid,id est, Christo,habitus pro susceptione matutina. Susceptio matutina hic accipitur Christi resurrectio, facta quādo corpus corruptibile suscepit incorruptionem, & mortale immortalitatem. Per hanc susceptionem Christi habemus certitudinem nostræ susceptionis. Quòd autem dominica susceptio, id est, resurrectio mane fuit facta,sacramentum est: quia per hoc datur intelligi, quòd ipsa est principium nostræ resurrectionis, & ipsa resurrectio totum mundum illuminauit:sicut sol mane oriēs paulatim ascendit,vt totum mundum illuminet. Et hic Psalmus pro susceptione matutina agit,quia nouam nobis institutionem proponit. Proponit enim hominem iustum derelictum & passum,& etiam gloriā dei patris quam exhibet ei Christus resuscitatus,in quo etiam commendatur assumptio matutina, quia propter illam assumptionem fit glorificatio illa tota dei . Habet alia translatio, pro cerua matutina, & tunc intelligimus per ceruam humanitatem Christi,

1.Cor.15.

quæ

quæ naturã cerui habuit,quia in mane ista lutosa deseruit. Institutio noua in Christo fuit,quia ante Christum deus iustis tãquã infirmis temporalia bona remunerare solebat,Christo autem cum omnibus iustior esset, tẽporalia bona non tribuit, sed aduersa huius mundi, vt sic bona cœlestia obtineret: & per hoc dedit intelligere,quòd iam post Christum temporalia bona hominibus nõ remuneraret, sed æterna.Materia est dominicus homo: de eo sic agit, Ostendit derelictum,ostendit passum. Vel materia est passio Christi: ostẽdit postea gloriam dei,in quo etiam gloriam Christi ostendit.Intendit nos hortari ad sustinenda aduersa, vt exemplo ipsius non appetamus prosperari in temporalibus,sed sustinendo aduersa,cœlestia expectemus:et per hoc dirigit nos in finem,id est,in Christũ. Vox ipsius Christi directa ad patrẽ, & incipit à derelictione sic. ¶ Deus deus meus]. Quòd bis ponit deus,notat se habere necessitatẽ orandi. Quòd dicit [meus] notat se familiaritatem ad ipsum habere[respice in me]non deficiam in ista derelictione.Respice in me,nõ est in Hebręo,sed Septuaginta interpretes apposuerunt,secundum quos translatio hæc facta est.Respice dico [quia me dereliquisti] & non abundantem in temporalibus,sicut priores iustos fecisti,sed potius egentẽ[quare me] iustum sic dereliquisti? Non ponit admirationẽ quòd ipse admiraretur,sed vt ostendat nos debere admirari, quòd ipse tam perfectus non habuerit temporalem remunerationem suæ iustitiæ, sicut priores iusti. Vnde dat nobis intelligere,non esse iustitiæ expectãdam remunerationem temporalium, sed cœlestium:& non tantum me egenum fecisti,sed es [lõge à salute mea]id est,permittis me tribulari:et hoc ideo,quia[verba delictorum meorum]scilicet,fideliũ, id est,delicta mea clamantium sunt [longe à salute mea]id est,faciunt te longe à salute mea:longe,quia delicta non rogant mihi vitam temporalem, sed mortem per quam deleantur.Delicta dicit sua,nõ quòd ipse fecisset, sed pro eis portauit pœnam,vel[delictorum meorum]hominum. Exequitur derelictionem. Nõ tantum me dereliquisti,sed etiam me clamantem non exaudies:& hoc est. ¶ Deus meus clamabo per diem]id est,per tempus aliquod: vel per diem,id est,in prosperitate[&]clamorem istum [non exaudies in nocte] id est,in aduersitatę clamabo nec exaudies. In nocte clamauit,vt in imminẽtia passionis cum diceret,Pater si fieri potest transfer à me calicem istum:ve-
Mat. 26. runtamen nõ mea voluntas,sed tua fiat.In die clamauit, cum eum in regem
Ioan. 6. Iudæi constituere voluerunt.Cum dicit,Christum se clamantem,& non esse exauditum, intelligendum est eum clamare secundum naturalem voluntatem,non secundum spiritualem.In omni enim iusto duplex voluntas,naturalis scilicet,& spiritualis:naturalis est semper de temporali, scilicet, vt homo vitam præsentem diligat,mortem timeat,& similia. Hæc autem voluntas peccatum non est,si spirituali voluntati consentiat: sicut in Christo qui cum peteret secundum naturalem voluntatem,vt calix trãsferretur à se,con-
Mat. 26. sentiens potius spirituali, subiunxit, Verũtamen non mea voluntas,sed tua fiat:sic & iusti alii.Si verò spirituali naturalem præponat,peccatum est: vt si quis cum necesse sit mori pro fide, vitam custodiat.Et cum in omnibus aliis

iustis ex necessitate sit illa naturalis voluntas, in Christo tantũ fuit nõ ex necessitate, sed ex volũtate. Posset enim adiuncta diuinitas omnẽ eiusmodi voluntatẽ expellere. Voluit autẽ ideò timere, vt de se aliis exemplũ relinqueret: quòd si in passione timerẽt, nõ ideò desperarẽt, sed potius tamẽ volũtati dei, q̃ suæ obedirẽt. Et cõtra hoc quod aliquis posset dicere, Stulte clamasti, cum scires te nõ exaudiẽdũ, dicit, Hoc[nõ ad insipiẽtiã mihi]est imputandũ: quia quòd sic fui derelictus, passus, clamans non exauditus, magna fuit sapientia. Per hoc enim fuit mea glorificatio, & humani generis reparatio. ¶ Tu me dereliquisti, clamantem non exaudisti, sed tamen[tu habitas]in me[sancto] tu dico[laus Israël]id est, quem laudabat Israël, propter collationem bonorũ temporalium. Vel, qui facis laudabilem Israël conferendo temporalia bona. Per Israël accipimus quencunque iustum de priori populo, quibus deus dabat remunerationem suæ iustitiæ temporalia bona, contrario modo quàm huic iusto. ¶ Bene dico, laus Israël, quia[in te sperauerunt patres nostri]de habendis prosperis[sperauerunt]etiam de remouendis periculis, & tu [liberasti eos]sicut in mari rubro. Ad te clamauerunt, veluti in deserto pro aqua, pro cibo, & salui facti corporaliter recipiendo petita. Quid singula enumerem? [in te sperauerunt, & non sunt cõfusi]id est, erubescẽtiam nõ habuerũt, ꝙ in nullo quod sperauerũt fraudati sunt. ¶ Illi patres in omnibus sunt prosperati[ego autem]qui perfectissimus eram & iustus[vermis sum]id est, conculcatus vt vermis [& non homo] id est, non considerabant meam humanitatem: & etiã[obprobriũ hominũ]id est, in quẽ proiiciebant homines sua obprobria[& abiectio plebis]id est, de quo dicebatur, Nũquã populus erit mũdus, nisi abiiciatur. Vel ita[ego sum vermis]habẽs vermis naturam, scilicet, quia sicut vermis sine semine patris procreatur de terra: ita Christus de matre tantum[& non homo]tãtum sed & deus. Vel[nõ homo] id est, peccator, quia peccatum quod est proprium hominis non habuit. ¶ Ego tam dignus, obprobrium hominũ sum: & cum obprobrium sum[quia omnes vidẽtes me deriserũt] scilicet[sunt locuti]de me[labiis]. Loqui labiis, est sine rationabili meditatione loqui: & sic etiam me deriserunt, mouerunt, scilicet capita sua. Mouere caput, est genus derisionis. ¶ Deridendo dixerunt [sperauit in domino]vt ipse dicit, modo [eripiat eum] à manibus nostris, vel saltem [faciat eum saluum]resurgere[quoniam vult eum] Ipsi dicũt eripiat eum & similia, sed tu domine [ne discesseris à me] id est, fac me resurgere. ¶ Et præmittit causam, quare non debet discedere sic: ideò ne discesseris [quoniam tu es qui extraxisti me de ventre] quia tu solus natura nulla adiuuante fecisti me nasci: quia cum in aliis soleat natura operari cum diuinitate, in isto solo operata diuinitas, non natura: & propter hoc non debes discedere, quoniam tu es [spes mea à iuuentute mea]id est, cum adhuc sugerem vbera, totã spem meam posui in te. In hoc maxime notat perfectionem Christi: & propter hoc iterum non debes discedere, quia[proiectus sum ex vtero] id est, ex quo sum natus, vilis habitus sum & egenus, velut quilibet abiectus, scilicet nõ sum proiectus in Adam, scilicet, nõ recepit me peccatũ, sed[in te]qui me

Exo. 14. *Exo. 15. & 16.* *Matth. 27. Marci, 15.*

custodisti immunem ab omni peccato, propter quod non debes discedere à me. Et item propter hoc, quoniam tu es deus meus, id est, vnitus: non tantum quando patebat per miracula, sed [de ventre] id est, ex illo tempore, in quo adhuc eram in ventre. Cum inuocat ne discesseris, ponit deprecationem contra derelictionem. ¶ Rogo ne discedas, & opus est [quoniam tribulatio proxima est] id est, iam mihi imminet. Vel proxima, quia in mea propria persona est. Quod enim fit in rebus nostris vel amicis, propinquum est: quod autē in nobisipsis, proximū est. Item propter hoc opus est [quoniam non est] alius [qui adiuuet]. Hic incipit de Passione. ¶ Bene dico, ꝙ tribulatio ꝓxima est, quoniam [vituli multi] id est, multitudo populi Iudaici, qui lasciuiebant contra Christum, nullo compressi iugo: contra eum sicut vituli lasciuiunt, quos nondum comprimit iugum. Hi tales vituli [circundederunt me] ex quo inceperunt vsque in ipsam mortem [tauri pingues] id est, ipsi principes contra Christum feroces [obsederunt me] id est, mora & consilio quæsierunt me morte expugnare, ad modum obsidentium. ¶ Et hi obsidentes, & circundantes [aperuerunt os suum] id est, multa locuti sunt [super me] id est, ad meam depressionem [sicut leo rapiens & rugiens] rapuerunt, cum ante iudicē traxerūt. ¶ Deinde [effusus sum] id est, occisus sum, fundendo sanguinē in latere. Et hoc est quod dicit [sicut aqua] Et bene cōparat mortē Christi effusæ aquæ, quia sicut effusa aqua parat ruinā & etiam lauat: ita mors Christi quibusdam est ad ruinā, quibusdā abolitio [& dispersa sunt omnia ossa mea] id est, Apostoli, qui robustiores erāt in corpore Christi. ¶ Et [cor meū] id est, doctrina mea, in qua exponitur voluntas mea [est factū tanq̄ cera liquescēs] id est, cū antea esset solida & firma in ipsis Apostolis, igne passionis defecit. Cum enim vidissent eū morte teneri, diffidebāt de sua doctrina: & in paucis non defecit, sed [in medio] id est, in communi [ventris mei] id est, meæ cōgregationis. In quibus ideò defecit, quia cum prius fortes fuissent, modo facti erant venter, id est, molles. ¶ Et etiam [virtus mea] quæ prius virebat in eis dum facerem miracula, ipsa [aruit] exiccata, & nihil valetudinis habere apparuit, reputata fragilis [tanquam testa]. Vel [aruit tanquam testa] quia sicut testa combustione solidior & fortior fit: ita virtus Christi igne passionis cōprobata, robustior apparuit [& lingua mea adhæsit faucibus meis] id est, qui
Matth. 27. prius solebam docere, cōticui, vt nec Pilato interrogāti respōderē. Potest hoc quoque legi ad allegoriā, q̄uis hic locū nō habeat, sic [lingua mea] id est, pręédicatores mei, ꝑ quos ego loquor [adhęsit faucibus]. i. sanctis scripturis, secūdū quas ipsi pręedicauerūt. Scripturæ dicūtur fauces dei, quia per eas incorporat sibi aliquos: sicut ꝑ fauces belua sibi incorporat aliquid. [Et deduxisti me in puluerē mortis] id est, redegisti me in puluerem per mortē, non quod corpus eius putresceret, sed puluerem accipit quodcunque corpus postquā mor-
Gen. 3. tuum est, iuxta verba quæ dominus dicit ad Adam, Cinis es, & in cinerē reuerteris, dans vniuersalem sentētiam de omni humana natura. Hæc sentētia vera est illis, qui viui inueniuntur cum dominus venerit iudicare: quia licet non putrefiant, tamen in ipso raptu mouentur vel in puluerem, secundum opinionem

opinionem Iudæorum. Poteſt & hoc allegorice legi,ſed hic nõ habet locum [deduxiſti me]per prædicationẽ meorũ[in puluerem mortis]id eſt,in gẽtiles qui puluis erãt,ſcilicet, nõ colligati vinculo fidei vel charitatis, & mortui in peccatis. ¶Hæc omnia mala ideò venerunt[quoniã circundederũt me canes multi]id eſt,Iudæi, qui dicũtur canes, quia ſicut canes illatrãt irrationabiliter:quia ſi videant inſolitum aliquid, etiam ſi bonũ eis afferat,illatrant:ſi videant ſolitũ,etiam ſi inutile ſit,applaudũt: Ita Iudæi doctrinã Chriſti quàmuis bonam,tamen quia inſolita erat,reiecerũt:ſi ſecundũ ſuam legem prædicaſſet eis,gauderẽt, quia res ſolita quàmuis inutilis eſſet[conciliũ malignantium]id eſt, principũ qui mihi male volebãt[obſedit me]id eſt, cõſilio mortem quæſiuit.¶Etiam[foderunt manus]licet enim non per ſeipſos facerent, tamen dicuntur feciſſe, quia præcepto ipſorũ fiebat. Melius dixit foderunt, quàm transfixerũt,quia ſicut terra foſſa fructificat,ita illa foſſio Chriſti maximum fructũ dedit[& pedes meos] foderunt:etiam [dinumerauerũt omnia oſſa mea] nõ quòd ipſi enumerare curarẽt,ſed ſic extẽderũt quòd enumerare potuerunt. ¶Per alios foderunt,ſed[ipſi]in propria perſona[cõſiderauerũt] ea quæ de me fiebãt[& inſpexerũt me]quaſi rem beneplacitam, per quod notatur eorum duritia maxima[diuiſerunt ſibi veſtimẽta mea] ad deriſionẽ[& ſuper quãdã veſtem meã]ſcilicet, incõſutilem tunicam meã [miſerũt ſortẽ]. Matth. 27. Ioan. 18. Allegorice legitur ſic[Diuiſerũt ſibi veſtimẽta mea]id eſt,ſcripturas,de quibus hæretici diuerſas partes traxerũt[& ſuper veſtem meam]id eſt,fidem catholicam,quæ ſemper manibus integra remanet[miſerunt ſortẽ]quia intelligimus eam per ſolam dilectionẽ dari. ¶Ipſi mihi ita fecerũt, ſed[tu domine ne elõgaueris auxiliũ tuũ à me]id eſt, ne differas meã reſurrectionẽ vſque in communem omnium, ſed potius [ad defenſionem meam conſpice] id eſt, te intentum oſtende meæ offenſioni cito reſuſcitando. ¶Dico conſpice,ita ſcilicet mihi faciendo [erue à framea animam meam] id eſt, à morte, ne ipſam poſſit retinere, licet ſeparatã à corpore. Mors ideò dicitur framea,quia ſicut framea, diuidit animam à corpore [& de manu canis] id eſt, Iudaici populi erue[vnicam meam]id eſt,animam meam,quam dicit vnicam,quia ipſa vna immunis à peccato fuit : ſic quærit erui , vt non ſit vera opinio eorum , per quam ipſi exiſtimabant eum in morte detineri. ¶Similiter [ſalua me ex ore Leonis]id eſt,diaboli,qui Chriſtum in ore habuit, dum eum vſque ad mortem deduxit.Et ſalua [humilitatem meam] id eſt,me humilem[à cornibus] id eſt,à ſuperbis[vnicornium]id eſt,ſuperborum Iudæorum.Per vnicornem ideò Iudæos accipimus, quia ſicut vnicornis vno ſolo cornu ſuperbit, ita Iudæi ſolo veteri teſtamento. Oſtẽſa igitur Chriſti derelictione & paſſione, ne per hoc detineamur ei obedire , oſtendit inde magnam glorificationem prouenire deo patri,& ita ipſi Chriſto: quæ glorificatio eſt nobis remedium contra prædictam derelictionem & paſſionem . ¶Et bene debes me ſaluare, quia cum ſaluus ero[narrabo nomen tuum fratribus meis] id eſt,famam tuã [fratribus meis]id eſt,Apoſtolis:quæ narratio non tantum verbis, ſed maxime in miſſione ſancti ſpiritus fuit : & etiã[laudabo te]id eſt, laudari faciã te

[in medio]id est,in communione[Ecclesiæ]. Cõuertit se ad ipsos cum dicit. ¶[Vos qui timetis dominũ,laudate eum]omnimode: & subdiuidit in partes quos admonet laudare,actiuos scilicet,& cõtemplatiuos. Actiuos ponit vbi dicit[vniuersum semen]id est,imitatores[Iacob glorificate eum].Cõtemplatiuos ponit vbi dicit[timeat eum omne semen Israël] ideò[quoniam nõ spreuit]id est,non prorsus abiiciet [neq; despexit] id est, aliquo modo vilem habuit[deprecationem]mei[pauperis]. ¶Nec auertit faciem suam à me]id est, semper in beneplacito ipsius perstiti[& exaudiuit me cum clamarem] id est, eo tempore quo petebã exaudiri.¶Et quia me clamantẽ exaudisti,ideò[laus mea est apud te in Ecclesia magna]id est,de toto orbe collecta. Vel ita, Quia exauditus sum,ideò laus mea est in Ecclesia magna] id est, laudor apud te in Ecclesia,id est,sicut tu laudaris, & ego æqualiter tecum: & vt laus ista in Ecclesia sit perfecta, dabo ipsi Ecclesiæ corpus & sanguinem meum . Et hoc est [vota mea]id est, corpus meum, quod ego deuoui offerre deo in reparationẽ humani generis[reddam]id est,quod iam dederam in cruce, iterum dabo in altari,& licet aliqui non intelligant,tamen erit[in conspectu]id est,in cognitione[timentium eum]. Ideò per hoc sacramentum maior laus erit dei, quia istud est consideratio inter Deum & hominem,quod fœdus attendentes homines,inde Deum maxime laudant. ¶Hæc autẽ vota[edent pauperes & saturabuntur]recipiẽdo quod appetunt, scilicet remissionem peccatorum, incremẽtum iustitiæ in hac vita, in alia coronam, & de hoc[laudabunt dominum]illi,scilicet [qui requirent eum]& ita[viuent]in iustitia [corda eorum] id est,animæ eorum [in seculum seculi] id est, quandiu succedet seculum seculo,scilicet,per totam hanc vitam:vel[in seculum]id est,in hac vita viuent [& in seculũ seculi]id est,in alia vita viuent in gloria.¶Dico pauperes saturabuntur, & non pauci, sed [vniuersi fines] id est, aliqui in vniuersis finibus [terræ reminiscentur, & sic conuertentur ad dominũ]. ¶Et ne acciperemus vnũ solũ ordinem,scilicet rusticalem, vel aliquẽ talẽ per omnes partes terræ, dicit [& adorabunt in conspectu eius] id est,in beneplacito ipsius [vniuersæ familiæ]id est,aliqui de omnibus ordinibus[Gẽtium].¶Bene debẽt adorare [quoniã domini est regnũ] id est,dominus est rex omniũ [& ipse dominabitur Gẽtiũ]id est,exercebit dominiũ supra gẽtes suas,quia reget eos in iustitia. ¶Pauperes edẽt & saturabũtur,& etiam [pingues terræ]id est,impinguati in terrenitate[omnes]de Ecclesia[manducauerunt]id est,dominicũ corpus gustauerunt[& adorauerũt]sed licet hoc aliqui nõ videant esse ad ruinã,tamen [cadẽt in cõspectu eius]dei, quem nihil latere potest. Cadẽt dico[omnes qui descendunt in terrã]id est,qui declinãt ad appetitũ terrenorũ.¶Laudabunt dominũ qui requirũt eũ[& anima mea] id est, ipsi quos ego diligo sicut animam meã[viuet illi]id est,ad honorem illius, & nõ tantũ iusti præsentes,sed [& semen meũ]id est,imitatores mei,filii istorũ[seruiet ipsi]. ¶Bene dico,semen,quia[generatio]est quædam[vẽtura] & ipsa[annunciabitur domino]ab angelis,sicut angelus Tobiæ,Ego obtuli orationes vestras ad deum. Vel[annunciabitur]id est, prædicabũt[domino]id est,ad honorem domini genera- *Tobiæ.12.*

tio

tio ventura,& per cœlos. Et hoc dicit[& annunciabūt cœli]id eſt,ſancti pr ę-dicatores[iuſtitiam eius]id eſt,dei[populo qui naſcetur]non naturali natiuitate,ſed aqua & ſpiritu ſancto[quem]ita[dominus fecit]ſuum. In carnali natiuitate operatur deus & natura,ſed in regeneratione ſolus deus. Ioan.3.

IN PSALMVM XXII.

Titulus. In finem Pſalmus Dauid,ſiue canticum Dauid.

DOminus regit] Pſalmus Dauid, vox prophetæ:& habet hic materiam gratias dei. De ea ſic agit:ordinat decem gratias. Intendit nobis perſuadere,nō eſſe deſperandū,cum tales deus gratias ſuas tribuat,& antequam de gratiis agat,præmittit quaſi prologū & commendationem ipſarum gratiarū,vt ita dicam. ¶Nolite deſperare,ſed conſiderate quomodo[dominus regit me]à ſeductionibus impiorum,ſicut bonus paſtor regit oues ſuas,& bene cuſtodit ne lupi dilanient,& eo regente[nihil] neceſſarium quidem ad iuſtitiā[mihi deerit]. Vnde dicitur, Timētibus deū nihil deeſt. Per hoc nihil mihi deerit, quia dominus ponit me [in loco paſcuæ]& cæteras quæ ſequuntur gratias cōfert. Cōtinuatio.[Nihil mihi deerit]mihi dico poſito[in loco paſcuæ]id eſt,in diuina ſcriptura, quæ vocatur paſcua per ſimile:quia ſicut animalia in paſcuis reficiuntur,ita fideles animę diuinis ſcripturis impinguantur. Eandem ſcripturam locū nominat,quia in ea ſola certitudo ſufficiētiæ inuenitur, quā philoſophi licet ſtudioſe quærerent in aliis,nunquam tamen inuenire potuerunt in aliis ſcripturis. In nullis enim aliis præter diuinā, cognitio dei reperitur: & quia ſe dixerat eſſe in loco paſcuæ, & non dixerat quis eum ibi poſuiſſet, ſubdit [ibi me collocauit] dominus. Vbi dicit ſe poſitum in loco paſcuæ, notamus primam gratiam. ¶Ponit ſecundā gratiam,collocauit me,& ipſe dominus[educauit me ſuper aquas refectionis]id eſt,aquā baptiſmi, quæ dicitur aqua refectionis,quia per eam & à peccatis mūdamur, & ad bonos fructus ferēdos irrigamur, qui ſicci ac ſteriles & quaſi puluis prius fueramus diſſoluti. Et ponit tertiā gratiā, cū dicit[animā meā cōuertit]. Hanc gratiā conuerſionis ponit Auguſtinus primam,deinde gratiā baptiſmi, poſtea locū paſcuæ: ſed poſſunt etiam hoc ordine recte cōſiderari,quia prius aliquis per diuinā ſcripturā paſcitur, deinde baptizatur,poſtea etiā cōuertitur:quia nō tātū ante baptiſmū fit cōuerſio, vt de infidelitate ad fidē,ſed etiā poſt baptiſmū cōuerſio eſt,ſcilicet,quia dimiſſa priori vita,ſolam nouā ſequimur. ¶Quartā ponit gratiā, & ille dominus qui animā meā cōuertit[deduxit me]id eſt,quaſi ignorātē rexit [ſuper ſemitas iuſtitiæ]id eſt,ꝑ iuſta opera quæ ſunt ſemitæ: quia ꝑ ea recte ad vitā inceditur:ſuper,dat nobis intelligere,ꝙ nō tantum ſemitas illas cognouit, ſed vt magiſter earū per eas alios incedere docuerit:& hoc nō propter meritū meū, ſed[propter nomen ſuū]id eſt, vt verū appareat nomen ſuū,ſcilicet,ꝙ ſaluator dicitur. Ponit quintā gratiā,& ſic iungitur. ¶Bene dico,deduxit me ſuper ſemitas iuſtitiæ[nā] & quod maius eſt fecit mihi,ſcilicet, ꝙ ſi ꝑſiſtā inter hæreticos,nunq̄ mihi nocere poterūt. Et hoc eſt[& ſi ambulauero]id eſt,diu permaneam[in medio vmbræ mortis]id eſt, in medio hæreticorū, qui dicū-

tur vmbra,quia habent corda obſcura ad veritatem cognoſcendam: & ideò mortis, quia qui intrant ſectam eorum,in mortem incurrunt, quia vera vita priuantur: ſicut autem vmbræ mortis, inter quas ſi quis intret,cito moritur: inter tales [non timebo mala]id eſt , venenatas perſuaſiones eorum [quoniam tu mecum es] qui tuitione tuæ præſentiæ me defendis. ¶ Et etiam[virga tua]id eſt,correctio tua[& baculus tuus]id eſt,adiutorium tuum, quo ſuſtentatur aliquis fidelis,cum per ſe nõ poſſit ſubſiſtere,ſicut infirmus baculo [ipſa me conſolata ſunt]in virga, quàmuis non videtur eſſe ſolatium,conſolantur tamen & in hoc ſancti,quia per hoc intelligunt & purgari ſe à peccatis, & in alia vita ſuæ patientiæ ſe magnum fructũ conſequi. Vnde Apoſtolus, Omnis diſciplina in præſenti non videtur eſſe gaudii,ſed mœroris,in futuro autem fructum affert pacatiſſimum,& hæc eſt ſexta gratia.Ponit ſeptimam dicens. ¶ Paraſti in conſpectu meo]id eſt,habilem me feciſti qui intelligerem [menſam]id eſt, dominicum corpus: menſam dico, adiutricem mei [aduerſus]omnes[eos qui tribulant me].Non ſolum enim dominico corpore à vitiis mundamur, virtutibus replemur, ſed etiam contra omnem perſecutionem ſuſtentamur . Octauam gratiam ponit cum dicit. ¶ Impinguaſti caput meum]id eſt,mentem meam[in oleo]id eſt,in ſpiritu ſancto,qui penetrat animam,& fouet animam ſicut oleum carnem. Vel[caput meum]id eſt, Chriſtum,cui datus eſt ſpiritus ſanctus,non ad menſuram,de cuius abundátia cætera membra collætantur.Cum dicit in oleo,maiorem abundantiá notat,quàm ſi diceret oleo.Ponit nonam gratiam dicens[Calix meus]id eſt,potus dominici ſanguinis[inebrians] quia terrenorum facit obliuiſci, & etiam vitam præſentem contemni, vt in Laurentio patet & ſimilibus : & ille calix [quàm præclarus eſt?] Multum ſcilicet, quia confert vitam æternam. Ponit decimam gratiam, per quam cæteræ nouem conſeruantur, vt ita dicatur ad cuſtodiam aliarũ gratiarũ. ¶ Miſericordia tua ſubſequetur me]. Sicut enim præcedit miſericordia conferendo gratiam,ſic ſubſequatur ad cuſtodiam:ná ſi tantum præcederet, nullus collocata ſeruare poſſet [omnibus diebus vitæ meæ] . Ad hoc ſubſequitur , vt per gratias collatas & cuſtoditas inhabitem in domo cœleſtis Hieruſalem[in longitudine dierum]id eſt, in æternum. Si, &,habeatur,ſic legatur,Subſequatur me miſericordia dei,vt perſiſtam in hac vita[& vt inhabitem in domo domini.]Et hæc eſt commendatio gratiarum, quod oſtendit per has dari cœleſtem domum.

Hebræ.12.

IN PSALMVM XXIII.

Titulus. Pſalmus Dauid in prima ſabbati.

DOmini eſt terra]Pſalmus iſte cõuenit Dauid prophetæ hic loquẽti in conſideratione dominicæ reſurrectionis , factæ in prima ſabbati,id eſt,in prima die ſeptimanæ,quę reſurrectio dominica fuit fundamẽtum Eccleſiæ,& fuit initium totius noſtrę reparationis: quia noſtra natura in ipſa Chriſti perſona eſt iam facta impaſſibilis , immortalis, & per eum nobis ſpem dedit immortalitatis & impaſſibilitatis . Quòd autem reparatio humanæ naturæ facienda eſſet in prima die, ſignificauit creatio

tio mundi, ſecundum materiá factam in prima die. Sabbatū eſt nomen totius ſeptimanæ, & trahitur à dignitate diei, in qua quieuit dominus. Iuxta quod in Euágelio dicitur, Ieiuno bis in ſabbato. Materia eſt Chriſtus reſuſcitatus. Luc.18.
Modus talis eſt, oſtendit & ipſum ordinem obtinere, & ipſius regni amplitudinem: deinde oſtendit quàm honeſti habitent in regno illo. Admonet etiam nos remouere errores, ampliare virtutes, vt ſic poſſimus recipere triūphatorem dominum, & hoc idem eſt intentio. Et ſicut aliquis admoneret homines regni alicuius, vt diruerent muros, & ampliarent portas, vt cum magna exultatione reciperent dominum, ita propheta præuidens Chriſtum in ſua reſurrectione obtinere regnum per totum mundum, admonet recipere iſtum triumphatorem. ¶ Quia iſtius [domini eſt terra] id eſt, Eccleſia, quam fundauit in ſua reſurrectione [& plenitudo eius] id eſt, omnis copia virtutum quas habet Eccleſia, ſunt domini: quia dominus dat Eccleſiæ: & ne intelligerem arctam Eccleſiam, ſcilicet in ſola Iudæa, oſtendit Eccleſiam domini eſſe collectam ex omni parte terrarum, cum dicit [orbis terrarum] id eſt, Eccleſia ex omni circuitu terrarum eſt domini [& vniuerſi qui habitant in eo] id eſt, omnes filii qui quaque die generantur in Eccleſia. Cum dicit habitant, notat non quoſcunque accedentes ad Eccleſiam, ſed qui in fide Eccleſiæ vſque ad obitum perſeuerant. ¶ Bene dico, domini eſt terra [quia fundauit eam] id eſt, ſtabilem fecit eam [ſuper maria]. Per maria accipit communes fructus iſtius mundi. Cum dicit ſuper, oſtendit quòd Eccleſia non poſſit ſuperari à fluctibus, ſed potius ſuperet fluctus [& ſuper flumina]. Per flumina accipit ſeculares principes, qui defluunt in curas populi, ſicut flumina currunt in mare, ſuper quos deus fecit Eccleſiam, quia etiam principū perſecutiones ſuperat Eccleſia. Cum dicit [præparauit orbem] notat ipſam Eccleſiam habere hæc per internam aſpirationem. Oſtenſa amplitudine regni, oſtēdit quàm digni ſint ipſi habitatores regni: & hoc ideo oſtendit per interrogationē & reſponſionem, vt per hoc maiorem nobis oſtendat certitudinem. Continuatio, Domini eſt terra, & ipſe fundauit eam ſic. ¶ Et [quis] ille tam dignus, qui [aſcendit in hunc montem domini?] id eſt, in Eccleſiam, quæ dicitur mons propter ſtabilitatem & eminentiam virtutum. Proprie dicit, aſcendit, quia magnus aſcenſus eſt, de iniuſtitia tranſire ad conformitatem Eccleſiæ: & quia poſſet aſcendere & recedere cito, ſubdit [aut quis] eſt ille qui [ſtabit] id eſt, perſeuerabit [in loco ſancto eius?] id eſt, in Eccleſia, quam ipſe ſanctificauit. ¶ Quæro quis aſcendit, talis ſcilicet [innocens manibus] id eſt, operibus, ille ſcilicet, cuius opera non nocent proximo: & quia propter hoc non eſſet tamen habitator illius regni, ſubdit [& mundo corde] id eſt, qui nec voluntate proximum lædit: & quia licet in proximum non peccaret, nondum tamen dignus eſſet, ſubdit [qui non accepit animam ſuam] id eſt, voluntatem ſuam [in vano] id eſt, in iſtis terrenis, quæ vana vocantur, teſte Salomone, qui dicit, Vanitas vanitatum, & omnia vanitas, Cum dicit vana non eſſe acceptabilia animæ ſuę, innuit ſeipſum quantum ad ſe à peccatis mundum eſſe: & quia nec hoc ſufficeret, niſi ſe bona feciſſe oſtenderet, ſupponit [nec iurauit in dolo proximo ſuo] Eccleſ.1.

ſuo].Iurauit quidem,ſed nō doloſe,quia bene compleuit quicquid proximo promiſit. ¶ Poſita dignitate habitatoris,oſtendit quā remunerationē talis habitator ſit habiturus,cum dicit,[Hic]præſcriptus habitator[accipiet benedictionem].i.in hac vita incrementa virtutum,in alia retributionē meritorum [à domino]et hoc nō per merita, ſed per[miſericordiam]datam[à deo ſalutari].i.à ſaluatore[ſuo]qui dat benedictionē, quia per eū ſalus tribuitur:miſericordiam,quia per eū peccata laxantur. ¶ Et ne habitatores quos deſcripſerat pauci putarentur,oſtendit[multos eſſe,nominando eos generationem,[hæc eſt generatio].Et oſtēdit duas partes iſtius generationis,actiuos & contēplatiuos,cum dicit[quærentiū eum]id eſt, illorū qui quocunq; opere quærunt habere deum,vt retro oſtium ſint ſaltem:contemplatiuos vbi dicit[quærentium faciem dei Iacob] id eſt, cognitionem deitatis . Deum Iacob ideò dicit,quia laborant vt deum videāt ſicut fecit Iacob, ¶ Quandoquidem regnum tale eſt,& habitatores tam digni ,ergo vos [principes]id eſt,dæmones, qui dæmones dicuntur principes mundi [attollite]id eſt, remouete [portas] id eſt,vitia ab hominibus quos in errore tenetis: qui errores portæ dicuntur, quia per eos itur in æternum interitum[&]vos[portæ æternales]id eſt,virtutes,quæ ducitis ad vitam æternā[eleuamini]id eſt, ampliamini[& introibit] in eos à quibus remouētur errores,& in quibus ampliantur virtutes [rex gloriæ].¶Oſtendit dignitatem ipſius regis,interrogando & reſpondendo, cum dicit[quis eſt iſte rex gloriæ? dominus ſcilicet fortis]in ſeipſo,etiā ſi nunquā oſtenderent[& potens]in omni creatura:& iſte[dominus]ſpiritaliter eſt[potens in prælio]in quo deuicit diabolum. ¶ Attollite,idē geminat,per quod oſtendit ſe erga hūc dominū affectum magnū habere, in quo intēdit nos admonere,hunc dominum magno affectu ſuſcipiendū eſſe.¶Iſte rex gloriæ eſt dominus virtutum] id eſt, angelicorū omnium ordinum: licet virtutes proprium nomen ſit vnius ordinis,tamē ſit commune omniū.Sciēdum eſt quòd Dauid in perſona ſua vtitur verbis angelorū.Præuidit enim per ſpiritū ſanctum angelos præcurſores Chriſti, ad infernū hæc dicturos [ô principes] id eſt,dæmones [attollite portas]id eſt,clauſuras inferni, quibus tenetis animas ſanctorū:præuidit quoq; angelos Chriſti percurſores , in aſcenſione hæc dicturos,[Portæ æternales]id eſt,aditus in cœleſtia, per quos nullus homo vſq; modo intrare potuit[eleuamini]id eſt,ampliamini [& introibit rex gloriæ]. Præuidit quoq; propheta hæc reſpōdenda angelis : dixerunt enim dæmones angelis præcedentibus Chriſtum ad infernum,Quis eſt iſte rex gloriæ,quem huc venientem annunciatis ? Sed hoc idem quæſierunt cœleſtes angeli,cum eis aſcenſio Chriſti à præſentibus angelis nunciaretur. Certū eſt enim quoſdam angelos ignoraſſe aſcenſionem Chriſti donec viderunt,& videntes valde admirati ſunt.Inquirentibus autem angelis tam infernalibus quàm cœleſtibus,præcurrentes angeli reſponderunt, [Dominus fortis & potens,dominus potens in prælio] . Attollite portas] Ingeminant ſuam præceptionem, quia rem miram & incredibilem annunciare videntur.

IN PSALMVM XXIIII.

Titulus. In finem Psalmus Dauid.

AD te domine] Loquitur in hoc Psalmo Ecclesia, quæ significatur per Dauid: & est materia Ecclesia clamans in angustiis huius mundi. De ipsa ita agit: petit leuatæ animæ suæ vias domini demõstrari, deinde petit misericordias quas consueuit deus facere cęteris patribus, deinde describit iustum & ponit præmium iustitiæ eius, & promittit se vouere similem ei, & intendit admonere, vt patienter feramus huius mundi necessitatem, nec monet ad martyrium, sed vt communes molestias huius vitæ patienter sustineamus, quas etiam omnes sancti cõfessores ineuitabiliter sustinuerunt. ¶ Et antequàm petat demonstrationem viarum, præmittit leuatam esse animam cum dicit, [Domine ego leuaui animam meam] id est, animalitatem meam, quæ eius naturæ erat, quod posset cito deprimi ab appetitu terrenorum, erexi [ad te] id est, ita vt obediendo superiori vi animæ, tibi deseruiret. Vel accipiamus superiorem vim animæ, ipsam animam, scilicet mentem, velut si dicat fidelis, animam meam, id est, mentem meam ad te contuendum leuaui, id est, ad terrena hæc nõ permisi ab animalitate deprimi. Et quia cognoscet se mobilis naturæ, quæ per seipsam non posset erecta consistere, subdit [deus meus confido in te] id est, in custodia tuæ misericordiæ, & ideo [non erubescam] id est, non retraham me ab aliquo bono incepto. ¶ Neque alii retrahent me, per quod erubescentiam patiar, & hoc dicit, [Neque inimici mei] spirituales siue corporales [irrideãt me] id est, faciant irrisibilem. Tantum valet hæc optatio, quantum si diceret, non irridebunt, & verè non erubescam neque irridebor, cum leuata anima in te confidam, quia ita est in omnibus. Et hoc est quod dicit [etenim vniuersi qui sustinẽt te] id est, qui sub malorum persecutione auxilium tuum fiducialiter expectant [non confundentur] id est, non habebunt erubescentiam de aliquo. ¶ Sustinẽtes non confundentur, sed omnes iniqui confundentur, tum quia inique agũt, tum quia superuacue. Et hoc est, [Confundantur omnes iniqua agentes superuacue]. Superuacue dicuntur agi illa siue bona sint siue mala, in quibus nulla certa expectatio est: & optatio quam ponit tantum valet quãtum affirmatio. Cum dicit, sustinentes non confundi, & iniquos confundi, maxime nos admonet vt sustineamus. ¶ Leuaui animam meam, non erubescam, & ideo [demõstra mihi vias tuas] id est, communes præceptiones, quibus itur ad te domine. Bene dicit, demonstra, quia non est multum laborandũ in cognoscendis viis domini [& semitas tuas] id est, arctiora præcepta tua, quæ multis occulta sũt, & rectius ad vitam ducunt: sicut semitæ quæ strictæ viæ sunt, & rectius ad ciuitatem ducunt [edoce me] illas. Bene dicit, doce, quia ad eas cognoscẽdas non tantum demonstratio, sed doctrina maxima est adhibenda. ¶ Et quia posset demonstrare vias, & docere semitas, & tamen parũ prodesset, nisi eum deus recte ire faceret per illas, addit, Domine me positum in viis tuis & in semitis tuis [dirige] id est, directum fac incedere [me] scilicet positum [in veritate tua] id est, in filio tuo, qui est veritas, vel in lege quam ipse filius docuit, vbi sola

ſola veritas eſt. Et cum bona fecero [doce me] vt ego intelligam, & quæ feci, & quæ credo. Prius enim credit homo & operatur, quàm intelligat quod
Esa.7. credit & operatur. Vnde dicitur, Niſi credideris, nõ intelliges. Et Pſalmiſta,
Psal.63. Annunciauerunt opera dei & facta eius, & poſtquàm annunciauerunt intellexerunt. Duas cauſas ponit quare debeat eum docere et dirigere, quia credit eum ſaluatorem eſſe ſuum, & quia ſuſtinet eum: & hoc eſt [quia tu es deus ſalutaris meus, & te ſuſtinui tota die] id eſt, omni tempore vitæ meę. ¶ Poſita demonſtrationis viarum petitione, trãſit ad petitionem miſericordiarum, vt ſic faciat ſibi, ſicut cõſueuit facere antiquis patribus. Continuatio. Quia credo te ſaluatorem & ſuſtineo, debes me dirigere: & ſi non ſufficit hoc, ſufficiat conſuetudo miſericordiæ tuæ, & hoc eſt, [Reminiſcere] id eſt, fac mihi ſicut cæteris patribus facere conſueuiſti [miſerationum tuarũ domine, & miſericordiarum tuarum]. Miſeratio eſt exhibitio miſericordiæ: miſericordia eſt interior pietatis affectus, ideo poſt miſerationem miſericordiam ponit: quia licet deus non exhibeat quibuſdam affectum miſericordię quem petũt, tamen erga eos miſericordia mouetur, vt in Paulo, à quo licet non remoueret ſtimulum quem petebat, tamen miſericors ei erat, etiam in hoc quòd dabat ei ſtimulum in cuſtodiam virtutum [quæ] miſerationes [ſunt à ſeculo] id
2.Cor.12. eſt, ex quo mundus incepit. ¶ Tu petis miſericordias, & quid vis tibi fieri? Hoc domine, quod [ne memineris] id eſt, ne punias in alia vita [delicta iuuentutis meæ] id eſt, leuitatis meæ. Non dicit iuuentutis quantum ad tempus: quia hæc iuuentus poteſt etiam eſſe in ſenibus, in quibus leuitas eſt: propterea per iuuentutem accipimus leuitatem: quia in iuuentute leuitas eſt. Delictum eſt, quando quod præcipitur fieri, derelinquitur [& ignorãtias meas] id eſt, ea peccata quę ignoro, vt originalia, vel ea quæ in pueritia feci.

¶ Delicta ne memineris, ſed potius [tu domine memento mei] id eſt, meæ naturæ fragilis, non ſecundum altitudinem tuam, ſed [ſecundum miſericordiám tuam] ſed nec miſericordiam audeo petere ſecundum meritum, ſed [propter bonitatem tuam memẽto mei] quia tu ſolus es bonus. ¶ Bene dico, bonum eſſe dominũ, quia ipſe [dulcis] alicui cognoſcenti, ſicut cibus guſtanti: & hæc dulcedo eſt ſecundũ miſericordiam [& rectus dominus] ſecundum iuſtitiam [propter hoc] quia dulcis & rectus [dabit delinquentibus in via] id eſt, in hac vita [legem] id eſt, correctionẽ. Per legem ideo correctionem accipimus, quia ſicut lex & timorem incutit, & à malo ceſſare facit, ita quoque correctio. Vel per viam mãdata domini poſſumus accipere: qui autem extra hanc viam ſunt, his deus nullam legem dat. Cum deus punit peccatores, iuſte agit, quod punire habemus cum dicit, legem dat. Quod facit hoc in via, id eſt, in hac vita, merito agit: quia in hac vita ſola, eſt locus correctionis. Bene ponit ſimul, dulcis et rectus, quia alterũ temperat alterum. Dulcedo enim de miſericordia dei non deſperare nos admonet, iuſtitia verò negligentiam aufert. ¶ Dominus dabit legẽ, & per hanc legem [diriget manſuetos] id eſt, illos qui prius erant indomiti, & nunc facti ſunt tractabiles, & ſi percutiuntur, non repercutiunt: ſi maledicuntur non maledicunt [in iudicio] id eſt,

in

in diſcretione boni & mali. [Vel in iudicio]id eſt, in correctione ipſa quam deus fecit ipſis,diriget eos manſuetos ad viam vitæ. Ipſa nãque correctio eſt directio eius,quia per eam & peccata laxantur,& virtutes conferũtur[& mites]id eſt,illos qui in natura ſunt ſimplices,& qui nũquam feri fuerunt [docebit vias ſuas].¶Docebit vias quæ non ſunt contemnendæ, quia[vniuerſæ viæ]illius[domini]ſunt valde dignæ, ſcilicet [ſunt miſericordia & veritas]. Quicquid enim deus nobis facit,vel per miſericordiam facit, vel per veritatem,vel per quodcunque incedimus ad eum, miſericordia vel veritas eſt. Si enim eamus per tribulationem,dei iuſtitia eſt,quæ iuſte nos punit. Si autem per aliqua bona opera incedamus, miſericordiæ dei eſt, quia nihil boni per nos facere poſſumus.Quæ viæ non ſunt notæ omnibus, ſed [requirentibus] id eſt,eum frequenti diligentia conſiderantibus [teſtamẽtum eius & teſtimonia eius].Per teſtamentum ſanctum Euangelium accipimus, ideo quia ſicut aliquis teſtamento ſuo hæreditatem promittit, & præcipit hæredibus quid faciant, & teſtamentum morte confirmat:ita Chriſtus hæreditatem promittit in Euangelio, & dat ſuis præcepta viuendi, & morte teſtamentum ſuum confirmat.Per teſtimonia eius ſcripturas prophetarum accipimus : prophetæ enim teſtes fuerunt promiſſionum quæ in Chriſto cõpletæ ſunt. ¶Quia dulcis & rectus es,ſecurus ſum quòd tu [propitiaberis peccato meo] condonando illud,& non propter meritum meum,ſed[propter nomen tuum]quia tu es Ieſus,id eſt,ſaluator.Bene dico,propter nomen tuum, quia propter peccatum non[multum enim peccatum]. ¶Hic incipit de tertia parte,deſcribens iuſtum & eius præmium,& ſimilem ei ſe futurum aſſerit.Continuatio. Propitiaberis mihi qui ſum peccator,ſed[quis]iuſtus? Et hoc eſt[homo qui timet dominum]filiali timore, quis eſt? Hic ſcilicet [qui elegit ſibi viam]id eſt,ſiue actiuam,ſiue contemplatiuam vitam. Dicendo elegit,notat duo, & quod ex ſola voluntate fecit,& quod eam ab aliis ſeparauit:in qua via[ſtatuit ei]dominus[legem]id eſt,præcepta ſecundum quæ viueret,ſcilicet, iuſtus eſt ille,qui & vitam & in ea ſecundum legem domini incedit.¶Et ponit iuſti præmium cum dicit [Anima eius]iuſti[demorabitur in bonis]locis:ante iudicium[& ſemen eius]id eſt,bona opera eius[hęreditabit]id eſt,faciet eum hæreditare[terram]viuentium,& hoc erit in communi reſurrectione. Contra hoc quod aliquis diceret,Neminẽ poſſe perſeuerare in bono propter mobilitatem naturæ,& ideo amittere illud bonum,dicit, ¶Dominus eſt firmamentum]id eſt,firmans iuſtos in bono in hac vita,non ſuperbis,ſed[timentibus deũ]quia timor domini contrarius eſt humano timori. Humanus enim timor diffidentiam tribuit,diuinus autem firmamentum ſpei.Et etiam promiſit ſuis,quòd ſeipſum manifeſtaret eis,& hoc eſt [teſtamentũ ipſius]id eſt, promiſſio ipſius eſt huiuſmodi[vt]ipſe dominus[manifeſtetur illis]. Vel[teſtamentum]id eſt,Euangelium eſt tale[vt manifeſtetur illis] id eſt,vt habeãt intellectũ ipſius Euãgelii.¶Quia iuſtus talis eſt,& tale pręmiũ eſt iuſti,ideo quicquid alii faciãt,ego ſimilem me faciam iuſto,& hoc eſt[oculi mei] id eſt, intentiones meę[ſemper ad dominũ]ideo[quoniam ipſe euellet pedes meos] id eſt,

id est, affectiones meas[de laqueo]id est, de tentationibus diaboli, id est, ne illis valeam irretiri. Alii si eleuatis oculis incedant, cadũt in laqueos:qui autem ad dominum eleuant oculos,dominus eos à laqueis eripit.¶Respicio in te,& tu [respice in me] nec dico vt consideres me vt parem, sed vt miserum, &[mei] miseri [miserere] quia misericors es, & [quia vnicus & pauper sum ego]. Iustus ideo vnicus dicitur, quia de omnibus sectis vnam solam sectam dei elegit,& solus deo seruit.Per hoc quod dicit vnicus,notat se ita esse diligendum,sicut vnicus filius à patre diligitur. Pauperem se dicit iustus, quia ab appetitu terrenorũ exutus,propter hoc est dignus vt consoletur. ¶Dico miserere,& necesse est,quia[tribulationes cordis mei]scilicet, quæ in cor etiam ascenderunt [multiplicatæ sunt] quia ab illis etiam qui filii Ecclesiæ deberent esse iusti tribulantur,& tu[erue me]ne præualeant mihi[de necessitatibus]id est, de tribulationibus quæ sunt mihi necessariæ, quia ineuitabiles sunt,quia nemo iustus tribulationes potest euitare [meis] dicit quas ipse sibi studio charitatis assumpserat.¶Erue me,&[vide humilitatem meam]id est, quantum sim humilis,quia nulli me præfero[& laborem meum]quem sustineo disputando contra manifestos malos,& admonendo eos, & ideo[dimitte vniuersa delicta mea].Facta oratione pro se facit orationem pro inimicis. Continuatio. ¶Respice in me, & etiam [respice inimicos meos]oculo misericordiæ, de quibus est grande damnum [quoniam ipsi multiplicati sunt] id est,multi sunt,quia etiam filii facti sunt inimici, & ipsi [oderunt me odio iniquo]quia pro bonis reddebant mala.¶Et à talibus[custodi animam meam]ne me sibi conformem reddant: & si ipsi nolunt conuerti[erue me]etiam à corporali præsentia eorum,scilicet,destrue eos:erue vt [non erubescam]de eo[quoniam speraui in te]quia nisi tu erueres, tunc de spe mea erubescerem. ¶Erue me,& tu[deus libera Israël]id est,omnes te videntes[ex omnibus tribulationibus suis] & præmittit causam quare pro talibus oret vt liberentur. ¶Et hoc est,quia[innocentes]id est,qui aliis mala non inferunt [& recti]qui bona faciunt[adhæserunt mihi]scilicet,in vnione voluntatis conformes mihi facti sunt:ideo adhæserunt[quia sustinui te]id est,viderunt me expectantem patienter tuam remunerationem.

IN PSALMVM XXV.

Titulus. Psalmus Dauid.

IVdica me domine]. Hic loquitur Dauid, vel quilibet perfectissimus,qui relicto consortio malorum, adhæret consortio iustorum. Ipse idem iustus est hic materia, hoc modo petẽs duo iudicia secũdum sua merita,vnũ in hac vita,aliud in alia vita.Intẽtio est admonere,vt relictis impiis, adhæreamus iustis:quia si hic separati fuerimus à malis,in iudicio separabit nos deus ab eisdẽ malis. ¶Et incipit à petitione iudicii huius vitæ sic,O domine[iudica me]id est,secerne me ab impiis: & ponit causam quare debeat iudicare,dicens[quoniam ego ingressus sum] id est,incepi facere bonum[in innocentia]non dico angelorum, sed[mea]id est,qualem potest habere humana fragilitas,quia nõ furtum fecit,nec homicidium:

&

& quia possset incepisse in illa innocentia,nec perseuerare,dicit[& non infirmabor]ab illa innocentia:& ne arrogās videretur,subdit[sperās in domino] id est,nō ex meritis,sed quia spero in domino[nō infirmabor]. ¶Iudica hoc modo,scilicet[proba me]id est, ostende me[domine]mihi & aliis probatum. Probatū ostēdit deus Iob sibi, quia cognouit se multa posse pati: & aliis etiā dæmonibus, qui eum leui tribulatione posse deuorari putabāt. Proba dico hoc modo[tenta me]id est,per probationes ostende me probatum:& per has tentationes[vre renes meos]id est,delectationes libidinis [& cor meū] id est, cogitationes meas,vt neque in renibus,neque in cogitationibus aliquid mali inueniatur. Vel[vre renes meos]per ignem sancti spiritus. ¶Proba & tenta, & ego hoc sustinebo bene [quoniā misericordia tua ante oculos meos est] id est, semper habeo te misericordem præ oculis cordis, & etiam[cōplacui]tibi [in veritate tua]id est,in Christo filio tuo,quem ego imitatus sum,qui dixit, Ego sum via,& veritas & vita. Vel[in veritate tua]id est,in lege quam filius docuit,vbi pura veritas fuit.Bene dico,complacui in veritate tua,quia mala vitaui,& bona secutus sum: & ꝙ mala dimisisset,ostendit cum dicit. ¶Non sedi]id est,non sum immoratus,neque corporaliter,neque veritate[cum concilio vanitatis].Per vanitatem accipimus terrena:per concilium,eos qui dāt rationes de appetitu terrenorum.Dicunt enim quidam hæc esse appetenda, quia propter homines sunt facta[& nō introibo] id est, non incipiam esse vt vel mala cum illis agam, vel assensum præbeam,cum hominibus[iniqua gerentibus] . ¶Non sedi, sed potius [odiui Ecclesiam] id est, congregationem [malignantium]id est, qui proximo mala volunt [& cum impiis] id est,hæreticis, qui sunt contra diuinum cultum , & persuadent [non sedebo] id est, non morabor ita vt consentiam. ¶Ostendit se mala dimisisse,& à malorum consortio separatum fuisse : nunc ostendit se & bonum facere, & ad bonorum consortium transisse:non sedebo, sed potius[lauabo manus meas]id est, operationes meas lauatas & purgatas ostendam [inter innocentes] id est, in consortio innocentium . Accenditur enim per consortium sanctorum quicunque etiam tepidus ad bene agendum : & lotis manibus , id est , purgatis operibus[circūdabo]id est,assidua deuotione inquiram [altare tuum] id est, cœlestia. Altare enim dicitur quasi alta ara,cœlestia verò sunt alta. ¶Circūdabo ad hoc [vt audiam] id est, intelligam [vocem] id est, manifestationem [laudis tuæ] & postea [enarrem vniuersa mirabilia tua] non quòd omnia enarret, sed quæcunque enarret mirabilia sunt. ¶Quòd iustus se dicit circundare altare, & vniuersa mirabilia narrare,per simile dictum est. Sicut pontifex in veteri testamento introibat ad altare in sancta sanctorum,& audito diuino responso, populo referebat: sicut Esaias audiuit voces, Sanctus sanctus sanctus dominus deus Sabaoth , pleni sunt cœli & terra gloria tua, & retulit coram populo . Vsque modo tractauit de iudicio , quod petit de se fieri iustus in hac vita:modo ostendit iudiciū,quod petit de se fieri in alia vita.Cōtinuatio.¶Lauabo inter innocentes manus meas,& ideò tu domine[ne perdas animam meam cum malis] & malorū ponit duas partes, impios & viros

Iob.1. *Ioan.14.* *Esaie.6.*

ſanguinum. Per impios accipimus & hæreticos & omnes qui contra diuinã religionem nitũtur: per viros ſanguinum, homicidium vel viros ſanguinum
1. Cor. 15. vocat, qui carnaliter viuunt, de quibus Apoſtolus ait, Caro & ſanguis regnũ dei non poſſidebunt. Iuſte rogat, ne anima ipſius pereat in iudicio, cum quibus hic non fuit aliqua actionis communio. Dicendo, ne perdas, tantum valet, acſi affirmaret ne perdes: & per hoc maximè hortatur, vt ſeparemur ab impiis, præmittitq; cauſas, dicens. Per vitam idem accipimus quod per animam. ¶ [Domine dilexi decorem domus tuæ]. Domum vocat quoſcunq; iuſtos in quibus deus habitat: decorẽ domus illius, accipit virtutes quibus iuſti ornantur: & dilexi [locum habitationis gloriæ tuæ] id eſt, diuinitatis tuæ: locum in quo habitat diuinitas, accipimus perfectiſſimos iuſtos, qui magnam & egregiam de deo habent cognitionem. ¶ Ne perdas, dixi, cum impiis animam meam, qui à me valde diſſimiles ſunt, quia [in manibus eorum] id eſt, in operibus eorum [ſunt iniquitates, dextera eorum] id eſt, bona opera eorũ, ſi aliquã faciunt iuſtitiã [repleta eſt muneribus] in quo maximè iudices intelligũtur, qui pro iuſtitia faciẽda pecuniã acccipiũt. ¶ In manibus eorum ſunt iniquitates [ego autem ſum ingreſſus] ad bonum [innocentia] mea, vt ſuprà, & tu domine [redime me] per ſanguinem filii tui: & quia redemptus per ſuã innocentiam ſufficere non valet, petit miſericordiam dei, dicens [& miſerere mei]. ¶ Qui bene ſum aptus cuius miſerearis, quia [meus pes] id eſt, afflictio mea [ſtetit] id eſt, firmiter permãſit [in directo] id eſt, in alto loco: vel in directo, id eſt, in Chriſto. Alia enim tranſlatio in via recta, Chriſtus enim dicit,
Ioan. 14. Ego ſum via, veritas & vita. Vel [in directo] id eſt, in ordine catholico, & [te etiam domine benedicam in Eccleſiis] ſcilicet, habitans in conſortio fideliũ.

IN PSALMVM XXVI.

Titulus. In finem Pſalmus Dauid priuſquàm liniretur.

DOminus illuminatio mea] Dauid primã vnctionem habuit in deſignationem regni, ſecũdam in regnum. Sed priuſquam veniret ad regnum, multa mala habuit, & hoſtes: ſic & Chriſtus primam vnctionem habuit ex vtero virginis, ſecundã in reſurrectione: & inter vtranque, mala & hoſtes. Sic & fidelis anima primam vnctionem habet in baptiſmo, ſed ante ſecundam, quæ erit in reſurrectione, mala ſuſtinet & bona. In finem Pſalmus Dauid, priuſquàm liniretur, id eſt, inungeretur in regnum. Dauid fecit hunc Pſalmum, priuſquàm liniretur ſecunda linitione. Ante primam enim linitionem nullum Pſalmum prorſus compo-
2. Reg. 2. ſuit. Inunxit autem eum Samuel primo in domo patris ſui, in qua linitio-
2. Reg. 5. ne intellexit promiſſionem regni, & per quam ſecurus fuit, non poſſe effici aliquo modo, quin regnum & ſecundam linitionem, ſicut in prima linitione intellexerat promiſſum, obtineret. Cum verò feciſſet hunc Pſalmum, non fecit de corporali linitione, vel de obtẽtu regni terreſtris, ſed de linitione ſpiritali, & de regno cœleſti. Cõſiderauit enim filios Eccleſiæ ſecuritatẽ poſſe habere de ſecũda linitione. i. de impaſſibilitate & immortalitate, per primã linitionẽ quã in hac vita recipiunt, ſcilicet remiſſionẽ peccatorũ,

& confortationem ad bene operandum in baptiſmate. Sicut autē Dauid primam linitionem in domo patris ſui ſuſcepit, ita vnuſquiſq; fidelis in domo patris ſui, id eſt, diaboli, qui ideò pater dicitur, quia per eum omnes naſcuntur in peccatis, ſuſcipit primam linitionem. Domus diaboli vocatur mūdus iſte, in quam venit Chriſtus, & in ea aſſumpſit quoſdam de poteſtate diaboli. Vnde in Euangelio, Venit Ieſus in domum Simonis leproſi, id eſt, diaboli. *Matth.26.* Materia eſt prima & ſecunda linitio. De prima ſic agit, ponit eam certitudi- *Marc.14.* nem ſecundæ. De ſecunda ſic agit, ponit frequentes petitiones illius, & affirmat ſe habiturum. Intendit nos certos reddere, quod habita prima linitione, ſecundā poſſimus habere. Titulus ſic exponitur, Pſalmus iſte conuenit Dauid prophetę, vel cuicunque iuſto de priori populo. Qui iuſtus in hoc loquitur Pſalmo vel Dauid, Pſalmus dico, habitus priuſquam liniretur ſecunda linitione, Pſalmus dico dirigens nos in finem, id eſt, in Chriſtum. Et à prima linitione incipit ita, & ad ſecundæ ſecuritatem ita nos admonet. ¶ Confidite & certi ſitis de ſecunda linitione, conſiderantes me, quia [dominus illuminatio mea] id eſt, illuminans me, vt velim accedere ad fidem, & hoc eſt ante baptiſmū [& etiam ſalus mea] id eſt, remiſſio peccatorū quæ fit in baptiſmo, & confortatio ad bene operādum, quod fit in cōfirmatione: & quid hoc eſt? [quem] deinceps [timebo?] Nullum, ſcilicet, quia neque Saul, id eſt, diabolus, nec aliquis inimicus poterit me impedire, quin obtineam regnum quod expectabo. ¶ Dominus dat ſalutem, & ipſe [dominus eſt protector] id eſt, defenſor, ne ſentiam tela diaboli [vitæ meæ] id eſt, ſalutis meæ, vel virtutum in quibus degit fidelis anima, ergo [à quo trepidabo?] ¶ Quoniam dum dominus protector eſt, & non timebo, ideò quia illi qui volunt mihi nocere, cadunt, & hoc eſt [dum nocentes appropiant mihi] accedunt magis & magis tentando, putantes ſe facere [ſuper me] appropiant dico ad hoc [vt edant carnes meas] id eſt, delectentur in tribulatione mea: ſicut illi qui edunt carnes, delectantur in eſu carnium. ¶ Infirmati ſunt & ceciderunt] id eſt, infirmatur diabolus, cum aliquem tentando non poteſt perficere: cadit cum iuſtus confirmatus eſt ſic, quod nec etiam audet eum aggredi: & maxime [inimici mei qui me tribulant]. Vel ita [Dum ipſi appropiant ſuper me] ad hoc vt noceant ſicut putant: tamen in veritate ita appropiant, [vt edant carnes meas] id eſt, conſumant carnalitates meas, & illi qui ſic edendo [tribulant me inimici mei, infirmati ſunt & ceciderunt.] ¶ Et quia tribulantes me cadunt, ideò [ſi caſtra] id eſt, ſi molimina multitudinis [conſiſtant] id eſt, immorentur [aduerſum me] moliendo [non timebit cor meum] qui ſum quaſi caſtrum munitum: quia etſi caro aliquantulum formidet, tamen cor, id eſt, interior anima, non timebit. ¶ Et etiam [ſi prælium] id eſt, manifeſta impugnatio [exurgat] id eſt, excreſcat, ita quòd fragilitas humana videatur ferre nō poſſe, tendēs [aduerſum me in hoc] prælio [ego ſperabo] id eſt, iſtud erit mihi cauſa ſpei: vel [in hoc] .i. in domino [ſperabo] victoriā illius prælii. ¶ Dominus eſt ſalus mea, cadent qui me tribulāt, & per hos [petii à domino vnā]. Vnam eſt hic fixum, & [hāc] vnam [requirā

omnibus diebus vitæ meæ]hanc,scilicet vnam[vt inhabitem]tendere in alia vita[in domo domini]. Vel sic,[Hãc requirã vt inhabitem]in hac vita mẽte [in domo domini]& nõ in paruo tẽpore, sed[in omnibus diebus vitæ meæ]. ¶Habitem in domo ad hoc [vt videã volũtatẽ domini] id est, quid deus velit me facere[& visitẽ templũ eius] id est,frequẽter memoriæ reducã humanitatem Christi, vt sim conformis ei:vel[visitem templũ]id est, ad Christũ per bona opera perueniã. ¶Dico visitẽ, & verè inde securus sum[quia]iam fecit mihi hæc,scilicet [abscõdit me] ne impugnarẽt inimici[in tabernaculo suo] id est,in humanitate filii sui,cuius membrũ me fecit[in die malorũ]id est, in
1.Reg.24. hac vita, in qua mali potestatem exercent : sicut Dauid abscõditus est in cauernis,cum eum Saul persequeretur, & non tantũ abscondit, sed etiam[protexit me]ne sentirem vulnera impugnantium [in abscõdito tabernaculi sui] id est,in deitate quæ latet,& abscondita est in humanitate Christi. [In abscõ
Rom.10. dito protexit me]id est,in fide. Vnde est, Corde creditur ad iustitiam. ¶Et non tantum protexit & abscondit, sed etiam[exaltauit]dãdo virtutes[in petra]id est,in Christo,qui totius iustitiæ est fundamentũ. [In petra exaltauit]
Ibidem. id est,in confessione oris. Vnde,Ore autem cõfessio fit ad salutem. Similiter Dauid in petra & in montibus ponebat munitiones.Exaltatio quã promisit in petra futura, erat illi iusto,quia Christo nondum erat: exaltationem verò quæ sequitur iam tunc habebat. ¶ Abscõdit in tabernaculo,exaltauit in petra[& iam tũc exaltauit caput meũ]id est, mentẽ meã[super inimicos meos] quod iam non timeam ab eis impediri,quin regnũ obtineam. Postq̃ ostendit per primã linitionẽ se securũ esse de vita æterna , ponit inde quandam exultationem.Continuatio. ¶Exaltauit super inimicos meos caput meũ,& ideò omnia [circuiui] vt in omnibus creaturis possem laudare eum [& immolaui hostiam]id est,laudem,quæ laus ideò dicitur hostia immolata, quia sicut hostia immolata placebat deo cum statum habebat , ita laus ista grata est deo. [Hostiam(dico)vociferationis]id est,magnæ affectionis.Alia translatio ha-
Iubilus. bet iubilationis,& tunc dicitur Iubilus,quando tantum gaudium mente cõcipimus,ad quod exprimendum vox humana non sufficit. Vnde etiam consueuerunt prædicatores Ecclesiæ,vt postquàm laudauerint deum intelligibili, prorumpunt in iubilum, scilicet in intelligibilem vocem, per multiplicitatem notæ, per quod ostendũt nullam vocem intelligibilem ad laudem dei posse sufficere. Immolaui hostiam, & deinceps laudabo, & hoc est quod dicit[cantabo]scilicet,voce & corde,quod pertinet ad contemplatiuos[& Psalmum dicam domino]bene operãdo, quod pertinet ad actiuos. Vel si habeatur circuibo,quod frequentius ponunt authores,sic dicemus[Dominus exaltauit caput meum]& ideò [circuibo & immolabo] scilicet cantabo[& Psalmum dicam].Circuibo dico[in tabernaculo eius]id est, in Christo. Postquã tractauit de prima linitione,ostendit se securum esse de futura, per eam trãsit ad secundam, & petit eam frequenti oratione . Continuatio. ¶Circuibo & immolabo,cantabo & psallam,ideoq; tu[domine exaudi vocem]id est, petitionem meam : & ponit causam quare illa petitio sit digna exauditione,

quia

quia eſt cum clamore,id eſt,cum magna cordis affectione: & hoc eſt[quia clamaui ad te]ſolum obtinendũ: & nõ tantũ dico quod vocẽ exaudias, ſed etiã propriam perſonã meam,ſcilicet,conſidera miſerum me,& per miſericordiã exaudi,& hoc eſt quod dicit[miſerere mei]id eſt,miſericordia ſuper me mouearis,& per illam miſericordiã[exaudi me]. Bis ponit exaudi, & duas cauſas,qua clamaui & miſerere.Clamor hic meritorũ cauſa eſt in homine:Miſericordia quæ eſt in deo,cauſa eſt in deo vt homo exaudiatur.¶Dico exaudi, & bene debes exaudire, quia[cor meum]id eſt,intẽtio cordis mei[dixit tibi] & per dicere cordis notatur magna intentio [facies mea]id eſt, pulchritudo mea,per quam diſcretus ſum ab aliis[exquiſiuit]id eſt,extra omnia alia quęſiuit,id eſt, poſtpoſitis aliis omnibus terrenis, te ſolum intueri,præſentiã tuã cognoſcere ſtudui. Facies iuſti, eſt virtus illa per quam diſcretus apparet ab omnibus aliis:ſicut fuit in Iob patientia,in Dauid humilitas,& in aliis ſimiliter:quæſiuit &[requirã domine faciem tuam]id eſt,cognitionem tuam per bona opera. ¶Et ideò[ne auertas faciẽ tuam]id eſt, cognitionẽ tuam[à me] quin quandoque habeam illam cognitionẽ, quæ cognitio tantum in illa vita habetur [ne declines à ſeruo tuo] id eſt,ne permittas incidere ſeruum tuũ in peccatum:& ſi aliquando permittas cadere,hoc nõ facias[in ira tua].Tũc in ira declinat à ſeruo, quando permittit eum vſque in peccati præcipitium peruenire, gratiam ſubtrahendo: & hoc dicit per ſimile, ſicut aliquis dominus declinat à ſeruo iratus, quando non vult hoſpitari cum eo . ¶Non declines, ſed potius[eſto adiutor meus] ad bene operandum : & quia poſſet iuuare in principio & recedere, ideò ſupponit[non derelinquas me]quin ſemper porrigas manum: & quia ſe eſſe videbat vilem & deſpicabilem,quod videretur eſſe cauſa quare deus eum derelinqueret, precatur deum, ne in ipſo cauſam illam attendat, dicens [neque deſpicias me] id eſt,non ſim tibi vilis, tum quia[deus]tum quia[ſalutaris] quia qualiſcunque ſim[tu es deus meus] id eſt, creator meus [& ſalutaris meus] id eſt, ſaluator meus: quia per humanitatem filii debes me ſaluare . ¶Et ideò non debes me deſpicere, quia mea culpa non eſt quòd talis ſum [quoniam pater meus] id eſt, Adam [& mater mea]id eſt, Eua[dereliquerunt me] in periculis quaſi puerum expoſitum [dominus autem aſſumpſit me] id eſt, meam humanitatem ſibi vniuit, per quod apparet maximè,quòd homo iam non ſit deſpiciẽdus. ¶Dominus aſſumpſit me, & tu[domine pone mihi legem]id eſt, aliquam correctionem: mihi(dico)poſito in[via tua]id eſt, in fide & in bonis operibus, quibus peruenitur ad te[& dirige me in ſemita tua]id eſt, in arctioribus præceptis tuis: & hoc fac propter inimicos meos, id eſt, hæreticos, qui volunt intellectum ſcripturarum peruertere. ¶Ego dico propter inimicos meos, nec tamen precor vt non tradas me in manibus eorum, ſed [ne tradideris me in animas]eorum, id eſt, in voluntates[tribulantium me]vt non poſſint deuorare me vt volunt. Nec debes tradere, quoniam & iniqui ſunt, & inſurgunt & mentiuntur: & hoc eſt[inſurrexerunt]id eſt, erexerunt [in me]id eſt, contra me[teſtes iniqui]id eſt,teſtantes iniqua:quia ea quæ alii falſi dixerant,iſti cõ-

firmabant,dicentes non eſſe futuram aliam vitam præter hanc, & ſimilia[& iniquitas eſt mentita]id eſt, ipſi iniqui ſunt mētiti[ſibi]id eſt,ad damnū ſuū. ¶Ipſi hoc dicunt, Quis vidit hoc regnū? Quis inde venit? Sed quicquid illi

1.Cor.2. dicāt,ego[credo tamen videre bona domini]quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit[in terra viuentium]id eſt, in cœlo, vbi ſancti habitant,& vera vita viuunt. Cœlum vocatur terra propter ſtabilitatem, quia tunc ſtabile erit. ¶Quandoquidem vides me certum, quod videbo bona domini,ergo quicunque fidelis[expecta dominum] per longanimitatem,& expectando[viriliter age]id eſt, inſiſte virtutibus: etſi manus fatigentur,tamen [cor tuum confortetur] & ſic[ſuſtine dominum] id eſt, licet tribuleris, tamen dominum cum patientia expecta.

IN PSALMVM XXVII.

Titulus. Pſalmus ipſius Dauid.

AD te domine clamaui] Verbum dei loquitur hominibus de deo: ipſum enim eſt oſtenſio dei. Vnde nemo nouit patrem niſi filius,&

Matth.11. cui filius voluerit reuelare: & ſicut tota humana natura habens cognitionem de deo, hoc habet per verbum: ita humana natura Chriſti, & ſi alicui homini verbum ſilet, vt fecit Adæ, deſcendit in lacum. ¶Cum humana natura vnita verbo dei, non confidit de ſe, multo minus cæteri. Pſalmus huic Dauid, Pſalmus iſte attribuitur Dauid, id eſt, Chriſto, qui Chriſtus hic loquitur. Quòd dicit huic, vel ad differentiam,vel ad excellentiam poteſt accipi: quaſi diceret, Huic non carnali regi, ſed ſpiritali regi regum,id eſt, Chriſto ad excellentiam: quia quædam verba ſunt in hoc Pſalmo, quæ nulli alii poſſunt adaptari, niſi Chriſto ſoli, vt eſt, Refloruit caro mea. Materia eſt ipſe Chriſtus. De eo ſic agit:deſcribit eū petentem & ſibi & contra inimicos, agētem etiam gratias de impetratione ſuæ petitionis, & hæc eſt ſecunda pars Pſalmi. In tertia parte oſtendit,ꝙ ea quæ facta ſunt de Chriſto, ſicuti paſſio & reſurrectio,& ſimilia, ſuis etiā ad exaltationem profuerūt. Intētio eſt,vt perſuadeat nō eſſe cōfidēdum in homine, ſed in ſolo deo, cum oſtēdit Chriſtum perfectiſſimū iuſtū, in nullo cōfidere, niſi in ſolo deo. In fine etiam vbi oſtendit,ꝙ populus ſaluatus per Chriſtum, non habet ſaluationem niſi in ſolo deo, innuit plane omnē ſaluationem eſſe à deo, & non ab homine: & ſicut in præcedentibus quibuſdā Pſalmis breuiter tangit paſſionem & reſurrectionem, ita & hic. ¶Et ſic incipit inuitatis aliis ad petitionem,vt confidant & clamēt ad dominū ſic,quaſi diceret,Clamate & confidite in domino exemplo mei,quia ego clamaui,&[clamabo ad te domine]pater,qui ſolus potes exaudire. Ideò ponit futurū, vt per hoc notet ſe inceſſanter clamare ad deum toto tempore ſuæ obedientiæ: & tu[deus meus ne ſileas]quin clamori meo reſpondeas,ſcilicet,exaudias:quia ſi ſileres, tunc eſſes remotus[à me]. Cum dicit, clamabo, & ſubiungit, ne ſileas,notat affectionē piā inter deum & hominē: qui ex quo homo clamare incipit,deus exaudit. Hebraica veritas non habet hoc,nequando taceas à me:ſed Septuaginta interpretes addiderunt, nec tamen ſine cauſa, ſed per hoc dant nobis intelligere,

intelligere,eum clamasse de prima & secunda clarificatione. Prima clarificatio est ante resurrectionem,cum fuit immunis ab omni peccato,& per eũ deus miracula fecit,quæ nemo alius facere potuit. Secunda clarificatio in resurrectione fuit, quia eius humanitas impassibilitatẽ & immortalitatem suscepit. Cum dicit,ne sileas,intelligimus eum clamare de secunda clarificatione: & quia posset de illa secunda non silere,& tamen de prima non exaudire eũ, addit,Et etiam[ne taceas]quin exaudias me de prima clarificatione: quin,id est,quod vel vna hora permittas me non exauditum:et si sileas remotus à me, tunc[assimilabor descendentibus in lacum] id est, in miseriam huius mũdi, quæ ideo lacus dicitur,quia sicut fouea, cuius fundus ignoratur, lacus dicitur:sic mundus lacus dicitur,cuius miseriarum profunditatem nõ videmus. Si enim ille homo dominicus à pręsidio diuini verbi sibi vniti desereretur,similis vtiq; hominibus inueniretur. Vel[in lacum]id est,in corruptionem:caro enim dominica in sepulchro corrũperetur, nisi eam diuinitas suscitaret. Bene dicit,descendentibus, quia maximus descẽsus est à deo deuiare,& se ad huius mundi miserias inclinare: ascensus verò,relictis his miseriis, ad bona perpetua festinare. ¶ Dico ne sileas domine,sed potius[exaudi vocem deprecationis meæ] de remouendis malis: & subdit causam quare debeat exaudiri,qui orat ad eum:quia extollit manus suas ad ipsum:& hoc est[dum]id est, quia[oro ad te, & extollo manus meas] & hæc leuatio manuum Christi fuit in cruce[ad templum sanctum tuum]id est,Ecclesiam cõstituendam. Ex passione enim Christi processit Ecclesiæ cõstitutio. Vel[manus]id est,operationes meas [extollo ad Ecclesiam] constituendam. Vel[ad templum sanctum tuum]id est,ad teipsum, in locum quem scio te habitare. Hic mittit nos ad consuetudinem orantium,qui eleuant manus suas in cœlum, vbi deum specialiter credũt habitare:sicut & Iudæi faciebant,qui vbicunq; terrarum deuenirent versus templum quod erat Hierusalem,in quo deum spiritualiter habitare credebant,orabant. ¶ Exaudi vocem deprecationis huius, scilicet[ne tradas me cum peccatoribus] id est,cum Abraham & aliis iustis præcessoribus Christi:quos ideo peccatores vocat, quia nunquàm originale fuit peccatum in eis deletũ prorsus,nisi per sanguinem Christi:ita dico,ne tradas quod [simul]sim cum eis retentus in tenebris sicut illi. Cum illis enim Christus fuit,quando eos ab inferis liberauit. Simul non fuit, quia tenebras quas illi patiebantur non sustinuit[& ne perdas]id est,ne condemnes me cum malis: & hoc est quod dicit[cum operãtibus]scilicet Iudęis[iniquitatem]. Vel aliter, Exaudi deprecationem,nec deprecor quin tradas me morti,sed ne consentias voto ipsorum:& hoc est,tradas me quidem cum peccatoribus, sed ne tradas ita quòd sis similis,id est,in eadem intentione cum ipsis: vt sicut ipsi malo voto me tradunt,ita tu quoq; malo voto me tradas:& ne permittas animã meam retineri in inferno cum operantibus iniquitatem, id est,habens idem votũ cum illis,qui mihi machinantur exitium. ¶ Qui]scilicet,operantes iniquitatem[loquuntur pacem]id est, pacifica verba:& hic specialiter nequitia Iudæorum notatur:pacem dico[cũ proximo suo]scilicet me. Christus enim

dicitur

dicitur Iudæorum proximus secundum carnem, quia de genimine eorum fuit: & secũdum quod eis facere misericordiam venerat. Iuxta quod de Samaritano legitur in Euãgelio, qui proximus dicitur illi qui in latrones incidit,
Luc.10. quia misericordiam ei fecit. Et quàmuis pacifice loquerentur cum dicerent,
Mat.22. Magister scimus quia verax es, & similia, tamen [mala erant in cordibus] id est, in voluntatibus [eorum]. ¶ Ipsi operantur iniquitatẽ, sed tu domine [da illis secundum opera ipsorũ] id est, secundum malá vitam eorum [& secundum nequitiam adinuentionum ipsorum] id est, secundum adinuentiones suas. Adinuentiones ideo dicit, quia licet de eo aliquid mali nesciretur, tamen vocabant eum peccatorem, dicebant eum habere dæmonium. ¶ Et non
Ioan.9. Ioan.8. tantum secundum turpem vitam tribue, sed etiam [secundum opera manuum ipsorum] id est, secundum excellentiorem illam iniquitatem, quam fecerunt in morte domini. Cum apponit manuum post opera, ostendit eos magnum studium & affectionem ad illud opus habuisse. Quòd dicit, opus manuum, tractum est ab artifice, qui illa vult dici opera manuum suarum, quæ studiose fecit [tribue illis] & quia per hæc prædicta non determinauit qualitatem retributionis, siue bonum pro malo, siue malum pro bono redderetur, determinat quòd malum precetur retribui eis, cum dicit [retributionem eorum] id est, sicut ipsi retribuebant mihi mala [redde ipsis] similiter. Retributionẽ benedicit: cum enim Christus eis bona fecisset, ipsi ei malum retribuebant. ¶ Ideo dico redde [quoniam ipsi] non in opera domini occulta, scilicet, ad reparationem humani generis eum esse filium dei: & talia etiam ne vellent se excusare, quia occulta illa non possent agnoscere, ostendit eos inexcusabiles, dicens eos manifesta opera Christi considerasse, in quibus illa occulta potuissent cognoscere: & hoc est, & [non intellexerunt in opera manuum eius] id est, potentiæ eius. Cum dicit, in opera, notat quòd in manifestis operibus non intellexerunt illa occulta. Si enim considerarent quod immunis erat ab omni peccato, miracula quæ ipse faciebat, eum non solum hominem, sed dei filium, mundiq; redemptorem cognoscerent. Hebræum habet, non considerauerunt in opera manuum eius. Hoc quod non intellexerũt, fuit causa, quare mala de Christo adinuenerunt, quare & damnati sunt, iuxta quod subdit, & ideo [quia nõ intellexerũt, tu destrues eos] spiritualiter & corporaliter: sicut fuit in destructione Titi & Vespasiani: et propheta preuidens illam destructionem esse irreparabilem, ait [& non ædificabis eos] vlterius, vt in destructionibus Babyloniæ, & in captiuitate Aegypti, & aliis destructionibus reparauit eos deus. Vel etiam si spiritualiter essent destructi, vt si sub aliquo duce essent idololatræ, per alium ducem deus ab idololatria eos liberauit. De hac autem nouissima excæcatione spirituali, non reparabuntur vsque in finem, quando eorum reliquiæ saluabuntur, corporaliter verò nunquam restituentur. ¶ Illi destruentur, sed [dominus sit benedictus] & supponit causam, quare dominum benedicat, dicens [quoniam exaudiuit vocem deprecationis meæ] scilicet, de remouendis miseriis: & ab hoc versu incipit agere gratias de impetratione suæ petitionis.

¶ Non

¶Non tantum exaudiuit de remouendis malis,sed etiam [dominus adiutor meus]ad bonum operandum[& protector meus] ne lædar à telis persequentium[& cor meum]id est,intentio mea[sperauit in ipso] scilicet, de resurrectione:& quia speraui,ideo[adiutus sum].¶Et ostendit in quo adiutus sit,dicens[& refloruit caro mea] ante floruit Christi caro,cum fuit immunis ab omni peccato:refloruit,quando impassibilitatem & immortalitatem suscepit in resurrectione. Vel ita,[Floruit caro]humana in Adam,qui constitutus fuit in omni perfectione:defloruit per eiusdem inobedientiam : refloruit,accepta impassibilitate in resurrectione Christi: & ideo [confitebor ei]id est,laudabo eum ex voluntate mea,scilicet,in membris: & hic incipit de tertia parte,scilicet,quod ea quæ facta sunt de Christo,suis ad exaltationẽ vtilia sunt. ¶Et ille[dominus]qui fecit me reflorescere, est [fortitudo plebis suæ] id est, sibi deuotæ. Fortitudo dei est in eo,quod homines de diaboli iugo eripit, & suos facit:& ipse est [protector saluationum Christi sui] id est,illorũ qui saluati sunt per Christum:& hic manifeste notat, quòd mysteria Christi omnibus prosint ad salutem.¶Et quia dominus est fortitudo plebis, ergo [domine fac]quod tuum est,scilicet [saluum fac populum tuum] eripiendo de inimicorum potestate,dirigendo ad fidem:& benedic , dando incremẽtum virtutum ipsi facto [hæreditati tuæ] [& rege eos]ne deficiant in virtute [& extolle eos]ducendo[vsque in æternum]id est,in æternitatem.

IN PSALMVM XXVIII.

Titulus. Psalmus Dauid in consummatione tabernaculli.

AFferte domino] Remissa arca domini à Philistæis, & reducta Hierusalem, cũ prohiberetur à Nathan,ne faceret domũ domini,quia vir sanguinum erat, qui ita à spiritu prophetans Dauid facturum templum domino prædixerat . Fecit igitur Dauid tabernaculum de tentoriis,in quo reponeret arcá domini:quo consummato,inuitauit multos vt ad illud templum non vacuis manibus venirent, sed ibi adductas hostias,immolarent domino:& post hanc consummationem scripsit Psalmum istum:non quod de historiali consummatione scriberet,sed nobis cõsummationem Ecclesiæ futuram per spiritum sanctum prophetaret, cuius consummatio illius tabernaculi figura erat:quod sciens Ezdras propheta Dauid intellexisse,sic intitulauit:qui titulus sic legitur,Psalmus iste conuenit prophetæ qui hic loquitur, Psalmus dico, habitus in consummatione tabernaculi, id est,in consideratione cõsummationis Ecclesiæ. In hoc Psalmo septem dona spiritus sancti continentur,per quæ tota Ecclesia consummatur. Hæc autem dona non ideo dicuntur dona spiritus sancti, quòd spiritus sanctus potius ea dat quàm pater & filius,quia simul tota trinitas operatur:sed quia hoc nomen,spiritus sanctus,impositum est ad hoc, vt significaret amorẽ & benignitatem dei,ex qua benignitate dei omnia nobis donantur bona,ideo spiritui sancto potius attribuuntur . Ecclesia præsens tabernaculum appellatur, quia in ea domino militamus,sicut in tabernaculis militatur.Materia in hoc Psalmo est spiritus sanctus,vel Ecclesia spiritu sancto consummata.Hanc autem

2.Reg.7.

tem hoc modo exequitur : inuitat homines ad honorãdũ ſpiritum ſanctum, & hæc eſt intentio ſua. Præuidit enim quoſdam errores de ſpiritu ſancto futuros in Eccleſia, ſcilicet, quòd putaretur eſſe minor patre & filio : & ideo ſicut in pleriſque aliis Pſalmis contra alios errores nos munit, ſic etiam in iſto, oſtendens ipſum ſpiritum ſanctum eſſe æqualem patri & filio, etiam per hoc quòd oſtendit cooperari eum patri & filio. In ſecunda parte ponit cauſas, quare ſpiritũ ſanctum honorare debeamus: ſcilicet, quia ipſe ſpiritus dat dona per quæ tota Eccleſia cõſummatur. In tertia parte, quæ eſt in fine, oſtẽdit ſpiritum ſanctum cooperari cum patre & filio : & ab ipſa admonitione ſic incipit. ¶ Vos filii dei] qui hactenus fuiſtis filii diaboli, & modo per ſpiritum ſanctũ facti eſtis filii dei, quapropter debetis eum honorare [afferte] huc [domino] id eſt, ſpiritui ſancto. Per dominum hic determinate ſpiritum ſanctũ accipimus, propter hoc quod in ſequenti dicet, Vox domini ſuper aquas, quod ſpiritui ſancto propriè conuenit: non determinat quid afferant, ſed debemus intelligere ſeipſos per puram conſcientiam, & puram vitam : & non tantum moneo vos, vt afferatis filios dei, ſed etiam ſi opus ſit [afferatis vos filios arietum domino] id eſt, imitatores Apoſtolorum, prębentes Eccleſię dei, ſi opus ſit, defenſionem vel ducatũ. Per arietes Apoſtoli deſignantur: quia ſicut aries prębẽs ducatũ gregi forte, & defendit cornibus: ſic Apoſtoli & præbent ducatũ Eccleſiæ, & eã cornibus, id eſt, veteri & nouo teſtamento defendunt. ¶ Afferte] etiã filii [domino] id eſt, ſpiritui ſancto [gloriã] id eſt, diſcite & intelligite eum glorioſum, ſcilicet omnipotentẽ, æqualẽ deo patri [& etiã honorẽ] id eſt, voſipſi ſeruite ei, & alios inuitate vt ſeruiãt [& afferte gloriam nomini eius] id eſt, per multas Gentes dilatate nomen eius & honorificẽtiam ipſius. Tũc enim nõ eſſet nomẽ eius glorioſum ſi inter paucas Gẽtes coarctaretur: & ſic afferẽtes gloriam nomini eius, afferetis gloriã ipſi domino: & etiam [adorate] id eſt, veneramini [dominum] id eſt, ſpiritum [in atrio ſancto eius] id eſt, in corde veſtro: quod propter latitudinem Atrium appellatur, & quia nullis arctari debet tribulationibus. Alia tranſlatio habet: in aula ſancta eius: & tunc ſimiliter per aulam cor fidele accipimus : quia ſicut aula regia domus eſt, ſic & fidelium corda Chriſti aula ſunt, in quibus habitat ſicut rex in aula ſua. ¶ Hic ſeptẽ dona ſancti ſpiritus incipit deſcribere, & ſepties ponendo vox domini, ſeptem nobis dona ſpiritus ſancti ponit: & eodem ordine illa dona diuerſa enumerat, quo etiam Eſaias. Prius ponit donum ſapientiæ, deinde intellectus, poſtmodum conſilii, inde fortitudinis, poſtea ſcientiæ, inde pietatis, ad vltimũ timoris domini. Continuatio, Bene debetis hũc dominum honorare, quia [vox] id eſt, inſpiratio iſtius [domini] ſcilicet ſpiritus ſancti, eſt [ſuper aquas] id eſt, ſuper populos: iuxta Ioannem, Aquæ multę ſunt populi multi. Super, proprie dicit, quia aſpiratio diuina dominatur homini, & ſecundum ſe facit operari hominem. Per vocem aſpirationem ideo intelligimus, quia ſicut vox docet hominem, & oſtendit voluntatem alicuius, ſic inſpiratio diuina voluntatẽ dei. Hic determinat cuius domini ſit vox illa, & cuiuſmodi vox illa ſit, cum dicit [deus maieſtatis] magnum eum & potentem

Eſa. 11.

tentem ostendit cum dicit[intonuit]vocem esse terribilem ostendit. Terribilis est enim illa vox, quæ pœnam minatur iudicii. Vult autem deus suos in terrore nutrire, vt vel sic seruiant voluntate. & ille dominus non tantum intonuit[super aquas]id est, super Iudæos, sed etiam[super aquas multas]id est, super gentiles, qui multo plures fuerunt quàm Iudæi: & hoc versu notamus spiritum sapiētiæ, quia diuina inspiratio nos docet dei cognitionem. ¶ Vox etiam domini]id est, spiritus sancti, est[in virtute]id est, confert nobis virtutem, id est, intellectum de lege & aliarum scripturarum, per quem franguntur oppositiones hæreticorum, & cui nemo possit resistere. Vnde & de beato Stephano legitur, Nemo poterat resistere sapientiæ & spiritui qui loquebatur: & hic notamus spiritū intellectus. Vox]etiam illius[domini]est[in magnificentia] id est, faciens magnificos, qui dat nobis rationem quæ facienda sint & non. Qui autem facit bona, & dimittit mala, magnificus est: & hic notatur spiritus consilii. ¶ Vox]etiam illius[domini]id est spiritus sancti: domini dico[confringentis]id est, humiliantis[cedros]id est, superbos. Per cedrum ideo superbum accipimus, quia cedrus est arbor elata super alias arbores: & ipse[dominus confringet]id est, humiliabit[cedros Libani]id est, maiores elatos in superbia mundi, sicut sunt reges & principes. Libanus nanq; candidatio interpretatur, & ideo per Libanum accipit illos, qui in candore diuitiarū plus confidunt. Ideo per cedros Libani accipimus potentiores elatos, quia illæ cedrus quæ crescunt in Libano monte, sunt omnibus aliis altiores, Vel[confringentis cedros] gentilium superbos: vel[cedros]id est, Iudęos, quos ideo per cedros Libani accipimus, quia in terra eorum est Libanus: [cōfringent] quod bene per futurum pronuntiat, quia adhuc etiam hoc futurū est in nouissimis temporibus, quando filiorū Israël saluæ fient reliquiæ. ¶ Et etiam comminuet eos]id est, per illam confractionem ad tantam humilitatē reducet eos: & tunc respicit ad significationem: vel [eas]cedros[tanquam vitulum Libani]id est, vt sint ita placētes deo, tanq̄ vitulus Libani immolatus: Iudęorum enim consuetudo erat, vt vitulos quos domino immolaturi erant in vberrimis pascuis Libani impinguarent: & quo magis eos impinguarent, eo magis deo acceptabiles fore credebāt: et hic notatur spiritus fortitudinis. Magna enim dei fortitudo est, cum homo superbiam suam potest frangere, & per comminutionem suam seipsum placentem hostiam immolare. Cum illa superiora bona videntur bona, scilicet, quod vox domini est in virtute & in magnificentia, ne istud, scilicet cedros confringere malum videretur, ostendit etiam vnicum dei filium comminutum esse, ne alii tali lege comminutionis cōdoleant. Cōminuet cedros, & non debetis mirari, quia[etiam dilectus] id est, vnicus filius dei comminuetur: & hic ostendit propheta secundū quā naturam hoc fiat, scilicet, secundum humanam: comminuetur dico[quemadmodum quilibet filius vnicorniū]id est, Iudæorum, qui ideo vnicornes dicuntur, quia vno solo testamēto superbiunt. ¶ Vox]illius[domini]est domini[intercidentis] id est, discernentis[flammam ignis]. Per ignem illos accipimus, qui feruent amore mali desiderii: per flammam, furorem malorum actuum, quos

Act. 6.

quos in sanctos exercent. Hanc diuina inspiratio intercidit, quando iustus ille cui illa flamma infertur, discernit eam non sibi ad damnum esse, sed eandem sibi in bonum æstimat prouenire: & hic notatur spiritus scientiæ. Magna enim sciẽtia dei datur homini, cum ea quæ aliis mala videntur, bona sibi cognoscit. ¶ Vox] etiam illius [domini] est vox domini [concutientis desertum] id est, homines à cultu dei vacuos, & prius steriles facit fructiferos: sicut aliquis terram prius desertam concutiendo & colendo facit eam fructiferá: [&] concutiendo homines prius desertos [commouebit dominus desertum Cades] id est, implebit illud quod fuit figuratum per miraculum factum in
Exo. 17. deserto Cades. Cades est desertum vbi mõs Sina est, in quo deserto dominus per Moysen aquam de petra eduxit, quæ sequebatur filios Israël per desertũ: & quòd deus terram illam prius aridam fecit irriguam, signũ fuit, quòd homines qui prius aridi erant & steriles irriguos & fructiferos faceret. Vel [concutientis desertum] id est, gentiles qui prius erant deserti à cultu dei: & ipse dominus [commouebit] in futuro [desertum Cades] id est, Iudæos qui deserti erant à sancto legis. Cades nanque sanctum legis interpretatur: & hæc commotio fiet, quando reliquiæ filiorum Israël saluæ fient: & ab hoc sancto legis, id est, spirituali intellectu sunt remoti Iudæi, qui non solũmodo spiritalem intellectum sequuntur: & hic notatur spiritus pietatis. ¶ Vox] illius etiam [domini] est vox domini [pręparantis ceruos] id est, dominus ille per inspirationem suam præparat ceruos, id est, quosdam vt fiant similes ceruis, scilicet pauidos bono timore, & haurientes venena huius mundi, ita quidem quòd illa hausta non noceant illis. Sustinent enim persecutiones & obiectiones hæreticorum, quibus tamen non læduntur. Ceruorũ nanque natura est vt pauidi sint, venena hauriunt, quæ tamen nihil eis nocent: & hic notatur spiritus timoris: & hæc inspiratio timoris [reuelabit condensa] id est, occulta scripturarum. Sicut enim ceruus per timorem transcurrit condensa spinarum, sic gratia dei deum timentibus aperit occulta scripturarum: & quia per hæc dona consummat Ecclesiam, ideo [omnes dicent gloriam ei] id est, prædicabunt eum gloriosum: omnes dico quicunque habitant [in templo eius] id est, in sancta Ecclesia, quæ per ipsa dona consummatur. ¶ Hic notatur pars tertia, scilicet, de cooperatione patris & filii cum spiritu sancto. Continuatio. Spiritus sanctus confert hæc omnia dona: ipse etiam idem [dominus facit etiam inhabitare diluuium] id est, suos fideles facit habitare baptismũ. Viuunt enim iusti in baptismate vbi crimina mundi moriuntur, quod signi-
Exo. 7. ficatum fuit in diluuio, in quo Noë propter suam iustitiam securus habitauit, & criminosi mortui sunt. Spiritus sanctus purgat eos per diluuium baptismatis [& dominus] filius scilicet [sedebit rex] dominus in eis iudicans: & in eis sedebit non tantũ vsque in finẽ mundi, sed [in æternum]. ¶ Et illi [populo suo] tã purgato per spiritũ sanctũ: & ita gubernato ꝑ filiũ dabit [dominus] pater [virtutẽ]. i. incremẽtũ bonorũ: & etiã omnia bona supra dicta quæ à sãcto spiritu specialiter dari dicũtur, in qua re patris & spiritus sancti cooperatio cognoscitur: & ipse [dominus] ter dictus, id est, trinitas tota [populo suo] constituto [in pace] id est, æternitate [benedicet] dando gloriæ incrementum.

IN PSALMVM XXIX.

Titulus. Psalmus cantici in dedicatione domus Dauid.

EXaltabo te domine]Psalmus iste est cantici,id est,exultationis,habitæ in dedicatione domus Dauid, id est, in consideratione dedicationis,id est,confirmationis domus Dauid,id est,corporis:quod corpus fuit domus Christi secundũ deitatem: vel fuit domus prophetæ Dauid, quia fuit de semine Dauid: & huius domus fabricatio fuit in conceptione,dedicatio in resurrectione.Sicut enim domus celebris fit in dedicatione, sic Christus celebrior est factus in resurrectione, assumpta impassibilitate & immortalitate. Christus est materia,quam sic disponit:In prima parte Psalmi est gratiarum actio de libertate, in qua etiam hortatur sanctos, vt pro eadem domino reddant grates, quæ liberatio illorum est qui per eam liberati sunt. In secunda parte ostenditur meritum,quare fuit dignum vt liberarentur. In tertia parte circa finem manifeste ponit resurrectionem. Intentio est, hortari homines ad laudem dei de sua substantia, quæ & illorum est: quæ notatur vbi dicitur, Psallite domino sancti eius, & cætera: & à gratiarum actione de sua liberatione sic incipit. ¶ Vox Christi. [Domine deus exaltabo te]id est,ampliabo nomen tuum per multas Gentes:& ne hoc videretur mirum, quod humilis tam altum deberet exaltare, ostẽdit quod possit & debeat,dicens, Ideò possum & debeo[quoniam suscepisti me]vniẽdo verbum tuum meæ humanitati: & propter hoc etiam quod [nec delectasti] id est, delectari fecisti[inimicos meos]quoslibet, ita quod essent[super me]quia licet putarent[super me]se esse in passione, tamen illud gaudium versum est in tristitiam. ¶ Et ideò etiam exaltabo te quia[sanasti me]etiam in meis, me faciendo impassibilem & immortalem in meis, liberando eos à peccatis, & faciendo iustos: & est præmissa causa,quod dignus saluatione sit,cum dicit, [domine deus meus clamaui ad te]. ¶ Et ideò exaltabo te, quia tu[domine eduxisti animã meam ab inferno]& sic[saluasti à descendẽtibus in lacum]id est, à Iudæis saluatus fuit, quando eo facto immortali & impassibili, nulla mala inferre poterant ei. ¶ Et ideò quia sic me dominus liberauit, vos per meam liberationem facti sancti eius[Psallite]bene operando huic [domino] [& confitemini]ore & corde[memoriæ]id est,huic domino, quia memor vestri: memoriæ dico, non procedente ex nostro merito, sed [sanctitatis eius] id est, ex sua sola sanctitate. Vel [memoriæ sanctitatis] id est, qua sanctificat alios: sanctitatis dico [eius] id est, quæ ab ipso procedit. ¶ Et bene debemus confiteri [quoniam ira in indignatione eius] id est, quando se auertit ab aliquo, est pœna ei à quo se auertit [& in voluntate eius] id est, in beneplacito eius, est [vita] quæ incipit in hac vita per iustitiam, & ducit in vitam ęternam. Et hic innuit quod non tantũ debemus domino confiteri quia dat bona,sed quia etiam mala remouet, in quibus iuste tenebamur.

¶ Dixit quod ira est in indignatione, & vita in voluntate: nunc ostendit per quem sit ira,scilicet,per Adam:& quibus? scilicet imitatoribus ipsius: & per quẽ sit vita, scilicet, per Christum: & quibus? scilicet imitatoribus Christi.

Continuatio. Vita est in voluntate, sed non omnibus: quia respicientibus [ad vesperum]id est,imitantibus casum Adæ. Rei enim veritas est,ꝙ Adam in vespere, id est, post meridiem declinante sole fregit obedientiam. Dum enim fuit Adam in meridie, id est, in feruore dilectionis, obedientiam viriliter seruauit. Postquam vero charitas in eo refrixit, & post meridiem, id est, post charitatem fuit, ab obedientia discessit: cuius imitatores illi esse dicuntur,in quibus non ardet charitas, & illis respicientibus ad vesperum[demorabitur fletus]id est, remanebit fletus:respicientibus verò [ad matutinum]id est,ad resurrectionẽ Christi factam in mane,id est,imitatoribus eius[lætitia]. ¶Hic ostendit & causam & meritum suæ liberationis, & ostendit eum contrarium esse Adæ: quia cum Adam esset perfectus & in abundantia positus, non attendit, imò recessit. Ostendit autem quòd cum Christus esset positus in abundantia,nulla tribulatione ab obedientia potuit remoueri.Continuatio,Illis respicientibus ad vesperum,erit fletus.[Ego autem]non sum de illis, scilicet, existens[in abundantia mea]id est, in perfectione scientiæ & omniũ virtutum [dixi] id est, deliberaui: in ipsa rei exhibitione hoc ostendit [non mouebor]ab illa abundantia[in æternum]. ¶Dixit quod illam abundantiã custodiret, & nunc ostendit quod illam abundantiam nõ habet ex se, sed ex solo deo:& hoc est.[Domine decori meo]id est,abundantiæ illi meæ[præstitisti virtutem]id est,constantiam: & hoc non ex merito meo, sed ex sola[tua voluntate]. ¶Præstitisti virtutẽ,sed tamen aliquãdo[auertisti faciem tuam à me]id est,permisisti me tribulari:& tũc[ego]homo[factus sum conturbatus] & hic magnum meritũ ostẽdit Christi,qui nec sic probatus,ab obediẽtia cessauit. ¶Ego conturbor,sed in ipsa conturbatione[ô domine clamabo ad te] de obtinendis bonis [& deprecabor ad te deum meum] de remouẽdis malis. ¶Ad te clamabo,sic dicens[dum]id est,si[descendo in corruptionem]id est, si redigor in puluerẽ[quæ vtilitas tũc in sanguine meo?] id est,quid proficiet mihi vel aliis sanguis meus effusus?Si sanguis iusti effundatur,debet proficere:si sanguis impii,nulla vtilitas debet quæri.¶Si redigar in puluerem,nulla vtilitas cõsequetur:quia neq; confessio,neq; veritatis annunciatio,ad quæ faciẽda resurrectio Christi necessaria fuit.Cõtinuatio:Dico,si descẽdo in infernum,nulla erit vtilitas, quia[nũquid puluis]id est,caro redacta in puluerem [confitebitur tibi?]id est, erit causa confessionis, id est,laudis tuæ[aut annũciabit veritatem tuam] ille puluis?id est, erit causa quare causa tua annũcietur de reparatione humani generis,quam tu per me facturus es?Non vtique: ideò nolo vt permittas me redigi in puluerem, sed cito resuscita. ¶Ego clamabo,& dominus exaudiet me, propter meritum clamoris,& etiam propter misericordiam: & hoc est [& misertus est mei] & ipse idem [dominus est factus adiutor meus]scilicet[planctum meum]id est,dolorem cõuertit in gaudium:sed ex familiaritate conuertit se ad ipsum,cum dicit[conuertisti]. Dolor enim mortis conuersus est in gaudium per gloriam resurrectionis:cõuertisti dico[mihi]id est, ad vtilitatem mei & meorum [cõscidisti saccum meũ] id est, carnem meam. Carnem Christi ideò saccum vocat, quia sicut saccus

vestis pœnitentialis est,sic caro Christi vestis pœnitentialis est: non ꝙ sua pec cata portaret, sed aliorum. Vnde dicitur,Peccata nostra ipse portauit. Con- Esaiæ.53.
fessio ipsa facta fuit in ipsa passione:& postea ipsa resurrectione[circundedi- 1.Pet.2.
sti me lætitia]id est, impassibilitate & immortalitate: & ab hoc versu manifeste incipit ostendere de resurrectione. ¶Circundedisti[vt ipsa gloria mea] id est,resurrectio mea[cantet tibi]id est,ostẽdat te esse laudabilem.Hoc enim resurrectio Christi efficit, vt deus per totum mundum laudetur: & illa non erit ad horam, sed iam deinceps[nõ compungar]id est,nullam pœnã mortis
sustineam. Vnde Apostolus,Christus resurgens à mortuis,iam non moritur, Rom.6.
mors illi vltra non dominabitur: & sicut illa gloria æterna erit, sic confessio quæ ex hoc procedit,erit æterna: & hoc est[confitebor tibi]id est,laudabo te non tantum in hac vita,sed etiam[in æternum]& in me & in meis.

IN PSALMVM XXX.

Titulus. In finem Psalmus Dauid.

IN te domine]. Psalmus iste conuenit Christo, qui loquitur hic,nõ tantum pro se, sed pro martyribus suis: dirigens in finem, id est,in Christum: & hic notatur intentio sicut & in cæteris Psalmis. Materiam habet in hoc Psalmo duo opposita,auxilium diuinæ pietatis,& humanæ fragilitatis miseriam:& hoc Psalmo tres partes facimus, & in prima parte attendens misericordiam dei, petit se & suos per diuinam misericordiam à miseriis,ne deficiant,liberari. In secunda parte miserias enumerat, quas ipse & sui patiuntur. In tertia verò ponit exultationem suæ liberationis,& gratiarum actionem:inuitat etiam alios ad dei dilectionem.Intẽdit autem homines admonere, vt neque desperent attendẽtes suas miserias, neq; superbiant stulte de dei misericordia præsumentes: & sic manifeste in finem, id est,in Christum nos dirigit. ¶Et admonens alios sic dicit, Nolite præsumere de vobis, sed sperate in domino:sicut & ego nunquã de me præsumpsi, sed[speraui semper in te domine]deus meus: & quia speraui[non confundar in æternum]non negat quin patiatur exultationem inimicorum, sed illa tamen æterna non erit, non confundar in æternum, sed potius domine[libera me]& meos, ne frãgar miseriis huius mundi: & hoc[in iustitia tua]quia hoc exigit iustitia tua,vt sperantes in te liberes.¶Et quia vox mea nõ posset ascẽdere ad te,tu domine[inclina aurem tuam]id est,potentiam tuam[ad me]id est,ad subueniendum mihi[inclina]id est,humilia, ad eripiendum me de miseriis istis.Hæc inclinatio intelligitur esse facta in hoc,quod verbũ dei vnitũ est humanæ naturę,& ipsa semper durat. Inclina dico,&[accelera]id est,cito fac omnia quæcunque pro me facturus es: scilicet, da perfectam formam viuendi per me,secundum humanitatem meam.In morte mea cito redime animas de inferno,ne differas resurrectionem vsque in communem.Accelera dico [vt eruas me]vt nihil amplius persecutores nocere valeant mihi,nec meis præualere. ¶Et interim, id est, dum illa acceleratio erit [esto mihi in deum protectorem]id est,tam fortis protector,quàm bonus deus potes esse, ne vulnerer telis inimicorum: & esto mihi[in domum refugii] id est, securitatis, in

qua quiescam finitis laboribus: & quia possent finiri labores ad tempus, & reinciperent, addit [vt saluum me facias] id est, sic sis mihi refugium, ne vlterius labore aliquo valeam excitari. ¶ Ideò peto vt sis mihi protector & refugium [quoniam]tu solus es [fortitudo mea] qua ego & mei possimus contra repugnantes resistere: & etiam[tu es refugium meum]id est, securitas, in qua quiescamus & ego & mei. Deus fuit refugium Christo in resurrectione, suis membris est refugium,cum facit eos securos per sacramenta Ecclesiæ, scilicet, per corpus Christi, per orationes, &c. Et non tantum protector eris & refugium, sed etiam [deduces me & enutries me] id est, in propria persona deductus est Christus, cum ad omnes Gentes per prædicationem Apostolorum nomen suũ extensum est: deducuntur sui, per dilatationem famæ: sicut Petrus dilatatus fuit per totum mundum. Christus in propria persona nutritus erat, sui nutriuntur quando de virtute in virtutem redduntur: & hoc [propter nomen tuum] dilatandum. ¶ Bene dico, deduces me in cognitionem,quia tu[educes de laqueo]id est,de morte,quæ dicitur laqueus:quia per mortem putauerunt impedire nomen eius[quem absconderunt]id est,latenter parauerunt[mihi]quem nullum latet secretum.Suos similiter eripit deus de laqueis diaboli: ideò scio quia educes [quoniam tu es protector meus] & non potest illaqueari, qui talem habet protectorem. ¶ Et quia es protector, ideò [commendo spiritum meum] id est, animam meam [in manus tuas] id est,in potestatem tuam. Commendo dicit, sicut illi cui familiaris fuit, & cui bene confidebat quod redderet: & tu [domine deus veritatis redemisti me]. Redempta est anima Christi & aliorum, per suam tam perfectam obedientiam. ¶ Et ideò quia deus es veritatis[odisti obseruantes vanitates]id est,appetitores mundanorum. Verè istæ res mundanæ sunt vanitates, quia[superuacuæ]. Vacuæ sunt, quæ nihil vtilitatis afferunt: superuacuæ, quia etiam damnum afferunt. ¶ Illos odisti[ego autem speraui in domino]& ideò[exultabo]in corpore[& lætabor]in spiritu[in misericordia tua]scilicet, non tantum propter hoc quod speraui. In hoc quod dicit exultare, quia sperauit, notat veritatem dei. Non enim deus veritatis esset, nisi secundum deum retribueret speranti in se. ¶ Bene dico, quia exultabo[quoniam respexisti humilitatem meam]id est, misertus es meæ fragilitatis & meorũ & afflictionis: ne à persequentibus superer[saluasti etiam animam meam de necessitatibus] id est, de peccatis, de quibus anima Christi immunis fuit: animæ suorum à criminalibus: vel si sui habuerunt criminalia,non nocuerunt eis. Necessitates peccata nominat, & quia ineuitabiles sunt hominibus,& quia necem portant. ¶ Et quia saluasti, ideò[non conclusisti me in manus inimici]id est, in potestate diaboli. In manus inimici conclusus esset,si nullo modo ab eius potestate egredi posset,sed potius[statuisti]id est,firmiter posuisti[pedes meos] id est, affectiones meas[in spacioso loco] ita vt sine aliqua offensione possim incedere,sicut aliquis in spacioso libere incedit quo vult. Vel per locum spaciosum charitatem intelligamus, in qua Christus late ambulauit,& sui cum ꝓximo suo. ¶ Hic incipit secunda pars de enumeratione miseriarũ humanę fragilitatis.

Hebræ.4.

fragilitatis. Poſtquàm dixit ſe eſſe in ſpacioſo loco per miſericordiam dei, timens tamen de ſua fragilitate, enumerando miſerias ſuas, poſtulat miſereri, ſic dicens, [O domine miſerere mei] & opus eſt [quoniam tribulor] & ipſam tribulationẽ aggrauat, ſcilicet, talis eſt illa tribulatio, quod ex ea [oculus] id eſt, intellectus meus [conturbatus eſt in ira] id eſt, in pœna illata ab eis [& anima mea] id eſt, animalitas mea [& venter meus] id eſt, memoria mea, quæ ideò venter dicitur, quia ſicut in ventre eſcæ reconduntur, ita in memoria abdita recondũtur & ſecreta [turbatus eſt] quamuis certus eſſet de promiſſione quæ dixerat, Clarificaui & iterum clarificabo: nõ ita debemus intelligere Chriſti vel vitam, ſiue memoriam eſſe turbatam, vt aliquo modo deficeret, ſed ſponte conturbari voluit, vt aliis exemplum relinqueret, ne ſi turbarentur, deſperarent. ¶ Ecce præmiſſæ tribulationis partes exequitur. Verè tribulor [quoniam vita mea] hactenus acta [in dolore deficiet] in morte: & quia vita illa poſſet eſſe acta in dolore per vnũ diem vel per duos, quod non videretur magnum, addit [& anni mei] id eſt, vita mea multis annis acta [in gemitibus] deficiet in morte. De quibuſdam membris Chriſti poteſt dici, quia vita eorum per multos fuit annos in dolore, ſicuti de Paulo & ſimilibus: de quibuſdam verò aliis, quia vita eorum defecit in dolore breui, vt de Hippolyto & ſimilibus. ¶ Vita defecit in dolore, & etiam [virtus mea] id eſt, anima [infirmata eſt in paupertate] & in conſideratione meæ paruitatis, quia nihil habeo ex me [& oſſa mea] id eſt, corporis mei robora ſunt ita, vt quicunque putẽt me aliquod robur habere, ego nihil puto ex me habere. Cum Chriſtus dicit ſe eſſe infirmum & in corpore & in anima, omnem à ſe ſuperbiam remotam oſtendit, & quod aliquis non debet de ſe præſumere. ¶ Ponit item alias miſerias, dicens [Factus ſum] etiam [obprobriũ ſuper inimicos meos] id eſt, plus quàm inimici mei, cum ipſi digni eſſent tanto obprobrio [& factus ſum valde timor vicinis meis] id eſt, cauſa timoris, quia videntes eum tradi in mortem, timuerunt. Vicinos vocat illos, qui licet non eſſent diſcipuli domini, tamen accedebant vt audirent eum [& notis meis] id eſt, ipſis diſcipulis meis [factus ſum timor]. Siue ita legitur [Factus ſum obprobrium valde vicinis meis ſuper inimicos meos] id eſt, plus habuerunt me vicini mei obprobrio, quàm inimici [& timor factus ſum notis meis]. Alia tranſlatio habet, apud inimicos, ſcilicet, inimici habuerunt me obprobrio. ¶ Item alia miſeria: & etiam illi [qui videbant me] id eſt, qui cognoſcebant me deum eſſe [fugerunt à me foras] id eſt, ſola exteriora in me cognouerunt, ſcilicet, me ſolum hominem arbitrati ſunt. Vnde & ei reſuſcitato duo diſcipuli dixerunt, Nos putabamus, quia ipſe eſſet redempturus Iſraël. Vel ita [illi qui videbant me] ita tractari [fugerunt à me foras] vt ſupra: & etiam [datus ſum obliuioni à corde] illorum [tanquam] quilibet [mortuus]. Hanc ſententiam comprobat illa tranſlatio, quæ habet, excidi à corde. Vel [tanquam mortuus à corde] id eſt, quilibet peccator, cuius cor, id eſt, ratio, non viuit: & hæc ſententia currit per campos. ¶ Item alia miſeria. [Factus ſum etiam tanquam vas perditum] quia ſicut vas fractum non poteſt liquorem retinere, ſic nec ego meos

Ioan. 12.

Luc. 24.

Apoſtolos: & propter hoc me vilem habuerunt[quoniam ego audiui]id eſt, patienter ſuſtinui[vituperationem commorantium in circuitu]id eſt, in exteriori meo, quia non cognoſcebant me eſſe deum. Vel [commorantium in circuitu]id eſt,in appetitu mundanorum, quæ ſemper ſunt in circuitu: quia in eis nullum caput eſt, nullus finis. Vel[in circuitu]id eſt, in aliquo errore. ¶In eo]circuitu[dum conuenirent]in cœtū[aduerſum me ſimul]id eſt,vnanimiter[cōſiliati ſunt accipere animā meam]id eſt,tollere. Vel[in eo ſunt cō ſiliati,vt tollerēt animā meā]& hæc eſt alia trāſlatio.¶ Ipſi ſunt cōſiliati[ego autē in te ſperaui domine]quia ſciebā hæc omnia fieri tua diſpoſitione,&[dixi]tibi deliberatione cordis[ſortes meæ] id eſt,euentus mei,ſunt[in manibus tuis]id eſt, in poteſtate tua. Per ſortes ideò euentus accipimus, quia ſine humana diſpoſitione per ſolam dei diſpoſitionē eueniūt.¶ Et ideò[eripe me de manu]id eſt,de poteſtate[inimicorū meorū]illorum,qui habēt me odio[& à perſequentibus me]id eſt, ab eis qui inferunt mihi mala. ¶Eripe me &[illuſtra]mihi [faciem tuam ſuper me ſeruum tuū] & meos: hoc dicit per ſimile: Nam ſicut cum aliquis dominus oſtēdit ſeruo ſuo faciem ſuam clarā,alii habent eum in maiore honore:ſic Chriſtus fuit in maiore honore, cū dominus ei oſtēdit faciem ſuam eum reſuſcitādo: illuſtra,ſcilicet[ſaluū me fac] & hoc non merito meo,ſed[in miſericordia tua domine]ita vt[non cōfundar]& cū miſericordia ponit meritū, quare eum ſaluū faciat, ſubdit [quoniā inuocaui te]. ¶Ego nō cōfundar[impii autē erubeſcāt]id eſt,cōfuſibiles appareant,& verecundantes de peccatis ſuis[deducantur in infernum]materialiter, &[labia doloſa]id eſt, illi qui modo ſunt garruli & doloſi [fiant muti] poſtquàm ad inferos deducuntur. ¶Quæ]labia[loquuntur iniquitatem aduerſum me iuſtum in ſuperbia] contra me iuſtum ſuperbiunt [& in abuſione] quia ipſi abutebantur doctrina eius,negligentes eam. Et alia tranſlatio,in ſuperbia & in contemptu. ¶Incipit tertia pars,in qua ponitur exultatio liberationis, & gratiarū actio,& inuitatio ad dei dilectionē.Continuatio,Miſerere humanæ fragilitatis,quę tam multa eſt,ſed miſericordia tua domine eſt contra omnia etiam: & hoc eſt, Domine [ꝗ magna eſt miſericordia dulcedinis tuæ] id eſt, beneficiorum,quæ dulcia ſunt guſtantibus[quam]dulcedinem[abſcondiſti] ab appetitoribus mundanorū,reſeruando eam[timentibus te]id eſt, ad opus tuum timentium te. ¶Et illam dulcedinem[perfeciſti] id eſt,perficies in[eis qui ſperant in te]& hoc in manifeſto erit,ſcilicet [in conſpectu filiorum hominum]id eſt,carnaliū. Videbunt enim mali in communi reſurrectione gloriam fidelium,ſcilicet, Chriſtum aſcendentem cum ſuis,& tunc tolletur impius, ne videat gloriam dei. Vel[perficies eis qui ſperant in te] itaque confiteantur te ſi opus ſit[in conſpectu filiorum] id eſt, ſecularium principum.
¶Hanc autem dulcedinem incipit deus dare fidelibus in hac vita,& perficit in alia , & vtranque partem exequitur , meliorem pro dignitate præponens. Cōtinuatio, Perficies illam dulcedinē ſanctis,ſcilicet[abſcōdes eos]id eſt,ita collocabis,quòd nullus poterit eos conturbare . Abſcondes dico[in abſcondito faciei tuæ] ſcilicet, inter Angelos vbi facies tua, id eſt, cognitio tua, eſt

abſcondita quidem hominibus modo in carne viuentibus, & per hoc remotos[à conturbatione hominum]. ¶Et ne aliquis diceret,quis tantum expectare poteſt,ponit præſentem conſolationem. Continuatio,Poſt reſurrectionem abſcondes eos in præſentia tua,& interim [proteges eos in tabernaculo tuo]id eſt,in præſenti Eccleſia,in qua dei militiã exercemus [à conturbatione linguarum]ſcilicet ne linguæ hæreticorum contradicentes veritati,valeant eos ſibi incorporare.¶Et quia tot bona facit dominus , ideo ſit [benedictus]id eſt,exaltatus ſuper omnes Gentes[quoniam mirificauit] id eſt, mirabilem oſtendit[miſericordiam ſuam]confitendo hæc prædicta dona[in ciuitate munita]id eſt,in ſanctis ſuis,qui dicũtur Ciuitas,quia ſunt multi,& munita propter multas virtutes quibus roborati ſunt. Vel aliter ſecundum Hieronymum,[Benedictus deus,quoniam mirificauit miſericordiam ſuam mihi in ciuitate munita]id eſt,in Hieruſalem,vbi ipſe fecit hæc mirabilia,ſcilicet,Chriſtum naſci,pati,reſurgere,& cætera quæ per eundem in eadem ciuitate facta ſunt à deo:quæ mirabilia dei ibi facta , fuerunt cauſa omnium beneficiorum,quæ deus Eccleſiæ contulit . Hieronymus non ponit munitam, ſed ponit quiddam vnde ipſa ciuitas in mediis partibus mundi intelligitur collocata,id eſt,in media ciuitate:in qua ideo Chriſtus habitare & mori elegit , vt ſe medium omnibus proponeret . ¶Deus ſic mirificauit miſericordiam , & tamen ego habui miſerias , & hoc eſt [ego] poſitus [in exceſſu mentis meæ] id eſt, anguſtia mentis [dixi]vel corde , vel voce[proiectus ſum à facie] id eſt,ita reputatus ſum vt videar eſſe proiectus [à facie oculorum tuorum] id eſt,à præſentia miſericordiæ tuæ.Exceſſus dicitur,ſiue quando homo rapitur ad contemplationem diuinorum , vt Paulus dicit : ſiue mente excedimus deo : ſiue quando aliquis ex triſtitia ſenſum excedit,ſcilicet nõ remanere apud ſe.¶Et quia ſic me humilẽ exhibui[ideo exaudiſti vocẽ deprecatiõis meę]& meritũ quoddã exauditiõis ſupponit cũ dicit [cũ clamarẽ ad te]id eſt,quia clamaui.¶Et quia dominus hęc beneficia confert fidelibus,& clamãtes exaudit,ideo vos[omnes ſancti diligite] illum[dominum]quoniam licet permittat modo conculcari veritatem, tamen in ſuis [requiret veritatem,& retribuet]pœnam[facientibus ſuperbiam]& hoc non modice, ſed[abundanter]. ¶Hic ponit concluſionem totius Pſalmi. Continuatio, Quoniam ipſe requiret veritatem,ideo[viriliter agite]& ſi in corpore eſt infirmitas vel laſſitudo[cor veſtrum confortetur] . Viriliter agite dico [omnes qui ſperatis in domino].

IN PSALMVM XXXI.

Titulus. Intellectus Dauid.

BEati quorum] . Pſalmus iſte exponit nobis intellectum Dauid vere pœnitentis.Materia eſt Dauid propheta pœnitens,vel quicunq; vero intellectu pœnitens. Agit de ipſo ſic:qui cum ignoraſſet antè peccata ſua,iã recognoſcit.Ponit ipſius etiã confeſſionẽ,deinde illius cõfeſſionis commendationẽ. In quarta parte ponit Chriſtũ promittentem plura bona huiuſmodi pœnitenti.Intentio eſt,nos admonere ad intelle-

ctum

ctum huiusmodi confessionis. ¶ Loquens iste pœnitens, iam in prima parte se ostendit peccata cognoscere, cum dicit, [Beati quorum iniquitates] id est, carnis naturales suggestiones [remissæ sunt] id est, debilitatæ sunt in baptismo, ita quod licet ad peccandum instigent, non tamen ad actum perducũt. Vel [iniquitates] id est, peccata quæ fuerunt ante baptismum [sunt remissæ] id est, penitus in baptismo destructæ: & illi sunt beati [quorum peccata] post baptismum perpetrata [sunt tecta] per pœnitẽtiam. Cum dicit tecta, dat intelligere ibi dictum esse de criminalibus quæ indigent tegi, ne appareant in conspectu domini ad puniendum. ¶ Ille etiam [vir est beatus, cui non imputabit dominus peccatũ] id est, qui cum fecisset peccatum, tale nõ fecit quod dominus respiciat ad puniendum: per quod notatur peccatũ, quod sola oratione potest deleri: & cum non fecisset nisi leuia, ipse tamẽ imputat sibi, quod notatur vbi dicit [nec est in spiritu eius dolus]. Dolus esset in spiritu eius, id est, in voluntate, si diceret se sine peccato esse, cum sciat neminem sine pecca-
1. Ioan. 1. to viuere. Vnde Ioannes, Si dicimus quia peccatum non habemus, nosmetipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Cum dicit beatos quibus hęc trina remissio fit, ostẽdit peccata iam recognoscere. ¶ Modo sic recognosco peccata, sed ante tacui me habere peccata, & [quoniam tacui, inueterauerunt ossa mea] id est, ad modũ veteris vestis appropiauerũt ruinæ robora mea. Bene dicit, inueterauerunt, & nõ destructa sunt: quia poterant reædificari. Tacui me habere peccatum [cũ clamarẽ] per ipsa opera me habere peccatũ [tota] id est, assidua [die]: Vel [cum clamarem] meam scilicet iustitiam. ¶ Ostendit sibi mala euenisse, quod tacuit. Continuatio, Prius tacui, sed modo [sum conuersus] id est, ita quod sim [in ærumna mea] id est, cognoscã me ærumnosum, id est, peccatorem: & præponit causam cõuersionis, cum dicit [configitur spina] suggestione, consensu, consuetudine. [Quoniam manus tua] id est, vindicta tua [grauata est] id est, grauior facta est [super me] & hoc [die ac nocte] id est, assidue. Grauata dicit à similitudine magistri, qui ingrauat super discipulum, vt faciat eum recognoscere delictum: conuersus dico [dũ configitur spina] id est, quia destruitur superbia, quæ ideo per spinam intelligitur, quia in spina est erectio hominis. Bene dico in ærumna [dum] id est, quia [configitur spina] id est, punctio peccati. ¶ Hic incipit confiteri. Dico conuersus sum, & deinde [cognitũ tibi feci] id est, confessus sum [delictũ meũ] id est, quod deliqui nihil faciendo [& iniustitiam meam] id est, quod cõtra vetitum feci [non abscondi] sed tibi manifestaui: non quòd aliquando tibi essent ignota, sed ille dicitur nota deo facere peccata, qui seipsum cognoscit damnabilẽ, & medicum requirit. ¶ Hic ostendit, quid prosit cognoscere peccatum. Delictum tibi feci cognitum, ex quo etiã [dixi] id est, deliberaui, scilicet, apud meipsum [confitebor domino iniustitiam meam] id est, mala opera mea: quod facere est aduersum me, qui prius peccata mea defẽdere consueueram [remisisti tu] non solum peccata, sed mala opera, scilicet [impietatem] id est, excusationem
Confeßio peccatorum. [peccati mei]. Licet autem deus dimittat peccata, ex quo homo in voluntate pœnitet, tamen confitendum est ministris Ecclesiæ: quia nisi confiterentur

cx

ex sua inobedientia damnarentur. Quod ostensum est in Lazaro, qui postquàm resuscitatus fuit, indiguit solui. ¶ Ponit commendationem confessionis, cum dicit sanctos orare pro remissione impietatis, quæ remissio habetur ex confessione. Bona est impietatis remissio, & [pro hac] habenda [orabit omnis sanctus in tempore opportuno] id est, in hac vita, in qua tantum valet oratio impetrare. ¶ Alia commendatio confessionis. Boni orabunt [veruntamen] habitantes [in diluuio aquarum multarum] id est, in submersione multorum peccatorum [non approximabunt] ad eum per aliquam cõfessionem. ¶ Et bene debent sancti orare ad te, quia [tu es refugiũ meum] id est, facis me securum [à tribulatione] peccatorum præteritorum [quæ circundedit me] & tu domine [erue me à circundantibus me] id est, dæmonibus & præsentibus peccatis: tu dico [exultatio mea] id est, de quo exulto, securus quòd cito eripias. ¶ Ponit hic quartam partem, scilicet per remissionem, quam facit Christus confitentibus. Continuatio, Bene dico te esse refugium, quia tu ipse dicis [dabo tibi intellectum] quo confitearis peccata tua, & [in via qua gradieris] id est, in bonis operibus, quibus ad deum incedis [instruam te] amodo dõ arma quibus possis pugnare, scilicet, virtutes: & quia sic instructus, sine dei custodia non possis persistere, dicit [firmabo super te oculos meos] id est, per misericordiá custodiá. ¶ Et quia dabo intellectũ [nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intellectus]. Similes essent equo, si nõ attenderent quẽ portarent, siue deum siue inimicum. Similes essent mulo, si non considerarẽt onera sua, an portarent peccata, siue bona opera. Vel per equum accipiamus gentilem populum, qui indomitus & effrenis legem nõ curabat: per mulum Iudaicum populum, qui durus & piger erat ad legẽ implendam. ¶ Dico nolite fieri, sed ô domine deus si tales fuerint [confringe maxillas eorum in chamo] id est, in minori penuria victus & vestitus [& in freno] id est, in maiori penuria victus. Chamus est ligatura qua ligantur domita animalia: frenus qua indomita: maxillas dico eorum [qui non approximant ad te] per confessionem. ¶ Per chamum & frenum corrige eos, & præter hæc sunt [multa flagella peccatoris] id est, quibus debent corrigi peccatores [sperantes autem in domino misericordia circũdabit] quia in nullo deficiet eis misericordia. Hęc verba sunt Christi ad patrẽ, ex quo dixit cõfringe. ¶ Misericordia circũdabit sperantes, ideo vos iusti qui in domino speratis [lætamini] in mente [& exultate] in corpore [et gloriamini] iam securi de gloria [omnes recti corde].

IN PSALMVM XXXII.

Titulus. Psalmus Dauid in finem.

EXultate iusti] Psalmus iste conuenit Dauid prophetæ, qui & hic loquitur, & facit cantilenã de laude dei, quæ mitigat tentationes diaboli, sicut cantilena Dauid mitigat spiritũ Saulis. Materia est laus dei. Eam ita tractat: admonet ad laudem dei, ponẽdo causas quare debeamus deũ laudare. In secunda parte ostendit illos esse beatos, qui deum laudauerunt. Intentio est admonere ad laudem dei, quod notatur in prima parte, à qua sic exultanter incipit. ¶ Vos impii nõ debetis exultare in domino,

mino, ſed vos [iuſti exultate in domino] & non in mundanis: bene dico, iuſti exultate, quia [rectos] illos qui exultauerint [decet laudatio] ſcilicet, vt
Pſal.49. laudent deum. Vnde dicitur, Peccatori dixit deus, quare tu enarras iuſtitias
Eccleſ.15. meas? Et item, Non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris. Vel ſi habeatur collaudatio, per eam laudãtium vnanimitas intelligitur. ¶Hic ponit partes laudationis, quam admonet facere nos dicens: quia decet rectos laudatio, ideo vos recti [confitemini domino in cithara] id eſt, laudate eum in corpore veſtro, & in ſubſtantiis inferioribus, ſcilicet, in eleemoſynis, quod per citharam ideo intelligimus, quia cithara eſt inſtrumentũ ab inferiori parte reſonans, & nos ab inferioribus, id eſt, ab iſtis mũdanis reſonemus ad laudem dei bene diſponendo ea: & non tantummodo ab inferiori parte, ſed [pſallite illi] id eſt, bene operamini [in pſalterio] id eſt, in ſpiritu: pſalterium dico [decẽ chordarum] id eſt, in ſpiritu implente decem præcepta legis. Per pſalterium accipimus ſuperiorem laudem, quæ eſt in ſpiritu, quia pſalteriũ à ſuperiori parte emittit ſonum. Hic notamus contemplatiuam: & vbi dicit, confitemini in cithara, actiuam vitam. ¶Et non ſolum in cithara & pſalterio, ſed [cantate ei canticum nouum] id eſt, laudate de tranſmiſſione filii ſui in mundum, quæ laus de incarnatione dicitur nouum canticum, quia non fuerat nobis cognitum: & etiam [pſallite ei in vociferatione] id eſt, laudate eum ita intenta deuotione, quòd eam humanæ voces non valeant explicare: & quia multi compuncti ita deum laudant, & tamen poſtea in peccata incidunt, addit [bene] id eſt, ita pſallite, vt vltra non velitis non pſallere. ¶Hic incipit cauſas reddere: quare ſic admoneat nos laudare deum. Continuatio, Ideo debetis deum laudare [quia rectũ eſt verbum] id eſt, præceptum [domini]. Nihil enim niſi rectum præcepit [& omnia opera eius in fide] id eſt, recta & fidelia ſunt. Vel [in fide ſunt] id eſt, ex fide haberi poſſunt, quia nulli fit remiſſio vel cõfeſſio, niſi prius in fide. Vel [in fide] quia quæcunque deus facit, cauſa confirmandæ fidei vel promouendæ facit. ¶Ideo quoque laudandus eſt, quia [diligit miſericordiam & iudicium] & non ideo dicit, quin ipſe quoque diligat, ſed quia ipſe potius operatur ſecundum hoc. Secundum miſericordiam operatur, cũ peccata remittit: ſecundum iudicium, cum & bonis & malis ſecundum meritorum qualitatem tribuit: quaſi ſic diceretur, Vnde habemus quod ipſe diligat miſericordiam? reddit cauſam, quia [miſericordia domini plena eſt terra] id eſt, homines in terra tota. ¶Oſtendit quomodo plena eſt terra miſericordia domini, quia [cœli] id eſt, Apoſtoli [ſunt firmati verbo dei] id eſt, in doctrina inſtructi, & exemplo verbi dei, id eſt, filii [& omnis virtus eorũ] id eſt, omnia miracula quæcunque ipſi fecerunt: vel fortitudo eorum contra aduerſa ſunt firmata [ſpiritu oris eius] id eſt, filii, per quẽ loquitur pater: filii dico eius patris: & hic notamus totã trinitatẽ. ¶Ideo quoque laudandus eſt, quia ipſe eſt [congregãs aquas maris] id eſt, mundanos homines, qui fluctuant ſicut aquæ maris: ponendo eos in Eccleſia [ſicut in vtrem] quia ſicut aquæ quæ ſunt in vtre coarctantur ne exeant: ſic iuſti poſiti in Eccleſia diuinæ paginæ inſtructione coarctantur, vt non niſi eo permittente qui poſuit, egredi valeant. Per

vtrem qui fit ex corio mortui animalis, intelligimus Ecclesiam, quę carnales mortificat cōcupiscentias: ipse dico [ponens abyssos] id est, profundos in sensu [in thesauris suis] id est, dedit eis partem thesaurorum suorum, conferendo eis cognitionem sapientiæ & scientiæ suæ, sicut fecit beato Paulo, qui cognouit eum profundi sensus. Vel ita, [Ponēs abyssos] id est, profundissimè tenebrosos [in thesauris suis] id est, vt sint pars thesaurorū suorum, vt per eos legitimè certantes remuneret, Sicut enim sapientia data est sanctis donū dei, sic etiam mali donum dei sunt, cum sanctis ad maiorem coronam dantur à deo, vt Decius beato Laurentio fuit ad maiorem coronam. ¶ Et ideo, quia talis est [omnis terra] & si non potest laudare, saltem [timeat dominum] sed si ex se non habet quod timeat [ab eo] domino [commoueantur] dico per inspirationē ad hoc vt timeant: commoueātur dico [omnes inhabitantes orbem]. ¶ Et iste bene poterit commouere, quia ipse creauit omnia: & hoc est [quoniam ipse dixit] id est, voluit [& facta sunt] omnia, id est, de informi materia, & in hæc formata redacta: & [ipse] prius [mādauit] id est, voluit [& creata sunt] id est, de non esse, ad esse venerunt, scilicet, facta est informis materia. Vel ita [Ipse dixit & facta sunt] omnia [ipse etiam mandauit] per Angelos, & omnia [creata sūt] disposita, id est, ordinatim facta. Sicut per Angelū missum Moysi lex fuit ordinata & facta. ¶ Dominus fecit omnia, & ipse [dissipat] id est, destruit [consilia Gentium] scilicet, de cultura idolorum, quando ad se conuertit omnia [reprobat autem cogitationes populorum] id est, Iudæorum, qui dicuntur populi, propter legem in qua viuere debebāt. Cogitationes istæ fuerunt de lege & loco retinendo, & cum dominum in sepulchro retinere putauerunt: & non tantum ipsorum minorum, sed [etiam reprobat consilia principum] id est, dæmoniorum, regum, ducum, & pontificum. ¶ Consilium eorum dissipatur [consilium autem domini] de reparatione humani generis, quam deus occultauit multis [manet in æternum] id est, immutabile est [& cogitationes eius] id est, dispositiones eius, quæ dicuntur [cordis] quia rationabiliter factæ sunt extundentur [à generatione vsque in aliam generationem] & iterum in aliam generationem. Dispositiones dei sunt, quicquid in omni tēpore est. ¶ Hic incipit secunda pars. Cōtinuatio, Et quia ipse dominus est talis [beata] est illa [gens, cuius est dominus] id est, quæ fecit dominum suum illum qui est [eius] velit, nolit [deus eius] id est, voluntarie cōstituit sibi illum dominum, qui est dominus eius potestate. Incipit enumerare beatitudines. Bene dico, quòd illa gens est beata, quia ipse est populus electus in hæreditatem dei: & hoc est [populus quem elegit in hæreditatem sibi]. Ideo beata hæreditas illa, quia dominus excolit doctrina et intellectu diuinorum fontium. Elegit dico, non quòd det eam possidendam alii, sed sibi. ¶ Beata est iterum illa gens, quia [dominus respexit] eam, id est, misertus est eius [de cœlo] id est, humanitate filii sui. Magna enim dei misericordia fuit, quòd verbum suum incarnari pro nostra fecit redēptione. In respexit intelligimus, quod homò longe propter peccatum à deo remotus erat: & postquam verbum incarnari fecit [vidit] id est, iam quasi ex debito reuelauit, dando vires [filiis hominum]

num]id eſt,rationalium.¶De cœlo[reſpexit de habitaculo ſuo]id eſt,de humanitate filii ſui,in quo ipſe habitauit : habitaculo dico [præparato] id eſt, magno conſilio & ſapiēti ad habitudinem domini ordinato: reſpexit [ſuper omnes qui habitāt terram]. ¶Enumerat iterum beatitudines.Continuatio, Reſpexit ille[qui finxit corda] id eſt, intellectus [eorum] hoc modo ſcilicet [ſigillatim]id eſt, nō omnibus eundē intellectū dedit, ſed ſingulis ſingulum [qui etiā intelligit omnia opera eorū]ſcilicet, quo intellectu faciāt:quicquid faciūt & hæc eſt maxima beatitudo.Cū enim noſtras infirmitates intelligit, cōfert ſua ſolatia nobis.Non tātum prædicta hęc facit deus,ſed etiā adiuuat reges & gigantes : quod auxiliū à deo verè neceſſarium eſt,quia ſine eo [non ſaluatur rex]id eſt,ille qui bene regit ſuam terrenitatem [per multam virtutem]ſuam ſcilicet,licet deus dediſſet ipſi multas virtutes[& gigas] id eſt,qui fortis eſt ad pugnandū contra inimicos dei, & velox ad currendū per viam propoſitam[non ſaluabitur in multitudine virtutis ſuæ]id eſt, per virtutem ſuam quàmuis habeat multam,niſi deo adiuuante.¶Equus etiam]id eſt,humana felicitas,quæ ſubleuat hominem,ſicut equus ſeſſorem, eſt[fallax ad ſalutem]quam videtur promittere:nec dico, quòd hæc felicitas tantummodo ſit parum fallax, ſed etiam quantacunque poſſit eſſe fallax eſt. Et hoc eſt, [in abundantia autem virtutis ſuæ] id eſt, in abundanti virtute diuitiarum, id eſt,in multitudidine diuitiarum[non ſaluabitur]aliquis hominū. ¶Hæc prædicta ſaluare nequeunt,ſed[ecce]id eſt,in manifeſto habetur ſaluatio,ſcilicet[oculi] id eſt,miſericordia[domini ſunt ſuper timētes eum , & in eis qui ſperant ſuper miſericordia eius] . Deus oculo miſericordiæ & ſe metuētes & in ſe ſperātes aſpicit.¶Qui ſperant ad hoc,ſcilicet[vt]ipſe[eruat]eos[à morte]æterna[& alat eos]in iuſtitia[in fame]ſcilicet,in hac vita,in qua iuſtitiam eſurimus:vel ad hoc continuatur quod dicit [oculi domini ſuper iuſtos] ad hoc ſcilicet,[vt ipſe eruat à morte animas eorū]. ¶Et quādoquidem dominus talis eſt,ſcilicet,quòd bene facit accedētibus ad eum,ideo[anima noſtra] ſcilicet prophetæ & conſimilium[ſuſtinet dominum, quoniam] ipſe dominus eſt [adiutor noſter] ad bene operandum [& protector] contra tela aduerſariorum.¶Bene dico quod ſuſtinet[quia]cum lætitia ſuſtinet:& hoc eſt [in eo lętabitur]id eſt,modo lætatur,& perſeuerabit lætando[cor noſtrum]. Et bene dico,quòd lætabitur, quia iam [ſperauimus in nomine eius ſancto]. ¶Et[quēadmodum ſperauimus in te ô domine]ita[fiat miſericordia tua ſuper nos] . Sperare in nomine domini eſt, ex hoc quod nomen ſuum orat, habere ſpem vitæ æternæ.

IN PSALMVM XXXIII.

Titulus. Pſalmus Dauid cum mutaret vultum ſuum coram Abimelech,& dimiſit eum,& abiit.

1.Reg.21. BEnedicam domino].Legitur in hiſtoria, quòd Dauid fugit perſecutionem Saulis,& venit ad regem Achis. Cumq́ aliquandiu ſub eo militaſſet,apud regem accuſatus eſt propter inuidiam.Timens ergo damnari Dauid ab eis,arreptitium ſe ſimulauit, & propte-

rea

rea dimisit eum Abimelech vel Achis:vnius enim regis nomina sunt,sed Achis propriũ est: & sic Dauid euasit,& abiit. Abimelech autẽ cõmune nomẽ erat regis terræ illius,& Achis propriũ:& ideò ponit nomẽ hoc Abimelech, quia & cõuenientius est,secundũ hoc quod nunc agit,propter interpretationem. Post illã autẽ mutationẽ,Dauid Psalmũ istum cõposuit: nec ideò ꝙ de illa mutatione carnali intẽderet, sed per illã spiritualẽ mutationẽ intellexit. Titulus sic exponitur,Psalmus iste cõuenit Dauid prophetę,habitus de hoc, ꝙ[cõmutauit vultum suũ]id est,volũtatẽ suã.Cum enim prius in carnalibus obseruantiis immorari voluisset,intelligẽs postea eas nihil valere, sed in solo deo confidendum esse. Licet enim secundum legem hostias immolaret,non tamen in illis confidebat : sed per eas sacrificium Ecclesiæ intelligebat . Mutauit dico [coram Abimelech] id est , Iudæis , qui dicuntur regnum patris. Dei autem patris omnium , Iudæi erant regnum . Coram Iudæis nihil valere sacrificia vitulorum , sed soli deo sacrificandum esse prophetauit , cum dixit , Non accipiam de domo tua vitulos , neque de gregibus tuis hircos. *Psal.49.*
Et iterum, Sacrificium deo spiritus contribulatus. Et iterum,Sacrificium & *Psal.50.*
oblationem noluisti , aures autem . Et sicut Abimelech reputauit eundem *Psal.39.*
Dauid esse insanum : sic Iudæi reputauerunt eum insanum , cum eum in ritus suos non confidere cognouerunt: & tunc Abimelech, id est, regnum patris , scilicet Iudæi , dimiserunt eum : etsi non corporaliter , tamen voluntate: & ita Dauid abiit,id est, ad alium ritum, id est, Christianum iam transiit . Potest etiam Christus loqui in hoc Psalmo, & conueniet expositio tituli,sicut historiali Dauid:sic Psalmus isti conuenit Dauid,id est,Christo,cum mutauit vultum, id est, voluntatem suam, cum prius legem ostendit, postea legem nihil valere,sed solum corpus suum sumendum esse,cum diceret,Nisi *Ioan.6.*
manducaueritis carnem filii hominis,& biberitis eius sanguinem,nõn habebitis vitam in vobis . Mutauit dico coram Abimelech, id est, coram Iudæis, & ideò dimiserunt eum Iudæi, id est, spiritualiter recesserunt ab eo:& etiam discipuli abierunt retro:& sic Christus abiit ab eis remotus à lege eorum.Materia est Christus secundum hunc nouum statum:hanc sic exequitur, In prima parte laudat hanc nouitatem sacrificii, & admonet consortes suos, vt secum laudent dominum. In secunda parte admonet fideles ad participationẽ dominici corporis,vt ad hoc se dignos pręparent.In tertia parte admonet rudes, vt ad hanc nouitatem accedant. In quarta parte ponit causas, quare sic accedendum,scilicet,quia deus bonis bona retribuit,& malis mala. Item monet omnes,vt ad hanc nouitatem accedant: & sic,siue Christus, siue propheta à laude dei ingreditur, dicens. ¶ Qui aliquando benedixi dominum pro temporalibus , modo [benedicam] id est , laudabo [dominum] non tantum cum Iudæos prosperat sicut solebam,sed[in omni tempore]& hoc bonis operibus inhærendo : & sicut laudabo eum in operibus , sic [semper laus eius in ore meo] id est, laudabo eum voce . Vel sic loquitur , Qui semper benedixi dominum,benedicam eum in omni tempore.¶Bene dico,laudabo dominũ, quia per hoc laudabilis erit anima mea : & hoc est [anima mea laudabitur]

id eſt, laudabilis apparebit habitans[in domino]& per hoc oſtendit dominũ laudabilẽ valde, cum propter acceſſum illius anima laudabilis cõprobatur: & quod ego dico[audiant manſueti]id eſt, intelligant humiles[&]audientes [lætentur]ſcilicet, de hac nouitate. ¶ Et quandoquidem anima mea per eum laudabilis eſt, ergo vos conſortes[magnificate dominum mecum]id eſt, prædicemus eum glorioſum inter multas Gentes: & nõ ſolum ipſum dominum magnificemus, ſed[exaltemus nomen eius]. Deũ exaltamus, cum eum omnipotẽtem prædicamus: & tum nomen eius, cum illud per multa loca effundimus: tendẽtes[in id ipſum]id eſt, in vnitatem, ſcilicet, in eodem affectu, eadẽ immutabilitate dominum veneremur. ¶ Vt populus inuitatus ad laudẽ dei feſtinaret, dicit quę bona ſibi inde prouenerint. [Exquiſiui dominum]id eſt, extra omnia quæſiui, poſtpoſitis omnibus tẽporalibus[& ipſe exaudiuit me] id eſt, ſui cognitionem mihi innotuit [& eripuit me de omnibus tribulationibus meis]id eſt, liberauit me à tribulatione peccatorũ & dæmonũ. ¶ Poſtquam admonuit ad cantandum, ſecum ad ipſam cõmunionẽ noui ſacrificii populos hortatur accedere. Continuatio: Quia hoc mihi fecit, ideò vos alii [accedite ad eum]per gradum virtutũ [& illuminamini]maiori cognitione dei. Quanto enim magis aliquis ad deũ accedit, tãto eum deus ſua abundãtiori cognitione perfundit: vel[illuminamini]ſacra præceptione: & poſtq̃ illuminati fueritis[facies veſtræ]id eſt, intellectus veſtri[nõ cõfundentur]. Illi
Ioan. 6. enim qui nõ intelligũt, erubeſcunt: ſicut illi qui abierũt retro, dicẽtes, Durus eſt hic ſermo. ¶ Dico accedite, illuminamini, & habebitis auxiliũ angeli domini cuſtodiẽtis vos: & hoc eſt, Immittit angelũ dominus: & de hoc poteſtis eſſe certi exẽplo mei, quia[iſte pauper]ſcilicet, vel quilibet verus pauper[clamauit, & dominus exaudiuit eum, & ex omnibus tribulationibus eius ſaluauit eum]vt ſupra expoſitum eſt. ¶ Et ſicut dominus immiſit angelum ad me ſaluandũ: ita[immittet angelũ]cœleſtem ſpiritũ, vel angelum, id eſt, Chriſtũ, qui eſt angelus magni cõſilii: vel angelum, id eſt, quẽcunq; probũ virũ[in circuitu timentiũ eum]id eſt, in omni parte, id eſt, in omni neceſſitate defendit timentes eum: & ipſe vel angelus, vel dominus miſſus[eripiet eos]. Vel vt in frequẽtiori inuenitur[immittit]id eſt, immiſſionẽ facit ad defenſionẽ[angelus domini]vt immiſſio angeli ſcutũ ſit[in circuitu timẽtiũ eum]. Hãc literã cõprobat alia trãſlatio, quę habet: circundat angelus domini in gyro timẽtes eum. ¶ Dico accedite, illuminamini, & accedentes & illuminati[guſtate]dominici corporis refectionem. Qui enim non accedẽs p̄ virtutes, & nõ illumi-
1. Cor. 10. natus guſtaret illud, iudiciũ ſibi mãducaret & biberet. Guſtate dico[& videte]id eſt, intelligite, quia dominus ipſe Chriſtus eſt, quẽ vos guſtaſtis: & ipſe [dominus ſuauis eſt]quia peccata dimittit, homines in virtute conſeruat, & tãdẽ cõfert vitam æternã: & quia talis eſt[beatus eſt vir]ille, nõ qui legalibus cõfidit ſacrificiis, ſed[qui ſperat in eo]. ¶ Quia dixerat deum ſuauẽ, ne eius ſuauitas tædiũ generaret, ſubdit, quãuis ſit ſuauis, tamẽ[timete]eũ[dominũ] offẽdere[ſancti eius]. i. ſanctificati ab ipſo: nõ dico minores, ſed quãtumcũq; ſitis excelſi meriti[quoniã non eſt inopia timẽtibus eũ]. Quomodo enim indigerent

digerent illi qui deum habēt, qui est omne bonum? Licet has miserias tēporales sustineāt,tamen nō pro inopia, sed pro summa gloria sibi eas reputant. ¶Timētes deum nō esuriūt,sed[diuites]id est, terrenorū amatores[eguerūt] spirituali refectione dominici corporis: nec tamē neglexerūt,sed potius multum desiderauerūt per naturā: & hoc est quod dicit[& esurierunt:inquirētes autē]nō mundana, sed solū[dominū,nō minuētur omni bono]id est,habent dominū,qui est omne bonū sine imminutione, quia eis omnia necessaria cōferet. Vel ita,diuites eguerunt virtutibus,& esurierunt dominicā refectionē. ¶Hic incipit tertia pars,in qua rudes admonet.Continuatio, Quia inquirētes dominū nō minuētur aliquo bono,ergo vos[filii] derelicta impietate[venite]ad fidē, & hāc institutionē accipite,&[audite me]id est,doctrinā meam intelligite, & ego[docebo vos timorē domini]id est,quomodo dominum timere debeatis.Rudes,quāuis extra Ecclesiā,tamē paterna affectione filios vocat, sicut Abrahā diuitem, in inferno quoq; positum legitur appellasse filiū. ¶Docebo timorem domini, ex qua doctrina vitam habebitis:& hoc tali interrogatione dicit,quam omni assequatur assensu.Quis enim homo tam fatuus, qui aut dicat, vitam nolo, aut dies videre bonos non cupio? & hoc est [Quis est homo qui vult vitam]nec dico de vita acta in miseria : sed quis est ille[qui diligit videre dies bonos]id est,vitam æternam,scilicet vitam actam in bonis diebus? ¶Dico docebo timorē domini,hūc scilicet[prohibe linguā tuā]scilicet[à malo].i. ne in aperto mala loquaris,nec etiā mala loquaris intentione bona:& hoc est[& labia tua ne loquātur dolum].¶Diuerte]etiā,id est,declina[à malo]opere:& quia hæc nō sufficiunt,addit[& fac bonum].Et quia caro semper repugnat spiritui,& vult vt non faciat bonū, dicit[inquire pacē]cum carne, scilicet reprime eam:& quamuis nunq̄ inuenire possis, quia semper repugnat,tamen semper[persequere eam]id est, opprime eam. ¶Hic incipit quarta pars.Dico fac bonū,quia[oculi domini]sunt[super iustos]per misericordiā:& si ipsi aliquid petunt[aures eius]id est, clementia & potentia eius sunt paratæ[ad eorum preces]exaudiendas. ¶Dominus exaudit iustos, malos autem damnat:& hoc est [Vultus autē domini]id est,vultuositas, scilicet,ira domini est[super facientes mala, vt perdat de terra]scilicet, viuētiū, non solū eos, sed etiā[memoriā eorū]. Tūc enim perdita erit memoria eorū, cum nullus sanctorum super eos aliqua pia actione mouebitur . Vnde dixit Abrahā,Inter nos & vos magnū chaos firmatum est. ¶Oculi domini super iustos, Et de hoc possumus esse securi , quia dominus exaudiuit priores patres: & hoc est[clamauerunt iusti, & dominus exaudiuit eos, & ex omnibus tribulationibus eorū liberauit eos].¶Et sicut liberauit eos,sic[est]modo[iuxta].i.benignus[his qui tribulato sunt corde]scilicet,cōpunctione peccatorū: & ipse[saluabit humiles spiritu]id est,illos qui nihil reputāt ex se, sed ex solo deo omnia . ¶Dico saluabis eos,sed tamen remanent[multę tribulationes iustorū].Iustorū enim propriū vt tribulētur, &[de his omnibus liberabit eos dominus]cū ducet eos in regnū suū.¶Tandē liberabit eos dominus,& interim[custodit omnia ossa]id est,omnes virtutes & fortitudines[eorū]& quod Luc.16.

nullum damnum de virtutibus suis passi sunt: & hoc est[vnũ ex his non cõteretur]quia dominus non sinet eos deficere. ¶ Isti non conterentur[Mors autem peccatorum pessima] qua imminente, peccatores damnationem æternã incurrunt, & vitam turpissimã: & hoc est, ꝙ[qui oderunt iustum]scilicet, ipsi peccatores[delinquent]id est, peccabunt. Hic pro iustis contrariũ. Continuatio, Mors peccatorum pessima est[animas autem seruorum suorum redimet] id est, redemptos per sanguinem filii deducet ad vitam æternã: & vitam eorũ præsentem faciet mundam: & hoc est[non delinquent qui sperant in eo].

IN PSALMVM XXXIIII.

Titulus. In finem Psalmus ipsi Dauid.

IVdica domine nocentes me] Psalmus iste conuenit Dauid, id est, Christo: dirigẽs nos in finem. Intendit enim nos admonere ad passionem. Materia est passio & resurrectio. Eam sic exequitur, In prima parte ponit orationẽ. In secunda enumerat passionẽ cum exultatione resurrectionis. In tertia, quid illa passio & resurrectio efficiat: sicut in Psal. Deus deus respice in me, passionẽ enumerat, sic in isto: sed quàmuis de eodem dicat, tamen semper de eadẽ materia diuersa dicit. ¶ In oratione quã proponit, orat sibi & inimicis, tam conuertendis, quàm non conuertendis: nõ conuertẽdos dæmones accipimus, & obstinatos Iudæos, quibus sic imprecatur[Domine iudica]id est, damna[nocentes me]id est, dæmones, vel incõuertendos Iudæos: & ipsos[impugnantes]non tamen expugnantes[me]tu[expugna]id est, deuince. Expugnati erant in resurrectione Christi: quia nõ potuerunt eũ retinere in morte, sicut putauerũt: & hic iam sibi incipit orare. ¶ Expugna dico, & vt possis expugnare[apprehẽde arma & scutũ]id est, qui ante occulte, modo euidenter operare in me arma, quibus possim inimicos deuincere: & scutũ, quo me defendas. Hæc autem arma & scutũ sunt voluntas dei: & tu qui aliquãdo videris sedisse[exurge]manifeste[in adiutoriũ mihi].i. ad cooperandũ mihi. ¶ Exurge dico ad cooperãdũ mihi, &[effunde]id est, notifica mũdo[frameam]id est, animã meã, qua tu diabolũ deuicisti[& cõclude] inimicos, ne nomẽ eorũ dilatetur: quod facere, erit[aduersus eos qui me persequũtur]. Ipsi enim nomẽ meũ volũt cõcludere, & suũ dilatare. Quod per singula petam[dic animæ meę]in ipsa impletione rei [ego sum salus tua]omnimoda. ¶ Hic incipit orare de cõuersione inimicorũ, quos præuiderat cõuertẽdos. Effunde frameã[quęrẽtes animã meã, cõfundãtur]id est, habeãt erubescentiã de peccatis suis, & deinde[reuereãtur]id est, timeãt me & honorent. ¶ Et nõ solũ quęrẽtes actu animã meã, sed etiã[cogitãtes mihi mala] scilicet, cõsentiẽtes faciẽtibus[auertãtur]à via sua mala: ita vt sint[retrorsũ].i. sequãtur me: & sic auersi[cõfundãtur].i. erubescãt de peccatis suis præteritis: quæ memoria erit eis custodia virtutũ. ¶ Et ponit ꝑ quod possint retrorsũ auerti, dicẽs[fiãt tãꝗ puluis ante faciẽ vẽti]. Per ventũ sãcti spũs impulsionẽ accipimus: & orat ꝙ sicut puluis vẽto materiali à terra erigitur, ita isti à spiritu sancto à terrenis ad amorẽ cœlestiũ eleuẽtur: & si ipsi nõ assẽtiũt spiritui, sit[angelus domini]siue malus siue bonus[coarctãs eos].i. coërcẽs ad cõuersionẽ, siue per

ue per pœnā,siue p infirmitatē,siue quolibet alio modo. In hoc versu duo genera correctionis notamus, vnū volūtariū, aliud coactū. ¶ Et fiat via illorū] id est, mala opera eorum, quę prius eis lucida videbātur, videantur [tenebræ] id est, tenebrosa vt vlterius timeant incedere per ea sicut per tenebras: & eadē in qua se prius firmiter stare putabant fiat eis [lubricum] id est, lubricosa, vt intelligant neminem firmiter posse stare: si hoc nolunt cognoscere [angelus domini] sit [persequens eos] quacunque impulsione. Hic quoque notātur duo genera correctionis. ¶ Et [quoniam absconderūt mihi interitum laquei sui] id est, occultos laqueos parauerunt mihi, qui laqueus erat causa interitus: absconderunt dico [gratis] id est, sine merito meo: & quoniam [exprobrauerunt animam meam] dicētes, dæmonium habes, & similia: & hoc [superuacue]. In hoc quidem vacue, quia nō erat quod dicebant: In hoc superuacue, quia immunis à peccato filius dei erat. ¶ Et quoniam hoc fecerunt, veniant eis pro illis malis bona: & hoc est [veniat] id est, paretur [illi] populo [laqueus] id est, doctrina qua illaqueetur [quem ignorat] id est, sicut mihi ignoranter parauerunt laqueū, sic illis ignorantibus paretur: & nō tantum paretur laqueus, sed etiam [cadat] populus ille in laqueū, id est, ipsa doctrina efficax sit in eis: ita dico in laqueū, quod [in idipsum] id est, laqueus iste sit laqueo similis quē parauerunt, vt sicut laqueo suo me prorsus retinere voluerūt, ita isti laqueo isto retineantur. *Si habeatur, in laqueo ipso, idem erit.* Dico laqueus apprehēdat eos [& captio quam abscōdit] id est, mors quam Christo occulte parauerunt [apprehendat eos] id est, causa sit quare ipsi moriantur in peccatis suis. Vel sic potest legi ad malum, Isti conuertantur, illi autem [fiant tanquam puluis ante faciem venti] id est, moueantur in primo ictu tentationum: & [angelus domini] id est, diabolus: qui ideò dicitur nuncius domini, quia per eum dominus iram infert malis: sit [coarctans eos] ad grauiora mala [fiat etiam via illorum] id est, institutio eorū [tenebræ] vt per eam excæcati fiant à cognitione veritatis: & fiat eis via ipsorū [lubricum] id est, lubricosa, vt semper de vitio in vitium cadant, & propter hoc sit [angelus domini persequēs eos] id est, deducens eos de vitio in vitium vsque ad interitum. Et [quoniam gratis abscōderunt mihi interitum] laquei scilicet: & [quoniam exprobrauerunt animam meam superuacue] vt supra [veniat illi] populo [laqueus] id est, paretur eis occulta destructio [quem ignorat] id est, quē ipse nesciat: sicut completum est in occulta destructione per Titum & Vespasianum: & non tantum paretur, sed etiam habeat efficaciam in eis: & hoc est [cadat] populus [in laqueum ipsum] vt supra expositū est. Vel idē est, in laqueo, vel cadat in laqueū [in ipso] id est, ipsa machinatione: & [captio quam abscōdit apprehēdat eū] scilicet, illa vis quam ipsi parauerunt domino, sit causa quare ipsi destruantur corporaliter. ¶ Hic incipit secūda pars. Illis ita eueniet [anima autē mea exultabit in domino] & hæc exultatio fuit in passione spe resurrectionis [& delectabitur] in ipsa resurrectione [super salutari suo] id est, de saluatione, vel diuinitate sibi vnita. ¶ Et tūc [dicēt] in re ipsa [omnia ossa mea] id est, omnes virtutes meę [ô domine] qui es [eripiēs] per quandā violentiā [inopē] id est, genus humanum

[de manu fortiorum eius]inopis,id eſt,de manu fortiorũ diabolorum:& etiá eripiens[egenum & pauperem]id eſt,humanum genus[à diripientibus eum] id eſt, à miniſtris diabolorum, qui ex præcepto diabolico genus humanũ ad diuerſa peccata diripiunt. [Quis ſimilis tui?] Inops dicitur humanũ genus, ſecũdũ hoc quòd erat paſſibile & mortale,& in dominio diaboli erat:egenũ, ſecundum hoc ꝙ ſicut ille egenus eſt,qui victum ſuum cum labore quęrit:ſic ipſum quoque quærit aliquam cognitioné de deo, & tamen adhuc erat pauper, quia modicum in eius cognitione proficiebat. ¶ Præmiſſa exultatione, de paſſione narrare ingreditur.Continuatio:Quãuis ita exultet anima mea, tamen non remouentur humanæ miſeriæ. [Surgentes inquit teſtes] qui ideò iniqui dicuntur, quia alter mẽdacium alterius teſtimonio comprobat[interrogabãt me]id eſt, accuſationes imponebant mihi per interrogationes [quæ ignorabam]id eſt,quę facta neſciebam.¶ Retribuebant etiam mihi mala pro bonis]quę feceram eis,ſupple,in ſancta doctrina, ſcilicet[ſterilitatem animæ meæ].In hoc enim erat anima mea ſterilis,ꝙ incorporare eos mihi non poteram.Cibus enim meus,eorum ſalus & fides. Vnde locutus Samaritanæ,dixit

Ioan.4. diſcipulis rogantibus vt manducaret, Ego cibum habeo quem vos neſcitis. ¶ Ipſi retribuebãt mihi mala[ego autem]non vindicabam me de eis, ſed[induebam me]id eſt, cooperiebam diuinitatem meam[cilicio]id eſt, pœnitentiali veſte. Carné ſuam vocat pœnitentialé veſtem,quia in ea pro peccatis populi ſuſtinuit pœnam. Coorperta erat diuinitas, quando ſuam non oſtendebat potétiá. Induebar dico cilicio[cum illi mihi moleſti eſſent] id eſt,quàmuis mihi moleſti eſſent:cum alii ſoleant potentiam oſtendere.¶ Et etiam[humiliabam animam meam]id eſt, affligebá animá meam [in ieiunio] ſcilicet, quia eorum ſalute non poteram refici: vel in ieiunio corporali, & etiam orabam pro eis : & quia non repererunt orationem meam, illa[oratio mea in ſinum meum conuertetur]id eſt,mihi erit vtilis:ſecũdum quod ipſe dominus in Euangelio dixit Apoſtolis,In quamcunque domum intraueritis,primum

Matth.10. dicite,pax huic domui:& ſi ibi fuerit filius pacis,requieſcet ſuper eũ pax veſtra:ſin autẽ,ad vos reuertetur, id eſt, ſi veſtra oratio non proſit eis,vobis ſalté proderit.¶ Humiliabam &[ſic complacebam mihi]vel deo patri:ſic ſcilicet, habendo populum illũ[quaſi proximũ & quaſi fratré]carnalé:quia tantũ diligebá eum,quantũ ſi frater meus carnalis eſſet:& cũ nollet mihi acquieſcere [humiliabar]id eſt, affligebar pro eis ſic[quaſi]aliquis [lugens & cõtriſtatus] lugens in corpore, cõtriſtatus in anima. ¶ Ego ſic humiliabar pro eis [& ipſi tamen lætati ſunt aduerſum me,& conuenerunt] ſcilicet,in hanc voluntaté, & [congregata ſunt ſuper me flagella] id eſt, multiplicata, & ego[ignoraui] quare hoc facerent,quia ſcilicet non promerui.¶ Etiam[ſunt diſſipati]vidẽtes eius miracula, cum dicerent alii,quia bonus eſt, alii autem non,ſed ſeducit turbas:& in paſſione ipſa cum viderẽt terræmotus, Et quamuis eſſent ſic diſſipati[nunquàm] tamen ſunt [compuncti] in quo maxime eorum nequi-

Ioan.8. tia aggrauatur:ſed potius tẽtauerũt me,adducẽtes ante me mulierem adulte-

Matth.26. ram:dicẽdo etiam, Si filius dei es,deſcende de cruce[ſubſannauerũt me]cum

aliquam

aliquam infirmitatem humanæ naturæ in me cognoſcerent, & non ad horã: ſed[ſubſannatione]id eſt ,aſſidue: & cum nihil in me mali inuenirent [frenduerunt] .ſ.beſtiali more[ſuper me dentibus].i. corroſionibus ſuis.¶ Ipſi ita contra me faciunt,ſed tu quidem[quando reſpicies]miſericorditer,vt de eorum poteſtate me liberes? Reſpice domine,&[reſtitue animam]redditam cor pori,remotam[à malignitate eorũ].i. ab inferioribus Iudæis malignantibus, &[vnicam meam].i.animã meam ipſam, quæ vnica eſt:quia nullam partem habet:vel vnicam.i.carnẽ meam,quæ vnica eſt immunis à peccato [reſtitue] fac immortalem & impaſſibilem,ereptam[à leonibus].i. à principibus Iudæ orum & aliis . ¶ Incipit tertia pars, in qua oſtendit quid boni eueniat de ſua paſſione et reſurrectione,ſcilicet,laus dei,conuerſio impiorũ,exultatio iuſtorum.Reſtitue:quod ſi feceris[cõfitebor tibi]id eſt,laudabo te [in Eccleſia ma gna]ſecundum numerum:quia de multis cõficitur,nec tamen congregata de paleis,ſed[in populo graui].i. ſtabili per virtutem[laudabo te].¶ Ego lauda bo te,illi autem qui aduerſantur mihi,inique inferendo mala [non ſupergau deant].i.ſi gaudent ad tempus,non gaudeant vſq; in finem:nec illi[qui oderunt me gratis]id eſt,ſine merito meo : [& annuunt oculis] id eſt,alios nutu oculorum prouocant ad deriſionem meã.¶ Non ſupergaudeant,nec debent ſupergaudere,[quoniam mihi quidem pacifice loquebantur]& loquentes pa cifice[cogitabant dolos]in corde:& illi doli non erant,vt auferrent mihi exteriora,ſed[in iracundia]ſcilicet,ad mortem meam intendentes:iracundiam dico[terræ]pro terra ſcilicet & ſuo regno retinendo, Timebant enim perdere locum & gentem, niſi Chriſtum occiderent .¶ Et dilatauerũt ſuper me os ſuum]cum dicerent,Crucifige,Crucifige eum: &[dixerunt,euge euge]id eſt, bene bene[viderunt oculi noſtri]de iſto quod optauimus. ¶ Ita ipſi mihi fecerũt,ſed tu[domine vidiſti]id eſt,cognouiſti eorum nequitiam,& meam innocentiam,& ideo[ne ſileas]ſed profer ſentẽtiam : & tu[domine ne diſcedas a me]. Quàmuis ſit ſecurus quod deus non diſcedat ab eo,tamen quia nihil ſcit ſe habere ex humanitate,orat,vt det aliis exẽplũ orandi,quia nihil prorſus in ſua humanitate confidere debent. ¶ Dico ne diſcedas , potius[exurge & intende iudicio meo] id eſt,conſidera quale iudicium ſit factum de me,tu dico qui es[deus meus] .Et quia ſi ſolum iudicium aſpiceret,haberet eum furẽ,quia inter fures dãnatus eſt,addit[& attende cauſam meam] id eſt, totam placitationem conſidera , ſcilicet , quod ego ſemper erga eos innocenter me habui:tu dico qui es[deus meus] . ¶ Intende in cauſam meam,& [iudica me ſecundum iuſtitiam tuam]id eſt, ſecundum hoc quod exigit iuſtitia tua[do mine deus meus] [& non ſupergaudeant mihi] ſcilicet[non dicant in cordi bus ſuis,euge euge animæ noſtrę]de hoc quod retinuimus eum in morte:nec dicant in ore[deuorauimus eum]id eſt,deſtruximus eum. Hic quoq; non du bius de ſe orat,ſed nobis proponit exemplum. ¶ Hoc non dicant,ſed potius [qui gratulãtur malis meis, ſimul]omnes[erubeſcant & reuereantur]id eſt,ti meant & honorent me. ¶ Et non tantum qui conſentiunt facientibus mihi mala,ſed etiam[qui loquuntur maligna ſuper me,induantur cõfuſione & reuerentia]

Ioan.11.

uerentia]. ¶ Isti erubescant, sed [qui volunt iustitiam] scilicet imitari [exultent] in corpore, & in anima [lætentur] & illi [qui volunt] id est, diligunt, petũt [pacem serui eius] id est, illá pacem quã ego, qui sum seruus eius, posui inter deum & hominem [& dicant semper magnificetur dominus] de pace illa data hominibus. ¶ Isti magnificẽt dominũ [& lingua mea meditabitur iustitiam tuam] id est, meditate annunciabit: & non tantum iustitiam tuã, sed [tota die] iustitia annunciabit [laudem tuã] id est, te laudabilem: sicut de creatione cœli Christus in propria persona laudem dei annunciauit, & etiam per eos hodie, per quos loquitur, ipse annunciatur. Quòd dicit linguam meditari, quod cordis est proprium facere, ex vnione membrorum, quod cordis est linguæ attribuit.

IN PSALMVM XXXV.

Titulus. In finem seruo domini Dauid.

DIxit iniustus]. Psalmus iste cõuenit propriè prophetę Dauid seruo domini: qui bene in hoc Psalmo comprobatur seruus domini, quia in hoc Psalmo ostendit peccatorem omnia peccata sua non à deo, sed ex se omnia habere. Iustum verò nihil iustitiæ, nisi ex solius dei pietate habere. Psalmus dico dirigens in finem, id est, Christum. Materia est iustus, & secundario impius. Modus verò talis est, In prima parte Psalmi, impium cum sua accusatione describit. Cum enim impius diceret, non possum me abstinere, quia sic sum creatus, talis est mea natura, ostendit eum falso queri de sua natura: & corruptionem non à sua creatione & natura, sed à sua voluntate habere. In secunda parte describit iustum non cum sua laude, sed cum laude dei. Iustus enim nihil boni ex se, sed omnia bona ex solo deo hic ostenditur obtinere. Intendit autem nos admonere, vt vitia ex nobis esse, bona autem à deo cognoscamus. ¶ Nolite vos excusare de peccatis vestris, quia [dixit] id est, deliberauit quidam [vt delinquat in semetipso] id est, non ex sua natura, non ex coactione, sed ex sua voluntate hoc fecit: nec etiam attendit deum iudicem futurum vnicuiq; secundum merita: & hoc est [timor dei] qui omnibus prępositus est [non est ante oculos eius] id est, in sua cõsideratione vt vel inde cogitet. In hoc maximè notatur nequitia ipsius, quòd ex voluntate peccat, & nullatenus timore futuri iudicii refrenatur. ¶ Bene dico, ꝙ timor dei nõ est ante oculos eius [quoniam] ipse [dolose egit] cum diceret se non ex sua voluntate, sed ex sua natura & creatione ex necessitate peccare: quod quidẽ dolus erat, quia licet hoc diceret, tamen in sua conscientia ex seipso peccatum esse sciebat, & hoc tãtum in conspectu hominum: quia homines putabant eum verũ dicere: sed in conspectu dei intantum dolose egit [vt iniquitas eius] ab ipso eodem [inueniatur ad] dei & hominum iustorum pertinere [odium]. ¶ Iniquitatem per partes exequitur, & ostendit iniquitatẽ eius & in cogitatione & in verbis & in actu. Continuatio, Bene dico iniquitas eius, quoniam [verba oris eius iniquitas & dolus] natura: iniquitas, id est, blasphemiæ contra deum, & dolus est in proximum: quia etiam si bona dicat, tamen hoc seductoria intentione facit: & ne

ille

ille per ignorantiam se excusaret,ostendit eum inexcusabilem,cum dicit[noluit intelligere cum bene ageret]vel in verbis vel in factis. Dederat enim deus homini rationem,qua quicquid sibi esset agendum posset intelligere: & liberum arbitriũ restituerat,quo posset diuinæ gratiæ assentire. ¶ Verba sunt iniquitas,& etiam in cogitatione est iniquitas: & hoc est [iniquitatem meditatus est in cubili suo]id est,in corde: quod cubile ideo dicitur, quia sicut in cubili suo aliquis,sic in corde anima stultis occupata cogitationibus, requiescit : & non tantum meditatur iniquitatem , sed etiam [astitit] diutissimè immorando[omni viæ non bonæ]omni malæ operationi, scilicet, cum furibus furatus est, cum mœchis mœchatus est, &c . Et cum natura exigeret, vt ipse in se & in aliis mala odiret[malitiã non odiuit] & hic illius nequitia maximè aggrauatur. ¶Hic incipit de secunda parte.Cõtinuatio,Iniustus habet ex se sua peccata, sed ô[domine misericordia tua est in cœlo]id est,misericordia tua facit aliquos esse cœlos,id est,iustos: quia nemo per se, sed omnes per te habent iustitiam[& etiam veritas tua]id est,cognitio veritatis protẽditur [vsque ad nubes]id est,sanctos Apostolos,qui ideo nubes dicuntur,quoniam pluunt rorẽ cœlestis gratiæ fidelibus:ex illis nubibus venit ad nos illa cognitio veritatis. ¶Misericordia ex deo,veritas ex deo,iustitia etiam ex deo:& hoc est[iustitia tua]id est,iusti sunt[mõtes dei]id est, comparabiles mõtibus. Nam sicut in montibus sol mane relucet, & inde descendit in valles, sic cognitio dei in ipsis Apostolis reluxit, & exinde ad alios homines per eosdem Apostolos descendit:& ne per montes accipiamus elatos huius seculi, addit [dei]. Et ne aliquis diceret,quare hos potius elegit,& hos reprobauit,subdit [iudicia tua abyssus multa]id est, tantæ profunditatis, quòd eam nemo potest cognoscere. ¶ Vere iudicia tua abyssus multa,quia tu saluabis vtrosque & rationales & irrationales: & hoc est ô[domine] tu [saluabis] spirituali saluatione[homines]id est,rationales[& iumenta]id est,irrationales,faciens eos rationales,sicuti fecisti Paulum:vel saluabis corporali saluatione,ministrãdo eis necessaria huius vitæ:& etiam multis aliis modis[multiplicasti misericordiam tuam]hoc faciendo[quemadmodum]id est,quantum multiplicasti misericordiam tuam.Sciendum quod licet Dauid & Apostolus aliquid cognouissent de consilio dei,quare quosdam eligeret, quosdam reprobaret, tamen noluerunt aperire,quia cognouerunt quod hoc potius noceret quàm prodesset.¶Tu saluabis homines & iumenta,sed illi irrationales male vtuntur saluatione tua, quia non sperant in te [filii autem hominum] id est, rationales [sperabunt in tegmine alarum tuarum]quia sicut pulli non possunt nutriri, nisi sub alis matris,sic intelligunt se non posse subsistere cõtra æstum diaboli, nisi protecti alis,id est,misericordia & veritate dei. Vel ita,tu saluabis bonos & rationales spirituali saluatione,& ipsi non erunt ingrati, sed sperabunt in tegmine alarum tuarum. ¶Ipsi sperabunt in te, nec fraudabuntur à sua spe, quoniam[inebriabuntur ab vbertate domus tuæ]id est, spiritualibus donis, quibus abundat domus tua, id est, Ecclesia. Inebriabuntur dicit per simile, quia sicut aliquis inebriatus solutus est à curis, sic iustus per spiritus sancti

habitationem vacuus est ab appetitu terrenorum: & etiam [potabis eos] spiritu sapientiæ, cui nemo possit resistere: & hoc est quod dicit[torrente] [spiritu dico vel torrente voluptatis tuæ]id est, gratiæ, quia gratuito das illum hominibus. Vel[voluntatis tuæ] in qua maxime delectaris, quoniã multum torrens tibi placet.¶Dico potabis eos, & bene poteris [quoniam apud te est fons vitæ] id est,origo totius boni [& in lumine tuo] id est, Christo,scilicet, Ioan.14. in cognitione tui : iuxta illud, Qui videt me, videt & patrem, & cum videbimus lumen,id est,patrem,& spiritum sanctum. ¶Et vt possimus videre lumen illud[prætende]non illis qui nolunt te scire, sed[sitientibus te]id est, credentibus in te: & prætende [iustitiam his qui recto sunt corde]. ¶Et vt possim peruenire ad lumen illud [non veniat mihi pes superbiæ] id est, affectio superbiæ. Per superbiam omne peccatum accipimus,quia in omni peccato superbia est, id est, contemptus dei.Pes singulariter & nõ pluraliter dicit:quia qui stat in superbia,nunquam stat firmiter,sed semper est pronus ad ruinam,sicut ille qui stat vno pede.Modo orauit quòd non veniat superbia, id est, effectus peccati ex se : nunc orat vt alterius suggestio eum ad peccandum non moueat,dicens [& manus]id est,persuasio [peccatoris non moueat me] à bono proposito. ¶Dico non veniat pes superbiæ, quia [ibi] id est, in pede superbiæ [ceciderunt qui operantur iniquitatem] & inde [expulsi sunt] à regno dei, & postea [non potuerunt stare] id est,regnum dei vlterius obtinere.

IN PSALMVM XXXVI.

Titulus. In finem Psalmus Dauid.

NOli æmulari]. Psalmus iste conuenit Dauid prophetæ vel cuilibet iusto:dirigens in finem,id est,in Christum, sicut & cæteri Psalmi. Videns propheta vel quilibet iustus,qui hic loquitur, impios prosperari,& iustos cõculcari ab impiis, & quod quidam simplices iusti inuiderent potentiæ illorũ,et vellent vlcisci iniurias ab eis illatas,aliquando etiam vellent conformes fieri eis,ponit contra hanc saluberrimam doctrinam,quam Augustinus saluberrimum potũ nominat. Materia est iustus, & econtrario impius,secundario tamẽ.Modus est talis,quòd eam materiã sic diuidit. In primis agit de iusto, admonẽdo eum ne moueatur inuidia erga impium,vel imitatione,vel ira, intermiscendo quædam de impio. In secunda parte ponit,quid impius erga iustũ faciat,admonendò ipsum vt patienter sustineat. In tertia parte ponit præmia iusti,cũ admonitione & dãnatione malorum, per quod iustum, ne malum velit imitari,deterret. Intentio est, per hæc omnia simplices consolari, vt nullatenus propter impiorum nequitiam vel iniuriam moueantur.¶Veluti si dicat propheta vel iustus ille qui loquitur,Frater simplex [noli æmulari]. Aemulari dicitur moueri erga aliquem, 2.Cor.11. siue ad dilectionem,siue ad inuidiã. Vnde Apostolus, Aemulor enim vos dei æmulatione.Et de vtroque hic simplex admonetur, vt neque imitetur malignantes,imitando eorũ malitiam,neq; inuidendo eis.Noli æmulari dico[in malignantibus]id est, in consideratione malignantium,id est,maleuolorum,

vt vel

vt vel imiteris,vel inuideas[neque zelaueris]id eſt,perſequaris[facientes iniquitatem].In zelare quandam notamus maiorem affectionem,quàm in ęmulari. ¶Ponit cauſam quare iuſtus ſimplex nõ debeat erga malos inuidia moueri[quoniam tanquã fœnum areſcet]neq; hoc differetur, ſed[velociter]fiet. Fœno comparamus potentes huius ſeculi : quia ſicut fœnum floribus ornatum & viride cito areſcit,ſic iſti ornati & virentes in gloria huius ſeculi cito deficiunt[& cito decidunt, quemadmodum olera herbarum]id eſt , olera in horto non bene culto,ſed agreſti,quibus plebs inferior comparatur, quæ etſi viret cito,tamen deficit.¶Et quia cito deficiũt hæc,ideo tu bone homo[ſpera]non in his præſentibus,ſed[in domino] [& fac bonitatem]id eſt,plura bona.Bonitas enim nõ de vno,ſed de pluribus dicitur[&]ſic[inhabita terram] id eſt, Eccleſiam [& paſceris in diuitiis eius]id eſt,reficieris ſanctis ſcripturis,& multis ſpiritualibus donis. ¶Et]multis [delectare in domino] quaſi re tibi iam lepida.Hæc enim conſuetudo eſt,vt ſi quis accedat ad dominum, in primis quaſi durum reputet: poſtquàm verò conſueuerit,in eo maximè delectetur:delectare dico[et ipſe dabit tibi petitiones cordis tui]nõ carnis,ſed ſpirituales.¶Et quia aliq̃ ſimplices poſſent dicere, Nõ poſſum delectari vel ſperare in domino,quia multa habeo peccata , contra hoc ſalubre dat cõſilium, [Reuela domino viam tuam] per confeſſionem tuam, id eſt,mala opera per quæ incedis:& his reuelatis[ſpera in eo] [& ipſe] dominus [faciet iuſtitiam tuam]tibi ſcilicet[& iudicium tuum]id eſt, diſcretionem dabit tibi , qua ſecernas bonum à malo.¶Et ne diceret aliquis,licet habeam hoc , tamen ſemper vilis ero,commendat hæc dona,[Dominus iuſtitiam faciet]& illam[educet]de tenebris huius vitæ,in qua obſcura & vilis reputatur[quaſi lumen] id eſt,faciet omnibus lucidam,cum dicẽt mali in iudicio , Nos inſenſati vitam illorum æſtimabamus inſaniam,ecce quomodo computati ſunt inter filios dei[& iudicium tuum educet tanquàm meridiem] id eſt,in maxima conſtituet claritate,vt omnibus apertum ſit:dico,reuela viam tuam,& ſpera in domino,& acceptis donis ab eo,ſemper [ſubditus eſto domino]id eſt, famulare ei[& ora eum].¶Et ne ſimplex admonitus ſic diceret, Ecce ſiue malignẽtur, ſiue mala faciant,dum iuſtis nõ noceant,non mouebor erga eos,ſed ſi proſperentur,vel nobis mala inferant,quin moueamur ceſſare non poſſumus : contra quod propheta item ponit ſalubrem admonitionem , Dico ſubditus eſto domino,& ſi impius proſperatur[noli æmulari]neque imitando,neque inuidendo[in eo]id eſt,in conſideratione illius[qui proſperatur in via ſua]id eſt, mala operatione,qua incedit ad interitum: & [in homine faciẽte iniuſtitias] id eſt,bonorum perſecutiones.¶Ne æmuleris dico: & ſi in aliquo modo motus es, dimitte: & hoc eſt [deſine ab ira] & ſi longo odio motus es , deſine: & hoc eſt[derelinque furorem]& ſi aliquando furere voluiſti,deſine:hoc eſt[noli ęmulari,vt maligneris].¶Et ideo dico noli malignari[quoniam qui malignantur exterminabuntur]id eſt,& maleuoli,& mala facientes,ſcilicet,extra terminum ſupernæ Hieruſalem eiicientur [ſuſtinentes autem dominum] id eſt,cum longanimitate mala huius vitæ tolerantes , dominum remuneratorem

Confeßio peccatorũ.

Sap.5.

rem attendentes[ipsi hæreditabunt terram]id est, hæreditario iure cœlestem possidebunt patriam. ¶Dico hæreditabunt patriam, Et ne aliquis diceret, Quis tam diu poterit sustinere? dicit[& adhuc pusillum] quasi, non deficias sustinendo:tempus enim breue est, nedum vita hominis. Dico sustine pusillum[& non erit peccator]non quòd peccatoris substãtia pereat,sed non erit, id est,peccare non poterit: & concedatur quod tunc [quæras locum eius] id est,an aliquo modo in alia vita peccator sit necessarius [& non inuenies]. In hac vita tantummodo peccator est necessarius, in qua per eum iusti examinantur. ¶Dixerat quia sustinentes dominum hæreditabunt terrã:nunc determinat quomodo sustinentes,scilicet, non qui inuiti & murmurantes, sed qui in mansuetudine & simplicitate. Ad hoc continuatur:locum peccatoris non inuenies in alia vita,[Mansueti autem hæreditabunt terram]viuentium [ibi delectabuntur in multitudine pacis].Ibi in æternum viuentes,nec à diabolo,neque à carne sua aliquo modo impugnabuntur,nec aliqua penitus inquietudine turbabuntur.¶De secunda parte incipit, mansueti delectabuntur in pace, sed interim in hac vita [peccator iustum obseruabit] diligenter vitam ipsius inquiret,attẽdens si in aliquo ei nocere possit:& cum nihil possit contra eum ratione, quasi bestialis [stridebit super eum dentibus suis] id est,liuidis corrosionibus & detractionibus. ¶Sic stridebit peccator super iustum:tu autem vir bone ne cures,sed deride eũ, quia [dominus irridebit eũ]. Bene dico irridebit eum [quoniam prospicit quòd veniet dies eius]id est,iudicium.Iudicium nominat diẽ, quia ibi erunt omnia manifesta quasi in die. ¶Merito irridebit eos dominus, quoniam [peccatores gladium] id est,mala opera sua[euaginauerũt]scilicet, de cogitationibus suis,vbi abscondita erãt, in manifestum deduxerunt:sicut aliquis gladium suum euaginat:& etiã [intenderunt arcum suum]id est,dolos suos,quibus occulte vulnerent,sicut aliquis occulte arcu ferit.¶ Ad hoc intenderunt arcum [vt decipiant pauperẽ] id est,simplicem,qui nondũ satis profecit in cognitione dei [& inopem]eundem accipe,qui inops dicitur:quia passibilis & mortalis,& multis oppressus miseriis huius mundi, ad hoc euaginant gladium[vt trucidẽt rectos corde]. ¶Ipsi euaginauerunt gladium,&[gladius eorum intret in corda ipsorum]id est,dum occidunt sanctos,occidantur & ipsi interius[et arcus eorum confringatur]id est,dolus eorum inefficax habeatur,ne bonos possint decipere,& sibi conformes efficere. ¶Hæc omnia faciet tibi impius, & etiam cum tu eris pauper,ille prosperabitur,sed tu patienter omnia sustine,quia[melius modicum iusto]id est,sua modicitas et paupertas[super diuitias peccatorum multas].¶Et bene dico,melius est[quoniam brachia]id est, fortitudines & potestates[peccatorum conterentur]id est,destruentur, & inutilia omnino inuenientur[iustos autem]quàmuis modicos & pauperes[confirmat dominus]in bono proposito,& spe futuræ beatitudinis. ¶Et bene dico confirmat iustos: falsa nanque eorum sententia est, qui putant dominum non cognoscere hæc quæ agũtur in hac vita,quia[dominus nouit dies immaculatorum] [&] ipse dominus[erit hæreditas eorum]id est,iustorum[in æternum]. Dominus dicitur

citur hæreditas iuſtorum: quia ſicut hæreditas paſcit & ſuſtentat poſſeſſorē, ſic dominus in hac vita ſuis, & tandem in alia vita omnimoda erit refectio. ¶Et ideò [non confundentur] imò voluntas eorum implebitur [in tempore malo] id eſt, in die iudicii, quod malum erit impiis, qui tunc damnabuntur in æterna damnatione: tūc iuſti non cōfundentur, & in hac vita plenè à deo reficiuntur, quod eſt [diebus famis] id eſt, in vita hac qua eſuriunt ſancti & ſitiunt iuſtitiam [ſaturabuntur] ſpiritualibus cibis: ecōtrario fiet peccatoribus, & hoc ſub probatione ponit ſic, Iuſti non confundentur in tēpore malo, quia ſoli peccatores peribunt. ¶Tunc quidem peccatores peribunt, In hac verò vita [inimici domini] id eſt, ipſi peccatores [mox vt honorificati] id eſt, habiti in reuerentia [& exaltati fuerint] per potentias & dignitates [deficiētes] aſſiduè: & hoc eſt [deficient] paulatim enim deficiunt, labendo quotidie in grauiora delicta [quemadmodum fumus]. Sicut enim fumus quanto altius aſcēdit, tanto magis attenuatur & deficit: ſic mali quanto altiores occupant ſentētias, tanto magis à bono deficiunt. Per multas partes oſtēdit, ꝙ melior eſt modicitas iuſti, q̄ diuitiæ peccatorum. ¶Ecce ponit cauſam quare peccator deficiat, quia [mutuabitur peccator] à deo [& non ſoluet]. Mutuamur quidem à deo quicquid habemus, quæ bene ſoluit qui ad hoc vtitur donis dei, ad quæ deus inſtituit: vt ſi habeat diuitias, diſpenſet eas pauperibus, & in cæteris donis ſimiliter: peccator nō ſoluit [iuſtus autem] bene ſoluit, ſcilicet [miſeretur] id eſt, pia affectione erga afflictos mouetur, quod vtique ſatis illi eſt, qui non habet quod tribuat. Iuſtus autem miſeretur [& etiā retribuet] ſi quid habet. ¶Ideò miſeretur & etiam retribuet [quoniam benedicētes ei] domino, id eſt, gratias agentes, ſoluentes ea quæ à domino mutuati erant [hæreditabūt terram] viuentium [maledicentes autem] id eſt, non agentes illi domino dignas gratias de acceptis muneribus [diſperibunt]. ¶Bene dico, quòd iuſti hæreditabunt terram, quod eis per hoc eueniet, quia à domino diriguntur opera eorum: hoc dicit [greſſus] id eſt, affectiones, & opera [hominis] bene ratione vtentis [diriguntur] id eſt, recti inueniuntur [apud dominum] id eſt, in diſpoſitione domini: ſicut ſi diceretur de aliquo potente, qui bene diſponeret de aliquo: apud eum bene opera ipſius diriguntur: dominus dirigit greſſus iuſti [& viam] id eſt, vitam bonam iſtius iuſti directi [volet] dominus, Vel [viam] id eſt, præcepta & inſtitutiones eius domini volet ſequi ille homo. Vel [viam] id eſt, bona opera quæ fecit Chriſtus. ¶Ideò cum ceciderit] id eſt, peccauerit homo ille [non collidetur] id eſt, neque criminaliter peccabit, neque in venialibus permanebit [quoniā dominus ſupponet manus ſuas] id eſt, auxilium ſuum quo ſuſtineatur. Habet alia tranſlatio: quia dominus confirmat manum eius: ſecundum quod ita legetur [Cum ceciderit] corporaliter ſcilicet, cum occidetur & flagellabitur [non collidetur] in animo, id eſt, non peccabit in animo [quia dominus confirmat manum eius] id eſt, operationem eius. ¶Bene dico, quòd non collidetur, quia ego vidi iuſtum cuſtoditum à domino in omni tempore, & dum iuſtitia iuuenis eſſet, & paruula, & dum perfecta, & dum in ſenio: ſi loquatur totum corpus ſanctorum, quaſi

diceret[Iunior fui]id eſt,iuuenis,vt in tempore Abel & aliorum, quando iuſtitia per ſolam legem naturalem colebatur aliquantulum : adulta fuit, cum legem ſcriptam recepit,& in tempore gratię perfecta fuit:probat quia iunior fuiſſet,dicens[etenim ſenui]id eſt,ad reuerendam ætatem veni, id eſt,ad tempus illud in quo frigeſcit charitas multorum , ſicut futurum eſt in tempore Antichriſti. Si loquatur vnus ſolus iuſtus, dicit[iunior fui]id eſt,ſimilis ſum illis primis iuſtis[& ſenui]id eſt,ſimilis ſum illis nouiſſimis iuſtis,in quorum tempore erit iuſtitia in decrepita ætate: non quòd iuſti deficiant, ſed in multis qui iuſti videbantur,frigeſcit charitas. Sic ſe comparat Apoſtolus illis no
1.Theſſ.4. uiſſimis,vbi dicit, Nos qui viuimus,qui reſidui ſumus, rapiemur in nubibus obuiam Chriſto in aëra . Dico iuuenis fui & ſenui [& in nullo tempore vidi iuſtum derelictum]à domino, quin cōferret ei dominus ſpirituale auxilium [nec ſemen] id eſt, opera [eius] [quærens panem] id eſt, indigens pane, ſcilicet, ſpiritali viuificatione . Cuſtodit enim dominus fideles ſuos, & eorum opera viuificat, & ſibi placere facit . ¶Ideò deus non derelinquit iuſtum ſuum,quia talem ſe exhibet,quem dominus digne reſpicere debeat,ſcilicet[tota die]id eſt, aſſiduè[miſeretur]pia affectione [&] ſi quid habet[commodat] id eſt,tribuit neceſſitatem patienti.Commodat proprie dicit,quia qui diſpēſat ſibi reddi expectat, non à paupere, ſed à domino : & quia iuſtus ita commodat, ideò [ſemen illius] id eſt,bona operatio illius[in benedictione]id eſt, in incremento [erit]. Hæc eſt enim manifeſta veritas : quòd ſi quis libere diſpenſat aliquod bonum ſibi à deo commiſſum, tanto magis abundat in eodem : vt ſi quis doceat alios, vel bona ſua in eleemoſynas diſtribuat . Vnde
2.Cor.9. Apoſtolus monens ad eleemoſynas dicit,Et augebit incrementa frugum iuſtitiæ. ¶Et quia dominus ita facit iuſtis,ideò tu frater ſimplex[declina à malo] & quia non ſufficeret ceſſare à malo, niſi fieret bonum, ſubdit[& fac bonum] & ſic[inhabita] cœlum [in ſeculum ſeculi] id eſt, in æternum . Habitant quidem iuſti in hac vita ſpe cœlum,quod poſſidebunt in alia vita in re. ¶Dico fac bonum,& facere debes [quia dominus amat iudicium] id eſt, diſcretionem , qua ſeparent iuſti bona à malis : & ipſe dominus[non derelinquet]in hac vita[ſanctos ſuos]imò[conſeruabuntur]ducendo[in æternum]. ¶Ex quo dixi iunior fui, incipit pars tertia . Dico, conſeruabuntur & obtinebunt illam hæreditatem ad quam conſeruabuntur: & hoc habemus interpoſito verſu vbi dicitur, Iuſti autem hæreditabunt terram viuentium:& hoc non ad tempus, ſed æternaliter. Quod dicit,& habitabunt in ſeculum ſeculi ſuper eam , ſuperius bene dixit , quia poſſeſſores & domini erunt terræ illius . ¶Interpoſuit de impiis, vt per pœnam eorum deterreat iuſtos. Continuatio, Iuſti conſeruabuntur in æternum , ſed impii punientur in æternum [& ſemen]id eſt, opera[impiorum peribit] quia nullam conferet vtilitatem. Iuſti autem hæreditabunt terram,& cætera. Dixit quòd dominus illam hæreditatem dat ſanctis ſuis,modo ne aliquis paruipenderet eam,deſcribit eam & dignam oſtendit . Continuatio . ¶Sancti hæreditabunt terram quæ eſt valde digna , quia ibi [os iuſti] id eſt , cor, quod ideò os nominat , quia aperitur

ritur sicut os, & deus implet illud [meditabitur sapientiam] non dubiam cogitans, sed certam habens de dei cognitione [& lingua eius] id est, affectio [loquetur] modo suo: laudabit deum, scilicet, de sua restitutione. ¶ Et etiam ibi [lex] id est, voluntas [dei eius] qui dicitur deus eius, quia multa bona fecit ei: erit [in corde ipsius] id est, in voluntate ipsius. Ea enim volet ibi iustus, quæ sciet deum velle [& non supplantabuntur] id est, impedientur [gressus eius] id est, affectiones & opera eius, quin impleantur omnes affectiones eius. ¶ Nec etiam erit ibi, qui velit supplantare gressus eius, id est, iusti, quia [peccator] diabolus vel homo [considerat & quærit] inuidiosa affectione [mortificare eum]. Inuidia quidem tormentum animarum eorum erit, qui inuidia in hac vita peccauerunt. ¶ Peccator quærit mortificare iustum [dominus autem non derelinquet eum] iustum [in manibus eius] id est, voluntate vel peccatoris potestate, vt possit iustum damnare [nec] ipse dominus [damnabit eum] iustum [cum iudicabitur] id est, damnabitur impius [illi] id est, ad honorem iusti. Recipit enim vindictam iustus, cum damnabitur impius. ¶ Possumus & ita legere prædicta, Ideò iusti hæreditabunt terram, quia in hac vita [os iusti meditabitur] studiose [sapientiam] id est, cognitionem dei [& lingua eius loquetur iudicium] ad literam [lex etiam dei eius] id est, præcepta eius, erunt [in corde ipsius] id est, in voluntate eius, id est, volet legem ei implere [& non supplantabuntur gressus eius] iusti scilicet, id est, non potest impediri quin impleat affectiones eius: nec deest qui velit supplantare, quia [considerat peccator iustum] id est, diligenter attendit, an in aliquo possit impedire eum [& quærit mortificare eum] & voluntate & opere. [Dominus autem non derelinquet eum] iustum [in manibus] id est, in potestate [eius] peccatoris [nec] ipse dominus [damnabit eum] iustum [cum iudicabitur illi] vt supra. Vel [damnabit cum iustus iudicabitur illi] id est, ad voluntatem peccatoris. Licet enim iustus aliquando ab impiis flagelletur, occidatur, & aliis modis iudicetur, tamen non damnat eum dominus, sed seruat illæsum interius. ¶ Et quia dominus ita custodit iustos, ideò tu [expecta] per longanimitatem [dominum: & custodi vias] id est, præcepta [eius] [& ipse dominus exaltabit te] dando virtutes [vt hæreditate capias terram] viuentiũ: nisi enim ita exaltaretur homo, indignus esset capere rem tam arduam: quam terram de qua simpliciter modo credis [videbis cum peccatores perierint]. ¶ Et bene dico quod peccatores peribunt, quia ego [vidi impium super exaltatum] super aliquos minores [& eleuatum sicut cedros Libani] id est, transcendentem alios potentes in altitudine huius seculi, sicut cedrus Libani alias in altitudine superat arbores. ¶ Vidi sic exaltatum [& transiui hæc] præsentia, & præuidi mentis affectione & agilitate futura [& ecce] ibi [non erat] peccator [& quæsiui eum] id est, diligenter consideraui quare ibi non esset [& non est inuentus locus eius] id est, cognoui quód non habeat locum. ¶ Et quia ibi impii non habent locum, ergo vt ibi tu possis habere locum [custodi innocentiam] custodi bene dico: quia multi malis persuasionibus volunt eam tibi furari [& vide æquitatem] id est, æquum

cognoſce te ſemper puniendum ad tuam examinationem : ideò videt æquitatem [quoniam homini pacifico] id eſt, qui patienter portat aduerſa huius vitæ, & ſibi debita deputat [ſunt reliquiæ]id eſt, vita æterna, quæ ſibi in poſterum reſeruatur. Vel[reliquiæ]id eſt,bona fama poſt mortem. ¶ Iuſtis ſunt reliquiæ[iniuſti autem diſperibunt]id eſt, damnabuntur[ſimul reliquiæ impiorum interibunt].Impii relinquunt ſibi ſecundum præſumptionem ſuam vitam poſt mortem,quæ reliquiæ interibũt eis,quia nullo modo vitam æternam habebunt:vel reliquię,id eſt,fama,domus,& cætera quæ relinquunt,interibunt,id eſt,deſtruentur. ¶ Modo ne diceret ſimplex admonitus,ſufficiẽtes habeo cauſas quare bene agere debeo & impium ſuſtinere, nõ poſſum autem:oſtendit ei propheta non deeſſe potentiam,vt ſic dicatur,Iniuſti peribũt [ſalus autem iuſtorum]id eſt, remiſſio peccatorum, id eſt, poteſtas bene operandi eſt [à domino] [&] ipſe dominus eſt [protector eorum in tempore tribulationis] id eſt, in hac vita, ne lædantur telis inimici . ¶ Et adiuuabit eos dominus]ad bene operandum[& liberabit eos]à pœnis exterioribus, vt iam nullo modo vexentur etiam in corpore [& eripiet eos à peccatoribus] cum ducet eos de vita hac [& ſaluabit eos] æterna ſaluatione : propter hoc [quia ſperauerunt in eo].

IN PSALMVM . XXXVII.

Titulus. In finem Pſalmus Dauid in rememoratione ſabbati.

DOmine ne in furore] . Pſalmus iſte conuenit Dauid prophetæ vel alii pœnitenti,habitus in rememoratione ſabbati,id eſt,æternæ requiei : cuius cum memorem ſe facit pœnitẽs qui hic loquitur,multis ſe affligit modis,vt ad illam peruenire poſſit: Pſalmus dico dirigens nos in finem,id eſt,in Chriſtum. Habent quidam libri,in commemoratione peccatorũ. Eſt enim in hoc Pſalmo materia pœnitens, multis quidẽ affectus miſeriis pro peccatis ſuis. Modus eſt talis, In prima parte orat, quòd ſic purgetur per miſerias quas hic ſuſtinet, vt poſt hãc vitam nihil patiatur. In ſecunda parte enumerat miſerias quas hic ſuſtinet . In tertia parte oſtẽdit ſe nunquam deum inter tot mala deſeruiſſe, ſed ſemper in eo ſperaſſe, & ad grauiora patiendum ſe paratum eſſe . In fine ponit in concluſione quandam exultationem de impetrata venia.Intendit nos admonere,non vt timeamus, ſicut fecit in alio pœnitentiali Pſalmo , ſed vt iam patiẽter ſuſtineamus quæcunque mala ad purgationem peccatorum,ac ſi ita moneret pœnitens qui loquitur. ¶ Noli frater rogare deum,vt mala huius vitæ remoueat à te,ſed per hæc æterna remoueat exemplo mei, qui non de iſtis oro,ſed de illis,ſic [Domine ne in furore tuo arguas me] Legatur iſtud ſicut in alio Pſalmo expoſitum eſt. ¶ Nec debes poſt hanc vitã arguere, quoniã in hac vita multa mala ſuſtineo. Hoc dicit[quoniam ſagittæ tuæ]id eſt,pœnæ illæ peccatorum quas
Gene.2. infixiſti Adæ. Minatus eſt enim deus Adæ, quaſi arcu intẽſo, In quacũq; die comederis de ligno ſciẽtię boni & mali, morte morieris. Eo autẽ infringente obedientiam,ſunt ei infixæ ſagittæ dei, ſcilicet, factus eſt mortalis & patiens peccati,quæ manẽt Eccleſiæ in filiis Adæ,de quibus pœnitẽs hic dicit,infixę

ſunt

ſunt mihi: & tu domine non extraxiſti à me ſagittas illas, nec alleuiaſti, ſed [confirmaſti] quaſi magiſter ſupra incorrectum diſcipulum[manum tuam] id eſt, vindictam tuam[ſuper me]id eſt, per illa mala comprimens me. ¶ Et interim cõfirmaſti manum ſuper me, quod iam [nõ eſt ſanitas in carne mea] quia omnibus malis eſt caro mea poſſeſſa,vt fame, & laſſitudine, & aliis huiuſmodi: non eſt ſanitas mihi dico, & hæc[à facie]id eſt, à præſentia[iræ] id eſt,vindictæ[tuæ]habens quidem in preſenti conſideratione vindictam, quã facturus eſt de peccatis, nullam carni meæ quæro quietem [non eſt pax oſſibus meis]id eſt, robora animæ conturbantur: & inde non accuſo te domine, ſed hæc tota turbatio eſt mihi[à facie]id eſt, propter præſentiam[peccatorũ meorum]. Conſiderans enim peccata ſua, timens vindictam dei pro peccatis illis, conturbatur & in corpore & in anima. ¶ Bene dico turbor pro peccatis, quia mea peccata multa ſunt:hoc eſt[quoniam iniquitates meæ ſupergreſſæ ſunt caput meum]& ſibi ſubiecerunt mentem meam[& ſunt grauatæ ſuper me ſicut onus graue]. Sicut enim onus graue portantem deprimit, ſic iſtæ iniquitates deprimunt animum. ¶ Hic incipit, ſcilicet,enumerare miſerias quas ſuſtinet, quas ſimul in præſenti verſu comprehendit. Ideò dico ꝙ ſupergreſſæ ſunt, quia [cicatrices meæ putruerunt & corruptæ ſunt]. A ſimilitudine dicit: quia ſicut cicatrices prius putreſcunt, poſtea rumpitur caro, ſic peccata ſanata in baptiſmate putreſcunt, quando cogitamus ea renouare: corrumpuntur, quando ad actum perducimus. Habent aliqui libri: corruptæ ſunt & putruerunt,& tunc eſt conuerſus ordo, quia prius corrumpuntur cum ducuntur ad actum: deinde putrent, cum aliis dant exemplum peccandi: ſicut vulnera corrumpuntur prius,deinde emittunt fœtorem. Putruerunt dico [à facie inſipientiæ meæ] id eſt, propter inſipientiam meam, quæ mihi ſemper præſens eſt. ¶ Et intantum putruerunt, quod ego[miſer factus ſum] id eſt, miſerum me reputans [& curuatus] id eſt, iam non reſpiciens cœlum ſicut deberem, ſed ſola hæc terrena ſicut brutum animal: curuatus dico mea reputatione [vſque in finem] id eſt, intantum, quod nulla beſtia ſit magis turbata, quàm ego mea reputatione. Vel ita, Quia ſic putruerũt cicatrices meæ, ideò miſer factus ſum ſicut portans multas miſerias, ſiue ego mihi ipſe faciam, ſiue aliunde mihi inferantur: & intantum miſer, quòd ego curuatus ſum,id eſt,depreſſus pondere miſeriarum vſque in finem vitæ meæ: vel vſque in finem,id eſt, intantum quod nullus iam poteſt deprimi vltra me aliquibus miſeriis: & quia ſic ſum factus miſer & curuatus, ideò [tota die] id eſt, aſſidue [contriſtatus ingrediebar] de triſtitia in triſtitiam. Vel[ingrediebar]id eſt,conuerſabar inter homines contriſtatus. ¶ Ideò quidem contriſtatus ingrediebar, nõ pro aliquo damno temporalis rei,ſed[quoniam lumbi mei] id eſt, fragilitas meæ carnalitatis [impleti ſunt illuſionibus]id eſt,deceptionibus diaboli. Per lumbos, vbi ſedes libidinis, id eſt, carnalis voluptatis,accipimus quamcunque carnis voluptatem: & intantũ ſunt lumbi mei impleti illuſionibus, quòd iam [non eſt ſanitas in carne mea] id eſt, nullum genus voluptatis eſt in quo non ſim illuſus. ¶ Et quia ita ſum

illusus, ideò [afflictus sum] in corpore [& humiliatus sum] in anima [nimis] id est, valde, & etiam gemebam in corde meo [& ab illo gemitu cordis mei rugiebam] id est, prorumpebam in rugitum, id est, cum magno desiderio in clamorem: sicut leo rugit, cum aliquã escã desiderat. ¶ Ego rugiebam [& omne desiderium meum ô domine est ante te] id est, nihil desidero, nisi quod tibi placet [& gemitus meus non est à te absconditus] imò tibi bene cognitus, & à te probatus. ¶ Bene dico gemitus, quia tantus est gemitus mihi, quòd [cor meum] .i. anima mea [conturbatum est]: & quòd cor sit turbatum ostendit, dicens virtutem animi defecisse & rationem: & hoc est: [dereliquit me virtus mea] id est, fortitudo animi sic defecit, quòd iam nihil tolerare potest: [& etiam lumen oculorũ] id est, ratio [non est mecum: & ipsum] quàmuis mihi naturale esset: vel [ipsum] id est, quantulumcunque erat, id est, perdidi discretionem boni & mali. ¶ Et ad cumulum omnium malorũ [amici mei] id est, illi qui mihi pio ac fideli amore putabãtur esse coniuncti sine aliqua cognatione carnis, & qui mihi solatio esse debuissent [& proximi mei] secundũ carnem [adpropinquauerunt] paulatim accedendo [aduersum me: & steterunt] id est, perseuerauerunt erga me in malis actibus. ¶ Amici mei fuerunt contra me, & qui non fecerunt mihi mala, nullum fecerunt solatium: hoc est [& qui iuxta me erant] id est, coniuncti mihi aliqua cognatione vel amicitia [de longe steterunt] id est, recesserunt à me nullũ ferentes solatium: & tunc mihi sic derelicto, illi [qui quærebant animam meam] tollere, id est dæmones & ministri eorum [vim faciebant] id est, manifesta mala inferebant. ¶ Et nõ tantum mala inferebant, sed etiam mala dicebant manifeste & occulte: & hoc est [qui inquirebant mihi mala, locuti sunt vanitates] id est, manifesta mendacia: vt cum dicerent hæc mundana sufficere ab beatitudinem, & similia: & nõ tãtũ manifeste dicebãt mala, sed etiam [tota die meditabantur dolos] id est, si aliquando dicebant bona, non bona sed seductoria intentione dicebant. ¶ Ego autem non audiebam] id est, non mouebar de eorum maledictis: ego dico in hoc existens [tanquàm surdus] id est, sicut surdus non habet aliquem actum auditus, sic nec ego aliquem actum motionis: & eram erga maledicentes [sicut mutus] & quia mutus etsi non expressa voce, tamen aliquo mugitu vel indicio aliquo iram suam exprimit, vt suam manifestet constantiam: dicit [& non aperiens os suum] id est, nullo modo respondens improperantibus. ¶ Et non tantum non habebam actum audiendi, sed nec potentiam: & hoc est [factus sum sicut homo non audiens] id est, non potens audire: & cum superius dixisset, sicut mutus non aperiens os suum, ne inferret aliquis, ideò mutus eras, quia non habebas vnde responderes: ideò subdit [& non habens in ore suo redargutiones] contra persequentes, id est, quàmuis haberem vnde possem reprehendere, tamen fui quasi non habens. ¶ Hic incipit de tertia parte. Continuatio, Ita tribulor, sed tamen speraui in te. Et [quoniam speraui in te] ideò [tu domine deus meus exaudies me]. ¶ Exaudies & debes exaudire [quia] ego [dixi] id est, deliberaui [ne inimici mei] id est, diaboli & eorum ministri: & si modo gaudent super me [nequando] id est, in

fine

fine[gaudeāt]pro me deuicto:et reuera gauderent,quia[dum commouētur pedes mei]id est,dum fuerint commoti[locuti sunt magna super me]id est,contra me,quia de mea infirmitate gaudebāt. ¶Et ideo exaudies,quia licet iam multa mala sustinui,tamē multo plura paratus sum sustinere:& hoc est[quoniam ego in flagella] sustinenda ire [paratus sum] pro amore tuo : & semper peccatorum memoriam habeo: & hoc dicit[& dolor meus in conspectu meo semper]id est,præcedentium peccatorum memoriam semper habeo in corde. ¶Ideo quoque exaudies[quoniam annunciabo]id est,cōfitebor[iniquitatem meam] [& cogitabo]id est,solicitus ero[pro peccato meo]faciendo opera per quæ mihi peccatum relaxetur. ¶Ego tot mala sustineo quòd etiam morior, & hoc est quod dicit [inimici autem mei viuunt] id est, existimant vitam esse in his mundanis [& corfirmati sunt super me] scilicet ad inferenda mihi mala [& multiplicati sunt] & numero, & grauius nocendo [qui oderunt me inique]. ¶Et non tantum inferebant mihi mala,sed etiam [detrahebant mihi]illi [qui retribuebāt mala pro bonis] & hoc totum faciebant nulla alia causa,nisi[quoniam sequebar bonitatem]. ¶Hic ponit exultationem.Continuatio,Ego hæc omnia patior,& tu [domine deus meus] salutis meæ dator, id est,qui iam exaudisti me [ne derelinquas me]id est, ne permittas me cadere in criminale peccatum.Permittit enim deus cadere aliquādo suos ad correctionē maiorē,vt Petrum:& si aliquando derelinquas, [ne discesseris à me] id est, ne permittas me perseuerare in peccato, sed [intende in adiutorium meum]id est,da te intentum,vt me adiuues ad bene operandum.

IN PSALMVM XXXVIII.

Titulus. In finem canticum Dauid pro Idithum.

DIxi custodiam]. Volens Ezdras honorem facere Idithum,qui fuit vnus de quatuor præcentoribus,cum arcam domini de Sylo reducerent, ad memoriam ipsius ponit nomen eius in ipsius Psalmi intitulationem. Licet autem in quibusdā scripturis inueniamus,hunc Psalmum fecit Idithum,& hunc Eman, &c.tamen intelligendū est à Dauid omnes factos esse.Hi autem fecisse dicuntur,quia recensuerunt:& non tantū propter hoc, sed maxime ideo, quia interpretatio huius nominis,Idithum, ipsius Psalmi proprietatem ostendit. Idithum nāq; transiliens interpretatur, & hic de transiliente omnia temporalia agitur.Hunc Psalmum ideo canticū nominat,quia hic quandam exultationem proponit,scilicet,finem nostrum, id est,Christum:& licet hic quædam tristia proponātur,tamen ipsa lęta reputantur spe finis illius. Titulus sic exponitur, Canticū istud conuenit Dauid prophetæ transilienti, vel cuiq; transilienti,habitum pro Idithum,id est, ad honorem Idithum,id est,transilientis.Cum enim ostendit talem esse transilientem,vt relictis mundanis, ad cœlestia saliat, magnum honorem exhibet: canticum dico, dirigens in finem,id est, in Christum. Materia est transiliens id est,perfectus ille, qui omni mundanorū voluptate postposita,solis cœlestibus inhiat:& etiam talis,qui adeò perfectus est,vt etiam linguam suam à peccato omnino cohibeat: hanc per partes ita disponit; In prima ostendit ille

transiliens

transiliens se tacere mundo, id est, hominibus, & loqui deo. In secunda parte comparat hæc mundana cum cœlestibus, ostendens hæc esse vana, illa appetenda. In tertia parte ponit orationem, vt à malis liberetur, & cœlestia valeat obtinere. Intentio est iustos admonere, vt mundanis postpositis, ad cœlestia transeant. ¶ Vos iusti nolite hæc mundana appetere, sed considerate me qui [dixi] id est, deliberaui apud me ipsum [custodiam vias meas] quibus debeo ad deum accedere: non iam dico abstinendo à furto, vel à talibus, quæ omnia iam remoui à me, sed sic custodiam [vt] iam deinceps [non delinquam in lingua mea]. ¶ Et vt non delinquam [posui ori meo custodiã] tunc [cum cõsisteret peccator aduersum me] id est, qui volebat me ad maledicta prouocare: & sic cum consisteret peccator aduersum me, posui ori meo custodiam: sed quia omnis actio, quæ fit ex deliberatione, fit certior, præmittit, dixi custodiam n. a. o. m. Custodit rationem, quę vt bonus ianitor emittit emittenda, retinet nõ emittenda. ¶ Posui custodiam, scilicet [obmutui] & hoc non ex ira, sed ex humilitate: & hoc est [& humiliatus sum] mente scilicet. Et non tantum obmutui non dicendo mala, sed etiam tacui bona: & hoc est [& silui à bonis]. Iuste tacet iste bonus illis obstinatis, quos videt paratos ad conculcãdum verbum dei. Dominus enim dicit in Euangelio, Nolite sanctũ dare canibus, neq; margaritas ante porcos spargere. Silui dico à bonis, [&] ex hoc [renouatus est dolor meus]. Doluit enim iste iustus super peccatorẽ, cum eũ peccator prouocaret ad iram. Nunc vero renouatur dolor iste, cũ eos ita obstinatos cognoscat, vt eis etiam bonũ non audeat prædicare. ¶ Postquàm ostendit se tacere mundo, ostendit se loqui deo. Continuatio, Istis tacui, sed [cor meum] id est, affectio mea [concaluit intra me] igne dilectionis: & non tantum concaluit, sed etiam ardet ibi: & hoc est [& in meditatione mea exardescit ignis] id est, meditor ex ardenti dilectione. Si habeatur, exardescet, per illud futurum notabitur perseuerantia. ¶ Ignis exardescit in mea meditatione, et ab illa [locutus sum in lingua mea] id est, annuncians ea quæ ardens meditatio ministrabit, illud scilicet loquutus sum [domine notum fac mihi finem meum] id est, da mihi veram cognitionem de filio tuo Christo, vt intelligam eum consummatorem meum qui me redimat, & immortalitatẽ mihi restituat. ¶ Et] notum fac mihi [numerum dierum] quibus viuo [quis est] id est, qualis est, scilicet, vt intelligam præsentes dies defectiuos esse, & sic æternos inquiram. Vel ita, [Notum fac numerum] id est, infinitatem, id est, æternitatem [dierum meorum] scilicet, quibus viuam in alia vita, id est, fac me intelligere, scilicet, quòd iusti in alia vita habeant æternitatem. Dico notum fac domine finem & numerum, vt istis cognitis [sciam] & intelligam [quid desit mihi] id est, Christum. Cognoscens enim iustus Christum esse finem nostri laboris, & remuneratorem in iudicio secundum merita vniuscuiusque, scit ad eum festinãdum, nec in istis mundanis vlterius esse confidendũ. ¶ Dico quid desit, quia verè deest: & [ecce] q̃d desit [posuisti dies meos mẽsurabiles] in quibus viuo, id est, nõ ęternos, sed defectiuos. Alius enim tres dies vel annos, alius cẽtũ, alius sexaginta habet, & quisq; cum certa mensura [& substãtia mea] scilicet, non re-

nouatio quam fecit Christus,sed vetus essentia corruptibilis, quá traximus ab Adam, est [tanquam nihilum ante te]non dico in conspectu hominum, qui magnificant hominẽ ad comparationem bestiarum,sed[ante te] id est,in præsentia tua.Dies enim ita sunt fragiles,substãtia sic indigna. ¶Sed tamen quàmuis hoc non attenderet [omnis homo] quantumcunque sit iustus [viuens]futurum est enim aliquando,quando subditus non erit,est[vniuersa vanitas]id est,subditus est vniuersę vanitati, scilicet,his mundanis.Licet enim iustus spiritualiter non subiiciat se his mundanis, secundum corpus tamen necessario subiacet.Oportet enim cogitare de victu & vestitu.Vnde Paulus, Vanitati creatura subiecta est nõ volens. ¶Hic incipit secunda pars. Continuatio,Omnis homo est subditus vanitati,propter hoc deberet cessare à peccato.Diapsalma[veruntamen pertransit homo] de peccato in peccatum, ita vt non tantum sit subditus vanitati, sed etiam de peccato in peccatum pertranseat,quanquam existat[in imagine]dei,id est, sit similis ei per rationem. Hanc sententiam comprobat alia translatio,quæ habet:quanquam in imagine dei ambulet homo, tamẽ vanè conturbatur.Dico pertransit homo,& non tãtum pertransit, sed etiam[conturbatur]multis passionibus animi, scilicet, gaudio, dolore,spe,timore,& similibus:& hoc [frustra] quia omnes istæ perturbationes inutiles sunt. ¶Hic eligit quoddam genus vitiorum, in quo est & pertransitus,& conturbatio, scilicet,auaritiam . Pertransit enim homo & conturbatur,quia[thesaurizat]in quo magnus trãsitus: quia declinat in hoc homo ad auaritiam, & in eo quod perturbatur timore ne perdat vel minuatur:thesaurizat & stultus est,quia[ignorat cui congregabit ea] quæ cõgregauit.Sæpe enim possidet inimicus,quæ congregauit auarus.¶Ostensa qualitate præsentis vitæ, ponit oppositum, scilicet, quid sit omnibus appetendum. Continuatio,Sic conturbatur homo [& nunc]id est,hoc cõsiderato [quæ est expectatio mea?]id est,quæ debeo expectare? An hæc mundana? An deum? [nónne dominus?]Certe dominus expectatio mea [& substantia mea] id est, puritas meæ conscientiæ renouatæ per Christum[est apud te]id est,digna vt eam approbes.Nulla enim substantia,nisi quæ sit renouata per Christum,digna est in tua præsentari præsentia.¶Quandoquidẽ mea substantia apud te est,ergo domine[erue me ab omnibus iniquitatibus meis] ne ipsæ mihi valeant dominari: & debes eruere, quia tu [dedisti me opprobrium insipienti]in quem insipiens iaceret opprobria. ¶Et ego ea bene sustinui:& hoc est[obmutui,& non aperui os meum]vt in alio Psalmo:non aperui,nec istam patientiam ex me habui,sed quoniam[tu fecisti]in me hanc patientiam:& quia sustinui sic,ideo tu domine amoue à me nõ tantum iniquitates, sed etiam pœnas iniquitatũ:& hoc est[amoue à me plagas tuas]Potest etiã cũ hoc quod suprà legimus cõtinuari sic,quoniam tu fecisti,iam amoue à me plagas illas,quoniam,&c¶Dico amoue,& opus est vt amoueas,quoniã [ego defeci] id est, non potui sustinere[à fortitudine manus tuę]id est,forti vindicta tua[in increpationibus]notat deum vindictam suam facere ad hoc,vt retrahat hominem à peccato. Continuatio , Dico,plagas tuas & fortem manum tuam nõ accuso, sed

Rom.8.

ſed confiteor me habere iniquitatem : & [propter iniquitatem corripuiſti] me[hominem] diſciplinis tuis . Hic notatur iudicium , & miſericordia dei. In hoc iudicium,quòd propter iniquitatem flagellat:& in hoc miſericordia, quòd correptorie quaſi pater flagellat,vt ad viam veritatis reducat.¶Corripuiſti,& intantum quòd[feciſti animam eius tabeſcere ſicut araneam]. Sicut enim aranea ad inutile opus faciendum interiora ſua extrahit , ſic peccator interiora animæ ſuæ in appetitu mundanorum conſumit,quæ ita vana ſunt, vt virtutes animi nihil in eo operentur. Hoc etiã facit deus ad correctiones, vt cùm homo ſe vilẽ ſic cognouerit , ſaltem cõuertatur: & licet ita deficiat in iſtis inutilibus[verũtamen omnis homo] carnalis ſcilicet [cõturbatur] id eſt, multis paſſionibus afficitur.Poteſt etiã ſic legi in bonũ.Cõtinuatio,Corripuiſti hominem,& ita corripuiſti, vt ſe penitus mũdo mortificaret:ſicut aranea ſe mortificat in ſuo corpore:& hoc eſt[tabeſcere feciſti]ideſt,deficere:in ira,ꝙ iam non iraſceretur:& in cõcupiſcentia,quòd nihil cuperet, nulli inuideret, & prorſus mundo ſe mortuũ redderet.Pinguis enim anima quę ira et talibus plena eſt,tabeſcere dicitur,ſicut aranea,quæ ſeipſam mortificat. Iuſtus ſic tabeſcit in appetitu cœleſtium[veruntamen omnis homo]carnalis in appetitu mundanorum non reſpiciens iuſtum:& hoc[vane]eſt quod[conturbantur]. ¶ Alii conturbantur,& ego non conturbor pro his mundanis,et ideo tu[domine].Diapſalma[exaudi orationem meam]ſcilicet,vt finem quem peto mihi notifices[& deprecationẽ] vt iniquitatem & plagam à me remoueas,quas precor remoueri : quæ oratio & deprecatio dignæ ſunt exauditione , quia cum lachrymis ſunt,& hoc eſt[auribus percipe lachrymas meas]. ¶Exaudi dico orationem,& interim donec compleas[ne ſileas]id eſt,ne ſubtrahas mihi gratiam,ſed reſponde mihi conferendo gratiã in hac vita:& debes reſpondere[quoniã ego ſum apud te]id eſt, de familia tua ſum , & maxime propter hoc,quia ego ſum [aduena]ſcilicet, de ciuitate diaboli in qua natus ſum per peccatum Adæ,translatus ſum ad tuam ciuitatem per gratiã Chriſti:& nondum habeo certam mãſionem ibi vel ſedem,ſed adhuc ſum[peregrinus]tendens ad illam ſupernam ciuitatẽ[ſicut omnes patres mei]ſcilicet, Abraham, Iſaac,& Iacob,& alii qui vt ſe peregrinos in hac vita ſignificarẽt , & ad illam ciuitatem veram tendere,non fecerunt ſibi in hac vita domos,ſed in tentoriis morati ſunt,teſte Apoſtolo.¶Et quia ita ſum apud te,ideo[remitte æſtus] id eſt,fomitem peccati[vt refrigerer prius quàm abeam] ab hac vita.Etenim ſi irrefrigeratus abiero,quin mortificentur in me ſuggeſtiones malæ[amplius non ero]id eſt,non habebo verum eſſe,ſed potius tormentis affligar.

IN PSALMVM XXXIX.

Titulus. In finem Pſalmus Dauid.

EXpectans expectaui dominum] . Pſalmus iſte conuenit ipſi dauid, id eſt,Chriſto, non tantum in propria perſona , ſed etiam in perſona priorum patrũ,& in perſona ipſius Chriſti,& in perſona ſequentium Chriſtum vſqꝫ ad nouiſſimum iuſtum . Materia eſt Chriſtus, ſecundum hoc quod ipſe ponit omnibus legalibus obſeruantiis modum , & inutiles

inutiles reddit,& in se nobis perfectionem proponit : de qua sic agit, In prima parte ponit testimonium huius nouitatis,scilicet, patres primos hãc expectasse & annunciasse. In secũda parte inducit ipsum Christum legalia destruentem,& suam innouationem confirmantem.In vltima parte inducit sequaces Christi,id est,annunciantes.Intendit persuadere legalia instituta iam habere finem,& per Christum ad deum ascendendum esse. ¶ Vox priorum iustorum , ac si ita dicerent , Noli sperare in legalibus institutis, sed expecta dominum,sicut ego nunquam confidens in istis obseruantiis [expectaui dominum]. Et non dico quod expectassem aliquando, sed[expectans] assidua expectatione,& nõ fuit cassa expectatio mea, quia dominus [intendit mihi] id est, intentum se mihi præbuit . ¶ Et non tantum propter expectationem mihi intendit,sed etiam[exaudiuit] . Et quomodo exaudisset subiungit dicens[& eduxit me de lacu miseriæ] id est,mundo isto,in quo cõtinentur multæ miseriæ,id est,peccata,quæ faciunt miseros & lutulentos. Vnde subdit[& de luto fecis]. Fuerũt enim iusti illi per Christum à peccato liberi, quàmuis nõ essent prorsus deleta originalia peccata,donec Christi sanguis effunderetur.¶ Et non solum mala remouit,sed bona dedit:hoc est[& statuit supra petram] id est, super Christum [pedes meos]id est, affectiones meas:vt qui prius incerti eramus,in quo nobis confidendum esset, iam Christum certũ fundamentum nostrę fidei habeamus.Et statutis pedibus[direxit gressus meos] id est,opera mea fecit directa.¶ Et immisit in os meum canticum nouum]id est,fecit me annunciare incarnationem filii sui: quod [carmen] est canticum vel hymnus,non Ioui vel alicui fictitio deo,sed[deo nostro] . ¶ Et hoc quod annunciamus[videbunt multi & timebunt]timore bono:videntes miracula [& sperabunt in domino].¶ Et ne aliquis diceret parum esse, & nihil cõferre sperare in domino,ostendit sperantes beatos esse,cum dicit[Beatus vir cuius est nomen domini spes eius]id est, qui honorat nomẽ domini,credens eũ redemptorem , & similia de ipso : nomen dico spes eius, id est , ex hoc quod nomen ita recipit & honorat, sperat in ipso,securus quod per hoc vitam habebit:& ita dico beatus,si postea[non respexit]id est,inclinauit nomen[in vanitates]id est,ad delectationem mundanorum,vel ad legales obseruantias[& insanias falsas]vt lapidem credere deum. ¶ Et non debent homines talia respicere,quia[tu deus meus fecisti multa mirabilia]sicut cœlum & terram , & alia quæ ipsi possunt admirari:mirabilia dico[tua]id est,ad tuam laudem:& hoc non alicuius indicio,sed tuis[cogitationibus]id est , propria tua sapientia:& ideo apparet,quia[non est]aliquis[qui similis sit tibi]. ¶ Et hęc tua mirabilia [annunciaui]p priores partes:& ego ipse postea in propria psona[sum locutus]tua mirabilia:& me loquente[sunt multiplicati] credentes in te[super numerum] priorum credentium : vel super numerum prædestinatorum ad vitam:quia multi crediderunt,qui postea à fide recesserunt. Vbi dicit locutus sum,incipit de secunda parte.¶ Ideo sum loquutus,quia tu[noluisti sacrificiũ]id est,immolata animalia,quæ non tota cremabantur,non placuerũt tibi[& oblationẽ]de candelis & de pane,& hęc talia[noluisti] [aures autem] id est,

id eſt, intelligentiam [perfeciſti mihi] id eſt, perfectam dediſti mihi: idem eſt quod alia tranſlatio habet,perfudiſti mihi. Apoſtolus autem dicit,corpus adaptaſti mihi,id eſt,aptum corpus feciſti,in quo lateret diuinitas. ¶ Nec ſolum iſta noluiſti,ſed[holocauſtum]id eſt, hoſtiam vbi totum animal inceditur.Holos enim totum eſt,cauſtum incēſum eſt[non poſtulaſti] [&] etiam ſacrificium, ſcilicet [pro peccato] quod genus hoſtiæ eſt, ſcilicet,hircus, cui imponebantur peccata, & mittebatur in ſolitudinem[tunc]id eſt,conſiderato quòd deo talia non placerent ſacrificia[dixi]id eſt,deliberaui[ecce venio] id eſt,vnio mihi humanitatem. ¶ Ad hoc ſcilicet, venio,vt faciam tuam volũtatem deus:& bene debeo venire,quia[in capite libri]id eſt,in primo Pſalmo vbi dicit, In lege eius meditabitur die ac nocte, &c.[ſcriptum eſt de me] hoc ſcilicet[vt facerem voluntatem tuam] ſcilicet, vt implerem iniunctam obedientiam,ſcilicet,vt funderem ſanguinem in reparationem humani generis:tuam dico [deus meus] ego venio vt faciam voluntatem tuam, &[volui] facere eam[& legem]id eſt,pręcepta tua habui[in medio cordis mei] ſicut in primo Pſalmo legitur, In lege domini voluntas eius . Vel[in capite libri] id eſt,in diuinitate Chriſti,quę eſt caput humanitatis,eſt ſcriptum, id eſt, pręſcitum & diſpoſitum de me,vt faciam volũtatem tuam . Chriſtus dicitur liber, quia propoſitus eſt nobis exemplar, vt ſimilitudine ipſius vias noſtras dirigamus. ¶ Ego ſum locutus in perſona mea,&[annũciaui in Eccleſia magna] id eſt,ipſam magnam Eccleſiam annunciare feci[iuſtitiam tuam]id eſt,quod non ex legalibus inſtitutis iuſtitia fiat,ſed ex te[ecce labia mea non prohibebo]id eſt,ſi aliqui volunt prohibere meos ne loquantur,tamen non tacebunt quod pro me dicitur de martyribus: & hoc eſt [domine tu ſciſti]id eſt,tu ita ordinaſti:vel tu cognouiſti eſſe futurum. ¶ In hoc verſu incipit de tertia parte.Nec timebo aliquos,nec tacuero: & hoc eſt [iuſtitiam tuam non abſcondi in corde meo]ſicut ille qui talentum domini ſui abſcondit in terra: & [veritatem tuam dixi]id eſt,annunciabo te veracem eſſe in omnibus promiſſionibus[& ſalutare tuum] id eſt,ex te eſſe ſaluationem omnium Gentium . ¶ Et non tantum coram paucis loquar veritatem tuam , ſed[à conſilio multo] id eſt,à multitudine hæreticorum [non abſcondi miſericordiam & veritatem tuam]. ¶ Ego annunciabo,& neceſſe eſt, vt tu domine efficaciā meæ annunciationi des:& hoc eſt [tu autem domine ne longe facias miſerationes tuas à me]nec debes mihi elongare,quia hactenus nũquàm elongaſti: & hoc eſt[miſericordia tua & veritas tua ſemper]id eſt,in omni tempore omnium iuſtorũ [ſuſceperunt me]ad cuſtodiendum. ¶ Ideo non debes miſerationes tuas elongare à me[quia mala]id eſt,peccata[quorũ non eſt numerus,circundederunt me]id eſt,eos quibus ego annũcio,qui mei futuri ſunt. Tunc circundant homines peccata,quando appropinquant eis per malas cogitationes [& iniquitates meæ]id eſt, eorum qui mei futuri ſunt [comprehenderunt me]id eſt,ad actum perduxerunt hi qui mei erunt [& non potui vt viderem] id eſt,ſic oppreſſerunt eos illæ iniquitates,quòd non potuerunt habere aliquem vſum rationis. ¶ Multiplicatę ſunt ſuper capillos capitis]id eſt,infinitæ ſicut capilli:

&

& bene capillis peccata comparat,quibus abrasis in veteri lege,peccata putabantur deleri:& in tantum sunt multiplicatæ,quòd[cor meum]id est,omnis virtus cordis[dereliquit me]id est, defecit. ¶Iniquitates sunt multiplicatæ, ergo[cõplaceat] id est, cum patre & spiritu sancto placeat[tibi domine]verbum hoc,scilicet[vt eruas me]id est,illos quibus annuncio,& mei sunt futuri,libera à peccatis domine: & tu domine quem ego precor[ad adiuuandum me respice]scilicet, miseriæ illorum meorũ cooperando, vt si ieiunare voluerint,tu ieiuna,&c.¶Hic orat pro inimicis:sic me adiuua,& libera,& illi[qui] totis viribus [quærunt animam meam] non ad imitandum, sed[vt auferant eam]id est, deleant eam, erubescant de peccato: & hoc est [confundantur & reuereantur] id est, timeant & honorent dominum similiter qui volunt me perdere. ¶Et non tantum qui quærunt vt me auferant, sed etiam[qui volũt mihi mala]auertantur à via mala,vt sint[retrorsum]id est, sequantur te deus [& reuereantur]. ¶Et[qui dicunt mihi euge euge]id est,adulatorie loquuntur mihi, dicendo: bene bene est tibi[ferant confusionem]id est, erubescant, & hoc sine dilatione:& hoc est[confestim]ferãt: ideò dicit,vt notet magnam confusionem, quæ comprimat superbiam eorum,sicut aliquod onus comprimit ferentem.¶Inimici conuertantur,amici autem[exultent & lætentur]scilicet[omnes quærentes te] &[qui diligunt salutare tuum]id est, saluationem quam tu facis: &[dicant semper magnificetur dominus]. ¶De domino dicant magnificetur dominus, de se autem dicant [ego sum mendicus] id est, quærens cognitionẽ de deo:& quantuncunque ad hoc laborẽ, tamen semper [pauper]id est, insufficienter habens cognitionem de deo, quam nullus plenarie in hac vita habet:& quàmuis ita sim pauper,tamen[dominus solicitus est mei]& non deficio,quia sic mihi ministrat omnia necessaria.¶Et[tu]domine qui [es adiutor meus] in cooperando [& protector] in defendendo[ne tardaueris]quin mihi facias quicquid facturus es. Vel potest legi in persona Christi ita:dominus deus magnificetur,ego autem sum mendicus secundum humanitatem[& pauper]id est,egens tua liberatione,id est,nunquàm copiosus in istis temporalibus. Ideò Christus hoc dicit, vt proponat humilitatem omnibus suis,scilicet,cum dicat se pauperem,nullus suorũ audeat de se præsumere. Ego sum pauper, sed[dominus solicitus est mei] id est, me custodit immunem à peccato, & subministrat omnia necessaria. ¶Et tu domine qui es deus meus & protector meus,ne tardaueris facere quicquid facturus es per me, scilicet, reparare genus humanum, &c.

IN PSALMVM XL.

Titulus. In finem intellectus filiis Chore.

BEatus qui intelligit super egenum].In seditione contra Moysen & Aaron de pontificio ipsius Aaron, cum thurificaret cum filiis suis Chore, combustus est ipse cum filiis suis proprio igne. Inde etiam comparantur hodie filiis Chore illi, qui sunt rebelles prælatis suis iniuste. Fuerunt & aliqui boni de filiis Chore, qui cum cæteris præcentoribus, quos Dauid constituit in tabernaculo, recitantes Psalmos multum va-

luerunt ad amplificandum cultum dei: vnde Ezdras iudicans eos dignos memoria, secundum nomen eorum intitulauit quosdam Psalmos, attendens tamen maximè interpretationem nominis proprietati Psalmi conuenire. Chore nanque Caluaria interpretatur: & quia in illo loco crucifixus est dominus, per continens contentum, scilicet, crucem Christi intelligimus. Filii autem crucis, scilicet, Chore, sunt Christiani, & maximè martyres, qui nunquàm eum crucifixum confiteri erubescunt. Titulus sic exponitur, Intellectus, id est, Psalmus iste qui vocatur intellectus: quia exponit nobis quẽdam intellectum, id est, rem valde secretam, id est, Christum non simpliciter hominem, sed etiam deum fuisse. Hic talis intellectus, pręponitur filiis Chore ad intelligendum, id est, filiis crucis, directis in finem, id est, in Christum, si hæc intelligant. Materia est Christus deus & homo, secundum humanitatem iniuriatus, per diuinitatem glorificatus. Modus talis est, Facit tres partes in Psalmo. In prima parte admonet cum bonis promissionibus, vt intelligatur Christus præter hominem deus. In secunda parte ponit, quare quidam simpliciter hominem putauerunt, scilicet, quia multis modis iniuriatũ viderũt. In tertia parte nos reddit certos eum plus esse quàm hominem, scilicet deum fuisse. Intentio est nos admonere, vt credamus eum deum fuisse supra hominem. ¶ Vox Christi dicentis, Intelligite me supra hominem, quia [beatus] est ille [qui intelligit super egenum & pauperem] id est, qui cum videt me egenum & pauperem, propter quod quidam putauerunt me hominem solummodo esse, intelligit me deum esse: & vere talis est beatus, quia [in die mala liberabit eum dominus] ab omni malo. Dies iudicii mala dicitur, quia in ea malis mala reddentur. ¶ Ponit orationem pro tali intelligente, in die iudicii liberabit eum dominus, sed interim [conseruet eum dominus] à persecutoribus [& viuificet eum] vera vita per fidem [& beatum] id est, felicem [faciat eum] in virtutibus, & etiam in temporalibus: & hoc est [in terra] id est, in hac vita [&] cum inimici tunc maximè inuideant ei [nõ tradat eum in animas] id est, in voluntates, etiamsi tradat eum deus in manus [inimicorum] tam spiritualium, quàm carnalium [eius] id est, intelligentis. ¶ Et quia impossibile videretur esse, quòd aliquis in hac tam misera vita beatus posset esse, orat Christus, vt huic intelligenti sic ferat opem, per quam beatus possit esse. Continuatio, Dico beatum faciat, & vt beatus possit esse [dominus ferat opem] id est, confortationem illi intelligenti, ita vt faciat eum esse [super lectum doloris eius]. Lectum vocat animalitatem, scilicet, quandam vim inferiorem animæ, secundum quam ipsa anima viuificat, & sentire facit ipsum corpus: quæ ideò vocatur lectus, quia in ipsa quiescit quædam vis animæ superior, scilicet, ratio. Lectus ideò doloris, quia ad carnales voluptates secundum omnes sensus corporis, & ad multos illicitos motus facit vim sibi superiorem consentire, de quibus dolet ratio, Sed lectus iste quem modo dicimus doloris, prius fuit lætitiæ & consolationis: quia dum primus homo perstitit in obedientia, præfuit ratio animalitati: ita quòd ipsa animalitas secundum nullum sensum corporis mouebatur ad aliquam voluptatem carnis, in qua

sic

ſic ſubiecta rationi quieſcebat ratio cum lætitia. Poſtquàm verò ab obedientia diſceſſit, factus eſt lectus doloris. Sciendum quòd deus ad hoc ſuperiorem vim animæ, ſcilicet, rationem inſeruit, vt homo per eam deum contueretur:& ipſa eadem ratio ſemper præeſſe debet animalitati,ſicut vir mulieri. Animalitatis officium eſt,hæc terrena commodè diſponere,& ſemper debet eſſe rationi in adiutorium,& ſubiecta quaſi viro: & ad ſignificandas has duas potentias animæ,quarum altera præeſſet, altera ſubeſſet, creauit deus maſculum & fœminam,quorum maſculus præeſſet,ſignificans rationem:fœmina ſubeſſet, ſignificans animalitatem. Bene dico lectum doloris, quia[in infirmitate eius] id eſt, in peccato, quod primus fecit per inobedientiam [verſaſti ſtratum eius]id eſt,illam ſenſualitatem, quæ prius erat ſtrata,id eſt,ſubiecta rationi, conuertiſti ita, quòd ipſa modo velit dominari, & ſecum eam trahere in voluptates carnis: ſtratum dico verſatum non ſecundum vnum ſenſum, ſed [vniuerſum] id eſt, ſecundum omnes ſenſus corporis. Homo enim modo mouetur ad voluptates carnis, ſecundum omnes ſenſus. ¶ Tu verſaſti ſtratum eius, ſed contra hoc ego oro pro eo: & hoc eſt[ego dixi]corde & ore[domine miſerere mei]id eſt,meorum, ita ſcilicet[ſana animam meam]id eſt, meorum[quia peccaui tibi]id eſt,ad tuum honorem: quia tu ſolus ille medicus,qui ſolus laudem potes habere de peccatorum curatione:ex magna affectione quam habet Chriſtus erga ſuos, aſſcribit ſibi peccata ſuorum cum hoc dicit. ¶ Incipit de ſecunda parte, ſcilicet oſtendit Chriſtum multis modis iniuriatum, propter quod à quibuſdam ſimpliciter reputatus eſt homo. Ad hoc iungitur, Ego ſic oro pro meis, ſed[inimici mei] non curantes hoc [dixerunt mala mihi] vt dæmonium habes, & ſimilia, Inter cætera dicebant [quando morietur] homo iſte [& peribit nomen eius?] id eſt, deſtruetur fama eius? ¶ Non tantum inimici manifeſti mala loquebantur mihi, ſed etiam ſimulatorii amici: & hoc dicit [Et ſi ingrediebatur] aliquis in conſortium[vt videret] id eſt, exploraret, ſi in aliquo poſſet derogare mihi [vana loquebatur] velut ille qui loquebatur, Si hic propheta eſſet, ſciret Luc.7. vtique quæ & qualis eſſet mulier, quæ tangit eum. Dico vana loquebatur, & inde [cor eius] id eſt, nequam voluntas eius [congregabat iniquitatem ſibi]. Accedens enim ad eum ex quo beneuolus melior efficeretur, iſte peior effectus eſt: quia prauæ voluntatis erga Chriſtum fuit, congregabat ſibi, id eſt, ad damnum ſuum. ¶ Ingrediebatur ad me explorator & mecum habitans loquebatur vana: & idem[egrediebatur foras] extra conſortium meum [loquebatur in idipſum] tendens, in quo erat cum adhuc mecum conuerſaretur, ſcilicet, vt de me mala omni ſtudio loqueretur. ¶ Per ſingula quid curram? [Omnes inimici mei ſuſurrabant]id eſt, occulte conſiliabantur[aduerſum me]id eſt,aduerſa & nociua mihi. Neque conſiliari ſatis erat eis, ſed etiam[cogitabant aduerſum me mala]id eſt,vnuſquiſque apud ſe curioſe tractabat quid vnquam grauius & magis nociuum poſſet excogitare in me:quę mala fuerunt [mihi] id eſt, ad meum honorem & ad meorum redacta ſunt vtilitatem. ¶ Non tantum ſuſurrauerunt,cogitauerunt,ſed etiam [verbum

iniquum constituerunt aduersum me] scilicet, sententiam mortis stabilem
Ioan.11. induxerunt super me:& quod Caiphas inscius prophetans iudicauit, Expedit vt vnus homo moriatur,ne tota gens pereat.Ipsi me sic iudicauerunt[sed qui dormit] qui tradit animam suam morti, scilicet ego, quam possit ita leuiter dimittere,sicut dormiens aliquis somnum[nunquid nõ adiiciet]id est,
Ioan.10. adiunget suæ morti[vt resurgat?]Qui de seipso dicit, Potestatem habeo ponendi animam meam, & iterum suscipere eam. Per eam resurrectionis suæ securitatem, eorum stultitiam reprehendit. ¶Et bene inimici mei putauerunt me iudicare. [Etenim homo]id est, Iudas [pacis meæ] id est, cum quo ego habebam pacem,licet non ipse mecum[in quo speraui]id est, sperare debui secundum merita quæ in eum feci [qui edebat panes meos]materialiter: vel [panes] id est, refectiones spiritualis doctrinæ [magnificauit] id est, magnificam fecit[supplantationem] id est, deceptionem, dando mihi osculum proditionis, quod etiam inimicorum nullus fecit [magnificauit dico super me]id est, ad meam depressionem. ¶Incipit de tertia parte, scilicet, illam glorificationem, per quam Christus plus quàm homo, scilicet, deus, indubitanter cognosci possit:ad hoc continuatur, Ipsi me ita iudicant [tu autem domine miserere mei] & miserando [resuscita me, & tandem retribuam eis] hoc quod mihi fecerunt. ¶Et vere suscitabis [quoniam voluisti me]id est, semper tibi bene placui:&[in hoc]quod me voluisti[cognoui, quoniam non gaudebit inimicus meus super me]id est, non retinebit me in morte, quòd si posset super me esset. ¶Inimicus non gaudebit, ego autem gaudebo, quia [suscepisti me]ad immortalitatem & impassibilitatem[propter innocẽtiam, & cõfirmasti me]id est, sic firmiter collocasti, quòd nihil deinceps mihi possit nocere[in conspectu tuo] id est, in præsentia tua : non ibi ad horam mansurum, sed [in æternum]. ¶Et quia me ita exaltauit, ideò sit [benedictus] id est,laudatus, & talis cognitus qualis est[dominus Israël]id est,ille qui dominatur Israël,id est,videntibus deum: &[deus]id est,creator[Israël]quæ benedictio incipiat[à seculo]isto, &[in seculum]cõsecutiuum huius seculi deueniat[fiat fiat]hic habetur in Hebræo,amen amen.

IN PSALMVM XLI.

Titulus. In finem intellectus filiis Chore Psalmus Dauid.

QVemadmodũ desiderat]. Psalmus iste qui dicitur intellectus,quia ostendit nobis quiddam valde intelligendum, scilicet, in homine duas potentias, quarum fortior debiliorem confortet: proponitur filiis Chore,ad dicendum vel cantandum, id est,filiis crucis, scilicet,sanctis martyribus,quorũ vox est in hoc Psalmo: ipsis dico per hoc directis in finẽ,id est,in Christum. Materia est iustus,secũdũ vtranq; vim animæ. Modus,In prima parte ostẽditur,secundũ vim superiorẽ deum desiderare,cœlestia sola appetere,aduersitates huius vitæ nõ timere. In secũda parte per illã vim superiorem, animalitatem confortare, quæ cito turbatur turbationibus huius vitæ. Intentio est, debiliores confortare, ne moueantur secundum

animalitatem, sed potius per suam rationem confortent animalitatẽ: proponunt etiam iusti qui loquũtur se aliquando cecidisse, ne desperẽt debiliores, si & ipsi aliquãdo ceciderint: & incipiũt ostẽdere prius, quod ratio sua deum desideret sic, ¶ O deus[ita desiderat anima mea]id est, superior vis animę[ad te]habendum[quemadmodum]id est, q̃ ardẽter[desiderat ceruus]pertingere vsque[ad fontes aquarum]. Natura cerui est, vt flatu narium attrahat in corpus suum viuum serpentem: postquàm autem venenum intus exardescit, ardet siti, & currit ad fontem viuum, & inde refectus, deponit cornua & pilos, & reiuuenescit: ita sancti imbuti veneno diaboli, scilicet, peccatis, currunt ad deum pœnitentes, per quem deponunt omnem vetustatem. ¶ Dico quod anima desiderat modo, & iam etiã desiderauit: & hoc est [Sitiuit anima mea ad deum]habendũ: deum dico[fontem]quia ipse est origo totius boni. Fontem dico[viuum]quia ipse in æternum viuit: & qui eum gustãt, facit eos in æternum viuere. Vel deum fontem, quia ipse solus potest nos eripere de potestate diaboli: &[quando veniam ante faciem dei?]id est, in præsentia ipsius, vt cognoscam eum prout est. Vnde Apostolus, Nunc videmus in ænigmate, tunc autem facie ad faciem: & tunc ego qui in hac vita nullius pretii appareo, apparebo qualis sim. Dico sitiuit anima mea, & dum sitirem, habui refectiones quas fundebat animalitas afflicta miseriis huius vitæ: & hoc est [lachrymæ meæ]id est, meæ animalitatis[fuerunt mihi]secundũ rationem[panes] id est, refectiones [die ac nocte] id est, assiduè: lachrymæ dico ex hoc habitæ[dum] id est, quia[dicitur mihi, vbi est deus tuus?] Putãt enim mali iustos deum nõ habere, dum sic vident eos tribulationibus subditos. ¶ Hæc] quæ prædicta sunt, scilicet, animam meam sitire, ex lachrymis refectionem habere [sum recordatus] qui prius aliquando oblitus fueram. Vbi notat se oblitum istorum fuisse per suum lapsum, tollit à debilioribus desperationẽ: vel recordatus, id est, in frequenti habui cogitatione [& deinde effudi animam meam] id est, extẽdi vsque ad inimicorũ dilectionẽ: ita tamẽ ꝙ ipsa anima mea esset [in me]id est, in mea potestate, sic cõtẽta meo dominio, quod inimicus meus nõ posset eam surripere: & ideò sic effudi[quoniã transibo vsq; ad domũ dei] id est, cœlestẽ Hierusalẽ[transibo in locũ tabernaculi]id est, in Ecclesiam, quę dicitur locus, quia extra Ecclesiam nulla certitudo: sed qui modo sunt in Ecclesia, quodammodo certam obtinent fidem. Vel in locum, quia semper promouetur iustus in altiorem gradum virtutũ: tabernaculi dico [admirabilis] id est, digni admiratione: vt admirabile fuit, ꝙ Laurentius tantam passionẽ sustinuit. ¶ Transibo dico ad domum dei[in voce exultationis & confessionis]id est, in me exultando & deum laudando: confessionis dico[sonus epulãtis]id est, qui mihi est tãta refectio, quanta refectio cantilena est epulãtibus. Sonus, id est, dulcis cãtilena, & est sonus hic genitiui casus quasi sonitus. Vel transibo in domum dei, ductus in voce exultationis & confessionis, id est, in voce angelorum exultantium & laudantium deum, quæ vox fuit mihi sonus epulantis. ¶ Incipit de secunda parte, scilicet, animalitatem suam confortare. Continuatio, Quandoquidem transibo in voce exultationis, ergo tu

1. Cor. 13.

[anima mea]id eſt, animalitas mea[quare triſtis es?] & [me]ſuperiorem vim [quare conturbas?]Quam aliquãdo tibi dolenti facis condolere.¶Noli eſſe triſtis, ſed[ſpera in deo]& debes facere[quoniam]ego confeſſus[adhuc confi tebor illi]hoc ſcilicet,tu qui es[ſalutare]id eſt,ſaluator meus,particeps factus [mei vultus]id eſt,meæ humanitatis,ſcilicet, homo es[& deus]id eſt,creator [meus]. ¶Et ideò debes ſperare, quia quod[anima mea turbata eſt] [ad meipſum]id eſt, non aliundè turbata eſt anima mea niſi ex me:& hoc manifeſte dicit alia trãſlatio quæ habet,à meipſo:& quia ex me turbata eſt[propterea] ô deus[memor ero tui]qui ſanare potes[de terra Iordanis]id eſt, de me,ſecũdum hoc quod terra factus,ſum fructificata per baptiſmũ.Per Iordanem accipimus baptiſmũ, quia in eo fuit baptizatus Chriſtus, ex quo nobis proceſſit baptiſmus: qui baptiſmus irrigans nos & lauans peccata, facit nos terram fructiferam. Et quia Iordanis deſcẽſus interpretatur,in hoc notamus humilitatem,quam in baptiſmo habemus,dum pompam diaboli reiicimus:& ero memor tui de terra [Hermonii]id eſt,de meipſo, ſecundum hoc ꝙ ſum ſeparans à me, & anathematizans omnes ſectas hæreticorum. Hermon nanq; vel Hermonim, anathematizatio interpretatur, ſcilicet[à mõte modico]id eſt, à meipſo, qui factus ſum mons ſecundum eminentiam virtutum, ſed tamen modico ſecundum humanitatem. Hermon quidam mons eſt,parum diſtans à Iordane. ¶Et propterea etiam memor ero tui, quia & in veteri & in nouo teſtamento promittitur liberatio ſperãtibus in domino: & hoc dicit [Abyſſus]id eſt, nouum ſiue vetus teſtamentum [inuocat abyſſum] id eſt,aliud teſtamẽtum.Nouum inuocat vetus,quaſi teſtimoniũ ſui. Vetus inuocat nouũ, ad complendũ ea,quæ promittuntur in veteri.Per abyſſum ideò teſtamentũ intelligimus, quia ſicut abyſſus eſt magna profunditas: ita in teſtamentis eſt magna profunditas ſapientiæ & cognitionis dei, & quælibet abyſſus oſtendit liberationem eorum,qui memores ſunt domini.Quòd autem abyſſus ſic inuocat abyſſum,cognoſcimus[in voce catharactarum tuarũ] id eſt, in prædicatione Prophetarum & Apoſtolorum. Catharactæ propriè dicuntur aquæductus, id eſt, locus vnde currit & ebullit aqua: ita ſancti Apoſtoli & Prophetæ, à quibus nobis defluit vera doctrina. ¶Item memor ero tui propter hoc, quia [omnia excelſa tua] id eſt, grauiores pœnæ veluti ipſa mors [& fluctus tui] id eſt, leuiores pœnæ, veluti fames, & ſimilia[tranſierunt ſuper me] id eſt, licet me ſubmergant in hac vita, tamen quandoque tranſibunt. ¶Poſitis cauſis quare debeat memor eſſe,ponit cauſas per quas poſſit. Continuatio, Ideò etiam memor ero,quia[dominus mandauit]id eſt,promiſit[miſericordiam ſuam in die]id eſt,in proſperitate[& nocte] id eſt,aduerſitate:non dicam ſimpliciter,ſed[canticum eius]id eſt, tantam & tam manifeſtam miſericordiã,quæ nobis conferat magnam exultationẽ. Alia tranſlatio habet,& nocte manifeſtauit eam miſericordiã.¶Ponit itẽ cauſam per quam poſſit eſſe memor. Deus dat mihi miſericordiã,&[oratio eſt apud me].i.habeo apud me rationẽ ꝑ quã dei poſſum eſſe memor: oratio dico[deo]debita, id eſt,ad honorẽ dei:deo dico datori [vitæ meæ] qua oratione ego[dicã deo,

ſuſceptor

ſuſceptor meus es]id eſt,me infirmum ſuſcepiſti ad protegendum. ¶Quandoquidē me ſuſcepiſti[quare ergo oblitus es mei?] & ſupponit cauſam, quare deus ſui videatur oblitus,cum dicit [& quare contriſtatus incedo?] Licet contriſtatus ſit, tamen ſe ad deum inceſſanter incedere dicit iſte iuſtus: ideo dicendo contriſtatus[dum] id eſt,quia[affligit me inimicus].¶Nec tantum affligit me mala faciendo, ſed etiam exprobrando:& hoc eſt [dum confringuntur oſſa mea]id eſt,dum ſic grauiter tribulor,ꝙ confringuntur oſſa mea, id eſt, robora mea,& patientia mea,quātum ad opinionem meorum[inimici mei qui tribulant me,exprobrauerunt mihi dum]id eſt,quia[dicũt mihi per ſingulos dies,vbi eſt deus tuus?] ¶Concludit ex omnibus præpoſitis cauſis, ac ſi ita diceret, Quia ex deo baptiſmum habeo,miſericordiā apud me orationem,& alia quæ dicta ſunt:ideo tu[anima mea] id eſt,animalitas,non debes contriſtari:&[quare triſtis es anima mea?]vt ſuprà.

IN PSALMVM XLII.

Titulus. In finem Pſalmus Dauid.

IVdica me deus]. Pſalmus iſte cōuenit Dauid,id eſt,alicui iuſto afflicto miſeriis huius vitæ: dirigens nos in finem. Materia eſt martyr aliquis afflictus multis malis,de qua ita agit,In prima parte ita afflictus iuſtus, petit tandem ſeparari ab impiis. In ſecunda parte ſe affirmat intraturum in ſecretarium dei. In tertia parte hortatur ſuam animalitatē,vt ſperet in domino.Intendit enim confortare ſuā animalitatem & debiles. ¶Vox martyris dicentis [Iudica me deus]. Et ne intelligeretur penitus iudicari velle, ita quòd deus intendat quæ ſint in eo bona, & quæ mala,quod quidem in omni iuſto eſſet arrogātia, ideo determinat quomodo petat iudicari,ſcilicet[diſcerne cauſam meam de gente non ſancta]id eſt, conſidera totam vitam meam diſcretam & ſeparatam à vita gentis non ſanctæ,& tandem ſepara me, quod eſt [erue] quod futurum eſt in iudicio [ab homine iniquo]id eſt,manifeſte faciente mala[& doloſo]id eſt,occulte nocente. ¶Et debes eruere[quia tu es deus fortitudo mea]id eſt,creator meus, & cauſa totius meæ fortitudinis: & ideo[quare me repuliſti]id eſt, quare permittis me ita tribulari,quòd videar à te repulſus?[& quare triſtis incedo, dum affligit me inimicus?]vt ſuprà.¶Noli repellere,ſed potius[emitte lucem]ad iudicium[& veritatē tuam]id eſt,filiū,qui dicitur lux,quia nos illuminat: veritas, quia in omnibus verus:&[quia ipſa]id eſt,lux & veritas[me deduxerũt] iam de familia diaboli [& adduxerunt me in montem ſanctum tuum]id eſt,vt eſſem mons ſanctus dei.Et ne intelligeremus hunc iuſtum iā poſitum in ſecuritate,addit[& in tabernacula tua]id eſt,in Eccleſia qua tibi militem.¶Incipit de ſecunda parte,Iam ſum introductus in tabernacula, & per hoc tādem [introibo ad altare dei]ſcilicet[ad deum]id eſt,Chriſtum,ſcilicet[qui lætificat iuuentutem meam]id eſt, iuueneſcere faciet iuuentutem,dando immortalitatem & impaſſibilitatem. Dicitur Chriſtus altare, quia per eum offerimus orationes noſtras deo.¶Et quia introibo,iam[confitebor tibi]id eſt,laudabo te in hac vita[in cithara]id eſt,in mortificatione carnis:tibi dico[deus

meus]

meus].Hic incipit de tertiaparte. Ad hoc iũgitur:quia ego introibo ad altare dei,[Quare]ergo [anima mea]id eſt, animalitas mea [triſtis es?]& alia vt in alio Pſalmo.

IN PSALMVM XLIII.

Titulus. In finem ad intellectum filiis Chore Pſalmus Dauid.

DEus auribus noſtris] . Pſalmus iſte præponitur filiis Chore, id eſt, Chriſtianis,ad intellectum habendum , ſcilicet, vt intelligant per tẽporalia bona data antiquo populo,ſignificata eſſe ſpiritualia bona,quæ iam dantur Chriſtiano populo, & plenius dabuntur in futuro filiis Chore,directis in finem per hunc intellectum.Materia ſunt martyres,qui etiam loquuntur . Modus, In prima parte ponit bona quæ facit deus huic populo,cum comparatione eorum,quę fecit priori populo:oſtendẽs hęc eſſe æterna,cùm illa fuiſſent temporalia.In ſecunda parte ponit mala quę ſuſtinet in hac vita,quàmuis ſint in futuro habituri multa bona.Quòd autem iuſti in hac vita patiuntur temporalia mala,contra hoc eſt, quòd priores iuſti populi liberabãtur à corporalibus malis.In tertia parte orat liberari à malis huius vitæ.Intentio eſt,inuitare ad patientiam . ¶ Vox martyrum oſtendentium quæ bona fecit deus antiquis patribus, cùm dicunt, [Deus nos audiuimus]& non ſine intelligentia,ſed[auribus noſtris]id eſt, cum intelligentia,quę eſt interior auris : & hoc non à quocunque, ſed [patres noſtri]id eſt, patriarchæ & prophetæ[annunciauerunt nobis]non quaſi fictitium,ſed rem veram . ¶ Hoc annunciauerunt [opus quod operatus es in diebus eorum in diebus antiquis]. Vel ſi habeatur:et in diebus antiquis,ita legemus,Patres noſtri annunciauerunt nobis opus quod operatus es in diebus eorum : ſicut in eductione per mare rubrum,& alia huiuſmodi:& etiam ea quæ feciſti in diebus antiquis,vt de creatione cœli & terræ,& ea quæ feciſti Abel,Noë, &c. ¶ Hoc opus,ſcilicet[manus tua]id eſt,operatio tua[Gentes diſperdidit]de illis dicit,quæ prius habitabant in terra promiſſionis[& plantaſti]id eſt,firmiter ſtabiliſti in terra illarum Gentium [eos]id eſt, patres noſtros:& ne putarentur illæ Gentes debiles, quibus cito terra ſua auferretur ſubdit [afflixiſti populos]in primis[&]deinde multis modis afflictos[expuliſti eos] . ¶ Et ne Iudæi hoc ſuæ deputarent probitati, dicit hoc non ex ipſis , ſed ex ipſo deo ſibi eueniſſe. Continuatio, Bene dico, quòd tu deus plantaſti [non enim ipſi poſſiderunt terram illam in gladio]id eſt, per arma ſua & vires ſuas [& brachium eorum]id eſt,fortitudo & potentia eorum [non ſaluauit eos] & ſi ſeipſos non poſſent ſaluare ab illis gentibus, tunc multo minus in gladio ſuo poſſederunt earum Gentium terram.Per gladium, humanam virtutem:per brachium,potentiam intelligimus.¶ Brachium non ſaluauit eos [ſed dextera tua]id eſt,proſperi euentus quos tu dabas eis, vt cum eis circumeuntibus, ceciderũt muri Iericho[& brachium]id eſt,fortitudo tua:vt cum vnuſquiſq; fugaret decem[& illuminatio]id eſt,conſiliũ quo illos illuminabas, vt quando per inſidias eorum aliquos deuincere faciebas: quæ illuminatio erat[vultus tui]id eſt,procedens ex ſola voluntate tua:neque hoc volebas propter ali

quod

quod meritum eorum,ſed agẽs ita [quoniam in eis complacuiſti]tibi vel deo patri.¶ Et quia[tu ipſe]hoc feciſti eis[es rex meus & deus meus]tu ipſe dico [qui mandas ſalutes Iacob] id eſt, nobis luctatoribus qui per Iacob ſignificamur. Vel Iacob,id eſt,Iudaico populo, qui vocatus fuit Iacob. ¶ Tu es rex meus,& cornu noſtrum[& in te cornu]noſtro,id eſt, defenſione noſtra [ventilabimus]id eſt,proiiciemus et diſpergemus[inimicos noſtros]tam carnales, quàm ſpirituales,quod futurum eſt in iudicio, vbi boni à malis ſeparantur. Per cornu ideo accipimus defenſionem, quia cornibus defendunt ſe animalia:& ventilant,id eſt,ſeparant à ſe animalia [& in nomine tuo] quia hic habemus nomẽ tuum,ſcilicet Chriſtiani ſumus[ſpernemus]item in iudicio[inſurgentes]in hac vita[in nos].Ecce iam in hoc verſu oſtendit nos habituros æterna bona,quæ longe ſunt meliora temporalibus, quæ habuerunt antiqui patres.¶ Et bene dico,quòd in te ventilabimus, & ſpernemus inimicos,quia per nos nunquam hoc poterimus: & hoc dicit [non enim in arcu meo ſperabo]in minori fortitudine mea[& gladius meus] id eſt, maior vis mea[nõ ſaluabit me].¶ Et verè nõ ſaluabit me gladius vel arcus meus,quia tu ſolus potius ſaluabis:& hoc dicit[ſaluaſti enim nos de affligentibus nos]in hac vita: & non tantum affligentes nos,ſed[etiam odientes nos confudiſti]id eſt,confundes quãdo dicetur eis,Diſcedite à me maledicti in ignem æternum. Poteſt hic verſus legi de his,quæ facit deus fidelibus ſuis in hac vita,vt ſic continuetur,Securi poſſumus eſſe,quòd in te ventilabimus,ſpernemus inimicos, quia tu iam ſaluaſti nos de affligentibus, ne nos poſſent à bono retrahere: & odientes nos confudiſti, ex hoc quòd non potuerunt conformare nos ſibi.¶ Et quia ſaluaſti nos,ideo [laudabimur]non tantum à bonis,ſed etiam à malis:vt cum dicent,Nos inſenſati vitam illorum putabamus inſaniam,ecce quomodo inter filios dei computati ſunt,quæ laus erit[in deo] id eſt, ad honorem dei:& nos[confitebimur tibi]id eſt,laudamus te [& in nomine tuo]id eſt,quia hic habemus nomen tuum[in ſeculum]id eſt,in æternum. ¶ Incipit de ſecunda parte, Tandem nos ſaluabis [nunc autem] in hac vita [repuliſti] id eſt,ita permiſiſti affligi,quòd putaremur à te repulſi[& cõfudiſti nos] non quòd in conſciẽtia noſtra confuſionem & erubeſcentiã pateremur, ſed quantum ad oculos hominum,qui putant nos confuſibiles:& deinceps[non egredieris]id eſt,nõ mittes manifeſte angelũ tuum pugnare nobiſcum[in virtutibus]id eſt,in exercitibus[noſtris]ſicut feciſti patribus noſtris,pro quibus manifeſte pugnabant Angeli. ¶Non tantum repuliſti, ſed etiam quoſdam noſtrum[auertiſti]à bono propoſito,faciendo [nos retrorſum poſt inimicos noſtros]id eſt,vt ſequeremur inimicos noſtros:et tunc[qui oderunt nos,diripiebant ſibi]id eſt,in partem ſuam rapiebant nos: & hoc eſt maximum tormentum ſanctorum,quando vident ſuos ita deuocari à fide. ¶Quoſdam auertiſti[nos]autem qui reſtitimus[dediſti tanquàm oues eſcarum] quę nõ fructui, ſed ſoli occiſioni deputati ſunt[& in Gentibus diſperſiſti nos]quando fugati ſumus de ciuitate in ciuitatem,id eſt, tradidiſti in manus inimicorum, vt aliquos tibi in tribulationibus acquirerent. ¶ Vendidiſti populum tuum]id eſt,

Mat.25.

Sap.5.

est, martyres tuos [sine pretio] aliquo, quia aliquando non vllum hominē in morte sanctorum lucratus: & si aliquando aliquos lucratus es, pauci fuerunt: & hoc dicit [& non fuit multitudo in commutationibus eorum] id est, quando deus dat suos, vt aliquos acquirat. ¶ Posuisti etiam nos obprobrium] non extraneis, qui raro vident nos, sed [nostris vicinis] qui sæpe obiecerunt: & hoc obprobrium per partes exequitur, dicens [subsannationem & derisum his qui in circuitu nostro sunt]. Subsannatio fit per nasum, derisio per hiatum oris. ¶ Posuisti nos in similitudinem Gentibus] scilicet, vt ad nostram similitudinem maledicerent aliis, & sic dicerent, Talis maledictio tibi sit, qualis est Petro, vel Paulo, vel Laurentio. Vel posuisti nos in similitudinem Christi, vt sicut Christus opprobria sustinuit, sic & nos: statim ponit vnū de obprobriis, quæ sustinuit Christus [commotionem capitis in populis] id est, super quos populi deridentes, mouerunt capita sua, sicut suprà dictum est, dicentes, Vah

Mat. 25. Marc. 15. qui destruis tēplum dei, &c. ¶ Quid singula enumerem? [Tota die] id est, assidue [verecundia mea] scilicet obprobriorum meorum [est contra me]. Contra dicit, quia cum martyres confiterentur se esse iustos, nunquàm deberent huiusmodi obprobria sustinere: & vt aggrauet verecundiam, dicit [cōfusio faciei meę cooperuit me]. Naturā illam tāgit, quod cū homo patitur aliquam erubescentiam, sanguinem interiorem anima, vt se cooperiat, mittit ad exteriora. ¶ Confusio dico illata [à voce exprobrantis & obloquentis] veritatem [à facie inimici]. s. mala voluntate [& persequētis] ipso actu. ¶ Hæc omnia venerunt super nos] scilicet, vt nos opprimerent [nec tamen obliti sumus te] sed semper habuimus te in iugi memoria [& in testamēto tuo]. i. in lege tua [non egimus inique] sed semper secūdū præcepta tua habuimus nos: & in hoc versu magna virtus martyrū notatur. ¶ Cum hæc omnia mala venirent super nos [cor nostrum nō recessit retro] id est, non desperauit [& non declinasti] id est, declinare fecisti [semitas nostras] quibus ad te incedimus [à via tua] id est, à pręceptis tuis. Semper enim operati sumus secundū præcepta tua. Vel sine, non, ita legitur: declinasti, id est, declinare fecisti semitas nostras à via tua, vt suprà: vel sic quoque [semitas nostras] id est, opera quę ex nobis habemus, qui secundum nos nihil boni facere possumus: illas semitas [declinasti] id est, declinatas & diuersas ostēdisti [à via tua] id est, ab operibus tuis, qui nunquá nisi bona facis. ¶ Diuersas ostēdisti vias [quoniam nos humiliasti] id est, afflixisti, in quo cognoscimus vnusquisq; se miserū & se nihil boni ex se habere. Ad aliam sententiam continuatur ita, Bene dico, quòd semitas nostras nō fecisti deuiare, vel fecisti pendere à via tua [quoniam nos humiliasti] id est, humiles ostendisti: quæ humiliatio est [in loco afflictionis]. i. in vita, post quam nullus locus correctionis: & adeo non humiliasti, quòd [vmbra mortis] id est, ipsa mors [cooperuit nos] id est, occisi sumus. Vel [vmbra mortis] id est, hæretici: quia si quē in corpus suū ducūt, statim ille à vera vita priuatur. ¶ Ideo non sumus obliti te, quia scimus quòd [si obliti sumus nomen] id est, honorificentiam [dei nostri] & si hoc grauius facimus. s. [si expādimus manus nostras] & interiores & exteriores [ad deū alienum]. i. qui neq; nos creauit neq; bonum

bonum fecit nobis, ſcilicet, ſi facti ſumus idololatræ[deus requiret iſta]. Et quia aliquis diceret, Si manus expãdis, hoc requiret, quia hoc bene videt: ſed ſi oblitus es, nõ requiret, quia illud ignorat: probat quod etiam obliuionẽ requiret cum dicit[ipſe enim nouit abſcondita cordis]. ¶ Hic incipit de tertia parte, Nos non expandimus, & ideo tu domine exurge: & præmittit cauſam quare debeat exurgere[quoniam propter te mortificamur tota die] & intantum, quòd[ſumus æſtimati vt oues occiſionis]ſcilicet, vt nullatenus reputaremur idonei, niſi ad occiſionem: ideo domine ad nos liberãdos[exurge, quare obdormis?] Obdormire dicitur deus, cum ſui non cito liberantur, nec tamen deficiunt: & quare obdormis? Interrogationem ponit, quia licet cauſam ignoremus, tamen aliqua cauſa eſt, quare deus hoc faciat[exurge domine] & licet modo aliquos repellas [non tamen repellas in æternum] ſed qui modo vidẽtur eiecti, aliquando reduc ad Eccleſiam tuam. ¶ Ne repellas dico, & ne auertas faciem tuã, id eſt, cognitionem tuam ab illis qui modo repulſi ſunt: &[quare faciem tuam auertis?]& hic iterum innuit, quòd licet cauſam ignoremus, tamen cauſa eſt quare deus auertat: & quare [obliuiſceris inopiæ noſtræ & tribulationis noſtræ?]hoc refertur ad eos, quibus obdormit deus: nec tamen deficiunt, quorum inopiæ obliuiſci dicitur, quando nõ confortat rationes eorum, nec dat ſolatia ad patientiam tribulationis, quando nec mitigat nec remouet. ¶ Ne obliuiſcaris inopiæ & tribulationis, ſed exurge: & præponit cauſam quare debeat exurgere, cum dicit [quoniam humiliata eſt anima noſtra in puluere] id eſt, in conſideratione defectus humani generis, cuius defectus ſignum eſt puluis, quẽ pœnitẽs ſuper caput ſuum accipit: propter hoc merito debes exurgere: & neceſſe eſt vt exurgas[quoniã venter noſter]id eſt, carnalitas noſtra eſt[conglutinatus in terra]id eſt, adhæſit in terris, ſcilicet, hæc terrena appetit. ¶ Et propterea[exurge domine adiuua nos, & redime nos]id eſt, da pretiũ, vt de diaboli poteſtate nos retrahas [propter nomen tuum] ampliandum: quia nos redempti dilatabimus nomen tuum per multas Gentes.

IN PSALMVM XLIIII.

Titulus. In finem pro his qui commutabuntur filiis Chore ad intellectum: canticum pro dilecto.

ERuctauit cor meum]. Hic Pſalmus agit de dignitate ſponſi & ſponſæ: & hoc dicitur in titulo pro his qui cõmutabuntur, id eſt, ad honorem ſponſæ, in qua fit commutatio de mundo ad deum, quæ bona eſt. Alia commutatio de deo ad mundum, quæ mala eſt: pro dilecto, id eſt, ad honorem dilecti. Salomon appellatus edida, id eſt, dilectus, figurabat Chriſtum verum dilectum à patre. Vnde eſt, Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipſum audite. & eſt canticum, quia multum *Mat.3. & 17.* agit de æterna exultatione, & dicitur epithalamium, id eſt, nuptiale carmen. In duobus primis verſiculis vtitur ſimilitudine ioculatoris, intrare volentis ad nuptias, & captantis beneuolentiam ianitoris: præuidens Chriſti & Eccleſiæ nuptias, volens cantare de eis, & quaſi intromitti, parat ſibi auditores, dicens

cens se fecisse cantilenam de nuptiis,& velle cãtare regi. Quatuor modis laudat sponsum,& quatuor sponsam. Titulus sic exponitur, Psalmus iste vocatur canticum, quia propheta coniunctionem Christi & Ecclesiæ præuidẽs futuram, eam in hoc Psalmo cum magna exultatione pronunciat: ex qua coniunctione vnicuique fideli intelligenti magna exultatio generatur: canticum dico habitum pro his qui commutabuntur de infidelitate ad fidem. In hoc enim Psalmo maxime commẽdatur Ecclesia: ipsa enim Ecclesia est, quæ cõmutabitur. In hac autẽ vita commutãtur sancti, quãdo de corpore diaboli transeunt: tandem verò perfecte commutabuntur, quando immortalitate & impassibilitate induentur: canticum dico propositum filiis Chore ad intellectum. Valde enim necessarium erat, vt illud arcanum, quod adhuc multis ignotum erat, scilicet, coniunctionem Christi & Ecclesiæ, filii Chore intelligerent, id est, filii crucis: canticum dico non tantum pro his habitum qui commutabuntur, sed etiam pro dilecto, id est, ad honorem dilecti, id est, Christi, qui specialiter dicitur esse dilectus: quia si aliquis iustus propter aliquas virtutes dicitur esse dilectus, multò magis Christus, qui nihil nisi bonũ habuit, cuius honor in hoc Psalmo tractatur, quia per partes multas cõmendatur: quod canticum dirigit nos in finem. Vel taliter construe, Canticum istud est habitum pro filiis Chore qui commutabũtur, propositum omnibus ad intelligendum,& etiam pro dilecto. Materia est sponsus & sponsa, Christus scilicet & Ecclesia. Modus, In prima parte ponit commẽdationem sponsi, scilicet, Christi. In secunda parte ponit commendationem Ecclesiæ. Vnde hic Psalmus vocatur ab Augustino epithalamium, id est, laus thalami. Intendit nos inuitare ad hanc coniũctionem, scilicet, vt intelligamus hanc cõiunctionẽ Christi & Ecclesiæ. ¶ Vox prophetę: & antequàm transeat ad laudem sponsi, ponit commendationem ipsius laudis quam facturus est, cum dicit, [Cor meum eructauit]. Hic propheta ex saturi similitudine loquitur, quia satur aliquis non potest retinere cibum quin eructet, sic propheta plenus spiritu sancto, necessariò eructauit, vt aliquid manifestaret: eructauit dico [verbum] id est, filium dei: quia si quis hunc Psalmum attẽdat, poterit vere agnoscere Christum dei filium esse. Eodem nomine vtitur Ioannes, dicens, In principio erat verbum: verbum dico [bonum] singulariter scilicet, quia solus deus bonus est: & quicquid boni est, ex solo deo est. Vnde Christus, cum quidã solam humanitatem respiciẽtes, eum bonum dicerent, respondit, Quid me bonum vocatis? Nemo bonus, nisi solus deus: & huic [regi] scilicet, Christo, qui deus est [dico ego] id est, dedico ego opera mea, id est, deuoueo ego totã istam laudem meam. ¶ Et hæc commendatio mea non est refutanda, quia non loquor ex me, sed spiritus sanctus loquitur in me, vt per instrumentum: & hoc est [lingua mea calamus] id est, comparabilis calamo: quia sicut calamus nihil per se facit, nisi aliquis per eum scribat, sic nec lingua mea: calamus dico [scribæ] id est, spiritus sancti, qui per me scribat & per cæteros prophetas legem dei in corda hominum: scribæ dico [velociter scribentis] quia quod magistri non possunt facere per multos annos, spiritus sanctus in momento

Ioan. 1.

Mat. 10.

to facit: vt in Paulo, quem in momento cognitionem veritatis docuit, æque & plene, ſicut Chriſtus docuit Apoſtolos & alios per multos annos. ¶ Dico ego opera mea regi, id eſt, hanc cantilenam , hæc opera : & bene debeo huic dicare , quia ipſe eſt [ſpecioſus forma] licet hoc poſſet de exteriori compoſitione membrorum intelligi, tamen intelligendum eſt de immunitate peccatorum: ſpecioſus dico[præ filiis hominum] id eſt, plus quàm filii hominum veterum patrum,quia nullus præter ipſum immunis fuit à peccato: & faciēdo aliam commēdationem ipſius,conuertit ſe ad ipſum: & propter hoc quia ita ſpecioſus es[in labiis] id eſt, in verbis tuis [diffuſa eſt gratia] quia illi qui tuam prædicationem ſuſceperunt,& etiam diſcipulorum,receperunt gratiā, id eſt,remiſſionem peccatorum,& alia dona ſpiritus ſancti.Cum dicit diffuſa, notat illam gratiam diuerſis ſufficienter eſſe datam : & quia talis es [propterea benedixit] id eſt, exaltauit [te deus] ducendo ad ſuam confeſſionem: quæ exaltatio manebit[in æternum] . ¶Cōmendato rege per ſuam ſpecioſitatem,commendat eum per ſuam fortitudinem.Continuatio,Et tu talis rex [accingere]id eſt, fortiter vtere [gladio] id eſt, verbo prædicationis : de quo Apoſtolus,Et gladium ſpiritus,quod eſt verbum dei.De quo & ipſa veritas, *Ephe.6.* Non veni pacem mittere,ſed gladium.Iſte gladius ſeparat patrem à filio:accingere dico[ſuper femur tuum]id eſt, ſuper humanitatē tuam: propter hoc *Luc.12.* per femur accipimus humanitatem , quia in femore eſt locus generationis. Super femur dicit per ſimile alicuius fortis viri,accincti gladio ſuper femur. Et ne per femur acciperemus eum fragilem,dicit, O[potentiſſime]accingere ad deuincendas aërias poteſtates.¶Poſtquàm præparatus fueris ad prædicādum[intende]id eſt,intentum te præbe,ad acquirendum regnum prædicando:&[procede]id eſt,acquiſita vna ciuitate,tranſi ad aliam acquirendam per tuos prædicatores : & ad hoc faciendum habebis proſperos euentus : & hoc eſt quod dicit [proſpere] & in acquiſitis [regna] & hoc [ſpecie tua] fac, quia immunis es à peccato, decorus virtutibus [& pulchritudine tua] id eſt, quia deus es.Species,lineamentum:pulchritudo,color in vultu eſt. ¶Propter ſpeciem & pulchritudinem regnabis,& etiam[propter veritatem] quia per te & per tuos nihil niſi veritatem prædicabis [& manſuetudinem] quia cum obprobria inferuntur tibi, etiam tu nihil reſpondebis [& propter iuſtitiam] id eſt,propter executionem bonorum operum, & in te, & in tuis:& fiducialiter potes intendere, quia[dextera tua]id eſt, diuinitas tibi vnita [deducet te]de populo acquiſito ad alium quærēdum[mirabiliter]id eſt,quia omnes te mirabuntur,vel quia mirabilia facies.Per dexteram diuinitatem in Chriſto accipimus,quia melior pars eſt in ipſo diuinitas.¶Et per hoc etiam poteris regnum acquirere[quia ſagittæ tuæ] id eſt, ſententiæ tuæ quibus penetras corda audientium,ſunt[acutæ]id eſt,efficaces. Secundum hoc verba dei dicuntur ſagittæ, quia occulte alliciunt homines ad timorem & amorem dei . Secundum hoc gladius , quòd manifeſta & quaſi cogenti ratione deo homines adhærere faciunt : & per hoc quòd ita inſtructus es ad pugnandum [populi inimicorum regis]id eſt,multi de inimicis tuis poſiti[in corde]id eſt, in vera

ratione[cadét]id eſt, humiliabuntur[ſub te]. Vel aliter[populi cadét]id eſt, humiliabuntur [ſub te] & vbi cadent? [in corde inimicorum regis] id eſt,in eodem corde,in quo prius inimicabantur tibi regi.¶ Iterũ commendat eum, quia iam in populo acquiſito quaſi iudex ſedet. Cõtinuatio, Populi ſub te cadent,& ô [deus ſedes tua]id eſt,quies tua in eis,in qua ſedes,etiã iudicas,non ad horam, ſed[in ſeculũ ſeculi]Commẽdat iterum eum, quia rectam iuſtitiã exercens in regno ſuo:dico tu ſedes &[virga regni tui]id eſt, correctio quam exerces ſuper illos,qui ſunt regnum tuum,eſt[virga directionis] quia ſi aberrant ipſi,tu reducis ad rectam viam. ¶ Bene dico virgã tuam,virgam eſſe directionis,quia[tu dilexiſti iuſtitiam]& in te,& in omnibus aliis: & adeò dilexiſti, ꝙ[etiam odiſti iniquitatem]& vt talis poſſes eſſe[propterea ô deus deus tuus]ſpecialiter ſcilicet tibi cõſubſtantialis[vnxit te oleo lætitię]id eſt,ſpiritu ſancto. Per oleum ideò ſpiritum ſanctum accipimus,quia ſicut oleum nutrit carnem,& vſque ad oſſa penetrat,ſic ſpiritus ſanctus animam in qua habitat. Hæc vnctio fuit in ipſa incarnatione, vbi vterus virginis per ſpiritum ſanctum purificatus fuit:de qua vnctione maximè lætandũ fuit & ipſi Chriſto & omnibus ſanctis: vnxit[præ conſortibus tuis]quia neque Apoſtoli, neque alii ſpirituales viri tantum habuerunt de ſpiritu ſancto, quantum & tu. Vnde dicitur, Chriſto datus eſt ſpiritus ſanctus non ad menſuram. ¶ Ponit aliam commendationem de Chriſto, ſecundum ornamenta. Tu es vnctus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis, & etiam [à veſtimentis tuis] id eſt, ab humanitate tua, vel ab Apoſtolis tuis,qui ornant & decorant te,ſicut veſtis ornat dominum: procedit [myrrha, gutta, & caſia] id eſt, boni odores, bona fama. Singulorum proprietatem exequimur. Myrrha eſt vnguentum amariſſimum, quod pellit vermes, & ſeruat corpus & animam à putredine vitiorum. Gutta eſt herba, quæ pellit tumores pulmonis, id eſt, humilitas, quæ pellit inflationem, & omnem motum ſuperbiæ. Caſia eſt herba, quæ creſcit in aquoſo loco in magnam altitudinem, & reddit magnum odorem, id eſt, fides quæ oritur in aquis baptiſmi, & multum creſcit in iuſtis, & bonam famam dat aliis. Hæc omnia proceſſerunt nobis ex humanitate Chriſti vel à ſuis Apoſtolis, qui nobis in ſeipſis hæc omnia propoſuerunt in exemplum: & hæc eadem proceſſerunt nobis [à domibus eburneis] id eſt, ab ipſis ſanctis Apoſtolis, qui dicuntur domus, quia deus habitat in eis. Eburnei,quia lucidi per multas ſectiones & attritiones vt ebur: vel comparantur ebori,quia frigidi,id eſt, caſti ſunt ſicut Elephas. Omne ebur adeò frigidæ naturæ eſt, quòd carbo accenſus non vrit pannum ſuper ebur poſitũ [ex quibus]odoramentis ſunt quæ tibi obtulerunt[filiæ regum]in ſeipſis. Filiæ dicit vel ad literam, vel filiæ Apoſtolorum: & [delectauerunt te] ſcilicet, in hoc placentes tibi, & hoc [in honore tuo] id eſt, non in ſuis actibus, neque in ſuis baptiſmatibus gloriantes,vt dicerentur Petrini vel Paulini,ſed nomen tuum reſpicientes, vocabantur Chriſtiani. Tangit hiſtoriam, quia præcipitur in lege,vt mortuo fratre ſine ſemine,alter frater illius vxorem ducat, & non ſibi viuo, ſed illi mortuo dicatur ſemen reſuſcitare: ita mortuo Chriſto,

Matth.22. Marc.12. Deute.25.

Christo,fratres sui,scilicet, Apostoli,acceperunt suam, scilicet Ecclesiam: & non sibi,sed Christo Ecclesiæ filios procreauerunt,vt generati dicãtur Christiani,nõ Paulini,vel Petrini. ¶Hic illum regẽ per suam sponsam cõmẽdat. Cõtinuatio,Rex tam dignus est sicut dixi,& tibi[regina]id est,Ecclesia,quæ ideò regina dicitur, quia bene regit filios suos [astitit] scilicet parata seruire [à dextris tuis]id est, in potioribus bonis tuis: quia hæc temporalia nõ petit, sed cœlestia: astitit dico[in vestitu]id est, bene vestita, & ornata bona operatione[deaurato]id est, per charitatem ornato : quæ ideò per aurum notatur, quia sicut aurum omnibus metallis est pretiosius,sic charitas omnibus virtutibus:regina dico[circundata]id est, plena virtute &[varietate]Gentium vel diuersorum ordinum:quia alii sunt clerici,alii coniugati,&c. ¶Audi filia]. Transit ad secundam partem,scilicet, ad commendationem sponsæ. Quandoquidem spõsus talis est,ô tu[filia]id est, ô Ecclesia[audi]id est, intellige ea quæ sunt annunciata[& vide]completa : audi dico, & cum humilitate audi: & hoc est[& inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum]id est,sectas gentilium vel Iudæorum[& domũ patris tui]id est,conuersationem diaboli, scilicet,idololatriam in gentilitate, & ritus legales in Iudaismo. Proprie vocat propheta Ecclesiam filiam suam,& cæterorum prophetarum, quia super Apostolorum & prophetarum fidem fundatur Ecclesia. ¶Dico obliuiscere, & si hoc feceris[concupiscet rex]id est, Christus[decorem tuum]id est,te decoram . Et ne illa diceret quæ cura sit vt attendat, subdit: curare debes[quia ipse est dominus]qui omni genti dominatur:& ipse est[deus tuus] id est,creator tuus:& etiã debes attẽdere,quoniã[adorabũt eum]omnes perfecti. ¶Et] si ipse cõcupierit decorẽ tuum[filiæ Tyri]id est, angustiæ, id est, Gentes quæ angustantur nimia multitudine peccatorum[deprecabuntur vultum tuum] id est,rogabunt deum, vt det eis posse peruenire ad tuam conformitatem[in muneribus] dando eleemosynas,faciendo similia alia:& nõ tantum minores in gentibus,sed[diuites plebis].Gentiles ideò filiæ non filii appellantur,quia molles & proni sunt ad vitia sicut puellę. Vel sic construe, Ipse est deus tuus, & alii multi adorabũt eum in muneribus, & etiam filiæ Tyri,& vultum tuũ deprecabuntur omnes diuites plebis. ¶Postquàm ostendit dignitates ipsius sponsæ, ostendit eam laudabilem secundum interiora, non secundum exteriora. Continuatio, Ipsa sponsa est sic gloriosa, & [omnis gloria eius] id est, omnis pulchritudo eius vnde ipsa gloriatur, est[ab intus]id est, ab interiori, scilicet, in virtutibus animæ: eius dico, scilicet[filiæ regis]id est, Christi. Et hic commendat eam per genus. Dico gloria est ab intus, & etiam gloria eius est bonorum operum[in fimbriis]id est,in perseueratione vsque in finem[aureis]id est,charitate plenis: & in hoc est gloria eius, quòd ipsa est[amicta varietatibus]id est,diuersis ordinibus,clericorum,cõiugatorum,& cæterorum. ¶Hic iterum commendat per successionem. Continuatio,Ipsa est amicta varietatibus, & [post eam adducentur virgines] id est, integri in anima, & in corpore[regi]scilicet ad seruiendum deo regi.Dicendo adducentur,notat ꝙ per se ad illam dignitatẽ nequeũt peruenire,nisi adducantur prędicatione &

gratia adiuuante:& [proximæ eius] reginæ, id eſt, illi qui licet nõ ſint integri, tamen ſunt continẽtes, vt bonæ viduæ, & alii [tibi offerentur] ò rex. Cum dicit offerentur, notat tantam eorum debilitatem, vt nec adduci valeant, niſi quia vel in humilitate quaſi in humeris portẽtur. Hæc apportatio fit per frequentiam miraculorum, per importunam prędicationem. Vndę Apoſtolus,
2.Timo.4. Inſta opportune, importune. ¶ Et illi ſic allati non habebunt triſtitiam, ſed [afferẽtur in lætitia & exultatione] quia in præſenti etiam Eccleſia multum lætantur ſancti quoque de puritate ſuæ conſcientiæ: & de hac prę ſenti Eccleſia [adducentur in templum regis] id eſt, in ſupernam Hieruſalem. ¶ Ponit per quid afferantur & adducantur. Continuatio, Et vere per omnes ſucceſſiones adducentur & afferentur, quia ſemper erunt aliqui prædicatores, quia [pro patribus tuis] id eſt, loco Apoſtolorum, qui genuerũt mundum in fide: ad honorem tuum [nati ſunt filii] id eſt, ſuccedunt alii prædicatores [tibi] id eſt, ad tuum opus, vt tibi ſeruiant: & tu [conſtitues eos] id eſt, ſtabiles in fide & opere [principes] id eſt, magiſtros & doctores [ſuper omnem terram] id eſt, Eccleſiam ſuper omnes partes terræ diffuſam. ¶ Et ſic ipſi conſtituti [erunt memores nominis tui] id eſt, famæ tuæ & gloriæ [in omni generatione] ſcilicet, in omni terra diffuſa [& in generatione] ſuccedente. Vel ita, Tu conſtitues eos principes, & ego memor ero in eis, id eſt, faciam eos memores nominis tui, &c. ¶ Et propter huiuſmodi etiam conſtitutos patres [propterea populi confitebuntur tibi] id eſt, laudabunt te [in æternum] id eſt, per totã præſentem vitam [& etiam in ſeculum] ſubſecutiuũ huius [ſeculi]. Vel ſic in perſona patris totus Pſalmus poteſt legi ſecundũ Auguſtinum, quàmuis dicat Hieronymus magis hoc fieri ex ſuperſtitione, quàm ex veritate textus. Loquitur pater & commẽdat filium ſecundũ diuinitatem cum dicit [cor meũ] id eſt, occulta & ſecreta mea protulit [verbum bonũ] id eſt, filium meum [eru-
Matth.20. ctauit] qui ſpecialiter bonus eſt, quia nemo bonus, niſi ſolus deus, in quo filius conſubſtantialis patri eſſe notatur. Per cor ideò diuinitatem patris accipimus, & per verbum filium: quia ſicut cor hominis latet, & per verba hominis manifeſtatur: ſic diuina eſſentia latebat mundo, cum per filium manifeſtata eſt in creatione cœli: & maxime cum ipſa diuinitas humanitati vnita ſit: cor eructauit verbum, & huic [regi] qui & deus & rex eſt [dico ego opera mea] id eſt, diſpono cũ eo omnia, ſine quo nihil facio: & per hoc filius omni-
[illegible]ↄ.8. potens cum deo patre notatur. Vnde dicitur, Cum eo diſponẽs omnia. ¶ Nõ tantũ cum hoc rege diſpono, ſed etiam omnia facio per eum: & hoc eſt [lingua mea] id eſt, filius ipſe qui dicitur lingua, ſicut & verbum, & diuinam eſſentiã manifeſtat: eſt [calamus ſcribæ] id eſt, mei: quia ſicut calamus ſine ſcriba, nec ſcriba ſine calamo nihil operatur, ſic nos cooperamur [velociter ſcri-
Pſal.147. bentis] quia dixit & facta ſunt. ¶ Hic incipit de cõmendatione filii ſecundũ humanitatem, faciendo apoſtrophen ad ipſum filium. Continuatio, Talis es ſecundum deitatem: ſecundum humanitatem vero es [ſpecioſus forma] vt ſupra, & cætera nõ mutantur. ¶ Et proprie ſecundum hoc dicit deus ad Eccleſiam [Audi filia] quia Eccleſia vere à ſolo deo eſt generata, & eius merito filia

lia nominatur. Itē bene dicit deus pater[memor ero nominis tui] id eſt, memores eos faciam ô rex nominis tui,id eſt,laudis tuæ.

IN PSALMVM XLV.

Titulus. In finem Pſalmus Dauid filiis Chore pro arcanis.

DEus noſter refugiũ]. Pſalmus iſte attribuitur Dauid prophetæ,vel alicui fideli de Iuda,vt ſit certius teſtimoniũ propoſitus filiis Chore,id eſt,ſigno crucis inſignitis:dirigens eos in finem,factus pro arcanis manifeſtãdis,quia in hoc Pſalmo manifeſtatur aduẽtus Chriſti,qui multis occultus erat, & conuerſio Apoſtolorum à Iudæis ad ipſum,& ſaluatio Iudæorum in nouiſſimis temporibus, & pax in tempore natiuitatis eius inter deum & hominem.Materia eſt aduentus Chriſti,de quo cætera arcana,quæ dicta ſunt,proceſſerunt.Modus, In prima parte Pſalmi ſuos admonet,vt confidentes in aduentu eius,cõmotiones mũdi non timeant,quæ propter ipſum Chriſti aduentum euenient. In ſecunda parte oſtendit manifeſte ipſum aduentum, & cõmoda quæ in ipſo aduẽtu prouenient. In tertia parte admonet omnes,vt attendant opera iſtius domini. Intentio eſt,vt omnes ſpẽ ſuæ liberationis conſtituant in aduentu domini,quæ intentio in prima parte Pſalmi notatur, non timebimus dum turbabitur terra. ¶ Vox eſt prophetæ, vel fidelis animæ ſic inuitantis, Alii homines regnant ad potentias,vel diuitias,vel ad quælibet mundana,ſed[deus noſter]factus per humanitatẽ aſſumptam,eſt noſtrum[refugium]in hoc quod nos protegit à malis,ne nos diabolicæ tentationes conuincant[& virtus] id eſt, tolerantiam & cõſtantiam miniſtrãs & inuincibiles faciẽs: & quia ſi deus nos deſerit poſt datam cõſtantiã, ſtatim defecerimus,addit[adiutor in tribulationibus]id eſt,vt non ſolum nõ vincamur, ſed etiã alios poſſimus vincere[quę]tribulationes[inuenerũt nos] quaſi expoſitos ſine omni adiutorio ſicut pupillos[nimis] id eſt, tam graues, quòd etiam vſque ad ſanguinis effuſionem venirent. ¶ Propterea]quia deus noſtrũ refugium, virtus, adiutor eſt[nõ timebimus]cum tamen eſſet timẽdũ [dum]id eſt,quia[turbabitur terra]id eſt,Iudæa, quæ ideò dicitur terra, quia per legem & prophetas erat & ſolidata,& culta[& tunc montes]id eſt, Apoſtoli[transferentur]in mare, id eſt, Gentes : & non tantum ad Gentes per ſolam habitationem, ſed etiam[in cor maris]quia ponent fidem in cor gentiũ. Per mare Gentes accipimus, quia ſemper in fluctibus,& in appetitu terrenorum ſunt, ſcilicet voluuntur, & auari in vitiis ſunt, Vel quòd profundiores in gentilitate:quia etiam aliqui de nequioribus ſunt conuerſi. ¶ Sonuerunt] dixi non timebimus, dum transferentur montes : & quia de hoc timendum non videretur,oſtendit quòd timendũ eſſet.Continuatio,Dico mõtes transferentur, & tunc[ſonuerunt] id eſt, ſonabunt ipſi Apoſtoli in prædicatione [& aquę eorum]id eſt,maris, quia ad ſignificationem reſpicit cum dicit eorũ [turbatæ ſunt]contra Apoſtolos. Per aquas doctrinas vel populos intelligit. Vel ita tranſlatis Apoſtolis ad Gentes[aquæ eorum]id eſt,diuerſi populi gẽtilium [ſonuerunt] id eſt, reclamauerunt contra Apoſtolos, & propter hoc [montes] id eſt, ſancti Apoſtoli [conturbati ſunt in fortitudine eius] maris,

 id eſt,

id est, gentilitatis per grauia tormenta, quæ inferebant eis Gentes: vel mõtes accipiuntur maiores in gentili populo, qui sunt turbati in auditu de fortitudine eius dei, id est, indignãtur quãdo audiũt miracula dei: vel cõtra seipsos propria turpitudine, vel contra Apostolos eius in crudelitate. ¶Hic incipit secunda pars [Fluminis]. Hic est diapsalma. Continuatio [Mõtes turbabũtur in fortitudine] sed contra hanc cõturbationem [fluminis impetus] id est, impetuosum flumen, scilicet, spiritus sanctus: qui ideò flumen dicitur, quia concupiscẽtias & ardores extinguit carnis. Impetuosum, quia nemo potest ei resistere: ille talis impetus [lætificat ciuitatem dei] id est, Ecclesiam: quæ ideò ciuitas dicitur, quia sicut in ciuitate quilibet aduena recipitur, sic in Ecclesia. Item sicut ciuitas munita est turribus, sic Ecclesia Apostolis & virtutibus lętificatur: quia confirmat eos deus gratia spiritus sancti, contra tribulationes quæ inferebantur eis: dico lætificat, & etiam [altissimus] id est, ipse deus [sanctificauit] dando virtutum incrementa [tabernaculum suum] id est, præsentem Ecclesiam: quæ ideò tabernaculum dicitur, quia in præsenti vita domino militatur. ¶Deus in medio] Ostẽsis quibusdam cõmodis, quæ per ipsum aduentũ prouenient, eum manifeste annunciat. Cõtinuatio, Dico deus sanctificat, lætificat, & ecce per quid hoc facit, quia [deus] homo factus est [in medio eius] tabernaculi, cum in medio non quantũ ad locum, sed [in medio] id est, in cõmuni, quia omnibus æqualiter propositus est. Vel in medio, quia columna est, quæ sustentat omnes partes Ecclesiæ: & ideò ipsum tabernaculum [non commouebitur] à bono ad malum: & nõ tantum sustentat ne corruat, sed etiam [adiuuabit eam] ciuitatem [deus] ad bene operãdum, & etiam vt alios superent: & hoc faciet [mane] id est, in principio conuersionis: & hoc faciet [diluculo] id est, per diluculum, scilicet, ministrando illuminationem spiritus sancti. Vel ita [adiuuabit mane] nec tantum dico [in mane] id est, postquam aliquantum lux increuerit, sed [diluculo] id est, in ipso primordio conuersionis. Habet alia translatio [adiuuabit eam deus vultu suo] id est, filio incarnato, qui ideò vultus dei dicitur, quia & ei est consubstantialis, & ipsius plena repræsentatio. ¶Conturbatæ] non tantũ Ecclesia firma est, quòd deus in medio eius est, sed propter hoc idem [Gentes] turbatę [sunt] cum hæc noua audirent prædicare: & etiam principes, scilicet [regna] vel quælibet regiones [sunt inclinata] id est, humiliata, quòd iam placet eis prædicatio, & iam fidem vellent suscipere: ideò sunt inclinata, quia [dedit vocẽ suam] ideò [mota est terra] id est, terreni ad conuersionem. ¶Dico dedit vocem, & quis dedit? [Dominus virtutum] id est, angelorum ens nobiscum, nostram habens humanitatem: & per hoc [susceptor noster] quia de vilitate huius vitæ & his miseriis, duxit nos ad Ecclesię suę dignitatem, in quo apparet quòd ipse [deus] est [Iacob] quia in nobis compleuit, quod in Iacob figurauit: quia sicut ille præsentia dans, dignitatem emit, & supplantauit benedictionem fratri, sic Ecclesia Gentium supplantauit promissam priori populo, & præsentia dans, cœlestia comparat, scilicet, per eleemosynas, & cætera bona. ¶Venite]. Hic incipit de tertia parte: & quia est nobiscum susceptor noster,

ideò

ideo vos Gentes[venite]ad hunc dominum suscipiendo fidem,& deinde[videte]id est,intelligite[opera domini]sicut ipse ait, Nisi credideritis,non intelligetis:opera dico[quæ dominus posuit prodigia]id est,in signum. Prodigia enim dicũtur,in quibus aliud significatur,quàm videatur[super terram] id est,in mundo:hæc scilicet prodigia,quia ipse dominus[auferens bella vsq; ad fines terræ]ad literam,quia eo nascente pax per totum mundum maxima fuit:non tantum quod hoc de illa pace dicatur,sed de significata pace quam posuit Christus inter deum & hominem,destruens inimicum, qui erat hominibus erectus,id est,idololatriam,& cultum veteris legis,per quem discordabant Iudæi & Gentes, & fecit vtraque vnum : & illa pax dei non fuit in vna sola terra,sed vsque ad fines terræ.¶Per hoc auferet bella,quia [conteret arcum]id est, dolosas impugnationes cõtra fidem,scilicet deceptiones minarũ & blandimentorum[& cõfringet arma]id est,manifestas impugnationes [& scuta]id est,rationes quibus defendunt suas hæreses[comburet igni] id est,ardore spiritus sancti:scilicet,illos accendet igne charitatis,qui prius dolose & aperte impugnabant veritatem, & suas defendebant sectas. ¶Comburet dico,ita dicens,[Vacate]id est,vacuate vos à malis operibus[& deinde videte] id est,intelligite per puritatem vitæ & aperta miracula [quoniam ego]habitans inter vos:& ego talis[exaltabor in Gentibus]quia ad fidem cõuersi,exaltabunt me[& exaltabor in terra]id est, Iudęis. Hic prophetat cõuersionem Iudęorum in nouissimis tẽporibus,de quibus dictũ est, Et reliquiæ Israël saluæ fient. Rom.9. ¶Confringet,& comburet,& bene hoc poterit, quia ipse est [dominus virtutum]vt suprà.Et ens nobiscum[susceptor noster deus Iacob].¶Superius posuit istum versum ad emendationem prædicationis, nunc repetit vt ostendat illum talem qui facere possit. Vel ideo repetit,quia in hoc versu totius Psalmi summa continetur,& talis versus est intercalaris.i.repetitus.

IN PSALMVM XLVI.

Titulus. In finem pro filiis Chore Psalmus Dauid.

OMnes Gentes]. Psalmus iste conuenit Dauid prophetæ,qui hic loquitur in persona Apostolorũ,Psalmus dico propositus filiis Chore,directis in finem per hoc. Materia est Christus ascendens. Modus,In prima parte ostendit, quòd deus Apostolis suis suam hæreditatem commendauit . In secunda parte ipsam Christi ascensionem ponit. Intendit nos certos reddere de ascensione : quia cum tantam ostendit hominis dignitatem,quòd hi obtinent officium, quod Christus prius habuit,securi possunt esse , quòd & ipsi post eum ascendent:& sic incipit . ¶Attendens aliquis Apostolorum dignitatem quam habebat homo, admonet illos exultare sic dicẽs, O vos[omnes Gentes plaudite manibus]id est,bene operamini cum exultatione,&[iubilate deo]id est,tantam laudem dei mente concipite, quę nõ possit exprimi voce,& ita ꝙ iubilus ille sit[in voce exultationis].i.nõ solum laudate deum corde , sed etiam exultanti voce cum aliis annunciate. ¶Quoniam dominus,Et bene debetis eum laudare[quoniam ipse dominus] id est,quia dominatur omni creaturæ[excelsus]quia potens & efficax suæ voluntatis

luntatis. Et ne in eius bonitate cõfidatis, si mala feceritis, quia ipse est [terribilis] futurus enim iudex puniet impios [& rex] quia bene regit suos [magnus] quia de grauissimis periculis eripit suos [super omnẽ terram] quia nulla pars terræ est vbi non dominetur. ¶ Et propter hoc maxime laudãdus est rex iste, quia [subiecit ipse populos] id est, Iudæos [nobis] faciens eos nostræ prædicationi obedientes [& Gentes] id est, gentiles conuersos ad fidem [sub pedibus nostris] id est, plenarie subiecit. Vel [sub pedibus] id est, sub nobis, qui sumus pedes, id est, viatores, & per mundum Euangelium dei portantes. ¶ Et illos quos subdit [elegit] id est, non ex merito eorum, sed per solam gratiam suam â massa peccatorum soluit: ipsos dico [hæreditatem suam] quorum in se fructibus ditaretur: elegit dico [nobis] id est, ad nostrum opus, vt nos substituti loco ipsius: in hæreditatem dico [speciem Iacob]. i. similẽ Iacob luctantem, scilicet, cum vitiis. Vel [speciẽ Iacob] id est, significatam per Iacob, quod est magnum, quia ipse est [quem dilexit] vel speciem quam dilexit. ¶ Hic incipit secũda pars, Elegit nos, & quare nobis? Quia ipse [deus ascẽdit in iubilo] Apostolorum videntium exultatione, quæ verbis non poterat exprimi. Et ideo quia in cœlos ascendit, nos vicarios suæ hæreditatis instituit [& ipse dominus] ascendit [in voce tubæ] id est, in manifesta voce & exultatione angelorum. Hæc est vox angelorum, Viri Galilæi, quid in cœlum aspicitis? ¶ Et quia talis est, ad honorem dei nostri [psallite] mente. Vel quia res valde digna erat quam admonebat, non suffecit semel dicere: & non tantum psallite ei, quia deus est, sed etiã psallite, quia est noster: & hoc est [psallite regi nostro psallite]. ¶ Et debetis psallere [quia ipse est rex] noster [deus] scilicet omnium fidelium. Vel [rex omnis terræ] id est, expellens omnem terrenitatem, & regens suos per virtutem: & ideo [psallite sapienter] id est, non pro aliquibus terrenis, sed pro ipso habendo, & cum magna discretione discernendo, quid, quando, quare, qualiter. ¶ Et ipse idem [regnabit] tandem quãdo scilicet corpus eius completum erit [super Gentes: sedet etiam ipse deus] non dico super malos, sed [super sedem sanctam] id est, super angelos & archangelos: & animas sanctorum in quibus deus iam sedet sine omni iniquitate, & iudicat. ¶ Et ad ipsum [cõgregati sunt] id est, congregabuntur [principes populorũ] ad literam: vel illi principes, qui seipsos bene regunt in virtutibus, & alios ad bene agendum admonent populos: congregabuntur dico [cum deo Abraham] id est, quia tunc apparebit Abraham, quando complebit quod promisit deus Abrahæ, dicens, In semine tuo benedicentur omnes Gentes: & ibi Psalmi notatur intentio: & per hoc congregabuntur [quoniã dii] id est, Apostoli & prædicatores [fortes] in aduersis tolerandis sunt [eleuati] id est, digni habiti [vehementer] in miraculis, & virtutibus, & prædicatione: & propter hoc multi congregabuntur cum deo Abraham.

Act. 1.

Gal. 3.
Gen. 22.

IN PSALMVM XLVII.

Titulus. Psalmus cantici filiis Chore in secunda sabbati.

MAgnus dominus]. Psalmus iste præponitur filiis chore ad intelligendum, qui dicitur cãtici,quia de re agit vnde nobis maxime est lætandum, quia nobis exponit magnam dignitatem Ecclesiæ, id est,dilatatioñe Ecclesiæ per totum mũdum. Psalmus dico habitus in secunda sabbati,id est,de re significata per rem factam in secunda sabbati, id est,de fundatione Ecclesiæ,quæ significatur per fundationem terrę,quę facta fuit secunda die.Prima enim die secreta est lux à tenebris,in quo significatur resurrectio Christi, qua lux immortalitatis à morte discreta est. In secunda die fundatum est firmamentum, in quo significatur sequens tempus post resurrectionem,quo fundata est sancta Ecclesia. Vox prophetæ:vel si habeatur in titulo filiorum Chore, dicemus, Hic Psalmus est filiorum Chore, id est,in Ecclesia perfectorũ,qui in hoc Psalmo loquũtur.Materia est ipsa Ecclesia dilatanda. Modus,In prima parte multis modis commẽdat Ecclesiam per fundatorem: per hoc etiam quòd quidam volentes eam destruere,recognoscentes eius dignitatem, conuersi sunt ad eam: deinde commendat eam per quoddam insigne donum ipsius, scilicet quòd misericordia dei habitat in ea.In secunda parte inuitat eos qui intus sunt, vt amplificent eam: & eos qui extra sunt,vt accedãt ad eã: & hæc est intentio,scilicet hortari,vt omnes amplificent istam ciuitatem.¶Propheta sic inuitat alios, Ampliate istam ciuitatem, quia [dominus] istius ciuitatis est [magnus] secundum potentiam qua omnia facit [laudabilis] secundum hoc quod omnia composite & ingeniose facit [nimis] id est, plusquàm mens humana possit excogitare,vel lingua explicare:& hoc quòd magnus & laudabilis sit,maxime perpenditur[in ciuitate dei nostri]id est,in cõstructione Ecclesiæ,quæ est munita virtutibus, ampla charitate, collecta per fidem ad iure viuẽdum, non ciuitas Babyloniorum & confusorum hæreticorum,sed[dei nostri]. Hic commendat ciuitatem per artificem & possessorem deum:ciuitate dico posita [in monte sancto eius]id est,in Christo filio eius,dei patris:vel in monte virtutum vel constantiæ.¶Hæc ciuitas est possessa à tali domino,& de huiusmodi lapidibus constructa,scilicet,de Iudæis & Gentibus:& hæc[fundatur] scilicet firmiter ædificata est[exultatione vniuersæ terræ]id est, de habitatoribus totius mundi, exultantibus de remissione peccatorũ:per partes terræ exequitur,quia[mons Sion]id est,Iudęi,quorum caput regni in Sion erat:&[latera aquilonis]id est, Gentes prius diabolũ frigidissimum velut familiares stipantes,sunt [ciuitas regis magni]qui omnia regit pro sua volũtate. Diabolus aquiloni comparatur,quia à feruore dilectionis dei frigidus remansit,quãdo cogitauit,Ponam sedem meam ad aquilonem, & diuinæ me voluntati præpono, & ero similis altissimo,id est,regnabo in frigiditate meæ nequitiæ,sicut ipse in veritate. *Esaie.14.*

¶Deus in domibus eius cognoscetur: alia commẽdatio,Ciuitas sic fundatur & [in domibus eius] ciuitatis, id est, in singulis fidelibus, qui dicuntur domus, quia in eis inhabitat dominus[cognoscetur deus] quia ipsi plenam cognitionem de deo habẽt:& hoc erit[cũ suscipiet eam]in dignitatem.¶Quoniam ecce, Vere dominus cognoscetur ab ea,& suscipiet eam[quoniam ecce] id est,

id est,in euidenti [reges terræ congregati sunt]id est, potentes huius mundi: non tantum in vno loco, sed [conuenerunt in vnum] consilium nocendi ciuitati. ¶ Ipsi videntes congregati sunt, vt destruerent, sed potius augmentauerunt:& hoc dicit[ipsi videntes]id est,intelligentes[sic]esse dignam,vt prędictum est[admirati sunt]perculsi luce tantæ dignitatis:&[conturbati sunt] ꝓ peccatis, &[cõmoti sunt]ad fidẽ,& ad bona opera : & [tremor]corporalis, pro timore futuræ pœnæ[apprehendit eos]. Vel ipsi vidẽtes, sic, id est,statim admirati sunt:& affirmat hæc alia translatio,quæ habet,tunc. ¶ Ibi]id est,in ipso tremore sunt[dolores]id est,angustiæ mentis[vt parturientis]id est,grauissimæ,& habentis lætum exitum . Sicut enim mulier licet grauetur parturiendo,tamen postquàm natus homo in mundo,lætatur, & obliuiscitur illius pressuræ præ gaudio:sic pœnitentes licet antea premerentur, tamen postquàm ad bona opera deueniunt,obliuiscuntur prioris pressurę: ideo quidem sunt commoti & conturbati,quia[in spiritu vehementi] id est, per spiritum sanctum[conteres]ô deus[naues Tharsis]id est,exploratores gaudii sui,quod est tãtum in terrenis. Tharsis enim gaudii exploratio interpretatur,propter diuitias quas vbiq; terrarum exquirebant.Tharsis secundum Hieronymum est eadem quę & Carthago.Naues dicit à similitudine.Sicut enim naues hac & illac tempestatibus circunferuntur,sic amatores mundi diuersis anxietatibus raptantur:quam voluntatem destruit in eis spiritus sanctus,quasi violentus, tamen nullis eorum præcedentibus meritis . Habent aliqui libri, naues Tharsi:& Tharsus est ciuitas Ciliciæ,vnde fuit Paulus:cuius naues fregit Herodes,quia per eas transierunt Magi, qui adorato domino, fugerunt, de qua tamen historia hoc non legitur,sed de sola allegoria.¶ Sicut. Quandoquidẽ hæc omnia facta sunt in Ecclesia, ergo impleta est prophetia facta de ea.[Sicut audiuimus]prædictum à prophetis[sic vidimus]esse completum[in ciuitate domini virtutum]id est, qui dominatur super cœlestes virtutes : & istas virtutes,scilicet Apostolos ipsos,mittit ad custodiam suæ ciuitatis[in ciuitate]dico[dei nostri]id est, qui secundo nos recreat . Et quid audiuimus & vidimus? Hoc scilicet[deus fundauit eam in æternum] id est, firmiter stabiliuit eam per suam prædicationem, & angelicam custodiam, ducendo eam in suam æternitatem. ¶ Suscepimus deus.Ponit commẽdationem Ecclesiæ,per illud insigne donum filii dei . Dico quòd deus fundauit Ecclesiam, per hoc scilicet,quia ô[deus nos suscepimus misericordiam tuam]id est,filium tuum quem vocat misericordiam,quia nisi per eum nullam habemus misericordiam[in medio templi tui]id est,æqualiter propositus est omnibus,qui ad eum volunt accedere.Susceperũt eum quidam corporaliter in templo, scilicet Simeon & Anna,alii susceperunt spiritualiter . ¶ Secundum. Et quia suscepimus illam misericordiam, ideo [secundum nomen tuum] id est, secundum hoc quòd nomen tuum diffusum erat vbiq; terrarum, quia dicebaris omnicreator per omnem terram,licet ipsi alios deos simularent[sic & laus tua]diffusa est[in fines terrę] . Et determinat à quibus laudetur, scilicet à iustis, & illis multis:& hoc est[iustitia plena est dextera tua]id est,propitiatio tua plena,

Ioan.16.

na,quia multos iustificat,& omnes laudant te. ¶ Incipit de secunda parte:& quia iustitia plena est dextera, ideo [lætetur mons Sion] id est, fideles Iudæi, qui primos radios orientis solis acceperunt[& exultent filiæ Iudæ]id est,gentiles à Iuda,id est,ab Apostolis in fide generatæ. Filiæ dicuntur nõ filii, propter maiorem cultum & diligentiam,quæ adhibetur eis[propter iudicia tua domine]scilicet,quia iusto iudicio excæcas, & Gentes assumis:vel quosdam assumis,quosdam reprobas. ¶ Circundate]id est,honorate[Sion]id est, Ecclesiam [& complectimini eam] brachiis charitatis, seruando virtutes & mores,quibus acceptis[narrate]id est,prædicate aliis nomen domini, existentes [in turribus eius]ciuitatis,id est, Apostolorum imitatione,scilicet,ꝙ in nullo discordet vestra prædicatio à doctrina Apostolorũ. ¶ Ponite corda,non tantum prædicate,sed etiam[ponite corda vestra in virtute eius]id est, firmitati eorũ vos conformate [& distribuite domus eius] id est,in ea statuite diuersos gradus,scilicet, Archidiaconatum,Presbyteriũ,& omnes cõiugatos. Vel[distribuite domus eius]scilicet, vnicuique prælato dando suam parochiam: & hoc ideo[vt enarretis in progenie altera] id est,vt de progenie in progeniem descendendo faciatis eam permanere in finem seculi. ¶ Quoniam. Hoc scilicet enarretis[quoniam hic est deus]qui hæc facit Ecclesiæ, quæ dicta sunt:& ipse est[deus noster]deus dico duraturus[in æternum] id est, vsque in finem mundi[& in seculum seculi]id est,consecutiuum huius seculi : & [ipse] talis [reget nos]ducendo[in æterna sæcula].

IN PSALMVM XLVIII.

Titulus. In finem filiis Chore Psalmus Dauid.

AVdite hæc omnes Gentes] . Iste Psalmus conuenit Dauid prophetæ,qui hic loquitur,propositus filiis Chore ad intelligendum. Materia est Christus,redemptor non malorum,sed iustorum . Modus, In primo ponit prologum, ad commẽdationem rei quam dicturus est . In secũdo ponit Christum redemptorem non malorum & seculi amatorum,sed iustorum : & in eadem parte reprehendens stultitiam eorum , notat vanitates,quibus amatores seculi istius sunt intẽti. In tertia parte monet pauperes iustos ne curent istos diuites,quia cito peribunt eorum diuitiæ . Intentio est, inuitare ad contemptum mundi . ¶ Quia verò rem inconsuetam dicturus erat, omnes inuitat ad audiendum , dicens [Audite hæc omnes Gentes]& hic statim captat attentionem,& bene monet ad audiendem,quia rem magnam dicturus erat. Bene omnes inuitat,quia omnibus,si attendant, proderit quod dicturus est,omnes vocat gentiles:& non tantum audite per exteriorem aurem,sed etiam [auribus]interioribus[percipite]id est,diligenter intelligite,& vos[omnes qui habitatis orbem]id est, Iudæi,qui terram promissionis habitatis,audite hęc,auribusq́ percipite. ¶ Et quia aliquis posset dicere, Illis qui sunt profundissimi iniqui , non prodest audire , dicit : vos etiam [quiq́ terrigenæ]id est,omnes quicunque terreni,quasi filii terræ,audite hęc: quia si vultis attendere, proderit vobis:& quia possent boni dicere:mali quidem audiant quibus opus est, nobis autẽ iam opus non est, quia boni sumus:

monet

monet etiam eos vt audiant, quia nullus eſt tam bonus, qui non poſſit meliorari, dicens [& filii hominum] id eſt, rationabilium hominum imitatores audite hæc. Et quid ſingulos exequar? Audiant hæc [diues & pauper] tendentes [in vnum] id eſt, in eandem voluntatem audiendi. Iſtas duas cõditiones diuitis & pauperis potius elegit, quia ſecundum eas aget in Pſalmo. ¶Os meum, Hic facit dociles, proponendo quæ dicturus eſt. Continuatio, Ideo debetis audire, quia [os meum loquetur ſapientiam & prudentiam] & hic magna proponit, quia nihil aliud tractat diuinitas, q̃ ſapientiã & prudentiã. Sapientia eſt cognitio diuinorum, prudentia eſt inſtructio morum: & propheta hic annunciat ſapientiam, vbi Chriſtum filium dei redemptorem annunciat. Mores informat, cum docet hæc mundana non eſſe attẽdenda, & diuitũ diuitias negligendas: & ne diceret aliquis. Hæc tua non ſunt audienda, quia ſine meditatione proponis: oſtendit ſe ex conſideratione loqui, cum dicit [& meditatio cordis mei] id eſt, ſiue loquar ſapientiam ſiue prudentiam, ſtudioſa mẽtis applicatione hęc facio. ¶Inclinabo] ſcilicet, & cum loquar ex meditatione, non erit ex me, ſed habeo magiſtrum ſpiritum ſanctum, de quo dicit [aurem meam] id eſt, intellectum cordis mei inclinabo, id eſt, humiliabo, vt cum humilitate audiam, cuidam magiſtro meo, ſcilicet ſpiritui ſancto, loquẽti mihi [in parabolam] & ſicut propheta in parabola audit, ſic in parabola loquar. Parabola eſt, vbi aliud dicitur, & aliud intelligitur: ideo ſic loquitur, quia non fuit conueniẽs, vt diuina ſcriptura pateret omnibus, ne à veritatis æmulis conculcaretur: [& aperiam propoſitionem meam] id eſt, quem ante omnia propono mihi eſſe ſequendum: vel quem propono eſſe manifeſtandũ in hoc Pſalmo: & hoc faciam [in pſalterio] non ſolum verbo, ſed etiam exemplo bono: vt quod doceam ore, compleam opere. ¶Hic incipit ſecunda pars atq; narratio, & loquitur propheta in perſona malorum, dicens, Timebo quidem [in die malo] id eſt, in iudicio: & [cur timebo?] Dicet aliquis, furtum feci, vel homicidium, non vtiq; propterea timebo, ſed ideo, quia [iniquitas calcanei mei] finalis iniquitas [circundabit me] id eſt, ex omni parte oſtendet me eſſe damnabilem. Nulla iniquitas damnat, quę ante finem dimittitur & purgatur: ſecundum hoc loquitur, quod dominus dicit mulieri, per ſerpẽtem deceptæ. Serpens inſidiabitur calcaneo mulieris: & conculcabit mulier caput ſerpentis, id eſt, diabolus inſidiabitur fini hominis, vt in fine decipiat, cuius diaboli caput, id eſt, inſidias, homo conculcat, ſi cauet à vitiis. ¶Propoſuit iniquitatem, & illam per partes exequitur: oſtendens omnes iniquitates eſſe hominis, vel exteriores, vel interiores. Si enim homo facit homicidium, vel vt obtineat bona, vel vt oſtẽdat fortitudinem ſuam. Quaſi aliquis diceret, Tu dicis nos timere, ſed quare timeremus? cum vitalem proponas redemptorem nulli timendum eſſe: quorum præſumptionem frangit propheta, ſic dicens, Vere ſi iniquitas calcanei circundat, timendum eſt, quia [frater] id eſt, Chriſtus, noſtram habens naturam [non redimit] illos, ſcilicet [qui confidunt in virtute ſua] id eſt, de fortitudine ſua atq; potentia deo gratias non agunt, ſed in ipſis confidunt [&] illos qui [gloriantur in multitudine

Gene. 3.

titudine diuitiarum suarum] siquidem in hoc perseuerant: & cum Christus tales non redimat [redimet] eos aliquis[homo?]Non vtique, & vere non redimet, quia[non dabit deo placationem suam] id est, non poterit deum placatum reddere malis, per aliquam orationem,vel oblationem. Christus autē reddit deum placatum suis amicis, nostram humanitatem ei repręsentans. ¶Et]non dabit deo aliquis homo[pretium redemptionis animæ suæ] id est, nullo pretio poterit eam redimere,quia solū corpus Christi idoneum inuentum est,per quod redemptio fieret:& quia nō redimit Christus tales,nec homo potest redimere,ideò non tantum est illis timendū, sed[etiam laborabit] ille non redemptus [in æternum] & sicut propheta præsumptionem malorū superius fregit,sic errorem eorum hic destruit,qui mortuorum resurrectionē non credunt:& bene dico laborabit in æternum, quia[in finē]id est,in mortē temporalem[adhuc viuet]ipse.¶Et ideò etiam laborabit,quia in hac[nō videbit interitum] id est, damnationem [cum] id est, quia[viderit]in hac vita [sapientes]id est,iustos viros morte temporali[morientes]. Vel[sapientes]id est,mundanos philosophos: non videbit interitum dico, sed[peribunt simul insipiens & stultus].Insipiens est,qui non credit futuram pœnam:stultus,qui licet credat,tamen nō cauet. ¶Et ostendit vanitates,quibus isti in mundum sunt dediti,in quibus eorum notat stultitiam.Continuatio,Peribunt[& etiā relinquent alienis suas diuitias]id est,extraneis: vel etiam filiis,tamē alienis: quia perdito homini nihil plus valent diuitiæ, tam filio quàm extraneo [& sepulchra illorum]id est,pyramides & mausolea,quę quasi magnas ędificant domos, quasi sepulchra debeant esse [domus illorum in æternum] & in hoc magnam stultitiam eorum notat, qui per hæc sepulchra sibi memoriā æternam putabant acquirere. ¶Tabernacula]id est, magnæ domus[eorum]manent[in progenie, &] inde in alia[progenie] & in hoc etiam stulti apparent, qui tanta palatia ædificabunt: & etiam homines [vocauerunt nomina sua in terris suis]scilicet,circa sepulchra illorum.Tangit consuetudinem gentiliū, qui morientes, aliquos conducebant, vt inuocarent nomina sua circa sepulturam suam in diebus constitutis: & cum alios facerent ita inuocare nomen suum,ipsi idem dicuntur in hoc inuocare nomina sua. In quo ipse propheta magnam eorum notat stultitiam,quia per hoc ipsi cum se memoriam æternā habere putarent, tamen in solis terris eorum hoc fiebat. Totus autem versus sub constructione vna sic legitur,Tabernacula eorū duratura, in progenie & progenie vocauerunt nomina sua,id est,prænomina sua,vt dicatur palatium Tyberii,turris Crescentii:& hoc faciebāt,vt memoria eorum haberetur:quæ tamen non erat,nisi in terris suis.¶Hæc omnia vana ita sequuntur,& tamen deus non est accusandus, qui constituit eos in ratione, sed ipsi noluerunt intelligere:& hoc est[homo cū esset in honore]id est,in ratione,in qua erat deo similis[nō intellexit].i.nō intelligēter egit,& ideò à sapiētibus est[cōparatus insipiētibus iumētis]scilicet,in nulla alia,nisi in insipiētia: & merito cōparatur,quia[similis factus est illis].¶Hæc]mala,& alia quę sunt[via illorū]sunt

[ſcandalum ipſis]id eſt,offenſio,quæ ducit eos ad interitum[& poſtea] id eſt, cum hæc mala[cõplacebunt]id eſt, ſibiipſis placebunt[in ore ſuo]quia quod ore dicunt,opere comprobant. Alia tranſlatio habet: in ore ſuo benedicent, quod legitur ſic,cum hæc mala faciant,tamen poſtea benedicunt deum, laudantes eum de proſperis ſuis ſucceſſibus in ore ſuo, non dei: quia deus laudẽ peccatoris non recipit.¶Hi tales[in inferno poſiti ſunt].Bene dicit propheta poſitos in inferno , quia eos iam in diuina prouidentia ponendos fore cognouerat[ſicut oues]id eſt, ſimiles ouibus: quia ſicut oues ſæpe tondentur, & iterum, & ſubſtantia remanet, ſic illi ſemper affligentur ſuppliciis, & tamen ſubſtantia non peribit[mors depaſcet eos etiam]id eſt,diabolus depaſcet.per ſimilitudinẽ dicit, Sicut enim pratum depaſcitur,& tamen radices remanẽt, ſic illi. Dicitur etiam paſcere in alia ſignificatione , ſicut paſtor dicit , paſco gregem.Similiter mors,id eſt,diabolus,depaſcet eos,id eſt,deducet eos de pœna in pœnam. ¶Et in matutino]id eſt,in iudicio,vbi iuſtis lux apparebit[iuſti]qui in hac vita ſunt depreſſi ab illis[dominabuntur eorum]qui erunt iudices eorum [& auxilium eorum] quod habent in hac vita [à gloria eorum] ſcilicet à potentia & diuitiis[vetereſcet]comparabile erit veteri veſtimento, quod nullam habet vtilitatem[in inferno]. ¶Ipſi dominabũtur[veruntamẽ deus redimet animã meam de manu inferi]id eſt,de poteſtate diaboli:& hoc [cum acceperit me]id eſt,meam humanitatem. ¶De tertia parte incipit.Cõtinuatio, Iniuſti ſic damnabuntur, & iuſtorũ animas redimes ô deus, & ideò homo [ne timueris cum diues factus fuerit homo] & non tantum in ſe diues fuerit homo,ſed[cum multiplicata fuerit gloria domus]id eſt,cũ vnuſquiſq; de domo eius multiplicatus fuerit in gloria,ſcilicet diuitiarum. ¶Ideò ne timueris[quoniam]ipſe[cum interierit,non ſumet omnia]omnia negat, & nihil ſecum portat de diuitiis ſuis,neque de gloria: & hoc eſt[neque deſcendet cum eo gloria domus eius] quia cum venerit ad infernum , non maioris erit quolibet paupere. ¶Ideò non deſcendet cum eo gloria domus eius[quia in] hac[vita]tantum [anima eius benedicetur] ab adulatoribus : & hoc tantum in vita ipſius,vt cum dicent adoleſcentes ei, ſi fecit homicidium, vel aliquid tale,ha quàm bene factum: & ideò etiam peribit, quia tunc tantum [confitebitur tibi] id eſt, laudabit te[cum bene feceris ei] id eſt, cum dabis ei proſperos euentus.¶Hic oſtendit conſummationem nequitiæ ipſius.Continuatio, Quid per ſingula currerẽ? Ipſe [introibit vſque in progenies patrum ſuorũ] id eſt, ſimilis erit omnibus patribus ſuis in nequitia, etiã vſq; ad ipſum Cain aſcendet per nequitiam, & ideò[non videbit lumen]id eſt,in hac vita nõ veram cognitionem, neque in alia veram illuminationem : & hoc eſt[vſque in æternum].¶Ideò non videbit,quia[cum homo eſſet in honore]vt ſupra.

IN PSALMVM XLIX.

Titulus. Pſalmus Aſaph.

DEus deorum]. Aſaph fuit vnus ex præcentoribus quos habuit Dauid ſecum ad amplificandum cultum dei,& ad eius memoriã hũc Pſalmũ ex eius nomine intitulauit:ideò maximè, quia interpreta-

tio nominis proprietati Psalmi cõuenit, Asaph nãq; cõgregatio interpretatur, & in hoc Psalmo congregatio,id est,synagoga fideliũ loquitur. Materia est nouũ testamentũ,& per oppositũ vetus. Modus, In prima parte primũ & secũdũ Christi aduẽtũ ponit,vt cõfirmet hoc quod Christus in propria persona postea loquitur. Per secũdũ aduẽtũ deterret malos, vbi ostẽdit damnãdos impios, & remunerãdos bonos. In secũda parte inducit Christũ loquẽtẽ in primo aduẽtu suis amicis, & docẽtẽ eos iam nihil valere legalia instituta, sed sacrificiũ laudis solũmodo. In tertia parte loquitur inimicis increpãs eos, & docẽs quid sit faciẽdum. Intẽtio est, hortari Iudæos, vt post Christi aduẽtũ nullo modo in legalibus institutis cõfidãt:& vt gẽtiles ad eorũ instituta non veniãt. Titulus sic exponitur, Psalmus iste cõuenit Asaph.i.cõgregationi fideliũ,quę hic loquitur. Ideò potius loqui inducitur synagoga, q̃ Ecclesia de Gẽtibus:quia potius Iudæis q̃ aliorũ credũt authoritati.¶ Ac si diceret fidelis synagoga,Nolite vlterius sequi legalia instituta,quia Christus,qui est[deus].i.creator[deorũ].i.iustorũ virorũ. Vnde dicit scriptura,Nolite detrahere diis: ipse est dominus omniũ Gẽtiũ, qui hactenus locutus fuit in ꝓphetis, modo[locutus est]in ꝓpria ꝑsona[& vocauit terrã]ad se audiẽdũ.¶ Vocauit terrã vniuersam scilicet, & hoc est [à solis ortu vsq; ad occasum] determinat etiam locũ in quo locutus est,cũ dicit,&[species decoris eius]id est,speciosus decor eius domini est[ex Sion] Vnde propheta, De Sion exibit lex, & verbũ domini de Hierusalẽ.¶ Dico deus locutus est:& ille idẽ[deus]qui aliquando occultus fuit,quia diuinitas latebat in humanitate[manifeste veniet]in iudicio, sed & ille[deus noster]nostrã humanitatẽ habẽs:tũc[nõ silebit]qui siluit ante Herodẽ & Pilatũ, sed increpabit vnũquẽque de peccatis: & hic notatur intẽtio.¶ Et tũc[exardescet ignis in cõspectu eius]præcedet enim materialis ignis ante cõspectum eius veniẽtis ad iudiciũ, qui cremabit faciẽ terræ [& in circuitu eius tẽpestas valida]id est,sancti angeli, qui in hoc cõparantur tempestati,quia sicut tempestas valida proiicit paleam à granis, sic illi proiicient malos à bonis. ¶ Et ipse dominus veniens[aduocabit cœlum]id est, cœlestes [desursum]ad se,id est,ipse veniens desursum aduocabit cœlestes[&]vocabit [terram]non ad se,sed[discernere populum suum]id est,ad hoc, vt discernãt populum suum à malis.¶ Exultans propheta de congregatione iustorum,& separatione ab impiis, monet angelos, quorũ officium est hoc facere sic, vos ô angeli [congregate illi] domino[sanctos eius]. Officium enim angelorum erit, realiter congregare iudici sanctos, & malos in tormenta dimittere: determinat quos vocet sanctos: illos scilicet [qui ordinant testamẽtum eius super sacrificia]id est,qui postpositis legalibus institutis, qui est rectus ordo,nouum testamentum sequuntur.¶ Congregate sanctos[&]illi[cœli]congregati [annunciabunt iustitiam eius] semper laudando deum:ideò [quoniam] ille [deus] iustus [iudex] est,qui iustos, qui in hac vita fuerant tribulati, à malis separat. ¶ Hic incipit de secunda parte. Cõtinuatio, Dico dominus locutus, etiam hæc scilicet[Audi populus meus]id est, diligẽter intellige[&]tũc [loquar tibi] id est, comprobabo tibi per testimonium prophetarũ : hoc scilicet

Exo.22.

Esa.2.

[Ego ſum] id eſt, verum eſſe habeo[deus]quidem omnium[tuus deus]familiaris. ¶Et ego [non arguam te]deinceps[in ſacrificiis tuis]. Si non offeras ſacrificia carnalia,non offendes[holocauſta autem]non vitulorum,ſed[tua] id eſt, quæ in te ſunt,ſcilicet, ſpiritus contribulatus [ſemper ſunt in conſpectu meo]. ¶Dico non arguam, quia[non accipiam]id eſt, non habeo gratos [vitulos]cordis, quin immoles mihi ſuperbiam,ſcilicet[de domo tua]neque accipiam[hircos]nõ dico cordis, quin immoles fœtidos motus libidinis,ſcilicet[de gregibus tuis].Nõ accipiã ideò[quia meæ ſunt omnes feræ ſyluarũ] ſcilicet meæ poteſtatis: & etiam indomitæ feræ meæ ſunt, & hæc[iumenta] paſcentia[in montibus, & boues]id eſt,indomita animalia ſunt mea. Per indomita animalia ſignantur gentiles, qui legem non habebant: per domita, Iudæi,qui ſub iugo legis tenebantur, ſed hoc non habet hic locum. Non tãtum terreſtria animalia,ſed etiã [volatilia cœli cognoui] vt mea [& pulchritudo agri mecũ eſt]id eſt,omnis fructus terræ in mea eſt poteſtate. ¶Et ideò [ſi eſuriero]quod tamen impoſſibile eſt[non dicam tibi: meus eſt enim orbis terræ,& plenitudo eius].¶Dico ſi eſuriero,ſed nunquàm eſuriam:& hoc eſt [nunquid manducabo carnes taurorum, aut ſanguinem hircorum potabo?] Hic manifeſte ſtultitiam eorum reprehendit, qui putabãt eum comedere,vel potare ſanguinem animalium.¶Determinat,quod holocauſtum in conſpectu ſuo ſuperius eſſe dixerat. Hæc legalia ſacrificia noli offerre, ſed potius [immola deo ſacrificium laudis] id eſt, lauda deum tuum ita, quòd laus tua ſit ei ſacrificium laudis, id eſt, immola teipſum ſecundum libidinem, luxuriam,ſuperbiam, auaritiam, &c. quia non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris: immola laudem,& hoc aſſiduè:& hoc eſt[& redde altiſſimo vota tua]id eſt, deuote:& ſi modo non poteris implere,redde quando poteris. ¶Et]tunc[inuoca me in die tribulationis]id eſt,in tẽpore iſtius pręſentis vitæ:& ego[eruã te]à tribulatione: non quòd à quacunque tribulatione eruat fidelem, ſed ab illa tribulatione,vbi verum boni eſt damnum [&]tu ereptus [honorificabis me] deum laudando. Cum enim alii ita ereptum vident, deum ſui iuſti ereptorem collaudant. ¶Incipit tertia pars: & ſicut ſynagoga Chriſtum induxit loquentem ſuis, ſic etiam ſynagoga inducit deum loquentem peccatori. Continuatio. Quaſi diceret ſynagoga, Hæc dixit deus iuſtis[peccatori autẽ dixit]hæc[deus: quare tu peccator enarras iuſtitias meas?]de creatione cœli & terræ [& aſſumis teſtamentum meum] id eſt, veterem legem, ſiue nouam [per os tuum]vt alios inde doceas? Cum dicit aſſumis,notat rem ipſam non eſſe commiſſam peccatori, ſed ipſe peccator præſumendo ingerit ſe. ¶Teſtamentum ingeris, contrà verò operaris: & hoc eſt [tu verò odiſti diſciplinam]id eſt, correctionem meam: quia ſi aliquam correctionem tibi dedi, inuitus ſuſtinuiſti [& ſermones meos] id eſt, præcepta mea [proieciſti retrorſum]non adimplendo ea. ¶Sermonem proieciſti[& ſi furem videbas,currebas cum eo]. Cum fure currit, qui furtum facientem non redarguit, & qui conſentit. Furi cõſentit, vel cui furtum placet,vel qui cum poſſit redarguere, non redarguit [& cum adulteris portionem tuam ponebas] vel faciendo adulterium,

adulterium, vel consentiendo adulteris. ¶Os etiam tuum abundauit malitia] id est, abundanter locutum est mala aperta [& lingua tua cõcinnabit dolos]. Concinnare ideò dicit, quia illi qui dolose loquuntur, ornatu maximo sua verba componunt. ¶Hic subdit de detractione. Continuatio, Non tantum illa mala faciebas his modis, sed & detractione: & hoc est [loquebaris aduersus fratrem tuum] fratrem vocat quemlibet hominem: nec hoc faciebas horarie, sed [sedens] id est, assiduus [&] non tantum aduersus alios, sed [aduersus filium matris tuæ] id est, synagogæ [ponebas scandalum] id est, quamcunque offensionem persuadendo hæresim, vel aliquid tale, quod eum à via vera retrahat [hæc] omnia [fecisti, &] ego tamen [tacui] id est, cum patiẽtia expectaui, vt quandoque saltem conuerteteris. ¶Et hac mea patientia abusus es, quia putasti, sicut ad horam te impune dimittebam, sic perpetuo impunitum dimitterem: & hoc est [existimasti inique] vel vocatiuus, vel aduerbium [quòd ero tui similis] non puniendo. Si enim deus impunitos dimitteret malos, similis iniustorum inueniretur. Tu hoc putasti, sed non ero tui similis, sed [arguam te] id est, pro peccatis puniam [& statuam contra faciem tuam] scilicet, vt omnia peccata tua videas, quæ tu modo non attendis: per simile dicit, quia sicut aliquis rem quam habet, ante oculos manifeste videt, sic in die iudicii quisque peccata sua manifeste cognoscet. ¶Vos etiam [qui obliuiscimini deum] id est, qui deum in memoria nõ habetis [intelligite hęc] id est, hanc pœnam impiis futuram: intelligite dico [ne quando rapiat] vos ad pœnam [&] tunc [non sit qui eripiat]. ¶Hæc intelligite, & offerte mihi [sacrificium laudis] id est, spiritum contribulatum, quia illud sacrificium [honorificabit me, & illic] id est, in illo sacrificio est [iter, quo] itinere ego [ostendam illi] offerenti [salutare] id est, saluationem [dei].

IN PSALMVM L.

Titulus. In finem Psalmus Dauid, quando venit ad eum Nathan propheta, quando intrauit ad Bersabee.

MIserere mei deus]. Legitur, quòd cum vidisset Dauid vxorẽ Vriæ Bersabee lauantem in solario suo, complacuit ei, & accedens, cum ea concubuit. Quæ cum imprægnata esset, timens ne adulterium proderetur, vocauit ab expeditione Vriam, ille reuersus noluit reuerti ad thalamũ coniugis, dum sui socii essent in expeditione. Remisit eum Dauid ad Ioab cum literis, in quibus præcepit Ioab principi militiæ suæ, vt vbi fortiores defensores ciuitatis essent, eum poneret, & cum acrior esset assultus, omnes socii Vriam dimitterent solum, & sic interficeretur: & sic est factum: fuit igitur Dauid adulterii reus & homicidii. Volens itaque dominus reuocare seruum suum Dauid, misit ad eum Nathan prophetã, qui in quadam parabola iudicium à rege quæreret. Dixit itaque Nathan Dauid regi, Dic mihi rex iudicium, Quidã vir erat, qui multas oues habebat, & vicinũ qui habuit quandã ouiculã tantũ, & cum illi potẽti superuenissent hospites, noluit de suis ouibus aliquã accipere, sed vicini sui ouiculã rapuit. Iudicauit rex, quod hic talis esset filius mortis. Dixit ergo ei Nathan, Tu es ille, qui

(margin: 2.Reg.11. / 2.Reg.12.)

cum haberes sexaginta vxores,& cōcubinas quot velles,rapuisti tamen vxorem Vriæ,qui vnam solam habebat. De hac ergo admonitione Dauid compunctus, cœpit pœnitere : & de aduentu Nathan titulus compositus est, qui sic exponitur, Psalmus iste conuenit Dauid pœnitenti qui hic loquitur, habitus cùm venisset ad eum Nathan propheta : non de quocunque aduentu Nathan, sed de eo qui fuit cum Dauid intrauit ad Bersabææ, de quo introitu Nathan propheta vehementer eum increpauit . Materia est Dauid pœnitens, & valde humilians se propter peccata grauia quæ fecerat . Modus , In prima parte ostendit suam humilitatem.In secunda parte cōfidentiam.Tertia est quæ sequitur ex istis,hæc scilicet, vt deus non respiciat peccata sua. In quarta petit,vt deus Ecclesiam faciat,in qua sibi placitum holocaustum offeratur. Intentio est, vt quantumcunque grauia peccata fecerimus, si volumus conuerti ad deum, non desperemus, quia ineffabilis est misericordia dei, & multo maior q̄ sunt peccata nostra : & sicut in aliis Psalmis pœnitentialibus non excusat peccata,sed se accusat,sic in isto confitens peccatum,deprecatur per ea quæ sunt in ipso iudice,sic dicens[Miserere mei deus]id est,respice me oculo misericordiæ,reformando me,nec aliquod prætendo meritum,sed piá peto misericordiam tuam : & hoc dicit [secundum magnam misericordiam tuam]. Bene dicit propheta,magnam misericordiam suam,quia præuiderat in spiritu sancto filium suum se daturū in mortem, pro redemptione humani generis. Dico vt parcas mihi,& miserearis mei,sed precor vt peccato meo non parcas,imò[dele]à memoria tua per quas tibi placet punitiones[iniquitatem meam]neque precor hoc aliquo merito,sed[secundum multitudinem miserationum tuarum] quia video multas te miserationes exhibuisse hominibus,patribus nostris,qui ad te volebant conuerti.¶Dico dele iniquitatem meam, nec quæro deleri iniquitatem per sacrificia, imò per aquas baptismatis: & hoc est[laua me]per fidem quam habeo in aquis baptismi : præuidens propheta Christum facturum peccatorū remissionem in aquis baptismi, petit lauari per fidē quā habet de ipso baptismate [laua me ab iniquitate mea, & à peccato meo mūda me]. Idem vocat iniquitatem & peccatum,sed diuerso respectu , quia adulterium & homicidium suum vocat iniquitatem quo ad proximum : & peccatum secundum hoc, quod seipsum in corpore luxuriando,& in voluntate homicidii contaminauit. ¶Dico laua:& quia aliqua lauantur,vbi tamen aliquid sordis remanet,dicit, munda, secundum vtrunque,ita scilicet,ꝙ nihil in me contaminationis remaneat.Dico laua,munda, & hoc[amplius]id est, ampliori lauatione quàm soleas: quia sicut peccatum amplius est,sic amplior lauatio & mundatio necessaria est.¶Quoniam dixerat,magnam misericordiam dei,sed quia iterum vidit misericordiá non sine iustitia posse esse,vult in seipso quandam occasionem ostendere,propter quá deus debeat sibi iuste misericordiá exhibere: & sicut hactenus deprecatus est iudicem deum , per ea quæ in iudice sunt , sic modo incipit deprecari per ea quæ in ipso deprecante sunt.Cōtinuatio,Laua per misericordiá dico,& hoc iustum est [quoniam ego iniquitatem meam cognosco] non sola cognitione,

sed

ſed detractione, & execratione [& peccatum meũ cõtra me eſt ſemper] quaſi imago terribilis,quá omnibus modis fugere velim:per omnia,deberemus accipere & iniquitatem & peccatum,vt ſuprà expoſitũ eſt. ¶Peccatum eſt contra me, & hoc perpetrando non peccaui alicui, niſi [tibi ſoli] quia cum rex ſim,nullus habet punire peccatum meum,niſi tu ſolus: vel peccaui curandus tibi ſoli,quia cum nullus iuſtus,niſi tu ſolus,à te ſolo domine ſum curandus: & vt maiorem aggrauet ſuam ſtultitiam,dicit[& malum illud coram te feci] id eſt,licet vbique præſentem te ſcirem eſſe,& omnia videre,& iudicẽ omnium futurum eſſe ſcirem,tamen peccaui in cõſpectu tuo:& ita peccaui, quòd ſi ponatur inter te & hominẽ,tu ſolus iuſtus inueniaris, homo iniuſtus: adeò [vt iuſtificeris]id eſt,iuſtus inueniaris [in]omnibus[ſermonibus tuis] q̄a quæ promiſiſti,penitus impleſti: ego autẽ & cæteri homines penitus inueniamur iniuſti. Vnde Apoſtolus,Eſt autem deus verax, omnis autem homo mẽdax. Rom.13.
Et nõ ſolum iuſtificeris in ſermonibus tuis,ſed [etiam vincas cum iudicaris] Pſal.115.
in omnibus,id eſt,ſi fiat iudicium inter te & hominem, quòd tu iuſtus inueniaris. Deus autem iuſtus inuenitur,cum omnia homini quæ ſibi ſunt neceſſaria,ſubminiſtret:homo autẽ iniuſtus, cum deo dignum fructum nõ reddit. Vnde dominus in Euãgelio, Iudicate inter me & vineam meam. ¶ Vere vincas,ſi iudicaueris cum homine,quia vt taceam hoc nouum peccatum[conceptus ſum in iniquitatibus] quia in ipſo conceptu fui ego reus præuaricationis & inobedientię Adæ. ¶Ideo tam miſerũ me eſſe fateor,quia[ecce]omnibus patet,quòd tu[veritatem dilexiſti]quia ſi non cõfiteor veritatem de meipſo,non eſſem dignus cui tu condonare deberes. Poſtquàm accuſauit ſe per propria peccata,accuſat etiam ſe per beneficia dei, quibus male vſus eſt. Propterea iterum vinces, quia[manifeſtaſti mihi incerta & occulta ſapiẽtiæ tuę] manifeſtaſti mihi,ſcilicet,incarnationem & reparationem, quam facturus es per filium tuum, quæ quibuſdam incerta ſunt,ſcilicet illis, qui etſi aliquid intelligunt de aduentu filii tui,tamen non omnia plene intelligunt: quibuſdam occulta,ſcilicet illis,qui nihil prorſus inde ſciũt. ¶Hic incipit de ſecunda parte, O domine tã grauiter peccaui, ſed tamen confido de miſericordia tua,& ſciẽs[aſperges me hyſopo]mittit nos ad legem, in qua præcipiebatur, vt hyſopo intincto in ſanguine vitulæ leproſus aſpergeretur, & hoc erat eis Exo.12.
quædam expiatio. Sanguis ille ſanguinem Chriſti ſignificauit, in quo per fidem lepra peccatorum mundatur. Hyſopus, quę herba humilis eſt,ſignificat humilitatem, qua & Chriſtus fudit ſanguinem ſuum,& qua nos ipſum ſanguinem per fidem ſuſcipimus:& ſicut hyſopus lapides penetrat,& pulmonis tumorem pellit, ſic humilitas lapidea corda penetrat, & tumorem ſuperbiæ fugat:& ſecundum hoc dicit, Aſperges me hyſopo,id eſt, ſanguine Chriſti, cum humilitate fuſo,& cum humilitate ſuſcepto me[&]per hoc[mũdabor] à peccatis meis: & non tantum in hac aſperſione mundabor,ſed etiam accipiam candorem virtutum[lauabis me] illo ſanguine [&]ego [dealbabor] id eſt,dealbationem à te recipiam[ſuper niuem] id eſt, pluſquàm aliquod corpus poſſit dealbari. ¶Sic dealbabor, & poſtea [auditui meo dabis] id eſt, dabis

bis mihi intelligere, à spiritu sancto intus mihi loquente [gaudiũ] de remissione peccatorum: [& lætitiam] de spe vitæ æternæ [&] tunc [ossa] mea, id est, robora rationis meæ, prius [humiliata] per peccatum [exultabunt] de reformatione. ¶ Auerte, Agit de tertia parte, scilicet, vt se respiciat, non peccatũ, quam proprie ponit post illas duas tertiam, quia ille iuste deum precatur: qui sic humiliat, & ita confidit in domino. Continuatio, Exultabunt ossa dicit: & vt possint exultare [auerte faciem tuam] id est, cognitionem tuam [à peccatis meis] ne punias ea æternaliter [& dele] de libro mortis: & hanc recentem, & [omnes] alias [iniquitates meas]. ¶ Et deletis malis [crea in me cor mundum ô deus] ne deinceps velim peccare: crea dicit, quia per peccatũ erat cor quasi destructum: & non tantum remoue voluntates à corde, sed etiam suggestiones à carne: posset enim voluntatem mundatam suggestio carnis corrumpere [&] hoc [spiritum rectum] id est, filium tuum, qui bene regit omnes quos inhabitat [innoua in visceribus meis] id est, vt innouet mea viscera, id est, desideria meæ carnis. Per hoc quòd ter ponit spiritum sanctum, notamus trinitatem. ¶ Peccata proiice à facie, sed [me] id est, humanitatem [ne proiicias à facie tua] sed respicias meum meritum [& spiritũ sanctum tuum ne auferas à me]. Cum dicit, ne auferas, notat quòd aliquo modo haberet: nõ enim ita posset compungi, nisi sancti spiritus gratia tribuente. ¶ Dico ne auferas, sed potius [redde mihi lætitiã salutaris tui] vt sicut de aduentu filii tui de semine meo nasciturí lætabar, ante hoc peccatũ prius, sic recepta venia & cognita deinceps lętabor [&] reddita lętitia [confirma me] ita vt vlterius nullatenus mouear ad peccatum [spiritu principali] id est, deo patre inhabitatore mei. Spiritus principalis ideo pater dicitur, quia ab eo procedit filius, & ab vtroq; spiritus sanctus. ¶ Ponit quartam partem, Dico redde, confirma: & si hoc feceris, non quòd offeram tibi bouem aut hircum, sed inde acquiram tibi multos: & hoc est [docebo iniquos vias tuas] id est, pręcepta tua [&] ita [impii] qui sunt contra diuinũ cultum [cõuertentur ad te]. Quòd dicit post peractam pœnitentiam recipere officium docendi, quod propter peccatum amiserat, dat intelligere, quòd illi qui propter peccata degradantur in Ecclesia, peracta pœnitentia possint restitui: contra quod quidam Canon esse videtur, qui dicit, quòd post lapsum & peracta pœnitentia, quilibet nõ debet restitui. Quæ tamen singularis secundum simularie pœnitentes, magis q̃ secundum veritatem est data. Quare generalis sententia est habenda, vt si diuino iudicio illa pœnitentia peracta comprobetur, in suam dignitatem pristinam persona reformatur. ¶ Libera] & vt possim docere alios, ô [deus libera me de sanguinibus] id est, de peccatis quæ veniunt per suggestionem sanguinis. Per sanguinem ideo accipimus illa peccata, quia ex natura sanguinis veniunt huiusmodi suggestiones. Sanguines pluraliter ideo ponit, vt ostendat se implicitum multis huiusmodi peccatis: libera dico tu qui es author huius [salutis meæ] [&] si liberaueris [exultabit] id est, exultanter annunciabit [lingua mea iustitiam tuam] de creatione cœli & terræ: & de hoc etiam, quòd facis hominem iustum. ¶ Domine si fuero liberatus, exultabit lingua mea iustitiam

tiam tuam:& etiam tu[domine aperies]id eſt, multiloqua facies [labia mea, & os meum annunciabit laudem tuam]id eſt,cum multa loquar, omnia erũt de laude tua. ¶[Quoniam] ideo dico quòd annunciabo laudem tuam, quia aliud noluiſti ſacrificium:quia [ſi]aliud [ſacrificium voluiſſes,dediſſem vtique]ſed neq; etiam holocauſta,de quibus potius videretur,placent tibi [neq; vnquam holocauſtis delectaberis].¶Sacrificium animalium non placet tibi, ſed[ſpiritus contribulatus]id eſt,anima quæ tribulat ſuperbiam,& cætera vitia,eſt[ſacrificium]placens[deo] [nec vnquam diſpicies ô deus cor contritũ] per fructus pœnitentiæ[&]ita[humiliatum] . ¶Benigne fac domine : ponit quintam partem.Dico quia tibi placet tale ſacrificium:vt autem tibi tale offeratur[benigne fac]id eſt,large,ſcilicet, conſtrue Eccleſiam[Sion]& hoc peto non ex meritis,ſed ex[tua voluntate]quæ ſpecialiter[bona]eſt[vt] ſic[ædificentur]virtutibus[muri]id eſt,fortiores[Hieruſalem]Eccleſiæ,qui muri ceciderunt præuaricatione primi parentis: ſicut muri Hieruſalem realiter ruerunt à coco Nabuchodonoſor,ita cocus noſter, id eſt,gula noſtra deſtruit in nobis muros ſpiritualis Hieruſalem,id eſt,virtutes.¶Tunc dico,cõſtrue Eccleſiam[tunc]id eſt, ea conſtructa [acceptabis]id eſt,acceptabile recipies [ſacrificium iuſtitiæ]id eſt,immolationẽ dominici corporis[&]acceptabis[oblationes]id eſt,virtutes ſanctorum confeſſorum,qui licet totos ſe non crement, tamen aliquid deo offerunt[& holocauſta]id eſt, virtutes ſanctorum martyrum,qui totos ſe cremant, & [tunc imponent] multi de Eccleſia [vitulos] id eſt,nouos populos,qui nondum fuerant ſub iugo. Vel per vitulos prędicatores,qui mugiunt deo per totũ mundum[ſuper altare tuum]id eſt, Chriſtum, ſine quo nullæ oblationes à deo recipiuntur.

IN PSALMVM LI.

Titulus. In finem intellectus Dauid,cum venit ad eum Doech Idumæus,& nunciauit Sauli, Venit Dauid in domum Abimelech.

QVid gloriaris].Cum Dauid perſequeretur à Saul,venit in domum Abimelech ſacerdotis cum ſuis: & cum ille non haberet panes,niſi panes propoſitionum , dedit illos Dauid & ſuis, & gladium quem Dauid Goliæ abſtulerat.Erat autem ibi Doech Idumæus de familia Saul cuſtos equorum eius,qui hęc omnia nuntiauit Sauli.Miſit autẽ Saul, & fecit Abimelech occidi,& alios ſacerdotes . Poſtea verò Dauid Pſalmum iſtum compoſuit , non de hiſtoria illa , ſed de intellectu quem habuit , quòd Antichriſtus ſcilicet venturus erat , qui per auxilium diaboli Eccleſiam , in qua verus habitat Dauid,perſequitur . Per Doech enim Antichriſtus intelligitur,Doech nanq; motus,Idumæus verò terrenus interpretatur. Antichriſtus autem ſemper ad commouẽda terrena commouebitur, & alios etiam ad commotionem,& ad terrenorum petitionem vocabit. Doech proprium nomen illius fuit,Idumæus à loco dictus eſt, ab Idumæa terra , quam inhabitauit Eſau. Et ſicut ille Doech venit ad Saul , ſic Antichriſtus venit per ſigna & miracula ad Saul,id eſt, ad diabolum, & nunciabit ei quòd Dauid, id eſt,

2.Reg.21. & 22.

quòd

quòd Christus venit in domum Abimelech, id est, in domum illam, quæ est regnum patris, id est, Ecclesiam, quærens quomodo receptores Christi possit occidere, sicut Saul Abimelech. ¶ Titulus sic exponitur, Intellectus, id est, Psalmus iste, qui nobis exponit intellectum, scilicet arcanum, quod diximus, conuenit Dauid prophetæ, qui hic loquitur: intellectus dico tractus ab illo negotio, cum venit Doech, & nuntiauit Sauli historialiter. Materia est Christus, & per oppositum Antichristus. Modus, In prima parte ostendit multam malitiam ipsius Antichristi, redarguendo eum. In secunda parte ponit perditionem eius, & sanctorum stuporem, qui ita eum exaltatum in mundo vident, cum eum ita damnatum aspiciēt. In tertia parte ponit, quòd nunquam amouebuntur à misericordia dei, qui semper sperant in ea. Intentio, monere omnes fideles, vt quàmuis eum in hoc mundo exaltatum esse videant, tamen intelligant eum damnandum, & nunquam ei consentiant. Sed statim propheta ipsum Antichristum de sua malitia increpare incipit. ¶ O homo Antichriste omnium nequissime [quid gloriaris in malitia?] pro qua debes erubescere, quia cæteri si male faciunt, erubescunt, tu contrà: quid gloriaris [qui potens es in iniquitate] quia cum facias multas iniquitates, in illis habes potentiam, quos potes deuorare, siue per miracula, siue per pœnas, quas potes facere permissione dei. In hoc etiam, quòd potentiam dedit ei deus perficiendi nequitiam, aggrauatur nequitia eius. ¶ Per partes exequitur malitiam [tota die] id est, omni tempore [lingua tua cogitauit iniustitiam] ideo linguæ tribuit cogitationem, quia stultorum est, in corde & in ore simul habere, & omnia loqui impręmeditate. Vnde Salomon, Cor stultorum est in
Eccles. 21. ore ipsorum. Lingua cogitauit iniustitiam, & tu [fecisti dolum] tu dico [sicut nouacula acuta] id est, comparabilis nouaculę acutę: quia dolose & acute decipit: quia sicut nouacula acuta renouat corium, & corradit forinseca, sic ille Antichristus tribulãdo iustos, & sua auferendo, interiorē hominem pulchriorem reddit. Vel sic, Antichristus promittit nouitatem toti mũdo, quem tũc omnino destruit. Vel in hoc comparatur nouaculæ acutæ, quia tantum molles & fragiles decipiendo secat, vt nouacula quæ secat mollia, vt pilos & carnem: non aliqua dura, vt ossa. ¶ Dilexisti malitiam super benignitatem] quia si natura tibi aliquam suggerebat bonitatem, per pessimos mores tuos illam comprimebas. Dilexisti etiam [iniquitatem] non solum facere, sed etiam facere [magis, quàm loqui æquitatem]. ¶ Dilexisti omnia. Quid per singula curram? [Dilexisti omnia verba præcipitationis] id est, ea per quæ tu & alii pręcipitentur æternaliter: tu dico ens [lingua dolosa] quia quod non potes per violentiam perficere, per dolum aggrederis perficere, siue per periurium, siue per falsas expositiones scripturarum. ¶ Secunda pars incipit. Et [propterea] quia talis [deus destruet te] non secundum tēporalia bona, sed [in finem] id est, in æternum, vt vlterius non possis resurgere: & [euellet te de tabernaculo tuo, & emigrabit te] id est, emigrare faciet aliò: tabernaculo, id est, de hoc mũdo, in quo habitas ad tēpus: & cum emigrauerit non radicabis, sed potius euellet [radicem tuam de terra viuētium] te propter cupiditatem

malitiæ

malitiæ tuæ. Radix enim tua, id eſt, nequitia tua, non patitur huiuſmodi terram te habitare. Vel [euellet, & emigrabit de tabernaculo tuo] id eſt, de Eccleſia, te cum omnibus membris tuis: quia membra Antichriſti commixta Eccleſiæ in hac vita, non radicabũt in terra viuentium: ſed potius euellet radicem tuam, id eſt, ſequaces tuos, de terra viuentium. ¶ Dominus te deſtruet ita, & hoc [videbunt iuſti] in die iudicii [& timebunt] id eſt, verebũtur ipſum iudicem: & timor ille non erit triſtitiæ, ſed gaudii: & hoc eſt [ſuper eum ridebunt] id eſt, gaudebunt, conſentientes diuinæ iuſtitiæ [& dicẽt: ecce] apparet, quia hic eſt [homo] licet ſe deum diceret: & talis [qui non poſuit deum adiutorem ſuum [. ¶ Sed ſperauit in multitudine diuitiarum ſuarum] id eſt, auri & argenti, & potentiæ, & gloriæ [& præualuit in vanitate ſua] quia nullus impiorum tot fideles decepit. ¶ Tertia pars incipit: Ille ita ſperauit in diuitiis [ego autem] ens [in domo domini, ſicut oliua fructifera] id eſt, comparabilis oliuæ fructiferæ: quia ſicut oliua omni tempore plena eſt ſucco, ſic propheta plenus erat ſpiritu ſancto. Cum omnis iuſtus ſe poſſit comparare oliuæ fructiferæ, ſpecialius tamen propheta iſte, de cuius ſemine Chriſtus naſciturus erat. Ego talis [ſperabam in miſericordia dei] hoc ſcilicet [in æternum] vt æternitatem haberem: & non accipit, æternum, vſque ad finem, ſed [in ſeculum ſeculi]. ¶ Et vt poſſim comparare [confitebor tibi] id eſt, laudabo te [in ſeculum: quia feciſti] tu confeſſionem iſtam, ſcilicet, per tuam miſericordiam: vel me feciſti ſicut oliuam [& expectabo nomen tuum] quantumcunq; moretur, donec in iudicio me immortalem & impaſſibilem facias, ſcilicet, filium dei [quoniam bonum eſt in conſpectu ſanctorum] id eſt, ſanctis placet illud bonum expectare.

IN PSALMVM LII.

Titulus. In finem intellectus Dauid pro Amalech.

DIxit inſipiens]. Legitur in hiſtoria, quòd Dauid fugiẽs Saulem, collocauit in quadam ciuitate ſua, ſcilicet, Sicelech, vxores ſuas, & filios, & cætera impedimẽta, expeditos verò homines, quos ad pugnã & defenſionem vtiles cognouit, ſecum duxit. Interim Amalechitæ ciuitatem Dauid occupantes, diripuerunt omnia. Quo nunciato Dauid, inſequutus eſt eos, & deuictis illis, totam familiam ſuam liberauit. In quo negotio ſuo intellexit futura Eccleſiæ, quæ per Dauid ſignatur à familia Antichriſti, quæ per Amalech intelligitur. Amalech namque interpretatur, lingens terram, per quod familia Antichriſti intelligitur, quæ ſemper lingit & appetit terrena, de quibus tamen deus liberabit Eccleſiam ſuam. Titulus ſic exponitur, Pſalmus iſte dicitur intellectus Dauid, quia exponit nobis intellectum Dauid: intellectus dico habitus pro Amalech, id eſt, de negotio illo: dirigens in finem, id eſt, in Chriſtum. Interpretatur etiam Amalech, parturiens ſiue dolens: per quod intelligitur Eccleſia, quæ parturit, id eſt, laborat, vt aliquos filios deo pariat, & dolet de perditione malorum. Secundum hoc ita legitur titulus, Pſalmus iſte dicitur intellectus Dauid, habitus pro Amalech, id eſt, pro Eccleſia, in cuius perſona hic loquitur propheta. Materia principa

lis

1. Reg. 30.

lis est Ecclesia,& per oppositum sequaces Antichristi.Modus,In prima parte redarguit eos,quia sunt de familia Antichristi. In secunda parte ponit damnationem eorum.In tertia ponit saluationem iustorũ.Intentio est,informare Ecclesiam contra membra Antichristi.Hic ponit eadem verba,ad reprehensionem istorum,quæ posuit prius ad reprehensionem Iudæorum, qui non receperunt Christum visitatorem suum:quia similes videt eos,qui sicut illi negauerunt Christum,sic isti negabũt Messiam ipsum fuisse, sed Antichristum dicunt Messiam.¶ Vox Ecclesiæ,sic eos redarguẽtis,[Insipiens]scilicet familia Antichristi,quæ est sine vera sapientia[dixit]id est,dicet,Christus ille,qui
Sup.Psal.13. est dictus deus[non est deus]& alia sicut in alio Psalmo exposita sunt, vt videat,si est intelligens aut requirens, etiam aliquo modo vt intelligat[non est qui faciat bonum,non est vsque ad vnum]id est, nec vnus inuenitur inter omnes qui faciat bonum.¶ Incipit de secunda parte,Omnes declinauerũt,sed [nónne scient]in damnatione sua, id est, cognoscent [omnes] se male egisse [qui]modo[operantur iniquitatem?]&c.¶ Deum.Ideo iniquitatem operantur,quia ipsi[deum non inuocauerunt] in quo magna spes datur illis qui inuocant deum. Vere scient quòd male agunt[quoniam deus dissipabit]id est, destruet[ossa]id est,robora[eorum,qui hominibus]id est, sibiipsis [placent]. Habet alia litera [ossa hominum sibi placentium confusi sunt] id est, erubescentiam patiuntur:hoc ideo[quoniam deus spreuit eos]. ¶ Isti confundentur,& Israël saluabitur:&[quis]veniens[ex Sion]id est, de Iudæa [dabit salutare Israël?] Nullus scilicet,nisi Christus, quem vos negastis deum esse:deus quidem auertet captiuitatem plebis suæ [cum cõuerterit]id est,prorsus amouerit[captiuitatem]id est, passibilitatem, & mortalitatem [plebis suæ, exultabit Iacob,& lætabitur Israël] . In hac vita remouet deus captiuitatem animæ,id est,peccata:in alia remouet etiam corporum,quoniam induentur immortalitate & impassibilitate.

IN PSALMVM LIII.

Titulus. In finem intellectus in carminibus Dauid, cum venissent Ziphei ad Saul , & dixissent, Nónne Dauid absconditus est apud nos?

1.Reg.23. DEus in nomine tuo].Ziph est vicus,vnde Ziphei inhabitantes dicti.Hi autem erant contribules Dauid de tribu Iuda,apud quos cũ lateret Dauid,fugiens Saul: ipsi non putantes eum regem futurum nuntiauerunt Sauli,vt eum incautum comprehenderet,Dauid autem dolum eorum persentiens,discessit ab eis,& liberatus fuit . Post hanc liberationem cantauit Dauid Psalmum istum, nec de hac sua liberatione, sed de liberatione Ecclesiæ à Zipheis,id est,à florentibus huius mundi : Ziphei nanque florentes interpretantur. Titulus sic exponitur,Psalmus iste est intellectus Dauid,id est,exponit nobis intellectum Dauid, scilicet, liberationem Ecclesiæ à florentibus mundi:intellectus dico,habitus in carminibus,id est, in laudibus, quæ sunt vbi dicit , Voluntarie sacrificabo : & etiam si non haberentur in Psalmo laudes, tamen materia esset digna laudibus , quæ Eccle-

siæ

ſiæ ereptionem aperte declarat:intellectus dico habitus de hiſtoria hac,quádo Ziphei, & cætera: dirigens nos in finem. Materia eſt Eccleſia. Modus, In prima parte petit ſuam liberationem. In ſecunda petit inimicorum conuerſionem,quæ incipit ibi:auerte mala,& affirmat ſuam liberationem,quare hoſtias recompenſationis ſoluit deo. Vbi dicit,auerte mala, & ecce deus adiuuat me,intendit conformare mores Eccleſiæ, vt nõ tantũ pro ſe oret, ſed pro inimicis. ¶ Acſi diceret, Orate pro liberatione veſtra, & inimicorum,exemplo mei. Vox eccleſiæ dicẽtis ad deum[O deus ſaluum me fac]ne mihi præualeant inimici:nec peto ſaluari in patrocinio alicuius potentis, vel etiam in diuitiis,ſed[in nomine tuo]id eſt, in hoc quod nomen tuum habeo, ſcilicet, vocor Chriſtianus, vel fidelis[& in virtute tua]id eſt, cùm apparebit virtus tua, ſcilicet, in die iudicii[iudica]id eſt, ſecerne[me]à maſſa perditorum.
¶ Facta oratione petit,vt deus exaudiat orationem eius dicens[deus exaudi orationem meam] & idem eſt, acſi geminaret orationem: ſed ideò hoc facit, quia magna inſtat liberationis neceſſitas: & nõ tantũ interiorem orationem, ſed etiam exterioré,ſcilicet,factam in clamore:& hoc eſt[verba oris mei]non dico ſimpliciter exaudi, ſed firmiter tene in memoria: & hoc eſt[percipe auribus]. ¶ Et opus eſt vt exaudias[quoniam alieni]licet contribules,tamen alieni voluntate à me, ſicut Ziphei contra Dauid [inſurrexerunt] omni niſu [aduerſum me,& fortes]id eſt,diaboli & miniſtri eorum:vel etiam principes ſeculi[quæſierunt]perdere[animam meam] ſicut Saul & miniſtri eius animã Dauid[&]ipſi quærentes [non propoſuerunt deum ante conſpectum ſuum] id eſt,non attendẽtes in me eſſe deum. ¶ Bene dico deum, quia eſſe deum in me[ecce]patet,quia[deus adiuuat me]ad bene operandum[&]ipſe[dominus ſuſceptor eſt animæ meæ]id eſt, ſuſcepit de hac vilitate animam meam, conferendo ei virtutes. ¶ Incipit orare pro inimicis, & eſt ſecunda pars. Continuatio, Dico deus ſuſceptor eſt: & tu domine deus, qui es ſuſceptor [auerte mala ab inimicis meis]ne poſſint efficere quod ipſi volunt[& diſperde illos] id eſt, deſtrue[in veritate tua] ſcilicet, ponendo veritatem tuam in loco, vbi modo habent falſitatem, & malam voluntatem. ¶ Et vt facias hoc, ego[ſacrificabo tibi]meipſum: & non pro aliquo commodo temporali, ſed[voluntarie]id eſt, ex ſola tui dilectione[&]etiam[confitebor nomini tuo domine] id eſt, laudabo nomen tuum[quoniam bonum eſt]id eſt,laudare nomen tuũ ſuaue.¶ Et bene debeo ſacrificare & confiteri[quoniam]tu domine[eripuiſti me ex omni tribulatione, & oculus meus]id eſt, interior ratio mea [deſpexit ſuper inimicos meos]ſuper dicit,quia iuſtus ille iam intelligit ſe in alto loco poſitum, & inimicos ſuos in huius ſeculi fece deiectos putreſcere.

IN PSALMVM LIIII.

Titulus. In finem in carminibus intellectus Dauid.

EXaudi deus]Pſalmus iſte vocatur intellectus Dauid,ſcilicet,Chriſtum futurum hominem,fragilem ſecundum carnem & fluctuantem, ſed ex ſolo deo habentem confidentiam: intellectus dico habitus in carminibus, id eſt, in laudibus & exultatione, & ex hoc,

quòd deum intelligit esse firmitudinem nostræ humanitatis. Comparatur enim nostra humanitas fluctuanti naui: & sicut ipsa nauis habet firmitudinẽ ex ancora, sic nostra humanitas ex solo deo: & illum intellectum quem habuit propheta, non per historiam, sed per spiritum sanctum, non exponit ex se, sed inducit Christum exponentem: Christus enim hic loquitur, & est materia. Modus, In prima parte exponens Christus suam fragilitatem, petit à deo liberationem. In secunda parte, quæ incipit ibi, Præcipita domine, imprecatur inimicis. In tertia parte, quæ incipit ibi, Ego autem ad deum clamaui, ostendit exauditam suam orationem, & de sua liberatione, & de inimicorum damnatione: & ibi in damnatione malorum interserit quandam admonitionem iustorum, scilicet, vt cum viderint damnationem impiorum non timeant, sed omnem curam suam in dominum iactent: & hoc est ibi, *Iacta* super dominũ curam tuam: & hæc est intentio. Vnde Apostolus, Omnẽ solicitudinem vestram proiicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis. ¶ Et anteq̃ ponat suam fragilitatem, petit liberationem, cùm dicit [Exaudi deus orationem meam] de obtinendis bonis [& ne despexeris deprecationem meam] quin semper remoueas mala: posset enim dare bona, quæ malis imminentibus tolli possent: & cùm humanitas mea ita humilis sit, quòd ad altitudinem tuam nequeat attingere [intende mihi] id est, intentum te præbe, humiliando teipsum mihi: humiliauit se deus, quando se humanæ coniunxit infirmitati [&] sic [exaudi me]. ¶ Opus est vt exaudias, quia ego [sum contristatus in exercitatione mea] id est, exerceo me, vt bonus agricola, in proximis meis, vt fructificem: in quo quia parum proficio, contristor: & non tantum in hoc contristor [sed etiam cõturbatus sum à voce] id est, ab obprobriis [inimici, & à tribulatione peccatoris]. ¶ Bene dico à tribulatione [quoniam] ipsi [iniquitatem] id est, mortem [declinauerunt in me] quia cum ego dicerem eis aliquid boni, ipsi tamen semper declinabant in me, machinantes mihi mortem. Vel iniquitates suas remouendo à se, declinauerunt in me, vocantes me peccatorem, &c. [& in ira molesti erant mihi] id est, in furore molestias mihi inferebant. ¶ Et propter hoc [cor meum] carnale [cõturbatum est in me]. Cõturbatio fuit, cùm Iudæi mortẽ ei minarentur [& formido mortis] id est, horror mortis venientis [super me] in quo nihil iuris habebat [cecidit] id est, destructa est: quia per hoc Laurentius, & alii sancti vicerũt formidinẽ ratione. ¶ Timor] id est, formido, venit super me: & timor etiam animi non necessarius, sed volũtarius [& tremor] corporis [venerũt super me] in ipsa hora passionis, scilicet, iam imminẽte morte [& tenebræ] id est, mors ipsa [contexerũt me] id est, morte ipsa extincti sunt omnes sensus. ¶ Et dixi. Expositis per ordinem malis, ostẽdit quomodo in ipsis malis se habuerit. Hæc omnia fecerũt mihi, & dum hęc mihi fierent [dixi] id est, deliberaui in corde meo: hoc scilicet [quis dabit mihi pennas sicut columbæ] id est, comparabili columbæ, scilicet, sine omni amaritudine: pennas, id est, virtutes [& volabo] id est, remouebo me ab ipsis Iudæis corporaliter [& requiescã] ab omni tumultu? Maxima penna fuit patientia, qua remouit se corporaliter à Iudæis in tẽpore persecutionis

1. Pet. 5.

tionis suæ, ne sua præsentia esset eis causa maioris insaniæ. Recessit autem Christus in solitudinem, vt ibi esset quietus: non ideò quin ipse posset esse quietus inter omnes tumultus huius vitæ, sed vt daret nobis exēplū recedēdi ab isto tumultu corporali, ne moueremus alios ad maiorem furorem. Tumultus quidem exterior est fugiendus, quia ipse est causa inquietudinis animi. ¶ Ecce quæsiui vt darentur pennæ, & [ecce] datæ sunt, quibus [elongaui fugiens] corporaliter Iudæos [& mansi in solitudine] ad literam. ¶ Et existēs in solitudine [eum qui me saluum fecit à pusillanimitate spiritus] id est, qui me sic custodiuit, vt spiritus meus humanus, qui quantū ad hominem pusillus erat, non deficeret [&] qui me saluum fecit à [tempestate] tribulationis Iudæorum, ne aliquo modo conformis eis fierem: eum qui hoc fecit [expectabam] vt resuscitare faceret, &c. ¶ Præcipita. Hic incipit de secunda parte, scilicet, imprecari suis inimicis. Ego elongaui, fugiens mala eorum, sed tu [domine præcipita] eos de altitudine regni sui, in contemptum hominum, & [diuide linguas eorū] id est, diuersis erroribus implica linguas eorum, vt sibi non consentiant in scripturis, sicut nec hodie faciunt. Admodum imprecatur eis, qui contra deum turrim ædificantes, sunt præcipitati & diuisi per linguas: & debes præcipitare & diuidere [quoniam ego vidi iniquitatem] id est, actualia mala, quæ mihi inferebant [& contradictionem] in verbis, quibus cō tradicebāt meæ prædicationi [in ciuitate] reali Hierusalem. Potest legi in bonum sic, Præcipita de superbia in humilitatem: diuide linguas eorum, ne sibi consentiant in malo: cætera non mutantur. ¶ Et quia fecerunt iniquitatē in me, ideò [circundabit eam] ciuitatē [iniquitas die ac nocte] id est, assiduè, quæ existat [super muros eius] id est, maiores ciuitatis, qui sunt murus & defensio ciuitatis [& in medio] id est, in communi [eius] id est, totius plebis, erit [labor] id est, laborabunt vt malefaciant in malefactis [& iniustitia] velut in falsis iudiciis. ¶ Et vsura] in pecunia temporali [& dolus non defecit] id est, non deficiet ab eis: & hæc mala non facient occulte, imò manifeste: & hoc est [de plateis eius]. ¶ Quoniam. Isti quatuor versus sequentes leguntur specialiter de Iuda. Sic cōtinuantur ad supradicta, Ideò præcipita & diuide eos [quoniam] hæc mala, quæ mihi faciunt per quendam familiarem meum, de quo non est patiendum, sed [si meus inimicus] manifestus [maledixisset mihi] ego [vtique sustinuissem] eum, ne remaledicerem, nec vindicarem in eum. Vel duo præcedentes leguntur de simulatis amicis, & ita iunge: dico præcipita, disperge: ideò, quoniam peiores sunt veris inimicis: & ita est ibi, Quoniam si inimicus maledixisset. ¶ Et non tantum si maledixisset, sed [si locutus fuisset super me magna] scilicet, me deprimendo, & seipsum exaltando [is qui oderat me] non dico simpliciter sustinuissem, sed [abscondissem me] corporaliter remouendo [ab eo] & hoc dico [forsitan] id est, reuera. ¶ Tu verò homo, Inimicum sustinuissem [tu verò] qui amicum simulabas te, non es sustinendus: & hoc est, tu [homo vnanimis] id est, qui te fingebas vnanimem mihi [dux meus] quem ego præmittebam sicut alios meos discipulos, vt pararent mihi hospitium [& notus meus] secundum conuersationem.

¶ Qui] etiam existens [mecum simul] cum aliis [capiebas cibos dulces] qui deberent esse causa dulcis amicitiæ. Vel [dulces cibos] id est, spiritalem doctrinam, quæ debuerat tibi esse dulcis, & à traditione remouere: & etiam [ambulauimus in domo dei cum consensu] & si aliquando Pharisæi contradicebant in templo, tu mihi consentiebas: & cùm mihi ita familiaris esses, quare ergo tu homo in me peccasti? ¶ Et quia iste, qui tam familiaris mihi erat, sic me tradidit [veniat super illos] qui isti consentientes, in me peccauerunt [mors] id est, leuius puniantur, qui ignoranter in me peccauerunt, id est, non sentiant grauem pœnam: sicut nec illi qui mortui cremantur: & alii qui scienter peccauerunt [descendant in infernum viuentes] id est, ita grauiter puniantur, acsi viui cremarentur. Hic tangit historiam, quomodo Dathan & Abiron propter seditionem, quam mouerant contra Moysen, viui absorpti sunt à terra, Chore cum ducentis quinquaginta crematus est. Vel legitur in bonum [Veniat mors super illos] id est, moriantur in peccatis [& descendant in infernum viuentes] non mortui, scilicet, agilitate mentis, sed attendentes pœnas infernales, quæ parantur impiis, recedant à malis. ¶ Et debet mors venire super eos [quoniam in habitaculis] id est, in cordibus [eorum] sunt [nequitiæ] quia in cordibus eorum habitant multæ malæ cogitationes: & hoc non in paucis, sed [in medio] id est, in communione [eorum]. ¶ Ego autem. Incipit de tertia parte, scilicet, ostendit se esse exauditum, & de sua liberatione, & de malorum damnatione. Continuatio, Mali ita damnabuntur [ego autem ad deum clamaui] & hoc est: clamaui [& dominus saluauit me]. ¶ Et quia saluauit, ideò [narrabo] iam facta [& annunciabo] futura: & hoc [vespere] id est, cum ipse traditus fuit [& mane] quando ante iudicem ductus [& meridie] quando positus est in cruce. Videntur dissentire Euangelistæ, Dicit enim alter, dominum crucifixum in sexta hora, alter in tertia: nec tamen dissentiunt, quia quod alter dicit in tertia hora crucifixum, non de crucifixione ligni, sed de damnatione in linguis Iudæorũ: alter dicit de ipsa crucis affixione. *Singula singulis narrauit* vespere, id est, in cœna discipulis suis, prædicendo mortem suam, & resurrectionem, & ascensionem, cùm dixit, Amen dico vobis, vnus vestrum me traditurus est. Annunciauit mane ductus ante Pilatum iudicem, cùm dixit, In hoc natus sum, vt perhibeam testimonium veritati: ex hoc videbitis filium hominis vnientẽ cum nubibus. Exauditus est magis in ipsa passione, cum derelictus videretur, cùm dixit, Pater in manus tuas commendo spiritum meum [&] quia sic narrabo, ideò dominus [exaudiet vocẽ meã]. ¶ Sic scilicet exaudiet vocẽ meã [redimet animã meam ab his qui appropinquãt mihi] id est, familiaribus inimicis, quòd iam nihil mali poterũt facere: animam dico positam [in pace] id est, in æterna requie, contra hoc quod superius dixit: cõturbatũ est cor meum, & cætera huiusmodi. Et necesse est vt redimas ab his [quoniam] ipsi [erant mecũ] nõ inter paucos, scilicet, de numero iustorum, qui pauci dicuntur ad comparationem malorum, sed [inter multos] id est, de numero malorum, qui multi sunt. ¶ Exaudiet deus] exaudiet me de hoc quod mihi peto: & etiam exaudiet me de

Nume. 16. *Psal. 105.* *Matth. 26.* *Ioan. 18.* *Luc. 23.*

de his quæ inimicis meis peto [& humiliabit] id est, affliget[illos]deus dico [qui est ante secula]. Per hoc dat intelligere, quòd etiam ipse Christus humiliat eos, qui fuit, scilicet, deitate ante secula. ¶Non enim. Ideò humiliabit eos[non enim est illis commutatio]id est,noluerunt commutari de malo in bonum[&]hoc est: quia[non timuerunt deum] & propter hoc [extendit]id est, extendet deus[manum suam] id est, vindictam super eos[in retribuendo]. ¶Quia[contaminauerunt testamentum]id est, legem[eius]male interpretando scripturas, id est,peruerse agendo: non ꝙ lex dei posset quantum ad semetipsam, contaminari, sed quantum ad eos qui se polluebant: sicut malus diaconus dicitur polluere Euangelium dei: & ideò[sunt diuisi]in præsentia à regno imperiali,& in futuro à consortio iustorum:&[ab ira vultus eius]id est, propter hoc, quòd ipsi meruerunt iram eius[& cor]id est, voluntas, quæ modo est occulta[illius]dei[appropinquabit]id est,manifestabitur: quia tandem cognoscent, quare deus hunc elegit, illum reprobauit. ¶Ideò diuisi sunt, quia [ipsi mollierunt sermones suos] multa compositione locutionis. Vel[molliti sunt sermones]scilicet,Iudaici populi[super oleum] quia verba eorum magis penetrant in corda hominũ quos decipiunt, quàm oleum in carnem [& ipsi] sermones, quàmuis ita sint molliti,tamen[sunt iacula] id est, occidentia corda hominum. ¶Et cum mali ita diuidantur ab ira dei, tu bone homo ne timeas, sed[iacta cogitatum tuum super dominũ]. Habet alia litera, Molliti sunt sermones eius: & tunc sic legitur, Ipsi sunt diuisi ab ira dei, sed tu bone homo[iacta]cogitatum, id est [curam tuam super dominum] id est, ab ipso omnia expecta, & à te nihil. Curam Salomon vermem hominis dicit, quo homo corroditur, sicut pannus à tinea, & vnaquæque res suo proprio verme: dico iacta, & potes, quia sermones eius dei, qui antea non poterant intelligi,sunt molliti,id est,facti sunt intelligibiles super oleum, quia magis penetrant corda hominum, quàm oleum carnem: & ipsi sunt iacula,ad impugnandas sententias inimicorum:dixi, iacta super dominum curam tuam[& ipse dominus enutriet te]in fide,& dando augmentum in virtutibus: & licet hic habeas fluctuationem, tamen[in æternum non dabit fluctuationem iusto]id est,turbationem,sed quietos faciet in vita æterna. ¶Tu vero iusto non dabis fluctuationem,sed[eos]quos diuidis in ira[tu deus deduces in puteum interitus] id est, in profunditatem mortis, tradendo in inferno. ¶Viri. Dico deducis in puteum, & citius quàm ipsi putent: & hoc est[viri sanguinum]id est,qui innocentem corporaliter interficiunt:non enim iudices debent dici homicidæ & dolosi: qui viuentem spiritualiter occidunt, non [dimidiabunt dies suos] scilicet, quos se habituros opinantur [ego autem sperabo in te domine]. Vel non dimidiabunt dies suos, quod deberent facere: vt si in prima & secunda ætate mala fecerunt, saltem in vltima cessarent. Vel non dimidiabunt, id est, non licet eis dimidiare, partim deo seruiendo, partim diabolo. Vnde in Euangelio, Non potestis deo seruire & mammonæ. Matth.6.

IN PSALMVM LV.

Titulus. In finem Pſalmus Dauid pro populo, qui à ſanctis longe factus eſt in tituli inſcriptione, cum tenuerunt eum Allophili in Geth.

MIſerere mei deus, quoniam] Tangit hic de nouo teſtamento & veteri hiſtoriam: de nouo, vbi dicit, in tituli inſcriptione. Non enim legitur in veteri hiſtoria, quod Dauid habuiſſet aliquam inſcriptionem: de veteri, vbi dicit, tenuerunt eum Allophili in Geth.
1.Reg.21. Fugiens enim Dauid furorem Saulis, venit Geth in terram Allophilorum, ipſiq; tenuerunt eum, & cõculcauerũt eũ. In hac ſua preſſura, intellexit Dauid preſſuram Eccleſiæ. Allophili, interpretatur, alienigenæ ſecundum ſenſum: ſimiliter interpretatur Philiſtæi, potione cadentes. Geth, torcular interpretatur. Titulus ita legitur, Pſalmus iſte attribuitur Dauid, ſcilicet, vt ipſa Eccleſia liberetur à populo, qui populus longe factus eſt à ſanctis in tituli inſcriptione: quia cùm confiteantur ſancti Chriſtum regem eſſe Iudæorum, ſicut titulus dicit: populus iſte contradicit, aliqui ſi non dictis, tamen factis, ſicut mali Chriſtiani: per hoc longe factus, cùm, id eſt, quia tenuerunt eum Dauid, id eſt, Chriſtum & Eccleſiã, Allophili, id eſt, populus iſte alienus à deo: in Geth, id eſt, in torculari, ſcilicet, in preſſura huius vitæ. Materia eſt Eccleſia, & ipſa loquitur de ſe. Modus, In prima parte petit liberari à dæmonibus, & à membris eius, ponens fiduciã ſuæ liberationis in deum. In ſecũda parte, quæ incipit vbi dicit, Tota die verba mea exercebantur: enumerat illa mala, quæ ſibi facit populus ille, dicens tamen illa mala ſe non timere, cum etiam cedat illi populus. In tertia parte, quæ incipit vbi dicit, In me ſunt deus vota tua: dicit ſe laudaturum deum in æternũ. Intentio eſt, nos admonere, vt cum patientia ſuſtineamus mala huius vitæ: attendentes etiam illos, qui nobis mala inferunt, ad nos conuerti: & licet cõfidat Eccleſia de ſua liberatione, tamẽ ſuam attendens infirmitatem, ſic incipit orare [Miſerere mei deus] & neceſſe eſt [quoniam homo] id eſt, diabolus, qui dicitur homo, ſcilicet carnalis, terre-
Matth.13. nus [conculcauit me]. De quo dicitur in Euangelio, Venit inimicus homo, & ſuperſeminauit zizania, ſcilicet [tota die impugnans] verbis & ſuggeſtionibus [tribulauit me] manifeſtis impugnationibus. ¶ Cõculcauerũt me. Oſtẽdit per quid faciat huiuſmodi impugnationẽ Eccleſiæ: dico tribulauit, ꝑ hoc ſcilicet [quia cõculcauerũt me inimici mei] ad modum vuæ, quę premitur in torculari, oppreſſerũt me membra diaboli: & [tota die] & potuerũt cõculcare [quoniã ſunt multi bellãtes aduerſũ me]. ¶ Ipſi me ita cõculcarũt, ſed [timebo] ego [ab altitudine] id eſt, à potẽtia, quę quidẽ nõ eſt, quia [diei] eſt, id eſt, ab ipſa cõceſſa: & quæ eſt parua ita, vt dicatur vnius diei: quaſi diceret: nõ timebo, ſed potius [ego in te ſperabo]. ¶ Dico quod in te ſperabo, & [laudabo] .i. laudabiles faciã [ſermones meos] .i. prædicationes meas, ꝑ hoc quòd erunt [in deo] dixi ſperabo in deo, & propter hoc [nõ timebo quid faciat mihi caro] id eſt, quicũque carnalis. ¶ Hic incipit de ſecunda parte. Bene dico quid faciat, quia aſſiduè faciũt mihi mala, & hoc [tota die exercebãtur verba mea] id eſt,

prædicationem

prædicationem meam execrabilem iudicabãt [& omnes cogitationes eorum in malum]erant[aduersum me]non meo merito,sed tendentes eis in malum, quia iniuste cogitabant.¶Nec tãtum extranei mihi mala inferebant sed etiam priuati:hoc dicit[inhabitabunt]mecum corporaliter[& abscondent]mihi laqueos mortis:& si statim non possunt decipere,imitantes magistrum suum diabalum, qui semper in finem vult decipere hominem [ipsi calcaneum meum obseruabunt]. ¶Ita obseruabunt calcaneum [sicut sustinuerunt animam meam]. Mali enim quasi graue pondus ferunt vitam iustorum:sed ego non curo,quia tu domine[saluos facies illos]& hoc[pro nihilo]id est,sine aliquo merito eorum:& per hoc saluabis,quia[confringes]id est,humiliabis[populos in ira]id est,in aliqua vindicta,quam de eis sumes. Vel[in ira]id est,in consideratione venturæ iræ,in die iudicii. ¶Tu confringes eos, & ego appono partem meam ad eorum conuersionẽ,scilicet,annunciabo fecisse me multa peccata,& illa mihi esse condonata, vt ipsi hoc audientes, non desperent pro peccatis suis:& hoc est[deus vitam meam]scilicet,quæ ex me est,scilicet, peccata mea [annunciaui tibi] & etiam [lachrymas meas] pro his fusas, tibi protuli,quas tu[posuisti in conspectu tuo]. ¶Sicut & in tua promissione]. Promissio enim dei est,quòd ipse suscipiat lachrymas,quæ à sanctis funduntur,id est,per tuam confractionem,& meam annuntiationem [conuertentur inimici mei]à sua mala via,ita ꝙ sint[retrorsum]id est, sequantur me. ¶Ipsi conuertentur,&[in quacunque die]ego cum illis iam facti vna Ecclesia[inuocauero te,ecce cognoui]quoniam exaudies me:& hoc est[quoniam deus meus es]id est,meus adiutor.¶In deo laudabo. Et quia me exaudies[in deo laudabo verbum]id est,filiũ dei in deo patre, intelligendo & prędicando ipsum esse filium coæternum,omnipotentem,& prorsus idem cum deo patre [& in domino laudabo sermonem]id est,Christi prædicationem per spiritum sanctum esse factã:& ideo[speraui in deo]& propter hoc[non timebo quid faciat mihi homo].i.carnalis aliquis.¶Hic incipit de tertia parte.Ideo nõ timebo, quia etsi auferantur mihi hæc temporalia, tamen remanebit mihi vnde tibi seruire possim:quia[in me]id est,in meo interiori ô [deus sunt vota tua] id est,desideria tibi seruiendi[quæ]vota ego tibi [reddam]scilicet [laudationes tibi]id est,laudabo te,vel vota laudationis reddam tibi. ¶Quoniam. Et debeo laudare te[quoniam eripuisti animam meam]id est, eripies in alia vita[de morte]æterna:de qua ereptione ita sum certus,ac si iam haberẽ [& pedes meos]id est,affectiones meas,eripies[de lapsu]quia ibi nullo modo mouebitur ad malum affectio mea:ad hoc scilicet eripies,vt ego positus[in lumine viuentium]id est,vt habeam cognitionem de deo,quam habebũt vere viuentes[placeam]tibi & bonis omnibus[coram deo]id est,in beneplacito dei.

IN PSALMVM LVI.

Titulus. In finem ne disperdas Dauid in tituli inscriptione, cùm fugeret à facie Saul in speluncam.

Miserere mei deus]. Tangit hic iterum veterem historiam & nouam. Legitur enim in veteri historia, quòd Dauid fugiens Saulem, abscondit 1.Reg.22. & 24.

scondit

ſcondit ſe cum ſuis in ſpeluncam. Contigit autem, vt Saul in eandem ſpeluncam diuerteret ad purgandũ ventrẽ. Et cùm Dauid moneretur à ſuis, vt eum interficeret, noluit, ſed partẽ chlamydis, rege neſciente, abſcidit, vt per hoc animaduerteret, quòd eum Dauid, ſi vellet, interficere potuiſſet. Cũ verò rex exiſſet, exiuit Dauid, & clamauit, Rex Iſraël attende, quia cum partem veſtis abſcidi, potuiſſem te interficere, ſi vellem. Tunc rex recognoſcens ſuam iniquitatẽ, non tamẽ ceſſauit à perſecutione. Non debemus hic attẽdere de hac ſua tribulatione ſcripſiſſe prophetã, ſed per ſe Chriſtũ intellexit: per ſpelũcã in qua latuit, humanitatẽ Chriſti, in qua latuit diuinitas: à facie Saul. i. à cognitione diaboli, vel Iudæorum, qui per diabolum Chriſtum impugnabant. Vel per ſpeluncam poſſumus accipere ſepulchrum, in quo latuit Chriſtus. Cognoſcens Ezdras prophetam hoc de Chriſto intellexiſſe, ideo ſic intitulauit, qui titulus ſic legitur, Pſalmus iſte tẽdit in finem, id eſt, in Chriſtum, admonens nos, O tu homo, ſiue Iudæus ſis, ſiue gentilis, ne diſperdas Dauid, id eſt, ne dehonores Chriſtum in tituli inſcriptione, mutata à te, id eſt, ſubtrahendo te à regno Chriſti, ſcilicet, negando Chriſtum eſſe regem Iudæorum: inſcriptione tituli dico mutata à quibuſdam, tunc ſcilicet, cùm fugeret Dauid à facie Saul, id eſt, à cognitione diaboli & Iudęorum, in ſpeluncam, id eſt, in humanitatem, vel in ſepulchrum. Propter hoc enim quòd ſolam Chriſti humanitatem cognouerunt, & eum in ſepulchro mortuum viderunt, nullo modo attendentes eſſe eum deum, quidam mutauerũt inſcriptionem tituli, negantes Chriſtum eſſe regem Iudæorum. Materia eſt Chriſtus. Modus eſt, quòd in prima parte, ſicut in aliis Pſalmis, in quibus agit de paſſione, pręmittit orationem. In ſecunda parte quæ incipit, Paratum cor meũ deus, oſtendit ſe magnam laudem deo ex ſua glorificatione facere. Intẽtio eſt, ne diſperdas Dauid, id eſt, ſemper Chriſtum regem eſſe confitearis: ad quod bene monet, cùm oſtendit Chriſtum, licet aliquando paſſum, tamen valde glorificatum, & ex ſua glorificatione in omni gente deo laudem acquiſiuiſſe. ¶ Chriſtus præuidens ſuam paſſionem ſic orat, [Miſerere mei deus, miſerere mei] cũ ingeminat orationem, innuit nobis magnam neceſſitatem: & ideo debes miſereri [quoniam in te confidit anima mea]. ¶ Et in vmbra alarum. Ponit modum quomodo velit, quòd deus ſui miſereatur. Miſerere, et debes facere, quia [ſperabo in vmbra] id eſt, in refrigerio [alarum tuarum] id eſt, miſericordiæ
Matt. 23. & potentiæ tuæ. Per ſimile loquitur: quia ſicut gallina adumbrat pullos alis, protegit ab æſtu, ſic deus per miſericordiam ſuam & potentiam obumbrat & protegit ſperãtes in ſe: ſperabo dico [donec tranſeat iniquitas] id eſt, impleuerint omnes iniquitates ſuas in me. ¶ Clamabo, ſperabo, & non otioſus, ſed [clamabo ad deum altiſſimum] qui etiã dominatur angelis: & ne aliquis diceret, Cùm ſit ita altus, non reſpiciet te, dicit, Cùm ita ſit altiſſimus, tamen reſpiciet me, quia humiliauit ſe mihi: & hoc eſt quod dicit [ad deũ qui benefecit mihi]. ¶ Miſit de cœlo. Hoc ſcilicet bonũ fecit mihi [miſit de cœlo] verbum, quod vniuit meæ humilitati [&] per hoc verbum [liberauit me] id eſt, animam meam, humanitatem, remouendo omnia mala, & conferendo glori-

ficationem:

ficationem:& per idem verbum[dedit in obprobriū conculcantes me] id est, vt omnes Gentes habeant obprobrio,conculcantes me Iudæos . In hoc versu incipit de secunda parte,& ponit breuiter glorificationem,cùm dicit,liberauit me:& passionem vbi dicit,cōculcantes me.¶Misit.Determinat quid miserit,& à quibus liberauerit,cùm dicit [misit deus misericordiā suam] id est, filium suum, per quem misertus est humani generis [& veritatē suam]id est, ipsum filium, qui Veritas dicitur,quia per ipsum completæ sunt omnes pro missiones dei [&] per ipsam misericordiam[eripuit animam meā de medio] id est,de cōmuni,quia eam ex omni parte inuadebāt : de medio dico[catulorum]id est,plebis Iudæorum,qui sunt filii [leonum] id est , malorum principum,à quibus minores incitabantur,quasi catuli, ad Christi impugnationē: eripuit dico,& necesse erat,quia ego[conturbatus]fui ab illis per mala , quæ mihi intulerunt:& in illa conturbatione[dormiui]id est,mortuus fui . Mortem suam bene comparat dormitioni , quia quàm leuiter aliquis excitatur à sua dormitione,ita leuiter excitatus fuit Christus à sua morte . ¶Filii.Bene dico conturbatus:& ostēdit à quibus,scilicet,Iudæis.Quasi diceret, Vere fui conturbatus,quia[filii hominum]id est,Iudæi, qui sunt filii rationabiliū hominum,id est,generati à prophetis,& ideo ipsi deberēt vti ratione [laqueum parauerūt]id est,aliquem dolum[pedibus]id est,prædicationi meæ[& incuruauerunt animam meam] quia secundum opinionem ipsorum erat anima mea depressa & incuruata multis peccatis. Vel incuruauerunt animam meam,quia fecerunt me contristari de duritia eorum . Vnde in alio Psalmo dicit,Humiliabam in ieiunio animam meam.¶Quia aliquis diceret,Non parauerunt,sed potius Romani te interfecerunt:ad hoc respondit,imò parauerunt:quia licet manibus non interficerent, tamē lingua interfecerunt:& hoc est[dentes]id est,corrosiones[eorum]fuerūt[arma]id est,manifestę impugnationes[& sagittæ]id est,doli, & consilia,quibus me occulte ferirēt [& lingua eorum]fuit[gladius acutus]scilicet,efficiēs mortem,sicut gladius:vt cum dicerent,Crucifige,crucifige eum. ¶Exaltare. Facta interpositione,quomodo Iudæi impugnarent eum per verba , facit aliam interpositionem de sua liberatione.Continuatio,Ipsi me ita impugnant,sed tu deus,qui humilis apparuisti,dum me tribulare permisisti [exaltare] id est , exaltatus appare, resuscita me,ducendo[super cœlos]materiales. Vel[cœlos]id est,super angelicam creaturam [&]per hoc,si me exaltaueris[gloria tua]effundetur[in omnem terrā] id est,fama nominis tui. ¶Facta interpositione , ponit illam à qua pendebat constructio.Filii hominum parauerunt laqueum. Foderunt. Dico incuruauerunt animam meam,& etiam[foderunt]id est, foueam parauerunt , id est, mortem,in qua me pręcipitarēt,à qua nullo modo egredi possem:& hoc[ante faciem meam]id est,in conspectu meo, cùm dicerent , Reus est mortis [&] ipsi[inciderunt in eam]quia vbi mortem mihi machinati sunt , seipsos occiderunt.¶Tertia pars.Continuatio,Ipsi tot mala mihi intulerunt,tamen[cor meum]semper fuit [paratum] cantare tibi : & etiam[cor meum]semper fuit [paratum]psallere tibi:& ad quod fuit paratum,hoc explebo,quia[cantabo]

Psal.24.

Mat 26.

scilicet

ſcilicet corde & ore laudabo[& pſalmum dicam] bene operando. ¶Dico, Pſalmum dicam & cantabo:& vt hoc poſſim explere[exurge]id eſt,appare, ô[gloria mea]quæ ſcilicet hactenus latuiſti:& ô tu[pſalterium & cithara] id eſt,caro mea[exurge]id eſt, appare in virtute quam habes à deo . Pſalterium dicitur caro Chriſti,propter opera quę ſemper fecit.Cithara dicitur,propter mortificationem , quia in paſſione extentus fuit in ligno,ſicut corium mor-
Pſal.21. tui animalis. Vnde & alibi,Dinumerauerunt omnia oſſa mea. ¶Dico exurge,& non dubito de reſurrectione,quia [exurgam]& vt certiſſime etiam terminum dicam,dico[diluculo]id eſt,ſummo mane,prima ſabbati.Et cum reſurrexero[confitebor tibi]id eſt, laudabo te per prædicatores [in populis] id eſt, inter Iudæos [& in Gentibus dicam tibi Pſalmum] id eſt , acquiram tibi bonos operatores. ¶Quoniam.Oſtendit per quos confiteatur, ſcilicet per cœlos, & per nubes : & oſtendit per quid illi ſint facti cœli & nubes , ſcilicet per miſericordiam dei, quæ magnificata eſt . Continuatio, Dico confitebor, quæ confeſſio per hoc eueniet[quoniam miſericordia tua magnificata eſt]id eſt, filius tuus magnificatus eſt[vſq; ad cœlos] conſtituendos, quia quoſdam conſtituit cœlos , id eſt , ſanctos Apoſtolos in Eccleſia [& veritas tua] id eſt, ipſe filius , qui bene veritas dicitur , quia per eum dei patris promiſſa cõpleta ſunt,eſt magnificata[vſque ad nubes] conſtituendas,ſcilicet , ſanctos prædicatores, qui compluunt Eccleſiam rore cœleſtis doctrinæ. Vel [miſericordia eſt magnificata] id eſt, filius aſcendit ſupra cœlos . Aliud quod ſequitur non mutatur . ¶Et vt conſtituantur alii cœli,alii nubes [exaltare] ô [deus ſuper cœlos, & ſuper omnem terram gloria tua] Ideo verſus iſte,qui intercalaris dicitur maxime repetitur,quia in eo pendet maxima vis totius intentionis,ſcilicet,ne diſperdamus Dauid.

IN PSALMVM LVII.

Titulus. In finem ne diſperdas Dauid in tituli inſcriptione.

SI vere vtique].Pſalmus iſte intendit in finẽ,id eſt,in Chriſtum:monens ne tu quicũque diſperdas Dauid,id eſt, dehonores Chriſtum, tituli inſcriptione mutata , ſed ſemper regem Iudæorum cõfitearis eũ:& hæc eſt intentio ſicut in alio Pſalmo,ſcilicet,ne diſperdas Dauid.Materia ſunt Iudæi per oppoſitum,quia Chriſtus debet eſſe principalis. Modus,In prima parte redarguit Iudæos,enumerando quędam eorum mala. In ſecunda parte quæ incipit,Deus conteret dentes eorum, oſtendit damnationes Iudæorum . In tertia parte quæ incipit, Lætabitur iuſtus, oſtendit iuſtos lætari , & ex hoc quod ex damnatione eorum caſtigati ſunt : & cum oſtendit Iudæos damnari, qui diſperdiderunt Dauid , maxime nos admonet, ne diſperdamus Dauid.¶ Vox prophetæ, ſic incipientis ab increpatione, O vos filii[hominũ]ſcilicet,prophetarum,quorũ rationẽ imitari deberetis: vos [vtiq; ſi vere iuſtitiam loquimini]id eſt,vero fideliq; corde ſecũdum deum,tũ [recte iudicate] cognoſcendo Chriſtum iam eſſe promiſſum redẽptorem noſtrum filium dei,&c. ¶Ideo dico recte iudicate [etenim] non recte iudicatis, ſed potius vos poſiti[in terra] id eſt,in appetitu terrenorum[in corde] veſtro

[operamini

[operamini iniquitates]id eſt,iniqua cogitatis:& ſicut mala cogitatis,ſic facitis:& hoc eſt[manus veſtræ concinnant]id eſt, cõcordes exequuntur[iniuſtitias].¶Hoc ideo faciunt,quia ipſi[peccatores ſunt alienati] id eſt, reprobati à deo[à vulua]id eſt,à cõceptione ipſa. Vel[à vulua]id eſt,à nutrimento Eccleſiæ:& non tantum ſunt alienati,ſed etiam[errauerunt]id eſt,erroribus deputati ſunt[ab vtero]id eſt,à conceptione: vel ab vtero Eccleſiæ, in quo nutriuntur quidam,vt ad fidem perducantur:& non tantum in ſeipſis mali fuerunt,ſed etiam[locuti ſunt falſa]vt alios deciperent. ¶Furor]etiam eſt[illis ſecundum ſimilitudinem ſerpentis] non tantum cuiuſlibet ſerpentis, ſed [ſicut aſpidis ſurdæ]non per naturam,ſed[obturantis aures ſuas]. ¶Quæ non exaudiet vocem incantantium]& non quorumcunq; incantantium,ſed [ſapienter etiam incantantium] [&]hoc eſt[venefici]id eſt, ſapientis. Sicut enim in cauerna ſua cum incantatur,vnam aurem affigit terræ,& alterã cauda obſtruit,ne prodeat in lucem,& ab ea venenum extrahatur:ſic Iudæi exiſtentes in cauernis ignorantiæ & peccatorum vnam aurem affigunt terræ,id eſt,delectationi præſentium bonorum,& aliam obſtruunt cauda,id eſt,priori vel veteri conſuetudine legis ſuæ,ne poſſint Euangelii veritatem percipere:& ne prodeant,ſcilicet,in veram cognitionem:& ne abſtrahatur venenum ab eis,id eſt,odium,& alia peccata.¶Deus conteret.Secunda pars.Continuatio,Et quia ita mali ſunt[deus conteret].i. deſtruet,& falſas oſtendet [dentes eorum]id eſt,corroſiones eorum [in ore ipſorũ]id eſt, propria verba ipſorum:quia ſæpe contingit,vt in verbis propriis falſi eſſe conuincantur:vt Auguſtinus contra milites,qui dixerunt,ipſis dormientibus corpus Chriſti furtim ablatum fuiſſe,dicit,Si dormierunt, quomodo ſciuerunt? & ſi non dormierunt,quare non cuſtodierunt? Et etiam [molas] id eſt, magnifica verba: quia molæ dicuntur illi maiores dentes:molas dico[leonũ].i.maiorum principum[confringet]id eſt,deſtruet, & falſas oſtendet [dominus] nec poterunt venire ad aliquem effectum.Et aliud malum[ad nihilum deuenient] de gloria regni ſui [tanquam aqua decurrens]. Sicut enim torrens de pluuiis cito creſcit,& cito deficit,ſic illi cito deficient, & per hoc ad nihilum deuenient: quia deus[intendit arcum ſuum]id eſt,parauit vindictam ſuam[donec infirmentur]id eſt,conuertantur ad deum.¶Auferentur etiam ſicut cera quę fluit]quia ſicut cera adnihilabuntur, quia in ignem æternum deſcendent: ideo auferentur,quia[ignis]id eſt,ardor concupiſcentiæ eorum [cecidit]ſuper eos [&]ideo[non viderunt ſolem]id eſt,Chriſtum non cognouerunt.¶Hic conuertit ſe ad eos.Continuatio,Super eos cecidit ignis.& hoc priuſquàm intelligeretis per peccata veſtra vos eſſe puniendos: & hoc eſt [priuſq̃ ſpinæ veſtræ]id eſt,peccata veſtra [intelligerent] ſe eſſe [ramnum] id eſt, pungentia. Ramnus eſt herba,prius mollis, deinde quãdo matureſcit habet acutiſſimos aculeos:ſic peccata prius ſunt mollia,& delectant,& deinde grauiſſimè pungunt.Alia tranſlatio hanc ſentẽtiam manifeſte cõfirmat,quæ eſt,priuſquam ſpinæ veſtræ producant ramnum. Vel aliter,Dico auferentur,& vere vos auferemini citius quàm putetis:& hoc eſt[prius auferemini,quàm ſpinæ veſtræ

producant

producant ramnum] id est, veniant ad maturitatem, id est, ad consummationem nequitiæ: dico auferentur, per hoc scilicet, quod [absorbet eos] id est, destruet eos, quasi absorpti sint à terra: absorbet dico [sicut in ira] id est, similis irato: & bene dicit, sicut, quia deus nunquàm iratus est: ipsos dicit non viuentes, sed [sicut viuentes] quia non vere viuunt: sed etiam si viuẽtes exterius videantur, tamen interius mortui sunt, quia carent vita, quæ deus est. ¶ Lætabitur, tertia pars. Deus ita vindicabit se de eis [iustus] autem [cum viderit hãc vindictam, lætabitur] consentiens diuinæ iustitiæ: & [lauabit] id est, purgabit [manus suas] id est, operationes suas [in sanguine peccatoris] id est, in consideratione sanguinis, id est, vindictæ, quã deus sumet de peccatore [& dicet homo] ille [si fructus est iusto] de iustitia sua, quod vtique est, tunc [vtique deus est iudicans eos] malos, id est, reputans dignos damnatione [in terra] id est, dum viuunt in hoc seculo.

IN PSALMVM LVIII.

Titulus. In finem ne disperdas Dauid in tituli inscriptione, quando Saul misit & custodiuit domum eius, vt interficeret eum.

1. Reg. 19. ERipe me]. Tangitur hic aliquid de noua & veteri historia. Legitur enim in veteri historia, quòd Dauid fugiens Saul, perrexit ad Michol vxorem suam, in quandam domum suam, quod cùm Saul cognouisset, fecit domum custodiri, ne Dauid posset euadere, et interficeret eum. Vxor sua verò hoc perpendens, emisit eum per fenestram, & sic liberatus est. Per hoc q Dauid ita fuit circumseptus in domo sua, intellexit quòd Christus custodiretur à ministris Saul, id est, diaboli, in sepulchro suo, vt occiderent eum, id est, vt famam eius extinguerẽt. Titulus ita legitur, Psalmus iste tendit in finem, id est, in Christum, admonens, ne tu quicunque disperdas Dauid, corrumpas regnum Christi, id est, Christum, in tituli inscriptione, mutata à quibusdam: tunc quando Saul, id est, diabolus misit milites, & custodiuit domum, id est, Christi sepulchrum, vt interficeret eum, id est, extingueret famam eius. Hanc causam habuerunt quidam, quare mutauerũt titulum, quia videbãt eũ mortuũ, & in sepulchro positum. Materia Christus est, de qua sic agit, In prima parte petit liberationem & exaltationem. In secunda parte conuersionem Gentium, quæ ex illa exaltatione & liberatione procedit, quæ ibi incipit, Conuertentur ad vesperum. In tertia, conuersionem Iudæorum, quæ est ibi: & de execratione & mendacio. In quarta parte, laudẽ, quam totus Christus deo inde faciat pro sua liberatione, & Iudæorũ & Gentium conuersione, quę ibi incipit, Ego autẽ cantabo fortitudinem, Intẽtio est, ne disperdas Dauid. ¶ Vox capitis, sic pro sua liberatione orãtis, [Deus meus eripe me] per tuam magnã potentiã, ne isti mali possint me conformare sibi [de inimicis meis, & ab insurgẽtibus in me libera me]. ¶ Eripe me de operantibus iniquitatem, & de viris sanguinũ salua me]. Inimici sunt, qui solam voluntatẽ habent nocẽdi erga proximum. Insurgentes, qui iam cõmoti sunt furore & ira, vt mala faciant, nec tamen faciunt: cõtradicentes, verbo: iniquitatẽ operantes, qui actualiter mala inferũt: viri sanguinum sunt, qui furorem

ſuum circa hominum interfectioné perducunt. ¶ Et opus eſt vt eripias[quia ecce]in manifeſto eſt[ceperũt animam meam fortes]id eſt,dæmones, & principes Iudæorum[irruerunt in me]id eſt, impetum fecerũt ſine omni ratione. ¶ Neq; iniquitas. Oſtenſa neceſſitate ſuæ liberationis,oſtendit meritũ,quare dignum ſit vt eripiatur.Continuatio,Dico eripe,libera,quia hoc quod mihi faciũt[neq;]eſt[iniquitas mea]id eſt,neque peccaui in eis volũtate neq; actu: & hoc eſt[neq; peccatum meum domine]vel iniquitas quãtum ad proximũ, neque peccatũ ad meipſum: ſcilicet,neque peccaui cõtra eos, neq; in meipſo, quare ipſi debeant mihi hæc mala facere, ſed potius[cucurri]id eſt,militiam meam expleui[ſine iniquitate]ſcilicet,nihil mali eis intuli :& non tantũ mala non intuli,ſed bona feci:& hoc eſt[& direxi]aliquos exemplo & documẽto,vt ad viam veræ cognitionis aſcenderent. ¶ Et quia ſic cucurri,ô domine, qui tunc videris dormiſſe, dũ me permitteres tribulari[exurge in occurſum meum]id eſt,occurre mihi bene remunerando. Occurrit deus pater Chriſto, reſuſcitando eum de militia bene remunerando,Chriſtus patri,bene promerendo: exurge dico[& vide]id eſt, fac alios videre & cognoſcere meam exaltationẽ, vt licet aliquando vidiſſent me depreſſum, tamen modo cognoſcãt me regem Iudæorum[& tu domine intende]id eſt,intentum te præbe[ad viſitandas omnes Gentes] quæ infirmæ ſunt & oneratæ peccatis : & ideò opus eſt vt intendas aſpirando, & eis mittendo prædicatores: tu dico[deus virtutum]id eſt, angelorum[& deus Iſraël]id eſt, Iſraëlitici populi: ſcilicet, viſites eos ſic, vt facias concorporari Gentes cum angelis, & etiam cum Iſraëlitico populo: viſita Gentes, &[non miſerearis omnibus]non dico quin aliquibus, qui volunt conuerti,ſed non omnibus,ſcilicet,non obſtinatis miſerearis[qui operantur] egregiam [iniquitatem] ſcilicet, mortem meam. Vel [operantur iniquitatem]id eſt, in ſua malitia perſeuerant. Obſtinatio Iudæorum valuit ad conuerſionem Gentium. Vnde dicitur, Cæcitas contigit in Iſraël, vt ple- Rom.11.
nitudo Gentium intraret. ¶ Poſita oratione pro conuerſione, ponit affirmationem conuerſionis.Continuatio,Dico intende,& vere intendes,quia Gentes[conuertẽtur]à ſua idololatria,ad cultum dei: & hoc[ad veſperum]id eſt, in tempore gratiæ[& patientur famem]incorporando ſibi alios [vt canes]latentes in prædicatione dei [& circũibunt ciuitátem] id eſt, Eccleſiam cuſtodiendo magnam,ne quis hæreticus locum impugnandi inueniat. ¶ Dico famem patientur,&[ecce]ſcilicet,manifeſtum eſt[loquentur]prædicatione dei [in ore ſuo]id eſt,ſibi cõuenienti: quia quod verbo prædicãt, exẽplo & opere confirmant[& gladius]id eſt,verbũ dei, per quod occidunt prædicatores ini- Gala.3.
micos Chriſti,excõmunicando eos, defendentes filios Eccleſiæ ab hæreticorum impugnationibus,qui incidit ex vtraq; parte, nouo ſcilicet & veteri teſtamento:erit[in labiis eorum]ideò erit gladius in labiis eorum[quoniã quis audiuit]eos,id eſt,aliquis audiuit,id eſt,obediuit eis prædicãtibus:aliquis nõ audiuit illos,qui audierunt,defendunt gladio:non audientes impugnãt. Vel quis audiuit prædicationem , anteq̃ Gentes haberent gladium dei? quaſi diceret,ferè nullus:& ideò neceſſarium erat,quòd Gentes prædicarent verbum

dei. ¶ Gentes conuertentur[& illos]qui non conuertentur[deridebis]id est, derisibiles ostendes. Legitur etiam in bono sic, Gētes conuertentur[& tu domine eos]conuersos[deridebis]id est, derisibiles ostendes sibiipsis, quia cognoscent se secundū priorē vitam derisibiles esse & contemptibiles [& ad nihilū deduces omnes Gentes] tam bonos, quàm malos. Boni ad nihilū deducuntur, quando priorem vitam deserunt, & nihil eam reputant. Mali quando propter priorem vitam damnabuntur. ¶ Fortitudinem. Postquàm ostendit conuersionem Gentium, ostendit quare non destruet inimicos suos Iudæos, cum posset facere: quia secundum voluntatem dei cognouit illorum conuersionem: & dispersionem vtilem fore ad conuersionem Gentium, & ad Iudęorum conuersionem, quæ in nouissimis temporibus est futura. Continuatio, Omnes Gentes ad nihilum deducentur, sed[fortitudinem meam] id est, patientiam meā, qua possum perdere Iudæos[custodiam ego ad te]id est, iuxta voluntatem tuam: ideò iuxta voluntatem dei, quia[deus ostendit mihi]existenti mihi[super inimicos meos] quia superior illis omnibus erā, & possem me ad libitū meum de eis vindicare: hoc non ponit quod ostendisset, sed ex sequentibus potest intelligi, scilicet, quòd vtilis esset eorum conseruatio: dico deus ostendit, & quod ipse ostendit, debeo facere[quia]ipse[deus est susceptor meus]cum meam humanitatem suæ diuinitati cōiunxit [& etiam deus meus]id est, creator meus[misericordia eius pręueniet me]. Sēper enim Christus fuit pręuētus à misericordia dei, & in ipsa conceptione: & semper postea ostendit mihi deus: & tu domine[ne occidas eos] id est, ne prorsus disperdas eos inimicos meos: ideò hoc precor[ne populi] id est, gentiles[obliuiscantur mei, quando]id est, aliquo tempore: quia etsi statim non obliuiscerentur, tamen post magnum tempus obliuiscerentur, nisi haberent Iudæos, qui mortem Christi redemptoris, sua dispersione confirmarent: & lex sua, quam habent, testimonium Christi est. Vel, ne populi mei obliuiscantur mei. ¶ Ne occidas, sed potius[dispergas illos]per diuersa regna: & hoc[in virtute tua] id est, in potentia tua, quæ petitio Christi impleta fuit, quando eos Titus & Vespasianus disperserunt: & incipit orare pro conuersione eorum, dicēs deo [depone eos protector meus domine]de superbia sua. ¶ Delictum. Depone superbiam, & etiam depone[delictum oris eorum]id est, cordis eorū: cor ideò dicitur os, quia hiat in desideriis sicut os [&] etiam[sermonē labiorū ipsorū]
Ioā. 7. & 8 vt cum dicerent, Dæmonium habes, & similia[& comprehendātur]id est, cōuincantur[in superbia sua]vt cognoscāt propter superbiam suam in has miserias se incidisse. ¶ Dico comprehendantur. Tertia pars. Vere comprehendantur, quia[de execratione]id est, de hoc ꝙ omnes habēt eos execrabiles[& de mēdacio]. Mēdaces enim erant male interpretando scripturas: & etiā mētientes de Christo, cum dicerent, Venerūt discipuli eius nocte, & furati sunt corpus eius, & de ipsis edocti erant[in consummatione]id est, in perfectione virtutū: & ita, quod[annūciabūt]alii, scilicet, quod dicetur, Iudæi qui inimici erāt Christi, ad ipsum cōuersi sunt: & annunciabūt etiā[in ira]esse[cōsummationis]id est, perfecti, cōsummati, cōsiderando iram & vindictam iudicis

in futuro iudicio[&]etiam[non erunt]quales prius erant,ſcilicet,blaſphemi & peccatores. Vel[annunciabũtur]id eſt,per annunciantes erunt [in cõſummatione]. Alia tranſlatio habet planiorem literam,& de execratione,& mẽdacio euellentur in ira conſummationis . ¶ Et]tunc ipſi Iudæi[ſcient, quia deus dominabitur Iacob]id eſt,Iudaici populi[&]etiam[finium terræ]id eſt, gentilium,per omnes Gentes terræ, ſcilicet,cognoſcent Iudæi eundem deum eſſe Iudæorum & Gentium. ¶ Hic ponit apertam conuerſionem.Continuatio. Euellentur de execratione, quia[conuertentur ad veſperam]id eſt, circa finem mundi[& famem patientur vt canes,& circumibunt ciuitatem]vt ſupra. ¶ Et[ipſi]cõuerſi,qui prius inuiti erant diſperſi,ſponte[diſpergentur ad manducandum]vt alios faciant cibum ſuum, id eſt,incorporando eos ſibi[ſi verò nõ fuerint ſaturati,& murmurabunt]id eſt,ſi nõ poſſunt ſibi alios incorporare vt voluerint, & murmurant, ſicut olim in deſerto pro cibo corporali murmurauerunt,ſic modo pro ſpirituali murmurabunt. ¶ Ego autẽ. Quarta pars. Ipſi ita diſpergentur [ego autem]tutus propter hæc omnia[cantabo] id eſt,laudabo corde & ore[fortitudinem tuam]id eſt,potẽtiã, qua liberaſti me, & Iudæos & Gentes conuertiſti[& exultabo]id eſt,exultans annunciabo[veritatẽ tuã]de reſurrectione, facta[mane]& in me & in meis maxime. ¶ Hoc iuſte facio[quia tu factus es ſuſceptor meus]& meorum,ad maximam dignitatem[& refugium meum]quando maxime neceſſe eſt, ſcilicet [in die tribulationis meæ]& meorũ in hac vita . ¶ Cãtabo,& etiam[pſallam]bene operãdo[tibi]qui es[adiutor meus]in bonis operibus: pſallam ideò[quia]tu[es ſuſceptor meus,deus]non homo ſuſceptor,ſed ſuſceptor deus, id eſt,quia ſuſceptum deificas: & etiam[deus meus]id eſt, creator meus [& etiã miſericordia mea]id eſt, faciens mihi & meis omnia per miſericordiam. 1.Cor.3.

IN PSALMVM LIX.

Titulus. In finem pro his qui commutabuntur inſcriptione tituli ipſi Dauid in doctrinam,cum ſuccendit Meſopotamiam Syriæ, & Syriam Sobal,& conuertit Ioab,& percuſſit Edom in valle Salinarum duodecim milia.

DEus repuliſti]. Mortuo Saule,poſtquam Dauid obtinuit regnum, ſuccendit Meſopotamiam,ſcilicet,partem Syriæ,& Syriam Sobal, & aliam partem Syriæ,& conuertit ad ſe Ioab inimicum ſuum,& percuſſit Edom,id eſt,Idumæum populum,quia erat populus ille de terra Idumæa, quæ ſic vocata fuit ab Eſau habitatore, qui ſic vocatus fuit Edom , quia dilexit terrena . Per has enim victorias intellexit Dauid victorias Chriſti,quas facturus erat in Iudæos & Gẽtes. Titulus ſic exponitur,Iſte Pſalmus habitus pro his,id eſt,ad honorem illorum,qui commutabuntur in finem,id eſt, in Chriſtum, vel in perſeuerantiam: oſtendit enim Pſalmus iſte commutationes duas iuſti,vnam in hac vita,quæ fit de peccato ad iuſtitiam: ſecũdã in alia vita,quę eſt de mortalitate ad immortalitatẽ,quę commutatio fiet,inſcriptione tituli,ſuſcepta per fidẽ,ſcilicet, quia credunt Chriſtum regẽ Iudæorum : inſcriptione dico facta ipſi Dauid, id eſt, Chriſto : eundo etiam 2. Reg. 8. & 10. 1.Parali.18.

in doctrinam,id eſt,in præcepta eius,ſe legi ipſius Chriſti conformans, vt ſecundum eam legem operetur:quia fides ſine operibus mortua eſt:commutabuntur dico,cum ſuccendit,id eſt,per hoc quòd ſuccendit igne dei Meſopotamiam Syriæ,id eſt,Iudæos, quos vocando eleuauit,eleuando ſuſtulit in alteram dignitatem,qui prius erant ſublimes,id eſt,ſingulariter ſuperbi de cognitione dei. Meſopotamia enim alta vocatio, Syria verò ſublimis interpretatur, id eſt, Chriſtus ſuccendit Syriam Sobal, id eſt, ipſos Iudæos, ſublimes & ſuperbos de vana vetuſtate, id eſt, de carnalibus obſeruantiis legis . Sobal nanque vana vetuſtas interpretatur:& conuertit ad fidẽ ſuam ab Idololatria Ioab, id eſt,inimicum ſuum,ſcilicet,gentilem populum, quia nullam cognitionem de deo habebant: & percuſſit, id eſt,commouit, de infidelitate ad fidem Edom, id eſt, gentilem populum terrenis deditum, vel in peccatis ſanguineum:Edom nanque vel terrenus,vel ſanguineus interpretatur:quia percuſſit terrenitatem Gentium, ſcilicet, quod iam terrena non quærerent: per hoc conuertit Ioab,id eſt,gentilem populum,& ita percuſſit eos,quòd eſſent in valle Salinarum. In valle fuerũt,id eſt,in humilitate,quæ eſt mater omniũ virtutum, & condimentum omnium bonorum, ſicut ſal ciborum : quia qui ſine humilitate virtutes cõgregat, puluerem in ventum portat: percuſſit dico duodecim milia, id eſt, omnes in quatuor partibus mundi , fidem ſanctæ trinitatis confitentes . Per mille perfectio intelligitur . Materia eſt Iudæi & Gentes, ad fidem conuerſi per Chriſti percuſſiones . Modus , In prima parte per multas rationes,& per authoritatem ipſius dei eos eſſe commutádos,ſcilicet,de peccato ad iuſtitiam.In ſecunda parte quæ incipit, Saluum fac dextera : oſtendit eos per eandem commutationem peruenire ad aliam commutationem, ſcilicet, de mortalitate ad immortalitatem. Intentio eſt, vt nemo contemnat iſtas percuſſiones, quia per eas habent vtranque commutationẽ.

Iaco.2.

¶ Vox ad fidem conuerſorum per victimas Chriſti : & quia dicturi erant ſe commutandos,oſtendit prius vnde commutentur,cum dicit[Deus repuliſti nos]ab amœno loco illo,in quo primum patrẽ noſtrũ conſtitueras[& deſtruxiſti nos]faciẽdo mortales & paſſibiles, quod antequam peccaſſet Adam,nõ erat: & hoc non tua culpa,ſed noſtra, qua[iratus es]nobis propter peccatum præcedẽs[&]tamen[miſertus es nobis]modo per incarnationem filii . Vnde alibi dicitur, Cũ iratus fueris,miſericordiæ recordaberis. ¶ Oſtẽdit quomodo ſit miſertus,quia[cõmouiſti terram]id eſt,terrenos ab errore[& cõturbaſti eam]ad pœnitentiam:& ſicut cœpiſti ô domine,ita perfice[ſana contritiones eius]id eſt,remoue ab ea miſerias eius quas ſuſtinet, de quibus dixit, Deſtruxiſti nos: & hæc ſanatio fiet in communi reſurrectione: vel,ſana cõtritiones, id eſt, peccata, pro quibus habet cor contritum: & iuſtum eſt vt ſanes[quia] ipſa [commota eſt] gratia commouente per liberum arbitrium . ¶ Oſtendiſti. Et licet peccata per commotionem dimiſſa ſint, tamen non ſtatim ad requiem eos colligis,ſed tribulationibus,quibus purgentur,exponis. Commouiſti, per hoc quòd non ſolum [oſtendiſti] ſola cognitione,ſed ipſa rei experientia [populo tuo dura] id eſt, grauiſſimas tribulationes . Vel , oſtendiſti

Abacuc.3.

exemplo

exemplo & prædicatione populo, qui debent te imitari, debere dura pati[& potasti nos]id est, delectari nos fecisti, quasi in bono potu[vino]id est, tribulationibus, quæ dicuntur vinum, quia bene purgant vulnera peccatorum, sicut vinū vulnera carnis: vino dico non dulcedinis, sed[compunctionis]quia per illud ab omni parte compungimur. ¶ Dedisti. Dico potasti populum vino compunctionis, & [metuentibus te dedisti significationem] scilicet, præsentes istas tribulationes: indicantes & significantes eis[vt fugiant à facie]id est, à vindicta dei, quam in facie habent, & quam quasi præsentem considerant: à facie dico [arcus] id est, diuinæ scripturæ, scilicet, quam vindictam minantur vetus & nouum testamentum: præsentes enim tribulationes, quas pro veteri peccato sustinemus, nobis significant, quòd si hic in peccato permanebimus, in futuro iudicio grauissime puniemur. Vel per significationē, diuinam scripturam possumus intelligere, quæ nobis proposita est, vt sequamur. Vel significationem vexillū crucis possumus accipere, quod nobis indicat, vt fugiamus à facie arcus: ideò etiam adhuc ante populum portatur, vt nobis signum sit, ne redemptoris nostri passionem fugiamus: quia si compatimur, & conregnabimus. *2. Timo. 2.* ¶ Ideò dedisti significationem[vt liberētur dilecti tui]facti ab æterna pœna. Ecce per miserias huius vitæ certificat futuram cō mutationem, quæ videbantur repugnare. Incipit secunda pars. Dico vt liberentur, & ô domine libera: & hoc est[saluum fac]populum timentem te, in [dextera tua] id est, in potioribus bonis tuis, scilicet, in æterna beatitudine [&]de hoc[exaudi me]quia sine intermissione oro: vel ideò ingeminat, quia res magna est. ¶ Deus. Dico saluum fac, & bene dico, quia securus sum inde, quia [locutus est in sancto deus] id est, in filio suo, in quo promisit hanc saluationem, de qua locutio est. Ego populus fidelis[lætabor & partibor Sichimam]id est, disponam humeros, imponendo onera, secundum quod humeri sustinere possunt, alios presbyteros, alios diaconos faciendo, & cætera. Sichimus nanque humerus interpretatur[& conuallem tabernaculorum] id est, Iudæos, qui ideò intelliguntur per conuallem tabernaculorum, quia Iacob fugiens Laban auunculum suum, requieuit cum ouibus suis in conualle tabernaculorum. *Gen. 31.* Quem locum vocauit conuallem tabernaculorum, quia ipse ibi primum tabernacula sua fixit: & per Iacob & familiam suam intelliguntur Iudæi, qui sunt nati ex Iacob [metibor] id est, quosdam assumam, quosdam reiiciam. ¶ Meus est Galaath]id est, aceruus testimonii, scilicet, multitudo martyrum. Galaath nanque aceruus testimonii interpretatur: sic enim vocatus est cumulus lapidum, quem fecerunt Iacob & Laban in signum fœderis. Per aceruum habemus multitudinem, per testimonium martyres, qui passione sua Christi passionem testificantur: Martyr enim Græce, testis Latine dicitur: & ille Galaath est meus, id est, meæ societatis, qui mecum ibit ad deum [& Manasses] id est, obliuio, scilicet, qui oblitus est prioris status [est meus]. Vnde alibi, Obliuiscere populum tuum, & domum patris tui[& Effraim] id est, fructificantes, est [fortitudo capitis mei] id est, Christi. *Psal. 44.* Per illos enim Christus nunquam debilis, sed fortis apparet. Vel [capitis mei] id

est,sustentatio mentis meæ. Cum Ioseph esset in Aegypto,nato Manasse dixit,Iam sum oblitus priorum dolorũ: & ideò dictus est Manasses,id est,obliuio.Nato Effraim dixit,Iam fructificaui in terra aliena: & ideò dictus est Ef
Gene.41. fraim,id est,fructificatio. ¶ Iuda rex meus]id est,Christus,qui nasciturus est de genere Iuda,est rex meus[Moab]id est,gentilis populus, est[olla]id est,refectio[spei meæ]id est,in quo spero refectionẽ. Vel[olla spei meæ]id est,probatio,in qua spero,quòd nunquã deficiet,sicut olla fortis,quæ posita in igne, probatior & fortior redditur.Moab,abutens lege interpretatur,vel ex patre: populus autem abutebatur lege, quia contra legem erat natus. Loth enim à filiabus inebriatus, cum vtraque coiit, & ab vna Moab, & ab alia Amon genuit,& à Moab dicti sunt populi Moabitæ,& ab Amon,Amonitæ.¶ Osten-
Gene.19. dit qualiter Gentes erunt suæ,scilicet,per prædicationẽ Euangelii: & hoc est [Extendam calceamentum meum]id est,Euangelicam doctrinã,quia ea calceata est Ecclesia,vt possit trãsire spineta & lutosa loca, scilicet, quæcunque.
Ephe.6. Vnde Apostolus, Calceati pedes in præparatione Euangelii pacis: hoc inquam, calceamentum extendam[in Idumæam]id est, in terrenitatem gentilium,vt per hoc Euangelium contrita terrenitate,faciam Moab meam[mihi etiam alienigenæ]id est,illi qui licet mihi corporaliter adhæreãt,tamen mẽte alieni sunt,sicut hypocritæ[sunt mihi subditi].¶ Postquàm fideles,qui loquuntur, saluum fac dextera, dixerunt, dixerunt etiam quòd secum multos aggregarent, addunt, quòd ab ipso deo deducuntur in munitam ciuitatem, vbi accipiẽt secundam commutationem . Continuatio, Hoc deus promisit, sed [quis] est tam potens, vt [deducet me in munitam ciuitatem?] id est, in supernam Hierusalem:&[quis deducet me vsque in Idumæam]id est,in gentilitatem, vt multi ex Gentibus mihi incorporentur, & ambietur ciuitas societate membrorum? ¶ Nõne tu deus] deduces[qui]tamen sicut videtur[repulisti]permittendo tribulari[nos]. Repulisti nos[&]vlterius [non egredieris in virtutibus nostris]ô[deus]id est, in exercitibus nostris: quia neque hodie iubet congregari exercitum,neque præbet manifestum auxilium, sicut fecit antiquis patribus. ¶ Tu non egredieris, vt iuues corporaliter, neque nos petimus,sed[da nobis auxilium de tribulatione]scilicet, vt tribulationes immissæ auxilientur nobis,& perducant ad ciuitatem munitam:& salutem hominum non petimus,quia[vana salus hominis]id est,transitoria, si sit ex homine. ¶ Dico,salus est vana,& ideò[in deo faciemus virtutẽ]id est,ponemus spem virtutis nostræ in deo,& nõ in salute hominum,vel in mundanis, quia omnia ei , & nihil boni nobis tribuamus [& ipse ad nihilum deducet tribulantes nos]. Vel si inducatur ab Ecclesia Christus loquens, Deus locutus est in sancto suo:hoc scilicet,Lætabor de resurrectione per me facta,& partibor Sichimam,& cõuallẽ tabernaculorũ metibor.Meus est Galaath,meus est Manasses,& Effraim,id est,fructificans,est fortitudo capitis mei.i.meę diuinitatis:in illis nõ infirmatur caput meũ,sed suauiter quiescit. Iuda,id est,cõfitẽs, est rex meus,quem ego cõstituã regem: & extendã calceamẽtũ meum, id est, humanitatem meam, qua fuit calceata diuinitas,in Idumæam,faciendo eam
ibi

ibi annunciari. Quis deducet? quandoquidem Christus hæc bona facit mihi, ergo quis deducet me in ciuitatem munitam? & cætera.

IN PSALMVM LX.

Titulus. In finem in hymnis Psalmus Dauid.

EXaudi deus deprecationem meam]. Psalmus iste dirigit in finem, habitus in hymnis, in laudibus scilicet Dauid, id est, Christi. In hoc enim Psalmo totus ostēditur populus à cunctis partibus mundi, per omnes successiones clamare ad dominum Christum. Ostendit etiam, quòd per Christum ad eandem hæreditatem quam ipse Christus habet, ille populus perueniet. Materia est fidelis populus, qui hic loquitur. Modus est, quòd in prima parte ostendit se clamare ad Christum, vt dictum est. Et in secūda parte, quæ ibi incipit, Quoniam tu deus meus exaudisti orationem meam: ostendit se Christi hæreditatem habere. Intentio est, contra illos qui dicebant Christum esse paucorū, ostendere Christum esse regem vniuersorum. ¶ Incipit ab oratione sic, [Exaudi deus deprecationē meam] de remotione malorum [& orationi meæ] factæ, de impetratione æternæ vitæ [intende] intentum te præbe, quia res magna est, & opus est magna intentione ¶ Intende dico, quia [clamaui] id est, irremissa cordis extētione peregi [ad te] habendum [à finibus terræ] id est, de omnibus finibus terra [dum anxiaretur cor meum] siue exteriori, siue interiori tribulatione: & me clamantem ex necessitate [exaltasti] liberando à malis, conferendo iustitiam. Me dico positum [in petra] in Christo firmatum per fidem, in quo securus sum, sicut aliquis positus in munitissima petra. Vel [in petra] id est, in constantia. ¶ Et me ita exaltatum [deduxisti me] de virtute in virtutem: & non sine merito [quia factus es spes mea: turris fortitudinis] ad quem si refugiam, inueniā fortitudinem [à facie inimici] id est, ab omni impugnatione inimici. ¶ Postq̄ ostēdit, quod de vniuersa terra populus clamaret ad deū, ostēdit quod hoc faciet p̄ omnes successiones. Continuatio. Tu es spes mea, turris fortitudinis, & ideo [inhabitabo in tabernaculo tuo] id est, in Ecclesia, in qua militatur tibi [in secula] id est, quandiu durabit istud seculum: & sicut modo protegor, sic semper [protegar in velamento] id est, in obumbratione [alarum tuarum] id est, clementiæ, & potentiæ tuæ. ¶ Quoniam. Hic incipit secunda pars. Hic protegar in velamento, & tandem dabis [hæreditatem timentibus nomen tuum] non dico dabis, sed ex nimia securitate dico [dedisti] & ideo certus sum de securitate, [quoniam tu deus exaudisti orationem meam] scilicet, exaudies quando dabis: & etiam exaudisti, conferendo mihi virtutes. ¶ Dies super dies. Dico hęreditatem dabis, scilicet, [dies super dies regis] id est, Christi, quos habemus in hac vita, adiicies nobis dies æternos, quos modo Christus habet: & super annos regis, quos habemus in hac vita, [adiicies annos eius] id est, ęternos annos, quos modo Christus habet. In hac vita habet dies, quos hic Christus habuit, qui imitatur iustitiam eius: hos autem habent, qui non habent annos, sicut Hippolytus, qui non vixit in fide, nisi tres dies, & aliqui similiter, & propter hoc subdit annos: ānos dico adiicies, quos ipse Christus habet, [vsq̄

in

in diem generationis & generationis]id eſt,iudicii, quãdo fiet generatio cor poris & animæ. Vel,generationis & generationis,id eſt , ſemper. Alia enim tranſlatio habet,in ſeculũ ſeculi.¶ Permanet.Dico quod dies regis adiicies, quos habere non eſt parum:quia rex ille cum tota familia ſua [permanet in æternum]id eſt,dies eius æterni ſunt.Adhuc æternitatẽ illam cõmendat. Dico permanet in æternum,nec hoc in vili loco, imò[in cõſpectu dei]quia ſemper præſentia eius fruitur:& adhuc æternitatem commendat,quia ibi nullus requiret miſericordiam,quia ibi nullus miſer erit.Iterum alia commendatio, Quia ibi nullus requirit veritatẽ,quia omnes ibi perfectam habent cognitionẽ:& hoc eſt quod ſub interogatione ponit[miſericordiam & veritatem quis requiret?] ¶Hic ponit pro ſupradictis laudẽ. Cõtinuatio, Et quia hæc mihi facies ô deus,ideo[pſalmum dicam nomini tuo]id eſt,bene operabor,ad ampliandum nomen tuum,& hoc[in ſeculum ſeculi]id eſt,quandiu durabit ſeculum iſtud:& ſic,[ut reddam vota mea de die in diem] id eſt,aſſidue,vt nullum diem intermittam,quin operer ad laudem tuam.

IN PSALMVM LXI.

Titulus. In finem pro Idithum Pſalmus Dauid.

NOnne deo].Pſalmus iſte conuenit Dauid, & cæteris iuſtis:habitus pro Idithum, id eſt, pro tranſilientibus:dirigens in finem,id eſt, in Chriſtum.Materia ſunt trãſilientes tales, qui nulla perſuaſione,vel tribulatione poſſunt impediri, quin ſaltum ſuum perficiant, ſcilicet,quin terrenis dimiſſis,ad ſola cœleſtia tendant.Modus,In prima parte oſtendit ſe non poſſe impediri,quin ſaltum ſuum perficiat , increpãdo malos, qui volunt eum,ſiue perſuaſionibus,ſiue tribulationibus impedire:In ſecũda parte,quæ incipit, Veruntamen deo:admonet ſeipſum & alios , vt deo ſubiecti ſint.In tertia parte,quæ incipit, Verũtamen vani filii hominum: increpat malos de nequitia ſua. Intentio eſt nos admonere,vt nulla tribulatione impediamur,quin à terrenis ad cœleſtia tranſiliamus. ¶Ac ſi ita dicat,increpando malos,Vos vultis impedire me,ne ſaliam,ſed fruſtra, quia[nonne erit deo ſubiecta anima?]id eſt, obediens, & eius mandata cuſtodiens? Anima dico [mea]id eſt,meæ poteſtatis:quia licet quandoque corpus ſit veſtræ poteſtatis, tamen anima nunquam niſi meæ poteſtatis erit . Vere ſubiecta , & debet [ab ipſo enim]ſcilicet,deo patre,eſt[ſalutare meum]id eſt,Chriſtus,qui meus ſaluator eſt.¶Nam & ipſe. Et bene debet ſubiecta ei eſſe anima mea,à quo mihi illud ſalutare eſt[nam ille]à quo procedit,& ille qui procedit [deus meus eſt, & ſalutaris meus] quia per aſſumptam humanitatem me ſaluauit [& ſuſceptor meus] quia me ſuſcepit de vilitate peccati , ducendo ad dignitatem iuſtitiæ:& ideo[non mouebor amplius] id eſt,licet aliquando motus fuerim, tamen vlterius non mouebor.¶Et quandoquidem talem habeo ſaluatorem, à quo amplius non mouebor,ergo ô ſtulti[quouſque]id eſt,quandiu [irruitis in hominem]exteriorem,ſcilicet,irrationabiliter impetum facitis: quia licet corpus poſſitis affligere, non poteſtis tamen animam tangere : & non ſolum ita irruitis , vt bona nobis exteriora auferatis,ſed vos [vniuerſi interficitis

ipſos]

ipsos]& hanc sententiam approbat alia translatio,quæ dicit:interficitis vniuersos. Vel sic, Vos irruitis in hominem,& vniuersi interficitis vos interius: quia cum bonis malum facitis,vosipsos interficitis:irruitis dico[tanquam pa rieti inclinato] quia sicut paries inclinatus pronus est ad ruinam,sic putatis nos pronos ad ruinam, tanquam omni destituamur auxilio [& maceriæ depulsæ]quia sicut maceria in seipsa fragilis est,quia sine cemento est, si depulsa est,prorsus in ruinam imminet: sic nos putatis esse sine omni colligatione, & pronos funditus ad ruinam.¶Nos enim non sumus inclinatus paries, vel maceria.[Veruntamen]non ideo cessant mali,sed potius[cogitauerunt repellere]à me,id est,auferre mihi [pretium meum]id est,deum, quem ego solum peto.Alia translatio habet,honorem meum,sed tamen ego semper [cucurri] per militiam,& viam istam propositam inflexibilis[in siti] salutis eorũ, quia eam multum sitiebam.¶Continuatio.Cogitauerũt repellere,ita scilicet[ore suo benedicebant]id est, in ore bonum optabant [& corde suo maledicebãt] id est, si quid boni dicebant, deceptionis intentione dicebant. In hoc versu ostendit latentem impugnationem. Vel sic cõtinuatur,Ipsi interficiunt ipsos vniuersi,sed tamen ideo non cessant ipsi,sed potius cogitauerunt,&c. ¶Veruntamen deo. Pars secunda. Ipsi per tribulationes, & per dolos me impugnant[veruntamẽ subiecta esto anima mea deo]hoc est,noli propter persecutiones,iniurias,tribulationes, & reliqua mala tibi iniuste illata deficere, & à dei mandatis desciscere,vt vel sis impatiens,vel in vitia relabaris,sed eius dicto sis audiens: & debes, quoniam non ex me,sed [ab ipso est patientia mea] quia non possem pati,nisi ipse faceret. ¶Et iterum.Ideo debes esse subiecta anima,quia[ipse deus meus,& saluator meus] qui me suscepit per humanitatẽ redimendo[&]etiam[adiutor meus] ad bene operandum:&[ideo nõ emigrabo]vt recedam ab eo, transeundo ad alienum deum. ¶Non emigrabo, quia in eo est mihi omnis sufficientia:& hoc est[in deo est salutare meum]id est,per deum habeo saluationem[& gloria mea] id est, per ipsum habeo gloriam æternæ vitæ:& ipse est[deus auxilii mei]id est, auxiliatur mihi ad bene operandum:& quid singula enumerem? vniuersa [spes mea in deo est]. ¶Et quandoquidem talis est[omnis congregatio populi sperate in eo]& vt possitis secure sperare[effundite corda vestra] id est, euacuate corda vestra ab omni sorde,vt sint[coram illo]id est,in beneplacito ipsius: quia si non habent cor euacuatum,& sperant,nõ est spes,sed pręsumptio.Dico sperate,quia[deus adiutor noster]scilicet,ducens nos[in æternum]. ¶Veruntamen.Hic incipit tertia pars. Continuatio, Deus est adiutor suorum [veruntamen filii hominum]hoc non attendunt,sed sunt[vani]id est,dediti vanitatibus, sunt etiam[mendaces in stateris]id est, in ponderibus, quòd falsum pondus vendunt in argento,& in pipere:ad hoc[vt ipsi decipiant de vanitate] sua,id est, per vanitatem suam, perseuerantes [in idipsum] vanitatis,id est, de vanitate ad vanitatem tendentes. Vel, mendaces in stateris sunt, in libra iustitiæ: quia se tales ostendunt,quasi omnia ponderent æque,id est,in omnibus ęquitatem custodiant:sed quia alii sunt interius,quàm se simulẽt exterius, veluti

barbati

barbati,ad hoc vt ipsi alios de vanitate decipiant, scilicet, per vanitatem suam ducendo eos in idipsum vanitatis,vt secum eos malos cõstituant. ¶ Vos filii hominum estis ita vani,sed dimittite vanitatem vestram:& hoc est,[Nolite sperare in iniquitate] & hanc iniquitaté per partes exequitur: & etiam si pauperes estis [nolite concupiscere rapinas] nec diuitias diligatis: & hoc est [diuitiæ si affluant,nolite cor apponere].Non prohibet habere diuitias, sed non amare:potest enim habere eas,qui conuenienter distribuit. ¶ Semel.Ideo nolite hæc mala facere,quia deus habet potestatem puniendi malos,& remunerandi bonos: & hoc est [quia potestas dei est] ad puniendos malos [& tibi domine misericordia]qua iustos remuneres:& hoc ostendit per effectus, Verè est tibi potestas & misericordia [quia tu reddes vnicuiq; iuxta opera sua] & quasi aliquis quæreret, Tu modo scis in deo esse misericordiam et potestatem? dicit se hoc ex ipsius dei consilio cognouisse,dicens [deus locutus]scilicet, omnia creans, locutus est nobis:dico locutus est[semel]id est,immutabiliter omnia creauit,& ego transiliens,raptus ad consilium eius,ibi [audiui] id est,intellexi[hæc duo]scilicet,quia misericordia & potestas est tibi, &c.

IN PSALMVM LXII.

Titulus. In finem Psalmus Dauid,cum esset in deserto Idumææ.

DEus deus meus]. Dauid historialiter fugiens Saulem, venit in desertum Idumeę,intellexitq; in hac figura Ecclesiam positam in deserto huius vitæ,vbi nihil est nisi terrenitas:de quo significato cantauit hunc Psalmum.Psalmus iste conuenit Dauid prophetę cum omnibus iustis, cum ipsa Ecclesia est in deserto Idumæę, id est, huius vitæ. Modus est, In prima parte ostendit se admonitam per desertum huius vitæ, ad deum omni desiderio festinare. In secunda parte, quæ incipit, Si memor fui tui: ostendit securitatem in hoc deserto per ipsum deum. Intentio est,vt solum deum eligant admonere. ¶ Vox Ecclesiæ totius sic dicentis, Ego posita [in terra deserta, inuia, & inaquosa vigilo] id est, omni studio dimitto mala, & facio bona ad te habendum: & hoc [de luce] id est, ex quo habui cognitionem tui, quæ est causa vigiliæ meæ: & in hac luce maxime possumus intelligere illuminationem per resurrectioné. Ad te dico ô[deus]creator omnium,&[deus meus]ex magna familiaritate. Cùm bis ponit deus,ostendit se habere magnum ad deum desiderium. ¶ Sitiuit.Ideo vigilo, quia [anima mea]hic affecta multis desideriis,sicut ira,& aliis similibus [sitiuit in te] venire fontem viuum, in quo inueniet plenam refectionem, & [caro mea]sitiuit hoc idem[tibi] id est,ad laudem tuam: & hoc [multipliciter] id est,multo amplioribus causis, quàm anima:subiacet enim amplioribus miseriis,scilicet,fami,siti,frigori,& aliis huiusmodi. ¶ In terra.Propter hoc ad te sitiui,quia sum[in terra].i.in seculo:terra dico[deserta]quãtũ ad se,omni bono[inuia & inaquosa]ex se nullo modo irrigata, vt sit habilis ad fructum ferẽdum:& ideo[apparui tibi] id est,talem me paraui,quẽ tu deberes respicere, per hoc scilicet,quòd sum[in sancto]proposito[vt viderem] in patria[virtutem tuã & gloriã tuam].i.Christum filiũ tuũ,qui est virtus et sapiẽtia patris.

¶ Quoniam.

¶ Quoniam. Quam veritatem debeo quærere [quoniã misericordia tua melior est] non dico super vnam vitam [sed super vitas] non tãtum super vitam pauperis, sed etiam super vitam diuitis: & non tãtum super eam si breuis est, sed etiam quantumcunque longissima: & ideo [labia mea laudabunt te]. ¶ Et sicut laudabo te voce [sic benedicam te in vita mea] id est, in operibus meis, & [in nomine tuo] id est, in honore tuo ampliando [leuabo manus meas] exteriores & interiores: exteriores enim signum sunt interiorum. ¶ Sicut. Facio quantum possum, & vtinam plus possem, sic [repleatur anima mea, sicut adipe] non adipe carnali, sed significato adipis [&] sicut [pinguedine] id est, non pinguedine corporali, sed significato pinguedinis. Adeps proprie pinguedo interior est, quæ est circa vitalia, vt reticulum, & cætera: pinguedo quæ est in membris exterioribus, vt in pectore, quæ cremabantur deo in sacrificiis veteris legis. Per adipẽ significamus scientiam boni & mali quæ est in anima, qua optat repleri fidelis anima, vt digne possit laudare deum: nõ enim placeret deo macra anima, sicut nec macra caro dicebatur placere. Per pinguedinẽ accipimus alacritatẽ ipsius animæ, quæ facit corpus alacriter bene operari [&] tunc [laudabit te os meum labiis exultationis] id est, voce exultanti. Alia translatio habet: labia mea laudabunt nomen tuum. ¶ Si memor fui. Incipit secunda pars. Continuatio, Laudabit te os meum, quia tu fuisti & eris adiutor meus: & te adiutore, fui memor tui in prosperitate: & hoc est [si memor fui tui super stratum meum] id est, in prosperitate, quæ est quasi stratũ & suauis lectus, quia facit homines in se dormire, & sibi adhærere: & si ibi fui tui memor, cum illa prosperitas me excæcaret, tunc [meditabor in te] id est, assidue memor ero tui, existẽs [in matutinis] id est, in illuminationibus, quas mihi conferes: quod matutinum ego habeo [quia fuisti adiutor meus]. Ecce iam ostendit Ecclesia se esse securam in deserto, per adiutoriũ dei. ¶ Et ideo quia fuisti adiutor [exultabo] ego [in velamento] id est, in refrigerio [alarum tuarum] id est, quod mihi facient alæ tuæ. Ideo exultabo, quia [anima mea adhæsit] tibi omni voto & affectione te solum expetens, non ita vt præcedat te veluti Petrus, cum dixit domino, Propitius esto tibi domine, ne fiat Matt.16.
istud tibi: dixit ei dominus, Vade retro satanas: sed ita vt sit [post te] id est, vt Mar.8.
te sequatur assidue: & quia sic adhæsit, ideo [dextera tua] id est, propitiatio tua, vel filius tuus [me suscepit] in magnam dignitatem, à deiectione in qua eram propter peccata. ¶ Ego Ecclesia ita sum suscepta [ipsi verò] .i. mali illi: & est (ipsi) positum ad significantiam [quæsierunt] perdere [animam meam] sed hoc [in vanum, quia nihil profuerunt, sed potius sibi nocuerũt, quia per hoc [in inferiora terræ introibũt] scilicet, in infernum, sicut Dathan & Abiron viui absorpti sunt [& tradentur in manus gladii] id est, in potestatẽ vindictę, & [erunt partes vulpium] id est, dæmonum, qui assimilantur vulpibus Nume.16.
propter dolum. Vel [erunt partes vulpium] id est, dolosorum, scilicet, erunt de numero eorum. ¶ Illi ita damnabũtur [rex verò] noster cum suis [lætabitur in deo] securus de æterno bono, & [omnes qui iurant in eo] id est, qui firmissimum sibi promittũt, & persoluunt obsequium [laudabuntur] id est, laudabiles

dabiles erunt apud omnes, ideo [quia os loquentium] contra eos in hac vita [iniqua, obstructum est] quia iam nihil potuerunt loqui.

IN PSALMVM LXIII.

Titulus. In finem Psalmus Dauid.

EXaudi deus orationem meam]. Iste Psalmus conuenit Dauid, id est, Christo, qui hic loquitur, dirigens in finem. Christus est materia passus & glorificatus: breuiter enim tangit de passione & glorificatione. Modus, In prima parte describit malitiam Iudæorum, & orat liberari ab eis, & affirmat quòd liberabitur. In secunda parte, quæ incipit, Sagittæ paruulorum, ponit irrisionem stultitiæ eorum. Intentio est admonere Iudæos, vt cessent à nequitia: & sicut in cæteris Psalmis, vbi de passione agit ab oratione incipit, sic hic cùm dicit. ¶ Exaudi deus orationem meam] de bonis obtinendis, & [cum] ego [deprecor, eripe animam meam]. Non dico à timore mortis, sed [à timore inimici] id est, ita libera me, ne ego cedam inimicis propter timorem. ¶ Protexisti me à conuentu malignantium & certus sum quòd eripies, quia [protexisti me à conuentu malignantium] id est, à collectione de me male cogitantium [& etiam à multitudine operantium iniquitatem] id est, qui mihi mala actualiter inferunt. ¶ Quia. Enumerat nequitias Iudæorum. Bene dico, operantium iniquitatem [quia] ipsi [exacuerunt vt gladium linguas suas] quia sicut gladius acuitur vt magis incidat, ita acutissime cogitabant, quid peius possent dicere in eũ: vt cùm dicerent, Crucifige eum, & alia manifesta, & [intenderunt arcum] id est, dolos [parauerunt] scilicet [rem amaram] vt cùm quæsierunt quomodo à discipulo traderetur, & ab ipsis crucifigeretur Romanis, cùm à iudice Romano dãnaretur: ad hoc scilicet intenderunt [vt sagittẽt] id est, interficiant [immaculatum] id est, meipsum, qui sine omni labe peccati eram: & hoc [in occultis] quantum ad cogitationem eorum. ¶ Subitò. Intendunt vt sagittent [& sagittabũt eum] quem volunt, scilicet, me [subitò] id est, occultè, me scilicet nesciente, quantum ad stultam opinionem eorũ [&] me mortuo [non timebunt] pœnam pro nequitia illa: & certum est quòd sagittabunt, quia [firmauerunt sibi] id est, apud se [sermonem nequam] de morte mea: vt cùm prophetans Cayphas dixit, Expedit vt vnus moriatur homo pro populo. ¶ Narrauerunt. Firmauerunt sibi sermonem nequam, & postea [narrauerunt] id est, apud se pertractauerũt [vt absconderent laqueos] vt cùm fecerunt eum à discipulo tradi, & à Pilato iudicari, & similia [&] postea [dixerunt] apud seipsos, Quàm bene excogitauimus [quis videbit] laqueos [istos?] ¶ Scrutati sunt] id est, multo studio inquisierunt [iniquitates] vt quomodo possent me in morte detinere, sed ipsi [scrutantes] non semel, sed [scrutinio] id est, assidua inquisitione [defecerũt] quia non potuerunt me in morte detinere. ¶ Accedet. Isti qui mala quærebant, defecerunt, sed homo rationalis, scilicet [accedet ad cor altum] id est, vt cor suum erigat ad intelligenda alta, scilicet consilium dei. Vel cor dei dicamus, scilicet, accedet homo vt intelligat cor dei, id est, eius secretum consilium. Accedet proprie dicit, quia nullus plene consilium dei cognoscet. Accedet dico

Ioãn. 11.

[&

[& exaltabitur]apud eum[deus]non quòd deus quantum ad ipsum est,possit vnquam exaltari, sed quãtum ad eum, apud quem maior cognitio de deo habetur. Vel aliter, Ipsi defecerunt, sed tamen homo ille stultus accedet ad cor altum,scilicet,vt impleat altum consilium dei vt me interficiat, sed deus exaltabitur,me resuscitando. Potest ita legi:& cor altum,quàmuis sancti patres non ponunt: sic ipsi quærũt mortem meam, ac si ego inuitus sustinerem, sed dominicus homo accedet voluntarie, & cor altum, id est, dispositio dei, erit cum eo,& exaltabitur deus. ¶Sagittæ.Incipit de secunda parte.Bene dico defecerunt, quia[plagæ eorum]id est, mala quæ mihi inferunt[sunt factæ sicut sagittæ paruulorum]quia sicut sagittæ paruulorum non nocent, sic nec mala quæ mihi faciunt [& linguæ eorum sunt infirmatæ] quia cum ante resurrectionem superbè contra Christum loquerentur, post resurrectionem nõ tam proteruè locuti sunt: & hoc[cõtra eos]id est,ad dedecus eorum: cum ita ostendit eos defecisse, planè suam resurrectionem nobis innuit. ¶Cõturbati sunt. Mali sic defecerunt, & tunc [sunt conturbati] ad fidem suscipiendam [omnes qui videbant eos]scilicet,aliqui de omni genere[& timuit omnis homo]sic conturbatus timuit pœnam pro peccatis. ¶Et illi tales[annunciauerunt opera dei]incarnationem,natiuitatem,passionem,resurrectionem, & similia[&]illa[facta eius]dei,tandem[intellexerũt]& hic notatur, quod prius mysterium dei diu tractetur,quàm intelligatur:vbi dicit,alios considerantes malitiam eorum conuersos,ostendit magnam glorificationem Christi.¶Lætabitur. Dixi conturbati sunt,& de hac conturbatione[lætabitur]omnis[iustus]nõ in se, sed[in domino, & sperabit in eo]vitam æternã[& laudabũtur] id est,laudabiles apparebunt[omnes recti corde].

IN PSALMVM LXIIII.

Titulus. In finem Psalmus Dauid.Canticum Aggæi & Hieremiæ, & Ezechielis, de verbo peregrinationis, & de populo trãsmigrationis, cum inciperent proficisci.

TE decet]. Hieremias prophetauit Iudæis, ꝙ propter peccatum captiuarentur,& tandem in terram vnde exirent,reuerterentur. Aggæus verò non prophetauit captiuitatem, sed successit Hieremiæ, qui mortuus fuit dum essent Iudæi in captiuitate:& ipse Aggæus prophetauit reditum, & fuit in reditu : quia mortuo Nabuchodonosor successit alius rex,qui timens deum,dimisit populũ. Per hanc captiuitatem intellexerunt ipsi captiuitatem humani generis, in qua tenentur in Babylone, id est,in confusione peccatorum.Per reditum verò illorũ,intellexerũt reditũ nostrum in terram promissionis,id est,in supernam Hierusalem. Titulus sic exponitur,Psalmus iste cõuenit ꝓphetæ, & aliis redeũtibus: qui Psalmus est canticũ Hieremiæ & Aggæi,quia exponit nobis illud,vnde maximè exultauerũt Hieremias & Aggæus,siue Zacharias,& cæteri qui hoc intellexerunt, scilicet, reditum humani generis ad supernã Hierusalem,à qua exulauerunt per primi parentis inobedientiam: canticum de verbo, id est, de exultatione

peregrinationis, id est, peregrinorum: verbo exultationis dico, tunc habito, cùm illi inciperent proficisci, id est, reuerti, Christo duce, ad supernam Hierusalem. Vel de verbo, quod fuit causa peregrinationis, quo diabolus & Eua Adæ persuaserunt: secundum hoc habitum cùm illi inciperent proficisci, id est, reuerti ad supernam Hierusalem. Vel de populo transmigrationis, id est, qui trãsmigrauerat à perfectione, in qua creatus erat, ad Babyloniam, id est, ad confusionem peccatorum: canticum dico tunc habitum de populo, cùm ipse populus inciperet proficisci, id est, ad antiquam dignitatem reuerti. Materia sunt ipsi reuertentes, qui hic loquuntur. Modus. In prima parte ipsi reuertentes cum sua prius exultatione liberatoris laudem describũt. In secũda parte potentiam reductoris, quę incipit: spes omnium finium terræ. Intentio est, nos admonere ne desperemus de salute, cõtra sententiam philosophorũ, quibus certum erat, post mortem æternum habere supplicium apud inferos. Et ipsi reuertentes, ex sua reuersione exultantes, dicunt, ¶ O deus] qui noster

Eccl. 15. redemptor es[te decet] non lapides, non idola[hymnus] non in Babylone, id est, in cõfusione peccatorum: quia non est speciosa laus in ore peccatoris: sed [in Sion] id est, in Ecclesia, quæ te speculatur[& tibi reddetur votum] id est, laus[in] superna[Hierusalem] vbi est plena visio pacis. ¶ Et quia tibi reddetur votum, ergo ô deus[exaudi orationem meam] vt possim ad te peruenire: & necesse est vt exaudias, quia non solæ animæ, sed[omnis caro ad te veniet] in iudicio. Hic propheta aperte resurrectionem annũciat. ¶ Et necesse est vt exaudias, quia[verba iniquorũ] id est, diaboli & Euæ, qui persuaserunt Adæ [præualuerunt super nos] quia nos in peccatum demerserunt[&] tamen [tu] domine[propitiaberis impietatibus nostris] cõdonando eas. ¶ Beatus quem elegisti. Dico tu propitiaberis, & ille[beatus] erit[quẽ tu elegisti] id est, à massa peccatorum separasti, cõuertendo ad fidem[& assumpsisti] ad dignitatem: ideò beatus, quia[inhabitabit in atriis tuis] id est, in cœlesti Hierusalem: quá dicit atria, propter amplitudinem. ¶ Ideò quoque beatus[quia replebitur in bonis] id est, spiritualibus bonis[domus tuæ] .i. præsentis Ecclesiæ: sed quia propheta vniuersa intelligit de illis, ideò dicit[replebimur in bonis] quia[tẽplum tuum] scilicet, domus illa[sanctum est] id est, multam habet sanctitatẽ: & illud templum est[mirabile in æquitate] quia nulli facit nisi æqua. ¶ Quibus bonis, vt possimus repleri[exaudi nos deus salutaris noster]. Hic incipit de secũda parte. Et bene potes exaudire, tu qui es[spes omniũ finium terræ] id est, hominum positorum in solida terra[& in mari longe] id est, in remotissimis insulis. ¶ Et per hoc es spes earum, quia tu es[præparans] doctrina & inspiratione[montes] id est, apostolos[in virtute tua] id est, in constantia illis data: & bene potes præparare, quia tu es[accinctus potentia] diuinitatis, quæ non est longe à te, sed tibi adhæret [qui] per illos montes [conturbas profundum maris] id est, qui sunt in profunda immutabilitate huius mundi: & conturbas[sonum] id est, sonantes contradictione[fluctuum eius] maris, id est, fluctuantes persecutione. ¶ Dico conturbas profundum, scilicet [Gentes turbabuntur] ad pœnitentiam [& timebunt] pœnam pro peccatis

[qui

[qui habitant terminos]terræ: & hoc[à signis tuis]id est,per miracula tua:& [delectabis] id est, delectabiles tibi facies [exitus matutini & vesperæ] id est, exeuntes de aduersitate,scilicet,non curantes vel prospera vel aduersa. ¶Itẽ per hoc turbabuntur Gentes, quia[visitasti terram]sic[& inebriasti eam]spiritu sancto[multiplicasti locupletare eam]scilicet,locupletationẽ illius multis ampliasti modis. ¶Et bene potuisti inebriare,quia[flumen dei]id est,misericordia eius[est repletum aquis]id est,donis,quæ lauant sicut aqua:& non tantum inebriasti, sed etiam[parasti cibum illorum]id est,corpus tuum. Bene dico tu parasti[quoniã præparatio eius]cibi[est ita]id est, per te solum potest parari. ¶Et tu domine[riuos eius]fluminis, id est,sanctos apostolos, qui dicuntur riui fluminis,quia à misericordia dei fluũt,& alios potare possunt, illos[inebria]id est, abundare facias donis spiritus sancti[genimina eius]fluminis, id est, illos qui sunt generati à misericordia dei[multiplica]in numero & virtutibus[germinãs]id est,rudis: de quo alia trãslatio dicit, qui oritur [lætabitur in stillicidiis eius] fluminis, scilicet, guttis misericordiæ dei: de quibus dicit Apostolus, Lac dedi vobis potũ,non escam. ¶Benedices. Quid per singula curram? Tu domine[benedices]id est, dabis benedictionẽ, id est, incrementum iustitiæ in hac vita[coronæ]id est, gloriæ: coronæ dico,id est, ipsis hominibus,qui sunt corona acquisiti in gloria[anni benignitatis tuę]id est,temporis,in quo apparuit benignitas tua,scilicet,in tempore gratię.Cum dicit coronam, significat eos esse collectos de omni circuitu terræ [& campi tui] id est, illi boni viri, qui consistunt in æqualitate [replebuntur vbertate] spiritualium donorum. ¶Et speciosa deserti]id est,gentiles, qui prius erant desertum, modo facti sunt speciosi[pinguescent] abundantia gratiæ [& colles] id est, altiores viri, sicuti martyres [accingentur exultatione]gratiæ sibi collatæ. ¶Et arietes ouium] id est, sacerdotes, ductores ouium, vel gregum [sunt induti] benedictione dei, id est, ornati multis virtutibus [& valles] id est, illi inferiores [abundant frumento] id est, bonis operibus[clamabũt]etiã ad dominum semper, & non discordantes[etenim hymnum dicent] quia omnes bene operando deum glorificant. 1.Cor.3.

IN PSALMVM LXV.

Titulus. In finem canticum Psalmi resurrectionis.

IVbilate deo omnis terra] . Psalmus iste cõuenit Dauid prophetæ, qui & hic loquitur, dirigens in finem, qui dicitur canticum Psalmi. Propterea dicitur Psalmus, quia admonet nos ad bonã operationẽ,scilicet,proposita resurrectione Christi, monet bene operari, vt & nos ad eandem veniamus. Canticum ideò dicitur,quia proponit nobis rem,vnde maximè nobis sit exultãdum, scilicet,resurrectionem Christi:quia nos quoq; reddit de nostra resurrectione securos. Quam resurrectionẽ præuidens Ezdras propheta in spiritu sancto,sic intitulauit hũc Psalmum: cãticũ Psalmi resurrectionis,id est,agẽs de resurrectione. Huiusmodi titulus ꝓcedit ex figura illius,vbi de recitatione Psalmorũ præcedebat Psalmus in melodia chordarum,quæ melodia significabat exultationẽ. Non enim sufficiebat eis

ſola voce cantare,ſed exultationẽ ſuam viua voce exprimere. Materia eſt reſurrectio Chriſti.Modus. In prima parte omnes Gentes monet,exultare de illa reſurrectione, quæ præponitur eis certum indicium ſuæ reſurrectionis. In ſecunda parte monet nos intelligere ea, quæ deus fecit antiquis patribus in ſe cõpleta eſſe quæ incipit, Venite,& videte opera.In tertia parte monet nos patiẽter ferre tribulationes, quæ deus infert ad purgationem & probationẽ, quia tandem nos ducet deus in refrigerium, quæ incipit,Benedicite Gentes. In quarta parte monet nos,exẽplo ſuo eſſe ſecuros de exauditione,quæ incipit, Venite audite. Intendit Gentes ſpiritualiter amouere à deſperatione, & certos facere de reſurrectione. ¶ Præuidens propheta Chriſti reſurrectionẽ, admonet Gentes inde exultare, dicens [Omnis terra] id eſt, Gentes de quacunque terra[iubilate deo]id eſt,tantam lætitiam mente concipite,ad quam exprimẽdam nulla vox ſufficiat: &[Pſalmum dicite nomini eius]bene operando: & non tantũ bene operamini, ſed[etiam date gloriam]id eſt, aliis annunciate eum eſſe glorioſum:non ad laudem noſtram, ſed ad laudem ipſius:
2.Cor.10. & hoc eſt[laudi eius]. Vnde Apoſtolus, Qui gloriatur,in domino glorietur. ¶ Dico date,& hoc non tantum facite, ſed[dicite deo] & hoc dicere eſt corde,voce,& opere:iſtud ſcilicet dicite deo, O[domine quàm terribilia ſunt opera tua]quòd cum deus eſſes, factus es homo, paſſus, & mortuus,& reſurrexiſti,& hæc omnia terribilia ſunt impiis:&,quàm terribilia, id eſt,valde terribilia,quia nemo valet inde modum cõcipere: & quàmuis ſint ita terribilia, tamen[inimici tui]id eſt,Iudæi[mentientur]negando te filiũ dei, &c. & hoc [tibi] ad honorem tuum: quia quanto magis de deo mentiebantur,tãto ipſe glorioſior apparebat: quia per improperia Iudæorum creuit nomen Chriſti: & hoc non tantũ quando virtus eius non apparebat,ſed[in multitudine virtutis tuæ]id eſt, quãdo virtus tua potior apparebit, ſicut in reſurrectione negauerunt eum reſurrexiſſe,dicentes à diſcipulis ſublatum eſſe: & etiam cùm
Luc.11. dicerent,In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia. ¶ Inimici mẽtientur de te, ſed loco eorum[omnis terra]id eſt, omnes Gentes[adoret te, & pſallat tibi]id eſt,bene operetur ad honorem tuum: & aliis[Pſalmum dicat] id eſt,prædicet ſuam operationem,vt ſui exemplo alii operentur:& hoc non ſibi,ſed[nomini tuo]id eſt,ad honorem tuum. ¶ Venite. Pars ſecunda.Dico terribilia ſunt opera tua,quæ opera vt intelligatis[venite]per fidem vos Gentes longinquæ à fide[& videte]id eſt, intelligite[opera dei]quæ ipſe fecit antiquis patribus, in vobis eſſe completa: qui deus eſt [terribilis] vel dei terribilis [in conſiliis] habitis, & impenſis [ſuper filios hominum] . Super ideò dicit, quia de ſupernis venerunt conſilia illa,quibus liberati ſunt filii hominum. Conſilia iſta fuerunt,quibus deus excæcauit Iudæos, vt plenitudo Gẽtium intraret. ¶ Ecce opera. [Qui] dominus [conuertit mare] Iudæis venientibus [in aridam] id eſt, in ſolidam terram: & iſta conuerſio completa eſt in baptiſmate.Conuertitur enim mare,id eſt,homines amari,& fluctuantes in amaritudine huius mundi, per aquas baptiſmi:in aridam, cum omnis amaritudo peccati abluitur. Arida terra reſtituta eſt, quando Eccleſia fuit

fuit in fide assumpta:& [pertrāsierunt in flumine pede]. Perduxit eos dominus pede sicco in flumine Iordanis: hoc quoque in Gentibus completum est, quæ fluuium huius vitæ transeunt impolluta affectione. Quod dicit, pertrāsibūt, respicit ad significatum:& [ibi] id est, in operibus, sicut impletum est in nobis [lætabimur] & quia de eorum numero se sciebat, in quibus hæc implerentur, dicit, lætabimur [in ipso] non in nobis. ¶ In ipso, in quo quidem lætādum est, quia ipse est [qui dominatur] omnibus : & hoc [in virtute sua] id est, propria [in æternū] quia si cæteri dominātur, hoc neq; est per suā virtutē, sed per dei: neque in æternū, sed ipse & propria virtute, & in æternum. ¶ Et cum talis tam altus, tam potens sit, tamen non despicit suos, imò [oculi eius respiciunt] piè [super Gentes] conuertēdo eas ad fidem: cum ferant iustitiam [qui] eas [exasperant] scilicet, Iudæi [non exaltentur in semetipsis] quia non haberent exaltationem in se, sed in solo deo. ¶ Benedicite Gētes deo. Tertia pars. Cognitis istis operibus dei, & per illa conuersi ad deum [vos Gentes benedicite] id est, laudate [deum nostrū, &] nō tantū apud vosipsos, sed [vocē laudis eius] scilicet, qua laudatis [facite auditā] aliis. ¶ Et debemus [quia ipse posuit animā meam ad] verā [vitam] dando fidem [&] postq̄ conuertit [nō dedit pedes meos in cōmotionē] vt retro respicerem. ¶ Quoniā probasti nos, deinde, quasi aliquis diceret, Quare deberes commoueri? [quoniā] tu [deus probasti nos] id est, nobisipsis & aliis probatos ostēdisti:& ostendit modū probationis, sic scilicet probasti [examinasti nos igne] id est, quacunque tribulatione, vel igne materiali, sicut Laurentius, & similes [sicut examinatur argētum]. ¶ Induxisti nos. Ostēdit genus examinationis, dicens [Induxisti nos in laqueum] id est, in vincula, in carceres: & iterum alia afflictio [posuisti tribulationes in dorso nostro] id est, flagellati sumus, & cæsi, sicut Paulus apud Ephesum. Itē aliud malum [imposuisti homines super capita nostra] qui sic nobis dominarentur, vt de nobis capitales sententias dare possent. ¶ Et quāuis hæc omnia mala nobis euenirēt, nos tamen semper [transiuimus] ad te [per ignem] materialem [& aquā] quia multi martyres aquis submersi sunt, nec tamē igne vel aqua eorum cursus potuit impediri. Vel ignem quēcunque æstū aduersitatis possumus accipere: per aquam prosperitatem: quia sicut aqua dissoluit terrā, ita prosperitas dissoluit hominē. A similitudine viatoris hic loquitur: quia sicut viator neque propter æstum, neque propter pluuiā vult dimittere, quin viam suam peragat, sic iste iustus nec ab aduersitate, nec à prosperitate potest impediri, quin cursum suū perficiat:& per hęc omnia [eduxisti] id est, educes nos [in refrigeriū] in quo iam spe duxisti. ¶ Et tandē introibo in domū tuā] nō manu factā [in holocaustis] id est, deferēs holocausta. i. destructionē vitiorum, & ibi tunc [reddā tibi] id est, persoluā [vota mea]. i. laudes quas hic tibi voueo [quę] vota nō sūt irrationabilia, sed quę [distinxerūt]. i. cū ratione tibi obtulerūt [labia mea] interiora. i. ratio: vel labia ad literā. Cain enim obtulit, Gen. 4.
qui creaturam creatori obtulit, sed nō recte distinxit, quia seipsum, quod deo charius est, subtraxit. Abel verò distincte obtulit, qui seipsū prius deo pręsentauit. ¶ Et nō solū in prosperitate labia mea distinxerūt vota illa, sed etiā [in

tribulatione mea] id eſt, mihi vtili[os meum eſt locutũ]laudes illas, vel hoc quod ſequitur[holocauſta medullata offeram tibi]. Vel ita continuatur. Introibo in domum tuam in holocauſtis, quia dum vixero offerã tibi holocauſta, id eſt, meipſum totum crematum, ſecundũ opera vitioſa: holocauſta dico medullata, id eſt, pinguia & delata fide & charitate, quod holocauſtum erit beneplacitum deo, ſicut in veteri teſtamẽto dicebatur placere holocauſtum, quod erat pingue & medullatũ, &[hoc offerã cum incẽſo]id eſt, cũ oratione, quæ ideò per incenſum intelligitur, quia redolet & placet deo, ſicut incẽſum hominibus odorãtibus. Vel orationem[arietum]id eſt, apoſtolorum, ſcilicet, ita orabo, ſicut apoſtoli, vel quos modo ipſi inſtituẽt[offeram]etiam[tibi boues]id eſt, bonos prædicatores, id eſt, qui bene triturabunt & excolent Eccleſiam: ſic ſcilicet offeram, deducẽdo eos ad maiorem perfectionem virtutum: & hoc faciam [cum hircis] id eſt, hircos & fœtidos in peccatis cõuertam ad te. ¶Venite. Pars quarta. Continuatio, Quia ita me habeo, vos alii incitati meo exẽplo[omnes]ſcilicet [qui timetis deum, venite]id eſt, parate vos ad intelligentiã[& audite]id eſt, intelligite interiori aure: & ſi tales fueritis[narrabo]quaſi rem non fictam[quanta fecit deus animæ meæ]. ¶Et hoc ſcilicet feci[clamaui ad ipſum ore meo]& non tantũ ore, ſed etiam[ſub lingua mea] id eſt, in corde meo[exultaui]id eſt, exultanter clamaui. ¶Iniquitatem. Clamaui non tãtum facto, ſed etiam ſine omni iniquitate, etiam in corde: & hoc eſt [ſi aſpexi iniquitatem in corde] id eſt, ſi placuit mihi iniquitas in corde [meo]id eſt, in voluntate[nõ exaudiet]me[dominus]. ¶Et quia clamaui, & ſine iniquitate[propterea exaudiuit me deus]de conferendis bonis[& attendit voci deprecationis meæ]de malis remouẽdis. ¶Et quia exaudiuit[benedictus]ſit[deus] id eſt, laudandus ab omnibus[qui nõ amouit orationẽ meã] ſed exaudiuit eam[&]nõ diſtulit[miſericordiã ſuam à me] id eſt, mihi dare, ſed ſimul & orationem audiuit, & miſericordiam contulit.

IN PSALMVM LXVI.

Titulus. In finem in hymnis Pſalmus cantici Dauid.

DEus miſereatur noſtri].Pſalmus iſte cõuenit Dauid prophetæ, qui dicitur Pſalmus cantici, quia nos commonet ad confeſſionem: & dicitur canticum, quia nobis proponit maximam exultationem, ſcilicet, illuminationem omnium Gentium, quæ per Chriſtum futura fuit: Pſalmus dico habitus in hymnis, id eſt, in laudibus dei. Intellexerunt enim prophetæ, deum eſſe laudandum de illuminatione, quam daturus erat mundo, de qua omnes debent eum ſummo ſtudio laudare: Pſalmus dico dirigens in finem. Materia eſt Chriſtus illuminator. Modus, In prima parte precatur illuminationẽ. In ſecunda parte hortatur ad vtranque confeſſionẽ, peccati, ſcilicet & laudis dei: & ponit cauſam, ſcilicet, deũ iudicem æquũ. In tertia parte ad eandem confeſſionẽ, ſed alia de cauſa, ſcilicet, quia terra prius ſterilis, modo in aduentu filii dedit fructũ ſuũ. Intentio eſt, hortari, vt omnia miſericordiæ dei tribuamus. Et quoniã videt omnia bona eſſe ex miſericordia dei, ſic anteq̃ dicat de illuminatione dei, miſericordiã deprecatur dicens,

¶Deus

¶Deus misereatur nostri]& qualiter roget sui misereri, supponit[& benedicat nobis]scilicet sic[vultum suum]id est,charitatem suam[illuminet]id est, irradiare faciat [super nos] scilicet, cognitionem suam infundat nobis, per quam cognoscamus eum : quia sicut aliquis non potest videre solem, nisi videat:eum sol,sic nemo potest venire ad dei cognitionem,nisi deus ostendat ei se[&]postquàm illuminauerit,ad hanc illuminationem conseruandam[misereatur iterum nostri] quia sicut illuminatio sine misericordia dei non potest haberi,sic nec ea habita,sine misericordia dei poterit conseruari.¶Et ad hoc illuminet[vt cognoscamus] licet habitantes [in terra] vbi necessaria est cognitio[viam tuam]id est,Christum filiũ, per quem itur ad te [viam tuam] scilicet salutare tuum .i.filium tuũ, per quem saluatio fit humani generis: & hoc non in paucis Gentibus, sed[in omnibus Gentibus] id est, in omni loco Gentium[salutare tuum].¶Confiteantur.Secunda pars.Continuatio, Dico illuminet:& quia illuminabit,ideo ô[deus confiteantur tibi populi] peccata sua,accusando seipsos pro peccatis suis:& ipsis peccatis deletis [confiteantur tibi]id est,laudent te[populi]non pauci,sed[omnes]. ¶Lætentur etiã & exultent Gentes,quoniam iudicas] id est, iudicabis [populos in æquitate] reddendo singulis secundum sua merita.Et quia propterea non multum laudaretur,quia omnes damnarentur, nisi deus per suam magnam misericordiam in hac etiam vita homines visitaret,addit [& Gentes] habitantes scilicet [in terra]vbi necessaria visitatio[dirigis] ad bene operandum. ¶Confiteantur. Pars tertia.Continuatio,[Confiteantur populi]quia iudicas,&[confiteãtur] etiam quoniam[terra dedit fructum suũ]id est,homines,scilicet,in terra quæ prius maledicta erat,& proferebat spinas & tribulos, in maledictione quam dixit deus Adæ, Maledicta terra tua in opere tuo:facta est fructifera dando fructum suum,id est,cõuenientia opera sua. ¶Terra dedit fructum suum,& quid opus est, nisi sola benedictione? & ideo [benedicat nos deus]pater scilicet, in hac vita multiplicet nobis virtutes : & [deus noster] id est, Christus filius dei,[& deus]id est,spiritus sanctus [benedicat nos, & metuant eum omnes fines terræ]cum dilectione,id est,homines de omnibus finibus terræ. Timor nanq; necessarius est,ad custodiam omnium virtutum. Gen.3.

IN PSALMVM LXVII.

Titulus. In finem Psalmus cantici Dauid.

EXurgat].Psalmus iste conuenit Dauid prophetæ qui hic loquitur, dirigens in finem . Psalmus dico cantici, qui proponit nobis magnam exultationẽ,scilicet exultationem ipsius Christi,& illam exultationẽ Ecclesiæ . Materia est Christus exaltatus,& exaltans Ecclesiã.Partes facit sex. Modus.In prima parte proponit exaltationẽ Christi, & quid per illam eueniat bonis,quid malis.In secunda parte,quę incipit,Deus cùm egredieris: ostendit ea quæ deus priori populo fecit, esse completa in isto nouo populo.In tertia parte,quæ incipit, Mons dei mons pinguis:ostendit altitudinẽ Christi, & quid inde eueniat Ecclesiæ.In quarta parte,quę incipit, Et domini domini exitus mortis : ostendit humilitatẽ Christi,& quid ipsa

ipsa conferat Ecclesię. In quinta quæ incipit, In Ecclesiis benedicite: ostendit statum Ecclesiæ scilicet per sanctos apostolos hæreticos increpandos, & per eosdem Apostolos Aegyptios & Aethiopes conuertēdos. In sexta parte quæ incipit, Psallite deo qui ascēdit: ostendit vocem eius qui ascēdit, fore fortem in iudicio, & per ipsam sanctos resuscitandos & mirificādos. Intentio est nos admonere ad Christi exaltationem, vt cantemus Christo, & exaltemus eum. Hęc quidem intētio notatur in Psalmo in pluribus locis, & etiam vbi dicit, Cantate deo, Psalmum dicite nomini: & in titulo etiam quando dicit, Psalmus cantici. Sciendum est, quòd istos duos primos versus accepit propheta à
Num.10. libro Moysi. Cantabat enim Moyses hos versus, cum eleuaret arcam domini, & processerunt in prælium. A cuius arcæ aspectu prosternebantur inimici, & populus domini saluabatur: non quòd Moyses tantam virtutem illam intelligeret in arca, sed per illam Christum dei significari sciebat, in quo continentur omnes thesauri scientiæ & sapientiæ, sicut in arca continebantur tabulę testamenti, & cetera. ¶ Et quia intellexit Dauid, Moysen de Christo hoc cantasse, agens de exaltatione eiusdem Christi, ponit verba Moysi dicens, [Deus] qui aliquando latuit [exurgat]. Hoc exurgere fuit in omnibus, quæ Christus fecit à tempore resurrectionis & deinceps [& inimici eius dissipentur] localiter, sicut impletum est in dispersione Titi & Vespasiani [& qui oderunt eum] id est, contra eum perseuerauerunt in odio [fugiant] id est, remoueantur [à facie eius] id est, à præsentia: non quòd possint remoueri à præsentia
Psal.159. eius, qui vbique est: vnde propheta, Si descēdero ad infernum, ades: sed remouentur à facie eius, qui non fruuntur cognitione ipsius. Vnde dicitur, Tollatur impius, ne videat gloriam dei. Hæc remuneratio fiet, cùm dicetur, Discedite à me maledicti in ignem æternum. ¶ Sicut deficit. Hic aggrauat pœnam eorum, quia tantum valet optatio prophetæ, quantum affirmatio. [Deficiant] etiam [sicut deficit fumus] sic enim natura fumi est, vt quanto magis ascendit, tanto magis euanescat: sic mali, quanto magis ascendunt in potestate huius seculi, tanto magis euanescūt à veritate, & sicut fumus semper procedunt ab igne concupiscentiæ. Et nunc etiam magis aggerat pœnam eorū, cùm dicit [sicut fluit cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie] id est, à præsentia [dei] remoti: non quòd eorum substantia prorsus interimatur, sed in hoc perit, quòd à vero esse, quod est deus, separantur. ¶ Postquàm ostendit quid malis eueniat de Christi exaltatione, econtra ostendit quid bonis de eadem exaltatione contingat. Continuatio, Peccatores pereant [& iusti epulentur] id est, reficiantur, ipso scilicet deo, qui erit omnia in omnibus [et exultēt] positi [in conspectu dei, & in lætitia sua] in qua delectandum est, quia æterna est [delectentur]. ¶ Cantate deo. Et quia iusti exultabunt, & delectabuntur, ideo vos alii [cantate deo] corde & voce, & [dicite Psalmum] id est, bene operamini, nomē eius ampliando [nomini eius] scilicet, Christo filio eius, ꝑ quem nomen eius mundo innotuit. Cùm dicit, Psalmum dicite, non tantum monet bene operari, sed aliis suam operationem dicere, id est, in exemplo proponere: & [iter] etiam [facite ei] per quod iter in nos veniat, rumpendo omnia

obstacula,

obstacula, scilicet, vitia, quæ deum expellunt de habitatione nostra:ei dico [qui ascendit super occasum]id est,super mortem,quæ toti mundo dominabatur,& in occasum, & in tenebras præcipitabat: & dignum est vt ei iter faciatis,quia[illi]est hoc[nomen]substantiale[dominus]quia ipse per se dominatur,& nemo potest dominari,nisi per eum. ¶ Exultate. Cãtate dico & psal lite,& non cum tristitia,imò[exultate in conspectu eius]iusti exultent: mali autem qui lædunt viduas & orphanos[turbabuntur à facie eius]dei,quando dicetur,Ite impii in æternum supplicium: eius dico [patris orphanorũ] quia *Mat.25.*
ipse est pater & patronus orphanorum,id est,simplicium, qui nihil à se astutiæ habent,sed in solius dei ducatu incedunt [& iudicis viduarum]quia ipse illas in æquitate iudicat,quę sunt viduæ,id est,aliquid ex se habent, & sentiunt ad deum in sua necessitate clamandum,sicut perfecti viri. ¶ Deus in loco. Aliam Christi commendationem ponit. Continuatio, Ipse est iudex vidu arum,& ipse est[deus in loco sancto suo].i.in angelis, & in aliis sanctis viris, quia nihil ibi habet obstaculi[deus]dico[qui facit]homines[inhabitare vnius moris]id est,vnius voluntatis, secundum fidem & charitatem [in domo] id est,in Ecclesia sua. ¶ Alia cõmendatio. [Qui]etiam[educit vinctos]id est, illos qui à diabolo captiui tenebantur in inferno,vel viuentes ligati vinculis peccatorum[in fortitudine]id est, in violentia magna, & sicut vinctos[similiter eos qui exasperant]id est,prouocant deum ad iram,scilicet,blasphemos & turpissimos in peccatis:& etiam educit[qui habitant in sepulchris] id est, consentiunt voluptati carnis, quæ caro est sepulchrũ animæ,quia ibi anima carni cõsentiens,putrescit,sicut caro in sepulchro. ¶ Deus cùm egredereris. Hic incipit secũda pars:& hic est diapsalma,id est,diuisio Psalmi. Continuatio, Dico tu deus deduces illos, quia quod præfigurasti in aliis, comples in nobis:& hoc est,[Deus cum egredereris]id est, cùm prius occultus esses, teipsum manifestum ostenderes[in conspectu populi tui] illuminãdo eos in no *Exo.13. 14.*
cte per columnam ignis:in die refrigerãdo eos per columnam nubis:& [cùm pertransires in deserto]ducens eos & ostendens teipsum eis præbendo ducatum semper per columnam nubis & ignis per totum desertum [terra mota est]id est,terreni qui prius cultum dei non nouerant,moti sunt ad cultũ dei, & etiam ipsi Iudæi,per columnam ignis,quæ populũ Israël illuminauit. Nubes quæ in die refrigerabat eos,eandem incarnationem designabat, in qua omnes fideles refrigerium inueniunt. ¶ Dico terra mota est, & hoc ideo [etenim cœli distillauerunt]dum manna pluerent[à facie]id est,à pręsentia[dei] quia ibi dum manna caderet,præsentia dei cognita fuit:dei dico[Sinai]quia in illo monte deus dedit legem & mandata. Sina interpretatur mandatum: & deus dicitur deus mandati, qui in omnibus illis habitat, qui mandatum illius obseruant. A facie dei Sinai dico, &[à facie dei Israël] id est, Israëlitici populi. Potest etiam hic Sinai nominatiuus esse, quod ostendit alia translatio, quæ habet, mons Sina. Velut sic dicatur, Cœli distillauerunt, & mons Sina etiam distillauit, id est, nebulas & fumum emisit, à facie dei Israël, id est, quando deus loquebatur Moysi, vt legem daret. ¶ Ostensa figura, ostendit figuræ

guræ completionem. Continuatio, Sicut cœli distillauerunt, sic tu [deus pluuiam] id est, Euangelicam doctrinam, significatam per illud manna: pluuiam dico [voluntariam] id est, gratis datam, sine aliquo merito hominum [segregabis] id est, segregatim dabis [hæreditati tuæ] id est, populo Israël, quibus separatim deus per præsentiam corporis prædicauit. Vnde ipse dixit, Nō sum missus, nisi ad oues quæ perierunt domus Israël [&] illa hæreditas [infirmata est] quæ noluit recipere verbum dei, excæcata est [tu verò deus perfecisti eam] supplendo eam de Gentibus. ¶ Animalia. Ostendit de quibus deus perfecerit, scilicet de Gentibus dicens, [Animalia tua] id est, gētiles, qui dicūtur animalia, quia indomiti sunt, & lege carēt [habitabunt in ea] hæreditate, quia vnà cum Iudæis fiunt Christi hęreditas: animalia habitabunt, & hoc nō per se, nec per suam dignitatem, sed [parasti] gratiam tuam [in dulcedine tua pauperi] afflicto & esurienti [deus] non vt dulcia putarent ea quæ mundus dat, sed ea quæ immittis quæcunq́ . ¶ Dominus dabit. Ostendit parationes, quas facit deus pauperi suo. Cōtinuatio, Parauit [dominus] scilicet [dabit verbum] id est, Euangelicam doctrinam [euangelizantibus] id est, prędicantibus [virtute multa] id est, magna constantia. Vel, euangelizantibus verbum, dat dominus virtutem multam , id est, confirmationem per miracula . Vnde in Euangelio, Domino cooperāte, & sermonem confirmante, sequētibus signis. ¶ Rex. Dominus dabit, scilicet, dominus ille, qui est [rex virtutum] id est, angelorum: virtutum dico [dilecti] id est, filii: filii dico [dilecti] qui diligitur à deo: & est vnum substantiuum, aliud adiectiuum . Cum dicit virtutes esse illius filii, ostendit eum esse æqualem patri: & aliam partitionē ponit. Verbum dabit [&] dabit etiam [diuidere spolia] id est, homines diabolo ereptos, ordinando eos diuersis ordinibus, scilicet, faciendo alios episcopos, & cætera , vt Petrus & alii, sanctos multos taliter ordinauerunt: diuidere dico spolia [speciei domus] id est, ad speciositatē domus, id est, Ecclesiæ dei: quia nisi domus dei esset diuisa, non esset pulchra, nec etiam esset corpus, de quibus Christus dixit, Cum fortis armatus atriū suum custodit, in pace sunt omnia quæ possidet, Si autem fortior illo superuenerit, scilicet, Christus, aufert & diuidit vniuersa spolia eius: sicut fecit Christus, qui armatum fortem, id est, diabolum, superauit, & eius spolia abstulit, scilicet homines. ¶ Si dormiatis inter medios. Ponit item alias apparitiones . Continuatio, Hoc dabit vobis: & hoc est, [Si dormiatis] id est, quiescatis à strepitu seculi [inter medios cleros] id est, inter duo testamenta , vt in sententiis diuinitatis delectemini [erunt vobis] vel sicut habet alia translatio [sustollēt vos pennæ] id est, virtutes, quibus ad cœlum possitis volare , tales quæ sunt [columbæ deargentatæ] id est, Ecclesiæ , quæ dicitur columba , propter simplicitatem : deargentata vocatur in hac vita, propter nitorem eloquii [& posteriora eius] id est, ea quæ sancta Ecclesia expectat post hanc vitam , erunt [in pallore auri] id est , similia auro: quia sicut aurum preciosius est cunctis metallis , ita ea quæ sancti in futura vita suscipient . Alia translatio habet, in virore auri: alia in specie, sed idem est: eius Ecclesiæ dico, existentis [dorsi oneri] id est, oneriferæ, quia fert onera, id est,

Mat.15. *Mar.16.* *Luc.11.*

id est, depressiones huius vitæ. Per cleros ideo diuinam scripturam intelligimus, quia cleros Græcè, sors Latinè: diuinam autem scripturam nullo humano arbitrio habuimus, sed sola sorte, id est, solâ dei electione habuimus. ¶ Dũ discernit cœlestis. Ponit alias apparitiones. Hæc dabit vobis dominus, & [dũ] id est, quia [cœlestis] id est, Christus [discernit] id est, disponit [reges] id est, sanctos prælatos, qui bene regãt & seipsos & alios [super eam] columbam, id est, Ecclesiam [dealbabuntur] illi qui sunt Ecclesia interius in anima cãdore virtutum [niue] id est, plus quàm nix alba sit. Habet alia trãslatio, super niuem. Vbi dicit super niuem, ostendit esse dealbationem illam incorporalem: dealbabuntur dico [in Selmon] id est, in vmbra, scilicet, in Christo, qui est nobis vmbra & refrigerium contra æstus huius seculi. Selmon nanque vmbra interpretatur. Incipit de tertia parte. Qui Selmon, id est, qui Christus [est mons dei, mons] dico [pinguis] de quo fluxit omnis spiritualis doctrina, qua animæ fideles impinguantur. ¶ Mons dico, & ipse idem Christus est [mons coagulatus] secundum illos quos lacte nutrit: etiam est [mons pinguis] secundum sapientes, quos solido cibo reficit: & conuertit se propheta ad illos: & quandoquidem Christus talis mons est, ergo vos Iudæi [vt quid suspicamini] vos aliquid esse ad cõparationem istius montis [montes coagulatos] id est, illos magnos viros: & hic reprehendit illos, qui dicebant Christum, Ioannem esse baptistam, vel Heliam, &c. ¶ Item commendatio Christi, Ipse etiam est [mons, in quo beneplacitũ est deo habitare] ita quòd [in eo] de quo Apostolus, Erat deus in Christo, mundum sibi reconcilians: dico habitat in eo [etenim dominus habitabit in finem] habitationis scilicet, ita quòd plus non possit habitare. ¶ Postquàm ostendit altitudinem Christi, ostendit quid inde proueniat Ecclesiæ. Continuatio, Iste mons est talis, & alii qui putabantur montes coagulati, sunt [currus dei] portãtes eum, quos ipse regit, sicut bonus auriga currum: currus dico [multiplex decẽ milibus] populis: per finitũ numerum intelligimus infinitum: & illa [milia] sunt [lætantium] ideo, quia [dominus] est [in eis] qui dominus est [in Sina] id est, in mandato. Per hoc notat, quòd dominus est illis, qui sua mandata custodiunt, qui etiam dominus est [in sancto] id est, in Christo: & per hoc notat, quòd ipsi in quibus habitat sint conformes Christo. ¶ Et per hoc sunt isti facti currus dei, quia tu deus [ascendisti in altum] ad literam [cepisti captiuitatem] id est, à diaboli laqueis tuos eripuisti, qui ad expressionem captiuitas appellantur, & [accepisti] à deo [dona in hominibus] id est, homines dona, sicut dicitur, Hic homo accepit dona in cyphis, id est, cyphos accepit. ¶ Et vere accepisti homines dona, quia etiam non credentes [etenim non credentes] accepisti [dominũ deum inhabitare] in hominibus, sicut gentiles, qui deum inter homines habitare non credebant.

Mat. 11. Mar. 6. 2. Cor. 5.

¶ Et quia tantam misericordiam dedit mundo, ideo ipse [dominus] sit [benedictus] id est, laudatus [die] nominato [quotidie] id est, assidue: et quasi aliquis diceret, Quare benedicis, quia scio quòd ipse ascendens, nos quoque ascẽdere facit: & hoc est [prosperum iter] id est, sine impedimẽto, scilicet, ne possint mundi obstacula impedire nos [faciet nobis, deus] de quo possumus esse securi:

curi:

curi:in hoc enim presenti dat nobis saluationes, scilicet, remissiones peccatorum: & hoc [salutarium nostrorum] & alias quoque saluationes, scilicet, iustitiam, &c. ¶ Ipse etiam est [deus noster] id est, noster creator: & est etiam [deus saluos faciendi] quia nõ tantum in hac vita saluat, sed etiam in æterna glorificatione saluabit. Hic incipit quarta pars. Cõtinuatio, Et ne aliquis diceret, Tu dicis quòd ipse sit deus saluos faciẽdi, sed hoc quoq; potest esse, cùm ipse fuerit mortuus, & sui etiam moriantur. Respondit, Bene dico quòd ipse est deus saluos faciendi, quia istius [domini domini] est [exitus mortis] id est, exurgens, exiuit de morte, & omnes suos educet de morte, cùm domini bis ponit, per vnũ fixum, id substantiale accipimus, per aliud exercitiũ dominii designamus: tanq̃ si diceret, domini dominantis. ¶ Veruntamen. Iste est deus saluos faciendi [veruntamen] iste [deus confringet] id est, annihilabit [capita] id est, mentes, vel erectiones [inimicorun suorum] & etiam cõfringet [verticem capilli] id est, extollentiam & eleuationem cogitationum, scilicet, cogitationes philosophorum, & profundas sententias eorum, & sectam hereticorum, de quibus eleuabantur & superbiebant: verticem dico [perambulãtium] id est, perseuerantium [in delictis suis]. Per capillos ideo cogitationes accipimus, quia sicut capilli adhærent capiti, sic cogitationes menti: bonæ autẽ cogitationes adornant mentem, malæ deturpant. ¶ Dixit dominus, Quosdam confringet, quosdam ad se conuertet: ita quòd alios faciet martyres, alios verò faciet prædicatores: & ad hoc confirmãdum, inducit dominum sic, [Dixit dominus] ego [conuertam] ad me aliquos [ex Basan] id est, ex confusione, vel ex ariditate: Basan nanque confusio vel ariditas interpretatur. Quosdam enim qui prius erant confusi in peccatis, vel ariditate iustitiæ, conuertit ad se deus: & etiam [cõuertam] ad me quosdam existentes [in profundo maris] id est, in profundo vitiorum. ¶ Vt intingatur, dicit propheta. Continuatio. Tu deus conuertes eos, & ita conuertentur [vt pes tuus] id est, conuersi ad te, qui te portant in se: qui pes prius intingebatur in delectatione huius vitæ, modo [intingatur in sanguine] id est, ducatur etiam vsque ad effusionem sanguinis: & [ex inimicis] tuis fiat [lingua canum tuorum] id est, fiant optimi prædicatores, & bene latrantes, & dei Ecclesiam defendentes, sicut canes circa dominorum suorum domos vigilant: & hoc non procedet [ab] eis, sed à te [ipso]. Alia enim translatio habet, teipso. Vel sermo potest dici conuersus sic, Dominus conuertet, & tu popule ita conuerteris, vt pes tuus, id est, affectio tua intingatur in sanguinem, id est, prona sit ad effusionem sanguinis: & ex inimicis dei fiat lingua canum tuorum, id est, peccatorũ tuorum, scilicet, qui sunt de gente & de consortio tuo: & hoc nõ à te, sed ab ipso deo erit. ¶ Viderunt ingressus. Pes tingetur in sanguine, lingua canum tuorum fiet ex inimicis, & hoc totum per hoc fiet, quia ô [deus] illi qui conuertuntur [viderunt ingressus tuos] id est, opera tua, quæ in mundo operatus es. Vel tui ingressus ideo dicit, quia deus prius alienus erat à mundo, sed per misericordiam suam ingressus est in mũdum: & vt determinet ingressus illos esse Christi, dicit, [Ingressus dei mei, regis mei, qui est in sancto] id est,

qui

qui habitat in dominico homine,ſcilicet,Chriſto:& hic aperte incarnationē inſinuat. ¶Præuenerunt.Per hoc conuertentur,quia viderunt ingreſſus dei: & per hoc etiam, quia[principes]id eſt,apoſtoli,qui ſunt principes in Eccleſia[præuenerunt]eos, quia prius credentes, ſe aliis fidei & bonæ operationis exempla dederunt:& hoc nō ſoli, ſed[coniuncti]id eſt,comitati multis[pſallentibus]id eſt,bene ad honorem dei operantibus:& ne aliqui crederēt, quod ſolis viris daretur gloria illa, ſicut quidam hæretici putauerunt,addit: erunt etiam illi principes[in medio iuuencularum]id eſt, mulierum, quas ideò iuuenculas vocat, quia à vetuſtate peccati innouātur per gratiam dei. Vel per iuuenculas poſſumus accipere communiter Eccleſias,quia per gratiam dei à vetuſtate peccati innouātur: iuuencularum dico[tympaniſtriarum]qui tympanizant deo per mortificationem carnis, & ſunt ſicut coriū mortuorū animalium. ¶In Eccleſiis. Incipit pars quinta. Continuatio, Principes præuenerūt,& cætera bona dedit,& propter hæc omnia vos fideles[benedicite deo in Eccleſiis]vbi eſt locus benedictionis: quia qui extra Eccleſiam ſunt,deum digne laudare non poſſunt: deo dico[domino]quia deus & dominus eſt: benedicite dico[de fontibus]id eſt,propter fontes,ſcilicet,propter ſanctos apoſtolos,qui nos ſpirituali doctrina reficiunt:fontibus dico[Iſraël]id eſt,procedentibus ex Iudæa,vel in Eccleſiis potatis de fontibus Iſraël.¶Ibi.Bene dico propter fontes,quia[ibi]id eſt, in Eccleſia, ſunt fontes,ſcilicet, Paulus & alii apoſtoli: & hoc eſt[ibi Beniamin]id eſt, Paulus, qui fuit de tribu Beniamin, id eſt,in adoleſcentia conuerſus. Vel[adoleſcentulus]ſcilicet, depoſita vetuſtate legis,in Chriſto innouatus: & hoc eſt[in mentis exceſſu]id eſt, in timore,quia per timorem conuerſus fuit. Nota duos eſſe exceſſus, Vnus exceſſus eſt,quando humana mens tranſcendit vſque ad ipſum deum, hæc mundana præteriens. Vnde Paulus, Siue excedimus mente, deo excedimus: & de hoc etiam exceſſu poſſumus & hic dicere, & Paulus fuit raptus vſque ad tertium cœlum. Alius exceſſus eſt, quando homo per timorem extra ſe rapitur. ¶Principes & duces eorum, qui ſunt in Eccleſia, ſunt [principes Iuda] id eſt, apoſtoli ſancti de tribu Iuda [principes Zabulon, & principes] de tribu [Nepthalim, duces ſunt eorum] & ideò ponit has quatuor tribus, quia de his fuerunt nati Apoſtoli. Beniamin interpretatur filius dextræ, Iudas, confitens: Zabulon,tabernaculum fortitudinis:Nepthalim,latitudo. Hæ interpretationes non ſunt hic neceſſariæ. ¶Manda. Et per iſtos tales [manda] id eſt, notifica [virtutem tuam] id eſt, potentiam tuam per mundum, & per iſtos [confirma hoc quod operatus es in nobis]fidem & charitatem, & ſpiritum ſanctum, incipiendo[à templo tuo] id eſt, à ſanctis tuis, in quibus tu habitas [quod eſt in Hieruſalem] quia in Hieruſalem ſpiritus ſanctus primum Apoſtolis fuit datus, & deinde per ipſos, & per miniſtros eorū datus eſt aliis hominibus. Et verè confirmabis, quia per hoc[reges]id eſt, ſeipſos bene regentes[offerent tibi munera]id eſt, ſeipſos & alios. Alia tranſlatio ponit hoc ſub optatione: offerantur munera. Vel ſicut alia litera habet: virtuti tuæ: ſecundū quod ita dicemus, Et quia huiuſmodi ſunt in Eccleſia,

Act. 9.
2. Cor. 5.
2. Cor. 12.

per quos poteſt perfici quod cœpiſti, ergo manda, id eſt, præcipe virtuti tuæ, id eſt,filio tuo,& per eum,& per miniſtros tuos confirma hoc quod operatus es in nobis. ¶ Increpa feras arundinis. Et vt offerantur tibi munera[increpa] id eſt,cõuince[feras]id eſt,hæreticos, qui laniant Eccleſiá dei,ſicut feræ oues: feras dico[arundinis]id eſt, conuerſantes inter arundines, ſcilicet, inter mobiles homines,qui cito poſſunt moueri à propoſito: tales enim aggrediuntur hæretici,nõ perfectos viros. Vel feras arundinis dicit,quia ſicut arundines in paludibus naſcũtur,ita hæretici in paludoſis ſententiis verſantur. Et neceſſe eſt vt increpes,quia[congregatio taurorum]id eſt,hæreticorum, qui ſunt ceruicoſi tauri,eſt[in vaccis populorũ]id eſt, in populis qui cito ſequũtur quod audiunt, vt vaccæ taurorũ: congregatio dico ad hoc facta[vt excludant eos, qui probati ſunt argento] id eſt, diuino eloquio ab illis quos vocauit vaccas, ſcilicet, vt faciant, ne illi inferiores ſequantur probatos viros. Vel[vt excludant]id eſt,diuidant à ſe eos qui probati ſunt argento: cum autem diuidunt ſe hæretici ab eis,manifeſtãt eos eſſe bonos,à quibus ſe ſeparant. Vnde Apo-
1.Cor.11. ſtolus, Neceſſe eſt vt veniant hæreſes, vt qui probati ſunt, manifeſti fiant. ¶ Increpa[diſſipa]ne conueniant in vnam voluntatem[Gentes] id eſt, hæreticos[qui volunt bella]id eſt,litigia cõtra fideles: & vere diſſipabis, quia[venient legati ex Aegypto] id eſt, aliqui cõuertentur ex ignorantia peccantes. Aegyptus enim tenebræ interpretatur, per quod intelligũtur ignorãter peccantes: ſed etiam nigri grauibus peccatis cõuertentur: & hoc eſt[Aethiopia] id eſt,nigri in peccatis. Aethiopia enim nigredo interpretatur,æthiops niger, [præueniet manus eius] Aegypti , id eſt , in dignitate ſuperabit operationes Aegypti[deo]id eſt,ad honorem dei: propter hoc dicit præueniet,quia quãto maioribus peccatis aliquis inuolutus eſt,tanto magis pœnitẽs dignum fructum facit deo. Alia tranſlatio habet, Aethiopia feſtinabit manus dare deo: & dicitur ex ſimilitudine, quia ſicut aliquis victus tẽdit manus ſuas victori, ſic Aethiopia, id eſt,nigri in peccatis, cognoſcẽtes ſe eſſe victos, dabunt manus ſuas deo victori ſuo . Vel, Aethiopia conuicta, deo præueniet manus, id eſt,vindictas dei. Bene dicit,præueniet,quia prius credent,q̃ deus vindicet ſe de eis . ¶ Quia ita conuertentur ad deum, ideò[regna terræ]id eſt, homines de omni regione terræ [cantate deo] voce & corde : &[pſallite]illi[domino] bona operatione . ¶ Pſallite deo. Incipit ſexta pars. Propter hoc pſallite, & etiam propter hoc, quia ipſe dabit vocem virtutis voci ſuæ[pſallite deo, qui aſcendit ſuper cœlum cœli]ad literam. Vel ſuper ſupremum ordinem angelorum[ad orientem]quia in Orientali parte, ad literam, quia in monte Oliueti, qui eſt in Orientali parte . Hieruſalem erat dominus quando aſcendit, & illud factum Chriſti hoc nobis ſignificauit,quod ipſe eſſet verus oriẽs,qui totum mundum illuminaret. Alia tranſlatio habet,ab Oriẽte. ¶ Ecce dabit. Ideò dico pſallite, quia[ecce]quaſi in manifeſtatione dominus iſte[dabit voci ſuæ]quæ in hoc mundo humilis fuit[vocẽ virtutis]id eſt,virtuoſam faciet vocem ſuam : quæ vox erit, cum venerit ad iudicium : qua voce omnia reſuſcitabuntur corpora : & ideò quia tantus eſt , quod dabit virtutem voci, vos

omnes

omnes[date gloriam deo]id est, ostendite eum esse gloriosum & dictis & factis: deo dico regnanti[super Israël]id est, super omnes videntes deum, quia [magnificentia eius]dei,scilicet,quod suos faciet magnos, scilicet impassibiles & immortales, erit[in nubibus]iam sanctis [& virtus eius] quia nihil poterit imperio eius resistere, sed omnia fient quæ voluerit : erit iterum [in nubibus] . ¶Mirabilis . Et quid per singula curram ? [Mirabilis erit deus in sanctis suis] id est, mirificos faciet eos: & non tantum in alia vita , sed etiam in hac vita: & hoc est [deus Israël ipse dabit virtutem] contra aduersa[plebi suæ, & fortitudinem] id est, longanimitatem perseuerantiæ : & ideò sit [benedictus deus]ab omni populo.

IN PSALMVM LXVIII.

Titulus. In finem pro his qui commutabuntur Psalmus ipsi Dauid.

SAluum me fac deus]. Psalmus iste conuenit Dauid significato, id est,Christo,qui hic loquitur:& dirigit nos in finem,id est, in Christum: Psalmus dico habitus pro his qui commutabuntur . In hoc enim Psalmo agit Christus de passione sua , propter quam deũ rogat pro liberatione hominum à malo huius vitæ,veluti cum dicit, Eripe me de luto,vt non infigar:& aliis plurimis locis:& alibi planè affirmat eorũ cõmutationem vbi dicit. Quoniam deus saluam faciet Sion, & ædificabuntur ciuitates Iudæ,& aliis locis. Commutabuntur enim homines in hac vita per passionẽ Christi,de vetustate Adæ ad nouitatem Christi: & tandẽ de corruptela ad incorruptionẽ. In hoc Psalmo materia est Christus, passus secundũ fragilitatem humanæ naturæ : & exequitur passiones suas per multas partes ipsius passionis, agitq; aliter hic de passione, q̃ in aliis fecit: quia hic inducit ipsam passionem vsque ad consummationem,cum dicit,Dederunt in escam meam fel,& in siti mea potauerunt me aceto. Habet quinque partes Psalmus iste.Modus,In prima parte petit saluari,& ostẽdit mala quæ sibi iniuste inferũtur à Iudęis. In secũda parte,quę incipit,Deus tu scis insipiẽtiã meã,& delicta mea à te non sunt abscondita: ostẽdit mala illa nõ esse illata sibi ex merito suo: & petit,vt illi qui vel viuẽtes sperãt in eo, vel qui ipsum mortui expectant,redimi nõ frustrẽtur.In tertia verò, quæ incipit,Ego verò orationem meam ad te domine:petit suos liberari à malitia huius vitę,per passionẽ suã. In quarta,quę incipit, Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum:ponit mala quę optat Iudæis prouenire pro sua passione:& tãtũ valet sua optatio, quãtũ si affirmaret.In quinta parte,quæ incipit,Ego sum pauper & dolẽs:ponit bona quæ eueniunt iustis de sua passione.Intentio est nos inuitare ad patientiã, sicut in aliis,vbi de passione agit, ¶Et incipit à petitione suæ liberationis sic [Saluũ me fac deus]ne me possint inimici retinere in morte:& opus est[quoniam aquę]id est,populi Iudaici[intrauerunt]id est,magis & magis mala inferendo accesserunt[vsque ad animam meam]tollendam,sicut aquæ quæ intrant in nauem sufficientes ad hominum submersionem . ¶Infixus sum in limo. Dico quòd intrauerunt ad animã meam tollendam,& tulerũt: & hoc est[infixus sum]id est, ita datus sum in potestatem eorum , quòd omnino de

corpore meo facerent quicquid vellent: infixus ſum dico [in limo] id eſt, in manibus Iudæorum, qui ſunt limus, id eſt, corruptio ſecũdum humanam naturam: limo dico [profundi] quia faciunt ſe profundos in nequitia ſua [& nõ eſt] illis [ſubſtãtia] id eſt, ſubſiſtentia, quia non potui eis ſecundum meam humanitatem reſiſtere. Vel, nõ eſt ſubſtantia ipſis Iudæis, id eſt, vera exiſtentia, quia non perſiſtunt, ſicut à deo creati ſunt. ¶ Veni in altitudinem. Non ideò ſum infixus, ꝙ non potui præcauere, ſed ſponte me obtuli: & hoc eſt [veni] id eſt, nulla coactione, ſed ſpontanea voluntate [in altitudinẽ maris] id eſt, inter Iudæos, qui dicuntur mare, propter amaritudinem vitæ: altum, propter ſuperbiam [& tempeſtas demerſit me] id eſt, ſeditioſa commotio eorum occidit me. ¶ Et de hoc non ſunt excuſabiles, quia ego clamaui eis, oſtendendo ea nõ eſſe facienda, quæ mihi faciebant: & hæc [clamans, laboraui] id eſt, multum clamaui: vel laboraui, quia multum clamando, nihil profeci: & tunc dicitur aliquis laborare, quando non poteſt, quod intendit, proficere: & [fauces meæ ſunt factæ raucæ] id eſt, ſimiles rauco: quia ſicut raucus nõ intelligitur, ſic nec ego intellectus fui: & [oculi mei defecerũt] in morte: vel, oculi, id eſt, apoſtoli [defecerunt] id eſt, dubitauerunt, ſcilicet, fugerunt in morte domini: & hæc omnia mihi ideò euenerunt [dum] id eſt, quia [ſpero] non in lege, ſed in deo: vel [in deum meum] quia adhuc melius ab eo expecto. ¶ Multiplicati ſunt. Poſtquam oſtendit per ſimilitudines mala ſibi illata, oſtendit manifeſte. Ad hoc continuatur, Nec mirum ſi oculi mei defecerunt, quia inimici mei multi fuerũt & fortes: & hoc eſt [qui oderũt me gratis] id eſt, ſine cauſa, ſunt multiplicati [ſuper capillos capitis mei] id eſt, plures ſunt facti, quàm amici: qui dicũtur capilli, quia ita adhærẽt mihi, & ornãt me ſicut capilli ornãt caput. Vel, ſuper capillos capitis, ad literã, vt per hoc notet infinitos inimicos. ¶ Et non tantũ ſunt multi, ſed etiam [confortati ſunt] id eſt, fortes facti ſunt, cum viderunt ſibi cõuenire, quæ voluerũt [inimici, qui me perſecuti ſunt iniuſte] quia multa bona feceram eis: & [tunc] etiam in illa tribulatione [exoluebam] id eſt, pœnas ſoluebam, pro his [quæ non rapui] id eſt, pro peccatis, quæ non perpetraui. ¶ Deus. Incipit de ſecunda parte. Bene dico, quia [tu deus ſcis inſipientiam meam, & delicta mea à te non ſunt abſcondita] id eſt, ſcis me hæc pati non propter ea quæ ego feciſſem per inſipientiam meam, id eſt, per ignorãtiam, vel propter aliqua delicta mea, ſed propter peccata meorũ. ¶ Et quia non ex mea culpa patior, ideò ô [domine] illi [qui expectant te] id eſt, illi qui detinentur in inferno, qui expectant educi per me [non erubeſcant] id eſt, nõ fruſtrentur [in me] ſed habeant liberationem in me, quam expectant, & obtineant: tu dico [deus virtutum] id eſt, angelorum: quia certum eſt, quòd bene poteris facere. ¶ Et etiam illi [qui quęrunt te] id eſt, intelligunt te eſſe in me: illi dico [Iſraël] id eſt, videntes deum: quia niſi eſſent videntes deum, credere non poſſent, quòd deus eſſet in tam afflicto homine: illi tales [non confundantur] id eſt, pro ſui fruſtratione confuſi non ſint [ſuper me] id eſt, de me. ¶ Dico non confundantur, nec debent confundi, quoniam paſſio mea digna eſt, qua redimantur: & hoc eſt [quoniam propter te ſuſtinui

obprobrium]

obprobrium]vt cùm dicerent,Dæmonium habes,& similia,& etiam[confusio]facta de colaphis & sputis[operuit faciem meã] id est, ex omni parte circundedit me:veluti cùm dicerent, Prophetiza nobis Christe,quis te percussit? ¶ Exequitur passionem[Extraneus factus sum fratribus meis] id est, cognatis secundum carnem[&]etiam [filiis matris meæ] id est, synagogæ, qui mecum in synagoga legẽ audierunt, in qua possent cognoscere, me esse promissum redemptorem, sum factus[peregrinus]quasi ignotus, quasi non possem morari apud eos, nisi vna nocte tãtum. Synagoga dicitur mater Iudæorum,quia præceptis veteris legis pascebat eos. ¶ Et ideò factus sum peregrinus[quoniam zelus domus tuæ]à qua eieceram vendentes & ementes[comedit me] id est, vssit me interius : & hic notatur maxima affectio ipsius, quia ipse eiecit eos:& indignati erga eum,machinati sunt ei mortẽ[& obprobria] eorum in deserto te tentantium,& idola colentium: & hoc est[exprobrantiũ tibi]illa inquam obprobria [ceciderunt super me] quasi graue pondus. ¶ Et tunc ego me erga eos iratum non ostendi, sed[operui animam meam] id est, voluntatem meam[in ieiunio]id est,cùm essem ieiunus ab illis,id est,cum nõ possem mihi incorporare aliquos eorum. Vnde suprà,Humiliabã in ieiunio animam: & quòd eos ita patiẽter sustinui, quòd me sic operui[factũ est mihi in obprobrium]quia quanto eram apud eos humilior, tanto eis eram vilior. ¶ Exequitur passionem. Continuatio, Operui in ieiunio animam meam[& posui vestimentum meum cilicium]scilicet,tristitiam ostendi, faciens me similem illis,qui vestiuntur cilicio,scilicet,pœnitentibus. Nunquam tamen legitur historialiter,cilicio dominum fuisse indutum, sed semper in tristitia se habuit, & nunquam risit[& factus sum illis in parabolam]id est, de quo totã parabolam suam facerent. Vel, in parabolam, id est, in similitudinem,quia per similitudinem mei, aliis maledicebant. Vel locutus in parabolam, scilicet,non loquẽs eis alta secundum sapientiã meam,sed in similitudine,vt melius intelligerent. ¶ Item exequitur dicens,Illi etiam[qui sedebant in porta] id est,in compito, vbi multi conueniebant[loquebantur aduersum me]& illi[qui bibebãt vinum]id est,conuiuæ quicunque,scilicet, quicũque in his secularibus delectantes[psallebant in me]id est,deridebãt me. ¶ Ego verò orationem meam. Pars quarta,in qua Christus ostendit,quomodo inter tribulationes se habuerit,scilicet,ꝙ pro suorum liberatione orauit.Continuatio:illi in me psallebant[ego verò orationem meam direxi ad te domine]dicẽs: ecce [tempus beneplaciti deus]Beneplaciti dico,non in meritis hominum,sed[in multitudine misericordiæ tuæ]& quia iam ô domine tẽpus est, ideò[exaudi me in veritate salutis tuæ]id est,dando salutẽ mihi & meis, & per hoc verax appareas. ¶ Exaudi dico,scilicet[eripe me]id est,meos[de luto]id est,de peccato:non quin mei tangant illicitum,quia nullus potest esse sine peccato:sed [vt non infigar]id est, mei ex se peccatis nõ adhæreant : & non tantũ vt non infigantur mei ex se, sed[libera]etiã[me]id est,meos[ab his qui oderunt me] id est, ne per impulsionem aliorum ducantur in peccatum [&] libera etiam [de profundis aquarum]id est,à profundis illis nequissimis. Vel[libera meos

Ioan.7. Matth.26. Luc.22. Mar.14. Matth.21. Luc.19. Mar.11. Ioan.2. Psal.34.

de profundis aquarũ]id eſt,de proſperitate,in qua eſt facilis lapſus. ¶Ita ſcilicet libera, non quòd non habeant tribulationes,ſed ne demergãtur: & hoc dicit[non demergat me tempeſtas aquæ]id eſt, commotio populi in peccatũ ducendo: & ſi aliquando demergat aliqua tempeſtas, ô domine,deprecor, vt [profundum non abſorbeat me]id eſt, mei non deducantur in deſperationẽ. Vnde dicitur,Peccator cum venerit in profunditatem vitiorum contemnet: &[puteus] id eſt, profunditas nequitiæ huius mundi[nõ vrgeat os ſuũ ſuper me] id eſt, non deducant meos, quin quandoque poſſint emergere, etiam de deſperatione : hoc dicitur à ſimilitudine cadentis in puteum , qui ſi os putei claudatur,nõ poteſt egredi.¶Dico non vrgeat,ſed potius[exaudi me]id eſt, meos[domine]& ſecurus ſum quòd exaudies[quoniam miſericordia tua benigna eſt]id eſt,larga,quia nullum deſpicis clamãtem ad te: &[reſpice in me ſecundum multitudinem miſerationũ tuarum]quas exhibuiſti patribus an-
Dan.14. tiquis,ſicut Danieli in lacu leonum,& Noë in aquis diluuii,& cęteris. ¶Di-
Gene.7.8. co reſpice & hoc per me: & hoc eſt[ne auertas faciem tuã à puero tuo] id eſt, à me ſeruo tuo, ſicut alia tranſlatio habet. Se vocat puerum propter innocẽtiam: de quo ipſe in Euangelio,cum alium ſtatuiſſet in medio eorum:tamen
Matth.18. dixit, Niſi efficiamini ſicut paruulus iſte, non intrabitis in regnum cœlorũ. Ne auertas dico, ſed potius[exaudi me velociter]non differas meam reſurrectionem vſque in communem reſurrectionẽ [quoniam tribulor] & ideò hoc dico. ¶Ne auertas faciem tuam,ſed potius[intende animæ meæ]conſiderãs quanta innocẽtia tibi ſeruierim[& libera eam]& nõ tantũ propter meipſum libera me,ſed &[propter inimicos meos eripe me]quia nõ eſt dignum, vt inimici mei de mea afflictione gaudeant. ¶Et debes eripere,quia tu vides mala quæ mihi fiunt, propter quæ debes erga me ad miſericordiã cõmoueri: vnde dicit [Tu ſcis improperiũ meum] id eſt,cognoſcis, quàm turpia verba mihi
Luc.23. inferunt[&]ſcis[confuſionem meam]quam habebam, vt illi putauerũt,cùm
Matth.26. alios ſaluos facerem, & meipſum ſaluare nõ poſſem[&]ſcis[reuerentiã meã] id eſt,illa vilia quæ ego ſuſtineo,& reuerẽda, vt ſputa,colaphos. Alia tranſlatio habet,ignominiam vel verecundiam.¶Me vides afflictum,& etiam *illos* qui me affligunt,vnde debes ad indignationẽ contra eos commoueri: & hoc eſt[in conſpectu tuo ſunt omnes qui tribulant me]& illam tribulationẽ ſpõte ſuſtineo, quia[cor meum] id eſt, voluntas mea[expectauit improperium] in dictis[& miſeriam]in factis.¶Et ſuſtinui]id eſt,expectaui[qui ſimul contriſtaretur] id eſt, qui mihi condoleret, quod exigit natura, vt cum videant homines aliquem afflictum, condoleant ei[&]tamen[non fuit]qui condoleret [&] ſuſtinui [qui conſolaretur] me, tranſeundo ad meam doctrinam [& non inueni] aliquem qui conſolaretur me . ¶Et dederunt in eſcam meam fel, & in ſiti mea potauerunt me aceto] quoniam non dederunt aliam eſcam vel potum, niſi acetum cum felle mixtum: & hoc figura fuit: cum enim ipſe ſitiret ſalutem eorum , non habuit refectionem ex eis , ſed exhibuerunt ei amaros & diros mores. ¶Fiat menſa eorum . Pars quarta . Continuatio, Iudæi dederunt mihi malam eſcam, & malam eſcam dedit eis deus : & hoc eſt

[menſa

[mensa eorum] id est, scriptura eorum, quæ est eis proposita ad refectionem [fiat illis]Iudæis[in laqueum]vt per ipsam scilicet illaqueētur,& conuincantur, sicut hodie completum est in illis: nam Christiani eos per legem sæpissime errare conuincunt,& legis gladio legem obseruantes iugulāt:fiat[etiam] eis[in retributiones]quia pro lege quam non custodiunt,deus eis mala retribuit: & has retributiones exequitur[& in scandalum] id est, de eis habeant scandalum & offensionem, vel inter se, vel inter Christianos:& hoc [coram ipsis]vt ipsi bene cognoscant se errare:& bene Iudæi sciant gentiles legem suam habere,per quam ipsi ipsos Iudæos peccare conuincunt.¶Retributiones has scilicet[obscurentur oculi eorum]id est, ratio eorum[ne videant] id est, ne intelligant veritatem[& dorsum eorum]id est,ratio eorum, quæ dorsum dicitur,qa sicut dorsum hominis erectū est, sic ipsa ratio semper debet erigi ad cœlestia,sed[semper]est [incurua]in concupiscentia terrenorum. ¶Alia retributio,[Effunde]id est,abundanter immitte[super eos]ad cōpressionem eorum[iram tuam]id est,vindictam tuam,& illa grauis sit & diuturna[& furor iræ tuæ comprehendat eos]. ¶Item retributio.Continuatio,Effunde irā tuam,scilicet[habitatio eorum]id est,domus & agri,& vineę[fiat deserta]ab eis[& in tabernaculis eorum] id est,in celebribus locis eorum,vt in templo, & synagoga,& capitolio[non sit]aliquis eorum[qui inhabitet].Quòd dicit, inhabitet,& non per se habitet,notat quòd magna affectione habitant in locis illis.Hæ optationes sunt in eis completæ,in destructione Titi & Vespasiani.¶Hæc omnia mala ideo eis euenient[quoniam persecuti sunt]me filium tuum[quem tu percussisti] exponendo eum miseriis huius mundi, faciendo passibilem & mortalem [& super dolorem vulnerum meorum addiderunt] vulnerabant Christum,cùm ei nolebant credere,& inde dolebat, & super illum dolorem multa mala ei inferendo, dolores multos alios addiderunt.
¶Et quia malum mihi super malum addiderunt[super iniquitatem eorum] quam fecerunt in seruos missos in vineam, quia prophetas missos ad eos colendos occiderūt[appone iniquitatē]aliam scilicet, vt meipsum heredem vineæ interficiant,ad cumulū suæ nequitiæ[& non intrent in iustitiam tuā] id est,non conuertantur ad te.¶Alia retributio,[Deleantur]etiam[de libro viuentium]. Liber vitæ est præscientia dei, cui nihil asscribi vel deleri potest. Omnes enim in illo præsciti sunt,vel ad mortē,vel ad vitam, sed secundū iudicium humanum quidam dicūtur asscribi,quidam deleri,.Iudicamus enim quosdā, quos prius malos vidimus,si conuertantur,& bene operentur, ꝙ tūc in libro vitæ asscribantur:si autem qui prius boni reputati sunt,ad malū conuertantur, eos de libro vitæ deletos esse iudicamus: & secundum hoc dicit, Deleantur ipsi Iudæi de libro viuentium, scilicet, lex eorum, qui prius iusti reputati sunt, inutilis & damnosa appareat [& cum iustis] id est, Gentibus [nō scribātur]Iudæi,quia Gentes nouam legem recipiunt, per quod asscribi in libro vitæ iudicantur,Iudæi non scribuntur,id est, non recipiunt innouationem,quam saluandi accipiunt.¶Ego sum pauper. Pars quinta. Continuatio, Illis ita contingat,ego autem aliter mereor ad opus meorum, quia [ego sum

2.Cor.8. ſum pauper] pro eis iuſtis mundanis. Vnde Apoſtolus, Chriſtus cum diues eſſet, pauper pro nobis factus eſt[&]etiam ſum[dolés]de excæcatione humani generis, & per hoc promerebatur, vt ſui ſaluarentur: ſed tamen ô [deus ſalus tua]id eſt, filius tuus [ſuſcepit me] vſq; ad confeſſionem dei patris: & per hoc oſtendit potentiam, qua poſſit ſaluare ſuos. ¶ Et quia ſalus tua me ſuſcepit, ideo[laudabo] in meis [nomen dei cum cantico]id eſt, cum exultatione [& in laude]illa [magnificabo eum]id eſt, magnum & omnipotentem prędicabunt mei eum. ¶ Et]laus illa[placebit deo]ſuper omne legale ſacrificium: & hoc oſtendit per partem ſacrificiorum, cum dicit [ſuper vitulũ nouellum cornua producentem & vngulas] Allegoria huius talis eſt, licet hic non habeat locum. Per vitulum illum intelligimus populum innouatum: per cornua, munimenta Eccleſiæ, quibus ipſa mundana hæc contemnit: cùm dicit producentem, ſignificat ſanctos in munimentis ſemper procedere, id eſt, creſcere. ¶ Dico, quòd placebit deo ſuper vitulum, & hoc[videant]id eſt, intelligant [pauperes] qui de illis animalibus non poterant ſacrificia facere [& lætentur]ſciẽtes modo magis poſſe placere deo per iuſtitiam, quàm diuites per vitulos: & conuertit ſe ad ipſos pauperes: & ô vos pauperes hoc intelligentes [quærite deum, & viuet anima veſtra]vera vita. ¶ Et debent pauperes lætari [quoniam exaudiuit pauperes dominus, & vinctos]in peccatis, per quod viderentur repudiandi à deo[non deſpexit]dominus: vinctos dico [ſuos]id eſt, quærentes eum: & quàmuis ſint vincti in peccatis, tamen aſpirant ad eum. ¶ Pauperes exaudiuit, & etiã ſaluã faciet Sion: & quia res magna erat quam dicebat, præponit de hac re quandam admonitionem, vt omnis creatura laudet inde deum, & hoc eſt, [Laudent illum cœli]id eſt, cœleſtes[& terra, mare, & omnia reptilia in eis]. Homo rationabilis creatura laudet dominũ, & per hominem omnis creatura, quia ipſa ſubſtantia homini eſt cauſa, quare ipſe laudet dominum: quòd niſi homo ſaluatus eſſet, nulla res laudaret dominũ. ¶ Ideo laudent[quoniam deus ſaluam faciet Sion]id eſt, ſpeculantes, ſcilicet, Eccleſiam[&]illi ſaluati non erunt pauci, ſed per ipſos[ædificabuntur ciuitates]id eſt, Eccleſię[Iudę]id eſt, Chriſti, qui fuit de tribu Iuda. ¶ Et ibi inhabitabunt]homines, nõ ad horam, ſed [acquirent eam hæreditate]vt poſſideant eam in æternum. ¶ Et nõ vna ſolum generatio iuſtorum habitabit in ea, ſed per omnes ſucceſſiones[& ſemen]id eſt, ſequaces & imitatores [ſeruorũ eius] id eſt, prophetarum [poſſidebit eam]Sion: & oſtendit quos ſemen vocet, ſic [qui diligunt nomen eius]id eſt, dei[habitabunt in ea.]

IN PSALMVM LXIX.

Titulus. In finem Pſalmus Dauid in rememoratione, eò quòd ſaluum fecit eum dominus.

DEus in adiutorium meum]. Pſalmus iſte conuenit Dauid, id eſt, omni iuſto, quia hic loquitur quilibet iuſtus, Pſalmus dico habitus in rememoratione, habita de eo quòd ſaluum fecit eum dominus. Memor enim ſaluationis & beneficiorum, quæ deus contulit mundo, ſicut in alio Pſalmo oſtenſum eſt, ſecurus petit liberari, licet multa mala vrgeant.

vrgeant. Materia est quilibet iustus, qui loquitur. In prima parte petit liberari à malis instantibus, & inimicorum conuersionem. In secunda parte, quæ incipit, Exultent & lætẽtur: petit æterna beneficia, & reddit securum se cùm dicit, Ecce deus adiuuat me. Intendit nos securos reddere de æterno bono, quàmuis vrgeamur nos istis malis. ¶ Et dicit, [Deus intende] id est, intẽtum te præbe, conferendo gratiam [in adiutorium meum] vt ad superanda vrgentia mala me adiuues: cùm dicit, in adiutorium meum intende, ostendit se aliquid operari per arbitrium liberum, & petit diuinum auxiliũ ad cooperandum: dico intende [& festina ad me adiuuãdum]. ¶ Me adiuuabit, & hoc videntes [qui quærunt animam meam] vt tollant eam: & hoc proprie possunt dicere martyres [confundantur] de peccatis suis [& reuereantur] id est, timeant te iudicem. ¶ Et non solum hi quærunt animam meam, sed etiam hi [qui volunt mihi mala auertantur retrorsum] à proposito suo [& erubescãt] id est, conuersi habeant erubescentiam de malis quæ fecerunt. ¶ Et etiam illi [qui dicunt mihi] id est, ad meum dedecus [euge euge] id est, bene bene: cum vidẽt aliqua mala euenire, insultantes ei dicunt, Ecce apparet quòd non sit bonus: ipsi tales [erubescentes auertantur statim] id est, sine mora, vt eorum conuersio non moretur. Vel, qui dicunt, euge euge, applaudentes illis qui mala faciunt: vt si aliquis destruat ciuitatem, & dicãt ei, Ah quàm bene factum est, bene quidem. Vel eis qui hæc faciunt mihi, ad damnum meum, quia eorum iniquitas est damnum meum. ¶ Exultent. Ipsi auertantur, sed [omnes qui quærunt te] deum, & [exultent & lætentur] non in rebus temporalibus, sed [in te] solo. Exultant enim iusti in hac vita, securi ꝙ æternã vitam possidebunt [&] omnes [qui diligunt salutare tuum] id est, filium tuum, memores saluationis, collatæ sibi à deo per filium [dicant semper] corde, voce, & opere [magnificetur dominus] non quòd ipse in se possit magnificari, sed quia quantum ad ipsos magnificantes, quantò magis eum magnificant, maior semper & altior intelligitur. ¶ Dicant, dominus magnificetur, de se vero dicat vnusquisque: ego egenus bonis temporalibus, & pauper spiritualibus: & licet habeat aliqua spiritualia, non tamẽ sufficiunt ei. [Ego verò sum egenus & pauper] sed tamen hoc non impedit me, quia [deus adiuuat me] ad bene operandum, per quod sum securus de æterno bono: & hic aperte innuit se esse memorem beneficii, sicut in titulo proposuit. ¶ Et bene dico, quia deus adiuuat me, quia [tu es] ô deus [adiutor meus] ad bene operandum [& liberator meus] à malis: & hoc tantum restat mihi petere [domine ne moreris] sed fac quod facturus es, scilicet, duc me ad gloriam.

IN PSALMVM LXX.

Titulus. Psalmus Dauid filiorum Ionadab, & priorum captiuorum.

IN te domine]. Psalmus iste est Dauid, vel alicuius iusti, non tantum loquentis in persona sua, sed in persona iustorum omniũ temporum, filiorum est Ionadab, & priorum captiuorum. Legitur in historia, quòd Hieremias corrigens populũ Israëliticum, quòd non *Hiere.35.* obseruaret mandata dei, & prophetans eis, pro illa inobediẽtia, captiuitatem

futuram eis, filios Ionadab in exemplum proponebat, prædicans eis, quòd sicut illi mandata carnalis patris obseruabant, sic isti potius dei patris deberent obseruare mandata. Ionadab nanque qui spontaneus domini, vel populi interpretatur, sacerdos fuit deuotus deo, & iste correxit filios, ne vinum biberent, id est, delectationibus huius vitæ inebriarētur, & ne domos sibi ædificarent, sed in domo domini degerent, scilicet, intelligerent non habere se hic manentem ciuitatem, sed domino seruientes, ad superna tenderent. Intelligens autem Ezdras Dauid proposuisse hominibus contumacibus, & non seruantibus mandata dei sui, filios Ionadab, id est, iustos, obedientes deo, & sperantes in eo, dixit hunc Psalmum esse priorum captiuorum, id est, illorum contumacium, qui mandata dei non obseruant in hac vita: nō quòd de ipsis agatur in hoc Psalmo, sed quòd ipsis contumacibus proponuntur in exemplum filii Ionadab, id est, sperantes in domino, ad hoc, vt per exemplum eorum corrigantur. Priores captiui, dicuntur vitæ istius homines, de qua possunt exire captiui, sicut Iudæi exierunt de captiuitate Babylonica: secunda enim futura est, de qua nemo egredietur. Vel si sine, & , filiorum Ionadab, priorum captiuorum dicemus, sic potest intelligi, quòd filii Ionadab essent captiuati historialiter, non pro peccato suo, sed pro peccato aliorum: iuxta quod titulus ita legitur, Psalmus iste Dauid filiorum Ionadab, id est, sperantium in domino ipsorum: dico priorum captiuorum, id est, qui captiui sunt in miseriis huius vitæ, quæ captiuitas est prior, de qua exibunt filii Ionadab, id est, sperantes in domino: de secunda, quę futura est in alia vita, in qua non erūt filii Ionadab, nullus poterit exire. Materia est omnis iustus sperans in domino: & describuntur multa beneficia dei circa sperantes in deum. Modus, In prima parte liberari petit à malis, vt possit deum laudare. In secunda, quæ incipit, Ne proiicias me in tēpore senectutis: petit, vt sicut deus contulit sibi beneficia in iuuentute, sic faciat in senectute, vbi maxime opus est. In tertia, quæ incipit, Quæ fecisti magnalia deus, quis similis tibi? ponit gratiarum actiones de collatis beneficiis. Intentio est admonere, vt omnes spē suam ponant in domino, quæ notatur ibi, Domine spes mea à iuuētute mea.

¶ Et se sperantem in domino omnibus proponit, sic monēs alios, Nolite sperare in mundanis, sed sperate in domino exemplo mei, qui omnibus relictis mundanis: ô [domine speraui] & quia speraui [in te] licet videar confusibilis in hoc mundo [non confundar in æternum] quia quandoque manifeste obtinebo quod speraui: non confundar dico, sed potius ô domine [libera me] ne præualeat mihi ista tentatio [&] non tantum libera me, sed etiam [eripe me] ne aliqua mihi mala vltra eueniant: hæc ereptio iustorum est in morte, quando deus ad se iustum ducit, & hoc in iustitia: & quia nullus potest liberari vel eripi, secūdum propriam iustitiam, apponit, tua, scilicet [in iustitia] illa [tua] quæ semper habet misericordiam sibi adiunctam. ¶ Dico eripe: & quia merita mea nunq̄ essent digna, vt ad tuam peruenirent altitudinem, ideo domine [inclina aurē tuā ad me] .i. condescēde mihi per tuā clementiā [& salua me.] ¶ Libera me, ita scilicet [esto mihi in deum protectorē] liberans de periculis huius

huius vitæ [&] esto mihi [in locum munitum] in quo sum in securitate, vt deinceps nullus inimicus aggredi me audeat:& hoc erit in alia vita[vt saluũ me facias]& hoc respicit ad hoc quod dixerat:eripe me. ¶Ideo dico sis protector, quia ego non quæro refugium nisi à te, & hoc est [quoniam tu es firmamentum meum]id est,faciens me firmum:ad hoc respicit: in deum protectorem[& tu es refugium meum]ad hoc respicit,quod dixit:esto in locũ munitum. ¶Deus meus eripe me:cum petit liberari,notat necessitatem : modo determinat,à quibus petat liberari,sic dicens, O[deus meus eripe me de manu peccatoris]id est, de potestate diaboli[& de manu contra legem agentis, &]de manu[iniqui] qui licet non habeat legem scriptam , tamen per legem naturalem,quid sit æquum,quídve iniquum discernit,scilicet,quòd non deberet aliis facere,quod sibi nõ velit fieri.Hic notatur omne genus peccatorũ per habentes scilicet legẽ, & non habentes:vt Apostolus ait, Quicunque sine lege peccauerunt sine lege peribunt:& quicunque in lege peccauerunt,per legem iudicabuntur. ¶Quoniam tu es.Et tu debes eripere [quoniam ô domine tu es patientia mea]id est, fructus ille & causa propter quem ego sustineo: & etiam es [spes mea ô domine] id est, certitudo futuri præmii mei . Vnde Apostolus, Patientia operatur probationem,probatio spem, spes autem non confundit:spes dico [à iuuentute mea]id est,à tempore cõuersionis meæ:non dicit iuuentutem quantum ad tempus ætatis,sed iuuentutem iustitiæ,id est, fortitudinem per iuuentutẽ accipit:quę fortitudo in aduentu Christi,in sanctis Apostolis et martyribus patenter enituit.¶In te etiam confirmatus sum ex vtero]id est, dum adhuc essem in vtero Ecclesiæ . Vterum Ecclesiæ vocat præparationem illam,qua instruitur homo, cùm credere incipit , & antea in eo vtero nutritur,vt in lucem veræ cognitionis prodeat:&[tu]etiam[es protector meus]ex quo processi [de ventre matris meæ] id est , Ecclesiæ,scilicet, ex quo fui renatus de baptismate , & lumen veræ cognitionis accepi . ¶Et quia hæc omnia bona mihi fecisti [in te semper erit cantatio mea] id est , te solum laudabo:& quia te solum laudo,& mundum respuo,ideo [factus sum multis]amatoribus seculi[tanquam prodigium] quia putant me insanum & prodigiosum,cùm vident me te solũ petere , & suas sectas negligere,sed contra omnia obprobria eorum[tu]es factus mihi[adiutor fortis]. ¶Et ideo[repleatur os meum laude,vt cantem gloriã tuam] id est, gloriosum prædicem: & etiam[magnitudinem tuam] id est, beneficia tua , quæ mihi confers , quæ sunt causa quare te gloriosum ostendam:& hoc[tota die]id est,assidue.¶Ne proiicias me.Pars secunda. Dico tu es spes mea à iuuentute:& sicut non deseris in iuuentute,sic[nec proiicias me in tempore senectutis]& quid per senectutem accipiat,determinat cùm dicit[cùm defecerit virtus mea, ne derelinquas me]id est,quàmuis ad horam proiicias,permittendo esse in peccatis,tamen nõ derelinquas,id est,non permittas putrescere in peccatis. Proiecit deus Petrum,cùm permisit peccare:nõ dereliquit,cùm fecit pœnitere. Ecce qui modo loquebatur in persona viuorum iustorum fortiorum , modo loquitur in persona senum: & intelligit hic senectutem , cùm iam videtur deficere, &

Rom.2.

Rom.5.

charitas incipit frigescere, vt in hoc tēpore ante Antichristum. ¶ Ne derelinquas me: quia si dereliqueris, quanto debiliorem me viderint inimici, tantò grauius instabunt: & hoc est [quia dixerūt inimici mei mihi] id est, ad meum detrimentū, scilicet istud: deus dereliquit eum: & non solum imperiti inimici hoc dixerunt, sed illi [qui custodiebant animam meam] id est, magna calliditate insidiabantur animæ meæ, vt caperent eam, scilicet, diaboli & ministri eorum [consilium fecerunt] consentientes [in vnum] in eandem nocendi voluntatem. ¶ Dicentes] istud quod alii inimici [deus dereliquit eum] id est, nō curat eum, et ideo [persequimini] quasi illū qui non possit fugere [& comprehendite] tanquàm debilem, qui non possit resistere: & securi tenete [quia non est, qui eripiat.] ¶ Ipsi me derelictum putant, sed tu [deus ne elongeris à me] id est, ne diu permittas me ab illis tribulari, sed potius ô [deus meus respice in auxilium meum] vt possim hæc omnia superare. ¶ Me respice, & [detrahentes animæ meæ confundantur] id est, inueniantur inefficaces, ne possint me conformare sibi [& deficiant] id est, nō vlterius ausi aggredi me: dico confundantur, & multa [confusione sua cooperiātur] id est, tanta sit confusio sua, vt cooperiat eos, ita quòd conuertat eos: & non tantum confusione, sed [& pudore] de eo quòd deficiunt, operiantur vndique [qui quærunt mala mihi.] ¶ Illi operiantur confusione [ego autem] quicquid alii faciant [semper sperabo] in te [& super omnem laudem tuam] quam de mūdi creatione habes [adiiciam] aliam laudem, scilicet, de missione filii: & hoc est [os meum annunciabit iustitiam tuam] & subdit quid vocet iustitiam [salutare tuum] id est, filium, qui saluat sperantes in se, & iustificat, & hoc [tota die.] ¶ Propter hoc annunciabo iustitiam tuam, & salutare tuum [quoniam ego non cognoui literaturam] id est, calliditates huius vitæ, & artes. Hieronymus ponit literaturas, alia translatio habet, negotiationes: & ego iam [introibo in potētiam domini] id est, supernam domum, vbi ego cognoscam potētiam domini: & ego ipse potentiam acquiram, & deinceps nullus audebit me inquietare: & etiam ibi [domine memorabor iustitię tuę solius] id est, te solum intelligam iustum. ¶ Ideo memorabor, quia tu [deus docuisti me] vt nō appeterem literaturam, & prædicare filium tuum [à iuuentute mea] id est, ex quo incepi esse amator fidei [& vsque nunc] docuisti me, & ideo [pronunciabo mirabilia tua] id est, beneficia quæ contulisti. ¶ Docuisti, & [non derelinquas me] ô [deus] docere & conseruare [vsque ad senectam & senium]. Senecta est Ecclesiæ, quādo adhuc ipsa Ecclesia habet aliquid fortitudinis: senium est decrepita ætas, quod erit in Ecclesia in tempore Antichristi, cùm fortitudo ipsius Ecclesiæ penitus ferè extinguetur. ¶ Ne derelinquas dico [donec annūciem brachium tuum] id est, filium tuum [omni generationi, quæ ventura est]. Et donec annūciem [potentiam tuam] qua saluas hominem [et iustitiam tuam] qua iustificas omnes secundum meritum vniuscuiusque: annunciem dico, eundo agilitate mentis [vsque in altissima] id est, vsque ad cœlestes creaturas, scilicet, vsq; ad contuitum cœlestium, quòd ipsum deum & cœlestia cōtempler. Vel vsq; ad altissima, scilicet, vt pręedicem quasdam cœlestes creaturas esse redemptas

per filium. Legitur enim,ꝙ quidam angeli,licet non credamus,cõſentientes angelis cadentibus,peccauerunt. ¶Incipit pars tertia. Continuatio,Et bene debeo annunciare potentiam & iuſtitiam tuam , quia[quæ magnalia feciſti] ô[deus]infinita ſunt beneficia:vnde ſupra dixi:cantabo magnitudinẽ tuam, & quia hæc feciſti,ergo[quis ſimilis tibi?]nullus:nullus ſimilis tui dico,quia [quantas oſtendiſti mihi tribulationes] in ipſa rei experientia[multas]in numero[malas]in qualitate graues , & tamen[viuificaſti me]vera vita , quæ eſt deus:tu dico[cõuerſus] à priori ſtatu,qui fuit ante aduentum Chriſti,quãdo nullus viuificabatur [& de abyſſis terræ] id eſt,de profunditate peccatorum [reduxiſti me iterum] & iterum per baptiſmum, per pœnitẽtiam multoties. ¶ Et etiam mihi ſic reducto[multiplicaſti magnificentiam tuam]id eſt, multis modis magna & multiplicia beneficia contuliſti [& conſolatus es me] ſecurum faciendo de promiſſione æterni boni : tu dico[conuerſus]per mediatorem Chriſtum , ab ira quã habebas de peccato primi parẽtis erga humanũ genus.¶Probat ab affectu ſe eſſe conſolatum ſic:verè conſolatus es me[nam & ego confitebor tibi]id eſt,ad tuum honorem[veritatem tuam deus] id eſt, te veracẽ in promiſſis ſcilicet, ꝙ homines per filium tuũ hæreditatis æternæ ſecuritatem obtineant:confitebor dico[in vaſis Pſalmi] id eſt,in Pſalmis,qui ſunt vaſa. Per Pſalmos ſpiritualẽ vitam accipimus,quibus Pſalmis aliis exẽplum bene operandi propinatur, ſicut per vas aliquis potus: non tantum me dico cõfiteri in Pſalmis,id eſt,in contemplatiua vita,ſed ô[ſanctus Iſraël]qui ſanctificas omnem Iſraëlẽ, id eſt,omnẽ vidẽtẽ deum[Pſallam tibi in cithara] id eſt, in mortificatione carnis, ſcilicet, in actiua vita. ¶Confitebor in Pſalmis,& hoc cum exultatione:& hæc labia mea interiora,id eſt,affectiones animæ, quæ ad deum hiãt ſemper, ſicut[labia exultabũt,cum cantauero tibi]id eſt,laudauero te:& non tantũ labia, ſed[etiam]tota[anima mea quam]tu[redemiſti]vnde ipſa anima exultandum intelligit. ¶Et non ſolum anima,ſed etiam totum corpus: & hoc per quandã partẽ dicit,ſupponens[ſed & lingua mea]ex affectione cordis proferet[iuſtitiã tuã] & hoc[tota die meditabitur] ſcilicet,quãdo continua dies erit,ſcilicet,in iudicio:& quid intelligat die tota, determinat, dicens[cum]illi[qui quærunt mala mihi]in hac vita fuerint [cõfuſi]id eſt,erubeſcẽtes de peccatis[& reueriti fuerint]id eſt,timuerint ſententiam iudicis, hanc ſcilicet, Diſcedite à me maledicti in ignem æternum. *Matth.25.*

IN PSALMVM LXXI.

Titulus. Pſalmus Dauid in Salomonem.

DEus iudicium]. Tractatus iſte tẽdit in Salomonem,id eſt,in Chriſtum,qui verus eſt Salomon,id eſt,pacificus, qui poſuit pacem inter deum & hominẽ : quia in hoc Pſalmo Chriſtus eſt materia ſecundum vtranque naturã, diuinam ſcilicet, & humanã . Modus, In prima parte petit ei dari iudicium, & affirmat quòd habebit . In ſecunda parte,quæ incipit,Orietur in diebus eius iuſtitia: loquitur de regno,commẽdando ipſum regnũ multis modis. In tertia parte, quæ incipit,Sit nomẽ eius benedictũ:de commendatione ipſius regni. Intendit quidem nos admonere,

vt subiiciamur huic Salomoni. ¶ Vox Ecclesiæ, præuidentis Christum futurum regē, orat vt detur ei regnū, dicens, O[deus]pater[da regi]id est, Christo [iudicium]super homines[tuum]id est, sicut tu habes iudicium, ita da illi, vt ille habeat iudicare: & illi eidē[filio regis]id est, tui, qui solus rex es, & in veritate tua regis, da[iustitiā tuā]id est, iustū iudiciū, quia rex ille semper in iustitia iudicabit. Endiadis est, quia per diuersa idem dicit: quia iudicium scilicet, & iustitiā: & est endiadis, bis dictum. ¶ Iudiciū da dico, scilicet[iudicare populū tuū in iustitia]id est, vt iudicet vniuersum populū, scilicet, bonos & malos: tuū dicit, quia impii quoq; nihil possunt, nisi permissu dei[& pauperes tuos]da ei iudicare[in iudicio]iusto. Iudicat Christus etiā in hac vita bonos & malos: iudicabit tandem, quando separabit bonos à malis. Vnde Christus in Euāgelio dicit, Pater nō iudicat quenq̄, sed iudiciū omne dedit filio. Iudicat tamen pater non per se quidem, sed per illum ipsum, cui sua substantia vnita est. ¶ Dico da ei iudicium, & fac eum cognosci per totum mūdum per apostolos, & hoc est[mōtes]id est, sancti apostoli[suscipiant pacem]id est, Christū[populo]id est, ad vtilitatē populi, scilicet, vt ipsum notificent populo[& colles]id est, minores sanctis apostolis, altiores tamē populis, sicut beatus Martinus, & beatus Hilarius, suscipiant[iustitiā]id est, ipsum Christū, vt notificēt populo, Christus dicitur pax, quia ipse posuit reconciliationē inter deū & hominē: iustitia dicitur, quia deus ad se conuertentes iustificat. ¶ Iudicabit. Postulauit Christo dari iudiciū, hic affirmat, q̄ reuera habebit iudiciū. Cōtinuatio, Dico, da ei iudicium, & verè dabis, quia ipse[iudicabit pauperes populi].i. veros pauperes, remouēdo eos à malo populo[&]etiam[filios pauperū]id est, imitatores apostolorū[saluos faciet]& [calumniatorē] id est, diabolū, qui est iniustus accusator fratrū nostrorū[humiliabit deus]id est, opprimet. ¶ Hic cōmendat ipsum iustū iudicem: iste iudex iudicabit[&]iste iudex [permanebit cum sole]id est, semper vnitus cū deitate, quę deitas dicitur sol, quia illuminat omnē hominē vera cognitione[& ante lunā].i. ante Ecclesiā, quia semper erit in præsentia Ecclesiæ, vt semper Ecclesia recipiat ab ipso lumen, sicut luna à sole recipit. Per lunam intelligitur Ecclesia, quia deficit & crescit sicut luna: permanebit dico[in generatione]ista[& generationē]succedentē, id est, semper idē sunt in generationes generationū: vel cum sole, id est, quādiu sol erit, & firmamētū stabit: & fuit ante lunā, id est, anteq̄ mūdus fieret. ¶ Dixerat, iudicabit: & ecce de quo dixisset determinat, scilicet, de filio virginis: & hic manifeste incarnationē diuinitatis annūciat. Cōtinuatio, Dico iudicabit, & ipse qui iudicabit[descēdet]secūdū diuinitatē, in virginē: [sicut pluuia in vellus] ita suauiter sine omni strepitu, sine omni terrore. Hic mittit nos ad historiā. Deus præcepit Gedeoni, vt iret ad pugnā: qui cum timeret, quæsiuit signū victoriæ: & dominus dedit tale, quod posito vellere in area, si vellus complutum inueniretur, & area sicca, sciret se fore victorem, & ita factum est: adhuc enim timens, quæsiuit contrarium signum, vt area compluta esset, & vellus siccum fieret, & ita factum est, & fuit victor. Vellus prius complutū, significat Iudæos prius credentes, & doctrina dei complutos: area significat

Ioan. 5. *Ioan. 1.* *Iudic. 6.*

ſignificat gẽtiles,prius à fide aridos.Rurſus humida facta,ſignificat ipſos gẽtiles, poſtea ad fidem venientes: & vellus ſiccum, Iudæos, qui doctrinam domini noluerũt: ſicut dicit in Actibus apoſtolorũ Apoſtolus, Vobis fuit miſſum verbũ dei,ſed quia reſpuiſtis illud,ecce cõuertimur ad Gẽtes. Vel poſſu mus hanc ſimilitudinẽ expreſſius notare, ꝙ ſicut pluuia neq; corrumpit vellus cadens,nec etiam exiẽs:ſic nec conceptus, neque partus corrupit virginẽ: & iſte talis irrigabit totum mundũ per doctrinã ſuam : & inde dicit[& ſicut ſtillicidia]id eſt, aqua ſtillãs de cœlo:ſtillicidia dico[ſtillantia ſuper terram] id eſt,ſuper Gentes. ¶Orietur. Pars ſecũda. Ecce[in diebus eius]regis,id eſt, in tẽpore Chriſti[orietur iuſtitia] quia per eius aduentũ iuſtificabitur omnis iuſtus[& abundãtia pacis]id eſt,recõciliatio abundãs, quia per totum mũdũ erit, quia de omni parte erunt homines reconciliati deo: pax dico permanẽs [donec auferatur luna]id eſt,donec præſens Eccleſia auferatur,id eſt,fiat ſpiritualis,ſcilicet,immortalis,impaſſibilis:donec auferatur,id eſt,quãdiu mun dus erit: alia trãſlatio habet,ſuſtollatur. ¶Hic oſtendit amplitudinem regni [&]iſte[dominabitur à mari]Orientali[vſque ad mare]Occidentale[& à flu mine]id eſt,à Iordane[vſque ad terminos orbis terrarũ]id eſt,in circuitu totius orbis. Per flumen Iordanis,in quo Chriſtus baptizatus eſt,accipimus ba ptiſmum,per quem Chriſtus dilatatur per totum mũdũ. ¶Coram illo]rege [procidẽt Aethiopes]id eſt,nigerrimi in peccatis[& inimici eius terram lingent]& hæc terrena ſemper appetẽt, quæ ſunt cibus diaboli. ¶Reges Tharſis,& inſulæ].Tharſis exploratio interpretatur gaudii,vel cõtemplatio. Vnde dicit, Aliqui veniẽtes de exploratione gaudii,ſcilicet, poſtpoſitis gaudiis iſtius mundi,facientes ſeipſos bene regnãtes, carnalitatem ſuam vel alios offerent,quos ad eum cõuertent. Vel Tharſis,id eſt,contemplationis reges[offerent munera]& inſulæ quæ ſunt in medio maris,& ſunt terra ſicca. Per inſulas, quæ ſunt terra ſicca, & circundata mari, accipimus illos,qui ſunt ſicci à fluctibus mundi, nec coinquinantur à turbinibus huius vitæ, licet circunquaque tundantur à procellis huius mundi: &[reges Arabum & Saba]illius alterius regni[adducẽt dona]quod eſt completum in natiuitate Chriſti,cum illi reges,ſtella duce, Chriſto domino diuerſa munera obtulerunt. Vel, quia Matth.2. Arabes dicũtur eſſe ditiſſimi & abundãtes in diuitiis huius vitæ, Sabæi abũ dantes in odoribus,& aliis delitiis huius vitæ.Poſſumus ſic dicere:reges Ara bum,id eſt,qui dimiſſis diuitiis,& delitiis, & odoramẽtis huius vitæ, ſeipſos facientes reges, offerũt ſeipſos deo in munera: vel quia Arabia interpretatur humilitas,ſuccenſio Saba,intelligimus humiles, qui in ſe ſuccendunt omnia vitia, & ſic facti reges, ſe deo munera offerunt. ¶Et] propter hoc [eum] regem[adorabũt omnes reges]qui prius ſolebant adorari, id eſt,aliqui de omni genere regum : & etiam [omnes Gentes] quæ prius ſolebant ſeruire terrenis regibus[ſeruient ei]cœleſti regi. ¶Seruient dico, & merito[quia ipſe liberabit pauperem]verum[à potente]id eſt,à diabolo,cuius potentiam oſtendit il le,qui dicit,Cùm fortis armatus cuſtodit atrium ſuũ: & nõ dico pauperẽ,qui Luc.11. habeat aliquid ſubſidii,id eſt,liberationem: ſed illum[pauperem,cui nõ erat

 adiutor]

adiutor]id eſt, qui non poterat liberari, vel per liberum arbitrium, vel alio modo,niſi per ipſum Chriſtum. Vnde Ioannes in Apocal. Non eſt inuentus alius, qui librum aperiret, niſi agnus qui occiſus eſt. ¶Dico pauperem liberabit,& illi liberato[parcet]id eſt,non puniet ſecundum ſingula peccata, vel parcet[pauperi]quia nõ patietur eum tentari ſupra id quod poteſt[& inopi] etiam parcet, illi cui nullum eſt adiutorium, niſi ab ipſo[& animas pauperũ ſaluas faciet]tandem in iudicio,& poſt mortem. ¶Et per hoc,ſcilicet,ꝙ[redimet]pretio ſanguinis ſui:& hic manifeſte mortem Chriſti annunciat[animas eorum ex vſuris]id eſt, ex pœna quæ pro peccato datur[& iniquitate]id eſt,ab ipſo peccato[& nomen eorum]ſcilicet,ꝙ Chriſtiani ſunt,licet ante potentes huius mũdi contemnatur vt vile aliquid, tamen erit[honorabile corã illo]id eſt,in beneplacito illius. ¶Cõmendationes illius regis[& viuet]æternaliter. Vel,viuet, id eſt, mortuus reſurget[& dabitur ei de auro Arabiæ] id eſt,de præcipuis ſapientibus,vt Dionyſius & Paulus. Per aurũ Arabiæ,quod charius eſt alio auro,vnde intelligitur aurũ illius terræ eſſe optimum,intelligimus precioſos ſapientes[& adorabũt de ipſo ſemper]id eſt, propter ipſum, vt ſeipſum det eis,ſicut diceretur de auro,adorat,qui aurum poſtulat. Vel de ipſo,id eſt,iuxta ipſum, id eſt,ſecundũ hoc quod ipſe inſtituit orare,ſcilicet, cantabũt,Pater noſter: &[tota die]id eſt,omni tempore[benedicẽt ei]. ¶Ipſe etiam[erit firmamẽtum in ſummis montium]id eſt, apoſtolorũ, quos firmos faciet, & conſtãtes[in terra]vbi pauci poſſunt eſſe firmi,& vbi maximè opus confirmatione dei:&[fructus eius]id eſt,bona operatio,quam per eum faciũt ſui[extolletur ſuper Libanum]id eſt, candidationem huius mundi,quia longe digniora ſunt opera iuſtorum,quàm ſit quantacunque potentia huius vitæ:& illi remoti[de]hac[ciuitate]& ducti in aliam ciuitatẽ, id eſt,in ſupernã Hieruſalem[florebunt]facti immortales & impaſſibiles [ſicut fœnum terræ] quod eſt viride & floridum: accipitur fœnũ in mala ſignificatione, quia cito areſcit & tranſit,ſed nõ hic. ¶Sit nomen eius,Pars tertia.Quia facit ſuos florere, & hæc omnia bona confert eis, ideò[nomen eius ſit benedictum] id eſt, ipſe nominabilis[in ſecula]quod nomen debet benedici, quia[eius nomẽ] id eſt,ipſe nominabilis in ſecula[permanet ante ſolem]id eſt, ante mundi cõſtitutionẽ. ¶Et non ſolum ipſe erit benedictus,ſed omnes ſui per ipſum:& hoc eſt[& benedicentur in ipſo omnes tribus terræ]id eſt,aliqui de omni tribu,& per hoc[omnes Gentes magnificabũt eum]. ¶Et quia propheta intelligit ſe in ipſo eſſe benedictum,ex parte ſua benedicit deo.Cõtinuatio.Dico in ipſo benedicentur omnes tribus terræ, & ideò ipſe ſit [benedictus dominus deus Iſraël,qui facit mirabilia magna]id eſt, reparationem humani generis,& alia [ſolus]quia nullus alius poteſt ea. Vel ſolus,quia ipſe per ſe:alii verò ſi faciũt miracula,vt Petrus & cæteri,nõ per ſe tãtũ,ſed ex ipſo faciũt. ¶Et nomẽ maieſtatis eius]id eſt, quod ſua maieſtas .i. ipſe magnus dat,ſcilicet, Chriſtianũ nomen,ſit[benedictũ]permanẽs[in æternũ]ideò dico nomen maieſtatis,quia [maieſtate]id eſt,diuinitate[eius replebitur omnis terra]& hanc optationem ingeminat,quia rem valde deſiderabilem optat cum dicit[fiat fiat].

Apo.5. 1.Cor.10.

IN

IN PSALMVM LXXII.

Titulus. Defecerunt laudes Dauid, filii Iesse, Psalmus Asaph.

QVàm bonus Israël deus]. Psalmus iste ostendit deum iam nō dare cultoribus suis, vt solitus fuit, prospera, sed aduersa, quod intelligēs Ezdras prophetam intellexisse in hoc Psalmo, sic intitulauit laudes Dauid. Et ne per Dauid accipiamus Christum vel Ecclesiam, determinat generationem carnalem Dauid, cum dicit, filii Iesse: & per hoc dat nobis intelligere Iudaicum carnalem populū, quia Dauid secūdum carnalem generationem vnus fuit de carnali populo, cuius Dauid, id est, Iudaici populi laudes defecerūt: quia deus iam non dat suis temporalia bona, quibus solis carnalis Iudaicus populus laudabat eum: & vt certi simus, quòd iam deus non dat temporalia bona, quibus negatis, laudes deficiunt carnalis Iudaici populi, cōprobāt hoc testimonia fidelis synagogę, quibus firmius credendum est: quia prius ipsa synagoga laudauerat deum pro solis terrenis: & hoc dicit Psalmus Asaph, id est, fidelis synagogę: Asaph enim interpretatur, congregatio, & est ipsius prophetæ, vel alicuius fidelis de synagoga. Materia est ipsa fidelis synagoga. Modus, In prima parte ostendit se aliquādo errasse, visa prosperitate malorū. In secunda parte, quæ incipit, Ideò conuertetur populus meus hic: ostendit conuersionem suam ab hoc errore, & aliorum consimilium sibi. In tertia parte, quæ incipit, Veruntamen propter dolos: ostendit quòd non tantum per nouissima hominis prosperitas huius seculi esse mala consideratur, sed etiam per præsentia: quia & ipsos diuites in peccato præcipitant, & bonos inuidia eorum peccare faciunt. In quarta parte, quæ incipit, Quid enim mihi est in cœlo? ostēdit se verum intellectum habere, & iam nō temporalia, sed solum deum quęrere. Intentio est, cōpescere simplices, ne murmurent de malorū prosperitate, & bonorū aduersitate. ¶ Vidēs ergo quosdā simplices adhuc errare, iudicantes deum peruersum, qui malis prospera tribuat, & suis mala conferat: compescens eorum errorem dicit, O [deus Israël] qui tibi videtur ꝑuersus [quàm bonus] est, id est, infinite bonus est. Vel, deus Israël q̄ bonus est, quæ bonitas non apparet omnibus hominibus, sed [his qui recto sunt corde] id est, qui reputāt vtiliora esse aduersa in hac vita, q̄ ꝓspera. ¶ Hic incipit errorem suum exponere. Continuatio, Modo confiteor deum bonū esse, sed olim [pedes mei] id est, affectiones meæ [penè moti sunt] à deo: & non tantum voluntates, sed etiam opera penè recesserunt à deo, ad culturam idolorū: & hoc est [gressus mei] id est, opera mea [penè sunt effusi] id est, præcipitati. ¶ Ideò [quia zelaui super iniquos] id est, indignationē habui de iniquis [videns pacem] id est, tranquillitatem illorum [peccatorum]. ¶ Ideò habebant pacem [quia] in illis [non est respect us morti eorum] id est, non attēdunt mortē suam, quam si attenderent, & vnicuique quod reddatur in morte pro meritis, non haberent pacem & prosperi tatem huius vitæ, sed lugerent: & ideò non habent pacem & prosperitatem, quia [in plaga eorum] id est, in vulneribus vitiorum, non est [firmamentū] quia etsi deus aliqua infirmitate mouerat eos ad compunctionem, non tamen firmantur, quòd peccata eorum

prorſus ſanentur & confirmentur. Vel aliter: non eſt reſpectus diuinæ miſericordiæ morti eorum, id eſt, nõ dat deus eis aliquã tribulationem, per quam à morte animæ redimantur: vel ſi aliquam mittit aduerſitatem, non tamen eorum, ſed plagis eorum, id eſt, non dat talem quæ firmet eos ita, vt peccata prorſus deleantur, & anima in virtute propria reſtituatur. Loquitur de deo ad ſimilitudinem medici, qui cum prænoſcit ægrotũ non poſſe euadere, nihil ei prohibet: ſic deus quos morti præſcit prædeſtinatos, omnia facere cõcedit, & ab iſtius mundi proſperitate non retrahit. ¶ Verè non eſt reſpectus morti eorum, quia nulla medicina adhibetur eis: nam [nõ ſunt in labore hominũ] id eſt, rationabiliũ, vt vigilent, vel ieiunẽt, vel aliquid tale faciant [&] propterea [cum hominibus non flagellabuntur] ab illo qui flagellat omnem filium quem recipit. ¶ Et quia per ſe neque laborant, neque à deo flagellabuntur, & obtinẽt proſperitatem huius ſeculi [ideò ſuperbia tenuit eos] quaſi quibuſdã manibus, ne auferri poſſint: & ne reſipiſcant [operti ſunt] id eſt, inuoluti [iniquitate] quaſi ad proximũ [& impietate ſua] id eſt, blaſphemia quaſi ad deũ: ſua dicit, quia ex ſe, non ex deo habet homo nequitiam. ¶ Et non ſufficit eis eſſe malos in ſe, ſed etiã [prodiit] in aperto [iniquitas eorum, quaſi ex adipe] id eſt, ex ſuperfluitate diuitiarum, à ſimilitudine pinguis animalis, ſicut tauri, vt dent aliis exemplum ſuperbiendi, & depoſito omni timore [tranſierũt] humanum morem, tendẽtes [in affectum cordis] ſcilicet, vt impleretur, quod corda eorum deſiderabant. ¶ Et hoc non quaſi ex improuiſo fecerunt, ſed cũ magna attentione [cogitauerũt nequitiam] & adeò bona viſa eſt eis nequitia, quod [etiam locuti ſunt] id eſt, alios docuerũt nequitiã: & etiam [locuti ſunt iniquitatem] & hanc iniquitatem determinat poſtea [in excelſo] id eſt, in ſuperbia ſua. ¶ Ecce iniquitatem quam locuti ſunt, ſcilicet [poſuerunt in cœlũ os ſuum] ſcilicet, blaſphemias contra deum locuti ſunt [& lingua eorum tráſiuit] modum humanitatis, quàmuis illi eſſent [in terra] habitantes, in quo apparet maxima eorũ ſuperbia, vt cum in terra ſint, de deo altiſſimo loquátur ſuperbiam ſuam. Vel lingua eorum tranſiuit alios poſitos in terra, deterius q̃ alii terreni loquendo. ¶ Ideò conuertetur. Pars ſecunda. Hoc conſiderato, quia proſperitas eorum ducit in ſuperbiam, facit etiam loqui iniquitatem [ideò populus meus] id eſt, mihi conſimilis, de quo ego vnus ſum [conuertetur] ab errore, ne moueatur erga diuites malos proſperitate huius vitæ, vt ſit [hic] id eſt, in hac ſententia, in qua ego ſum: & poſtq̃ conuerſi fuerint [inuenientur in eis pleni dies] per effectum ſuum, quia erit in eis hoc, quod effectũ eſt in tempore gratiæ, id eſt, contemptus terrenorum, & appetitus cœleſtium. Vel dies pleni, id eſt, æterni, inuenientur in eis, & ſi modo non appareat, ſcilicet, quia habebunt æternitatem. ¶ Ponit vnde conuertãtur: illud, & dixerũt, reſpicit ad ſequens, vbi dicit: & dixi. Continuatio, Dico conuertetur, & neceſſe eſt eis, quia ante cõuerſionem [dixerũt: quomodo ſcit deus] & quomodo poteſt eſſe verum, quòd deus diſponat hæc terrena? ſcilicet, non diſponit [&] ſi diſponit, hoc eſt [ſi eſt ſcientia in excelſo?] ſcilicet, tũc deus iniuſtus eſt: ſed ponit defectiuam orationem, quia nimis aperta calumnia eſſet cõtra deum.

Hebræ. 12.

¶ Ideò

¶Ideo dico quòd deus vel non disponat,vel iniustus sit,quia[ecce]in manifesto est[ipsi peccatores, & abũdantes in seculo] quod videtur valde iniustum, quòd & peccatores sint,& prosperentur[obtinuerunt diuitias]quia si aliquis voluit eis auferre,non potuit. ¶Illi dixerunt [&] ego errans aliquando sicut ipsi[dixi]quandoquidẽ ita peccatores abundant diuitiis[ergo]ego [sine causa iustificaui cor meum]id est,voluntatem meam[& manus meas]id est,opera mea[laui]id est,purgaui [inter innocentes] vt essem de numero eorum. ¶Et]etiam sine causa[fui flagellatus]per disciplinam dei[tota die]id est,assidue[& castigatio mea]quam contra libidinem, & similiter contra cætera vitia refrenanda exhibui[in matutinis]id est,studiose: quia rem quam studiose facimus,in mane incipimus:fuit sine causa, id est,sine vtilitate . Potest etiam hæc litera legi suspensiue ita,ergo iustificaui cor meum sine causa,& similiter cætera . ¶Prius hoc dixi,sed postea cognoscens veritatem[dicebam , si narrabo sic]quòd sine causa homo cor suum iustificet,& opera mundet,& cętera,quæ dicta sunt, sine causa faciat, hoc conueniens sequitur, scilicet [ecce reprobaui]id est,reprobam iudicaui:vel à me separaui[nationem filiorũ tuorum]Abraham,Isaac,& Iacob,& aliorum. Vel aliter:dixerunt , aut deus nescit hæc terrena:aut si scit,iniustus est:& ad confutandam eorum sententiam ego dixi,Si deus est inscius vel iniustus,vt vos dicitis, tũc ego & quilibet alii boni frustra fuimus correctionem dei sustinentes:quia sicut dicit Apostolus, Miserabiliores omnibus hominibus sumus,si deus iniustus creditur. Et præter hoc inconueniens aliud inconueniens inde ostendebam,quia dicebam,Si narrabo sic,id est,deum iniustum vel inscium,ecce nationem filiorum reprobaui,vt suprà : quia scilicet Abraham & alios credidi non esse remuneratos: vel reprobaui,id est,sensi contra omnes filios dei.¶Et videbam hoc inconueniens ex sententia illa prouenire: ideo[existimabam]id est,cognoscebã,quod habet alia translatio[vt cognoscerem]quare impiis prosperitas, & bonis detur à deo aduersitas:&[hoc]cognoscere [est labor ante me] scilicet , superior me. Vel ante me,id est,quantum ad hęc præsentia. ¶Labor dico [donec intrem]agilitate mentis[in sanctuarium dei]id est,in consilium dei, id est, donec ego considerem , qua prouidentia deus hoc faciat malis,& hoc bonis, scilicet,quòd impiis prospera dat,iusto iudicio suo,ad eorum excæcationem:bonis verò mala,ad eorum purgationem . Vel donec in sanctuarium dei,id est, in sanctas scripturas,quæ de his omnibus rationes reddunt[&]etiam tandiu labor est,donec[intelligam]mente positus[in nouissimis eorum]id est,donec considerem futuras pœnas illorum,qui in his mundanis superbierunt: & gloriam eorum,qui in tribulationibus huius mundi fuerunt, ¶Verũtamẽ. Tertia pars.Dico labor est illam cognoscere,nisi per nouissima[veruntamen]per præsentia quoque potest cognosci , quia tu ô deus [posuisti eis] istas diuitias [propter dolos]id est,admodum dolosi , sub specie boni dás mala ad causam excæcationis:&[dum]etiam[alleuarentur] id est,in terrenis exaltarẽtur [deiecisti eos]excæcando:& quia quanto magis exaltantur in tẽporalibus,tanto magis in ruinam deiiciuntur : & ipsa eleuatio est eis causa ruinæ, ¶Bene

1.Cor.15.

dico

dico deiecisti, quia [quomodo facti sunt in desolationem] id est, quàm immoderate tibi sunt desolati, quãdo vel iuuenes perdũt bona huius vitę quę amauerunt, vel morientes [subitò defecerunt] morte, quia citius sperato moriuntur: & quia posset dici: similiter moriuntur & iusti, addit & ista [perierũt propter iniquitatem suam] cùm iusti viuant in æternum. ¶ Ita defecerũt [velut] deficit [somnium surgentium] quia sicut dormientes multas diuitias in somnis habent, euigilantes tamẽ nihil adinueniũt, & inania reputant quæ viderunt in somnis, sic mali in hac vita in somnio sunt, in morte euigilabunt, & cognoscent hæc esse inania, quæ in hac vita habuerũt: & vere peribunt, quia ô [domine in ciuitate tua] id est, in superna Hierusalem, tu [rediges imaginem illorum ad nihilum] id est, nõ habebunt locum in ciuitate tua, id est, quia in hoc mundo, qui est ciuitas diaboli & ministrorum eius, redigerũt imaginem tuam ad nihilum, scilicet, rationem suam, qua sunt tibi consimiles, id est, puritatem & innocentiam, & sibi nouas imagines fecerunt, alius in immũditia viuens, vt porcus: alius rapacitate viuẽs, vt lupus: & alii aliter. ¶ Ideo rediges ad nihilum [quia] nõ solũ prospera eorum nocuerũt illis, sed & mihi, qui tuus sum: & hoc est [cor meum] id est, voluntas mea [est inflammatum] inuidia erga eos prosperatos [& renes mei] id est, fortitudo animæ meæ, per quam debet ratio erecta esse, sicut homo per renes [sunt commutati] vt iam nõ contemnam terrena, sicut prius feceram, & ratio exigebat [et redactus sum ad nihilum] id est, ad appetitum terrenorum, quia appetitores mundi in conspectu dei nihil sunt [& nesciui] me redactum ad nihilum & me peccare. ¶ Sum] etiam [factus vt iumentum] id est, prorsus irrationabilis: & hoc [apud te] id est, in conspectu tuo, quia mihi videbar magnus philosophus [&] tamen licet aliquando deuiarem per appetitum terrenorum [ego] fui [semper tecum] & hoc per te. ¶ Qui tu [tenuisti manum dexteram meam] id est, rationem meam, ne à te recederet, conseruando. Tenet deus sinistram manũ hominis, quãdo eum in hac vita in prospera ducit [deduxisti] etiam [me] domine de virtute in virtutem: & hoc nõ meis meritis, sed [in voluntate tua, & suscepisti me] in domũ tuam non manufactam, in cœlis [cum gloria.] ¶ Quid enim. Quarta pars. Bene dico, suscepisti me cum gloria. Quid enim mihi] paratum [est in cœlo?] ineffabilis scilicet gloria, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, & cætera [& quid] id est, quàm vilissimum est illud quod [volui] mihi dari [super terram à te?] quia licet aliquando tẽporalia petiissem, tamen ego semper te habere volui. ¶ Prius volui terrena, sed ecce [defecit caro mea] quia carnalitas mea, quæ prius appetebat terrena iam defecit, mortificando sese [& etiam cor meum] id est, carnalis voluntas, quia iam nihil mortale appeto, & etiam [deus] est habitatio [cordis mei] & cum alii faciãt sibi partes diuitias huius mundi [pars mea deus] ducens me [in æternũ]. ¶ Ideo facio te partem ô deus [quia ecce] patens est [qui elongant se à te] per turpem & inhonestam vitam [peribunt] quia tu deus iam [perdidisti] dispositione tua [qui abs te] id est, sine te viuentes [fornicantur] cum dæmone, recedentes à vero sponso. Vel fornicantur, satisfaciendo suę voluptati, sicut fornicarii, qui tantum suam volunt explere

plere voluptatem. ¶ Illos fornicarios perdes, me autem non, quia [mihi est bonum] id est, delectabile [adhærere deo] obseruando mandata eius [& ponere in domino deo spem meam]. ¶ Ita adhærere [vt annunciem omnes laudationes tuas in portis]. Vel prædicationes, id est, omnes laudes tuas [in portis] id est, in publico vbi omnes audiant [Sion] id est, Ecclesiæ [filiæ] tuæ: Ecclesia filiæ comparatur, propter ornamenta, & propter filiorum fœcunditatem.

IN PSALMVM LXXIII.

Titulus. In finem intellectus Asaph.

VT quid deus repulisti]. Psalmus iste dicitur intellectus, quia aperit nobis rem valde obscuram, scilicet, destructionem templi dei, quod tamen nondum erat in tempore prophetæ: & destructionem ciuitatis futuram per Titum & Vespasianum: & hic talis intellectus est Asaph, id est, fidelis synagogæ, Asaph nanque cōgregatio interpretatur. Materia est ipsa synagoga, deplorans & condolens destructionem illius populi, quam videt futuram. Modus, In prima parte facit quandam conquestionem de destructione illius populi, & precatur deum vt eorum misereatur, ostendēs hoc ex Iudęorū meritis prouenisse. In secūda parte, quæ incipit, Deus autem rex noster: precatur, vt sicut deus fecit misericordiam mūdo, multa quoque mirabilia, sic faciat etiam ipsis Iudæis. In tertia parte, quæ incipit, Ne tradas bestiis: orat deum, vt quicquid faciat de aliis saltem pauperum & confitentium sibi misereatur. Intentio est, hortari, vt compatiamur malis aliorum, quia hic est quidam gradus charitatis. Vnde Apostolus ait, Gaudete cū gaudentibus, flete cum flentibus. ¶ Et ponit conquestionem sic dicens, O [deus repulisti] partem tuam [in finem] scilicet, in finem repulsionis: quia cum aliquando repulisses eos ad tempus in aliis captiuitatibus, hæc repulsio est irrecuperabilis, quia nunquam in loco isto Iudæi vlterius dominabuntur, nec vlterius reparabuntur, vsque in finem seculi. Repulit eos deus, quando non defendit eos sicut solebat, & permisit destrui à Romanis. In interrogatione notat conquestionem, quasi diceret, Doleo de illorū tanta destructione [vt quid iratus est furor tuus?] id est, quare iratus es vsque ad furorem? scilicet, vt grauissimas & diuturnas pœnas eis inferas [super oues pascuæ tuæ] id est, super populum tuum, quem reficiebas lege tua, sicut oues reficiuntur in pascuis: & hic per beneficia quæ deus eis contulit, incipit captare beneuolētiam erga illos. ¶ Noli domine repellere, sed potius [memor esto congregationis tuę] quā congregasti in Aegypto [quam] congregationem tu [possedisti] tibi famulantem [ab initio] id est, à tempore Abrahæ, Noë, & Adæ, & aliorū. ¶ Item commouet deum ad misericordiam per alia beneficia. Propter hoc quoque debes esse memor, quia tu [redemisti] id est, liberasti de manu Aegyptiorum, & de aliis captiuitatibus [virgam hæreditatis tuæ] id est, hæreditatem tuam, scilicet, populum Iudaicum, propter quem fecisti multa mirabilia, sicut per virgam Aaron. Vel per virgam sceptrum regni possumus accipere, vt sic dicamus, Redemisti virgam hęreditatis tuæ, id est, populum quem tu regis in virga, id est, in sceptro regio: & præter cætera beneficia, tu ipse corporaliter visitasti Rom.12.

tasti

tasti eos,& habitasti inter eos:& hoc est [mons Sion in quo habitasti] ad literam:quia Christus corporaliter habitauit in Sion,id est,in Iudęa,cuius caput est Sion,Hebræa veritas non habet[in eo]. Potest tamen sic legi,Habitasti in Sion,non per seruos tantum ad vineam missos,sed propria persona habitasti in eo. ¶Postquam captauit beneuolentiam per beneficia, quæ fecit deus populo,captat beneuolentiam à persona aduersariorũ, ponendo superbiam eorum.Continuatio. Quia hæc beneficia fecisti populo tuo, ideo ô deus [leua manus tuas]id est,operationes tuas quæ fuerunt remissæ, cùm eos permitteres facere de ciuitate tua quod volebant: leua dico [in superbias eorum] id est,contra superbias, qui ciuitatem destruunt,& hoc facies [in finem] omnimode,id est,ita scilicet, quòd conuertantur, quia [quanta est malignatus] id est,quanto malo animo fecit[inimicus] ille Romanus populus[in sancto]loco, id est, in templo tuo. ¶Et cùm alii homines, qui mala solent facere, soleant compungi & dolere, isti[qui te oderunt, sunt gloriati in medio solennitatis tuæ] id est,in medio templi tui,in quo tua solennitas solebat celebrari. ¶Posuerunt]etiam[signa sua]id est, aquilas suas[signa]victoriæ suæ[& non cognouerunt]veritatem scilicet,quòd illa victoria sit ex te,sed sibi attribuerunt:posuerunt dico [sicut]solent poni signa [super summum]id est, super ianuas domorum, vel templorum [in exitu] id est, in compito. Tangit consuetudinem,quòd victores solent ponere super portam, vel super turrim signa sua. ¶Exaggerat eorum nequitiam, & etiam[exciderunt ianuas eius] templi, tendentes [in idipsum] id est, in eandem voluntatem destructionis [quasi] essent[in sylua]non quæ obseruaretur,sed quæ eorum voluntati esset exposita ad facienda ligna,& hoc dicit [lignorum] &[deiecerunt]id est, destruxerunt [eam] ciuitatem [in securi & ascia] . Ascia est ferramentum ad dolandas minutas sculpturas aptissimum. ¶Incenderunt]etiam [sanctuarium tuum igni]id est,templum tuum,deiicientes culmina,quę in altum ad honorem tuum erant ædificata[in terra]ita vt non remaneret lapis super lapidem[polluerunt tabernaculum nominis tui] id est, templum in quo inuocatum fuerat nomen tuum, faciendo ibi multa polluta. ¶Dixerunt]etiam [in corde suo]& non pauci, sed [cognatio eorum simul] cum illis [quiescere faciamus omnes dies festos dei à terra]id est, destruamus omnia, ne dies festi agantur in terra ista vlterius. Istam destructionem permisit nobis deus fieri ex merito nostro, quia nos [non vidimus] id est, non intelleximus [signa nostra] id est, nobis propositam, scilicet, visitationem, quam nobis fecit deus. Et hic ponit se synagoga in numero destructorum illorum,cùm dicit, non vidimus hæc signa, quia [iam non est propheta] apud nos, quem consulamus, sicut prius habebamus.Cùm enim prophetæ cessarent, signum fuit aduentus illius, qui fuit & finis & completio prophetarum [& amplius nos non cognoscet] deus, visitando per aliquem prophetam. Vel ita potest legi præcedens versus, de culpa Iudæorum. Continuatio. Licet deus tanta beneficia Iudaico populo contulisset, tamen non erit inclementia ipsius,si permittat eos destrui,quia ipsi dixerũt Iudæi in corde suo, id est,

sicut

ſicut dixerunt,ita in corde habuerunt:& non pauci de illis,imò cognatio illorum tota ſimul:quieſcere faciamus omnes dies feſtos dei à terra, ſcilicet,vt nullum feſtum celebremus ei.Nec debemus celebrare, quoniam nõ vidimus ſigna noſtra,quæ nobis promiſerat deus, id eſt, non oſtendit nobis aliqua ſigna,per quæ caueamus ab hoſtibus,ſicut ſolebat: & etiam iam nõ eſt propheta qui conſoletur nos,& cætera eodem.¶Ipſi ita peccauerunt, ſed ô[deus vſquequo]patieris illos permanere in peccatis:& hoc eſt, vſquequo [improperabit]tibi[inimicus]id eſt,Iudaicus populus : & vſquequo [iritat]id eſt,prouocat ad iram[aduerſarius]id eſt,Iudaicus populus [nomen tuum] id eſt, te nominabilem? erit hoc[in finem?]id eſt,erit omnimodo? Vel vſque in finem ſeculi,quando reliquiæ Iudæorum ſaluæ fient. ¶Et[vt quid]domine [auertis]ab eis[manum tuam]id eſt, operationem tuam, qua conuertas eos ad te: alia tranſlatio habet,faciem tuam[&]vt quid auertis[dexteram tuam]id eſt, Iudaicum populum? qui ideo domini dextera dicitur, quia per eos fecit deus multa mirabilia : ſicut per Dauid Goliam interemit, &c. [de medio ſinu tuo]id eſt,de vbertate miſericordiæ:quia qui remouetur à deo non eſt in miſericordia dei.Erit hoc vſque[in finem?]erit vtique in finem, quando Iudæi conuertentur ad Chriſtum,recipientur in ſinũ dei.Hęc figura fuit in Moyſe, qui extraxit manum de ſinu, & leproſam inuenit : & cùm iterum eam in ſinum repoſuiſſet, munda fuit : & hoc impletum eſt in populo Iudæorum, qui cùm remoueretur à ſinu dei, id eſt, à Chriſto, factus eſt leproſus in peccatis : cùm autem conuerterit ſe ad Chriſtum, mundabitur à lepra peccatorum.¶Deus autem. Pars ſecunda.Deus auertit modo manum ſuam,ſcilicet,ipſe[deus rex noſter]exiſtens[ante ſecula,operatus eſt ſalutem]id eſt,liberationem, & ante aduentum, & in ipſo aduentu Chriſti [in medio terræ] id eſt,in communi omnium hominum. ¶Tu confirmaſti.Dico operatus es ſalutem,quia[tu]deus[confirmaſti mare]rubrum, faciendo illud populo trãſeunti ſiccum,& ex omni parte,quaſi murum:& hoc[in virtute tua]id eſt in omni potentia tua.Poſita figura,ponit ſignificatũ ipſius figuræ, cùm dicit[capita draconum] id eſt, potentias & eleuationes dæmonum[contribulaſti] id eſt, ad nihilum reduxiſti [in aquis] baptiſmi : quia per aquas baptiſmi,homo exit à diaboli poteſtate. ¶Et[tu]etiam[confregiſti capita draconis]ſuperioris,&[populis Aethiopum]id eſt, illis qui prius fuerunt nigri in peccatis[dediſti eum]diabolum[eſcam]id eſt,refectionem : quia ſubtrahendo diabolo ſua membra,eis reficiuntur,cùm eos ſibi incorporant:vel ipſis tribulationibus reficiũtur,quas immittit eis diabolus . ¶Oſtendit etiam alias ſalutes, quas fecit deus in mundo,cùm dicit[tu]etiam[diſrupiſti fontes] id eſt, ſi aliquis fons impediebat eorum iter,tu diuiſiſti,vt facile pertranſirent[& torrentes]id eſt,ſi aliqua impetuoſa aqua impediebat tranſitum eorum, tu diſrupiſti,id eſt,per minimos riuulos[tu]etiam[ſiccaſti fluuios Ethan]terrę illius vt Iordanem, quem ſicco pede tranſierunt. Ethan interpretatur robuſtus, per quod intelligitur diabolus . Poſſumus & hoc intelligere ad allegoriam ita: fontes & torrentes Ethan, id eſt,inundationes vitiorũ, quas immittit diabolus,

Rom.9. Exo.4. Exo.14.

lus, tunc disrumpit deus, quando alleuiat peccata, etsi non penitus condonat: tunc siccat fluuios Ethan, id est, inundantiam vitiorum, quando penitus condonat peccata. Vel sic, Disrupisti fontes, quãdo in deserto de petra aquã eduxisti, & torrentes, sicut aquam illam quæ sequebatur eos per desertum. Vel hos fontes & torrentes, intelligimus prædicatores, qui refecerunt totum mundum prædicatione Euangelii: & per istos prædicatores tu siccasti fluuios Ethan, id est, inundãtiam peccatorum, quam immittebat diabolus. ¶ Tuus est dies] &c. totũ ad literam. Allegorice autem per diem accipimus sapientem, qui est illuminatus cognitione dei: per noctem, peccator accipitur, qui est in tenebris, per ignorantiam veri boni: qui peccator est tuus ô deus, quia eum ad te conuertis [tu fabricatus es auroram] id est, principium conuersionis, scilicet, illos, qui modo nouiter conuertuntur [& solem] id est, perfectissimos sapientes, qui alios possunt illuminare. ¶ Tu] etiam [fecisti omnes terminos terræ] id est, eos, qui se faciunt terminos & defensores Ecclesiæ cõtra diabolum, & ministros eius, sicut sunt sancti episcopi, & alii boni pastores [æstatem] id est, illos, qui sunt feruentissimi, sicut martyres [& ver] etiam tu fecisti, id est, temperatos, sicut sunt boni confessores: et [ea tu plasmasti] id est, principium eorum tu fuisti: quia nullus in eis quicquam fecit, nisi tu solus. Plasmatio enim est prima creatio. ¶ Memor. Et tu deus, qui hæc mirabilia fecisti [memor esto huius] id est, conuersionis Iudæorũ: quod iste dicit absolute, huius, alia translatio habet, huius operationis: & necesse est vt sis memor, quia [inimicus] id est, ille Iudaicus populus [improperauit] id est, obprobria dixit [domino] & hoc per insipientiam: & hoc est [& populus insipiens exacerbauit nomen tuum] id est, prouocauit te ad iram nominabilem. Cùm dicit per insipientiã eos peccasse, excusat eos, & dignos ostendit miseratione. ¶ Ne tradas. Tertia pars. Inimicus populus ita improperauit domino, sed ô domine quicquid facias de aliis [ne tradas bestiis] id est, diabolo & ministris eius [animam confitentium, & animas pauperum tuorum ne obliuiscaris in finem] id est, omnimode, quando remuneres eos, quia confitentes sunt pauperes, & ideo debes remunerare. ¶ Propter hoc non debes obliuisci, quia tu promisisti misericordiam confitentibus te, & hoc est [respice in testamentum tuum] id est, in sanctum Euangelium: & opus est vt respicias promissa, quia propter merita eorum non facies [quia] isti [repleti sunt] iniquitate [qui obscurati sunt] id est, excæcati sunt ab vsu rationis [domibus terræ] id est, corporali habitatione, & hoc excusat eos de sua cęcitate. ¶ Et ô domine [ne auertatur humilis] qui tibi supplicat, [factus confusus] si eum à te remoueris: nec debes tales à te remouere, quia [pauper] verus [& inops] qui nihil de se præsumit, sed omnia deo reputat, scilicet, humilis: isti tales [laudabunt nomen tuum]. ¶ Et propter hoc debes exurgere: & etiam propter hoc, quia causa tua agitur: & hoc est: ô [deus] qui hactenus videris dormisse, dum permittis inconuersos Iudæos nunc [exurge, iudica causam tuam]. Causa enim agitur contra deum, quando Iudæi improperant deo: hanc iudicabit ad commodum suum deus, si de blasphemis faciat laudatores: iudica dico causam, scilicet [memor esto

improperiorum

improperiorum tuorum]ſcilicet quæ tibi obiiciunt Iudæi:& hoc quidem faciunt per inſipientiam:& hoc ſubdit, eorum improperiorum dico[quę ſunt] tibi[tota die ab inſipiẽte]populo. ¶Et[ne obliuiſcaris voces inimicorũ tuorum]id eſt,voces & preces quas fundunt illi ad te, qui quondam fuerunt inimici tui. Alia tranſlatio habet,quærentiũ te: & nõ debes obliuiſci,tum propterea,quia iſti inimici facti amici,clamant ad te: tum etiã propter hoc, quia inimici tui, ſcilicet, Romani, ſuperbè agunt contra illos: & hoc eſt[ſuperbia eorum qui te oderunt,aſcendit ſemper]creſcendo magis & magis.

IN PSALMVM LXXIIII.

Titulus. In finem ne corrumpas Pſalmus cantici Aſaph.

COnfitebimur].Pſalmus iſte eſt cantici Aſaph,id eſt,fidelis ſynagogæ quæ in hoc Pſalmo loquitur,monens ne corrumpas,id eſt,ſi habes fidem,vel aliquod bonum,ne corrumpas illud: & per hoc dirigens in finem, id eſt,in Chriſtũ . Pſalmus cantici,ideò Pſalmus iſte dicitur,quia magnam nobis proponit exultationem: quia Chriſtum inducit iudicaturum,& impios damnaturum, & iuſtos remuneraturum,vbi dicit:& omnia cornua peccatorũ confringã,&c. Materia eſt Chriſtus & homo,iudex omniũ. Modus,In prima parte loquitur ei ſynagoga,oſtendẽs eum talem,cui omnis religio debeat exhiberi. In ſecunda parte inducitur Chriſtus loquens, & reſpõdẽs ſynagogæ:& in verbis ſuis poſſumus intelligere,eum deum & hominem,iudicẽ omniũ:& iſta ſecunda pars incipit ſtatim vbi dicit, Cum accepero tẽpus.Intentio eſt admonere ne corrũpas.¶Et dicit ſynagoga,O[deus] nos[cõfitebimur tibi]peccata noſtra:& quia ſecurũ ſe credidit,vt permaneret in cõfeſſione,ingeminat[cõfitebimur]perſeuerãter [&] poſt cõfeſſionẽ[inuocabimus nomen tuũ]vt nobis peccata relaxes,& in nobis habites:recto ordine procedit, quia vbi non inuocat, digne narrare non poteſt. ¶Et poſtquam inuocauerimus[narrabimus mirabilia tua]ſcilicet, de creatione mũdi,de reparatione generis humani : & cum hoc iterũ recto ordine procedit, quia qui non inuocat,digne narrare nõ poteſt. Vnde dicitur, Non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris.Hic notatur in his verbis ſynagogæ omnis religio.Cum accepero tempus.Pars ſecũda.Et ita reſpõdit Chriſtus inuocãti ſynagogæ,Tu dicis,confitebimur,& certè bono tuo:quia[cum ego accepero tempus]id eſt,opportunitatem iudicãdi[iudicabo iuſtitias]reddẽs tibi pro merito tuo, & aliis ſimiliter. ¶Dico cùm accepero tempus, quia opus eſt vt differã, quia homines ſunt corrupti, & oportet præſcitos per miſericordiam præparare: & corruptionem hominũ oſtẽdit, dicẽs [Liquefacta eſt terra] id eſt,ipſum elemẽtũ eſt liquefactũ,& corruptũ[& omnes]homines liquefacti,& corrupti per peccata[qui habitãt in ea]quia ſecundũ corruptionẽ hominũ,ipſa elemẽta, quæ ipſis ſeruiũt,corrumpũtur. Terra enim fertilior,& aër ſalubrior fuit in tẽpore priorum patrũ,quod ex diuturnitate vitæ eorum poteſt cõprobari: homines ſcilicet liquefacti ſunt , ſed[ego] per miſericordiam dei [confirmaui columnas eius]terræ,id eſt,ſanctos apoſtolos, qui totius Eccleſiæ ſunt ſuſtentaculũ, & per illos acquirẽtur multi, qui digni erũt in iudicio remuneratione.

Eccle.15.

¶Cõfirmaui columnas, & per illas [dixi iniquis: nolite inique agere: & delinquentibus] cõtra præcepta mea, dixi hæc [nolite exaltare cornu] id est, nolite excusare vos de peccatis vestris: cornu enim, id est, superbia, exaltat, qui se de peccato suo excusabilem existimat, & iudicat. ¶ Et] nolite cornu vestrum] id est, excusationem vestram [extollere in altum] id est, contra deum, vt dicatis vos culpa creatoris esse peccatores, qui tales vos creauit: & quid intelligat p cornu extollere in altum, ipse exponit, cum dicit [nolite loqui aduersus deũ iniquitatẽ]. Nolite dico, ipse enim cognoscit quicquid vos facitis, quia nullo loco deest: & hoc est [quia] ipse non deest [neque ab Oriente, neque ab Occidente, neque à desertis montibus] ad literam. Vel per orientẽ allegorice sapientes & summos viros, quibus est ortus sol iustitiæ, possumus accipere: peccatores per occidentem, quibus idem sol occidit: per desertos mõtes, hæreticos, qui cùm mõtes se ostendunt, tamen à veritate remoti sunt & deserti: ideò dicit, quòd à nullo loco deest [quoniam deus iudex est] ille de quo ego ago, deus est: & quia deus est, ergo vbique est. ¶ Et quia iudex, est & iustus scilicet: vbi dicit iudicem propriè, & iustum intelligit: ideò [humiliat hunc] superbũ, etiam in hac, & tandem in alia vita [& hunc] id est, humilem [exaltat] multiplicando eum in virtutibus: & tandem verè exaltabit, cum eum perpetuo coronabit: & potest exaltare, & humiliare [quia in manu] illius [domini calix] est, scilicet diuina scriptura, de qua potantur multi, sicut de aliquo calice: calix dico [meri vini] id est, puri sensus, id est, spiritualis intellectus: calix dico [plenus mixto] id est, mixtura, quia continet & nouum & vetus testamẽtum, in quo vtroque testamento syncerus est, & merus, & spiritualis intellectus.
¶ Et] hunc calicem [inclinauit] id est, per misericordiam suam intelligibilem fecit [ex hoc] vase [in hoc] aliud vas: & hoc per simile dicit, scilicet, ex Iudaico populo, in gentilem populum: prius enim Iudæis, quàm Gentibus legem suam dedit: & licet sic inclinasset, tamen calix non est euacuatus: & hoc est [veruntamen fex eius] id est, reliquiæ eius calicis [nõ est exinanita] id est, euacuata: quia neque vsque ad reliquias potest exhauriri, neq; ipsæ reliquiæ possunt exhauriri: quia quanticunq; exhauriãt de diuina scriptura, tamen non minus habet ipsa spirituales intellectus. Per fecem non accipit turbidum aliquid, sed quasi solas reliquias, sicut in cypho merum vinum aliquãdo remanet. Et adeò non est exinanitum, quòd inde [bibent omnes peccatores terræ] id est, reficiuntur aliqui de omni genere peccatorum, scilicet, & Iudæorum, qui in fine potabunt: & Gentium, qui modo potantur. Vel fex eius, id est, legis, scilicet, carnales obseruantiæ, quæ fex dicuntur quãtum ad nouum testamentum, non prorsus est euacuata, quia adhuc seruant eam Iudæi, & hoc dicit, non est exinanita: & licet modo non sit exinanita, tamen quicunque bibent legem illam spiritualiter, omnes peccatores terræ, scilicet, tam Iudæi, quàm Gẽtiles. Vel per calicem possumus accipere diuinum iudicium, vt ita dicamus, Bene dico, hunc humiliat, & hunc exaltat, quia in manu, id est, in potestate illius domini, est calix, id est, diuinum iudicium: quod ideò calix dicitur, quia propinat inde deus vnicuique pro merito, sicut propinatur de

calice:

calice:calix dico meri vini,id est,quo propinatur merum vinum, id est,iustitia sanctis in hac vita,& tádem ęterna gloria,qui calix est plenus etiam mixto,id est, pœna, quą potabuntur mali: quia sicut in calice illo continetur remuneratio bonorum, sic & damnatio impiorum. Et illum calicem inclinauit ex hoc in hoc,quia per illum calicem & bonis bona,& malis mala propinat: & licet inde omnibus propinet,tamen fex eius, id est,pœna, non est exinanita, id est, nunquam exhausta est, sed omnes peccatores terræ bibent illam, id est, perpetuò punientur. ¶Ipsi bibent ex eo [ego autem annunciabo]id est,gaudebo,sicut alia translatio habet[in seculum]id est, quandiu durabit seculum:& etiam[cantabo]voce & opere[deo Iacob]. ¶Et] postquam hæc omnia fecero, veniens ad iudicium [confringam omnia cornua peccatorum]& dabo cornua iustis,qui modo non habét [&]illa[cornua iusti exaltabuntur]ineffabili gloriatione. Vbi dicit,accepero tempus,& confirmaui co lumnas eius:ostédit se esse hominem. Vbi dicit,quoniá deus iudex est:ostendit se esse deum & iudicem.

IN PSALMVM LXXV.

Titulus. In finem in carminibus, canticum ad Assyrios Psalmus Asaph.

NOtus in Iudæa deus]. Iste Psalmus Asaph, id est, fidelis synagogæ, habitus in carminibus, id est, in laudibus dei. Proponit enim nobis magnas laudes dei, dum dicit eum notum esse in Iudæa: & quòd ipse illuminat bonos,vbi dicit,Illuminans tu mirabiliter: & excæcat malos,vbi dicit, Turbati sunt omnes insipiétes corde, & dormierũt somnum suum:& ibi maximè apparet, vnde laudandus sit,cùm dicit:vt saluos faciat omnes mansuetos terræ:qui Psalmus est canticum,quia,vt dictum est, rem vnde nobis sit exultandum proponit: eam scilicet, quam prædiximus,in carminibus: canticum dico habitum ad Assyrios, id est,ad superbos Iudæos: Assyrii nanque,dirigentes interpretantur:& per Assyrios dominus populum suum pro peccato eorum flagellabat: & per istos tales Assyrios, merito Iudæi intelliguntur, quia & isti Iudæi superbi erant de sua lege, & Ecclesiam Christi persequebantur:& hos tales Iudæos hortatur fidelis synagoga,vt cum ipsa gaudeant de hoc nomine,quòd Iudęi dicũtur,& Christum confiteantur:quia nemo potest esse Iudæus,nisi in quo habitat Christus. Vel per Assyrios,qui dirigentes interpretantur,bonos Iudæos,qui se ad deum di rigunt, secundum interpretationem possumus accipere: & hos admonet fidelis synagoga,vt perseuerét in dilectione Christi. Materia est ipse Christus. Modus,In prima parte ostendit in quibus habitet Christus,& quòd à sua habitatione remoueat omnem potestatem inimici, cum dicit, Ibi confregit potentias, & cætera. In secunda parte, quæ incipit, Illuminans tu mirabiliter: ostendit quòd in hac vita bonos illuminat, malos excæcat: & tandem in iudicio damnabit impios, & saluos faciet bonos. In tertia parte, quæ incipit, Quoniam cogitatio hominis confitebitur: ostendit eum dignum,cui soli faciendum sit festum,& admonet nos,vt ei festum faciamus: & hæc est intétio.

¶Et ſic admonens ipſos Iudæos, dicit ſynagoga, O vos Iudæi[deus eſt notus in Iudæa]id eſt, omnibus qui confitentur Chriſtum natũ de tribu Iuda: quibus autem notus non eſt deus, ipſi non debẽt dici Iudæi: de tribu Iuda fuerũt omnes reges Iudææ, præter Saul[& in Iſraël magnum nomen eius]id eſt, in illis qui eum vidẽt, quia quanto magis inueſtigant de eo, tanto eſt illis maior: & hoc poteſtis ſcire ô vos Iudæi carnales, quia ſi nomen eius in vobis non eſt magnum, id eſt, ſi Chriſtum non honoratis, non eritis Iſraël. Vel ſi ad bonos Iudæos dicitur, ſic dicetur, Quãdoquidẽ notus eſt in Iudæis deus, & in Iſraël magnum nomen eius, ergo vos boni Iudæi perſiſtite, vt in vobis habitet, & creſcat nomen eius[& factus eſt locus eius]vbi ipſe cubat[in pace]id eſt, in illis, qui ceſſant à vitiis, & faciunt bona. Alia tranſlatio habet, in Salem: ſed tranſlator poſuit ſignificatum hic pro ſignificãte [& in Sion] id eſt, in ſpeculantibus deum, eſt[habitatio eius]in quibus ipſe non inuenit vllum offendiculum: & ideò vos Iudæi facite vos ſpeculantes, vt in vobis deus habitet.
¶Ibi]id eſt, in Sion, id eſt, in ſpeculantibus ſe[confregit]deus, id eſt, deſtruxit [potentias]diaboli: & eas per partes exequitur, dicens[arcum]id eſt, latentem impugnationem [ſcutum] id eſt, defenſionem iniquitatis: &[gladium]id eſt, manifeſtam impugnationem [&] vt omnia comprehendat, dicit [bellum] id
Nume.21. eſt, omnem impugnationem: ita confregit deus hæc vitia in ſuis, ſicut ad hiſtoriam cõfregit potentias Amorræorum & Iebuſæorum, vt populum ſuum in terram promiſſionis induceret. ¶Illuminas. Pars ſecunda. Continuatio, Dico confregiſti potentias, & tu bene potuiſti benefacere, quia ô[tu]deus[illuminas]fideles tuos cognitione veri boni[à mõtibus æternis]id eſt, per apoſtolos, qui æterni dicuntur, quia vita eorum manet in æternum: illuminas dico[mirabiliter]id eſt, per miracula. Vel mirabiliter, quia etiam ſi ſine miraculis fiat cognitio dei, tamen mirabilis eſt: quia quanto magis deus ab initio cognoſcitur, tanto potẽtior intelligitur. Vel ſi habeat, Illuminás, pẽdet conſtructio vſque, tu terribilis es: & te illuminante[turbati ſunt]non dico boni, ſed[omnes inſipientes corde]id eſt, appetitores ſeculi. ¶Et ipſi[dormierunt] id eſt, quieuerunt in gaudiis huius mundi, putantes eſſe bona hæc temporalia: & quia poſſent dormire, & ſtatim euigilare, addit[ſomnum ſuum]id eſt, continue: & ſicut euigilans nihil inuenit de diuitiis quas habuit in ſomnio, ſic [omnes viri diuitiarum]. Per diuitias non ſolum vſitatas diuitias accipimus, ſed etiam quælibet deſideria carnalia [nihil in manibus ſuis inuenerũt] id eſt, in poteſtate ſua: qui prius putauerunt eas diuitias ſemper ſufficere, & eas in ſua poſſeſſione habere. ¶Et hic excuſabiles oſtendit eos ab increpatione. Cõtinuatio. Dico dormierunt, & ô[deus Iacob ab increpatione tua]id eſt, dum eos tu increpares per prædicatores tuos[dormitauerunt]id eſt, dormierunt frequenter: quia quando terrebas eos, & videbant varia & inconſueta miracula, tunc commouebantur: his verò ceſſantibus, iterum dormiebant: dormitauerunt dico [qui aſcenderunt equos] id eſt, illi qui latè diſcurrunt
Exo.9. per deſideria ſeculi. Hic mittit nos ad hiſtoriam, cùm Moyſes miracula faceret coram Pharaone, dicebat ſe cito dimiſſurum filios Iſraël, cum autem

ceſſarent

ceſſarent miracula, & populus cœpit proficiſci, conſcendit in equos,& inſe- Exo.14.
cutus eſt populum dei. ¶ Et[tu]qui hæc facis in hac vita[terribilis es]futurus impiis in iudicio[&]tunc [quis reſiſtet tibi?] Nullus vtique [ex tunc ira tua]apparebit:quia quos in hac vita per miſericordiam differs punire,& inuitas ad pœnitentiam,illos tunc grauiter punies.¶ Bene dico,ira tua,quia tu [feciſti] id eſt, facies[iudicium]tuum[auditum de cœlo]per totum mũdum, cùm fiet vox in tuba dei, & in voce archangeli: & hoc propheta annunciat per præteritum, quia in conſilio dei iam viderat illud eſſe peractum:&[contremuit]id eſt,tremebit[terra]id eſt,terreni [& quieuit] id eſt, quieſcet, quia iam nullam habebit poteſtatem. ¶ Tremuit dico[Cum deus exurget in iudicio]& non tantum exurget, vt condemnet impios: ſed etiam[vt ſaluos faciat omnes mãſuetos terræ]. ¶ Quoniã cogitatio hominis confitebitur tibi. Tertia pars. Cõtinuatio. Et quia deus hæc omnia facit,ideò vos[vouete domino deo veſtro, & reddite]ideò dicit vouete, quia quædã ſunt, quæ non eſſent neceſſaria ad faciendum,niſi vouerentur,ſicut abſtinere ab vxore,à carne,& cætera:& ideò ſunt alliciendi homines vt voueant:vouete dico nõ alii, ſed[omnes qui in circuitu eius]exiſtentes,id eſt,in famulatu eius[affertis munera]iuſtitiæ & æquitatis, & cætera. Alia litera habet: qui in circuitu eius ſunt, munera afferent. Continuatio. Ideò debetis vouere & reddere, quia omnes qui in circuitu eius ſunt,afferent munera. ¶ Et quid debeamus vouere & reddere,oſtendit per præmiſſam cauſam.Cõtinuatio.Bene debetis vouere & reddere [quia tibi] ô domine [confitebitur cogitatio hominis, & reliquiæ cogitationis]id eſt, operationes, quæ poſt cogitationem relinquuntur[agent tibi feſtum diem]id eſt,oſtendunt te eſſe laudabilem. Feſtum celebrare, eſt à malis operibus ceſſare, & deo laudes debitas exhibere. Vnde dicit Auguſtinus, Male celebrat ſabbata, qui à bonis operibus vacat. Vel reliquiæ cogitationis,id eſt, recordationes quas ſemper homo habet pro peccatis: & quoniã hoc eſt,ergo vouete,& cætera. Vouere conſilium eſt,ſoluere autem vota præceptũ, id quod Moyſi authoritate probatur, Quod ſemel egreſſum eſt de la- Deut.23.
biis tuis, obſeruabis: & facies ſicut promiſiſti domino deo tuo. ¶ Vouete dico,domino deo veſtro,domino dico[terribili, & ei qui aufert ſpiritum principum] id eſt, vitam, ad literã: propter hoc dicit terribili[apud reges terræ] id eſt,apud omnes illos qui bene regunt ſuam terrenitatem.

IN PSALMVM LXXVI.

Titulus. In finem pro Idithum Pſalmus Aſaph.

VOce mea ad dominũ clamaui] Pſalmus iſte eſt Aſaph, id eſt, fidelis ſynagogæ, quæ hic loquitur,ſicut Dauid,vel aliquis de illo populo priori:habitus pro Idithum,id eſt,pro tranſiliente:vt ſicut ille tranſiliens eſt qui loquitur, ita faciat ſuos auditores tranſiliẽtes, id eſt,contemptis mundanis,cœleſtibus adhærentes,& hæc eſt intentio:Pſalmus dico, dirigẽs in finem. Ideò aliquẽ de prioribus patribus hic loqui dicimus, quia qui hic loquitur,deliberat an poſſit fieri ſaluatio hominis, de qua nullus fidelis dubitat,eorum qui poſt aduentum Chriſti fuerunt.Materia eſt

ipſa fidelis ſynagoga. Modus, In prima parte oſtendit ſe clamare ad deũ etiã in tribulatione: & quòd non velit conſolari his temporalibus, vbi dicit, Renuit conſolari anima mea. In ſecunda parte, quę incipit, Anticipauerunt vigilias oculi mei: deliberat, vtrum ſaluatio hominis poſſit fieri nec ne. In tertia parte, quæ incipit, Et dixi nũc cœpi, hæc mutatio dexteræ excelſi: oſtẽdit ſe ſalutis viam inueniſſe, & quod ipſa ſalus per filiũ dei fiat. In quarta parte, quæ incipit, Viderunt te aquæ deus, viderunt te aquæ & timuerunt: oſtendit mirabilia, quæ deus per filium in mũdo procrearit. ¶ Et ſic ſynagoga fidelis proponens ſe exemplum aliis, dicit [Ego clamaui ad dominum] vt eum obtineam, quia dominus eſt: & hoc [voce mea] quia ab hoc quod peto voce, non diſcordo opere: etiam [voce mea clamaui ad deum] & ad quem clamandum eſt, quia deus eſt [& intendit mihi] id eſt, benigne reſpexit. ¶ Et non tantũ in alio tempore, ſed & in aduerſitate: & hoc eſt [In die tribulationis meæ deum exquiſiui] quia cum poteſtas huius vitæ ſe mihi offerret, & proſperitas, ego inter omnia deum exquiſiui [manibus] id eſt, operationibus [meis] exquiſiui dico [nocte] id eſt, in hac vita: quæ ideò nox dicitur, quia in ea non habetur perfecta illuminatio: vel nocte, quando alii dormiunt: ita quod hæc mea inquiſitio eſſet [contra eum] id eſt, in pręſentia eius. Alia tranſlatio habet, corã eo [& nõ ſum deceptus] id eſt, non ſum ſpe mea fruſtratus, ſed experiẽtia edoctus, deum ſuos non derelinquere, & iuſtis æternæ vitæ præmia tribuere, neq; petentibus quippiam denegare. ¶ Deum exquiſiui, & in temporalibus nolui conſolari, id eſt, habere conſolationem: & hoc eſt [Anima mea renuit conſolari] paſſiuè, vel cõſolari ſe, ſcilicet, in iſtis temporalibus, ſed ſemper [fui memor dei, &] in illa memoria [delectatus ſum] percipiens magnam bonitatem dei [& exercitatus ſum] vt cognoſcerem quãta eſſet bonitas ipſius [&] in hoc [defecit ſpiritus meus] quia incomprehenſibilis eſt bonitas dei. ¶ Anticipauerunt. Pars ſecunda. Dico defecit ſpiritus, ſed tamen [oculi mei] id eſt, interior ratio mea [anticipauerũt vigilias] id eſt, plus q̃ alii ſoliciti fuerũt, ad inquirendam dei bonitatem: hoc dicit ad ſimilitudinem alicuius ſtudioſi, qui plus aliis vigilat, cæteriſq; diligẽtius cuncta inueſtigat: & in illis vigiliis [turbatus ſum] cognoſcens omne humanũ genus in peccatis teneri, ex inobediẽtia primi parentis [&] tamen [non ſum locutus] id eſt, nõ murmuraui contra deum. ¶ Ideò ſum turbatus, quia ego [cogitaui dies antiquos] id eſt, peccatũ Adæ, factum in antiquis diebus, ſed tamen econtra [annos æternos in mente habui] quia quod de promiſſa hominibus æternitate audiui, ſemper recordabar. ¶ Et meditatus ſum nocte] id eſt, tempore iſtius vitæ [cum corde meo] id eſt, cum ratione mea: quia ratio attendẽs dei miſericordiam, & quod deus hominem ad laudem ſuam fecit, humani generis ſaluationem iudicauit futuram: carnalitas autem videns hominem putreſcere, negabat reparationem futuram [& exercitabar] vt cognoſcerem, quid potius tenẽdũ ſit [&] vt melius intelligerem [ſcopebam ſpiritum meum] id eſt, omnem fecem terrenitatis eiiciebam à me: ſcopare enim eſt mundare: vel ſcopebam idem eſt, quod quidam dicunt, ſcrobebam, id eſt, cauabam, vt profundius poſſem de

deo intelligere. ¶ Meditatus sum ita dicens apud me, [Nunquid in æternum proiiciet deus] populum suum? [& non apponet, vt complacitior sit adhuc?] Placidus fuisse ostensus est superius, cùm mihi intendit: vt placitior erit cùm reparabit. ¶ Aut abscidet ipse suam misericordiam in finem?] id est, omnino, quòd nulla scilicet maior abscissio sit, vt remoueat eum à bonis, & à malis: & faciet hoc ipse [in generatione & generationem?] id est, omni tempore. ¶ Aut obliuiscetur misereri deus] qui prius consueuit facere misericordias patribus nostris? [aut continebit in ira sua misericordias suas?] id est, pręualebit ira eius misericordię eius? iratum enim video eum pro peccatis, misericordem tamē cognosco. ¶ Et dixi. Pars tertia. Ego sic deliberaui [&] in hac mea deliberatione [dixi: nunc cœpi] id est, accepi quid inde tenendū sit. Vel, cœpi veram cognitionem inde habere, scilicet, video quādam mutationem, sicut in ariete immolato ab Abraham, intelligo humanitatē Christi immmolandā esse pro hominibus [& hæc est mutatio dextrę excelsæ]. i. Christi, qui est dextera dei patris, per quem operatur hanc mutationem: vt de peccato ad iustitiam transire faciat, & de mortalitate ad immortalitatem perducat. ¶ Et per hoc intellexi illam mutationem [quia memor fui operum domini] scilicet, quòd creauit hominem: & sicut eum per misericordiam creauit, sic intellexi, quòd eūdem per misericordiam reparabit: memor fui [quia] etiam in futuro [memor ero] vel vt alia translatio habet, omnium [mirabilium tuorum] quæ fecisti in mundo [ab initio] id est, à creatione cœli & terræ: & quia illa cognoui te fecisse propter laudē tuam, scio quòd homines saluabis: quia nisi illos saluares, nullam laudem haberes. ¶ Et non tantum memor ero, sed [etiam meditabor] id est, studiose inquiram [in omnibus operibus tuis] vt in cæteris operibus factis, intelligam etiam quia hominem saluum facias [& exercebor in adinuentionibus tuis] id est, præceptis tuis, quæ tu inuenisti. ¶ Deus in sancto. Ecce quod superius dixit: ecce nunc cœpi. Continuatio, Exercebor in adinuentionibus tuis, hæc inuētio quidem ô [deus via tua, qua venitur ad te, est [in sancto] id est, in Christo: & quia videt reparationem per Christum futuram, commendat eum cum exultatione, dicens [quis deus magnus, sicut deus noster?] Gentiles stulti putant statuas suas, vel lapides, deos esse, sed nihil est certe, quia [tu] solus [es deus, qui facis mirabilia]. ¶ Et quę mirabilia ostendit dicens, [Notam fecisti in populis virtutem tuam] id est, filium tuum, in quo tua virtus apparebit: & non tantum notificabis filium, sed [in brachio tuo] id est, in ipso filio [redemisti populum tuum] quem populum determinat, scilicet [filios Iacob] id est, Iudaicum populum [& Ioseph] id est, gentilem populum: qui ideo per Ioseph intelligitur, quia Ioseph in gentili populo, scilicet in Aegypto, cōuersatus fuit. Vel ad allegoriam. Per Ioseph, qui interpretatur accrescens, gentilem populum accipimus, qui accreuit ad cultum dei per Iudaicum populum. ¶ Viderunt. Pars quarta. Per hoc redemisti populum, quia ô [deus, aquæ] id est, Iudaici populi [viderūt te] id est, cognouerunt te per filium [viderunt te] iterum [aquæ] id est, gentiles [& timuerunt] pro peccatis, intelligentes te futurum iudicem [& abyssi] id est, illi profundissimi

fundissimi in peccatis[turbatæ sunt]à proposito suo.¶Et tunc fuit[multitudo sonitus aquarum]id est, populi sonuerunt, multis modis laudantes te de missione filii tui,& clamarunt pro peccatis:& sonitus ideo fuit,quia [nubes] id est, sancti Apostoli [dederunt vocem] prædicationes per orbem terræ. ¶Bene dico,vocẽ dederunt nubes, quia ô deus[sagittæ tuæ] id est, sententiæ tuæ transfigentes corda hominum[transeunt]ad homines de illis Apostolis: &[vox tonitrui tui]id est,comminationis de peccatis,est[in rota]id est,in circuitu totius mundi. ¶Et coruscationes tuæ] id est, miracula facta per ipsos Apostolos[alluxerunt orbi terræ]. Bene dixit,alluxerunt orbi,quia per hæc sunt multi illuminati,& cõuersi ad fidem.Per coruscationem possumus accipere præcepta viuendi[&]per ipsas coruscationes [commota est terra] id est, terreni,ad conuersionem[& contremuit] agendo pœnitentiam pro peccatis. ¶Et per istos Apostolos sic operantes[via]est[tua in mari]id est,in gẽtili populo,quia per hoc & tu venisti ad gentilem populum,& gentilis populus venit ad te:ad literam etiam completum est, quia dominus Iesus incessit super mare,& super mare fecit Petrum ambulare ad se[& semitæ tuæ]id est,arctiora præcepta tua,sunt etiã receptæ[in aquis multis] id est,in diuersis populis: & licet gentiles ad te ita veniant,tamen[vestigia tua]id est,signa iustitiæ tuæ [non cognoscentur]à Iudæis. ¶Quibus tamen multa fecisti miracula,quia [deduxisti]illum[populum tuum sicut oues]non quòd ipsi bonę oues essent, sed tu eras eis pius pastor[in manu Moysi & Aaron]ad literam: & per Moysen intelligimus omnem ducem,& per Aaron omnem sacerdotem,quẽ præfecit populo suo.

Exo. ferè per totum.

IN PSALMVM LXXVII.

Titulus. Intellectus Asaph.

ATtendite popule meus]. Psalmus iste conuenit Asaph,id est,fideli synagogę,quę hic loquitur:sicut Dauid prophetę,vel alicui similium:qui Psalmus dicitur intellectus,quia nõ tantum historialem, sed etiam in historia allegoricum cõtinet intellectum. Materia est, munera quę fecit deus priori populo,liberans eos ab Aegypto,& cætera quæ postea fecit eis vsque ad missionem filii:& per oppositum, ipsi Iudæi ingrati beneficiis dei,& semper contra deum murmurãtes. Partes Psalmi decẽ sunt. In prima parte ponit prologum, in quo facit eos attentos ad cætera quæ sequuntur.In secunda parte,quæ incipit, Quanta audiuimus:increpat duritiam Iudæorum,qui legem dei non receperunt,quàmuis deus per multa beneficia legem suam recipiendam eis indicasset.In tertia,quæ incipit,Coram patribus eorum fecit:enumerat mirabilia,quæ deus fecit populo suo,educendo eos de Aegypto per mare rubrum, & deinde in deserto:& contra hoc ponit etiam murmurationem Iudæorum. In quarta parte,quæ incipit, Ideo audiuit dominus & distulit:ostendit, quòd deus volens notificare potentiam suam,de qua ipsi increduli diffidebãt,omnes petitiones eorũ impleuit.In quinta parte,quæ incipit,Adhuc escæ eorum erant:ostendit vindictam,quam deus sumpsit de eis,propter duritiam eorum & incredulitatem. In sexta parte,

Exo. 14.

quæ

quæ incipit, Et dilexerũt eum in ore ſuo:quòd cùm ipſi Iudæi propter timo. rem vindictæ,fictè deum diligerẽt, ipſe tamen miſericordem ſe exhibuit eis. In ſeptima parte,quæ incipit,Quoties exacerbauerunt eum in deſerto:oſtendit quòd licet ipſi ſemper deum tentarent, tamen deus multis modis ad eorum liberationem Aegyptios percuſſit.In octaua parte,quæ incipit,Et abſtulit ſicut oues populum ſuũ,& perduxit eos:oſtẽdit q̃ benigne eos deus in terram promiſſionis induxit:& ex oppoſito, quòd Iudæi deum ſemper exacerbantes,ſemper tentauerunt.In nona parte,quæ incipit, Audiuit deus & ſpreuit:oſtendit vindictam, quam in terra promiſſionis ſumpſit de illis deus, & etiam de perſecutoribus eorum Philiſtæis.In decima parte, quæ incipit, Et repulit tabernaculũ: oſtendit quòd pręter cætera beneficia miſit eis deus Dauid regem,ſcilicet filium dei,qui innocentia & iuſtitia regeret eos,natum de tribu Iuda.Poſt hæc omnia,intendit admonere quoſcũque fideles, vt legem dei recipiant,& eam ſpiritualiter intelligant.¶Et inde monens eos, ſic incipit[Popule meus]id eſt,mihi conſimilis,fidelis ſicut ego[attẽdite legem meam]vt ſicut ego legem ſpiritualiter intellexi, & eam facio, ita & vos eam faciatis:& vt eã poſſitis intelligere,nolite ſuperbi eſſe,ſed[inclinate]id eſt, humiliate[aurem veſtram]id eſt,intelligẽtiam veſtram[in verba oris mei] . Modò maximè facit eos attentos ad ea quæ ſequũtur.¶Ideo debetis intelligere, quia ego[aperiam os meum]vobis,id eſt,ego multa loquar vobis: & hoc non tãtum in hiſtoria,ſed[in parabolis]id eſt,in huiuſmodi locutionibus,in quibus & aliud intelligitur,quàm literalis ſenſus[loquar]etiam vobis [propoſitiones]id eſt,illas obſcuras allegorias,quæ vix poſſunt intelligi,ſicut ſunt diuinationes illę,quæ problemata vocãtur: velut quod Samſon propoſuit Philiſtæis dicens,De comedẽte exiuit cibus,& de forti dulcedo.Cùm autem ex- Iudic.14. poſuiſſent illi,hoc eſſe dictum de fauo mellis, quod ipſe inuenit in ore leonis, propoſuit quandam parabolam reſpondens, Niſi in vitula mea araſſetis,propoſitionem meam non ſoluiſſetis:per vitulam, vxorem ſuam intelligens : propoſitiones dico factas[ab initio]id eſt, ex quo deus cœpit manifeſte operari in illo populo,fecit mirabilia, quæ fecit in Aegypto. ¶Quanta.Secunda pars.Ideo debetis attendere propoſitiones quas ego loquar, quia non ex corde meo,ſed ea quæ audiui & vidi loquor:& hoc eſt[quanta]id eſt, quàm magna,quàm infinita[audiuimus & cognouimus]eſſe vera,per ipſam impletionem[&]credendum eſt illis:audiuimus,quia[patres noſtri narrauerunt nobis].Cùm dicit,narrauerunt,oſtendit rem non eſſe fictam, ſed veram quæ narratur:& illa narratio non tantum fuit dictis,ſed etiam ſcriptis. ¶Et illa quæ narrauerunt,ſunt cognita ab omnibus per totum mundum : & hoc dicit[non ſunt occultata à filiis eorum]id eſt, patrum noſtrorum, ſcilicet omnibus nobis in populo Iſraëlitico ſunt manifeſta[& in generatione altera] id eſt,in gentili populo. ¶Dico patres narrauerunt[narrantes laudem domini]id eſt,quælibet opera dei,in quibus laudandus merito apparet deus, vt in incarnatione hominis,& ſimilibus[&virtutes eius]id eſt,illa,in quibus potentia dei apparebat,vt in diuiſione maris rubri[& mirabilia eius]vt manna Exo.14. Exo.16.

in

in deserto[quæ]omnia non tantum dixit vel promisit deus,sed[fecit].¶Hęc mirabilia fecit eis deus[&]postea[suscitauit testimonium in Iacob , & legem posuit in Israël]. Per legem accipimus prohibitiones , & instructiones vitæ: ipsam quoque legem testimonium vocat,secundam hoc quòd testatur nobis æternam hæreditatem,quam promittit nobis deus . Suscitauit propriè dicit, quia lex naturalis in nobis sopita fuit,ad quam suscitandam , deus dedit legem sciptam , quæ cum naturali quodammodo eadem erat : & cum deus multa beneficia promisisset populo illi,valde sunt increpandi,qui non receperunt legem illam . ¶Legem dico posuit in Israël , in qua lege[quanta] id est,quàm mirifica,& quàm infinita[mandauit patribus nostris, vt nota facerent ea filiis suis]id est,vt notificarent ea posteris,scilicet , non tantum Iudæis , sed [vt] etiam [generatio altera cognoscat]ea, scilicet,gentiles. ¶Filii qui nascentur. Ad hoc deus dedit legem , vt notificetur posteris nostris: & ita complebitur,quòd[filii,qui nascentur]de carnali progenie nostra ,sicuti sancti apostoli[exurgent]id est,non acquiescent istis temporalibus, sed cor suum ad dominum dirigent [& narrabunt filiis suis] spiritualibus. ¶Vt ponant spem suam]non in iustitia sua , vel carnalibus obseruantiis , sed[in deo , & non obliuiscantur operum dei]id est , non sint ingrati de beneficiis dei , sed per creaturas, & per beneficia sibi facta , intelligant ipsum creatorē [& mandata eius exquirant] . ¶Ideò exquirant[ne fiant sicut patres eorum, generatio praua & exasperans].Praua dicitur generatio illa,propter peruersa opera , sicut propter idololatriam,& similia:& exasperans dicitur,quia de potentia dei diffidens, ipsum deum sæpe tentauit ¶Bene dico , generatio praua , quia generatio illa talis fuit[quæ cor suum]distortum , male intelligendo[non direxit]ad bonum intellectū [& spiritus eius] id est , ratio naturalis [non est creditus cum deo]videlicet,si aliquando bene fuerūt cum deo, bene intelligendo,detraxerūt se ab illo,quasi deus deciperet eos: velut si aliquando per figuras res significatas intelligerent,retrahebant se,nec spiritum suum deo committebant. ¶Bene dico,generatio illa non direxit cor suum, quia nec filii Effraim , qui meliores fuerunt in populo illo : hoc dicit [filii
Num.14. Effraim intendentes arcum,& mittentes]sagittas[conuersi sunt in die belli] per similitudinem dicit : quia sicut aliquis intenso arcu mitteret sagittas , & se paratū ad pugnādū ostēderet,in bello autē statim deficeret: ita & maiores, & prælati populi illius,cum se paratos ad seruitiū dei ostēderēt dicētes , visis miraculis,Quæcūq; præcipiet nobis dominus,& famulus eius Moyses, faciemus:statim à seruitio dei recedebant,& idola colebāt:& hæc est parabola : & per filios Effraim,qui maiores fuerunt in populo illo,prælati Ecclesiæ intelliguntur,qui cum deo seruire se ostendūt,tamen non resistētes tentationibus diaboli,conuertuntur in die belli.¶Ita sunt conuersi,quia[non custodierunt testamentū dei]& hoc nō ex difficultate præcepti,sed quia noluerunt:& hoc dicit[& in lege eius noluerunt ambulare] similiter mali Christiani faciunt. ¶Et]præter hoc[obliti sunt benefactorū eius]velut refectionē in deserto [&
Num.11. mirabilium eius,quæ ostendit eis]veluti plagarum,quas ostendit Aegyptiis.

¶Coram.

¶Coram. Tertia pars. Horum, scilicet mirabilium [coram patribus eorum] Moyse & Aaron [fecit mirabilia in terra Aegypti] & vt maiorem relinquat Exo.8.9. certitudinē, determinat locū, cùm dicit [in cāpo Thaneos]. Thanis est ciui- 10.12.16.17. tas Aegypti, apud quam decē plagæ factæ sunt, & interpretatur, humile mandatum. Allegorice: in Aegypto, id est, in tenebris huius vitę, facit deus mirabilia coram patribus nostris spiritualibus, cùm per ministerium eorum nobis peccata dimittit, & gratiam sancti spiritus tribuit, vel per mirabilia accipiamus inuisibilia: & hoc facit nobis dum sumus in campo, id est, in planitie huius vitę: campo dico Thaneos, id est, in quo nobis est viuendum per humile mandatum. ¶In Aegypto fecit mirabilia, & educens eos de Aegypto [in- Exo.14. terrupit mare] rubrum [& perduxit eos] vsq; ad aliud littus [& statuit aquas] maris [quasi in vtre] stabiles, nullo modo fluentes: similiter aqua baptismi interrupta, quia est aliis salus, aliis mors, perducit nos deus ab Aegypto, scilicet, ab infidelitate ad securitatem cœlestis patriæ: & aquas, fluctus huius seculi, statuit quasi in vtre: quia ita compescit, quòd deinceps non possunt nobis dominari. ¶Et deduxit eos] post exitum maris rubri [in nube diei] quæ erat eis in refrigerium [& tota nocte in illuminatione ignis]: per nubē diei, Christi humanitatem significat, in qua diuinitas latuit, quæ nobis præstat refrigerium contra incentiua vitiorum: per columnam ignis, eandem Christi carnem intelligimus, quæ illuuminauit in nocte, id est, in ignorantia huius vitę, igne spiritus sancti. ¶Interrupit petram in eremo, & adaquauit eos velut in Exo.17. abysso multa] scilicet, in illa profunditate aquarum poterant melius refici. Nume.20. Petra interrupta in eremo, significat Christum nobis scissum, & vulneratum in hoc mundo, vnde processit spiritualis & ineffabilis refectio. ¶Dico petrā interrupit [& de petra eduxit aquam] in quo dei magna potentia, & ineffabilis erga nos notatur benignitas [& deduxit tanq̄ flumina aquas] quia riuus ille procedens de petra, sequebatur eos per desertum, & refectionem ministrabat: per quam aquam intelligimus gratiam spiritalem, quę de Christo procedens, refectionem per totum mundum ministrabat populo dei. Aqua enim quę in cruce fluxit de latere domini, baptismi ablutionem nobis significauit, & alias spirituales gratias significauit, quibus peccata nostra lauantur. ¶Tot beneficia contulit eis deus [&] tamē ipsi [adhuc apposuerunt peccare ei, & in iram excitauerunt] id est, ad hoc vt vindictam de eis sumeret: prouocauerunt [excelsum in inaquoso] id est, deserto, quod natura inaquosum est, significat ariditatem cordis eorum. Similiter mali Christiani post multa dei beneficia, ad iram eum prouocant, in inaquoso, id est, in sterili corde eorum. ¶In iram excitauerunt, & hoc non sine causa: sed quia tentauerunt deum in cordibus suis, diffidentes de eius potentia, quem in multis argumentis probauerunt [tentauerunt deum in cordibus suis] ad hoc [vt peterēt escas animabus suis] Exo.16. id est, quibus escis vitam seruarent. Ita & mali Christiani tentantes, à deo pe Nume.11. tunt corporales escas, vel spirituales, veluti scientiam, & similia, & bona quæ possumus, non explemus. ¶Ostendit quomodo tentauerunt dicens, [Et male locuti sunt de deo] dicentes [nunquid poterit deus parare mensam in deserto?]

ſerto?]& rationem qua poſſet eis obiici cõfringit,ac ſi ita diceret, Licet deus in deſerto nobis aquam dediſſet, refectionem tamen aliam dare non poterit, quia naturale eſt petræ,vt aqua inde exeat:panem verò & aliam refectionem, in huiuſmodi loco inuenire difficile eſt. ¶ Et hoc dicit [Quoniam percuſſit petram,& fluxerunt aquæ,& torrẽtes inundauerunt] . ¶ Nunquid]licet hoc feciſſit,[& panem poterit dare]in hoc deſerto,[aut parare mẽſam]id eſt, non ſolum panem, ſed etiam copioſam refectionem: nec dico paucis hominibus, ſed[populo ſuo]id eſt, tantæ multitudini? Hoc quidem impoſſibile eſt. Sic quidam in Eccleſia, licet Chriſtum pro nobis mortuum confiteantur, & baptiſmi aquam ad remiſſionem peccatorum valere cõcedant, tamen de mẽſa, id eſt,de refectione dominici corporis dubitant:nõ credentes,quòd deus poſſit eos corpore & ſanguine filii ſui in hoc deſerto huius vitæ paſcere.¶ Ideo. Quarta pars.Sic tentauerunt deum[ideo audiuit dominus]id eſt, intellexit, & impleuit petitiones eorũ,ne ſi ſtatim interficeret eos, putaretur impotens, ſicut illi dicebant:audiuit dico[& diſtulit]pœnam inferre eis,vt prius oſtenderet ſuam potẽtiam ,implendo eorum petitiones[& ignis]id eſt, ira dei[accẽſus eſt in Iacob]carnalem,id eſt,in minores[& ira dei]id eſt,vindicta,[aſcẽdit]multiplicata eſt [in Iſraël]id eſt,contra maiores Iudæorum.Similiter implet deus petitiones noſtras, & differt per miſericordiam pœnas nobis debitas. Vel ita:audiuit deus illos Iudæos, & diſtulit pœnam illorum,& propter hoc ignis dilectionis accenſus eſt in Iacob,id eſt, in populũ ſupplantatorem, ſcilicet,gentilem, quia contigit cæcitas in Iſraël, vt plenitudo Gentiũ intraret.¶ Ignis dico accenſus eſt in gentili populo, & ira aſcendit in Iſraël,id eſt, in Iudęos,ideo[quia non crediderunt in deo, nec ſperauerũt in ſalutari eius] id eſt,in ſaluatione eius: vt qui per mare duxerat eos, refectionẽ aquæ miniſtrauerat,& menſam parare poſſet.¶ Et mandauit . Oſtendit quomodo deus petitiones eorum adimpleuit.Dico audiuit eos dominus[&]ideo[mandauit nubibus deſuper]id eſt , ſuperiori aëri imperauit dominus , vt plueret eis victum [&]ipſe dominus[ianuas cœli aperuit]id eſt,cataractas cœli,ſcilicet,vias cœli,per quas pluuia cœleſtis ad eos deſcendit¶ Et pluit illis mãna ad mãducandum]id eſt, quod ipſi manducarent : & quid vocet manna determinat dicẽs[panem cœli dedit eis] . ¶ Et tunc [panem angelorum manducauit homo].Cum dicit manna illud panem fuiſſe angelorum,nomen ſignificatæ rei dat ſignificantem.Chriſtus enim, qui per manna ſignificatur,panis & omnimoda dicitur refectio angelorum , ſecundum diuinitatem . Allegorice,cum multi non bene credunt de deo,nec ſperant in ſalutari eius,ſcilicet , in Chriſto Ieſu,tamen deus mãdat nubibus deſuper,id eſt, ſupremis prædicatoribus aperit deus ianuas cœli,id eſt,diuinam ſcripturam, & per ipſos prædicatores pluit illis manna deus,id eſt,filium ſuum eis mõſtrat & notificat : quem proprie dicit panem angelorum, & hunc panem, ſcilicet, dominicum corpus, & ſanguinem realiter comedit homo : & præter manna [miſit] deus alia [cibaria eis]& hoc non parce,ſed[in abundantia].¶ Ecce quomodo miſit,ſcilicet, [tranſtulit auſtrum]id eſt, ventum illum[de cœlo]id eſt,de ſuperiore aëre,ſcilicet,

Rom.11. Exo.14. Exo.16. Nume.11.

licet,ne flaret superius,sed iuxta terram[& Africum]illum alium ventũ collateralem Austro[induxit in virtute sua]. ¶Et] per istos ventos[pluit super eos carnes].Ecce ostẽdit quæ cibaria miserit eis: carnes dico[sicut puluerem] id est,cum tanta abundantia,quanta puluis habetur:& determinat quas carnes, scilicet[volatilia]non mortua, sed[pennata]& hoc cum tanta infinitate [sicut arena maris].Per Austrum & Africum,qui calidi vẽti sunt,possumus accipere sanctos prædicatores feruore dilectionis calẽtes,per quos deus pluit nobis carnes,id est,illas refectiones animæ, quæ ita plenarie reficiunt animã: sicut carnes reficiunt corpus,veluti sapientiam, prudentiam, quas comparat pulueri, propter subtilitatem cogitationum : ideò vocat eas volatilia pennata, quia à terrenis subleuant hominem ad cœlestia : arenæ comparat ideò, quia copiosa sunt, sicut arena: per mare, quod salsum est, condimentum veri saporis intelligimus . Cùm dicit, de cœlo transtulit, intelligimus quod deus prædicatores suos transfert de contemplatiua vita ad actiuam, scilicet, vt curam aliorum agant . ¶Pluit illis deus volatilia [&]illa[ceciderunt in medio castrorum eorum, circa tabernacula eorum] vt sine omni labore possent eos accipere. ¶Et]ipsi[manducauerunt, & saturati sunt nimis] id est, multum, vel cum superfluitate[&]ita[desiderium eorum attulit eis, nõ sunt fraudati à desiderio suo]. Similiter in tabernaculis,id est,in Ecclesiis nostris: & circa , id est , in vicinis , possumus inuenire, quæcunque sententia nobis necessaria est, vnde animas reficiamus, & manducemus,& saturemur nimis, Quidam enim de scientia sua superbiunt , & aliis spiritualibus donis , nec fraudamur à desideriis nostris. ¶Pars quinta . [Adhuc escæ eorum erant in ore ipsorum , & ira dei ascendit super eos] . ¶Et occidit pingues eorum] id est, superbos in populo illo[&]propter hoc[impediuit]id est, contristauit [electos Israël] veluti Moysen, & similes . Similiter dum adhuc dominicum corpus habemus quasi in ore, & ira dei ascẽdit super nos, & occidit pingues, id est , superbos , & indigne dominicum corpus sumentes , excæcatione mẽtis percutit . Vel dum sapientia magna sumus refecti , quoniam inde superbimus, occidit nos dominus interius: & electi Israël,id est,viri & prælati nostri contristantur in Ecclesia. ¶In omnibus his] scilicet , inter omnes has vindictas [peccauerunt] alii obstinati corde [adhuc, & non crediderunt in mirabilibus eius] . ¶Et ideò [dies eorum] quantum ad eos , qui non diu vixerunt [defecerunt] acti quidem [in vanitate , & anni eorum] quantum ad eos qui diutius vixerunt , defecerunt [cum festinatione] . Similiter & nos , cum alios pro peccatis puniri cognoscimus , non corrigimur , sed obstinati in peccatis deficimus , & pœnam promeritam incurrimus . ¶Et [cum] ita [occideret eos , quærebant eum , & reuertebantur, & diluculo]id est, studiose[veniebant ad eum.] ¶Et rememorati sunt, quia deus adiutor eorum esset, & deus excelsus redemptor eorum est] Similiter & nos propter timorem aliquando deum requirimus. ¶Pars sexta . [Et dilexerunt eum in ore suo] id est , bene assueuerant mentiri [& lingua sua mentiti sunt ei] quia non diligebant in corde , sicut testabantur

Nume.13.25 Exo.14.16.

in ore. ¶In ore dilexerunt [cor autem eorum non erat rectum cum eo] quia non propter deum, ſed timore pœnarum deum ſe diligere fingebāt[nec fideles habiti ſunt in teſtamento eius] vt legem eius obſeruarent, ſicut in timore promittebant. ¶Ipſe]enim[eſt miſericors]in natura ſua[&]etiam cōtra merita ipſorum[fiet propitius peccatis eorum]& ideò[non diſperdet] id eſt, nō prorſus deſtruet[eos]. ¶Et abundauit]illa tanta miſericordia dei[vt auerteret]ab eis[iram ſuam]id eſt, vindictam quam de eis ſumere cœperat [& non accendit omnem iram ſuam]vt de eis ſumeret omnem promeritam pœnam. ¶Et recordatus eſt] quaſi oblitus, dum eos affligeret[quia caro ſunt]ſcilicet, carnales ſunt & fragiles, proniq; ad peccādum: & hæc eſt maxima cauſa quæ deum mouet, vt ſe miſericordem nobis exhibeat. Econtrario maligni angeli propter hoc remanent inredempti, quia nulla eorum natura, quæ quidē perfecta erat, ſed ſola ſuperba voluntas impulit eos ad peccandum: & etiam recordatus eſt, quia[ſpiritus]eſt[vadens, & non rediens]ſcilicet, mortales ſunt. Vel, ſpiritus vadēs, id eſt, per ſe recedens à deo, & nō per ſe rediens ad ipſum deum:& ideò neceſſe eſt homini, vt deus apponat manum, & reducat eum. Similiter nos ficto corde deum diligentes, patienter ſuſtinet deus, & ſemper ſe miſericordem nobis exhibet. ¶Quoties. Pars ſeptima. Dominus ita miſericors ſemper fuit eis, ſed tamen contrà ipſi [exacerbauerunt eum] id eſt, acerbum eſſe, qui omnia bona eis negaret, meruerūt in deſerto. Per deſertum locum, intelligitur etiam cor eorū ab omni vera illuminatione deſertū: & hoc [quoties]quaſi ſine numero[&]etiam [in iram concitauerunt eum] id eſt, vt digne eis pœnam inferret, & hoc[in inaquoſo]. ¶Et cōuerſi ſunt]à bono intellectu, quem aliquando de deo habuerunt, viſis ſignis vel plagis perterriti, ad prauum intellectum[& tentauerunt deum] de potentia omnipotentis diffidentes[& exacerbauerunt ſanctum Iſraël]id eſt, illum qui Iſraël ſanctificat, in quo magna eorū reprehenditur ſtultitia. Non ſunt recordati manus eius] id eſt, operationis eius exhibitæ eis [die qua redemit eos] id eſt, liberauit [de manu tribulantis]ſcilicet, Pharaonis. Sic & nos peruerſi à vero intellectu in deſerto huius vitæ, deum multoties ad irā concitamus, non recordātes inter cætera beneficia eius, quòd nos redemit de poteſtate tribulantis, id eſt, diaboli:& nota, q in allegoria non attendimus continuas continuationes, ſed ſolas verborum neceſſariorum ſignificationes. ¶Sicut poſuit. Dico, non ſunt recordati[ſicut poſuit in Aegypto ſigna ſua, & pdigia ſua in cāpo Thaneos]. Per ſigna, minora miracula:per prodigia, maiora intelligimus. Vel idē, ſed ſecundū hoc dicatur ſignū dei, quod potētiā indicat:prodigium, quia in ſe dat nobis intelligere aliud. Ita & nobis in hac Aegypto, dum viuēdū eſt in cāpo Thaneos, id eſt, in humili mādato, oſtēdit multa ſigna, & indicia ſuæ voluntatis. ¶Et conuertit. Incipit enumerare plagas quas dominus intulit Aegyptiis propter eos: & licet non ponat eaſdem quas Moyſes, tamen decem ponit, ſicut ipſe Moyſes:& contra decem plagas Aegyptiorum, ponit decem præcepta legis Auguſtinus, quæ deus populo ſuo dedit: & per decem intelligimus vniuerſas pœnas inimicorum, & vniuerſas inſtitutiones iuſtorum.

Nume. 14.

¶Signa

¶ Signa posuit in Aegypto,& hæc sunt signa[conuertit in sanguinem flumi- E
na eorum,& imbres eorum ne biberent]Imbres vocat aquas de pluuiis in cisternis collectis. Per flumina intelligimus profundiores scripturas, vt Euangelium: per imbrem inferiores velut sermones Augustini, qui conuertuntur in sanguinem,quando ducuntur in intellectum carnalẽ, qui intellectus mortem propinat bibentibus. ¶ Misit]etiam[in eos cynomyiam]id est, caninam muscã[&]illa cynomyia [comedit eos] quia grauiter mordebat eos [& ranã, & disperdidit eos]quia in nullo loco poterãt stabiles esse propter ranas. Per cynomyiam improbitatem,quæ semper hominem inquietat, accipimus: per ranam loquacitas designatur, cui intendentes disperguntur à veritate: & in hoc versu duæ plagæ notantur. ¶ Et dedit erugini fructus eorum]de arboribus:per eruginem,quæ est aura nocens,vel nebula,& latenter segetes corrumpens,intelligitur superbia, quæ latenter corrumpit bonos mores, cum se existimat homo aliquid esse, cum nihil sit [&]dedit[labores eorum]velut in satis[locustæ]quæ corrodent:per quam detractio intelligitur,quæ corrodẽs bonos labores annihilat.Potest per locustam,quæ instabile est animal,malorum intelligi instabilitas, qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt:hic quoque versus duas plagas habet. ¶ Et occidit in grandine vineas eorum]per vineas collectiones hominum accipimus, qui in grandine, id est, in commutatione dei, non viuificantur, sed conteruntur & occiduntur [& moros eorum in pruina]. Pruina quidem est fragilitas quædam, quæ præuenit bonum propositum alicuius:velut si quis proponat se regulariter & caste viuere,præuenitur à mala consuetudine amoris monialium, quo fructus boni propositi anticipatur & excoquitur: in hoc quoque versu continentur duæ plagæ. ¶ Et tradidit grandini iumenta eorum, & possessionem eorum] veluti domos, & similia tradidit[igni].Per iumẽta fatui homines habentur, qui commutatione dei grandinantur. Per ignem, ardorem concupiscentiæ, quo omnis possessio boni operis consumitur, intelligimus: hic quoque duæ plagæ continentur.Nota ꝙ vbi Moyses in Exodo has tres plagas posuit,scilicet, cyniphes, hulcera muscarum, & tenebras, ponit propheta eruginem, pruinam,ignem, non fulguris,sed qui omnes possessiones incenderet. ¶ Misit. Vult addere grauiorem pœnam,scilicet percussionem primogenitorum: ad hãc quandã præmittit comminationẽ: quasi diceret, Hæc mala prædicta intulit eis deus, & præter hæc[misit in eos iram indignationis suæ] non correctionis,scilicet procedentẽ ex dei indignatione:videlicet, indurationẽ cordis,quòd nollẽt dimittere populũ dei:& post hãc iram misit in eos[indignationem]ꝙ ipsi inter se dedignarentur[& iram] ꝙ sibi irascerẽtur inuicem [& tribulationem] per quæcunque alia peccata, quibus interius tribularentur. Hæc omnia dico[immissionem]factã[per angelos malos]scilicet per ministerium diabolorũ.Eodẽ modo,quia deũ ad indignationẽ prouocamus,immittit nobis iram,id est,indignationem,ꝙ iam de cõmissis nõ compungamur:& deinde in peiora peccata iusto iudicio suo nos præcipitat,vt habeamus inter nos indignationẽ & irã & tribulationẽ. ¶ Viã fecit. Immissionẽ per angelos

Gal. 6.

Exo. 9. 10.

Exo. 11.

malos: & per hoc[fecit semitam iræ suæ]id est, vindictæ suæ strictæ,& quasi per semitam exercitatæ, dum in interiori tantum percussit eos [viam] id est, amplitudinem,dum omnia primogenita morte affligeret[&]inde dicit[non pepercit à morte animarum eorum,& iumenta eorum in morte conclusit]in eodem pretio reputans homines & iumenta. ¶Præter iuméta[percussit]angelus ille percutiens [omne primogenitũ] cuiuscũque animalis[in terra Aegypti]& etiam[primitias omnis laboris eorum]veluti hordea,lina,& similia quæ citius maturescunt[in tabernaculis Cham]. Aegyptum vocat tabernaculũ Cham, quia filii Chanaan,qui fuit filius Cham, filii Noë, cœperũt Aegyptum inhabitare.Similiter in nobis facit deus viam semitæ iræ suæ,quãdo de leuioribus peccatis subtrahendo gratiã, ad grauiora nos permittit descẽdere: animas etiam in morte concludit, quando vsque ad contemptũ dei nos sinit præcipitari,& retinet nos in excæcatione mentis.Iumenta in morte concludit,quando omnem pudicitiam in nobis perire consentit. Vel per iumenta fatui intelliguntur, qui simul à deo cum astutis percutiuntur. Percutiuntur in nobis primogenita,scilicet fides,& talia,si permaneamus in Aegypto, id est,in tenebris huius vitæ. Percutiuntur primitiæ laboris,quãdo charitas, quæ maior est inter alias virtutes,vel aliæ præcipuæ virtutes in nobis pereũt: quod erit, si inueniamur in tabernaculis Cham, id est, diaboli. Cham enim callidus interpretatur, per quod diabolus intelligitur. Vel descensus Cham, per quod mundus intelligitur,cuius amatores semper descendunt in profunditatem vitiorum. ¶Et abstulit.Pars octaua.Has plagas intulit deus Aegyptiis[& populũ suum]scilicet Iudæos[abstulit]de terra Aegypti [sicut oues] non ꝙ illi se oues facerent, sed ille ducebat eos tam benigne, sicut bonus pastor oues[& perduxit eos tanquàm gregem in deserto].¶ Et deduxit eos]per desertum[in spe]promissæ hæreditatis[& non timuerunt] aliquem de inimicis, ꝙ posset eis auferre promissam patriam[& inimicos eius operuit mare]. Sic & nos ducit per desertum huius vitæ tanq̃ oues, & aufert de manu inimici,& ducit in spe æternæ patriæ:nec timemus,ꝙ aliquis inimicorum iter nostrum possit impedire: & inimicos nostros, peccata scilicet, dimergit in mare, id est, in aquis baptismi. ¶Et induxit eos in montem sanctificationis suæ] scilicet, Sion, qui sanctificatus est ceremoniis eorum [montem] dico [quem] non gladius eorum [acquisiuit] sed [dextera] id est, potentia [eius]. ¶Et eiecit à facie eorum Gentes] quæ prius illam terram obtinebant [& sorte diuisit eis terram] secundum singulas tribus [in funiculo distributionis]scilicet æquali mensura.Ita inducit nos deus in montem significatum suæ habitationis,scilicet Ecclesiam quam acquisiuit dextera eius, quia nullo modo potuisset illud fieri vel permanere, nisi dei operatione. Et eiecit à nobis Gentes,scilicet vitia,ne permaneamus in priori genitura. Vel Gentes dæmones,qui nos prius possidebãt,ita ꝙ remoueat à facie nostra,nec iam cõspiciamus eos in nobis: & diuidit nobis terram, id est,Ecclesiam,qua alios facit presbyteros,alios coniugatos: & hoc sorte.i.nõ humano iudicio,sed sola dei electione: & hoc funiculo distributionis, quia vnicuiq; dedit gratiã suã deus ad

Exo.9. 1.Cor.13. 2.Parali.3.

ad menſuram. ¶ Gentes eiecit [& habitare fecit in tabernaculis eorum tribus Iſraël]. Sic viros videntes deum facit inhabitare iam per ſpem, locum vnde corruerũt dæmones: vel vbi prius in nobis habitabant vitia, fecit virtutes habitare. ¶ Et] licet tot beneficia contuliſſet eis deus, ipſi tamen iam habitãtes terram promiſſionis [tentauerunt & exacerbauerũt deum, & teſtimonia eius non cuſtodierunt] id eſt, præcepta eius implere neglexerunt. ¶ Et auerterunt ſe ab eo, & non ſeruauerunt pactum] quod pepigerant cum domino dicẽtes, Quæcũq; præcipiet nobis dominus, faciemus [& cõuerſi ſunt in arcũ prauũ] id eſt, ſimiles ſunt facti prauo arcui [quemadmodum patres eorum]. Arcus prauus dicitur, qui cũ minatur, nihil percutit: vel qui cũ debeat ferire hoſtẽ, percutit dominũ. Ita & nos exacerbamus deum, nec legem eius cuſtodimus, & factũ in baptiſmo pactũ, ꝙ diabolo & põpis eius renunciauimus, nõ obſeruamus, ſed in arcum prauum conuertimur, bene nos facturos promittẽtes, & non complentes: vel quia dum aliis mala paramus, in noſipſos mala refundimus. ¶ Et in irã cõcitauerunt eum in collibus ſuis] in quibus adorabãt idola Exo.32. [& in ſculptilibus ſuis ad iracũdiam eum prouocauerũt] cum debitum deo honorem ſuis ſculptilibus impartirent. Et ſimiliter in collibus, id eſt, in ſuperbia noſtra nos deum ad iram concitamus: & in ſculptilibus, dum ad idololatriã cõuertimur, vel dum nũmos nimis cupide cõtemplãtes veneramur, vel libidini, vel alicui talium, quaſi deo ſolicite ſeruimus. ¶ Audiuit deus. Pars nona. Continuatio. Sic prouocauerũt eum, & ideò [audiuit deus] id eſt, intellexit [& ſpreuit, & redegit Iſraël valde ad nihilum] quia nulli hoſtiũ poterant reſiſtere. Sic nos deus ſpernit, & facit cedere cuilibet tentationi. ¶ Et] propter eorum nequitiã [repulit tabernaculum] quod erat in [Sylo] quia per- 1.Reg.4. miſit ab Allophilis arcam, quæ erat in tabernaculo, capi [tabernaculum ſuũ, vbi habitauit in hominibus] quia in tabernaculo dabat deus reſponſa. Similiter repellit illos qui militant in Eccleſia, in quibus habitauit ipſe, ſi ipſi ſint in Sylo, id eſt, carnaliter viuant. ¶ Et tradidit. Oſtendit quomodo repulit tabernaculũ, quia [tradidit virtutem eorum] id eſt, arcam, quæ erat virtus eorũ, quia ea præſente, ſemper vincebant inimicos. Tradidit [in captiuitatem] Philiſtinorum [& pulchritudinem eorum] id eſt, eandem arcam, de qua ipſi gloriabantur ſuper omnes Gentes [in manus inimici] ſcilicet eiuſdem populi. Ita libertatem noſtri arbitrii, quæ eſt virtus noſtra, & gloria noſtra, tradidit propter nequitiam noſtram in ſeruitium diaboli. ¶ Et cõcluſit in gladio populum ſuũ] quia permiſit eos ab inimicis occidi [& hæreditatem ſuã ſpreuit]. Similiter gladio diaboli permittit nos occidi. ¶ Iuuenes eorum comedit ignis] id eſt, furor inimicorum [& virgines eorum non ſunt lamentatæ] ſicut conſuetudo exigebat. Ita iuuenes, id eſt, fortes in Eccleſia, comedit ignis concupiſcentiarum: & virgines in corpore non ſunt lamẽtatæ à prælatis Eccleſiæ, quia prorſus deſperant de eis quãdoque. ¶ Sacerdotes eorum] ſcilicet, Ibidem. Ophni & Phinees, filii Heli [ceciderunt in gladio] Philiſtinorum [& viduæ eorum non plorabãtur]. Similiter ſacerdotes noſtri cadũt in gladio oris dei, cum his quæ bene annunciant, contraria faciunt: & viduæ noſtræ reales non

plorantur à prælatis Ecclesiæ, quia de eis desperatur quandoque. Vel per viduas quoslibet in Ecclesia castitatem vouentes possumus accipere, qui iuste non plorantur, si votum frangentes, recedunt in vsum libidinis. ¶ Et excitatus est dominus. Ostendit quomodo de persecutoribus vindicauit se deus, quibus videbatur dormiēs deus tanq̃ ebrius: dum suos ita affligi permitteret. Continuatio. Propter peccata sua ita permisit affligi suos [&] tandem [excitatus est dominus, tanq̃ dormiens, tanq̃ potens crapulatus à vino] quia sicut aliquis potens, si multum potatus obdormit, excitatus, & ad iracundiam motus, maximū furorem exercet: ita dominus quasi magnū furorem exercebat, cùm se de Philistæis tam acerrimè vindicauit. ¶ Et percussit. Excitatus est
1.Reg.5. [& percussit inimicos suos] scilicet Azotios [in posteriora] quia immisit eis mures, qui roderent eis anos: & hoc [obprobriū dedit eis sempiternum]. Inimicos suos percutit deus in posteriora, id est, in eis qui relinquentur post hác vitam: quia aufert eis vitam æternam, & dat eis obprobrium sempiternum, quia detruduntur in infernum. ¶ Et repulit. Plaga decima. Continuatio, Sic se de populo suo vindicauit [& repulit tabernaculum Ioseph, & tribum Ef-
Iosue.18. fraim] quæ melior erat inter filios Ioseph [nō elegit] quod regem constitueret
1.Reg.24. eum populo. ¶ Sed elegit tribū Iuda] vt reges inde faceret [montem Sion quē dilexit] in quo ille rex situs, domum ædificaret suam. ¶ Et [ædificauit sanctificium suum] id est, tabernaculū suum [sicut vnicornis] id est, potenter, ꝙ nullus possit eis resistere [in terra quā fundauit in secula] hoc non potest dici ad literam, sed magis intelligendum est ad allegoriam. Ita deus in hac vita repulit tabernaculum Ioseph, id est, augmentatos in hoc seculo, ꝙ non sint tabernaculum dei, & tribū Effrem, id est, fructificātes in hoc seculo: & elegit Iuda, id est, confitentes: & montem Sion, scilicet sanctam Ecclesiam. Et ædificauit sanctificium suum, id est, Ecclesiam sanctificatam sibi bonis prælatis, & aliis bonis membris: sicut vnicornis, vt supra. Vel sicut vnicornium: quia illi qui sunt in Ecclesia, sunt similes vnicorni, quia & viriliter resistunt impugnatoribus, & casti sunt, quam Ecclesiam fundauit permansuram in secula. Ita Iudæi putauerunt, terram & legem suam esse fundata in secula. ¶ Tribū Iuda
1.Reg.18. elegit [&] inde [elegit Dauid seruum suum, & sustulit eum de gregibus ouiū] & [accepit eum] in regem [de] eunte [post fœtantes] id est, post oues. ¶ Elegit [pascere Iacob] id est, vt pascat [Iacob seruum suum, & Israël] eundem populum: non tantum seruū, sed [hæreditatem suam]. ¶ Et] ipse Dauid [pauit eos
Deut.23. in innocentia cordis sui] præbendo eis exemplum innocētiæ [& deduxit eos
2.Reg.5. in intellectibus manuū suarum] id est, in intellectualibus operibus, factis, scilicet cum discretione & intellectu, in quibus daret aliis exemplum bene & honeste operandi. Per Dauid Christum intelligimus, quem sustulit deus de post fœtātes: quia assumpsit eum in cœlum, cum ipse in hoc mundo multos fœcundos deo faceret: vel de Iudaico populo, vbi cum multos fœcundos faciebat, sustulit ad gentilē populū: & ad hoc elegit vt pasceret Iacob, id est, gētilem populum posterius natum, & supplantatorem Iudaici populi: & Israël, id est, ipsos Iudæos pasceret eadem spiritali doctrina, qua & gētiles pascebat.

IN

IN PSALMVM LXXVIII.

Titulus. Psalmus Asaph.

DEus venerunt Gentes]. Psalmus iste conuenit Asaph, id est, fideli synagogæ, quæ hic loquitur de vastatione Hierusalem, quam videt futuram sub Antiocho rege, in tempore Machabæorum: & similiter in Ecclesia Christi intelligit propheta multoties euẽturũ. 2.Mach.6.
Materia est populus ille dei. Modus, In prima parte ostendit mala, quæ sustinuit populus ille, & pollutionem templi dei, factam ab Antiocho rege. In secunda parte, quæ incipit, Vsquequo domine irasceris in finem: precatur vindictam de inimicis, & adiutorium populo dei. In tertia parte, quę incipit, Innotescat in nationibus: petit ꝙ per vindictã conuertat deus inimicos, & semper possideat, & defendat filios mortificatorum, id est, illos qui in defensione veritatis, imitantur Iudæos istos, qui pro veritate ab Antiocho rege interficiuntur: sicut Eleazarus, & septem fratres, qui magis mori elegerunt, q̃ mandatum dei præterire. 2.Mach. 5.6.7. Intentio est nos ad compassionem inuitare, & deplorãs vastationem populi sui, & fidelis synagogæ, ¶ Sic incipit, O [deus Gentes] id est, gentiles, scilicet Antiochus & sui [venerunt in hæreditatem tuam] scilicet, Hierusalem [polluerunt templum sanctum tuum] quia in templo tuo fecerunt adorari idolum, & stupris, & aliis immunditiis illud polluerũt, & [posuerunt in pomorũ custodiam] quia fecerunt eam desertam, sicut casulæ quæ sunt in pomariis vel vineis, quæ collectis fructibus deserũtur. ¶ Et non tantum in viuentes sæuiunt, sed etiam in mortuos: & hoc est [posuerunt morticinia] id est, cadauera insepulta [seruorum tuorum, escas volatilibus cœli] & non tantum auibus, sed etiam [bestiis terrę] scilicet lupis & canibus, posuerũt escas [carnes] non tantum dico seruorum, sed etiam [sanctorum tuorũ]. ¶ Et sanguinem ipsi [effuderunt] id est, cum magna copia eos occiderunt [tanq̃ aquam] id est, viliter, sine omni respectu misericordiæ: & non in sola Hierusalem, sed etiã [in circuitu Hierusalem, & non erat qui sepeliret] eos, quia vel prohibebãtur, vel in tanta tribulatione erant, ꝙ nulli vacabat. 1.Mach.7. ¶ Et hic propheta qui loquitur, vel quilibet de fideli populo, cognoscens se de populo illo, & condolens malis eorum, quasi de proprio damno, ponit se in numero eorum, dicens [Facti sumus obprobrium vicinis nostris] qui sæpe nobis improperent: & ostendit per duas partes obprobrium, scilicet facti sumus [subsannatio] id est, derisio quæ fit per nasum [& illusio] quia multis verbis nos deridebant: & eramus quasi eorum spectaculum [his qui in circuitu nostro sunt]. Per hæc omnia vult propheta commouere deum iudicem, ad misericordiam erga populum suum. Hæc eadem mala sunt inuenta in Ecclesia eodem modo. ¶ Vsquequo. Pars secunda. Hæc mala veniunt populo tuo, sed [vsquequo domine irasceris?] id est, quasi iratus populũ tuum tribulari permittis. Erit hoc vsque [in finem?] id est, vsq; ad tempus gratiæ. Et vsquequo [accendetur] id est, multiplicabitur ad puniẽdos tuos [zelus tuus?] id est, indignatio pro peccatis eorum exhibita [velut ignis] qui quãdiu materiam inuenit, non deficit: quasi tãdiu tribulatio, quãdiu aliquod peccatũ purgandum erit.

erit. Vel igni zelus dei comparatur: quia sicut ignis mollia comburit, & dura fortiora & ꝓbata reddit: sic tribulatio molles consumit, & deficere facit, probatos verò fortes reddit. ¶ Noli dico irasci populo tuo, sed [effunde] .i. cum magna copia immitte [iram tuam] id est, vindictam tuam [in gentes] id est, in gentiles illos [quæ te non nouerunt] nec te deum esse crediderunt [&] non dico in minores de populo, sed effunde [in regna] id est, in reges [quæ nomẽ tuum non inuocauerunt] Iudæi quicquid facerent, nũquàm te ô domine deum suum esse negauerunt. ¶ Ideo debes effundere [quia comederũt] id est, destruxerunt [Iacob] id est, populum Israël [& locum eius] id est, ciuitatem Hierusalem [desolauerunt] id est, desolatum & deuastatum reddiderunt. Vel comederunt Iacob, id est, quosdam de illis in corpus suum traduxerunt. ¶ In illos irã effunde, & nostri miserere: hoc dicit [ne memineris iniquitatum nostrarũ antiquarum] id est, non tantum quas habemus nouiter factas, sed quas à primis patribus accepimus, & in quibus consueuimus, illas ne memineris, id est, ne punias, sed [cito misericordiæ tuæ] id est, remissiones peccatorum, & aliæ misericordiæ tuæ [anticipent nos] id est præueniant, antequam in iudicium adducamur: ideo precor vt misericordiæ tuæ anticipent nos [quia pauperes facti sumus nimis] id est, nullo modo secundum merita nostra sufficientes, ad præmium vitæ æternæ. ¶ Sed contra nostram impossibilitatem tu [deus adiuua nos] ad bene operandum: qui bene facere debes, quia tu es [salutaris noster] id est, à quo solo expectamus saluationem [& libera nos] à peccatis nostris [propter gloriam nominis tui] id est, quia inde nomen tuum glorificabimus, & laudem inde nobis nullam attribuemus. Sicut illi Iudæi petebant liberari ab Antiocho & aliis persecutoribus, sic Ecclesia, ne aliquãdo deuincatur à persecutore: libera dico [& propitius esto peccatis nostris propter nomẽ tuum] vt etiam hæc persecutio, quam sustinemus, sit destructio & combustio peccatorum nostrorum. Cùm dicit adiuua, innuit se ex libertate arbitrii aliquid posse. Adiuua dico [ne forte dicant in Gentibus: vbi est deus eorum?] Putabant enim gentiles, Iudæos deum non habere, quia inuisibilis erat: & improperantes Iudæis dicebãt, quòd nubes & inania colerent. ¶ Pars tertia. Ne illud dicant, & hoc potius eueniat, quòd [vltio sanguinis seruorum tuorum qui effusus est, innotescat in nationibus] id est, in Gentibus, quę proprie dicũtur nationes, quia remanent quales fuerunt natæ, scilicet, gentiliter viuentes, intelligant deum in eos se vlcisci, & propter hoc conuertantur: dico vltio innotescat, & hoc cito: & hoc est [coram oculis nostris] ita quòd nos videamus, & nostram vindictam intelligamus: & [gemitus compeditorum] id est, ipsorum Iudæorum, qui compediti & captiuati ligãtur ab Antiocho & aliis [introëat in conspectu tuo] vt placeat tibi liberare omnes. ¶ Secũdum. Et [posside] quicquid sit de liberatione captiuorum compeditorum [filios mortificatorum] id est, imitatores eorum, qui pro veritatis defensione occiduntur, scilicet, vt veritatis defensores possint vocari: qui bene hoc potes [secũdum magnitudinem brachii tui] vt non tantum deterreant eos pœnæ, quantum incitent coronæ. ¶ Ita fac tuis [& redde vicinis nostris improperium ipsorum,

quod exprobrauerunt tibi domine]dum exprobrarent tuis [ſeptuplũ] id eſt, multiplicem vindictam,ſcilicet per ſeptuplum vult intelligi,ꝙ pœna illa cõpuncti illuminentur ſpiritu ſeptiformi: redde dico ita, ꝙ [in ſinu eorum]ſit, id eſt,in ſecretiori parte,ſcilicet in anima. ¶ Illud improperium reddatur eis [nos autem]improperium non meremur,ſed potius exiſtentes ſemper[populus tuus]qui tibi diligẽter ſeruimus [& oues paſcuæ tuæ]id eſt,quas tu paſcis & reficis ſpirituali paſtu,ſcilicet doctrina [confitebimur tibi] id eſt,laudabimus te[in ſeculum]id eſt, quandiu aliquod ſeculum erit. Poteſt & ita continuari. Hæc mala nobis inferuntur, ſed tamen nos confitebimur tibi ſemper: nec tantum confitebimur, ſed etiam[annunciabimus laudem tuam] aliis [in generatione & generationem]id eſt,quandiu aliqua generatio erit.

IN PSALMVM LXXIX.

Titulus. In finem pro his qui commutabuntur,Pſalmus pro Aſſyriis, teſtimonium Aſaph.

QVi regis Iſraël]Pſalmus iſte dirigit in finẽ, habitus pro his qui cõmutabũtur. Loquitur enim de commutandis,oſtẽdens Eccleſiam dilatandã per totum mundũ, qui autem commutati ſunt de Adã in Chriſtum,ſunt de Eccleſia: & ne dubitet aliquis, hanc commutationem futuram,dicit teſtimonium Aſaph, id eſt,hoc teſtatur fidelis ſynagoga, quæ loquitur, vbi ponit Eccleſiæ dilatationem. Materia eſt aduentus Chriſti. Modus. In prima parte petit aduentũ Chriſti,reputãs ſine eo omnia alia dei beneficia eſſe inutilia:conquerens etiam de aduentus dilatione.In ſecunda parte,quæ incipit, Vineam de Aegypto tranſtuliſti:ponit dilatationẽ Eccleſiæ,quæ per Chriſti aduẽtum fiet,& etiam multam Eccleſiæ deiectionẽ: & loquitur per quandam ſimilitudinem,quaſi deum comparet agricolæ,Eccleſiam vineæ.In tertia parte,quæ incipit,Deus virtutũ conuertere:petit conſummationem Eccleſiæ,quæ futura eſt in nouiſſimis temporibus,cum etiam plenitudo Gentium & Iudæorum conuertetur.Intentio eſt,nos facere certos de commutatione,quod etiam notatur in titulo. ¶ Attendens autẽ propheta,& quicũque loquitur de ſynagoga,alia omnia dei beneficia ſine aduẽtu filii,noſtræ ſalutis inefficacia, ita incipit de aduẽtu filii, Deus[qui regis Iſraël] Geneſ.30.
in præceptis tuis[intẽde]ſcilicet mitte quem miſſurus es, ſine quo nihil valet Exo.14.
nobis,ſi bene fecerimus [qui] etiam[deducis]de virtute in virtutem[Ioſeph] id eſt,eundem Iſraëliticum populum[tanq̃ oues]intende. ¶ Qui ſedes ſuper Cherubim]id eſt,illum ordinem angelorũ, qui interpretatur,plenitudo ſciẽtiæ:deus autẽ dicitur ſedere & immorari in his, in quibus plenitudo eſt ſciẽtiæ, & cognitionis dei: quaſi tu qui modo ſolis angelis cognitus es[manifeſtare]id eſt,per aſſumptam humanitatẽ innoteſce nobis[corã Effraim, Beniamin, & Manaſſe]id eſt, coram Iudæis: hæc nomina ideò poſuit, quia vidit apta nobis ad aliud ſignificandũ. Per Effraim intelligimus omnes in Eccleſia,qui ſunt fructificantes, & creſcentes in bonis operibus: per Beniamin,qui filius dexteræ interpretatur, intelligimus omnes qui potiora inſtituunt, vel qui ſunt in dextera iudicis collocandi:per Manaſſen, qui obliuioſus dicitur,

eos

eos qui eorum, quę ſunt mundi, obliuiſcuntur, intelligit. ¶ Dico manifeſtare, ita ſcilicet [excita potentiam tuam] id eſt, virtutẽ, qua omnia creaſti: quæ quidem potentia ſopita & inutilis erit reputata, niſi illud compleatur, cuius alia facta dei ſignificata fuerunt [& veni] id eſt, ſume carnem [vt] per hunc aduentum tuum [ſaluos nos facias] id eſt, de poteſtate diaboli nos omnino eripias. ¶ Et vt nos ſaluos facias [deus conuerte nos] ad te de infidelitate [& oſtende faciem tuam] id eſt, filium tuum, vt in Chriſto cognoſcamus tuam diuinitatem [& ſic ſalui erimus]. ¶ Vt autem oſtenderet propheta, adhuc aliquantulam aduentus Chriſti ſupereſſe moram, quaſi deum reputans iratum cõqueritur. Continuatio, Dico, veni, & ô domine cur tantum differs: & hoc eſt [domine deus virtutum] id eſt, cœleſtium angelorum [quouſque iraſceris ſuper orationem ſerui tui] id eſt, iratum te oſtẽdes mihi ſeruo tuo ad te orãti, differendo mittere filium, cuius aduentum ego oro? Cum dicit, deum, oſtendit talem, qui nos bene poſſit ſaluos facere: dat etiã intelligi, ꝙ nos cultores faciat deus ſocios illarum virtutũ. ¶ Et quouſque domine [cibabis nos pane lachrymarũ]. Per lachrymas accipit quaſcunque miſerias huius vitæ: ſed quia intelligit has ſibi eſſe plenam refectionem & purgationem, vocat cibum & potum: & ideò dicit [&] quouſque [dabis potũ nobis in lachrymis] id eſt, quę lachrymę erũt quaſi potus & bona refectio? quę lachrymæ erũt [in mẽſura]. i. quales ſu-
1. Cor. 10. ſtinere poſſumus? Fidelis deus qui nõ patietur vos tẽtari ſupra id qđ poteſtis, dicit Apoſtolus. ¶ Bene dico nos poſitos in lachrymis, quia tu [poſuiſti nos in cõtradictionẽ vicinis noſtris] quia vicini noſtri cõtradicũt noſtræ veritati: & nõ tantũ cõtradicũt, ſed [etiã inimici noſtri ſubſannauerũt nos]. i. deridebãt rugato naſo. ¶ Sed contra iſtos [deus virtutum conuerte nos, & oſtende faciẽ tuam, & ſalui erimus]. ¶ Vineam de. Pars ſecunda. Bene dico ſalui erimus, quia tu deus noſtram ſaluationem bene demõſtraſti in figura illa, quãdo populum tuum de Aegypto eduxiſti, & in terra promiſſionis plantaſti: hoc dicit [Vineam] id eſt, Iudaicum populum, quem tu excolebas, ſicut bonus agricola dilectam vineam [tranſtuliſti de Aegypto, eieciſti Gentes] de terra promiſſionis [& eam] vineam ibi [plãtaſti] id eſt, firmiter collocaſti, & inhabitare feciſti. ¶ Dux itineris fuiſti in cõſpectu eius] quia in nube præeũte manifeſtè te eis oſtẽdiſti [& plantaſti radices eius] id eſt, principes, per quos alii ſuſtinebantur [&] populus ille [impleuit terram] promiſſionis. Vel ſi per terram totum mundum accipiamus, dicemus hoc potius intelligendum de tota Eccleſia ſignificata per vineam, q̃ de vinea ipſa. ¶ Vmbra] id eſt, cura eius & ſolicitudo de eis reddendis [operuit montes] id eſt, maiores, ne ipſi agerent pro ſua voluntate, ſed curæ ſubditorum intenderẽt [& arbuſta eius] id eſt, excremẽta huius populi, operuit & impediuit [cedros] id eſt, altiſſimos eorum prælatos: non dico, cedros diaboli, ſcilicet, elatos huius mundi, ſed [dei] quanto magis enim populus ille excreſcebat, tanto maiori cura eorum prælati occupabantur. ¶ Extendit palmites] id eſt, filios ſuos [vſque ad mare] quo terminatur Iudææ regnum [& propagines eius] id eſt, extenſiones eius, ſcilicet, filios filiorũ extendit [vſque ad flumen] Iordanis. ¶ Vt quid. Quandoquidem tot beneficia

cia fecisti illi populo [vt quid destruxisti maceriam eius?]id est, defensionem eius[&]vt quid[vindemiant].i. cōculcant[eam omnes qui prætergrediūtur viam]id est,præcepta domini?vel Gentiles,qui legem non habent.¶Bene dico,quòd prætergredientes cōculcent,quia[aper]id est, Vespasianus,immundus quasi veniens de [sylua]id est,de inculta terra, scilicet,de gentilitate[exterminauit eam]id est, extra terminos terræ suæ captauit eam [& singularis] id est,Titus[ferus]& superbus[depastus est eam]id est,prorsus destruxit:quia quos pater suus Vespasianus prius attriuerat, iste funditus consumpsit : qui ideo singulari,id est,apro comparatur, quia ferus est sicut aper. Per vineam eductam de Aegypto, Ecclesiam intelligimus eductam de tenebris huius mundi,cuius itineris dux est Christus,qui propositus est nobis,vt eius vitam imitemur:& radices Ecclesiæ, id est, sanctos doctores, per quos sustentatur Ecclesia plantasti ita, quòd aliquo vento diaboli non possunt dimoueri : & ipsa Ecclesia impleuit terram,quia per totum mundum diffusa est: & vmbra eius,id est,solicitudo & cura eius,operuit montes, id est, Apostolos impedit, dum eos à contemplatione sua reuocat:& arbusta eius,vt suprà. Vel vmbra, id est,protectio Ecclesię,operuit montes:quia nullus est tam altus in Ecclesia, quin sub protectione Ecclesiæ dei protegatur & vnione: quia si separetur de vnione Ecclesię dei,ab omni altitudine decidet.Similiter arbusta eius cedros dei, & illa vinea, id est, Ecclesia, extendit palmites,id est,prædicatores suos, vsque ad mare Orientale & Occidentale:& propagines,id est,filios suos quibus dilatatur,extendit vsque ad flumen Iordanis, per medium mundi,vsque ad baptismū peruenire fecit.Flumen ideo ponit,quia inde cœpit baptismus, per quod per totum mundum Ecclesia dilatatur:& illius Ecclesiæ maceriam destruit deus,quando permittit suos tribulari,vel in peccata demergi: & qui prætergrediuntur viam,id est,mandata dei,vel ipsum Christum, per quē debent venire ad deum : vindemiant eam, id est, conculcant & affligunt eam. Aper dicitur,quasi asper,id est,diabolus,veniens desylua, id est,de syluestribus hominibus,qui cultum dei ignorant, exterminat Ecclesiam, dum membra eius alienat ab ea:& ipse idem diabolus singularis,ferus, depastus est eam Ecclesiam,quia totam ferè consumet eam in tempore Antichristi. ¶Deus. Pars tertia.Hæc mala eueniunt vineæ tuæ,sed ò [deus virtutum conuertere] ab ira tua, quòd iam non velis inferri ei mala [& respice de cœlo]id est, de humanitate Christi[& vide]id est, fac videri, quòd tu diligas eam conferendo bona [& visita vineam istam] sanando eam quasi infirmam. ¶Et perfice eam]vineam,id est,Ecclesiam [quam plantauit dextera tua] id est, filius tuus [&] perfice[super filium]vt ipse filius sit fundamentum Ecclesiæ[quem confirmasti tibi]dicendo.Hic est filius meus dilectus,in quo mihi bene complacui.¶Dico perfice,nec dubito,quia[peribunt]in illa Ecclesia [ab increpatione vultus]id est, filii [tui] qui dicitur vultus & imago tuæ substantiæ,qui Mat.3.17. Mar.1.
per se & per suos homines increpat de peccato: peribunt dico [incensa igni] id est, peccata igni comparabilia,veluti libido,& similia [& suffossa] id est, peccata dolose facta:& per hęc duo innuitur destructio omniū peccatorum.

¶Et

¶Et vt hæc Ecclesia ita perficiatur[fiat manus tua]id est, operatio tua[super virum]id est, Christum[dexteræ tuæ]id est, verbo tuo vnitũ[& super filium] non hominũ, sed[hominis]id est, virginis[quem confirmasti tibi].Hic innuit Christũ deum & hominem, qui per operationem dei Ecclesiam possit perficere.¶Et] si hoc fiat [non discedimus à te] qui prius discessimus, quando præter te aliud quærebamus:& tu domine[viuificabis nos]vera vita, quæ deus est, [&]deinde[inuocabimus nomẽ tuum].Et vt à te non discedamus[domine deus virtutũ conuerte nos, & ostẽde faciem tuam, & salui erimus]vt suprà. Et hic versus toties repetitur, quia summa materiæ pendet in eo.

IN PSALMVM LXXX.

Titulus. In finem pto torcularibus Psalmus ipsi Asaph, in quinta sabbati.

EXultate deo] . Psalmus iste Asaph est, id est, fidelis synagogæ, quæ loquitur hic:pro torcularibus habitus, id est, pro Ecclesia, quæ torcularibus comparatur, quia sicut in torculari vinum habetur, quod reseruatur, & acinum, quod eiicitur:ita in Ecclesia quidam ad beatitudinem assumuntur, quidam reiiciuntur:torcularibus dico significatis, in quinta sabbati, id est, per opera facta in quinta sabbati. In ea enim die produxit in animam viuẽtem pisces & aues ex aquis:quia omnes ex aquis fecit:vnde & monachis sunt permissæ. Per aues quæ subleuantur in altum, boni de Ecclesia intelligũtur: quia relictis mundanis, ad cœlestia tendunt. Per pisces qui in imo remanẽt, & semper sunt soliciti, intelliguntur illi qui terrenis insistunt, & semper in appetitu mundi sunt soliciti, Psalmus dico dirigens in finem. Materia est Ecclesia, scilicet, quicũq; renati sunt aquis baptismatis. Modus, In prima parte Asaph, id est, propheta, vel alius fidelis de synagoga, admonet perfectos de Ecclesia, scilicet, qui per aues intelliguntur, exultare in domino, & laudare eum. In secunda quæ incipit, Audi populus meus: inducit fidelis synagoga deum loquentem, increpantem malos de Ecclesia, qui per pisces intelliguntur, ipsi tamen non desistunt. In tertia parte, quæ incipit, Inimici domini mentiti:increpat synagoga malos, qui nolunt à sua nequitia cessare. Intentio est admonere ad volatum. ¶Et admonet ipsa synagoga perfectos ita dicens, [Exultate deo] id est, ad honorem eius [adiutori nostro] qui nos adiuuat ad bene operandum contra mundum deceptorẽ [& iubilate] id est, inexplicabilẽ verbis lætitiam mente concipite [deo Iacob.] ¶Et vt possitis exultare & iubilare [sumite Psalmum] id est, spiritualem operationem[& date]deo [tympanum] id est, laudem & mortificationem carnis vestræ:& ideo hoc facite, quia[psalterium]id est, contẽplatio, iunctum[cum cithara]id est, cum mortificatione carnis.s. actiua vita, est[iucundũ]deo:quia idẽ accipimus per psalteriũ, quod per Psalmum. ¶Buccinate] id est, aliis annunciate laudẽ dei[tuba].i.alta voce [in neomenia] .i.in vestra innouatione. Prę ceptum est in lege in figura nostrę innouationis, quòd populus ille buccinaret in neomenia.i.in noua luna. Mene enim Græce, mensis est Latinè, neon verò nouũ:buccinate dico[in insigni die solennitatis vestrę].i. in illuminatione vestræ innouationis, quæ vobis debet esse magna solẽnitas. ¶Ideo

Gen.1.

¶Ideò buccinate[quia præceptum est in Israël] illis ad literã, nobis spiritualiter[&]si negligitis, timendum est vobis, quia[deo Iacob est iudiciũ]in quo saluabit obedientes,& damnabit negligentes. ¶Et[illud]preceptum,scilicet legem suam[posuit in Ioseph]id est, populum augmentauit, scilicet gẽtilem populum,qui superaccreuit Iudaico populo:ita quòd esset illi[testimonium] id est, quòd testaretur, quid esset faciendum, quid dimittendum [cum] ille populus [exiret de terra Aegypti, linguam quam non nouerat audiuit] id est,legem. Similiter populus Christianus exiens de Aegypto, id est, de tenebris infidelitatis,audit prædicationem fidei,& legem viuendi,quam prius non audierat. ¶Diuertit]etiã deus[dorsum eius]populi, id est,Israëlitici[ab oneribus]quæ portabãt in Aegypto[& manus eius]populi[seruierunt in cophino].Cophinus vas est,in quo cogebantur portare fimũ.Similiter diuertit deus dorsum,id est,rationem,qua eriguntur fideles ad superiora,ab oneribus peccatorum:& manus diuertit,id est,operationes fideliũ,à cophino,id est,ab immunditia,in qua prius diabolo seruiebãt.¶In tribulatione diuertit dicẽs, [In tribulatione inuocasti me]verbis[& liberaui te]etiam[in abscondito tempestatis exaudiui te]quando nec audebas, audientibus Aegyptiis, ad me gemere:præcepit enim Pharao,quia audiuit eos ad deum clamasse,vt sic operibus grauarentur, ꝙ eis non vacaret ad deum clamare. Ita exaudit deus suos fideles in abscondito tempestatis, quando sedat in eis bellũ suggestionis,quæ nõdum ad apertum actum prorupit: & etiam[probaui te]postea [apud aquã contradictionis]probauit deus Israëliticum populum,& ipsum Moysen,dubitantes de diuina potestate:vel vt alii dicunt,de se præsumentem,& ideò nõ potuit populum in terram promissionis inducere. Sic probat deus illos de Ecclesia, ad aquam contradictionis, id est, ad doctrinas hæreticorum, quibus boni contradicunt, & mali cedunt. ¶Audi. Pars secunda. Hæc dixit dominus bonis de Ecclesia, modo incipit malos admonere. Contra hæc omnia bona feci tibi, & ideò ô [populus meus] factus meus in baptismo[audi me]id est, intellige[& cõtestabor te]id est,testimoniis scripturarum comprobabo, quæ tibi dixero: & ô[Israël]id est,videns deum fide[si audieris me]obtemperando præceptis meis [non erit in te deus recens] sicuti tu dicis: quia etsi natus in tempore, tamen sum coæternus cum patre [neque adorabis] in me [deum alienum]. ¶Et verè non sum alienus [ego enim sum dominus deus tuus]id est, creator tuus, & non recens [qui eduxi te de terra Aegypti] id est,de infidelitate: dico audi, & [dilata os tuum,& implebo illud]scilicet, amplifica cor tuum ad desiderandum, & ad intelligendum in Psalmis illis, interius fide & dilectione, & exterius prædicatione & confessione. ¶Ego sic admonui meos[&]tamen[populus meus]qui omnes debent mei esse[non audiuit vocem meam]id est, admonitionem meam: & non tantum nõ audiuit,sed [& Israël mihi non intendit]id est, noluit etiam attendere verbũ vnũ [&] ideò [dimisi eos secundũ desideria cordis eorũ]vt volũtati suæ satisfacerent, & ipsi subtracta gratia mea[ibunt in adinuẽtionibus suis]& etiam propriis inuẽtis suis,scilicet propter traditiones suas, irritũ faciẽtes mãdatũ dei.

Leui.23. Nume.23. Exo.2. Nume.20. Matth.15. Mar.7.

X ¶Sic

¶Sic dimiſi eos, ſed [ſi populus meus audiſſet me] credendo, & ipſe factus verus [Iſraël, ſi in viis meis ambulaſſet] complendo [humiliaſſem inimicos eorum]ita quod[pro nihilo] reputarentur, vel gratis humiliaſſem [& ſuper tribulantes eos miſiſſem manum meam]id eſt, operationem meam: ita quòd operatio mea præualeret inimicis, & remoueret eos. ¶Inimici domini. Pars tertia. Continuatio. Dominus ita promiſerat bene populo ſuo, ſed ſermo eius non cœpit in illis: quia cum deberent amici eſſe, facti [inimici domini mentiti ſunt ei]non peragentes promiſſa[&]ideò[tempus eorum]id eſt,variatio eorum per pœnas[erit in ſecula]æterna: vel tempus vindictæ eorum. ¶Et]merito damnabuntur, quia deus [cibauit illos ex adipe frumenti] id eſt, intima medulla frumenti ſcilicet, ſecretiori & profundiori myſterio ſuæ incarnationis, & aliis gratiis ſpiritualibus [& ſaturauit eos melle de petra] id eſt, fortiori doctrina : quia mel eſt cibus fortior : petra autem erat Chriſtus.

IN PSALMVM LXXXI.

Titulus. Pſalmus Aſaph.

DEus ſtetit]. Pſalmus iſte cõuenit Aſaph,id eſt,fideli ſynagogę,quæ loquitur contra Iudęos,quos videt prophetico ſpiritu,paratos inique agere contra Chriſtum viſitatorem ſuum. Materia primus aduentus Chriſti eſt. Modus, In prima parte oſtendit inter homines habitaturum, ſcilicet, per aſſumptam carnem : & monet Iudæos, ne inique iudicent in eum. In ſecunda parte,quæ incipit, Iudicate egeno:oſtẽdit Chriſtum cum diues eſſet, pro nobis pauperem factum: & monet eos,vt non propter hoc minus ſentiant de eo, ſed iuſtum intelligãt: & dat eis certum ſignũ, quo filium dei poſſint eum cognoſcere.In tertia parte,quæ incipit,Ego dixi dii eſtis: oſtendit, ꝙ cum Chriſtus veniſſet homines exaltare, & dei filios facere,quia Iudæi eum non receperunt, exaltationem illam non habuerũt. Intentio eſt Iudęos ſpecialiter commonere,ne Chriſto aliquid mali faciant,ſed eius prædicationi conſentiant. ¶Quaſi diceret, Nolite Chriſtum,videntes eum egenum & pauperem, deſpicere, putantes ſolum hominem, quia etiam deus eſt. Vnde dicit[deus]homo factus[ſtetit]corporaliter[in ſynagoga deorum]id eſt, bonorum Iudæorum: dicuntur etiam dii quicunque magni viri.
Exo.22. Vnde dicitur in lege, Diis ne detrahas : non vt alius homo, ſed ipſe deus[in medio]eorum[diiudicat]id eſt, diſcernit ac ſeparat à malis bonos, ſed[deos] quos ipſe deificat: in hoc verſu planè Chriſti incarnationẽ demõſtrat. ¶Vſquequo.Chriſtus deus eſt,qui etiã deificat ſuos:ergo vos iudices Iudæorũ[vſquequo iudicatis iniquitatẽ?] ſcilicet Chriſtũ redemptorẽ omniũ morte dignũ? Quaſi iam diu ſeuiſtis ſatis cõtra ſeruos ad vineã miſſos,hæredẽ modo ad vos miſſum recipite[&]vſquequo vos in morẽ [ſumitis]vobis [facies peccatorũ]id eſt,peccatoribus cõſentitis,& cõformes eis vos redditis? Facies peccatorũ ſumit,qui modũ ſuę nequitiæ accipit,qua diſcernitur ab aliis. ¶Iudicate egeno. Pars ſecũda. Vos iudices nolite inique de Chriſto iudicare,ſed[iudicate egeno & pupillo].i.ad honorẽ Chriſti.ſ.præter hominẽ iudicare deũ.

Chriſtum

Christum dicit egenum, quia semper terrenas facultates neglexit habere, secundum quod Apostolus ait, Cum esset diues, pro nobis factus est pauper: 2.Cor.8. pupillum dicit, quia sibi præsidium humanum non quæsiuit in terra: dico iudicate illi, & etiam ipsum [humilem & pauperem iustificate] id est, iustum reputate, & sine illo nullum iustum esse posse. Vos maiores iudicate, vos iuniores iustum [pauperem eripite] de maiorum potestate: & ereptum ne permittatis amplius capi: & hoc est [& egenum de manu peccatoris] populi [liberate]. ¶ Ego ita monui eos, sed tamen ipsi [nescierunt] eum deum esse ac redemptorem suum. Si enim cognouissent, nunquam dominum gloriæ crucifixissent: dico nescierunt [neque intellexerunt] sed ideò nescierunt, quia intelligere noluerunt: ideò autem non intellexerunt, quia [ambulant in tenebris] id est, in dilectione terrenorũ: de sua autem inscitia inexcusabiles non erunt, habentes certum signum, quo eum deum esse cognoscere possent, quia [fundamenta terræ mouebantur] non dico in aliquibus locis, sed [omnia] in quo beatus Dionysius cognouit eum dei esse filium. ¶ Ego dixi. Pars tertia. Ipsi non intellexerunt, sed tamen [ego dixi: dii estis] id est, si vultis, potestis esse dii, id est, deificati: & non qualescunque dii, sed [filii excelsi] non tantum nobiles & potentes, sed [omnes] quantumcunque impotentes. ¶ Dico filii dei esse poteritis [vos autem] non attendebatis meam admonitionem, ideò [moriemini] damnabiles [sicut homines] carnales: & vos maiores superbiam vestram in Christum exercentes [cadetis] in profundum inferni, ita irrecuperabiliter [sicut vnus de principibus] cecidit, id est, diabolus, qui inter principes cœlestes principalis erat. Licet multi cecidissent, ideò tamen dicit vnus, quia omnes vniti sunt in mala voluntate. ¶ Vos quidem ita cadetis, sed tu [deus surge] de sepulchro, & [iudica terram] id est, terrenos Iudæos, illos damna, & excæca [quoniã] his excæcatis [tu hæreditabis in omnibus Gentibus] ex parte enim contigit cæcitas in Israël, vt plenitudo Gentium intraret.

IN PSALMVM LXXXII.

Titulus. Canticum Psalmi Asaph.

DEus quis similis]. Psalmus iste quidem cõuenit Asaph, id est, fideli synagogæ, quæ loquitur. Est canticum, quia ostendit nobis rem quandam futuram, de qua nobis maximè exultandum est, scilicet, in secundo aduentu Christi damnandos persecutores nostros, & quoscunque malos: dicitur etiam Psalmus, quia hic docet bene operari, & mala patiẽter sustinere. Materia est secũdus Christi aduentus. In prima parte petit ipsum Christi aduentum, quo liberetur Ecclesia à malis, quę sustinet in hac vita, & enumerat multa mala, quæ hic patitur Ecclesia. In secũda parte, quæ incipit, Fac illis sicut Madian: precatur, vt deus secundo veniens, rectam vindictam sumat de malis illis: & etiam conuersionem quorundam in vitam, quorundam in maiorem excæcationem. Intẽtio est, per timorẽ secundi aduentus, deterrere homines, & maximè Iudæos à persecutione Ecclesiæ. ¶ Quasi ita diceret ꝓpheta, Homines te debilẽ & impotẽtẽ putãt, cũ patiaris tuos puniri, sed ô [deus, quis similis erit tibi?] nullus: & ideò ô [deus] qui ta-

cuisti in tempore huius vitæ, permittendo tuos puniri [ne taceas] dare in eos
Matth.25. sententiam dicens, Ite maledicti in ignem æternum [neque compescaris] vindicta, sed potius comprime eos pœna æterna. ¶ Ideò dico ne taceas [quoniam inimici tui sonuerunt] id est, irrationabiliter sanctis tuis contradixerunt [&] ideò ne compescaris, quoniam [qui oderunt te, extulerunt caput] suum, scilicet, Antichristum, quem ipsi filium dei redemptorem prædicabunt. Vel caput suum, id est, superbiam suam contra te erexerunt. ¶ Et non tantum contra te, sed contra tuos: & hoc est [super populum tuum malignauerunt consilium] id est, maligno animo sunt consiliati, ad populi tui depressionem [&] non tantum sunt consiliati, sed etiam [cogitauerunt] quis eorum peiorem sententiam posset dare [aduersus sanctos tuos]. ¶ Et [dixerunt] exhortantes inuicem se [venite & disperdamus eos de terra] id est, gentem illam, scilicet, sanctos destruamus, intantum, quòd nomen [Israël] scilicet, Christianum [non memoretur vltra]. ¶ Et vnde eis tanta fiducia? Quoniam & multi erant & vnanimes: & hoc est [quoniam simul] id est, multi [cogitauerunt vnanimiter] id est, habentes nocendi eandem voluntatem, & [disposuerunt testamentum] id est, pacta sua [aduersum te] vt per suas pactiones legem dei destruerent. Et qui fuerunt illi? [tabernacula Idumæorum, & Ismaëlitæ]. Nota quod historialiter persecutores Israëlitici populi ponit hic, sed per hæc nomina apte significantur persecutores Ecclesiæ. Per tabernacula Idumæorum, qui sanguinei, vel terreni interpretantur, intelligimus congregationes illorum, qui terrenis inhærent, vel homicidas Ismaëlitæ, id est, obedientes sibi. ¶ Inter cæteros persecutores est [Moab] id est, abutens lege [& Agareni] id est, alieni: qui licet bonum habitum prætendant, tamen nocent cum locum inueniūt [Iebal id est, vana vallis, scilicet hypocritæ, qui humilitatem monstrant se habere sed hoc in vanitate, & aduersum homines tamen bene operantur [&] disponit etiam contra te testamentum [Ammon] id est, turbidus populus, velati qui damno terrenorum contristantur [& Amalech] id est, lingens terram, sci-
Exo.17. licet, auari huius vitæ, qui nihil vitandum putant, vnde habeatur pecunia [& alienigenæ] scilicet, in sensu, quod supra habuimus per Agareni: sed Hebræa veritas hic habet, Philistæi, id est, potione cadentes: per quod intelligimus eos, qui inebriantur diuitiis, & prosperitate huius vitæ. Isti omnes aduersum te disposuerunt [cum habitantibus Tyrum] id est, angustiam: per quod possunt intelligi mercatores, qui nullam vitant angustiam in acquirenda pecunia. ¶ Etenim] isti bene possunt, quia [Assur] id est, populus ille [venit cum illis] Assur interpretatur, deprimens, vel elatus, per quod diabolus intelligitur, qui deprimit bonos, & semper paratus est venire cum aliis ad persecutionem Ecclesiæ dei, & ipse singulariter potest dici elatus: & Assur cum omnibus aliis [facti sunt in adiutoriū filiis Loth]. Filii Loth persecuti
Iudi.11. sunt historialiter populū dei, per quos intelligūtur pagani, qui sunt filii apostatæ angeli. Loth enim declinās interpretatur, per quod bene diabolus significatur. ¶ Fac illis. Pars secūda. Et sicut p populos persecutores populi Israëlitici, significauit persecutores Ecclesiæ, ita per populos à populo Israëlitico

co destructos, significauit malos in secundo iudicio à Christo damnandos. Continuatio, Isti ita disponunt aduersum te, sed tu domine[fac illis sicut]fecisti[Madian]populo illi, quem per populum Iudaicum destruxisti. Madian interpretatur, declinans iudicium: per quod intelliguntur illi, qui negant iudicium futurum[&]sicuti fecisti [Sysaræ]qui interpretatur, exclusio gaudii: per quod intelliguntur illi, qui negãt aliquod gaudium futurum bonis post hanc vitam: & [sicut] fecisti[Labin]qui deuictus fuit in illo loco, scilicet[in torrẽte Cyson]. Labin interpretatur, sapiens sibi: per quod intelliguntur philosophi, & alii sapientes huius mundi, Cyson interpretatur, duritia. Sapiẽtes vero huius mundi destruuntur in torrẽte Cyson, id est, in abundanti duritia sua. ¶ Disperierunt]alii[in Endor]scilicet in loco, qui interpretatur fons generationis[&]illi[sunt facti vt stercus terræ]id est, in peccatis delectantes, cõputruerunt interius. Vnde dictum est, Computruerunt iumenta in stercore suo. Velut stercus terræ: quia sicut stercus impinguat terram, & fructificare facit, ita isti mali persequendo Ecclesiá, faciunt eam impinguescere interius, & fructiferam. ¶ Pone]etiam domine[principes eorum]qui persequũtur Ecclesiam[sicut]destruxisti[Oreb, & Zeb, & Zebeæ, & Salmana]Oreb interpretatur, siccitas: per quod intelligimus eos, qui sicci sunt rore spirituali. Zeb, lupus: per quod raptores intelligimus. Zebeæ, victima lupi: per quod intelligimus eos, quos diabolus sibi incorporat. Salmana, vmbra commotionis: per quod intelligimus instabiles in fide, qui ad tempus credunt, & in tempore tribulationis recedunt. ¶ Et vt vniuersaliter comprehendam[omnes principes eorum]depone[qui dixerũt]ore & opere: hoc scilicet[possideamus sanctuarium dei]id est, populum à deo sanctificatum [hæreditate] vt eos nostris doctrinis excolamus, & Christus nullam partem obtineat in eis. ¶ Illos]ô[deus meus pone vt rotam]id est, vt sicut rota semper voluitur, & surgit à posteriori, & cadit in anteriora, sic illi semper voluantur in cogitationibus mũdanorum, & surgant à posterioribus, id est, à terrenis istis, in quibus eleuantur, & cadant in anteriora, id est, ad spiritualia, scilicet, vt dimissis illis omnino decidant, scilicet, terrena obliti, cœlestia desiderent. Vnde Apostolus, Oblitus ea quæ retro, ad ea quæ anteriora sunt, me extendo[&]pone eos[sicut stipulá ante faciem venti] vt sicut stipula non resistit, vento scilicet, sic isti tentationibus non resistant. Hác quidẽ præcipitationem malorum facit deus in hac vita. ¶ Sicut ignis. In hac vita ita facies eis, in alia autem combures eos igne puniente: & hoc est[sicut ignis qui comburit syluam, & sicut flamma comburens montes]. Syluæ bene comparat eos, quia ipsi sunt syluestres, & inculti lege dei: montibus comparat propter elationem. ¶ Ita. Sicut ignis syluam[ita] tu[persequeris eos]quasi impotentes se excusare [in tempestate tua] id est, in iudicio, quod ita subito veniet quasi tempestas, & separabit grana à paleis: & dico persequeris, & comprehendes: comprehensos [turbabis eos in ira tua] ostendens eis te iratum, pœnam æterná inferẽdo. ¶ Petiit damnationem malorum, modo petit conuersionem saluandorum: quasi diceret, Nolentes conuerti ita punies, sed[facies eorum]persecutorum, scilicet qui præuisi sunt ad

Iudic. 4. 6. & 7.
Iudi. 5.
Iohe. 1.
Iudic. 7. 8.
Philip. 3.

ſalutem[imple ignominia]id eſt,vt erubeſcāt de peccatis ſuis[&]ſic,vt[quærent nomen tuum]ſcilicet vt fiant Chriſtiani. ¶ Qui autē obſtinati ſunt, & nolunt hic erubeſcere,in alia vita[erubeſcant]de turpitudinibus ſuis [& conturbentur]de pœnis,duraturis[in ſeculum ſeculi,& confundantur]anima & corpore[&] illa confuſio non ſit reparabilis, ſed[pereant]æternis tormentis. ¶ Et]tunc ſaltem[cognoſcant, quia tibi]conuenit hoc [nomen dominus] & qui in hac vita putabant ſe altos & potentes,tunc cognoſcant, quia[tu ſolus altiſſimus in omni terra]id eſt, ſuper omnes terrenos : quia ſicut potens es in remuneratione bonorum,ita in damnatione malorum.

IN PSALMVM LXXXIII.

Titulus. In finem pro torcularibus filiis Chore Pſalmus.

QVàm dilecta] Pſalmus iſte cōuenit filiis Chore, id eſt, filiis crucis, imitatoribus Chriſti, qui hic loquitur: habitus ꝑ torcularibus, id eſt,pro Eccleſiis,quæ torcularibus comparantur:quia ſicut in torculari cognoſcitur quid ſit vinum,& quid ſit acinus:ſic per preſſuras in Eccleſia,cognoſcitur qui ſint boni,& qui mali:pro Eccleſia hic dicitur agere,quia oſtēdit hic magnā dignitatē ipſius Eccleſiæ,ſcilicet, quod ſemper petit cœleſtia. Vel poſſumus dicere,quòd non ſit vox filiorū Chore,ſed prophetæ, vel alicuius perfecti ſic, Pſalmus iſte præponitur filiis Chore incitandis, ſcilicet ipſis ſimplicioribus Chriſtianis:agens pro torcularibus, id eſt, de Eccleſiis:vt oſtenſa dignitate Eccleſiæ, filios Chore ad eandem dignitatē moneat properare:dirigens in finem. Vel ita,Pſalmus iſte agit pro torcularibus, id eſt,pro preſſuris commendandis:tribulationes vocat torcularia:quia ſicut torcular ſeparat,& exprimit vinum ab acinis,ita tribulationes huius vitæ,diſcernūt bonos à malis:torcularibus dico valentibus in finem. Vnde dicitur, Beatus vir qui ſuffert tentationē,quoniam cùm probatus fuerit, accipiet coronam vitæ.Materia eſt Eccleſia,in preſſuris huius vitæ poſita.Modus,In prima parte oſtenditur quòd Eccleſia licet innumeris tribulationibus conteratur, tamen ad cœleſtem Hieruſalem peruenire deſiderat . In ſecunda parte, quæ incipit, Beatus vir cuius eſt : oſtendit auxilium , quod deus facit ſuis, & quàm vtile ſit illud auxilium. In tertia parte, quæ incipit, Quoniam melior eſt : oſtendit quòd malit eſſe abiectus in domo dei, quàm peccatorum abundare diuitiis : vt per auxilium , quod ſibi poſuit in ſecunda parte, poſſit peruenire ad deſiderium, quod propoſuit in prima parte. Intentio eſt admonere nos, vt ſemper deſideremus illam cœleſtem Hieruſalem. ¶ Et oſtendens ille qui loquitur,affectum Eccleſiæ, dicit, O[domine virtutū]id eſt,cœleſtiū angelorum[tabernacula tua]id eſt, illa ſuperna habitatio tua,ſunt dilecta,id eſt,deſiderata. Et[quàm dilecta?]infinite ſcilicet. Illā ſupernā habitationem vocat tabernaculū,propter ſolā habitationē: quia ſicut in tabernaculis habitatur,ſic in illa ſuperna Hieruſalē.Cū dicit,domine virtutū,innuit eum multas virtutes ſuis cōferre : & ideò[anima mea]licet multis tribulationibus oppreſſa[cōcupiſcit]intrare[in atria domini].i.in ſupernā Hieruſalē: quā atria nominat,ꝑpter amplitudinē[&]cōcupiſcēdo[deficit].i.ab omnibus terrenis ſe

Iaco.1.
Tobiæ.3.

ſe adeò abſtinet,quòd etiã in corpore deficiat. Vnde in Canticis, Amore langueo. Vel deficit,quia quantumcunque concupiſcat, tamen non poteſt comprehendere gaudium illius ciuitatis. Vel per tabernacula poſſumus accipere præſentem Eccleſiam,vt ſic dicamus, Tabernacula,id eſt,pręſens Eccleſia, in qua ad tempus tibi militamus,quàm dilecta ſunt,id eſt, quàm glorioſum, & quàm iucundũ eſt,ſtare & militare tibi in caſtris. Vnde Apoſtolus,Non tantum gloriamur in ſpe,ſed etiam in tribulationibus. Et Salomon,Fili accedẽs ad ſeruitutem dei,prępara animam tuam ad tentationem. Et quia ita iucunda ſunt tua tabernacula,ideo diligo militare in illis: quia ſecurus ſum, quòd per hanc militiam perueniam ad illam cœleſtem habitationem : & hoc concupiſcit & deficit,vt ſuprà. ¶Cor meum concupiſcit,& hoc cum exultatione :& hoc eſt[cor meum] id eſt,ſecretior pars mei,ſcilicet anima mea multis tribulationibus afflicta[&]etiam [caro mea] iam rationi ſubſeruiens,multiplicioribus malis afflicta. Vnde alibi,Sitiuit in te anima mea,q̃ multipliciter tibi caro mea[exultauerunt] id eſt ,cum exultatione ſuſtinuerunt tribulationes huius vitæ,tendentes[in deum] vt eum obtineant[viuum]qui viuere facit tendentes ad ſe in vita æterna. ¶Etenim.Cor meum exultauit, id eſt,anima mea & caro mea [etenim paſſer] id eſt , ipſa anima[inuenit ſibi domum, & turtur]id eſt,ipſa caro,inuenit ſibi[nidum , vbi reponat pullos ſuos]id eſt, ipſa opera ſua . Paſſeri comparatur anima: quia ſicut paſſer dimittit ſyluas, & nidificat in domibus,in altis tamẽ locis, vbi tutus ſit à manibus puerorum & laqueis:ita fidelis anima,dimiſſis terrenis iſtis,inuenit ſibi domum cœleſtẽ in qua iam ſpe inhabitat,& contẽplatione :& ideo iam vellet diſſolui,& eſſe cum Chriſto, ſicut dicit Paulus, Si hæc domus noſtra diſſoluatur,habemus domum non manufactam æternam in cœlis:per cuius domus contemplationem cauet ſibi fidelis anima à laqueis inimicorum . Ideo turturi comparatur caro,quia ſicut turtur gemit:ita caro fidelis gemit preſſa multis miſeriis: & ipſa inuenit ſibi nidum,id eſt,fidem,& alia ſacramenta Eccleſiæ,in quibus ipſa reponat pullos ſuos,id eſt,tutos faciat & nutriat, ſcilicet,bona opera ſua quę ipſa generat,ſicut auis pullos:quia ſicut turtur non poteſt nutrire pullos extra nidum,nec tutos habere,ſic fidelis extra fidem, vel extra Eccleſiam nõ poteſt bona opera,& deo placẽtia facere. Vnde dicitur, Sine fide impoſſibile eſt deo placere.Et Auguſtinus,Non eſt locus veri ſacrificii extra catholicam Eccleſiam .Et ſicut pulli non ſunt in nido, niſi ad horam manſuri,ſic fideles etiam in hac pręſenti militia non ſunt ęternaliter permanſuri.¶Et quem nidum inuenit turtur[altaria tua]id eſt, ſacramenta Eccleſiæ, fidem, & baptiſmum , & ſimilia, ſuper quæ opera noſtra poſita ſunt deo acceptabilia , ſicut & ea quæ offeruntur in altari [domine virtutum]id eſt,omnium angelorum, quas quidem virtutes mittis nobis in auxilium :& in hoc apparet quia tu es [rex meus]quòd bene me regis in præſenti militia[& deus meus]id eſt, creator meus. Vel ita,paſſer inuenit ſibi domum,ſcilicet,altaria tua.Domum cœleſtem vocat altare,quia res alta eſt: de turture nõ mutatur quod dictum eſt. ¶Beati qui . Oſtendit ad quem finem ſit hæc militia peruentura,ſcilicet ad

Cant.2. Rom.5. Eccleſ.2. Pſal.62. Philip.1. 2.Cor.5. Heb.11.

vitam

vitam æternam. Continuatio, Tu dicis quia passer inuenit domum, & turtur nidum, & per hoc habitabunt in domo tua cœlesti, quod non est parum: quia [beati] sunt illi [qui habitant in domo tua domine] illa: hoc modo beati, scilicet, quia [in secula seculorum laudabunt te] in quo apparet gaudiũ illorum: quia si contristarentur, non laudarẽt. Beatus. Pars secũda. Illi erunt beati, qui in domo tua habitabunt: & etiam ille [vir beatus] est [cuius est auxilium] contra impedimenta mundi [abs te] id est, à te: ideo beatus, quia ille homo qui positus est [in valle lachrymarum] id est, in miseriis huius mundi [disposuit in corde suo] scilicet, cum magna ratione & diligentia ordinauit [ascensiones] id est, quosdam gradus proficiendi de virtute in virtutem: ascensiones dico, perducentes eum [in locum quem posuit] ipse, id est, cœlestem domum, quem solum ipse locum proposuit sibi appetere & amare. Vel in loco sic, positus in valle lachrymarum, scilicet in loco, quẽ ipse homo posuit, id est, fecit, ex peccato primi parentis: quia deus non creauit eum in miseria, sed in perfectione. In hoc versu ostendit auxiliũ dei, & quàm vtile sit. ¶ Bene dico, quòd poterit disponere ascensiones, qui habet auxiliũ dei: quia nõ tantũ dabit ei dominus literam occidentem, sed spiritum viuificantem: & hoc est [etenim legislator] id est, deus qui dat legem monentem [dabit benedictionem] id est, gratiá adiuuantem: & per illam [ibunt] homines [de virtute in virtutem] id est, in hac præsenti Ecclesia, & tandem [videbitur deus deorum in Sion] scilicet, quádo
1. Cor. 15. deus erit omnia in omnibus. ¶ Domine deus virtutum. Et quia tanta beneficia facis tuis, oro domine quòd facias & mihi: & hoc est [domine deus virtutum exaudi orationem meam] & non simpliciter exaudi, sed [auribus percipe] .i. in memoria reconde: tu dico [deus Iacob] qui diligis omnes luctatores te diligẽtes, et ideo me debes diligere. ¶ Protector. Pars tertia. Sicut supposuit orationẽ, qua peteret auxiliũ dei, sic petit hic protectionẽ dei, quá necessariam reputat suæ obiectioni, quam ostendit. Continuatio, Exaudi orationem, & [tu protector noster] scilicet, in aduersis: ô [deus aspice] vt per misericordiá meæ abiectioni subuenias, ne succũbá [&] si nõ sum dignus per me, vt in me respicias [respice in faciem Christi tui] id est, multitudinem iustitiæ Christi, per quam ipse ab omnibus discretus fuit, de cuius iustitiæ plenitudine ad nos aliqd emanauit, & nos cõformes pro modo nostro fecit. Et opus est vt respicias vt protector, quia ego [elegi abiectus esse in domo dei] .i. in Ecclesia præsenti [magis, quàm habitare in tabernaculis peccatorum] id est, quàm diuitiis abũdare inter peccatores. Electiua oratio est. Cùm dicit tabernacula, quę sunt transitoria, & in quibus breui tempore habitatur, innuit ea non esse appetenda. Cùm dicit peccatorũ, ostendit ea maxime esse fugienda: & præmittit causam quare se elegit esse abiectum & despicabilem in domo dei, sic [quia melior est dies] .s. illa, quæ est vna .i. cõtinua, cui nunquàm succedunt tenebrę [in atriis tuis] id est, in cœlesti habitatione [super milia] dierum istorum tráseuntium, quos appetunt stulti. Abiectum se ostendit Dauid, cùm se denudatum
2. Reg. 6. saltando ante arcam domini, cùm eam reduceret: vnde etiam vxor sua deridebat eum. ¶ Ideo elegi abiectus esse [quia deus diligit misericordiam] facere, id est,

id est,peccata remittere,& iustitiam dare[&]diligit[veritatem]id est,promissiones complere: & quia diligit misericordiam,dabit mihi abiecto,& ambulanti in domo sua[gratiam] id est, remissionem peccatorum : & quia diligit veritatem[dabit]mihi[dominus gloriam]id est,præmium meæ militiæ, quã ipse promisit omnibus sibi militantibus.¶Gratiam & gloriam dabit dominus non quibuslibet,sed bonis: & hoc est[non priuabit bonis eos,qui ambulant in innocentia]id est,perseuerant in innocentia:& ideo ô [domine virtutum beatus homo qui sperat in te.]

IN PSALMVM LXXXIIII

Titulus. In finem filiis Chore Psalmus.

BEnedixisti domine]. Psalmus iste conuenit filiis Chore, qui loquuntur,vel quibus proponitur:dirigens in finem, id est, in Christum.Materia est primus Christi aduentus, conferens Ecclesiæ multa beneficia.Modus,In prima parte ostendit benedictionem esse datam terræ, contra maledictionem quam dedit ei propter peccatum Adæ, cùm diceret, Maledicta terra in opere tuo . Secunda pars incipit, Mitigasti Gene.3. iram tuam : in qua ostendit mitigationem iræ dei, quam iuste sustineamus ex peccato primi parẽtis . In tertia parte, quæ incipit, Audiam quid loquatur : manifeste annunciat ipsum Christi aduentum,& innuit per quem hoc fiat, & docet vbi Christus esset nasciturus . Intentio est nos admonere ,vt cum magna exultatione Christi aduẽtum suscipiamus , per quem tanta beneficia possidemus.¶Quasi sic diceret, O [domine terram] quæ prius maledicta erat in opere Adę,modo factam [tuam] recipiens aduentum filii tui in fide [benedixisti] ita scilicet [auertisti captiuitatem] id est , peccatum , per quod omnes ante aduentum Christi tenebantur captiui à diabolo[Iacob] id est,populi illius, qui vult fieri similis Iacob . ¶Remisisti.Hanc scilicet, captiuitatẽ auertẽs[remisisti]id est,remittes[iniquitatẽ plebi tuę]in baptismo: & non tãtum remittes,sed sic [operuisti]id est, cooperies [omnia peccata eorum]vt iam non veniant in conspectum tuum,vt punias ea æternaliter, scilicet,& peccatum dimisisti,& pœnam peccati . Vnde alibi, Ex vsuris & iniquitate redimes animas eorũ.¶Mitigasti.Pars secũda.Quasi aliquis diceret, Psal.71. Non credo deũ iniquitatem remisisse,peccata operuisse.Contrà dicit Euãgeliũ, Vere remisisti,operuisti,quia ô domine[iram]quã habuisti pro peccatis omnium hominum, id est,quã habebas pro singulis peccatis:non dico prorsus remouisti,quia sumus mortales & passibiles,sed [mitigasti]id est,mitem fecisti:quia iam tribulationes sunt nobis mites & delectabiles, quæ in nobis spẽ æternæ salutis generant:&[auertisti]te[ab ira indignationis tuæ] scilicet, vt non inferas pœnas procedentes ex tua indignatione,scilicet,æternas pœnas. ¶Et vt iram tuæ indignationis non incurramus[conuerte nos]ab infidelitate ad fidem[deus salutaris noster] id est, qui per aduentum filii tui nobis salutem confers, &[à nobis] conuersis [auerte iram tuam] æternam. ¶Dico auerte:& auertes,quia[nunquid in æternum irasceris nobis?] non certe, quia placabilis eris in aduentu filii tui, saltem [aut extendes iram tuam à generatione]

tione] Adę, cui certum est te iratum fuisse propter peccatum [in generationē] Christi. Non vtique, imò placabilis eris generationi Christi per ipsius aduentum. Duæ sunt generationes, vna Adæ, quæ carnalium est: alia Christi, quæ spiritualis est, scilicet, illorum qui se conformare Christo conātur: à qua sicut expelluntur mali Christiani, sic etiam includuntur illi boni qui fuerunt ante aduentum Christi. ¶ Deus tu] non extendes iram, sed [conuersus] ab ira [viuificabis nos] spiritualiter per aduentum filii [& plebs tua] viuificata [lætabitur in te] iam secura de ęterna beatitudine. ¶ Et vt plebs tua possit viuificari, & lætari, ô [domine ostēde nobis misericordiam tuam] scilicet, filium tuum, vt mittas quem missurus es: ostende scilicet, vt cognoscamus eum: etsi non omnes præsentia corporis, tamen per fidem [&] non tantum ostende, sed etiam illud [salutare tuum da nobis] vt vere saluet nos, & vt eum in fide teneamus, & operibus imitemur. ¶ Audiam quid. Pars tertia. Continuatio, Rogo ostēde, da salutare: & securus sum quòd facies, quia [dominus deus] loquitur [in me] & [quid loquatur] ego [audiam] id est, non oblatrādo, sed potius compescam me à mundanis istis. & bene debeo audire eum [quoniam] in me [loquetur pacem] id est, annunciabit mihi ipsum filium, qui erit auctor pacis, & reconciliationis inter deum & hominē: pacē dico non ad omnes, sed [in plebem suam]. Dico in plebem suam [& super sanctos suos] id est, in eos qui ante aduentum ipsius sanctificati erant, veluti Abraham, & consimiles, quibus quidem aduentus Christi pacem cum deo contulit, qui eos de tenebris inferni liberauit: & non tantū super sanctos, sed [etiam in eos qui conuertūtur ad cor] id est, ad rationem, veluti gentiles, qui prius dimisso creatore, creaturam colentes per aduentum Christi sunt conuersi ad cor, scilicet, vt iam diligenti ratione colant suum creatorem, & sic per aduentum Christi habeant cū deo pacem. ¶ Dicto aduentu Christi, determinat etiā locū suæ natiuitatis, quasi ita diceret, Per aduentum eius multi conuertentur: sed tamen non apud eos Christus nascetur, sed inter Iudæos: & hoc dicit [veruntamen prope timentes eum] id est, Iudæos, qui deum soli dicebantur timere, quia legem eius receperant: licet potius pro temporalibus, quàm pro cœlestibus deo seruirēt: erit [salutare ipsius] id est, filius dei ipsius perficiet salutē humano generi: ita erit illud salutare, [vt gloria] .i. ipse filius [inhabitet] præsentia corporis [in terra nostra] id est, in Iudæa. ¶ Misericordia, & veritas. Ostendit quid faciat ille aduentus Christi nobis: dico salutare habitabit in terra, & per ipsum [obuiauerunt sibi] id est, inter se conuenerunt in ipso Christo [misericordia, & veritas] qui dicitur veritas, quia in eo omnia promissa per prophetas sunt completa: ipse quoq; misericordia dicitur, quoniam dedit nobis remissionem peccatorum, & alia beneficia per solam misericordiam suam, scilicet, in ipso conuenerunt nouum & vetus testamentum. In Christo conuenerunt misericordia, & veritas: in omnibus vero ipsum Christi aduentum expectantibus [iustitia, & pax osculatæ sunt] id est, conuenerunt. Nisi enim Christus aduenisset, homo nec iustitiam haberet cum deo, nec pacem. ¶ Ideo conuenerunt misericordia, & veritas, iustitia, & pax: quia [veritas] id est, Christus, [orta est de terra] id est,

Exo.4.

Rom.1.

id eſt, de virgine, quæ terra fuit fructifera: [&] ex hoc [iuſtitia de cœlo]. i. homine dominico: vel de cœlo, id eſt, de cœleſtibus creaturis, in quibus ſolis ante aduentum Chriſti erat iuſtitia, [proſpexit] ſuper omnes homines. Vel aliter, Iuſtitia & pax vere ſunt oſculatæ, quia veritas eſt orta de terra, id eſt, de carne noſtra peccatrice, ſcilicet, nos, qui prius ſola vana, & falſa faciebamus, modo operemur virtutem, ſcilicet, accuſationem de peccatis, deum colentes, ſolum iuſtum reputantes, & alia huiuſmodi: & quia veritatem operamur, ideo iuſtitia de cœlo proſpexit. ¶ Etenim ſecundum hanc ſententiam ita continuabimus. Bene dico, quòd nos operabimur veritatẽ [etenim dominus dabit benignitatem] id eſt, futurus eſt ille, per quem dabit benignitatem, id eſt, ſpiritum ſanctum, benigne nos intus inſpirantem: & per hoc dabit hanc benignitatẽ, quia [terra] id eſt, virgo Maria [noſtra] id eſt, de noſtra natura [dabit fructum ſuum] id eſt, filium ſuum. Ad primam ſententiam ita continuatur, Vere de terra orta eſt veritas, id eſt, Chriſtus: quia dominus dabit benignitatẽ, id eſt, gratiam aſpirantem, quam non daret, niſi per Chriſtum: & terra noſtra, id eſt, caro humana aſpirata illa benignitate dei, dabit fructum ſuum, id eſt, bona opera. ¶ Et [iuſtitia] noſtra [ante eum ambulabit] parabit viam, qua deus in nos deſcendat. Vel ante eum, id eſt, in beneplacito eius [& ponet] ipſe deus [in via] qua imus ad eum [greſſus ſuos] id eſt, operationes ſuas, ſcilicet, multiplicabit gratiam ſuam in nobis. Vel ipſe iuſtus homo ponit greſſus ſuos, id eſt, operationes, in via, id eſt, in præceptis dei, vt ſecundum præcepta dei operetur. Vel in via, id eſt, in Chriſto, vt ad imitationem Chriſti operetur.

IN PSALMVM LXXXV.

Titulus. Oratio Dauid.

INclina domine]. Pſalmus iſte vocatur oratio, quia & per totũ Pſalmi contextum orationem cõtinet, & admonet nos omnes ad orandum. Voluit enim dominus Ieſus orare, vt nobis in ſe relinqueret exemplum orandi: fugit etiam, vt & in hoc nobis daret exemplum fugiẽdæ præſumptuoſæ mortis, & temerariȩ: quæ oratio attribuitur vero Dauid, ſcilicet Chriſto, qui loquitur in hoc Pſalmo. Materia eſt Chriſtus ipſe patiens. Modus, In prima parte petit ſibi ante tempus paſſionis, ſcilicet, vt deus cuſtodiat eum in tempore ſuæ militiæ, ne inimici ſui poſſint eum ſibi aliquo modo conformare. In ſecunda parte, quæ incipit, Deduc me domine: precatur deus pro ſuis. In tertia parte, quȩ incipit, Deus iniqui: precatur ſecũdum ea, quæ poſt paſſionẽ ſequuntur. ſ. de ſua glorificatione. Intentio eſt nos inuitare ad orandum. ¶ Attendens autem Chriſtus ſe ſecundum humanitatem non poſſe contingere ad dei altitudinem, quaſi infirmus rogaret medicum, precatur deum, vt per miſericordiam condeſcendat ſuæ infirmitati, ſic dicens [inclina domine aurem tuam mihi, & exaudi me] & opus eſt, vt inclines [quoniam] non poſſum me ad te leuare, quia [inops ſum] quia ex me non habeo diuitias huius ſeculi [& pauper ſum ego] quia neque ex alio habeo diuitias iſtas. ¶ Cuſtodi animam. Exaudi orationem meam, hanc ſcilicet [cuſtodi animam meam] à conformitate malorum: & prætendit meritum, dicens

[quoniam

[quoniam ſanctus ſum] id eſt, immunis à peccato ſeculi: & vnuſquiſque fidelis poteſt dicere pro modo ſuo, ſanctus, id eſt, ſanctificatus ſum. Vnde dicit Auguſtinus, Iniuriam fidelis iam facit Chriſto, qui non dicit, ſanctus ſum [& ſaluum fac] id eſt, perſeuerãter cuſtodias [ſeruum tuum] quem debes ſaluare, quoniam ſeruus tuus ſum [deus meus ſperantem in te] non in mundanis. ¶ Propterea, quia dixi debes cuſtodire, & etiã propter hoc, quia in teipſo habes miſericordiam, & hoc eſt [miſerere mei domine] id eſt, per tuã miſericordiam viſita me: & quia ſcit miſericordiam dei non eſſe dandam negligentibus, oſtendit ſe idoneum, cui illa debeatur miſericordia, cùm dicit [quoniam ad te clamaui tota die] miſerere, & [lætifica] de ſpe æternæ beatitudinis [animam ſerui tui, quoniam ad te domine animam meam leuaui] quia eam non depreſſi in iſtis mundanis, ſed ad te ſolum erexi. ¶ Ideo ad te leuaui [quoniam tu domine ſuauis] es guſtantibus te [& mitis] ſuſtinendo peccatores, vt conuertantur [&] etiam [multæ] id eſt, infinitæ [miſericordiæ omnibus inuocãtibus te] quia eis multa bona exhibes. ¶ Et quia ita miſericors es, ideo non tantum peto vt exaudias, ſed etiam [auribus percipe] id eſt, firmiter recóde memoriæ [orationem meam, & intende voci deprecationis meæ] de malis remouendis. ¶ Et debes intendere, quia [in die tribulationis meæ] in tempore meę militiæ [clamaui ad te, quia exaudiſti me]. Non enim Chriſtus, qui ſemel exaudiebatur, dubius erat de exauditione: non poteſt dicere hoc, niſi ſanctus, quod clamet, quia exauditur: ſed potius clamat vt exaudiatur. Cùm Chriſtus dicat ſe in tribulatione clamaſſe innuit nobis in tribulatione ad deum maxime eſſe clamandum. ¶ Nõ eſt ſimilis. Et merito clamo ad te, quia ô [domine in diis] ſuis, ſiue in potentibus huius ſeculi, ſiue in cœleſtibus creaturis [non eſt] aliquis [ſimilis tui] in eſſentia [& non eſt ſecundum opera tua] quia nemo poteſt facere ea quæ tu facis. ¶ Vere non eſt aliquis ſecundum opera tua, quia [omnes Gentes quaſcunq; feciſti] id eſt, aliqui de omni gente [venient] per fidem [& adorabunt] id eſt, venerabuntur, & hoc [coram te domine] id eſt, in beneplacito tuo [& glorificabunt nomen tuum] id eſt, te nominabilem, id eſt, non quantum ad te, quia nõ potes augeri, nec minui, ſed cũ aliis prædicabunt te, neceſſariò glorioſum cognoſcent. ¶ Et bene debent adorare, & glorificare [quoniam magnus es tu] incomprehenſibilis ſcilicet, & omnipotens [& tu ſolus deus es, faciens mirabilia] quia ſi alii faciunt, per te faciunt. ¶ Deduc. Pars ſecunda. Et quia tã bonus es, ideo ô [domine deduc me] id eſt, meos [in via tua] id eſt, in præceptis tuis [&] ego poſitus [in veritate tua, ingrediar] de virtute in virtutẽ. Alia trãſlatio habet, ambulo: ita ingrediar, vt [cor meum] id eſt, meorũ [lætetur] de ſpe remunerationis [vt] propter hoc [timeat] id eſt, diligat [nomen tuum]: aliis, vt timeant, non dantur gaudia, ſed aduerſa. Et ſi dixeris [confitebor tibi] id eſt, laudabunt te mei [domine deus meus in toto corde meo] id eſt, meorum: quia cor vacuum ab omnibus aliis, vacabit ſolummodo tuæ laudi: & nõ tantum cõfitebũtur mei in ſeipſis, ſed etiam laudabunt te apud alios: & hoc eſt [glorificabo nomẽ tuum in æternũ]. ¶ Ideo debent glorificare [quia miſericordia tua magna eſt ſuper me] id eſt,

ſuper meos[&]ideò,quia[eruiſti animam meam ex inferno inferiori]. Abraham & prophetæ ante aduentum Chriſti in inferno erãt,ſed non torquebantur.Erat infernus inferior,vbi animæ malorum torquebantur:ſicut & cõtrario,In domo patris mei manſiones multæ ſunt. Vel iſte mũdus dicitur infer- Ioan.14.
nus,ad comparationem cœleſtis habitationis.Ille verò locus,quò animæ malorum ad torquendum deſcendunt,inferior infernus dicitur. Vel,ex inferno inferiori, id eſt, ex profunditate vitiorum,animæ omniũ fidelium defunctorum,quæcunque non deſcendunt ad infernum,liberatæ ſunt.¶ Deus iniqui. Pars tertia. Continuatio,Precor vt hæc facias meis,& me glorifica:& hoc eſt quod inferius ponit,Reſpice in me,& miſerere mei:& ad hoc pręmittit quaſdam cauſas:& opus eſt domine vt glorifices,quia ô[deus iniqui inſurrexerũt ſuper me]& non inferiores ſolum iniqui,ſed[etiam ſynagoga potentiũ quæſierunt animam meam]retinere in morte[& non propoſuerunt te in conſpectu ſuo]id eſt,non conſiderauerũt te deum meæ humilitati eſſe vnitum.¶ Et tu domine deus miſerator] in exhibitione, quia multas miſerationes feciſti omnibus ſperãtibus in te[& miſericors]in natura[patiens] id eſt, non ſtatim puniens peccata,ſed expectans peccatorem per patientiam[& multæ miſericordiæ]quia maior eſt miſericordia, q̃ culpa[& verax]in omnibus promiſſis implendis. ¶ Qui aduerſus videris in paſſione mea [reſpice in me]id eſt, attende meritum [& miſerere mei] per miſericordiam tuam reſuſcitando me, & ſic[da]mihi[puero tuo]id eſt, deuoto per omnia [imperium tuum] id eſt, regimen in Gentibus,& in Iudæis[& ſaluum fac]me,cuſtodiendo perſeuerãter imperium quod conferes [filium ancillæ tuæ] id eſt, virginis Mariæ, quæ dixit, Ecce ancilla domini,fiat mihi ſecũdum verbum tuum[fac mecum]da Luc.1.
mihi imperium,& ꝙ illud obtineam,fac notũ: & hoc eſt , fac[ſignũ]aliquod inſigne factum, veluti reſurrectionem, & hoc mecum, quia ego promerendo ad hoc quantum potero laboro:& debes facere,quia hoc peto[in bonum]ſcilicet vt inde bonum,id eſt,ſalus,eueniat Gẽtibus:ad hoc fac ſignũ[vt videãt] id eſt,intelligant[qui oderũt me,& cõfundantur]intelligentes ſe male egiſſe: hoc ſcilicet videant[quia tu domine adiuuiſti me] in certaminibus, quæ habui contra eos[& conſolatus es me]in paſſione:quia videntes eum reſurgere, cognouerunt eum deum in paſſione fuiſſe.

IN PSALMVM LXXXVI.

Titulus. Pſalmus cantici filiis Chore.

FVndamenta]Pſalmus iſte eſt cantici, quia proponit nobis magnã exultationem,ſcilicet cœleſtis Hieruſalem dignitatẽ,quã propheta exultanter protulit,& nobis maximam exultationem reliquit. Qui Pſalmus proponitur filiis Chore, ad hoc, vt ipſi fiant de hac ciuitate.Materia ipſa eſt ciuitas ſuperna.Modus,In prima parte commendat eam ipſe propheta ſecundum ſeipſum. In ſecunda parte,quæ eſt, Memor ero Raab:inducit deum loquentem, & commendãtem ipſam ciuitatem. Iterum in tertia parte,quæ incipit,Sicut lætantium:propheta ipſe commendat eam, per gaudium æternaliter eam inhabitantium . Intendit filios Chore ad effe-

ctum istius ciuitatis monere. ¶ Vox prophetæ, quasi propheta diu meditatus fuisset, dicens apud se, Parietes quidem istius ciuitatis boni sunt, tecta peroptima[fundamenta]autem[eius in montibus sanctis].Montes sunt apostoli & prophetæ: & patriarchæ sunt fundamenta eius ciuitatis, de qua meditabatur, quia super eos fides nostra est fundata[& portas Siõ] scilicet eiusdem ciuitatis[diligit dominus] portas accipit tam apostolos, q̃ illos, qui introducunt homines in hanc Ecclesiam. Diligit dico[super omnia tabernacula Iacob]id est, super omnia carnalia sacrificia, quibus placabatur deus in veteri testamento. ¶ Videns propheta, ꝙ per se illa bona non posset enumerare, conuertit se ad ipsam ciuitatem dicens, O[ciuitas dei]superna[de te dicta sunt]multa[gloriosa]quæ non possum enumerare. ¶ Memor. Pars secunda, Continuatio, Hæc scilicet gloriosa sunt mihi dicta de te, ꝙ deus faciat Gentes habitatores tui, quia ipse deus hoc dixit, Ego [ero memor Raab]. Raab interpretatur impetus, vel latitudo, per quod intelligimus gentiles illos, qui impetuose, & sine ratione discurrunt ꝑ lata desideria huius seculi[&]ero memor[Babylonis]id est, illorum qui in peccatis confusi sunt[scientium me]id est, faciam eos scientes, & cognoscentes me: vel scientibus me per apostolos, ero memor eorum. ¶ Ecce alienigenæ. Dico memor ero Raab, quã adducam in hãc ciuitatem:&[ecce]quasi in manifesto habes[illic]id est, in hac ciuitate [fuerunt]id est, erunt[alienigenæ]id est, potione cadentes, scilicet illi qui aliquando inebriabantur prosperitate, & diuitiis huius seculi conuertentur, & erunt membra in cœlesti Hierusalem [& Tyrus] scilicet illi qui prius angustiabantur in acquirendis bonis temporalibus, veluti mercatores, erunt in ea. Tyrus nanque angustia interpretatur [& populus Aethiopum] id est, multi de illis, qui prius fuerant nigri in peccatis. ¶ Nunquid. Quasi dicat propheta, Hæc gloriosa sunt dicta de ciuitate illa, & præter omnia hæc, gloriosius omnibus prædictis, quod [& homo] id est, Christus, secundum humanitatem [natus est in ea]ciuitate [& ipse fundauit eam altissimus] secundum diuinitatem:& quia rem quam dicit, mirabilem, & quasi incredibilem videt, præmittit quandam admirationem dicens [Nunquid]ô[Sion, dicet] id est, dicere poterit, & intelligere [homo] carnalis aliquis, quis, & quantus sit ille, qui & ciuitatem istam fundauit, & in ea natus est? Christus enim ipse vnus fuit de Ecclesia, & hi de quibus natus est: nullus vtique hominum, sed spiritus sanctus potest hoc reuelare: ipse enim est, de quo Ioannes ait, Cu-
Matth.3. ius non sum dignus soluere corrigiam calceamenti eius. ¶ Dominus. Dixi,
Marc.1. homo natus est in ea, & ipse fundauit eam, quod bene credere debetis, quãuis
Lucæ.1. mirum videatur, quia[dominus narrabit in scripturis populorum]id est, quę scripturæ propositæ populis ad intelligẽdũ, quasi iam apostoli per scripturas sacras hoc de Christo intelligerent, clamant in publico: & non tantum dico scripturas populorũ, sed[horũ etiam principũ, qui fuerũt in ea]ciuitate, scilicet Ecclesia sanctorum apostolorũ. ¶ Sicut. Tertia pars. Per hæc prædicta apparet commendabilis ciuitas Sion, & per hoc etiam, quia ô Sion[habitatio omnium]nostrum, quæ[in te est]post iudicium, est[sicut lætantium]id est, si-

milis lætantibus in hac vita: ſed quia infinitam cognouit eam, quanta eſſet, determinare nō potuit. Et cum ibi ſint tanta gaudia, quibus vix aliquo modo poſſint comparari gaudia huius ſeculi, maximè nobis ad illá habitationem feſtinandum innuit.

IN PSALMVM LXXXVII.

Titulus. Canticum Pſalmi filiis Chore, in finem pro Melech, ad reſpondendum, intellectus Eman Iſraëlitæ: vel vt Hieronymus dicit, Ezraitæ.

Domine deus ſalutis]. Legitur, ꝙ cum Dauid Pſalmū iſtum citharizaret, & chorus aſtans conſona voce reſpōderet, ſuperuenit quidam Eman vocatus, Orientalis, à loco Ezraita dicto, vel, vt Auguſtino placet, Iſraëlita: qui in hac figura Dauid præcinētis, & chori reſpondentis, ſenſum Pſalmi animaduertit, Chriſtum ſcilicet, in hoc Pſalmo agere de ſua paſſione, & fideles ſuos ei bene reſpondere, id eſt, ad imitationem Chriſti eos multa ſuſtinere: iuxta quod Ezdras huiuſmodi titulum Pſalmo appoſuit, qui ſic legitur, Iſtud canticū Pſalmi præponitur filiis Chore, id eſt, quibuſcunque Chriſtianis ad reſpondendum, id eſt, vt ipſi reſpondeāt pro Melech, id eſt, vice chori, ſcilicet vt ſicut chorus reſpōdebat cōſone Dauid regi præcinēti, quàmuis diuerſæ eſſent perſonæ, ita filii Chore, quàmuis diuerſæ ſint perſonæ, tamen cōſone in fide & dilectione reſpondēt Chriſto, prius citharizanti in mortificatione propriæ carnis: vt & filii Chore animas ſuas ponant pro amicis: ſicut apoſtolus ait, Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquēs exemplum, vt ſequamini veſtigia eius. Melech chorus interpretatur: filiis Chore dico, directis in finem: in finē, ſi ita reſpōdeāt: & bene dico ꝙ ita reſpondere debeant, quoniá hæc talis reſponſio eſt intellectus Eman Ezraitæ, ſcilicet hanc talem reſponſionem intellexit Eman in hoc Pſalmo. Eman interpretatur, frater: Ezraita, aduena: quaſi hanc talem reſponſionem faciendá Chriſto intellexit Emá, id eſt, frater, ſcilicet quilibet fidelis, de quibus dominus ait, Dicite fratribus meis. Frater dico Ezraita, id eſt, aduena in hoc mūdo, ſcilicet qui hic nō habet manētē ciuitatē, ſed tēdit ſemper ad cœleſtem. Vel Emá Iſraëlita, id eſt, frater deū vidēs, hoc intellexit, ꝙ filii Chore ita Chriſto debeāt reſpōdere. Hic Pſalmus canticum vocatur, quia proponit nobis paſſionē Chriſti, quá pro noſtra reparatione cū magna exultatione ſuſtinuit: dicitur Pſalmus, quia nos monet ad ſpirituale operationē, ſcilicet ad patiētiá, vt per exemplū Chriſti & fideliū ſuorū, quos Chriſto patiēdo reſpōdere inducit, inuitet filios Chore ad eandem reſpōſionē. Materia eſt Chriſtus patiens, & agit hic de ſua paſſione aliter q̄ in ſupradictis: quia hic magis oſtēdit illatas cōtumelias, quàm alia mala. Modus, In prima parte ponit orationem, & enumerat mala ſibi illata. In ſecūda parte, quæ incipit, Clamaui ad te domine: petit reſurrectionem per quaſdam neceſſitates. In tertia, quę incipit, Et ego ad te domine clamaui: oſtēdit ſuos in paſſione Chriſti reſpōdere, ſcilicet, ad imitationem ſui multa ſuſtinere. Intentio eſt, per exemplum Chriſti & ſuorum ad patientiam inuitare, iuxta Apoſtolum, Qui dicit ſe in Chriſto manere,

[Margin notes: 1. Parali. 16. 25. — 1. Pet. 2. — Matth. 28. — Heb. 13. — 1. Ioan. 2.]

manere, debet ſicut ipſe ambulauit, & ipſe ambulare. ¶ Vox ipſius Chriſti orantis ſic, O [domine deus] author [meæ ſalutis] id eſt, immunitatis meæ à peccato, ego [clamaui die & nocte] id eſt, extenſe oraui: & non ad cõſpectum hominum, ſed [coram te]. Coram mundo clamat, qui mũdana poſtulat: corã deo clamat, qui ſolũ deum habere deſiderat. Et quia ita clamaui [intret oratio mea] quæ eſt quaſi legatus meus ad te: & quia poſſet intrare, & poſtea expelli, dicit [in cõſpectu tuo] id eſt, ita ꝙ ſit in beneplacito tuo: dicitur à ſimilitudine alicuius, qui rem ſibi beneplacitã in conſpectu ſuo ponit: & opus eſt [quia anima mea repleta eſt malis] id eſt, anxietatibus. Vnde ipſe dixit, Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem. Vel malis, id eſt, de peccatis eorum [& vita mea inferno appropinquauit] id eſt, anima mea: vel in tempore paſſionis proximæ anteꝗ ad inferos deſcendiſſet, Vel appropinquauit, ita quòd eſſet in inferno, ad quem ſponte ſua deſcendit, & ipſum ſpoliauit. ¶ Et [æſtimatus ſum cum deſcendentibus in lacum] id eſt, in infernum. Vel in lacum, id eſt, in profunditatem peccatorũ, quia falſa opinione reputauerunt me peccatorẽ, & qui mortuus in inferno remaneret: & [factus ſum] reputatione eorum, quòd tantum eſſem [ſicut homo] & non deus: licet ſim [inter mortuos] in peccatis [liber] tamen ab omni peccato. Vel inter mortuos liber, id eſt, non retentus in inferno cum cæteris mortuis, ſed liberans alios: ſum etiam æſtimatus [ſine adiutorio] id eſt, tam vilis, cui deus nullum ferret adiutorium.

Matth. 26. *Marc. 14.*

¶ Sum etiam æſtimatus [ſicut] alii [vulnerati dormientes in ſepulchris, quorum] ô deus tu [non es memor amplius] id eſt, vt ad bonum reſurgant: ita de me putabant cum viderẽt vulneratum, & iacentem in ſepulchro, ne amplius reſurgerem. Vel allegorice accipiamus vulneratos in peccatis dormientes, id eſt, quieſcentes in ſepulchris, id eſt, in corporibus in quibus putreſcunt, conſentientes delectationibus carnis: & non dormientes, quos reuocet deus à malitia, ſed quorum, ô deus, non es memor amplius [&] quàmuis me ita repulſum putarẽt [ipſi] tamen & non ego [repulſi ſunt de manu tua] id eſt, de protectione. ¶ Exaggerat paſſionem ſuam, & illorum malitiam dicens [Poſuerunt] etiam [me] reputatione ſua [in lacu inferiori] in profundum vitiorum: vel dignum qui deſcenderem in profundum inferni, ſcilicet [in tenebroſis] locis [& in vmbra mortis] id eſt, in loco illo, vbi ſola vmbra necaret homines.
1. Cor. 14. Vel in vmbra, id eſt, in ignorantia, quæ eſt cauſa mortis. Vnde dicitur, Ignorans ignorabitur. ¶ Super me] etiam reputatione eorum [eſt confirmatus furor tuus] id eſt, putant te, ô deus, cõtinuè & omnimodo erga me eſſe iratum: & præter illum furorem domine, quia [induxiſti omnes fluctus ſuos] id eſt, perturbationes huius vitæ [ſuper me] & non tantum ab extraneis perſecutiones habui, ſed etiam amici mei defecerunt: & hoc eſt [longe feciſti notos
Matth. 26. meos] id eſt, apoſtolos meos [à me] ſicut legitur, Relicto eo, fugerũt: quod vi-
Marc. 14. dentes alii [poſuerunt me abominationem ſibi] id eſt, delendum de conſortio hominum . Vel ipſi apoſtoli poſuerunt me abominationem ſibi, ſicut de
Ibidem. beato Petro legitur, Cœpit deteſtari & iurare, quia non noui hominem.
¶ Traditus ſum] etiã à diſcipulo [& non egrediebar] ad vindictam: quia non

oſtendit

ostendit deitatis potentiam, quam ipse habebat. Vnde & ipse dixit, Possem rogasse patrem meum, & exhiberet mihi plus q̃ duodecim legiones angelorum: &[oculi]id est, apostoli[mei languerunt]dubitauerũt, scilicet, de resurrectione mea: sicut de duobus illis legitur, qui euntes ad castrum Emaus, dicebant, Nos sperabamus, quia ipse esset redempturus Israël. Languerũt dico [præ inopia] veri luminis, quia non plene erant adhuc de spiritu sancto roborati. Vnde dominus improbrás illis dubitátibus dixit, O stulti, & tardi corde ad credendum, &c. ¶Clamaui. Pars secunda. Quàmuis essem ita derelictus ab amicis, tamen ô [domine clamaui ad te]scilicet, vt dares resurrectionem: &[manus meas]id est, operationes meas[expandi]id est, per charitatem dilataui[ad te]promerendũ: & hoc[tota die]id est, assiduè, vel toto tempore passionis. ¶Nunquid. Et opus est vt me resuscites: quia me retento in sepulchro[facies mortuis mirabilia?] [nunquid medici] id est, apostoli, & prædicatores[suscitabunt]prædicationem suam?[&] ipsi suscitati in anima[confitebuntur tibi?] Non. Bene dicit, non suscitabunt, quia nec etiam medici essent, nisi Christus resurrexisset. ¶Nunquid]me retento[in sepulchro narrabit aliquis misericordiam tuam?]scilicet, quod facias remissiones peccatorũ, iustifices hominem, &c. Nõ. Aut me perdito[in perditione]in corruptione, nunquid narrabit aliquis [veritaté tuam] de impletione promissionis istius, quòd in semine Abrahę benedicentur omnes Gentes, & aliarum? Non vtiq;. Vel ita[Si ego non fuero resuscitatus, nunquid]manens[in sepulchro]id est, in delectatione carnis putrescens[narrabo misericordiã tuam?]. Aut aliquis existens[in perditione]id est, in consuetudine peccandi[narrabit]non me resuscitato[veritatem tuam?]Non. ¶Et[nunquid]non me resuscitato[cognoscentur mirabilia tua]id est, partus virginis, ascensio, reparatio humani generis, à positis[in tenebris?]Non: etiam si esset qui prædicaret[&]nunquid[iustitia tua] id est, remissio peccatorum, cognoscetur ab existentibus [in terra obliuionis?]id est, ab illis qui obliti sunt tui propter terrena? Non. ¶Et ego. Pars tertia. Ego sic clamaui de resurrectione[&] obtenta ea[ego clamaui]in meis, id est, mei clamabunt[ad te domine, & oratio mea mane] facta, id est, assiduè: vel mane, id est, in luce virtutum [præueniet te] non quòd ex se habeant orare sine tua misericordia, sed dicit præuenire, scilicet vt reddaris placabilis ante iudicium. ¶Dico mei clamant, sed [vt quid domine repellis orationem meam]id est, meorum à te? Videtur enim deus repellere cùm non statim implet desiderium eorum, scilicet vt statim exuat eos à corpore, & eleuet eos ad cœlestia [& auertis faciem tuam à me]id est, à meis, cum permittis eos tribulari. ¶Dico, auertis faciem tuam, quia[ego sum pauper]id est, mei sunt pauperes in his mundanis[& in laboribus] secundum persecutiones huius seculi: & hoc[à iuuentute mea] id est, ex quo fuerunt mei fortes & robusti in fide, non defuit eis tribulatio: & si fui exaltatus: & hoc dicit[exaltatus autem]in his mundanis, id est, si mei fuerint prosperati, nihil profuit, quia postea[humiliatus sum]id est, humiliati sunt mei ad pœnitétiã [& cõturbatus] sum, sustinendo labores, si mei conturbati sunt. ¶Et non mirum, si ego

Ibidem. Luc. 24. Ibidem. Gal. 3.

ſum conturbatus, quia[iræ tuæ] id eſt, vindictæ tuæ venerunt in me, & non remanſerunt,ſed[pertranſierunt in me] quia mei ad horam ſuſtinuerunt, vt poſtmodum gauderent in perpetuum [& terrores tui] de timore futuri iudicii[conturbauerũt me]id eſt,meos. ¶ Bene dico,ꝙ iræ tuæ tranſierunt in me, quia mali homines,vel peccata[circunderunt me ſicut aqua]id eſt, cum magna inundantia: & volentes me dimergere, ſicut aqua dimergit homines: & hæc[tota die]id eſt,aſſiduè: non ſigillatim,ſed[ſimul circundederunt me]id eſt, meos. ¶ Non ſolum alia mala paſſi ſunt mei, ſed etiam [elongaſti à me] id eſt,à meis[amicum & proximũ] cognatione [& notos meos] quos mei,vel qui meos nouerant : & hoc fuit[à miſeria] id eſt, propter miſeriam illorum, pro quo deſpecti erant.

IN PSALMVM LXXXVIII.

Titulus. Intellectus Ethan Ezraitæ, vel Iſraëlitæ.

MIſericordias domini]. Pſalmus iſte dicitur intellectus, quia ſecretá rem continet, ſcilicet, deum daturum miſericordiam & veritatem ſuam,quod ante aduentum Chriſti valde ſecretum fuit,& perpaucis cognitum:& non eſt Pſalmus in ſolo literali ſenſu,ſed etiam in allegorico:qui intellectus dicitur Ethan,id eſt,alicuius robuſti,veluti Dauid prophetæ:quia & ipſe propheta,& quicunque habet intellectum huius Pſalmi,maximè corroboratur contra diabolum, & in dei laude conſiſtit. Ethan dico Iſraëlitæ, non robuſti in malo,ſed viri videntis deum. Vel Ezraitæ, id eſt,aduenæ, & peregrini in hoc mundo. Miſericordia dei & veritas eſt materia. Modus, In prima parte oſtendit ſe dicturum de miſericordia & veritate, & ea quæ dicet ſe cognouiſſe deo docente.In ſecunda parte,quæ incipit,Confitebũtur cœli:oſtẽdit multá dei potentiá.In tertia parte,quæ incipit, Tũc locutus oſtẽdit multas ꝓmiſſiones dei ad filiũ ſuũ.In quarta parte quæ incipit Tu verò repuliſti: oſtendit ꝙ contra promiſſa videatur deus feciſſe: oſtendit enim Chriſtum & ſuos multa mala incurriſſe,cùm eis deus multa bona promiſiſſet. In quinta,quæ incipit, Vſquequo domine auertis : ponit preces pro malis,quæ futura videt Eccleſiæ, & innuit ea non nocere cõtra promiſſiones dei. Intẽtio eſt nos admonere,vt deo gratias agamus,pro collata gratia & veritate. Poſſumus etiá dicere,ꝙ ideò poſuit Ezdras Ethan in titulo, quia ipſe fuit cum aliis præcentoribus in recitatione . ¶ Vox cuiuſlibet in illo priore populo,dicentis [Miſericordias domini] de reparatione humani generis,duraturas[in æternum]quia nos facient æternos[cantabo]id eſt,cum cantico & deuotione annunciabo.¶ Et etiam[annunciabo veritatem tuam]id eſt,completionem promiſſionũ, in quibus verax es[in generatione]Iudaica[& generationẽ]gẽtilẽ. Vel,in generatione & generationẽ,id eſt,per omnes ſucceſſiones generationũ:& hoc[in ore meo].Idẽ vocat miſericordiá & veritatẽ,ſcilicet,beneficia dei:miſericordia,quia gratis confertur à deo: veritas,quia iuxta quod promiſerat,implet deus:annũciabo dico,in ore meo,in quo ſemper habeo promptam veritatem,ad annunciandum aliis. Vel in ore meo,id eſt,ſicut habeo in ore,ita compleo opere.¶ Et qua authoritate fretus hæc annũciabo?

tua

tua ſcilicet,& hoc eſt[quoniam dixiſti]id eſt,interna aſpiratione mihi reuelaſti,hæc ſcilicet[in æternum miſericordia ædificabitur]ſcilicet,poſtquá peccata erunt dimiſſa,creſcent multa dona ſpiritualia:ædificabitur dico,non in malis,ſed[in cœlis]id eſt,in altioribus ſanctis,qui continent ſecreta dei, veluti ipſis Apoſtolis:&[veritas tua]id eſt,eadem dona ſpiritualia[præparabitur in eis]quia per eos deſcendet in alios.¶Diſpoſui.Dixiſti ſic dicens[diſpoſui teſtamētum]id eſt,ordinaui pactum, non cum omnibus,ſed [cum electis meis]id eſt,illis,quos de numero prædeſtinatorum elegi : & etiam [Dauid ſeruo meo]id eſt,Chriſto [iuraui]id eſt,immutabiliter promiſi. Vbi enim Abrahæ iurauit,& Chriſto:de quo illæ erāt promiſſiones,teſte Apoſtolo: Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones,& ſemini eius,qui eſt Chriſtus:hoc ſcilicet iuraui[præparabo ſemen tuum]id eſt,imitatores iuſtitiæ Chriſti,ducendo eos [vſque in æternum.]¶Et ædificabo ſedem tuam]id eſt,illos in quibus quieſcis,& iudicas[in generatione]gentili[& generationem] iudaicam, vel per omnes ſucceſſiones : vel præparabo ſedem tuam,id eſt,imitatores,qui te imitentur,non ad horam,ſed in generatione hinc procedendo , vſque in generationem futurá. Gal.3.
¶Confitebūtur.Pars ſecunda.Dixiſti,miſericordia ædificabitur : & ſicut dixiſti,ita complebitur:quia[cœli]id eſt, Apoſtoli[confitebūtur mirabilia tua] veluti de creatione cœli & terræ: & hoc oſtendit in parte mirabilium , cùm dicit[etenim] annunciabunt [veritatem tuam]non vbique , ſicut mirabilia, quia inter omnes Gentes poſſunt mirabilia dei numerari , ſed veritas dei de natiuitate,paſſione,&c.poteſt & debet enunciari tantum[in Eccleſia ſanctorum]in qua ſola dei natiuitas,& paſſio, & cætera,& colitur,& amatur. ¶Et bene debent confiteri cœli mirabilia tua[quoniam quis in nubibus]id eſt,inter Apoſtolos,& cęteros altiores in Eccleſia[ęquabitur]in potētia [domino?] nullus:vel quis erit[ſimilis deo]in ſubſtantia[in filiis dei?]veluti etiá in ſanctis angelis,qui ſunt ſtabiles & deificati ? Nullus:quia omnes alii ab iſto ſunt creati & deificati. Vere nullus æquabitur domino, nam ipſe eſt[deus] & talis [qui glorificatur in conſilio ſanctorum]id eſt,quem ſancti glorificant:& hoc cum magno conſilio,quia vere cogitant,quomodo dignius eum laudare queant:deus dico[magnus]quia ſua ſubſtantia complet omnia[& terribilis]propter iudicium quod facturus eſt:ipſe dico exiſtēs[ſuper omnes qui in circuitu eius ſunt]id eſt,in famulatu & comitatu eius,ſtipantes eum , quaſi milites dominum:& hoc de angelis,& etiam de ſanctis viris poteſt intelligi. ¶Deus dico glorificatur,& etiam ipſe deus eſt dominus omnium virtutum , & ideo nemo poteſt eſſe ſimilis ei : & hoc eſt quod dicit , faciendo conuerſionem ad ipſum[domine deus virtutum]cœleſtium , vel dator virtutum noſtrarū , per quas facis homines virtutibus cœleſtibus ſimiles.Cùm enim das homini plenitudinem ſcientiæ , facis ſimilem Seraphim . Similiter per cæteras virtutes ſibi datas , cæteris ordinibus homines ſimiles redduntur : & ideo[quis ſimilis tibi ?] Nullus vtique : tu enim [potens es domine] ex te ſolo:nec aliquis habet potentiam,niſi per te[& veritas tua] eſt [in circuitu tuo] in quibus tuæ promiſſiones completæ ſunt,apparet quòd verax es in promiſſis. Vel,veritas

Exo.16. Exo.13. 19.20. 3.Reg.8.

tua est in circuitu tuo:quia cùm non habeas in circuitu & famulatu tuo, nisi eos qui veraces sunt,apparet te veracem esse,à quo tãta familia veritatem recepit.¶ Vere es potens,quia[tu dominaris potestati maris,motum autem fluctuum eius tu mitigas]ad literam. Vel ita ad allegoriam [Tu dominaris potestati maris]id est,potentum huius seculi,in quo nullus, nisi te permittente, potest aliquid mitigare [motum fluctuum eius]id est,seditionũ quæ mouentur in mũdo[tu mitigas]licet nõ prorsus auferas.Reliquisti enim sanctis tuis persecutiones, ad eorum probationem .Ad literam Christus mare mitiga-
Matth.8. uit, quãdo surgens de naui,in qua dormiebat,imperauit vẽtis,& mari. ¶Tu
Mar.4. Luc.8. humiliasti]per hoc enim apparet potentia tua deus, quia tu humiliasti deii-
Exo.17. ciendo de cœlo in hanc inferiorem habitationem aëris[superbum]id est,diabolum,qui singulariter superbus est[sicut vulneratum]. Vulneratus fuit diabolus, quãdo luce, & dignitate,qua prius nitebat,priuatus fuit:humiliasti dico[in brachio virtutis tuæ] id est, in virtuoso brachio .i. filio tuo: & in hoc quoque apparet potẽtia tua,quia tu[dispersisti inimicos tuos] Iudæos,qui realiter dispersi sunt per totum mundum:& hoc quoque fecisti in brachio tuo, per quod omnia operaris. ¶Et bene inimicos potuisti disperdere [quia tui sunt cœli & terra]vniuersa[est tua,orbem]etiam[terræ] id est, totum circulũ mundi[& plenitudinẽ eius]veluti fructus,& pecora,&c. [tu fundasti] id est, creasti,& etiam ipsum diabolũ creasti:& hoc est,creasti[aquilonem]qui, quia frigidus ventus est,intelligitur diabolus, qui caret omni charitate, & qui de
Esa.14. seipso dixit,Ponam sedem meam ad aquilonem [& mare]id est,inimicos tuos amaricantes,& fluctuantes contra te[tu creasti]. ¶Et quia tam potens es,
Iudic.5. ideo[Thabor & Hermon]id est,Iudæi,& gentiles[exultabũt in nomine tuo] quia tibi suam exultationem attribuẽt:ideo quia[tuum brachium] est [cum potentia]id est, tuus filius est cum efficientia, quia nihil suæ volũtati potest resistere. Vel,Thabor & Hermon exultabunt,id est,cum exultatione pronunciabunt tuum brachium, id est, filium tuum intelligentes illum esse cum potentia:& hoc ad laudem tuam,scilicet,in nomine tuo exultando. Thabor interpretatur,veniens lumẽ,per quod Iudæi significãtur,inter quos prius venit lumen,quod est Christus.Hermon interpretatur anathema, per quod intelliguntur gentiles,qui cognito Christo,anathema dixerunt diabolo.¶Dico Thabor & Hermon est cum potentia,&[manus tua]id est, operatio illius brachii,velut in conuersione malorum ad fidem[firmetur]vt eos in iustitia fideq; corroboret[& dextera tua]id est,illa potẽtior operatio,scilicet in iustificatione,& perfectione iustorum[exaltetur] id est, vsque ad cœlum perducat
Iosue.18. eos[iustitia,& iudicium]scilicet cùm homines videbunt te iuste iudicare,erit [præparatio sedis tuæ]quia tunc cognoscent, in quibus tibi sedem præparasti.¶Ibi erit iustitia,& iudicium,interim autem[misericordia, & veritas] id est,remissio peccatorum, & alia beneficia per misericordiã & promissionem data[præcedent faciem tuam] vt per hæc beneficia præuenientia te futurum iudicem aliqui præparentur,qui cum electis in iudicio saluentur:& quia misericordia & veritas pręcedent,ideo[beatus]est[populus,qui scit]hanc[iubilationem]

lationem]id est, qui ineffabile gaudium dei concipit,ita quòd hoc faciat cõ scietia,scilicet,laudem sibi attribuens, & rationabile obsequium bene discernens. ¶Bene dico beatus,quia ô[domine]illi[ambulabunt in lumine tui vultus]id est,cognitione filii tui, qui tuus dicitur vultus, quia per eum ipse cognosceris[& exultabunt tota die]id est,assidue,& [in nomine tuo]glorificando [&] tandem[exaltabuntur in iustitia tua]quãdo obtinebunt regnum cœleste per iustitiam, quam tu eis dedisti. ¶Ideo exaltabuntur [quoniam tu es gloria virtutis eorum]id est,tibi,non sibi virtutem suam attribuunt: & te,nõ se,reputant gloriosum:& quia ille qui loquitur intelligit se esse de numero illorum,ponit se inter eos sic dicens, Et ideo[cornu nostrum] id est, fortitudo nostra[exaltabitur]id est,excrescet[in beneplacito tuo] id est,per filium tuũ, in quo tibi bene complacuit. ¶Cornu dico exaltabitur,quia Christus assumet nostram humanitatem, per quam nostra quoq; exaltabitur humanitas: Matth.3. Mar.1. & hoc est[quia domini est assumptio nostra]id est, dominus assumet carnem nostram:& cuius domini,determinat dicens [& sancti Israël]id est,illius,qui sanctificat Israël,hoc est,Christi, sine quo nullus sanctificatus fuerit, scilicet [regis nostri]id est,ipsius Christi,qui nos in iustitia regit. ¶Tunc locutus. Pars tertia. Postquàm ostendit potentiam filii, ostendit promissiones factas filio,per quas comprobatur potentia supradicta ipsius filii. Continuatio, Tu dixisti,misericordia mihi ædificabitur in cœlis:& non notat tẽpus, sed[tũc] id est,similiter, sicuti & mihi[locutus es]aliis[sanctis tuis in visione] id est,in aliqua spirituali reuelatione[& dixisti]id est, per inspirationem eis reuelasti: 1.Reg.16. hoc scilicet[posui adiutorium meum in potẽte]id est,in filio, quem tuis fidelibus adiutorẽ constituisti[&]ipsum[electum de plebe mea]quia inter omnes alios fideles ipse melior fuit,quia in eo peccatum omnino non fuit[exaltaui] id est,exaltabo de virtute in virtutem,& vsque ad dexteram meam perducẽdo.¶Hoc dixisti,[Inueni Dauid]id est, Christum ipsum [seruum meum]fidelem,qui in nullo me offendet:&[eum]inuentum[vnxi oleo meo sancto]id 2.Reg.5. est,spiritu sancto.¶Vere vnxi oleo,quod apparet per hunc effectum,[Manus enim mea] id est, opera mea [auxiliabitur ei] ad operandum [& brachium meum]id est,verbum ipsi humanitati vnitum [cõfirmabit eum]vt nulli persecutioni cedat,sed potius in virtute crescat.¶Aliæ promissiones dei de filio suo:brachium tuum confirmabit eum,& ideo[inimicus] id est,diabolus [nihil proficiet in eo]vt cùm tentet eum, faciat eum suæ persuasioni consentire [& filius iniquitatis]id est,ipse diabolus, qui apposuit vt tentaret [non apponet nocere eũ]id est,vt faciat eum nocẽtem,scilicet,vt tentatio ipsius in Christo effectũ habeat. Vel aliter,Filius iniquitatis,qui voluit nocere Christo,aliquando non apponet cum aliis tentationibus,quas ei fecerat, nocere eum, id est,nec audebit tentare eum:veluti post resurrectionem cognoscens eum vere filium dei,nullo modo ausus fuit præsumere,vt tentaret eum. ¶Et] per hæc omnia [concidam inimicos eius]vt qui prius erant inimici,sint concisi,& de- 2.Reg.11. structi ab inimicitia:& hoc [à facie ipsius]. i.per cognitionẽ ipsius, ita loqui- & 14. tur,quasi de aliquo imperatore,à cuius facie inimici dissipantur,[& odientes

eum in fugam conuertam]id est,vt vitia,quę prius amplectebantur,iam fugiant,& ipsi Christum sequantur.¶Et veritas mea,& misericordia mea erit cũ ipso]quia in ipso & misericordiæ dabuntur,& promissiones dei omnes complebuntur[& cornu eius]id est,fortitudo Christi,& sublimitas [exaltabitur] id est, crescet semper in maius . Vel,exaltabitur,id est,manifestabitur per totum mundum,& hoc[in nomine meo]ampliãdo.¶Et ponam. Aliæ promis-
2.Reg. 10. siones dei de filio suo.Cornu eius exaltabitur[&]insup[manũ]id est,operationem[eius ponam in mari]id est,in amaricantibus fluctibus huius seculi, vt per manum ipsius conuertantur isti à sua amaritudine [& in fluminibus] id est,in aquis baptismi,ponam[dextram eius]id est,propitiationẽ ipsius, & potiorem operationem, quia ibi omnia peccata condonantur . Vel,in fluminibus,id est,in principibus,quorum cura fluit in populũ,sicut flumina in mare: scilicet,non tantum conuertet operatio Christi minores huius mundi,sed etiam aliquos de maioribus.¶Ipse inuocauit.Et merito sic exaltabo & amplificabo Christum,quia[inuocauit me]dicẽs[pater meus es tu deus meus] id est, creator meus secundum humanitatem [& susceptor] meus,quia meæ humanitati verbũ vniuisti,& per hoc causa[salutis meæ].s.immunitatis à peccato, resurrectionis,ac totius iustitiæ.¶Ipse sic inuocauit[& ego primogenitũ ponam]id est,ante omnes alios ad immortalitatẽ resuscitabo: & ponam [illum excelsum]donando ad confessionem[præ regibus terræ]ad literam, vel allegoriam . ¶Et non tantum Christo secundum propriam personam faciam hoc, sed [seruabo illi] in suis[misericordiam meam] ducens eos per misericordiam[in æternum:& testamentum meum]id est,pactum meũ , & promissiones meę,erit[fidele ipsi]cõplendo in suis,quod de ipsis promissum est.¶Dico, seruabo illi misericordiam[&]per hanc misericordiã [ponam semẽ eius] id est,imitatores ipsius,perdurãtes[in seculum seculi:& thronum eius] id est, regnum ipsius,illos scilicet in quibus indicans sedebit,ponam [sicut dies cœli]id est,clarissimos, vtpote immortales & impassibiles.¶Si autem.Dico custodiam, & ponam sicut dies cœli,nec tantum pro merito perfectis,sed etiam peccantes misericorditer reuocabo:& hoc dico, [Si autem]illi,qui debent esse[filii eius] id est , Christi[dereliquerint]id est, nulla ratione voluerint recipere[legem meam,&]si illi qui debent esse filii[non ambulauerint in iudiciis meis]scilicet,in aliqua discretione mentis,videlicet neque iuste iudicent, neque recte discernant,quid faciendum sit,quid non[visitabo in virga iniquitates eorum].¶Et non tantũ eos leuiter peccantes visitabo, sed[si iustitias meas]id est,iustificationes[prophanauerint]id est,prophanos,& execrabiles aliis prædicauerint, vt exemplo vitæ suæ, fugienda & execrabilis lex Christiana videatur[& si mãdata mea]id est,institutiones viuendi [nõ custodierint]. ¶Visitabo in virga]id est,leuiori correctione[iniquitates eorum]vt per illam correctionem deleantur eorum iniquitates [&] si nolũt virga corrigi[in verberibus]id est,grauiori afflictione,visitabo[peccata eorũ.] ¶Visitabo in verberibus , & in virga eos [misericordiam autem meam non dispergam ab eo]
2.Reg.7. Christo,secundum caput & corpus[neque nocebo]ei Christo,toti scilicet, vt

post

post maneant pœnæ:ego dico existens[in veritate mea].i.impletor promissionũ:nõ enim deus promissa impleret,si Christo & mẽbris suis noceret.¶Dico,nõ nocebo[neq; prophanabo]id est,prophanũ & detestabile faciam [testamentum meũ].i.pactum meũ,quod pepigi cũ antiquis patribus[&]illa [quæ procedũt de labiis meis].i. quæ ego promitto per sanctos prophetas [non faciã irrita] .i.inexpleta.¶Ideo quidẽ nõ faciã irrita,quia[iuraui]realiter iurãs per angelũ Abrahę[in sancto meo].i.in mea sanctitate. Vel,in sancto meo,id est,in filio meo,per quem sanctificatur omne humanũ genus:& hoc[semel]id est,impermutabiliter:& quia iuraui [si mentiar Dauid]quin cõpleam promissiones,nõ ero deus:potest impleri quodlibet impossibile,quia defectiua oratio est.Hoc quidẽ iuraui[semẽ eius]Dauid,id est,Christi[manebit in æternum.] ¶Et thronus eius sicut sol in cõspectu meo]quantũ ad animas,in quibus maior claritas erit[&] secundum corpus erit ipse thronus [sicut luna] non dico sicut luna crescẽs & decrescẽs,vt in hac vita,sed[perfecta]& ꝙ thronus Christi talis futurus sit,inde est[testis in cœlo fidelis].i.Christus,cuius ascẽsionem in nostra carne iam propheta præuiderat in spiritu sancto . ¶Tu verò . Pars quarta. Tu dicis,misericordiã non dispergã,& cætera faciam,sed econtra tamen videris facere : quia[tu reppulisti , & despexisti , distulisti Christum tuum]Per simile loquitur,quasi aliquis dominus iratus alicui fideli seruo,pellit eũ de domo sua, & ille expulsus à multis despicitur, & etiã differt dominus ille reconciliari cũ illo fideli.Similiter Christus videtur repulsus fuisse de cœlesti regno dei,quandiu in præsenti seculo corporaliter habitauit, in qua habitatione Christus omnibus inimicis suis despicabilis fuit.Et etiã videris distulisse gratiam tuã:quia eũ in huius seculi miseria diutius permisisti permanere.Eodẽ modo Christi mẽbra videntur esse repulsa à deo,&c. ¶Ideo videris repulisse,quia[auertisti]id est,videris euertisse[testamentũ].i.pactum[serui tui]quod fecisti cũ Christo, & seruis eius:vel ea quæ prædicta sunt:misericordiam meam non dispergam,&c. [& sanctuarium eius]Christi,id est,fideles eius,in quibus habitabat [prophanasti] .i.prophanos videri fecisti:& hoc non in vno tantum loco[sed in terra]id est,per totum mũdum. ¶Et per hoc etiam promissiones serui tui euersas permittis videri,quia[destruxisti] id est, permittis destrui,& occides[omnes sepes eius].i.omnes munitiones eius, videlicet,bonos prælatos, qui in defensione Ecclesiæ officium sepium obtinent [posuisti]etiam,id est,pones[firmamẽtum eius]id est, Apostolos , qui alios in fide firmare deberent[formidinem]quia & ipsi timuerunt , vt Petrus & alii. Vel , formidinem : quia cum sancti Apostoli , & martyres turpissime occiderentur,timebant alii ad fidẽ accedere.¶Et destructis sepibus[omnes transeuntes viam]id est,præcepta dei,vel ipsum Christum, qui est via[diripuerũt Ioan.14.
eum]id est, Christum in membris suis,quosdam occidendo,quosdam sibi incorporando,vel bona eorum auferẽdo:& per hæc omnia[factus est]Christus totus[obprobrium vicinis suis.]¶Tuos ita dispersisti,& ecõtrario[exaltasti] id est,exaltari permisisti in his temporalibus[dexteram] id est, potẽtiam[deprimentium eum]& in hoc[lætificasti omnes inimicos eius]id est,maleuolos

Christi,

4.Reg.6. Christi,& mẽbrorum eius.¶ Auertisti]etiam[adiutorium gladii eius] Christi,scilicet,adiutorium verbi dei,quòd iam nullam defensionem haberent sui per verbum diuinum[&] etiam[non es auxiliatus ei in bello] contra hæreticos,quin quandoq; deuincerẽtur,& hæreticis incorporarẽtur:permittit enim deus multos, qui secundum humanum iudicium de corpore Christi vidẽtur in corpus diaboli traduci. ¶ Destruxisti]etiam[eum]Christum secundum membra [ab emũdatione] quòd persecutiones immissæ ad purgationem eorum nõ emendant eos,sed potius destruunt, & à corpore Christi recedere faciunt[& sedem eius]id est,illos, in quibus Christus & sedere & quiescere videbatur [collisisti] id est, permittes destrui : ipsos collisos dico proiectos [in terra]id est,in appetitu terrenorum. ¶Minorasti]etiam [dies temporis eius] vel in membris eius: quando enim aliquis videtur vtilis in Ecclesia, & à deo conseruandus cito moritur & aufertur.Et quid plura dicã?[eum]Christum [perfudisti confusione].Confundentur enim iusti, vel de peccatis suis præteritis,vel de pœnis sibi illatis.¶ Vsq; quo domine.Pars quinta.Per hæc omnia videris te auertisse ab illis membris, sed [vsquequo domine auertis] ab illis? id est,permittis eos à te videri auersos:erit hoc vsque[in finem?] id est,omnimode: nequaquàm fiat hoc domine: & vsquequo domine[ira tua] id est,vindicta tua, quæ [sicut ignis exardescet] id est, perseuerabit? vel fiet hoc vsq; in finem? Non sit domine.Iram dei comparat igni:quia sicut ignis comburit mollia,& solida probat,ita vindicta dei comburit molles,fortes probatos reddit. ¶ Ne auertas domine,sed potius [memorare quæ mea est substantia] id est,quàm fragilis humana natura est:quia nisi memoratus fueris [vane constituisti omnes filios hominum] quia non liberabuntur à potestate diaboli:sed [nunquid] constituisti omnes filios hominum, vt habeas inde debitam laudem? Absit domine.¶ Ideo dico tibi vt memores,quia alius non est, qui possit adiuuare. Vnde dicit, [Quis est homo qui viuet,& non videbit mortem?] Nullus vtiq;.Et postq̃ mortuus fuerit, quis poterit animã suã per se resumere? Nullus vtiq;.Et hoc dicit, quis[eruet animã suã de manu inferi].i.de potestate inferi? Nullus.¶ Ideo etiã dico,memorare,quia ita cõsueuisti antiquis patribus misericordias facere, & sic te facturũ iurasti:& hoc est, quod sub interrogatione ponit,[Vbi sunt domine misericordię tuæ antiquæ?]id est,quas antiquis patribus consueuisti exhibere? Misericordiæ dico complendæ [sicut iurasti Dauid]id est,Christo filio tuo, permanens [in veritate tua] quia semper comples quæcunque promittis.Iurauit deus,sicut suprà dictum est,Semẽ eius in æternum manebit. ¶ Et quandoquidem iurasti [memor esto obprobrii seruorum tuorum]id est,quod sustinent serui tui:obprobrium dico[multarum gentium]id est,à multis gentibus seruis tuis illatum [quod]obprobrium ego[continui in sinu meo]id est,in anima mea,in qua ego obprobria continui:quia ea vtilia mihi fore putaui.¶ Quod]obprobrium[exprobrauerũt] id est,obiecerunt[inimici tui domine:quod exprobrauerunt] obprobrium dico non aliqua causa Christi,vel suorum,sed[commutationem Christi tui]scilicet,illud quod Christus & sui faciebant,causa mutandorum hominum, de

mortalitate

mortalitate ad immortalitatem. Improperabant enim illi Chriſtum crucifixum,ſuos fuiſſe pannoſos,& abiectos,&c. Bis ponendo,exprobrauerunt,notat aſſiduitatem exprobrationis. ¶ Ipſi exprobrauerunt, ſed nō pręualuerūt: & hoc eſt [benedictus dominus in æternū] quia ab omnibus tribulationibus nos liberauit[fiat fiat]In hac geminatione magnam affirmationem inſinuat. Hic oſtendit, quod prædictę aduerſitates promiſſiones dei non deſtruunt.

IN PSALMVM LXXXIX.

Titulus. Oratio Moyſi hominis dei.

DOmine refugium]. Attende quòd nō dicitur hic Pſalmus Moyſi, ideò quod Moyſes hunc Pſalmū inter orationes ſuas cōpoſuiſſet, vt alii volunt quia in nullo de libris Moyſi hæc oratio inuenitur: ſed cum Dauid hunc Pſalmum,ſicut & cæteros feciſſet, tamen intelligens Ezdras, Dauid prophetam in hoc Pſalmo deum oraſſe pro liberatione populi fidelis, exponendo humanum defectum, quo genere orationis Moyſes deum orare conſueuerat, vocauit hunc Pſalmum orationem Moyſi, ſcilicet, ſimilē orationibus, quas faciebat Moyſes. Ideò Pſalmus iſte vocatur oratio, quia quod continet, vel oratio eſt pro noſtra redemptione, vel cauſæ ſunt quare pro hominibus ſit orandum.Oratio Moyſi dico hominis dei:hoc dicit ad differentiam aliorum,qui Moyſes vocantur: vel ideò dicit hominis, quia per defectum humanū, quē in Pſalmo deſcribit, qui eſt communis cum omni homine,oſtendit naturam Moyſi, quem ipſum hominem oſtēdit. Ideò apponit dei, quia oſtendit contra humanum defectū liberatorem deum tam Moyſi,q̃ aliorum filiorum dei. Materia eſt liberatio: & contra, humanus defectus. Modus, In prima parte oſtendit potentem deum,qui poſſit hominem liberare à quantocunque defectu. In ſecunda parte, quæ incipit, Ne auertas hominem: precatur dei liberationem: & contra deſcribit hominis multiplicem defectū.In tertia parte,quæ incipit, Dexterā tuā ſic notam fac: precatur aduentum Chriſti, per quem intelligit omnem futurā eſſe liberationem humani generis. Intentio eſt,nobis deſperationem tollere: vt licet multiplicem cognoſcamus noſtrum defectum, tamen attendentes deum liberatorem noſtrum,iam nō deſperemus de ſalute. ¶ Quaſi ita diceret propheta,qui loquitur,Iam fratres non deſperemus,quoniam deum habemus, ad quem refugiamus:& hoc dicit[Domine]deus qui prius iratus fuiſti nobis,quando per peccatum primi parentis fugimus à te, modo tu [factus es nobis refugium] ad quem in omni periculo refugientes,ſecuritatem inuenimus contra hoſtes. Erat eis deus refugium,per ſpem futuri ſaluatoris quam habebant: dico factus es refugium, & hoc non paucis, ſed incipiens [à] prima[generatione]iuſtorum, protendendo vſque [in] nouiſſimam [generationem] . Cum dicit deum factum eſſe refugium nobis,innuit eum velle noſtram liberationē:cùm vero ſubdit eum æternum eſſe,oſtendit talem qui nos poſſit liberare. ¶ Dico factus es nobis refugium, nec propter hoc dico te ex tempore eſſe, ſed potius [prius quàm montes] id eſt, angelicæ creaturæ [fierent, aut terra] quam

videmus[& orbis]id eſt, ipſum firmamentum, cum omnibus quæ cõtinet[tu es]id eſt,verum eſſe habes. Vnde dicitur in Moyſe, Qui eſt,miſit me ad vos:
Exo.3. & vere es, quia[deus]& licet oſtendiſſet eum fuiſſe ante omnes creaturas, tamen quia poſſet habuiſſe principium, & finem expectare, vt hæc remoueat, addit[à ſeculo & in ſeculũ]id eſt,ſine principio. Alia trãſlatio habet ab ęterno,& in ſeculũ.i.ſine fine tu es. Alia trãſlatio habet,in æternũ.¶Ne auertas. Pars ſecunda:quæ dicit, quia ô domine talis es, ideò [ne auertas]à te, vt permittas terrenis adhærere[hominẽ]poſitũ[in humilitate] id eſt,in deiectione, & miſeriis huius vitæ: vel tendentem in humilitatẽ, hæc humilia & caduca appetendo:quia in humilitate eſt homo,non debes auertere[&]itẽ ideò, quia [dixiſti]per multos prophetarũ : etſi alius non dixiſſet, tamen ſufficit nobis quòd propheta iſte dixit nobis[conuertimini filii hominum] quia ſi conuertimini ad me,& conuertar ad vos.¶Quoniam miſericordia.Oſtendit modũ
Zach.1. humilitatis,& deiectionis hominis,ad hoc continuatur, Opus eſt ne auertas [quoniam]inter cætera mala, quæ ſuſtinet homo, habet quod vita ſua quantuncũq; prolixa,nihil reputatur:& hoc[mille anni]id eſt, vita hominis quãtuncunque prolixa, comparata vitæ, quæ eſt[ante oculos tuos]id eſt, æternitati,eſt[tanq̃ dies heſterna]& in aliquo nõ comparatur heſternæ diei, niſi ſecundum hoc quod præterita:& hoc eſt quod dicit[quę præteriit]id eſt, ſicut dies præterita nihil reputatur,ſic quantuncunq; vita hominis prolixa:nec legitur aliquis vixiſſe mille annos,ſed etiam ſi tantum viueret,vita illa pro nihilo reputanda eſſet.¶Dico mille anni ſunt tanq̃ dies præterita[&]tanq̃[cuſtodia in nocte]id eſt, actus in labore,& cæcitate.Cuſtodia enim ſemper in ſolicitudine eſt:per noctem intelligimus cęcitatẽ,in qua filii ſeculi detinentur: & vt plus dicam[anni]hominum[eorum erũt] id eſt, de numero earum rerũ [quæ pro nihilo habentur]veluti ea, quæ tantum per ſomnium poſſidentur. ¶Mane. Enumerat alios hominis defectus:dico pro nihilo anni habentur,& ita fiat domine:& hoc eſt[Mane]hominis,id eſt,infantia[tranſeat].i.cito pereat[ſicut herba]quæ leuiter perit[mane]id eſt, iuuentus, quæ dicitur mane, quia adhuc creſcit homo[floreat].i.vigeat fortitudine corporis,ſciẽtia,aliiſq; quibuſcunq; modis[& trãſeat veſpere]id eſt,ſeniũ,hoc eſt,homo in decrepita ætate[decidat]ab omni vigore corporis, conſumptus labore & dolore[induret]in cadauer[& areſcat]in puluerem redactus. Poteſt & ita cõtinuari, Precor ne auertas hominẽ: hoc tamen non oro,quin temporales defectus,& pœnam ſuſtineat peccati.¶Ideò cócedo decidát,tranſeant,& ſimilia:quia video aliter eſſe non poſſe[quia]nos[defecimus]id eſt, multos defectus patimur, & hoc[in ira tua]id eſt,in vindicta, quam tu ſumis pro peccato primi parentis: & præter mala quæ iam ſuſtinemus,etiam[turbati ſumus]interiori noſtro[in furore tuo]id eſt, in cõſideratione vẽturi iudicii, in quo furorem tuũ exercebis. ¶Ideò dico nos in ira deficere, quia tu deus[poſuiſti iniquitates noſtras in cõſpectu tuo]id eſt,pœnã dediſti pro peccatis noſtris . Sicut enim dicitur, deus peccata nõ aſpicere,quãdo cõdonat peccata: ita dicitur aſpicere,quãdo punit peccata: & etiam[ſeculum noſtrum]id eſt,totam vitam noſtrã poſuiſti

[in

[in illuminatione vultus tui]id eſt, clariſſime vidiſti, ad peccata ſingula punienda: quia nec etiam cogitatio latebit vultũ tuũ. ¶Quoniã. Bene dico, ꝙ iniquitates in cõſpectu poſuiſti, quod apparet in effectu [quoniã omnes dies noſtri defecerunt]id eſt,vita humana breuis facta eſt:& dum viuimus,in miſeria & labore viuimus:& hoc eſt[& in ira tua defecimus].¶Anni noſtri.Ecce quomodo defecimus, ſcilicet[anni noſtri meditabũtur]id eſt,nos in annis noſtris meditabimur:meditari dicit,quia homo in huiuſmodi operibus nũq̃ ad perfectionẽ venit [ſicut aranea]quæ inane,& vile facit opus,vt vilẽ capiat prædam,ſcilicet muſcas,& in hoc totam ſe euiſcerat. Similiter homines inania faciunt,& magnos labores conſumunt,ad hoc vt adipiſcantur,quæ vilia ſunt & caduca,& in hoc ſua viſcera conſumũt, quia corpus & animam ſimiliter perdunt: & quia in annis aliquando bene, aliquãdo male poſſemus meditari,addit[dies annorũ noſtrorum] meditabũtur ſicut aranea,quia nec vna die ceſſamus ab inani meditatione. Vnde Salomõ in Eccleſiaſtico, Quid ſuperbis puluis,& cinis?In vita tua proiicis intima tua,& bene dico,dies noſtri Eccl.10. defecerunt, quia[in ipſis]diebus noſtris,vt multum dicam, ſecũdum ætatem hominum ſunt [ſeptuaginta anni] id eſt, ſi aliquis multum viuit ſeptuaginta annis viuit . Vel legant, meditabuntur paſſiue ſic, anni noſtri, id eſt, tota vita noſtra meditabuntur, id eſt, reputabuntur à ſapientibus ſicut aranea. ¶Si autem. Dico hominis ſunt ſeptuaginta anni [ſi autem] eſt [in potentatibus]ſcilicet quòd homo viuat in fortitudine corporis,vt plures ſint[octoginta anni, & amplius eorum]id eſt,ſi amplius viuitur, vita eorũ eſt [labor]eis in corpore [& dolor] in mente. Vel poſſumus per ſeptuaginta, & octoginta allegoriam intelligere: vt per ſeptuaginta intelligamus vetus teſtamentum,quod & de temporalibus loquebatur, & ſola temporalia promittebat:ſicut ibi legitur,Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis:per Eſa.1. ſeptem dies etiã voluitur hæc tota vita,in quibus vtimur his temporalibus. Per octoginta intelligamus nouum teſtamentum, in quo poſtpoſitis temporalibus, ſola cœleſtia docemur appetere, quia requiem æternam appetere docemur,quæ requies ſuccedit finitis ſeptem diebus huius vitæ: quam requiem iam accepit noſtra natura in Chriſto in reſurrectione,facta in octaua die:cuius requiei ſignum erat requies, quam faciebant Iudæi in ſeptima die . Secundum hanc ſententiam litera ſic legatur, Anni noſtri ſicut aranea meditabuntur, vt ſupra : ſed tamen erunt dies, id eſt, illuminationes annorum noſtrorum: & in ipſis diebus, id eſt,illuminationibus, erunt ſeptuaginta anni à vita, acta ſecundum vetus teſtamentum . Habet alia tranſlatio, ſeptuaginta annis, quod ſic legitur, Anni noſtri ſicut aranea meditabuntur, ſed dies annorum noſtrorum,id eſt,illuminationes,quas in annis noſtris habemus,ſunt in ſeptuaginta annis.Ipſis non eſt relatiuum,ſed demonſtratiuũ.Anni quidẽ acti ſecundum vetus teſtamentum, non erant in potentatibus : quia nullus ſub veteri teſtamẽto quantũcunq; ſanctus,qui tamen dicuntur homines noui teſtamẽti,potuit peruenire ante mortẽ Chriſti ad octauũ diẽ, id eſt,ad requiẽ ſignificatã per requiẽ celebratã in ſeptima die,& deſignatã per octauam diẽ.

Exo.31.

Si autem in potentatibus ſunt dies noſtri, tunc ſunt. lxxx. anni, id eſt, vita acta ſecundum nouũ teſtamentũ:quæ dicitur eſſe in potentatibus, quia fideles noui teſtamenti poſt mortem ſtatim in requiem perducũtur. Et amplius eorum labor & dolor, id eſt, quicquid extra vetus & nouũ teſtamẽtũ agitur, labor & dolor eſt:quia ſi quis ſine iſtis viuit, labores & dolores in æternis miſeriis cõſequetur.¶Quoniã.Ideò deus vitã abbreuiauit,& labores & dolores cõtulit[quoniam ſuperuenit mãſuetudo] id eſt, miſericordia dei ſuperuenit iræ, & ipſam iram contemperauit, vt ira dei iam non ſit nobis ad damnationem, ſed ad purgationem[&]per illã dei manſuetudinẽ[corripiemur]à peccatis noſtris. ¶Quis. Quandoquidẽ deus irã ſuã mãſuetã facit,nõ tamen vt nos nõ puniat, ſed etiã vt nos corrigat:ergo[quis nouit poteſtatem].i.efficaciam[iræ tuæ] .i. quis cõſiderat irã tuã eſſe datã ad correctionẽ?[&]quis nouit[dinumerare irã tuã] ſcilicet vt ita cõſideret in vindicta tua eſſe proſperitates,ſicut ſunt aduerſitates?Irã dico illatã[præ timore tuo].i.vt homo te timeat?¶Dexterã.Pars tertia.Domine ſicut irã cõtuliſti[ſic]domine[dexterã tuã].i.filiũ tuũ, per quẽ liberationẽ facias humani generis [fac notã] ſcilicet vt fide,& dilectione recipiamus eum[&]fac nos [eruditos corde] non in carnalibus, ſed[in ſapientia]ſcilicet vt in ipſo Chriſto tuam dignitatem intelligamus. Vel ita,dediſti irã,& ſic.i.per illã iram fac notã dexterã tuã.i. filium tuũ,vt attẽdẽtes miſerias nobis illatas pro peccatis, Chriſtũ noſtrũ liberatorẽ cognoſcamus. ¶Dexterã tuã notã fac,& p ipſam dexterã[cõuertere]ad nos [domine]cõuerſos[vſquequo]id eſt,vſq; ad aliã partẽ cõuerſionis.ſ.vt peccata dimittas. Alia tranſlatio habet, aliquãtulũ[& deprecabilis eſto ſuper ſeruos tuos]. ¶Iam peto vt cõuertaris, vt ſis deprecabilis: quia iam domine[repleti ſumus mane miſericordia tua] ſpe per reſurrectionẽ Chriſti, quã credimus futurã in mane p illuminationẽ virtutũ : & nõ tãtũ repleti ſumus miſericordia, ſed etiam[exultauimus].ſ.ſpe illius miſericordiæ[&] etiã[delectati ſumus]inter multa mala huius vitæ:& hoc eſt[in omnibus diebus noſtris]de quibus cõſtat,ꝙ nunq̃ agũtur ſine miſeria.¶Et non tantũ lætati ſumus inter mala, ſed etiã ipſa mala faciũt nos lætari:& hoc eſt[lætati ſumus pro diebus, quibus nos humiliaſti]& non tantum dico pro diebus, ſed etiam pro[annis] in[quibus]multipliciores poſſunt eſſe miſeriæ,q̃ in diebus, quibus annis[vidimus]in ipſa experiẽtia[mala]id eſt, multa aduerſa nobis illata: cõſiderãtes enim hæc mala nobis prodeſſe ad vitã æternã,ſpe illius vitæ in nobis magnã lætitiam generant.¶Conuertere dico,&[reſpice]oculo miſericordiæ[in ſeruos tuos,& in opera tua]ſcilicet tum quia ſerui tui ſunt, tum quia eos feciſti [& dirige filios eorum]in conſtantiam:filios,id eſt,imitatores. ¶Dico reſpice [&] ſic [ſit ſplendor domini dei noſtri] id eſt, illuminatio ſpiritus ſancti [ſuper nos] Vel,ſplendor,id eſt,crux Chriſti,ſcilicet vt intelligamus victoriã Chriſti factam in cruce, in qua diabolũ poteſtate priuauit,& nobis vitam reſtituit[&] per illum ſplendorẽ[dirige opera manuum noſtrarũ]ſcilicet quæcunque opera:& ſit etiam ſplendor dei[ſuper nos]id eſt,in anima noſtra,quę eſt pars ſuperior[&]per illum ſplẽdorẽ[dirige opus manuũ noſtrarũ] ſcilicet charitatem,

charitatem,quæ eſt ſpeciale opus. Vel ita ſub vna diſtinctione dicamus:dirige opera manuum noſtrarũ ſuper nos,id eſt,vt ipſa opera ducant nos ad maiorem altitudinem,quàm nos ſimus digni. Vel,ſuper nos,id eſt,pro ſupernis, non pro temporalibus,bene operemur.

IN PSALMVM XC.

Titulus. Laus cantici ipſi Dauid.

QVi habitat]. Pſalmus iſte canticum dicitur,quia rem nobis proponit,vnde nobis maximè exultandum eſt: oſtẽdit etiam nobis,quomodo deus omnes fideles ſuos à quolibet genere tentationum eripiat,in quo ipſe liberator laudabilis apparet omnibus: & ideò conuenienter dicitur,laus cantici,quaſi laudabile canticũ,quod attribuitur Dauid prophetæ,qui loquitur. Materia eſt ereptio dei, quá facit vniuerſo iuſtorum corpori ab omni tentationũ genere: & per oppoſitum, ipſæ tẽtationes,à quibus iuſti liberantur.Modus,In prima parte oſtenditur,qualis ſit ille,qui à deo liberatur,ſcilicet,ſperans omnino in domino.Oſtẽditur in eadem parte, qualis ſit protectio dei, & à quantis periculis,& q̃ infinitis fiat illa dei protectio. In ſecunda parte,quæ incipit, Cadẽt à latere tuo:oſtẽdit quòd Chriſtus malos,qui ſuos hic multis tentationibus perſequuntur,tandem damnabit,& ſuos remunerabit.In tertia parte,quæ incipit, Quoniam in me ſperauit:inducit propheta deum promittentem membris Chriſti, & in hac vita protectionem,& poſt hanc ſe daturum æternitatem. Intentio eſt, nos inſtruere contra tentationes, ſcilicet vt putemus nunq̃ per noſtras vires nos poſſe tentationibus reſiſtere,ſed ſemper ad deum refugiamus,& ab ipſo liberari expectemus. ¶Ac ſi ita diceret propheta, Vos iuſti quicunq; non pręſumetis de vobis,ſed vniuerſam ſpem veſtrá proiicite in domino,quoniá[qui habitat]id eſt,perſeuerat[in adiutorio]id eſt, vt aliunde nullum putet ſibi eſſe auxilium, in quo bene habitandum eſt,quoniam ipſe altiſſimus eſt:& hoc eſt[altiſſimi]qui ita habitat[cõmorabitur in protectione dei]id eſt., aſſiduè protegitur à deo: dei dico[cœli]in quo quòd valida,& magna ſit protectio eius denotatur. In hoc primo verſu notatur tota ſumma huius primæ partis,quàmuis breuiter continetur: vbi enim dicit,qui habitat, ponit illum qui liberetur . Cùm dicit in protectione dei,ponit protectorem,& dat intellectum nobis eorum,à quibus ſit illa protectio,ſcilicet,à tentationibus. ¶Dicet.Oſtendit qualis ſit ille,qui habitat in adiutorio,ſcilicet,ille[dicet domino:ſuſceptor meus es tu]quia ex vilitate peccati ad altitudinẽ iuſtitię me ſuſcepiſti,ad quã per meas vires nullo modo poterã peruenire:in qua poſitus,cum pericula imminerẽt,nõ cõfido in meis viribus, ſed tu es deus[refugium meum]ad quem refugio , vt poſſim liberari ab omni inſtantia periculorum: & ſemper, quia[deus meus eſt,ſperabo in eum]quia nunquàm de me in aliquo præſumam,ſed ſemper ad eum in omni neceſſitate recurram. ¶Merito ſperabo[quoniá ipſe liberabit me de laqueo]id eſt,de malefactis[venantiũ]id eſt, dæmonũ, & malorũ hominũ, qui venantur homines, ſicut venatores ferá:à quorũ factis liberatũ ſe dicit iuſtus iſte , quia nullis factis illum poſſunt ſibi conformare [&] etiam liberauit me

[à verbo aſpero]. Verbum aſperum reputat iuſtus, vel quãdo cõtumeliis afficitur, vel quãdo blãdis verbis etiã ad decipiendũ tentatur. ¶ Scapulis. Oſtẽſo qualis ſit ille, qui liberãdus eſt, oſtẽdit qualis ſit liberatio. Cõtinuatio, Et conuertit ſe propheta ad eum qui liberãdus eſt, Tu dicis, ſperabo in eum, & ipſe deus [obũbrabit tibi] ſcilicet, ſic te proteget, vt æſtũ nõ ſentias [ſcapulis ſuis] id eſt, potentia, & fortitudine ſua, quæ per ſcapulas intelligitur, quia hæc eſt fortior pars in alis auium [& ſub pennis eius] id eſt, ſub miſericordia eius, vel præceptis eius dei, quibus homines ad cœlũ volant [ſperabis]. ¶ Et ſi periculum immineat [ſcuto circũdabit te] ne poſſint te inimici lædere [veritas eius] id eſt, ipſe, vt ꝑ hoc verax appareat: niſi enim protegeret ſuos, falleret in promiſſis: & ecce ponit à quantis tentationibus liberet deus hominem: & quia circundabit te, ideò [nõ timebis à timore nocturno] ô Chriſte, cum omnibus membris tuis, ſcilicet, à leui, & occulta tentatione. ¶ Et etiam non timebis [à ſagitta volante in die] id eſt, à leui tẽtatione, & manifeſta: & etiam nõ timebis [à negotio perambulante in tenebris] id eſt, ab aliqua graui tentatione & occulta, qualis fuit in Chriſto machinatio mortis, quam ei latenter parauerunt Iudæi. Per negotiũ accipimus quoſcunque grauiſſimos actus, ad alicuius ſeductionem, vt hæretici grauiter laborãt, vt aliquẽ iuſtũ decipiãt: quod dicit, perambulante, habemus perſeuerantiã in illis actibus: per hoc ꝙ dicit, in tenebris, habemus occultam tentationem: & etiam non timebis [ab incurſu, & dæmonio meridiano] id eſt, ab incurſu dæmonii meridiani, id eſt, non timebimus à grauiſſima perſecutione manifeſta: qualis eſſet perſecutio, ſi aliquis nefandus epiſcopus prædicaret, & prẹciperet fornicationẽ, vel ſymoniã, ſicut Guibertus demẽs: per hoc quod dicit, incurſu, habemus vehementẽ, & impetuoſam tẽtationem: per hoc quod dicit, à dæmonio illatã, habemus grauiſſimum, & infatigabilem perſecutorem: quod dicit, meridiano, habemus manifeſtum. Hieronymus in Origenem dæmonium meridianum appellat hæreſeos proteruitatem. Hic notauit quatuor genera tẽtationum: duas leues, vnã occultam, per timorem nocturnum: aliam manifeſtam, per ſagittam volantem in die. Iterum duas graues, vnam occultam, per negotium ambulans in tenebris: aliam manifeſtam, per incurſum dæmonii meridiani, ¶ Cadent à latere. Pars ſecunda. Dico tu Chriſte cum tuis non timebis ab aliquo timore nocturno, vel ab aliquo genere tentationum, ſed potius damnabis malos illos, qui inferunt tentationes tibi, & tuis. Vnde dicit, O Chriſte [mille] id eſt, infiniti, qui præſumũt ſe futuros in latere tuo, & tecum iudicaturos [cadent à latere tuo] id eſt, non reputabuntur cum illis, qui conſiliarii, & iudices tecum erunt [& decem millia] id eſt, infiniti, qui præſumũt ſe ponẽdos in dextris, id eſt, inter ſaluandos, cadent [à dextris tuis] quia à ſiniſtris ponentur. Mille dicit à latere cadere, & plures à dextris: quia plures ſunt illi, qui præſumũt ſe ſaluãdos, q̃ qui præſumũt ſe cum Chriſto iudicaturos: illi cadẽt [ad te autem nullus] taliũ aliquo modo [appropinquabit] ſed potius præcipitabuntur in infernum, cum dices eis, Diſcedite à me maledicti in ignem æternum. Matth. 25.
¶ Dico, nõ appropinquabit [veruntamẽ] potius oppoſitũm fiet: quia tu Chriſte

ſte[conſiderabis]omnia ſcilicet peccata hominum[oculis tuis] quos nec profundiſſima cogitatio latere poteſt[&]tunc[videbis]id eſt, videri facies & notam omnibus [retributionem]id eſt,iuſtam damnationem [peccatorum].
¶Quoniam.Bene dico,quòd peccatores damnabit,quoniam me,& alios iuſtos:& hoc dicit[quoniá tu es domine] Chriſte[ſpes mea] in quo bene debeo ſperare,quia tu[poſuiſti altiſſimum]id eſt,deũ[refugium tuum] ſcilicet,nullam ſecuritatem poſuiſti tibi in homine,vel in aliqua mũdana re, ſed in ſolo deo,in quo ſolo ſecuritas poteſt inueniri,quia ipſe altiſſimus eſt.¶Et quia in deo poſuiſti tibi refugium[ideo non accedet ad te malũ]aliquod,ſcilicet,peccatum:immunis enim Chriſtus extitit ab omni peccato [& flagellum]id eſt, correctio,vel punitio pro peccato [non appropinquabit tabernaculo tuo] in quo ad tempus militaſti deo. Cùm dicit Chriſtum ſaluatum , quia deum fecit ſibi refugium,timuit ſaluationem aliorum iuſtorum, quia ipſi ſpem ſuam in deo conſtituunt. ¶Ideo non accedet ad te malum [quoniam angelis ſuis mandauit de te]id eſt, mãdatũ fecit de te Chriſte [vt]ipſi[cuſtodiant te in omnibus viis tuis]id eſt,in omnibus operibus tuis:iuxta quod dicitur , Et acceſſerunt angeli,& miniſtrabant ei.¶In manibus. Dico angelis ſuis mandauit,& ipſi angeli[portabunt te]id eſt,adiuuabũt te[in manibus]id eſt,in operibus ſuis,miniſtrando,& ſubſeruiẽdo tibi:ideo portabunt[ne forte]tu[offendas pedem tuum]id eſt, affectionem tuam[ad lapidem]id eſt,ad legem , quæ per lapidem ſignificatur,quia ſcripta fuit in tabulis lapideis:offendiſſet Chriſtus in lege , ſi eam carnaliter implendam intellexiſſet. Vel,angeli portabunt te in manibus,quẽadmodum in aſcenſione. ¶Angeli ſubſeruiunt tibi, & tu [ambulabis ſuper aſpidẽ & baſiliſcũ, & conculcabis leonẽ,& draconẽ] Per hæc quatuor diabolus intelligitur, ſed diuerſis de cauſis. Per aſpidem nanque ſignificatur diabolus : quia ſicut aſpis occulte mittit venenum , ita diabolus occultas mittit tentationes , quibus interficiat animas fidelium: ſuper quem Chriſtus ambulauit, quia nulla occulta tentatione diaboli potuit impediri. Per baſiliſcum,qui manifeſte mittit venenũ, intelligitur diabolus, qui manifeſte tẽtat fideles:ſuper quẽ ambulauit Chriſtus, quãdo ab ipſo diabolo manifeſte tentatus in morte, nullo modo ab ipſis tentationibus eſt ſuperatus . Per leonem diabolus intelligitur,ſecundum quod violenter agit:veluti quòd auſus fuit in Chriſtum manum mittere, & eum morti dare . Per draconem intelligitur diabolus,ſecundum hoc quod deuorat, & incorporat ſibi quoſcunque poteſt:ſuper quem ambulauit Chriſtus,dum morte ſua eius deſtruxit potentiam. ¶Quoniam.Pars tertia. Dico,quia angelis ſuis mandauit de te,ita dicens eis[quoniã in me ſperauit]totus Chriſtus:maximè tamen hic de membris eius agitur [liberabo eũ]id eſt,membra ipſius Chriſti, ne percutiãtur telis inimici[protegam eum,quoniam cognouit nomen meum]ſcilicet, non ſuam quæſiuit gloriam,ſed meam. ¶Clamauit ad me,& ego exaudiam eum, cum ipſo ſum in tribulatione]id eſt,tunc[eripiam eum] quod amplius nulla tribulatio circundabit eum,quę ereptio eſt in fine cuiuſque fidelium[&]ereptum[glorificabo eum]in membris ſuis . ¶Ita ſcilicet glorificabo eum,quia [replebo

Matt.4.

[replebo eum longitudine dierum] id eſt, æternitate [oſtendam] Chriſto [illi] in membris ſuis [ſalutare meum] id eſt, ſaluatorem Chriſtum, qui erit vera vita, & refectio omnium.

IN PSALMVM XCI.

Titulus. Pſalmus cantici in die ſabbati.

BOnum eſt confiteri domino]. Tractatus iſte Pſalmus dicitur, quia monet nos bene operari, ſcilicet, confiteri, & pſallere domino. Pſalmus dico cantici, id eſt, magnæ exultationis, habitæ in die ſabbati, id eſt, in conſideratione æternæ quietis, quæ ſignificatur per ſabbatum: quia in ſabbato quieuit deus ab omni opere quod patrauit: & illa domini requies fuit ſignũ illius quietis, quam habituri ſunt fideles poſt labores huius vitæ. Præcepit quoque dominus in lege, ſabbato homines quieſcere, in ſignum eiuſdem quietis ęternæ, quam requiē, quia noſtra natura in Chriſti reſurrectione plene obtinuit, quaſi iam rem ſignificatam obtinentes, non feriamur in ſabbato. Oſtēditur quippe in hoc Pſalmo, quoniam iuſti, licet in hac vita laborent, tamen obtinebunt requiem ſempiternam, de quo maxime eſt exultandum vnicuique fidelium. Materia eſt iuſtus laborans in hac vita, tandem aſſecuturus requiem æternæ beatitudinis: & per oppoſitum iniuſtus quieſcens in hac vita, tandem laborabit in alia. Modus, In prima parte monet bene operari, & in hac vita laborare, vt tandem exultemus in æterna beatitudine: & ideo dicitur Pſalmus cantici, id eſt, pendens ex cantico. In ſecũda parte, quæ incipit, Vir inſipiens: oſtenditur, quòd iniuſti, qui in hac vita, vbi laborandum eſt, florent & requieſcunt: in alia vita damnati laborabunt. In tertia parte, quæ incipit, Iuſtus vt palma florebit: oſtendit requiem quam habebũt ſancti poſt hanc vitam. Intentio eſt, conſolari contra labores huius vitæ, per quos ad æternitatem ducimur. ¶ Vox prophetæ, quaſi ita diceret, Vos iuſti nolite deſperare in laboribus huius vitæ, ſed potius confitemini, & pſallite, quia [bonum eſt confiteri domino] vtroque modo confeſſionis, ſcilicet, & ſe de peccatis accuſando, & deum ipſum laudando [&] poſt cõfeſſionem bonum eſt [pſallere] id eſt, bene operari, non ad gloriam hominis, ſed [nomini tuo] id eſt, ad ampliandum nomen tuum ô [altiſſime] & ideo nomen tuum merito eſt ampliandum. ¶ Dico bonum eſt confiteri, & pſallere [ad annunciandum] id eſt, vt poſſint homines annunciare aliis [miſericordiam tuam mane] id eſt, in proſperitate beneficiorum veſtrorum, hoc eſt, virtutum, vt ſi habeant aliquas virtutes, annũcient hoc non ex ſe, ſed ex miſericordia dei eſſe [&] ad annunciandum [veritatem tuam] id eſt, iuſtitiam tuam [per noctem] id eſt, in aduerſitate, id eſt, ſi habeant aduerſitatem cognoſcant hoc eſſe ex iuſtitia dei, qui iuſte pro commiſſis ſuis puniat eos. ¶ Oſtendit quomodo debeamus pſallere, ſcilicet [in pſalterio] id eſt, ſpirituali operatione, veluti in contemplatiua vita [decachordo] id eſt, complente decem præcepta legis: & bonum eſt pſallere domino [in cithara] id eſt, in mortificatione carnis: et hoc nõ cum triſtitia, ſed [cum cantico] id eſt, cum exultatione. ¶ Ideo dico bonũ eſt confiteri, & pſallere [quia] ô [domine delectaſti me in factura tua] id eſt, in

bonis operibus,quæ tu creasti,& fecisti in me:& deinceps[exultabo]in omnibus bonis,quæ sunt[manuum tuarum]id est,tuæ operationis:quia nullus bene agit nisi te,non ipso operante.¶ Et quia non tantum in me bona facis, sed etiam in ipsis bonis operibus me delectari facis : ideo merito possum dicere, quia[magnificata sunt opera tua domine]&[quàm]sunt magnificata? vltra quàm possit exprimi:&[cogitationes tuæ]id est,dispositiones tuæ, quæ fiunt ex cogitatione,& consilio,veluti quòd boni tribulantur,& mali florent[sunt factæ nimis profundæ] id est,inscrutabiles . Vnde alibi dicitur , Iudicia dei abyssus multa.¶ Vir insipiens.Pars secunda . Cogitationes dei ita sunt profundæ,sed tamen[vir insipiens]id est,ille qui sapiens est in seculo,& caret vera sapientia[non cognoscet hæc]quæ dicturus sum[& stultus] id est, ille qui nec in deo,nec in seculo sapiens est[non intelliget hæc].¶ Scilicet[cum exorti fuerint peccatores]qui dicuntur exoriri, cùm in magnas diuitias , vel magnas veniunt potentias [sicut fœnum] id est,comparabiles fœno , quod licet ad tempus floreat,& pulchrum sit, tamen cito arescit [& apparuerint]id est, insignes in suis potentiis vel diuitiis,cognoscentur à multis [omnes qui operantur iniquitatem] . ¶ Hæc non intelligent , quòd cùm ita fuerint exorti [vt]id est,qualiter[intereant in seculum seculi]id est,in ęternum:ipsi peribũt [tu autem domine]qui in mundo visus es humilis,permanebis[altissimus in æternum.] ¶ Et vere interibũt [quoniam] ô[domine ecce inimici tui] id est, gentiles[peribunt]:vel ideo geminatur, vt rem , quæ quasi incredibilis videbatur,credibilem reddat:peribunt dico[&] hoc modo scilicet [dispergentur omnes qui operantur iniquitatem]ad hoc quòd dicit,peribunt, dispergẽtur, dicit cùm à bonis seperantur.¶ Illi peribunt[& cornu meum]id est,altitudo mea,quæ est[sicut vnicornis] quia ad vnum tendit, scilicet , ad ipsum deum. Vnde dicitur, Vnam petii à domino[exaltabitur] recipiendo immortalitatẽ Psal.26.
& impassibilitatem[& senectus mea]id est,mea nouissima,scilicet, ea quæ sequuntur post hanc vitam:erit[in misericordia vberi]id est , in abundanti remuneratione,sicut econtrario senectus impiorum erit in malitia vberi. ¶ Dico senectus mea erit in misericordia vberi[&]iam[oculus meus] interior[despexit inimicos meos] & cognoscens vitam illorum esse inutilem,& potentiam breuem [& ab insurgentibus in me malignantibus] .i. contra me [audiet auris mea]hoc quod sequitur.¶ Plantati.Pars tertia. Scilicet[iustus florebit] in alia vita[vt palma].Bene palmæ iustum comparat,quia sicut truncus palmæ turpis est inferius,in superiori verò sunt elatæ, pulchræ, florentes: sic iustus exterius propter tribulationes,in hac vita,quę inferior est,turpis & pannosus,& contritus per multas tribulationes,in alia verò vita florescet[& multiplicabitur] ineffabili gloria æternæ beatitudinis [sicut cedrus Libani] quæ altior crescit aliis cedris,& est imputribilis:sic iustus erit quãdo ditabitur altitudine,& immortalitate . ¶ Et bene debent ibi multiplicari,quia hic sunt [plãtati in domo domini]id est,firmiter radicati in pręsenti Ecclesia:& propter hoc[florebunt in atriis domus dei nostri]id est , in superna Hierusalem, quæ propter amplitudinem per atria designatur. Vel,in atriis domus dei no-

stri,

ſtri,id eſt,in initio cœleſtis habitationis,ſcilicet,in ipſo iudicio florebũt.¶Et [adhuc]id eſt, præter illas iuſtitias, quas modo habent iuſti [multiplicabuntur]ipſi[in ſenecta vberi]id eſt,in nouiſſimis vbi erit vber,& copioſa miſericordia dei[&]interim[erunt bene patientes]non male, ſicut faciunt hypocritæ[vt annuncient]id eſt,digni ſint annunciare aliis:iſtud ſcilicet[quia dominus deus noſter eſt rectus] retribuendo merita cuiuſque: & quia poſſet retribuere merita,& non quantum exigerent merita ipſa,addit[& non eſt iniquitas in eo]quia etiam plus reddit vnicuiq;,quàm promeruiſſet. Vel rectus eſt, dum permittit ſuos tribulari,vt eos in alia vita remuneret: & non eſt iniquitas in eo, in hoc quòd permittit malos in hac vita florere,quos in alia ęterna damnatione damnabit.

IN PSALMVM XCII.

Titulus. Laus cantici Dauid,in die ante ſabbatum,quando fundata eſt terra,vel inhabitata.

Gen.1. DOminus regnauit,decorẽ]. Ad literam,Terra fundata fuit in ſexta feria, non quòd ipſa tunc formaretur, ſed quia in ſexta feria factus eſt homo:quo facto,terra fundata eſt,id eſt, ſtabilis & poſſeſſa, quæ inanis eſſet,& ſuperuacue fundata, niſi haberet hominem poſſeſſorem. Vel in ſexta feria inhabitata eſt ab homine, quando factus fuit homo:non ꝙ de hac literali fundatione hic agamus, ſed de deſignata per iſtam, ſcilicet de recreatione hominis,facta per ſanguinẽ Chriſti in ſexta ætate,ſcilicet, in tẽpore gratiæ,quæ ſexta ætas per ſextã feriã deſignatur ſicut poſt ſextam feriam ſabbatum ſequitur, ita poſt ſextam ætatem vera requies ſequitur. Titulus ſic exponitur, Tractatus iſte laus cantici dicitur, id eſt,laudabile canticum.Cãticum dicitur,quia rem proponit exultabilem, ſcilicet, fundationem Eccleſiæ,& alias Chriſti potẽtias multas, in quibus ipſe Chriſtus laudabilis patet. Vnde dicitur laus cantici, attributa Dauid prophetæ, qui hic loquitur:cantici dico,habiti in die ante ſabbatũ,id eſt,in conſideratione diei primi, ſextæ ætatis: quæ dies ideo dicitur, quia in ea veram illuminationem recipimus:quæ ætas eſt ante ſabbatum,id eſt,ante requiem ęternam:quando, id eſt,qua die,ſcilicet, in tempore gratiæ, fundata eſt terra, id eſt, reparatus eſt homo, per quem fundata, & ſtabilis facta eſt terra, quæ inanis eſſet, niſi homo repararetur: quia cùm omnia ad dei laudem facta ſint, à nulla creatura terrena, niſi homo viueret, laudaretur. Materia eſt Chriſtus fundator Eccleſiæ, de qua agit per multas commendationes, vtens demonſtratiuo genere.Præuidens propheta Chriſtum eſſe venturum in humilitate,& propter hoc contemnendum eſſe à Iudæis,multipliciter commendat eum,vt cùm venerit,non ei derogemus,ſed honorem debitum perſoluamus:& hæc eſt intentio,vt non propter humilitatem Chriſtum contemnamus,ſed eum deum redemptorem credamus.¶Ac ſi ita diceret propheta, Vos quicunque videntes Chriſtum in humilitate nolite deſpicere: quia ipſe qui humilis veniet, ipſe idem[dominus regnauit]id eſt,per mortẽ ſuam mortis imperium, & fortem armatum,id eſt,diabolum ſuperauit: & poſtquam eum regem determinauit,

de quo ageret,commendat eum dicens,Ille qui ſic regnauit [indutus eſt decorem]id eſt,habuit ſibi vnitam deitatem: & hæc commendatio eſt prima pars Pſalmi: & ipſe idem dominus [indutus eſt fortitudinem] id eſt, potentiam, quia ipſe ſemper & potẽter ſuſtinuit:& hæc eſt alia pars[&]per hoc quod talis fuit[præcinxit ſe]id eſt,præparauit ſe ad conſtitutionẽ Eccleſiæ. Dictum eſt ad ſimilitudinem operarii, qui præcinctus expeditior eſt ad operandum. ¶Et oſtendit in effectu,quòd præcinxit ſe. Vere præcinxit[etenim firmauit] in fide[orbem terræ]id eſt,Eccleſiam, collectam de toto circuitu terræ [qui] orbis eſt ita firmatus, quòd [non commouebitur] aliqua tentatione: & hæc cõmendatio eſt aliqua pars Pſalmi. ¶Et[extũc]id eſt,ex quo firmaſti orbem terræ,eſt ipſa Eccleſia[parata ſedes tua]in qua tu ſedes & quieſcis: ſedes dico per ipſam fundationẽ tibi parata: & ne per hoc tẽporalis eſſe intelligeretur, oſtendit æternum,cùm dicit[tu es à ſeculo]id eſt,ab æterno:non in ſeculo factus,ſed factor ſeculi. Vel ita,ſedes tua eſt parata, & extunc à ſeculo etiam tu es. ¶Et hæc eſt commendatio. Alia pars. Sed licet ſic fundata eſſet Eccleſia, tamen[flumina]id eſt,potentes huius ſeculi[eleuauerunt]ô[domine eleuauerunt flumina vocem ſuam]id eſt, comminationem ſuam contra illam ſanctã Eccleſiam tuam,& contradictionem ſuam. Quòd bis dicit,eleuauerunt,notat perſeuerantiam ipſorum potentum contra Eccleſiam. ¶Eleuauerunt] etiam ipſa [flumina fluctus ſuos] id eſt, perſecutiones ſuas, & turbationes ſuas contra Eccleſiam:flumina dico concitata[à vocibus]id eſt, ab admonitionibus[aquarum multarum]id eſt,populorum multorum. Concitãt enim ſæpe minores,ſæpe fortiores,ad perſecutionem Eccleſiæ. ¶Et non tantũ flumina eleuauerunt fluctus contra Eccleſiam,ſed etiã ſunt factę [elationes maris]id eſt,vniuerſi populi[mirabiles]id eſt,infinitæ,intolerabiles:et[in]omnibus iſtis elationibus[altis]eſt[mirabilis dominus] ſedando huiuſmodi eleuationes: vel quia non permittit fidelem ſuum aliqua huiuſmodi tẽtatione deuinci. Et in his tribus verſibus,qui continent victoriã Chriſti,eſt quinta pars Pſalmi. ¶Teſtimonia tua]id eſt,prophetiæ,& ſcripturæ aliæ [ſunt facta nimis credibilia]id eſt,multum:dum quicquid in eis promiſſum fuit,te veniente impletum eſt:& hæc commendatio eſt ſexta pars Pſalmi. ¶Et etiam ô[domine domum tuam]id eſt,Eccleſiam præſentem,in qua tu habitas [decet ſanctitudo]id eſt,ipſius domus eſt ei decens ornamentum:ſicut dicitur, Regiam domum decent pallia:& hoc[in longitudine dierum] id eſt, in æternum, & hæc commendatio eſt ſeptima pars Pſalmi.

IN PSALMVM XCIII.

Titulus. Pſalmus Dauid quarta ſabbati.

DEus vltionum dominus]. Pſalmus iſte conuenit Dauid prophetæ, qui hic loquitur, habitus de rebus ſignificatis per res factas in quarta ſabbati. In quarta enim fecit deus luminaria, per quæ ſignificantur ſancti viri lucẽtes in Eccleſia, de quibus in hoc Pſalmo agitur: & ſunt quædam tenebræ in hoc mundo, veluti quòd homines putant deum non curare hæc terrena,cùm videant à ſuperbis viduas,pupillos, & alios homines

Geneſ.1.

Exod.22.

homines dei, quorum ipse dominus in lege præceperat misereri, multis modis vexari: quæ tamen tenebræ non obtenebrant, neque obscurant luminaria sanctæ Ecclesiæ: quia boni nunquàm inducuntur in hunc errorem, quòd deum putent non disponere terrena, sed mala hæc patienter sustinent, securi de
Philip. 2. remuneratione, & semper lucent inter malos, præbentes exempla bonæ operationis: iuxta quod dicitur, In medio nationis prauæ & peruersæ, inter quos lucetis, sicut luminaria in mundo. Materia sunt sancti lucentes splẽdore virtutum inter mala huius vitæ: & per oppositum superbi illi, qui persequentes pauperes dei, & tamen multiplici prosperitate florentes causa sunt, quare aliqui ducantur in errorem, & putent deum non curare hæc terrena. Modus, In prima parte increpat superbos illos, & cõminatur eis æternum interitum. In secunda parte, quę incipit, Intelligite insipientes in populo: admonet erroneos, qui putant deũ hæc mundana non curare, vt intelligant, & iusta dispositione hæc omnia ordinari cognoscant: minatur etiã eis, quòd quãdoq; arguantur: bonos verò ostendit à deo nũquàm derelinqui. In tertia parte, quæ incipit, Quis consurget mihi: demonstrat ꝙ hic deus suos adiuuat, & tãdem digne remunerabit, & malis reddet secundum iniquitates ipsorũ. Intentio est, nos remouere ab illo errore, ne putemus deum non curare. ¶ Ac si ita diceret propheta, Nolite putare deum hęc mundana despicere, & nõ disponere, quoniam [deus vltionum dominus] est: & ideo si eum nõ ordinare dicatis, puniet
Ioan. 5. vos, quia ipse dominatur vltioni, per quod Christus intelligitur, cui omne iu
Mar. 11. dicium datum: & ipse idem [deus vltionum libere egit] veluti cùm venden-
Lucæ. 19. tes de templo eiecit: & cùm in omni tempore suæ militiæ immunem se à peccato custodiuit. ¶ Et tu Christe, qui es deus vltionum, qui humilem te ostendisti [exaltare] per resurrectionem [qui iudicas terram] id est, vniuersos de tota terra, & [redde retributionem superbis]. ¶ Et quandoquidem superbe agunt [vsquequo domine peccatores, vsquequo peccatores gloriabuntur?] id est, permittis eos de malitia sua gloriari? Contra ipsam naturam videtur esse, quòd & mala faciunt, & inde gloriantur. Naturale enim est de malis compungi: quòd ingeminat, vsquequo peccatores, notat assiduitatem malitiæ ipsorum. ¶ Bene dico eos peccatores, quia ipsi peccatores [effabuntur] in manifesto [& loquentur] inter familiares [iniquitatem] sed [loquentur omnes qui operantur iniustitiam]. ¶ Supponit quam iniustitiam, dicens [populum tuum domine humiliauerunt] contumeliis [& hæreditatem tuam vexauerunt.] ¶ Viduam & aduenam interfecerunt, & pupillos occiderunt] quorum omniũ in lege dominus præceperat misereri. Vel viduã, & aduenã & pupillũ possumus accipere allegorice. ¶ Et] cùm hęc facerent [dixerunt, non videbit dominus] id est, dominus eorũ non attendet: & si etiã viderit [non intelliget] id est, nõ curabit [deus Iacob] de istis pannosis. i. fidelibus, non ꝙ ipsi impii vocent eum deũ, sed hoc dicit propheta ex se. ¶ Intelligite. Pars secunda. Continuatio, Ipsi dicunt, dominus non videbit: & hoc est, ô vos [insipiẽtes in populo]. i. vos qui docetis populũ sapientiam mũdi, & tamen caretis vera sapientia, qui vidẽtes superbos florere, & populum dei affligere, putatis deum [hæc]

mundana non disponere[intelligite] [&] vos[stulti]qui neque in mundo sapientes estis,neque deum iudicem futurum attenditis[aliquando]scilicet visis miraculis saltem[sapite]deum hæc omnia disponere. ¶Bene debetis sapere deum hæc omnia disponere: nam dicite modo[qui plantauit aurem] id est, qui dedit homini facultatem audiendi [non] id est, nónne[audiet?] Audiet vtique,id est,intelliget[aut qui finxit oculum]id est, qui ministrauit visum[non considerat]interiorem,sed exteriorem oculum? faciet vtique. ¶Et ille[qui corripit Gentes]flagellis suis[nónne arguet]impios de peccatis suis? faciet vtique: &[qui docet hominem scientiam] id est, fidelibus suis dat veram cognitionem:nónne malos arguet? Vel,qui corripit Gentes,id est,populum suum,si non parcit filiis ad correctionem, nónne grauissime arguet malos?Et ille qui docet hominem scientiam, nũquid ignorabit peccata nostra? Vos putatis deum ignorare peccata nostra,sed certe[dominus scit]etiã minutissimas[cogitationes hominum]& hoc scit[quoniam vanæ sunt]. ¶Cogitationes vestræ vanæ sunt,sed certe ô[domine beatus]est ille[homo, quem tu erudieris]virga tua,sicut pius magister discipulum[& eum]quem tu[docueris de lege tua] beatum dico, dando ei intellectum diuinæ scripturæ. ¶Ad hoc dico docueris[vt mitiges ei]id est, vt mitigationem, & patientiam ei facias:quia aliter non valebit scientia scripturarum,nisi in eis addiscat esse patiens:ei dico presso[à diebus malis] id est, à tribulationibus, quæ in istis diebus inferuntur: mitiges dico[donec fodiatur peccatori fouea]ad literã, scilicet quousque mortuus sepeliatur.Quãdiu enim viuit,non cessat mala inferre. Vel,fodiatur peccatori fouea,id est,donec consummatur nequitia eius,in quam sæpe incidit foueam, quia per suam nequitiam, per quam mala infert aliis, seipsum illaqueat. ¶Vere beatus quem tu erudieris[quia dominus à se non repellet plebẽ suam] sed potius in angelorũ societatẽ recipiet [&] etiam in hac vita[hæreditatẽ suã non derelinquet]quin semper ei ꝓ sua necessitate in tribulationibus assistat. ¶Nõ derelinquet dico[quoadusq; iustitia]suorũ, quę in hac vita fuit cõculcata[cõuertatur in iudiciũ]id est,quousque ipsi iudicent alios: & ne paucos intelligeremus eos, quorũ iustitia cõuertetur in iudicium,dicit[& qui iuxta illã]id est,qui sunt participes iustitiæ. Alia trãslatio habet,qui tenet illã[omnes]scilicet[qui sunt recti corde]. ¶Quis cõsurget. Pars tertia. Cõtinuatio,Dico ꝙ dominus plebẽ suã non derelinquet,quis ergo erit meus defensor,& meus adiutor? Nullus equidẽ, nisi deus:& hoc est [quis cõsurget mihi aduersus malignantes].i.ad meũ opus,vt me defendat à malis?[aut quis stabit mecũ]adiuuando perseuerantẽ in certamine[aduersus operãtes iniquitatẽ?]scilicet qui mihi conferunt mala,vt me faciãt patienter sustinere persecutiones eorum. ¶Dico quis stabit mecũ, & tamen de viribus meis nõ pręsumo,sed in domino cõfido:nam[nisi quia dominus adiuuit me, paulominus]id est,parũ abfuit, quin[habitasset anima mea in inferno] .i.in profũditate vitiorũ,scilicet putassem,ꝙ deus nõ curaret animã meã. ¶Dico, nisi dominus adiuuisset,anima mea in inferno habitasset:sed cur te dominus adiuuit? quia[si dicebã] ꝑ cõfessionẽ accusando me de peccatis[motus est pes

meus]id est,affectio mea à via vera ad aliquod illicitum:ibi etiam ô[domine misericordia tua adiuuabat me] retrahendo à peccato, & me in bono opere confirmando. In hoc itaque magna consolatio nobis est, quia non tantum deus fideles suos,dum persistunt in virtute,corroborat,sed etiam in lapsu visitat, & confortat. ¶Dico misericordia adiuuit me, quia [secundum multitudinem dolorum meorum]id est, peccatorum, de quibus doleo [consolationes tuæ] existentes [in corde meo, lætificauerunt animam meam]. ¶Me lætificabis, sed malos non: & hoc est [nunquid adhæret tibi sedes iniquitatis?]id est,mali,quos hic conuenienti nomine nominat:tibi dico[qui figis laborem in præcepto] id est, qui præcipis laborare in bonis operibus illos, qui debent tibi adhærere. Vel, qui figis laborem in præcepto,vt tuũ præceptum impleatur. ¶Ideò non adhæret tibi sedes iniquitatis, id est, ipsi mali, quia ipsi[captabunt in animam iusti]id est,frequenter volent seducere, & sibi conformare animam iusti [&] si non possunt decipere [condemnabunt sanguinem] licet [innocentem]. ¶Ipsi captant animam iusti, effundunt sanguinem[&]contra hæc omnia [factus est mihi dominus in refugium] ne cedam tribulationibus[&]ipse[deus meus]est factus[in adiutorium spei meæ]id est, iuuat me ad bene operandum,vt tandem requiem,quam obtineo spe misericordiæ,obtineam rerum veritate. ¶Mihi factus est refugium[& illis]qui effundunt sanguinem iustorum[reddet dominus iniquitatem ipsorum]id est, prout gesserunt,retribuet eis.Dicet aliquis,non reddet eis mala, quia iniquitas eorum profuit sanctis: respondet, non reddet secundum hoc quod profuit iniquitas eorum, sed secundum malam intentionem ipsorum: & hoc est quod dicit[& in malitia eorum]id est,malam intentionem ipsorum [disperdet eos, disperdet illos dominus deus noster.] Bis dicendo disperdet, certos nos de eorum perditione constituit.

IN PSALMVM XCIIII.

Titulus. Laus cantici ipsi Dauid.

VEnite exultemus domino].Psalmus iste cãticum dicitur,quia proponit nobis magnam exultationem,scilicet,tempus gratiæ,in quo in terram promissionis, videlicet in requiem ęternã intratur:dicitur laus,quia laudabilis ille ostẽditur,per quem aditus intrandi in requiem nobis præparatur, quæ laus cantici,id est,laudabile canticum, conuenit Dauid prophetæ, qui hic loquitur. Materia est ipse Christi aduentus, quo nobis æterna requies acquiritur. Modus, In prima parte admonet propheta secundum se Iudæos specialiter, quasi vnus de illis eis compatiens, vt Christum saluatorẽ suũ venerentur,& adorent: ponẽdo multas causas,quare eum recipere debeãt. In secunda parte, quæ incipit, Nolite obdurare corda vestra:inducit propheta ipsum deum cõmonẽtẽ,ne indurarẽt corda sua,sicut patres eorum, sed potius cognoscãt Christum visitatorem suum. Intẽtio sua est,remouere Iudæos à duritia sua,& ne sibi reddant deum iratum, sicut fecerunt patres eorum. ¶Ac si ita commoneret eos propheta, Vos nolite esse

increduli,

increduli, sicut fuerunt patres vestri, sed[venite]per Christum ad fidem, & [exultemus]id est, cum exultatione seruiamus huic[domino] & etiam[iubilemus deo]id est, quia ipse est deus[salutari nostro]id est, ipsi Christo, qui nos saluat, & redimit de manu diaboli: & ideò bene debemus iubilare ei. ¶ Iubilemus dico, & etiam[præoccupemus faciem eius] aliquando venturi iudicis [in confessione]scilicet, prius confiteamur ei peccata nostra, quàm ipse ad iudicium veniat[& in Psalmis iubilemus ei] id est, iucunditatem quam mente concipimus, bonis operationibus indicemus. ¶ Ideò debemus ei iubilare, & exultare[quia]ipse est[deus]noster, id est, creator omnium: ipse est etiam[magnus]id est, omnipotens[dominus]quia omnibus dominatur[& rex magnus super omnes deos]Gentium, vel angelorum. ¶ Et alia causa est quare debemus iubilare ei [quia in manu] id est, in potestate [eius sunt omnes fines terræ] id est, homines totius orbis [&]ipsius sunt[altitudines] id est, exaltationes, potentiæ, dignitates[montium]id est, potentum huius vitę. Nullus enim potest eleuari in hoc seculo, nisi eo permittente. ¶ Alia est causa[quoniam ipsius est mare, & ipse fecit illud, & siccam manus eius fundauerunt] ad literam: vel allegorice per mare possumus accipere amaricantes huius vitæ, qui dei sunt, & qui dei permissione sæuiunt: & ipse fecit illud, id est, ordinauit ipsorum malitiam. Vnde dicitur, Faciens pacem, & creans malum: & siccam, id est, illos qui sunt sicci à fluctibus huius mundi, & sitiẽtes imbrem iustitiæ. Vnde alibi, Anima mea sicut terra sine aqua tibi. ¶ Et quia tam potens est, ergo vos Iudæi, qui à deo recessistis in regionem longinquam dissimilitudinis[venite] passibus fidei [adoremus] id est, singulari veneratione Christum colamus, id est, eum summum bonum reputemus[& procidamus]id est, humiliemur in concupiscẽtiis nostris, nosipsos puluerem & cinerem reputemus [& ploremus]pro peccatis nostris, non ad conspectum hominum, sicut hypocritæ, sed[ante dominũ]& hoc debemus, quoniam ipse est ille[qui fecit nos] ideò etiam [quia ipse est deus noster] factus per carnem assumptã, quasi ideò hoc debemus, quia & creator & recreator noster est. ¶ Et]ideò debemus, quia [nos]sumus[populus pascuæ eius]quia nos reficit spiritualibus donis, & etiã corpore suo & sanguine [&] etiam sumus[oues]id est, simplices, & innocentes, quod est [manus eius] id est, operatio ipsius, quia solius dei opere innocentes possumus esse. ¶ Dico quia estis populus, & oues, hac conditione [si audieritis vocem eius] qui prius locutus patribus in prophetis [hodie] id est, in hoc tempore gratiæ, quando nobis loquitur per proprium filium. Vnde Apostolus ait, Quandiu hodie nominatur inter vos? Dico, si vocem eius audieritis, tunc scilicet [nolite obdurare corda vestra]. Vel ita, Quandoquidem vos estis populus pascuæ, & oues manus eius, ergo si vocem eius audieritis, hodie, vt suprà, nolite obdurare corda vestra. ¶ Pars secunda, Nolite obdurare, sicut obdurauerunt patres vestri: & hoc est [sicut in iritatione secundum diem tentationis]factæ[in deserto]id est, nolite sequi diem tentationis, vt tentetis deum in deserto[vbi tentauerunt me patres vestri]cordibus dubitantes de potentia mea, & tunc probauerunt me esse deum: & quia

Genes.1.

Esa.45.

Psal.142.

Heb.3.

[probauerunt, & viderunt] audierunt [opera mea] id est, manna plui illis, & alia multa signa feci eis. ¶ Et quia sic me tentauerunt, ergo [fui offensus generationi illi quadraginta annis] tot enim annis morati sunt in deserto [& dixi] eis per Moysen, & alios electos meos [semper isti] homines [errant] & nõ inscii, sed [corde] quia in conscientiis suis errasse se intelligunt. ¶ Et] licet dixissem eis ita [isti] tamen [non cognouerũt vias meas] id est, non approbauerunt præcepta mea: & ideò [si introibũt in requiem meam] id est, æternam patriam, significatam per terram promissionis: non erit ibi aliquis bonus [vt] ego [iuraui in ira mea] scilicet eos nõ introituros in requiem meam. Figura aposiopesis, id est, defectio orationis.

IN PSALMVM XCV.

Titulus. Psalmus Dauid quando domus ædificabatur post captiuitatem.

CAntate domino]. Psalmus iste conuenit Dauid prophetæ, qui hic loquitur: respicienti eum statum, scilicet ad tempus gratię, quando ædificata est domus, id est, Ecclesia, post captiuitatẽ diaboli, à quo propter peccatum captiuum tenebatur genus humanum. Tangit historiam quãdo post captiuitatem Babyloniæ templum Salomonis reædificatum est: non tantum de historia, sed de significato intelligimus prophetá egisse. In hoc Psalmo est materia, primus & secundus Christi aduentus. Modus, In prima parte monet quascunque Gentes, non tantum Iudæos, sicut in præcedenti Psalmo fecit, Cãtate huic domino, qui venit ad nos respectu primi aduentus. In secunda parte, quæ incipit, Afferte domino patriæ Gẽtium: monet non tantum cantare, sed etiam afferre, & bene operari ad gloriam huius domini, & hoc respectu secũdi aduentus. Intentio est, in istis admonitionibus, scilicet, vt cãtemus, & bene operemur ad gloriá istius domini. ¶ Ac si ita diceret propheta, Nolite cantare domino cãticum vetus, vt laudetis eum pro solis bonis temporalibus, sed potius [cantate domino canticum nouum] id est, laudate eum amore iustitiæ, scilicet, quia per filium suum nobis iustitiam contulit: nec dico solis Iudæis, sed [cantate omnis terra] tam gentiles, q̃ Iudæi cantate [domino]. ¶ Tertio ponens [cantate domino] trinitatem indicat [& benedicite nomini eius] solum enim nomen dei habemus, nondum etiam rem: quod nomen multum valet, non quia prolatum, sed quia creditum. Ille benedicit nomen domini, qui bene viuendo, dat aliis exemplum bene viuẽdi: sicut econtrario ille dicitur maledicere nomen domini, ex quo alii trahunt sibi exemplum male viuendi. Dico cantate, & benedicite, & [annunciate salutare eius] ipsum filium dei, per quem genus humanum saluatur, & in domum dei reædificatur, & hoc [de die in diem] id est, assiduè: vel de die, id est, de veteri testamẽto, in quo aliqua fuit illuminatio, eundo in diẽ, id est, in nouũ testamẽtũ: annunciate salutare eius, scilicet cõprobate Christũ regem esse, & saluatorem omnium, per autoritatẽ veteris, & noui testamenti. ¶ Ostendit quid debeant de illo salutari annunciare, & inter quos, cùm dicit [annunciate gloriam eius] salutaris, id est, ipsum Christum gloriosum prædicate,

dicate, quia dei filius fuit : & hoc[inter Gentes]nec dico paucas Gentes, sed [in omnibus populis mirabilia eius] partū virginis, qui mortuos suscitauit, & similia.¶ Et bene debetis ei cantare[quoniam]ipse est[magnus]secundum potentiam[& dominus]omnium[& laudabilis]secundum misericordiam,& hoc[nimis]quia nullus potest perscrutari quanta sit potentia, vel misericordia eius[terribilis est] etiā timore futuri iudicii[super omnes deos]quos Gentes putāt:& etiam super omnes creaturas angelicas deificatas. ¶ Vere ipse est deus terribilis super deos Gentium[quoniam omnes dii Gentium dæmonia] sunt,iste[autē dominus]de quo loquitur[cœlos fecit]materiales,vel quoscūq; altissimos viros. ¶ Item propter hoc debetis cantare ei,quia hanc vtilitatem inde habetis, confessionem, & pulchritudinem, & tandem magnificentiam: hoc dicit[in conspectu eius]id est, cum ipse aliquē oculo misericordiæ respicit, inde procedit[confessio]quia confitetur ille peccata: & deinde[pulchritudo]id est, ornatus in multis virtutibus: & tandem[in sanctificatione eius] id est,in sancta habitatione, scilicet cœlestis Hierusalem:vnde alia translatio dicit,in sanctuario eius[sanctimonia]id est,omnis puritas. Tunc enim neque ira, neq; talis motio aliqua erit in sanctis dei, sed puritas, & vera charitas regnabit:& in sanctificatione eius erit[magnificentia]quia tunc erunt immortales,& impassibiles,& socii angelorū.¶ Afferte.Pars secunda.Quandoquidem tanta est vtilitas in conspectu eius, ergo vos[patriæ Gentium]id est,vos Gentes de quacunque patria[afferte domino gloriam]id est,gloriosum ostendite eum bonis operibus vestris[& honorem]id est,gratiarum actionē de collatis beneficiis[afferte]& [gloriam nomini eius] ampliando quidem nomen, & famam eius,id est,ipsi domino gloriam conferamus. Ter ponens,afferte,significat trinitatem.¶ Hoc modo afferte domino gloriam,scilicet[hostias]id est, facite vosipsos hostias dantes passioni ad honorem dei[&]sic [introite in atria eius]id est,in collegia sanctorum,qui dicuntur atria,quia deus in eis habitat:&[adorate dominum in atrio sancto eius]id est,in cœlesti habitatione. ¶ Ego dico,adorate, & vtinam[vniuersa terra commoueatur]ad pœnitentiā [à facie eius]id est,ad cognitionē ipsius: & vos commoti[dicite in Gentibus] id est,ad Gentes commouendas:& dat eis materiam quid dicant:hoc scilicet [quia dominus regnauit]à ligno:ita dicit alia translatio:& hic habemus autoritatem à propheta passionis Christi. ¶ Probat per effectum, quod regnauit dominus, dicens[etenim correxit]id est, corrigendo de peccatis ad iustitiæ opera direxit[orbem terræ, qui non commouebitur] à fide aliqua tribulatione, quod ait Apostolus, Neque mors, neque vita poterunt nos separare *Roma.8.* à charitate Christi . Dicite etiam ad commouendam terram , quia iste dominus [iudicabit] veniens secundo [populos in æquitate] id est, vnicuique reddens pro merito . ¶ Et ideò [lætentur cœli] id est, altiores sancti [& exultet terra] id est, humiliores sancti [commoueatur mare] id est, amaricātes in hac vita præ timore futuri iudicii[& plenitudo eius]id est,singula vitia,id est, homines pro singulis vitiis moueātur ad compunctionē: & quanto magis aliquis plenus est vitiis, tāto magis necesse est,vt cōmoueatur:

dico lætentur,& ita erit,quia[campi]id eſt,humiles,& fructificantes[gaudebunt]de puritate ſuæ conſciĕtiæ[& omnia quæ in eis ſunt]id eſt, omnes ſenſus eorum,quia ſecundũ omnes ſenſus, & omnes virtutes gaudebunt hic ſpe futuræ ſaluationis. ¶Et[tunc]id eſt, cùm ipſe iudicabit[exultabunt omnia ligna ſyluarum] id eſt, Gentes, quæ prius erant ſylueſtres & incultæ [à facie domini]id eſt,propter præſentiam qua fruentur [quia venit]nec dico de primo aduentu,ſed[quia venit iudicare terram]. ¶Et ipſe[iudicabit orbem terræ]id eſt, homines collectos de toto circuitu terræ[in æquitate]id eſt, ſingulis reddens pro meritis[& populos]quoſcunque[in veritate ſua]id eſt,ſecundum hoc quod vnuſquiſque eorum veritatem ſibi commiſſam diſpenſauit. Vel orbem poſſumus accipere ad literã, quẽ iudicabit dominus: quia veniẽs ad iudicium, igne purgabit ſordes elementorum, quas ex hominum iniquitatibus contraxerunt.

IN PSALMVM XCVI.

Titulus. Pſalmus ipſi Dauid,quando ei reſtituta eſt terra eius.

DOminus regnauit,exultet terra]. Pſalmus iſte conuenit Dauid, id eſt,Chriſto, nõ quòd Chriſtus hic loquatur, ſed quia de eo agitur: Pſalmus dico habitus, quãdo ei terra reſtituta eſt, id eſt,homines, quos perdiderat per idololatriam, dimiſſa idololatria, ad cultum dei ſunt reuocati,id eſt,reſtituti Chriſto. Materia eſt Chriſtus,Eccleſiam ſibi conſtituens. Modus,In prima parte oſtendit eum regem eſſe, & commendat eum multis modis,quaſi vtens demõſtratiuo genere: & in eadẽ parte, vt eum talem adorent,non ſua ſculptilia. In ſecunda parte,quæ incipit, Audiuit, & lætata eſt Sion, quaſi conuerſos admonet, vt exultent, & odio diabolum habeant.Intendit homines ab idololatria reuocare,& ad cultum vnius dei permanentis in ſecula aduocare. ¶Vox prophetæ,quaſi diceret, O vos Gentes, quæ hactenus in idolorum cultura permãſiſtis, nolite deinceps colere idola, ſed ſolum Chriſtum colite, quia ipſe [dominus regnauit] id eſt, regnum ſibi & in Iudæis, & Gentibus acquiſiuit: & ideò[exultet terra]Iudæa, quæ ſuſcepit iſtum regem[lætentur]etiam[inſulæ multæ] id eſt, Eccleſiæ per remotiſſimas partes conſtitutæ, quæ contunduntur fluctibus huius mundi, nec tamen ſubmerguntur ſicut inſulæ maris. Deſcribit iſtum dominum qualis ſit malis, & qualis ſit bonis, dicens [nubes & caligo in circuitu eius] id eſt, obumbrans eum, ne mali cognoſcant eum, non quòd in ipſo remaneant, quia ipſe eſt lux in tenebris lucens, ſed ipſi habent lippientes oculos, ne poſſint Solis claritatem intueri: & dicitur hoc ex ſola ſimilitudine alicuius rei, quæ propter nubem non poſſit videri. Quantum ad bonos[iuſtitia, & iudicium]eſt[correctio ſedis eius]id eſt, aliqui corrigũtur, & fiunt ſedes eius per iudicium,id eſt,per diſcretionem boni & mali, quam habent, & faciũt iuſtitiam:quia bonũ exequũtur, & malum vitant. ¶Et oſtendit quomodo corrigantur ſui, quia[ignis]id eſt, charitas quam emittit ſpiritus ſanctus, de quo ipſe Chriſtus ait,Ignẽ veni mittere in terrã,& quid volo,niſi vt ardeat[præcedet ante ipſũ].i.parabit ipſi domino. Nullus enim eſt dignus,in quo habitet dominus,

Ioan.1. Lucæ.12.

dominus, nisi prius à spiritu præparetur sancto [&] ille ignis [inflammabit] amore dei [inimicos eius] illos scilicet, qui prius erant inimici [in circuitu] id est, ex omni parte. ¶ Per alias partes commendat eum sic [fulgura eius] id est, miracula, quæ ipse fecit in mundo [alluxerunt orbi terræ] id est, resplenduerunt per totum mundum: & [terra vidit] hoc, id est, terreni cognouerunt hoc [& commota est] ad pœnitentiam. ¶ Et tunc [montes] id est, potentes huius seculi [fluxerunt] à vitiis suis [sicut cera]: fluxerũt dico montes [à facie domini] id est, propter cognitionem dei: & non tantum montes, sed [omnis terra] fluxit [à facie dei] id est, de vniuersa terra homines. ¶ Alluxerunt miracula, & [cœli] id est, sancti Apostoli & prædicatores [annunciauerunt iustitiã eius] quomodo ipse iustificat hominem: & tunc [omnes populi] id est, aliqui de omnibus populis [viderunt gloriam eius] id est, cognouerunt eum gloriosum esse. ¶ Et quandoquidem ipse talis est, ergo [confundantur] id est, digni sint confusione [omnes qui adorant sculptilia] id est, imagines pictas [& qui gloriãtur in simulachris suis]. ¶ Vere debetis illa idola dimittere, & ipsum Christum adorare, quia & ipsi angeli adorãt eum: & hoc dicit sub quadam admonitione [omnes angeli cœlestes adorate eum.] ¶ Pars secunda. Ego sic admoneo adorare, & hanc admonitionẽ [audiuit Sion] .i. Ecclesia de Iudæis [& lætata est]. ¶ Et] etiam [filiæ Iudæ] id est, gentiles, facti filii Christi, qui de tribu Iuda fuit. Vel, filiæ Iudæ, id est, confessionis filiæ [exultauerunt] de reparatione sua, quam intellexerunt esse factam per Christum: exultauerunt dico [propter iudicia tua domine] scilicet, Cæcitas ex parte in Israël contigit, vt plenitudo Gentium intraret: & alia quæcunque dei iudicia. ¶ Ideo exultauerunt [quoniam tu dominus altissimus super omnem terram] id est, habitantes super omnem terrã: & [exaltatus es super omnes deos] gentiũ, vel angelicas creaturas. & hoc [nimis] .i. inscrutabiliter. ¶ Et quia ipse talis est, ideo vos [qui diligitis dominum, odite malum] id est, aduersarium istius domini: etsi ipse corporibus possit inferre mala, tamẽ [dominus custodit] contra tribulationes [animas sanctorum suorum] ne incorporentur à diabolo, & tandẽ [liberabit eos de manu peccatoris] id est, de potestate diaboli. ¶ Et debetis diligere dominũ, quia in ipso domino, id est, in Christo [iusto est orta lux] id est, cognitio diuinitatis per fidem: [& rectis corde orta est lętitia] de puritate suę consciẽtiæ. ¶ Et quia lux orta est iusto, ergo vos [iusti lætamini] non in mundanis, sed [in domino, & confitemini memoriæ sanctificationis eius] id est, laudate eum, quia memor fuit vt vos sanctificaret.

Rom.11.

IN PSALMVM XCVII.

Titulus. Psalmus Dauid.

Cantate domino]. Psalmus iste conuenit Dauid prophetæ, qui hic loquitur. Materiam habet primum & secundũ Christi aduentum. Modus, In prima parte monet homines cantare domino, respectu primi aduentus, & supponit causas. In secunda parte, quæ incipit, Iubilate deo omnis terra: monet homines iubilare deo, & actione & contemplatione agere, respectu secundi aduentus. Intentio est in ipsis admonitionibus,

bus,vt deo cantemus:& licet de eis agat tantum per totum cōtextum, tamen Pſalmus iſte ab alio,Cantate,diuiſus eſt.¶ Quaſi ita diceret propheta,Nolite domino tantū cantare propter antiqua beneficia ſcilicet quia vos de Aegypto eduxit,& alia vobis mirabilia oſtendit,ſed[cantate domino canticum nouum]id eſt,laudate eū de raparatione facta per filium:& bene debetis [quia] ipſe[fecit] nobis multa[mirabilia].¶ Inter cætera mirabilia dei, vnum ponit inſigne dicens[ſaluauit ſibi dextera] ſicut alia tranſlatio dicit : ſaluauit eum dextera[eius,& brachium ſanctum eius]. Per dexteram & brachium , ipſam diuinitatem,ſcilicet,verbum dei,accipimus: quod vocatur dextera ſecūdum operationem : brachium , propter fortitudinem, ſcilicet,quia in ipſa humanitate Chriſtus quæ fecit,non aliena ſed propria ſua virtute fecit. Verbū autem illud Chriſtum ſaluauit,quia & immunem à peccato cuſtodiuit,& mortuum eum vita æterna ſuſcitauit. ¶ Et ipſum brachium , ſcilicet[ſalutare ſuum]id eſt,Ieſum,per quem ſaluauit genus humanum[notū fecit dominus] pater,vt in Chriſti humanitate cognoſceret diuinitatem:& idē ſalutare[reuelauit iuſtitiam ſuam]id eſt,non per figuras,ſed manifeſte demōſtrauit:& hoc [in conſpectu Gentium]ſcilicet,vt eum Gentes per fidem cognoſcerēt. Idem qui vocatur ſalutare,quia ſaluat genus humanum,vocatur iuſtitia, quia homines iuſtificat.¶ Et per hoc,quod notū fecit ſalutare,ille qui videbatur oblitus,differēdo miſericordiā[recordatus eſt miſericordię ſuę & veritatis ſuę] & hoc[domui Iſraël]id eſt,ad opus Iudęorū.Idē beneficiū dei,quod vocat miſericordiam , quia ex ſola dei benignitate eſt datum,vocat veritatem,quia in ipſo cōpletę ſunt promiſſiones dei.¶ Et non tantū domui Iſraël,ſed etiam omnibus Gentibus:vnde dicit[termini terræ]id eſt, homines poſiti in remotiſſimis finibus terræ:& hoc non in loco vno,ſed[omnes viderunt]id eſt,cognouerunt[ſalutare dei]facti[noſtri] per aſſumptam humanitatem . ¶ Iubilate. Pars ſecunda.Et quoniam recordatus eſt miſericordiæ,& alia fecit , ergo [omnis terra iubilate]huic [domino] id eſt , ineffabilem iucunditatem de ipſo mente concipite[cantate]ei etiam mente & voce[& exultate]id eſt,gaudium mentis in ipſo corpore oſtendite[& pſallite]id eſt , bene operamini operatione ſpirituali.¶ Pſallite]dico[in cithara]id eſt,vt à ſpiritali operatione ad actiuā deſcendatis:veluti ſi proximū pio ac fideli amore diligatis,etiam de rebus propriis ſeruiatis:etiam cantantes [in cithara , & voce Pſalmi] id eſt , vt ab actuali operatione ad ſpiritalem & contemplatiuam aſcendatis.Sicut per citharam actiuam operationē , ita per pſalterium , & vocē Pſalmi ſpiritualem accipimus.Cantantes etiam [in tubis ductilibus] per tubas quibus fiebat exhortatio ad bellum,vel monitio ad ſolennia intelligimus exhortationē prædicationis: ductiles erāt,quia de puro argento erant,ꝙ non crepabat dū malleo cuderetur,ſed bene ducebatur & dilatabatur,per quod ſignificatur nitor diuini eloquii,quod ſemper ducendum & dilatandum eſt. Ac ſi breuiter diceret,Prædicate & exhortamini alios ad bellum,& vt agant ſolennia[&]prædicationem veſtram dilatate: cantantes etiam in[voce tubæ corneæ]id eſt,vt cornu comparabiles ſitis duri,nec propter aliquam tribulationem à prædicatione

tione veritatis cessantes. Cornu quidem ex carne excrescit in quãdam duritiem, cui bene comparantur illi, qui licet in carne fragili viuant, tamen duri ac patiẽtes fiunt laborum. Vnde Apostolus, In carne ambulantes, non secundum carnem militamus. ¶ Dixit iubilate, modo dicit quare faciẽdum sit, scilicet, quia conspicitis quasi iam præsentem videtis ipsum regem in iudicium venientem: hoc dicit [iubilate in conspectu regis domini] & quia iam quasi veniens conspicitur, ideo [mare] id est, omnes amaricantes [moueatur] ad pœnitentiam [& plenitudo eius] id est, plenitudo vitiorum sit eis causa, quare potius moueantur: moueatur, & contremiscat [orbis terrarum] ad literã: qui etiam in aduentu ipsius iudicis cremabitur [& omnes qui habitãt in eo] moueantur, hoc est, quod dixerat mare, & plenitudo eius. ¶ Dico mare moueatur [flumina] autẽ, id est, sapientes viri, qui alios potant spirituali doctrina [plaudent manu] id est, cũ exultatione bene operabuntur [simul] id est, tendentes in vnum, scilicet ad ipsum deum, tenentes vnam fidem [montes] sancti in virtutibus eminentes, & bene stabiles [exultabunt à conspectu domini] id est, quia conspiciunt dominum remuneratorem suum: bene dico, à conspectu domini [quoniam] ipse dominus iam [venit iudicare terram] id est, omnes de quacunque parte terræ, quasi in præsenti est quod iudicabit. ¶ Et ipse [iudicabit orbem terræ] id est, omnes malos, de omni circuitu terræ congregatos [in iustitia] vnicuique reddens pro meritis [& populos] ad bene viuendum collectos, scilicet, bonos, iudicabit [in æquitate] item illis faciens pro meritis. 2. Cor. 10.

IN PSALMVM XCVIII.

Titulus. Psalmus Dauid.

DOminus regnauit, irascãtur populi]. Psalmus iste conuenit Dauid prophetæ, qui hic loquitur. Materia est Christus potens rex. Modus, In prima parte ostendit eum regem, & demonstrat eum modis pluribus veneratione dignum, & admonet infideles, & maximè Iudæos, vt eum venerentur. In secũda parte, quę incipit, Tu parasti directiones: ostendit quæ munera conferat suis: & supponit admonitionem, vt hunc adoremus. In tertia parte, quæ incipit, Moyses & Aaron: ostendit, quòd priores patres huic regi seruierunt, & multas vtilitates inde habuerũt: & deinde supponit admonitionẽ, vt hunc adoremus, nõ nouũ regem sentiamus. Intendit nos à perfidia reuocare, & ad Christum adorandum concitare. ¶ Quasi diceret, Nolite Christum contemnere, quia ipse [dominus regnauit] id est, deuicto diabolo, regnum sibi in Iudæis, & Gentibus obtinuit: modo deridens inimicos Christi, qui aliquando solebant irasci ei [irascantur populi] quasi stultos se possunt reputare, qui aliquando irascebantur ei: dominus dico regnauit [qui] dominus [sedes super Cherubim]. i. quiescis super ordines angelorũ, vt dominus eorum. Item deridens inimicos eius, dicit [moueatur terra] quasi stultissimi sint, qui aliquando moti sunt contra eum, omnes ordines angelorum. ¶ Dico dominus regnauit, qui [dominus] habitauit [in Sion] corporaliter, qui dominus [magnus] fuit, & mirę potentiæ: per hoc plane determinauit se de Christo dicere, qa ipse in Sion habitauit præsentia corporis [&] iste dominus

minus est[excelsus super omnes populos]quia nullus altus,nisi per eum.¶Et quoniam ipse talis est[confiteantur] ergo omnes Gentes [nomini tuo]id est, laudent & dilatent nomen tuum,& famam tuam:nomini dico[magno]scilicet,quod ampliandum & laudandum est[quoniam]magnum est, & multum valens bene credentibus:cui confitendum est, quoniam illud nomen [est terribile]impiis timore futuri iudicii[et sanctum]est bonis,quia per ipsum sunt sanctificati:& ipse dominus[diligit iudiciũ]id est,vt homines iuste iudicent: vel iudicium,id est,quamcunque animę discretionem:quod facere est[honor regis]id est,honorabile est,vt rex iudicium diligat:& hæc quoque est vna cõmendatio Christi.¶Tu parasti.Pars secunda.Continuatio,Et[tu]quidẽ qui talis es[parasti directiones]id est , homines intus per gratiam tuam aspirãdo præparasti,vt dirigantur ad virtutes: & etiam fecisti directiones , non solum parasti,sed[iudicium]id est,vt ipsi iuste discernãt, quid sit bonum,& quid sit malum[&]hanc aliam discretionem, scilicet[iustitiam] id est, vt bonum cognitum faciant,& malum dimittant[fecisti]dico[in Iacob]id est,in fideli po-
Gen.27. pulo,qui benedictionem sicut Iacob accepit. ¶Et quia Christus exhibet hæc munera suis,ideo vos[exaltate]ipsum Christum factum[dominum deum nostrum] per assumptam humanitatem[& adorate scabellum]id est,humanitatem ipsius,quæ fuit scabellum,id est,requies,& sedes [pedum eius]id est,stabilitas diuinitatis[quoniã]illud scabellum[sanctum est]id est, ipsa Christi humanitas:vel sic intrãsitiue,scabellum pedum, vt per pedes accipiamus ipsam humanitatem,per quam venit ad nos calceata diuinitas, quæ fuit scabellum, id est,prorsus subdita deitati.¶Moyses.Pars tertia.Et bene debetis eum adorare,quia ipse non est recens deus,sicut quidam dicunt,sed ipse est cui[Moyses,& Aaron in sacerdotibus eius].Licet enim Moyses sacerdos non fuisset, tamen etiam sacerdotẽ eum dicit, quia & pro populo inuocabat,sicut & alii sacerdotes:& ipsos sacerdotes constituebat,& vngebat[&]ipse [Samuel]licet non fuisset de tribu Leui,vnde alii sacerdotes,tamen fuit[inter eos, qui inuocant nomẽ eius]quia sacerdos fuit ipsius.¶Isti seruierunt domino, & hoc inde commodum habuerunt,quod ipsi[inuocabant dominum, & ipse exaudie-
Exo.13.33. bat eos,in columna nubis loquebatur ad eos] . Ideo in nube loquebatur,quia
Num.22. obscurum erat quod dicebat eis:quia futurum erat,scilicet,aduentus Christi, quæ nubes Christum signabat,qui est nobis vmbratio , & refrigerium contra æstum hæreticorum:& ipse etiam per columnam significatur,nam ipse est columna,quę vniuersam sustinet Ecclesiam.¶Ipse loquebatur ad eos,& ipsi[custodiebant testimonia eius]id est,communia præcepta legis,in quibus testabatur eis,quid esset faciendum[&]quid non: & singulare [præceptum] de officio sacerdotali[quod dedit illis].Vel per testimonium possumus accipere cerimonias quas faciebant,quæ erant signa, & testimonia mirabilium quę fece-
Exo.12. rat eis dominus:veluti cùm ipsi comedebant agnum,comedebant azimos panes,tenebant in manibus baculos,signum erat & testimonium in conspectu filiorum Israël,qui hæc non viderant,eductionis de Aegypto.¶Ipsi custodiebant testimonia,& [tu domine deus noster]factus, quia incarnatus[exaudiebas

bas eos]in necessitatibus eorum[deus tu]etiam[propitius fuisti eis]condonãs peccata [& vlciscens]etiam aliquando[in omnes adinuentiones eorũ] .i. peccata quæ deus in illis non fecit,& ipsi adinuenerunt,vt per illas vltiones corrigeres eos,& probares. ¶ Et quoniam Moyses & Aaron seruierunt ei,& has vtilitates inde habuerunt,ergo vos alii [exaltate] id est, altũ omnipotentem bene seruiendo ostendite[dominum deum nostrum, & adorate in monte sancto eius]id est,in Ecclesia,extra quam non est locus orationis[quoniam sanctus]est[dominus deus noster.]

IN PSALMVM XCIX.

Titulus. Psalmus Dauid in confessione.

IVbilate deo].Psalmus iste dicitur Psalmus in cõfessione, quia propheta,qui hic loquitur,materiam habet vtranque cõfessionem.Modus,In prima parte monet nos ad confessionem laudis, scilicet, vt deum laudemus,& ponit causas quare hoc facere debeamus. In secunda,quæ incipit,Introite portas eius, monet nos ad confessionem peccati, scilicet,vt nos de peccatis accusemus,& eum solũ medicum attendamus.Intentio est nobis quandam generare temperantiam,scilicet,ne solam nostram fragilitatem,& peccata attẽdamus,quę nos præcipitarent in desperationem, sed dei beneficia & pietatem,vt per ea tollatur desperatio. Item nec solam attendamus dei misericordiam & pietatem, quæ in nobis faceret negligẽtiam, & elationem, sed contra nostras respiciamus miserias & fragilitates, vt propter hoc operemur,& deo placere studeamus. ¶ Et ad cõfessionem laudis sic admonet,O[omnis terra iubilate deo]id est, ineffabilem iucunditatẽ de ipso mente concipite,&[seruite domino] huic, ad laudem ipsius bene operantes, & hoc nõ coacti,vel cũ aliqua tristitia,sed[in lætitia]: hilarẽ enim datorẽ diligit deus. 2.Cor.9. ¶ Introite.Ponit causam, & magnam vtilitatem eorum, quare deum laudare debeant. Continuatio. Bene debetis ei seruire in lætitia,quia per hoc intrabitis in conspectum eius:hoc dicit[Introite]ad ipsum deum[in conspectu eius]mansuri[in exultatione]in cuius cõspectu æterna lætitia fruemini:& quia ibi lætitiam habebitis,hic cum lætitia seruire debetis. ¶ Scitote]. Item propter hoc vigilare debetis[quoniam ipse est dominus deus]id est, creator omniũ,secundũ primam creationem[ipse]etiam [fecit nos]in creatione, quæ potius valet in nobis,quàm etiã prima creatio[& non ipsi]fecimus[nos] quia nihil boni habemus ex nobis.¶ Nos]etiam sumus[populus eius] id est, præceptis eius instructi, ad iure viuendum collecti [& oues] id est, simplices & innocentes, quod ipse in nobis operatus est:oues dico [pascuæ eius] id est, quas ipse reficit spiritualibus bonis, & cibo corporis,& sanguinis sui, & pastu diuinæ scripturæ.¶ Introite.Pars secũda. Et quia populus eius,& oues estis,ideo[introite portas eius in confessione]id est,cõfitemini peccata vestra, & per hoc introite portas,id est,initia perueniendi ad veram vitam, scilicet, misericordias eius:introite & confitẽdo peccata vestra intrate in [atria eius] id est,in collegia sanctorum Apostolorum,& aliorum sanctorũ,scilicet, conformando vos sanctis in plenitudine iustitiæ,& tunc [confitemini]domino

no [in hymnis] id est, in laudibus. Tunc enim possumus dominum laudare acceptabiliter, cùm prius peccata confessi sumus. ¶ Dico confitemini, nec apud vos tantũ, sed [laudate] apud alios [nomen eius] dicẽtes [quoniã dominus] iste [suauis est] & dulcis gustantibus: & [misericordia eius] est [in æternum] id est, ea quæ iste dominus per misericordiam suã largitur, ducũt hominnes ad æternitatẽ [& veritas eius] .i. ea quæ complent promissiones dei per quæ verax apparet deus: sunt [in generatione & generationem] id est, æterna sunt: idem accipimus per misericordiam & veritatem, sed diuersis modis.

IN PSALMVM C.

Titulus. Psalmus ipsi Dauid.

Misericordiam]. Psalmus iste est Dauid prophetæ, qui hic loquitur, vel cuiuscunq; iusti perfecti. Materiã habet perfectam conuersationẽ, quam in seipso ostendit. Modus, In prima parte ostendit se iuste viuere, & malorũ consortiũ deuitare. In alia parte, quę incipit, Oculi mei: ostendit se bonorum consortio adhærere. Intendit nos per hoc ad habitum perfectæ conuersationis inuitare: & anteq̃ de hac conuersatione agat, præmittit causam quare talem eligat conuersationem, scilicet, quia deũ attendit non tantum piũ, sed etiam iustum. Si enim tantúmodo pium attenderet, pro nihilo laboraret, cùm deum omnia ex pietate cõdonare putaret: sed quia iustum cognoscit, & de peccatis vindicaturum intelligit, timendum reputat, & omnibus modis placandum. ¶ Et inde dicit, O [domine] ego [cantabo tibi misericordiã, et iudicium] id est, laudabo te de hoc, quod tu habes facere misericordiam aliis, & iudicium, quia punis pro peccatis. ¶ Præmissa causa incipit iam ostendere suam iustitiam, ac si diceret, Quia non tantum misericordem, sed etiam iudicantẽ intelligo, ideo [psallam] id est, bene operabor, & per hoc tu venies ad me, vt in me habites: & [quando] tu [venies ad me] id est, te esse mei possessorem & inhabitatorem, in quo hoc [intelligam? In via immaculata] id est, quia incedo immaculate, scilicet, per bona opera incedo, & intelligo, quòd tu ad omnes venis inhabitandos, qui per immaculata opera incedunt. ¶ Dixi psallam, & iã sum operatus: & hoc dicit [perambulabã] id est, pertransiui voluntate hæc mundana, quæ in natura sui semper sunt transitoria, hoc est, non reputaui me hic habere manentem ciuitatem, sed semper appeto cœlestem: & hoc [in innocentia cordis mei] sed non tãtum abstinui manus ne nocerent proximo, sed etiã voluntatẽ: & hoc [in medio domus meę] id est, cõgregationis fideliũ, inter quos vnus erã: cùm dicit, in medio, notat quod omnibus in semetipso proponebat exemplum bene operandi. ¶ Præter hoc etiam [non proponebam ante oculos meos] interiores, aliquam [rem iniustam] vt mihi placeret aliqua iniustitia, sed potius [facientes] actualiter [præuaricationes] id est, aliquas offensiones contra præceptum legis [odiui]. ¶ Et etiam [cor prauum] id est, homo praui cordis, scilicet, maleuolus aliquis, licet non actu malitiam suam exequatur [non adhæsit mihi] id est, non placuit mihi, nec fuit mihi familiaris [declinantem] verò [à me] id est, moribus meis assentire vitantem: ipsum dico propter hoc [malignum] si apud aliquos prætendebat

Hebre. 13.

tendebat iustitiam suam [hunc non cognoscebam] iustum esse, sicut alii putant, nec vitam ipsius approbabã. ¶ Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequebar] diligẽti exhortatione, vt ab errore suo retraherẽ. ¶ Homo vero qui [superbo oculo] apparebat [& insatiabili corde] id est, auaro [cum hoc nõ edebam] cibum corporalem, vel potius spiritualem, scilicet, dominici corporis refectionem. Sunt enim manifeste isti mali à cibo bonorũ separandi. Vnde Apostolus, Cum huiusmodi nec cibũ sumere. ¶ Pars secũda. Oculi. Isti non placebunt mihi, sed [oculi mei] id est, affectiones meæ, erant [ad fideles] non vnius loci, sed [terræ, vt sedeant mecũ] id est, vt similes mihi fiant, & quiescãt in delectatione iustitiæ, sicut ego [ambulans] autem [in via immaculata hic mihi ministrabat]. Sunt enim eligendi mundi & honesti viri, qui ministrent in domo domini. ¶ Qui facit superbiam. Non dico in aliqua parte domus dei, quia mali supportantur in Ecclesia à prælatis, vt corrigantur & desistãt, sed [non habitabit in medio domus meæ] id est, congregationis fideliũ. Cum dicit, in medio, dat intelligẽdum, quòd talem non faciet sibi familiarem, nec prælatum in domo dei constituet, à quo alii vel malum exemplũ, vel malam accipiant doctrinam: non tantũ [qui facit superbiam] sed etiam [qui loquitur iniqua] scilicet, qui consuescit in maliloquio, licet his, & sibi similibus directus appareat, tamen [non direxit in conspectu oculorũ meorum] scilicet vt mihi placeret. ¶ In matutino. Ponit causam quare istorũ fugiat societatem, quia quandoque videt eos æternaliter consortio bonorũ separandos: ac si diceret, Ideò separabam me à talibus, quia [interficiebam] id est, interficiẽdo intelligebam [omnes peccatores terræ in matutino] id est, in iudicio, quãdo vera lux incipiet oriri bonis, non interficiẽdos, qui aliquãdo ad misericordiam possent reuenire, sed [vt disperderem] id est, disperdẽdos cognoscerem [de ciuitate domini] id est, de superna Hierusalem [omnes operantes iniquitatem] non dicit, qui operati sunt, sed qui in hoc persistũt: vel possumus peccatores hic accipere dæmones ipsos, & suggestiones immissas à diabolo: & tunc ita continuabitur. In aliis non placebant mihi mala, sed potius in meipso interficiebam omnes peccatores terrę, id est, omnes suggestiones mihi immissas à diabolo: & hoc in matutino, id est, in ipso initio, dum ipsæ suggestiones incipiunt oriri, scilicet non perducebam ad actum id quod suppetebant suggestiones: ad hoc interficiebam, vt disperderem, ne deinceps radicarent de ciuitate domini, id est, de anima mea, quæ est munita dei habitatio, omnes operantes iniquitatem, id est, dęmones, ne dehinc habitaculũ in me haberẽt, qui dicũtur peccatores, & operarii iniquitatis, quia causa sunt totius peccati. 1.Cor.5.

IN PSALMVM CI.

Titulus. Oratio pauperis, cum anxiatus fuerit, & coram domino precem suam effuderit.

DOmine exaudi orationem meã]. Psalmus iste dicitur oratio, quia in prima parte continet orationem, & alia quę postponuntur, causæ sunt quare sit orãdum. Nominantur autem multi libri respectu primarum partiũ, veluti quidã liber Moysi vocatur Genesis, quia

in principio exponitur generatio cœli,& terræ: & est hæc oratio Dauid prophetę pauperis, vel alicuius veri pauperis,in hac cōsideratione habitus,cùm precem suam ante deum effuderit. Preces illæ dicuntur effundi coram deo, quę nullis cogitationibus pręueniūtur,nullis omnino obstaculis diaboli impediuntur,sed pura deuotione ad ipsum deum dirigūtur.Loquitur hic pauper Dauid, vel quilibet alius, non pro vna persona, sed pro singulis: pauper etiam ipse anxius propria delicta, & totius humani generis miserias, & deo preces suas humiliter deferens. Modus, In prima parte quasi deprecatione vtens,non excusat se,sed quasi reus facit orationem,& quasi miserum se confitetur,vt per hæc misericordiam moueat in iudice.In secunda parte,quę incipit,Percussus sum vt fœnum:enumerat miserias, quas patitur genus humanum. In tertia parte, quæ incipit, Tu autem domine: ostendit confidentiam quam habet, qui à miseriis istis eripiatur. Et per quē? scilicet, per Christum, & filii seruorum dei cum ipso habitabunt, & semen eorum in seculum dirigetur. Intentio est nos inuitare, vt sic pœniteamus, vt peccata nostra & alia deploremus. ¶ Ab oratione sic incipit[Domine exaudi orationem meam,& clamor meus]id est,interior intentio,siue cum voce fiat,siue non[ad te perueniat]id est,nullis obstaculis impediatur, quin ad tuam præsentiam cōscēdat. ¶ Dico clamor perueniat,& cum peruenerit,non remaneat inexauditus:hoc dicit[non auertas faciem tuam]id est, præsentiam tuæ cognitionis[à me]sed meam humilitatem, & fragilitatem respice, &[inclina ad me]infirmum[aurem tuam]id est,cōdescende meę infirmitati[in quacunque die tribulor]& hic notat se sæpe tribulari. Vix enim cessant iusto tribulationes, & tentationes diaboli. ¶ Quasi diceret, Sæpe tribulor, & in tribulationibus inuoco:&[in quacunque die inuocauero te, velociter exaudi me]. ¶ Et opus est vt exaudias, quia[dies] humanæ vitæ [mei] acti in peccatis, & miseria, qui sunt[sicut fumus]sicut enim fumus ex igne, & quāto magis ascēdit,tāto magis euanescit: ita mali actus humanæ vitæ ex ardore concupiscentiarum procedūt, & oculos cordis excæcant, & quāto magis ascendunt,tanto magis à dignitate veri luminis deficiunt:dies dico[defecerunt]quia nihil veræ vtilitatis attulerunt [&]item propter hoc opus est exauditione tua, quia[ossa mea aruerunt]animæ scilicet robora, id est,ipsa ratio aruit, id est,consentiens voluptati carnis deficit à robore suo,scilicet, à contuitione veri boni[sicut cremium]. In hoc maxima notatur ariditas,quod ipsa anima perdita pinguedine propria, & illuminatione dei, implicita multis peccatis, digna, & habilis reputetur cremari. ¶ Percussus sum. Pars secunda. Bene dico quòd dies defecerunt, quia ego qui eram secundùm naturam, & primam creationem[vt fœnum]viride, & floridum[percussus sum]à diabolo, quasi à malo falcatore,dum me,& parentes meos ad peccatum impulit, per quæ perdidi virorem meum, & flores iustitię:& tūc[aruit cor meum]carens illuminatione, gratia interiora fouēte: ideò aruit[quia oblitus sum comedere panem meum]id est,vt contemplatione dei,quæ esset perfecta refectio, fruerer. ¶ Ecce incipit ostendere pœnitens iste satisfactionem pro delictis dicens:à voce,quasi dicat, Ego percussus sum à diabolo,

à diabolo, oblitus ſum comedere panem meum: & ideò certe gemui: & interim quòd gemitus in vocem prorupit, & deinde corpus ita maceraui, quòd oſſa feci adhęrere cuti:hoc dicit[à voce gemitus mei]id eſt, propter nimium gemitum[adhęſit os meum carni meę]id eſt,cuti meę:vel interim gemui pro peccatis meis,& proximorum, quòd os,id eſt,fortior pars corporis mei,ſcilicet, Eccleſiæ,adhæſit,id eſt,condeſcendit condolendo,& commiſerando carni meę,id eſt,mollioribus & infirmis de Eccleſia:ſicut Apoſtolus dicit,Quis infirmatur,& ego non infirmor?Et[ſimilis factus ſum pellicano ſolitudinis] quia genus eſt pellicani,quod habitat in ſtagnis,ad cuius differentiam hic dicit,ſolitudinis. Iſtius talis eſt natura, quòd fugiẽs aliarum auium,ſolitariam ſibi eligat vitam,& ſemper macer exiſtat:huic comparat ſe pœnitens,qui loquitur ſecundum quædam membra ſua,ſcilicet,eremitas,qui & ſolitudinem eligunt, & ibi multa ſe macie affligunt [factus ſum] ſecundum alia membra [ſicut nycticorax]quæ habitat[in domicilio]ſcilicet,nec prorſus remota eſt. Nycticorax quædam auis eſt,id eſt,coruus nocticorax,vt alii dicũt,Noctua, quæ auis ſibi eſcá in nocte acquirit, & eſt valde odioſa hominibus:quia dum cantat, mortem minari intelligitur: nec prorſus remota eſt à conuerſatione hominum,nec ex toto cum eis habitat:huic comparabitur iſte generalis pauper, qui loquitur de ſe ſecundum membra illa, quæ nec ex toto conuerſationem reliquerunt,nec omnino cum eis habitant: veluti boni viri, qui in ſeculo habitantes,ſeculari conuerſationi non conſentiũt:& hi ſunt quaſi nocturna auis, quia in nocte vigilant,& orãt: velut quod in die faciunt,ita eſt quaſi in nocte fieret,quia fugiunt conſpectum hominum, & in abſcondito faciunt bona opera ſua:ſunt etiam infeſti hominibus,quia minãtur eis mortem,cum nolunt in eis capere exemplũ bene viuendi. ¶ Similis factus ſum iſtis,& propter hoc etiam[vigilaui]id eſt,ſolicitus,& curioſus fui de correctione mea,& proximorum meorum [& factus ſum ſicut paſſer ſolitarius] qui fugitans laqueos, nidificat in tuto loco, ſcilicet[in tecto]. Item ſecundum quoſdam de corpore ſuo comparat ſe pauper iſte pœnitẽs paſſeri, in tecto habitãti: quales ſunt monachi,& boni canonici,qui comparantur paſſeri,quia callidi ſunt in vitandis laqueis diaboli: & ſunt ſolitarii, quia dimiſſis diuerſitatibus huius ſeculi,ſolam vnionem Eccleſiæ ſequuntur:qui habitant in tecto,id eſt,in tuto loco,ſcilicet, in conſortio bonorum, per quorum exemplum, & admonitiones tuti ſunt ab expugnatione inimici. ¶ Tota die. Adhuc enumerat miſerias,quas humanum genus patitur: quaſi diceret, Ego vigilabam, & talem me faciebam: & tunc[exprobrabant mihi inimici mei] id eſt, obprobria dicebant mihi,& hoc[tota die]id eſt,aſſiduè:etiã amici,hoc eſt quod dicit[qui laudabant me]veluti ſimulati amici[aduerſum me iurabãt] Per ſimile dicit: quia ſicut aliqui cùm perſiſtunt contra aliquẽ contra eum iurant,ita iſti perſiſtunt in deriſione bonorum. ¶ Ideò exprobrabant, non quòd in me malum viderent, ſed [quia cinerem] id eſt, minutiſſima peccata, quæ ſunt reliquiæ maiorum peccatorum[manducabam]id eſt,conſumebam[tanquam panem] quia tantam refectionem inde habebam,quantam ex pane. Per cinerem ideò

2.Cor.11.

accipimus reliquias peccatorum, quia cineres sunt reliquiæ carbonum, per quos intelliguntur peccata, quæ exurunt corda[& poculum meum cum fletu miscebam]ad literam. Flebat quidem iustus iste, attendens has necessitates comedendi & bibendi, ex peccato euenisse Adæ. Vel poculũ accipiamus dominicum calicem, qui cum lachrymis, & compunctione accipiendus est. ¶ Ideò sic faciebam, quia quasi præsentem videbã iram futuri iudicii: & hoc est[à facie iræ tuæ]id est, propter præsentiã futuræ iræ, in qua damnabis malos: & à facie[indignationis]id est, correctionis tuæ, quã in hac vita facis, non ad damnandum, sed ad purgãdum prædestinatos: & bene dico quòd per indignationem corrigis [quia eleuãs] me in prosperitatibus huius vitæ[allisisti me]multis tribulationibus: hoc dicit pauper qui hic loquitur, nõ secundum omnia membra, sed secundũ quædam. ¶ Bene dico me considerare futuram iram, quasi præsentem, quia[dies mei]mihi nihil vtilitatis afferẽtes, quia dies sunt[sicut vmbra]quia hic non habetur vera illuminatio, in qua declinatione, quæ ex peccato est, cognosco futuram iram: dies[declinauerunt, & ego sicut fœnum arui]. ¶ Tu autem. Pars tertia. Ego miserias sustineo, sed[tu domine in æternum permanes, & memoriale tuum]id est, illud insigne factum, scilicet redemptio humani generis per filium, propter quam tu teneberis in memoria hominũ[in generatione]præsenti duratura [& generatione] subsequente. ¶ Et[tu]qui æternus es, qui videris dormisse, dum distulisti misereri, modo[exurgẽs misereberis Sion] .i. Ecclesiæ: & secure dico misereberis[quia tempus miserẽdi eius, quia venit tẽpus]id est, aptitudo tẽporis, in quo debet misereri: ingeminãdo, desideriũ quod habet ex illa miseratione notat. ¶ Vere misereberis Siõ[quoniã seruis tuis]id est, apostolis, & aliis prædicatoribus, quorũ est Ecclesiã dei ædificare[placuerũt lapides] .i. viui homines, qui sunt solidi, & stabiles, & in fide, & in bonis operibus, & apti vt ponantur in ædificio eius Siõ .i. Ecclesiæ[&]illi serui[miserebuntur]exhortando, & cõdolẽdo de peccatis[terræ]id est, terrenorũ, qui debẽt esse[eius]Siõ. ¶ Serui miserebũtur[&]per hoc[timebũt Gentes nomen tuũ domine, & omnes reges terræ]id est, quicunque bene regũt suã terrenitatẽ[timebũt gloriã tuã] .i. te, quia gloriosum cognoscẽt. ¶ Ideò timebũt[quia dominus ædificabit]virtutibus[Siõ]id est, Ecclesiam[& videbitur]tandem à suis[in gloria sua]id est, in æternitate: vel in præsenti gloria videbitur à suis .i. agnoscetur à suis gloriosus. ¶ Vere ædificabit, quia[respexit]& respiciet exaudiẽdo[in orationem humiliũ] qui

Lucæ.18. nihil de se præsumunt: sicut respexit orationem publicani & pharisæi: dico respexit, & etiam habuit vultum acceptabilem: & hoc est[non spreuit precem eorum]dicendo minus, plus intelligit. Vel, non spreuit orationem pro se factam, & non spernet precem factam pro aliis: vel respiciet, & non ad horam, sed nunquam spernet. ¶ Dixi quia respexit, modo dicturus quomodo respexit, scilicet per aduentum filii, quia dicturus rem magnam est, & in memoria tenendam admonet, dicens[scribãtur] id est, memoriæ firmiter commendetur[in generatione altera]id est, in posteris nostris, vt ipsi sciant[hæc] quæ dicturus sum [&] pro his [laudabit dominum populus qui creabitur].

¶ Hæc

¶Hæc ſcilicet ſcribantur[quia]dominus[proſpexit]ſcilicet illos, qui procul erant à cognitione dei, ſcilicet, gentiles miſericorditer viſitauit [de excelſo ſancto ſuo]id eſt, de humanitate filii ſui, quæ fuit excelſa,quia ab omni peccato immunis: & ipſe[dominus in terram aſpexit]id eſt,illos qui culta erant terra,ſicut Iudæi,quos propinquos viſitauit:ſicut Apoſtolus ait, Veniẽs euãgelizauit his qui prope erant, & his qui lõge, & hoc[de cœlo]de ipſa ſcilicet humanitate Chriſti, in qua ipſa celata fuit diuinitas. ¶Ad hoc proſpexit [vt]per ipſum mediatorem filium [audiret gemitus compeditorũ] id eſt, eorum,qui non laſciuiunt per plateas huius vitæ, ſed ſunt ligati præceptis dei: ad hoc audiret[vt]ipſos[filios interemptorum]id eſt,patrum mortuorum in peccatis[ſolueret]à vinculo peccatorum, pro quibus gemebant. ¶Ad hoc ſolum[vt]ipſi ſoluti[annuncient in Sion]id eſt, in præſenti Eccleſia [nomen domini,& in Hieruſalem]id eſt,in futura,quæ eſt viſio pacis, annunciẽt[laudem eius]domini, id eſt, laudabilem oſtendant. ¶Dico annuncient, & hoc non paucis,ſed[in conueniẽdo populos in vnum]id eſt,congregando, id eſt, in congregatione populorum. Vel,in conueniendo,id eſt,alloquendo populos in vnum,id eſt,ducendo eos in vnam voluntatem,& fidem[&]etiam conueniendo[reges]id eſt, maiores, ad hoc [vt ſeruiant domino]. ¶Dominus aſpexit terram,& ipſa[reſpondit ei]vocanti,aſſentiens ſuæ vocationi,& ſubſeruiens,& ambulans[in via]id eſt,in præceptis dei, bona operatione:via dico[virtutis ſuæ]id eſt,in qua ſe oſtẽdit virtuoſam, quia nulla tribulatione ab ea ſeparari poteſt. Vnde Apoſtolus,Neque mors,neque vita poterunt nos ſeparare à charitate dei:reſpondit dico,ita dicens:domine[nuntia mihi]id eſt, fac me intelligere [paucitatem dierum meorum] id eſt, breuitatem humanæ vitæ:vt ea cognita,feſtinem ad vitam æternam.¶Et me currentem ad vitam æternam[ne reuoces]à curſu illo,hoc eſt,ne ſubtrahas gratiam: quia tũc ſubſiſterem ego [in dimidio dierum meorum] tantum, id eſt, ſolam humanam vitam actam in temporalibus bonis haberem, quæ vita dicitur dimidia, id eſt, imperfecta. Vel dies poſſumus hic accipere vitam iuſtorum, quia in ea habetur vera illuminatio: vt ſic dicatur, Ne reuoces me à curſu æternæ vitæ, vt tantum ſim in dimidio dierum meorum, id eſt, vt ſolummodo habeam præſentem vitam iuſtorum: quia ipſa eſt dimidia, id eſt, imperfecta, & inutilis niſi æterna vita ſuccedat: dies mei ſunt dimidii, ſed[anni tui] id eſt, æternitas, quam deſignat nomine anni: non propter mutabilitatem, quæ ibi nulla eſt, ſed propter longitudinem: ſunt [in generatione] præſenti [&] durabunt in [generatione] ſuccedenti, hoc eſt, æterni ſunt. ¶Initio tu domine terram fundaſti. Bene dico quòd anni tui ſunt æterni: quia tu domine nec initium habuiſti, nec finem habebis, qui quòd initium non habuiſſet, oſtendit cùm dicit, eum terram fundaſſe: ex quo conſtat quòd ipſe ante terram fuit: & inde dicit[domine tu terram fundaſti] & hoc[initio]id eſt, in prima creatione [& cœli] materiales [ſunt opera manuum tuarum]quia tu eos feciſti: ſed ideò ita expreſſe dicit,opera manuum tuarum,quia quod dignius opus eſt,aſſcribitur perſonæ artificis. ¶Oſtendit

Ephe.2.

Rom.8.

deum ſine fine eſſe, quia poſt omnia erit, cùm dicit [ipſi] cœli [peribunt] non quòd ſubſtantia pereat, ſed qualitates mutabuntur. Hæc quidem inferiora,quæ ex noſtra habitatione corrũpũtur, per ignem purgabuntur:ipſum etiam firmamẽtum mutabitur, quia ſtabile fiet: dico cœli peribũt[tu autem] domine in æternũ[permanes]. Oſtendit quomodo peribũt,dicens[& omnes ſicut veſtimentum veteraſcẽt] quia ſecundum corruptionem hominum ipſa elementa corrumpuntur: veluti terra,quæ iam minus fertilis eſt quàm prius, aër minus ſalubris. ¶Et]tu[mutabis eos ſicut opertorium]mutatur,quando recipient aliam qualitatem: & illa immutatio permanens immutatio erit: & hoc dicit[& mutabuntur]id eſt,in illa immutatione permanebunt: non erit ſicut quidam hæretici voluerunt, quòd aliquando redirent elementa ad priſtinam faciem,& item homines ad habitationem terræ:ipſos mutabis[tu autem idem es]id eſt,immutabilis[ipſe]id eſt, omnipotens [& anni tui] in quibus tu viuis[non deficient]quia æterni ſunt. Vel poſſumus cœlum & terram intelligere allegorice,vt ſic dicamus,Dico ne reuoces,& ſecurus ſum propter bona initia quæ tu iam feciſti,quod nõ reuocabis:quia ô domine tu fundaſti terram,id eſt,Eccleſiam,initio,id eſt,per filiũ, vel à primo iuſto Abel: & cœli,id eſt,altiores viri in Eccleſia, qui continent ſecreta cœleſtia,ſunt ſpiritualia opera manuum tuarum, in quibus maxime apparet dominus laudabilis: ipſi cœli peribũt morte temporali,tu autem deus permanes,& omnes illi veteraſcent,ſeneſcent,& corrumpentur corpore, ſicut veſtimentum quod atteritur:& tum immutabis eos, quãdo indues eos incorruptione, & immortalitate, ſicut opertorium vetus renouatur: & mutabuntur, id eſt, illa noua immutatio permanebit in eis:tu autẽ idem es,& anni tui non deficient. ¶Anni tui ſunt æterni, in qua æternitate [habitabunt filii ſeruorum tuorum] id eſt, imitatores ſanctorũ apoſtolorũ[& ſemen eorum]id eſt, bona operatio ipſorũ [dirigetur] à te de virtute in virtutem in præſenti, & [in ſeculum] futurum dirigetur: quia tunc non ceſſabunt à laude dei: & hic oſtenditur lætus finis pœnitentium,ſicut in aliis pœnitentialibus.

IN PSALMVM CII.

Titulus. Pſalmus ipſi Dauid.

BEnedic.I.] Pſalmus iſte conuenit Dauid prophetæ,qui hic loquitur. Materiã habet laudes dei. Modus, In prima parte exhortatur ad laudãdũ deũ, propter collata beneficia. In ſecũda, quæ incipit, Notas fecit vias ſuas:oſtẽdit laudes dei in beneficiis prioribus collatis patribus. In tertia, quæ incipit, Benedicite domino omnes angeli eius: oſtẽdit deũ laudari ab angelis,& ab omnibus creaturis. Per hæc omnia intẽdit nos inuitare ad laudẽ dei. ¶Ac ſi diceret:ô[anima mea]quæ multis curis implicita es, & aliis impedimentis ſeculi,dimiſſis omnibus iſtis[benedic domino]id eſt,lauda dominũ,& amplifica laudes eius,& ſecũdũ omnes vires:& hoc dicit[& omnia quæ intra me ſunt]benedicãt[nomini ſancto eius]. ¶Et hoc quia videt maxime faciendum, & in hoc perſeuerandũ,ingeminat dicẽs [benedic anima mea domino] & ſupponit cauſas, dicens [& noli obliuiſci

omnes

omnes retributiones eius] id eſt, beneficia quæ ipſe reddit contra malefacta quæ facimus ei. ¶ Exequitur retributiones illas, cùm dicit [qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis] ſcilicet, condonat tibi peccata : & alia retributio, cùm dicit [qui ſanat omnes infirmitates tuas] hoc eſt, ita ſtabilem te facit, vt iam tentationibus diaboli, nec aliquo graui peccato permittit te impediri. Vel, ſanat infirmitates tuas, quia tandē liberabit te à corruptibilitate. ¶ Aliud item beneficium quod dicit [qui redimit] per pretium ſanguinis ſui [vitā tuam] id eſt, ipſam animam [de interitu] id eſt, ne tandem æternaliter pereat [qui] etiam [coronat te] in præſenti [in miſericordia & miſerationibus] id eſt, multis beneficiis per miſericordiam collatis. Poſſunt hæc dici de futura vita ſic, Qui redimit, id eſt, qui liberat de interitu vitā tuam, ne audias ſententiam cum malis, Ite maledicti in ignem ęternum. Qui coronat te, quia ibi ornabit te miſericordia & miſerationibus, id eſt, per miſericordiam beneficiis datis. ¶ Item alia retributio, cùm dicit [qui replet] in hac vita [deſiderium tuum in bonis] quia multiplicat iuſtitias tuas pro voto tuo: vel de alia vita dicatur, vbi deſiderium iuſti in nullo fallitur [renouabitur] etiā in hac vita [vt aquila iuuentus tua]. Natura aquilæ eſt, vt in ſenio tantum ei excreſcat roſtrum & vngues, quòd non poſſit ſe cibo reficere: aſcendit autem & tūc aduerſus ſolem, donec pennæ ſuæ calore exurantur, & deinde decidat in viuam aquam, vnde exiens acuit ad petram roſtrum & vngues, & poſtea cibum capiens, iuueneſcit: ita nos occupati multis peccatis, cùm tenemur in vetuſtate Adæ, accedimus ad Chriſtum, qui eſt verus ſol, cuius calore & infuſione gratiæ, peccata noſtra exuruntur, & inde aquis baptiſmi lauamur, inde roſtrum incuruum, id eſt, malam conſuetudinem noſtram illidimus, & confringimus petræ, id eſt, Chriſto, cui nos conformantes, vetuſtatem deponimus, & iuueneſcimus: vel poſſumus dicere de alia vita, vbi iuuentus noſtra renouabitur, quādo impaſſibilitate & immortalitate induemur. ¶ Bene dico, replet deſiderium, quia ipſe eſt [dominus faciens miſericordias: &] etiam faciens [iudicium] id eſt, vindictam [omnibus iniuriam patientibus]. Vnde Apoſtolus, Mihi vindictam, & ego retribuam dicit dominus. ¶ Notas. Pars ſecūda. Dico replet deſiderium tuū, & ipſe dominus [fecit Moyſi notas vias ſuas] id eſt, præcepta ſua: & per ipſum Moyſen notas fecit [filiis Iſraël] id eſt, populo Iudaico [volūtates ſuas] id eſt, quid deus vellet facere populum illum. ¶ Et ipſe [dominus] eſt [miſerator] id eſt, exhibens multos effectus miſericordiæ, id eſt, multa beneficia, quæ confert nobis ſine merito noſtro [&] idem dominus eſt [miſericors] in natura ſua [longanimis] quia expectat nos diu ad pœnitentiam [&] idem ipſe eſt deus [multum miſericors] quia quotidiana, & innumerabilia peccata condonat nobis. ¶ Et cùm dominus hæc beneficia faciat nobis, án ne [in perpetuū iraſcetur nobis? non] quia licet in præſenti videatur iratus, dum permittit nos tribulari, tamen ira illa non erit perpetua, ſed tandem eripiet nos ab omni pœna : & non tātum non iraſcetur, ſed quod minus eſt [neq; in æternū comminabitur] qui enim modo minatur nobis dicens, Niſi conuerſi fueritis, morte meriemini, quandoque blandus & mitis apparebit

Matth. 25.

Rom. 12.
Ezech. 9.
Deut. 32.

parebit nobis.¶Bene dico quòd dominus longanimis ſit,& miſericors, quia [non fecit nobis ſecundum peccata noſtra]ſcilicet,originalia,vt nos damnaret,ſicut peccata exigerent[neque]etiam [retribuit nobis ſecundum iniquitates noſtras]actuales,quæ exigerent , vt nos ſemper in maiores vitiorum profunditates deiiceret.¶Bene dico non retribuit ſecundum iniquitates[quoniam]potius contrarium fecit[corroborauit]id eſt,immutabiliter dedit[miſericordiam ſuam]remiſſionem peccatorum, & alia quæcunque beneficia [ſuper timentes ſe] id eſt,de ſupernis venit illa miſericordia . Vel cùm dicit,ſuper,poſſumus intelligere, quòd amplior ſit illa miſericordia , quàm dignitas accipientium : & hãc ſcilicet miſericordiam dedit [ſecundum altitudinem cœli à terra]quia ſicut cœlum altius & dignius eſt quàm terra,& irrigans facit eam fructiferam:ita miſericordia dei dignior quàm ſint illi qui recipiunt, & pluens ſpirituali rore corda eorũ,fructificare facit.¶Bene dico ꝙ deus corroborauit miſericordiam ſcilicet,quia[lõge fecit à nobis iniquitates noſtras] intantum[quantum ortus diſtat ab occidente] . Bene quidem nos comparat occidenti , quia dum in peccatis fuimus , quaſi occidens eramus:quia cognitione , & ſplendore veri Solis , qui eſt deus, non illuminamur : remotis verò iniquitatibus , quaſi oriens facti ſumus , quia iam ſplendore ſolis iuſtitiæ irradiamur.¶Dico longe iniquitates fecit,& etiã poſtea cùm deliquimus[miſertus eſt dominus timentibus ſe,quomodo miſeretur pater filiorum] . Sicut enim pater aliquando blande conſolatur filios , aliquando voto pie recordationis caſtigat,ita deus ſe timentes:ideo quidem miſeretur[quoniam ipſe cognouit figmentum noſtrum]id eſt,de fragili materia nos cognouit eſſe: quia nec per nos tentationibus poſſumus reſiſtere. ¶Bene dico cognouit nos figmentum , quia confortando nos[recordatus eſt]qui videbatur oblitus,dum nos permiſit in peccatis detineri [quoniam] ſecundum nos [puluis ſumus] ſcilicet,non colligati vinculo fidei vel charitatis:nec etiam per nos ſufficientes vento diaboli:& quiã[homo] eſt[ſicut fœnum] id eſt, res quæ cito deficit & areſcit[dies]etiam[eius]hominis velut fortitudo & ſplendor,quę eſt in iuuẽtute[efflorebit]priuatiue dicitur,ſcilicet,efflorebit & marceſcet [ſic]id eſt, tam leuiter[tanquam flos agri]. Vel,efflorebit proprie,ſed hoc tranſitorie:& hoc eſt quod dicit,ſic tanquam flos agri . ¶Et recordatus eſt[quoniam ſpiritus]id eſt,anima ſpirans in ipſo homine[pertranſiuit in illo] id eſt , non permanet in eadem cognitione,ſed ſemper tranſit ad diuerſa:ſed[etiam]ille ſpiritus[non ſubſiſtet]id eſt,nõ permanebit in homine , quia per mortem diſcedit ab omni homine[& amplius]in hac vita [nõ cognoſcet locũ ſuũ] non viuificabit corpus hoc mortale.¶Homo quidẽ ſic fragilis eſt [miſericordia autem domini ab æterno,& vſque in æternum eſt]permanſura [ſuper timentes eum.]¶Miſericordia eſt ſuper timentes eum[&]per illam miſericordiam[iuſtitia illius]eſt[in filios filiorum]& per ipſam miſericordiam iuſtificabuntur non tantum præſentes filii,ſed etiam ſuccedentes:iuſtitia illius eſt in filios filiorum, non omnibus data,ſed[his qui ſeruant teſtamentum eius] id eſt, his qui ſolicite & bona voluntate legem dei perſcrutantur.¶Et]poſt inquiſitionem

nem[memores ſunt mandatorum ipſius]non tantum ad audiendum, vel recitandum,ſed[ad faciendum]id eſt,complẽdum[ea]. ¶ Dixi dominus miſericors eſt,& iuſtificat,ſed tamen ipſe [dominus parauit ſedem ſuam in cœlo] id eſt,in ſummis ſanctis,in quibus ſedeat iudicãs [& regnum ipſius omnibus dominabitur] quia nullus poterit reſiſtere imperio eius . Poſtquam monuit nos multis beneficiis dei laudare ipſum,admonet etiam nos per terrorem iudicii,quod mali effugere non poſſunt,vt à laude ipſius non deſiſtamus. ¶Benedicite domino. Pars tertia.Quandoquidem dominus talis eſt, ergo vos[omnes angeli eius benedicite]huic[domino] non propter hoc vtitur propheta verbo imperationis, quia propter ſuum imperium laudent angeli, vel ceſſent à laude dei,ſed videns aſſidue laudare deum , gaudens de illa laudis familiari dilectione,admonet deum laudare:& determinat quos vocet angelos eius dicens[potentes virtute]quaſi diceret, Vos dæmones,qui irrecuperabiliter cecidiſtis per ſuperbiam,non moneo deum laudare,ſed illos qui in obedientia perſtiterunt : & ideo perſeuerant perſiſtentes in charitate multa : quos dicat potentes virtute,determinat dicens[facientes]id eſt,adimplentes [verbum illius]id eſt,mandatum dei: non quod elemẽtari voce illis præcipiatur, ſed hoc faciunt quod deum velle intelligunt : facientes verbum dico[ad audiendam vocem]id eſt, ad hoc vt faciant & intelligant faciendam ab omnibus vocem[ſermonum eius]id eſt, mandatorum dei:vel, facientes verbũ illius,vos dico paratos, & intentos ad audiendam vocem ſermonum eius,id eſt, vt intelligatis quid vobis præcipiat deus.¶Nec tantum moneo vnum ordinem angelorum laudare deum,ſed[omnes virtutes eius]id eſt,omnes ordines angelorum [benedicite domino] licet angeli vnius ordinis proprie virtutes dicantur,tamen virtutes commune nomen accipitur omnium ordinum:vos dico[miniſtri eius qui facitis voluntatẽ eius].Complent enim angeli in terra hoc quod deum velle intelligunt : veluti Gabriel angelus miſſus ad Mariam Luc.1. virginem .¶Benedicite domino omnia opera eius]id eſt, prębete mihi materiam benedicendi dominum:& tu[anima mea benedic domino]conſiderans ea quæ ſunt[in omni loco dominationis eius] . Mali enim quos expectat per miſericordiam dominus,ſunt mihi cauſa benedicendi domino . Vel ſub alia conſtructione poteſt legi ſic , Omnia opera eius exiſtentia in omni loco eius dominationis benedicite domino : quaſi ſi aliquid extra dominationem eius eſt , illud non ſit mihi materia benedicendi domino : & propter omnia hæc opera benedic anima mea tu domino.

IN PSALMVM CIII.

Titulus. Pſalmus ipſi Dauid.

BEnedic .II.] Hic loquitur propheta , & habet materiam creatorem & vniuerſam creaturam . Oſtendit enim quomodo deus hæc creata in mundo diſpoſuit:non tamẽ quòd de ſola materiali diſpoſitione hic agatur,ſed per iſtam materialem intellexit propheta aliam ſpiritualem, quam facit deus in animabus fideliũ , ſicut ipſe in aliquibus locis innuet:quæ ſpiritualis diſpoſitio hic accipitur in materia,ſicut & ſpiritualis

tualis dispositio in anima. Modus, In prima parte ostendit quomodo deus disposuit cœlum materiali dispositione: & quod mystice in eo intelligamus, legendo exponemus. In secunda parte, quæ incipit, Hoc mare magnum: ostendit quomodo deus mare disposuerit. In tertia parte, quæ incipit, Sit gloria domini in seculum: ostendit deum laudandũ propter huiuscemodi dispositionem, & admonet alios ad laudandum deum: & hæc est sua intentio. ¶ Ad quod vt ipse aliis in se exemplum præbeat, sic exhortatur animam suam, [Benedic anima mea domino] quasi diceret: considerans mirabilia quæ fecit dominus, lauda eum, & aliis notifica. Est autem deus laudandus pro recreatione magis, quàm pro ipsa prima creatione. Modo facit apostrophen ad ipsum deum, dicẽdo sic, O [domine deus] bene debet te benedicere anima mea, quia tu [es magnificatus] id est, magnus à fidelibus tuis iudicatus: non enim deus in natura sui potest vel magnificari, vel minorari, sed fidelibus suis tanto maior & minor apparet, quãto magis in cognitione ipsius multiplicantur: & hoc [vehementer] id est, inscrutabiliter. Nullus quantumcunque perfectus, potest magnitudinẽ dei comprehendere. Cùm dicit, deus meus, innuit quòd ipse deum sibi valde familiarẽ habet, & ideo idoneus sit, qui debeat benedicere dominum. ¶ Bene dico quòd magnificatus sis, quoniam tu deus omnia creasti: & hoc est [confessionem & decorem] id est, creaturas istas quæ dicuntur confessio & decor, quia decorum ostendũt creatorẽ suum: vel quia ipsæ res, quantum ad naturam suam, quæ creatæ sunt, pulchræ & decoræ sunt, hanc tamen confessionem [induisti] nudus quidem, & inornatus, & nulli cognitus erat deus, antequam creaturas faceret, sed eas postea induit, quia per eas cognitus & ornatus apparuit: tu dico [amictus lumine] id est, creaturis per habitationem tuam, qui verum lumen es, factus luminosus [sicut vestimento] quia ipsius creaturis ornaris. Allegorice hic per confessionem possumus accipere fideles, qui dominum confitentur & laudant. Decori sunt secundum munditiam vitæ suæ, in quo etiam decorem eius cui seruiunt maximè ostendunt, eisdem est deus amictus: ipsis dico lumine, id est, luminosis, secundum cognitionem quam habent de deo habitatore, quia sunt ornamentum dei, sicut vestimentum alicuius hominis, Vnde propheta, Viuo ego dicit dominus, quia his omnibus sicut vestimento indueris. ¶ Extendens cœlũ. Ostendit dispositionem cœli, per quã deus magnificatus apparet: dico induisti confessionem, tu [extendẽs cœlum sicut pellem]. Sicut enim pellis totum animal inuoluit, ita cœlum totum mundũ includit: tu dico [qui tegis superiora eius] cœli, materialibus [aquis]. Vnde alibi; Aquæ super firmamentum. Allegoricè per cælum possumus intelligere diuinam scripturã, quæ continet arcana cœlestia, quæ sicut pellis extenditur, quia nos vndique munit & protegit: cuius scripturæ superiora teguntur aquis, quia ipsæ scripturæ portant nobis quasi in manifesto aquas baptismi, vt in ipsis peccata deponamus, & spiritum sanctum recipiamus. Attendendum, quòd literam secundum figuram legimus, & ex aliquibus verbis allegoriam trahimus aliquando: vel possumus accipere superiora eius scripturæ ipsa altiora præcepta, scilicet, dilectionem dei

Genes. 1.

dei & proximi,quæ tegit deus aquis,id eſt,replet ſpiritualibus gratiis.¶Oſtē dit alias diſpoſitiones:extendens cœlum dico,tu[qui ponis nubem aſcenſum tuum].Ad literam ita erat,quia angelus veniens nūciaturus patribus noſtris voluntatem dei,in nube deſcendebat & aſcendebat.Vnde in alio Pſalmo dicit,In columna nubis loquebatur ad eos.Et adhuc magnificum deum oſten- *Pſal.98.* dit,cùm dicit,[Qui ambulas ſuper pennas ventorum]id eſt,citius perficis vo *Nume.22.* luntatem tuam,quàm venti perficiant aliquem propoſitum curſum:vel,quia tu deus vbique es. Venti ſcribuntur pennati, & à diuinis poëtis propter agilitatem. Allegoricè per nubē ſignificamus Chriſtū & alios ſanctos, per quorum conformitatem ad deum aſcendimus:per ventum pennatum,animas fideles accipimus,quæ agiles ſunt,& mentis agilitate ad deum contemplandū volant,& pennatæ ſunt multis virtutibus: ſuper quos ambulat deus, quia & in ipſis eſt,& melior omnibus, & per ipſum adiuuantem, ipſi promouentur. ¶Alia diſpoſitio, in qua magnificus & laudabilis apparet deus: quod dicit [qui facis ſpiritus]id eſt, ipſas angelicas creaturas [angelos tuos]id eſt, ipſos nuncios.Spiritus enim nomen eſt ipſius ſubſtantiæ:angelus verò nomen officii[& ignem vrentem]id eſt,ipſum ordinem angelorum, ſcilicet, Seraphim, qui ardens interpretatur,facis [miniſtros]id eſt, per ipſos diſpenſas,& cōples voluntatem tuam in mundo.Ad allegoriam ſic dicamus, Qui facis ſpiritus, id eſt,ſpirituales viros angelos tuos,quia per ipſorum prædicationem annuncias nobis tuam voluntatem:& miniſtros tuos facis ignem vrentem, id eſt,accenſos, & plenos dilectione dei,vt etiam alios vrant, & accēdant ad dilectionem dei.¶Oſtenſa creatione & diſpoſitione cœli,oſtendit terræ creationem, & diſpoſitionem, in qua ſimiliter magnificandus cognoſcitur deus & laudabilis: ac ſi diceret, Item propter hoc es magnificatus, quia tu es ille [qui fundaſti terram ſuper ſtabilitatem ſuam]id eſt,ſtabilem & firmam eā feciſti. Stabilitatem terræ accipimus ad literam,intelligentes ipſius grauitatem,& aëris circumfuſi ſuſtentationem, quæ terra [non inclinabitur in ſeculum ſeculi]id eſt,non deſtruetur.Licet enim aliquando qualitas mutetur,ſubſtantia tamen nunquam peribit.Per terram intelligimus Eccleſiam, quæ fundata eſt ſuper ſtabilitatem ſuam,id eſt, Chriſtum:& ipſa Eccleſia non inclinabitur in ſeculum ſeculi,quia nūquam aliqua violentia diaboli deſtruetur. ¶Terram fundaſti[eius]terræ[abyſſus]ſcilicet Oceanus,eſt[amictus ſicut veſtimentum]id eſt, vndique circundans [ſuper montes] ipſius terræ [ſtabunt aquæ] diluuii. Aſcenderunt enim aquę diluuii ſuper altiſſimum montem quindecim cubi- *Geneſ.7.* tis.Cùm dicit propheta de aquis diluuii, quæ præterierāt tempore ſuo,quaſi de futuro annuncians,ſuper montes ſtabunt aquæ, innuit nobis ſe potius de ſignificato,quàm de figura nūc agere,& ideo inquirimus per omnia allegoriam:& ſecundum hoc quòd terram accipimus Eccleſiam,ſic dicetur, Eccleſia non inclinabitur in ſeculum ſeculi, licet abyſſus profundiſſimi in vitiis ſcilicet,ſint amictus eius,hoc eſt,veſtimentum, id eſt,perſequentes Eccleſiam: & vndique eam perſecutionibus circundantes,ſicut aliquis veſtimento circundatur:& non tantum ſuper minores in Eccleſia,ſed etiam ſuper mōtes,id eſt,

ſuper

ſuper maiores in Eccleſia,veluti ſuper ipſos Apoſtolos,ſtabunt aſſidue impugnantes aquæ,id eſt,perſecutores demergere volẽtes, veluti Nero,qui corporaliter Petrum & Paulum occidit.¶ Aquę ſtabunt,ſed ipſæ aquæ[fugient ab increpatione tua] ſicut ipſæ aquæ diluuii receſſerunt & fugerunt à deo miſſis ventis increpatæ:& ipſæ aquæ[formidabunt]id eſt, formidantes ſe oſtendent,recedentes in locum priſtinum [à voce tonitrui tui]id eſt, propter magnum ventorum flatum. Allegorice ſic,Perſecutores Eccleſiæ fugient, id eſt, ceſſabunt à perſecutione ſua,ab increpatione, id eſt, propter admonitionem tuam increpantem eos:& formidabunt ab his quę fecerunt,territi à voce tonitrui tui,id eſt,propter comminationem futuri iudicii. ¶ Dico aquæ fugerunt,quibus fugientibus[aſcendunt montes,& deſcendunt campi]id eſt,alti apparent,non omnes in eadem altitudine,vel in eadem humilitate,ſed[in locum quẽ fundaſti eis]prout tu diſpoſuiſti eos. Vel ad allegoriam ſic, Ceſſantibus perſecutionibus,montes,id eſt,prælati in Eccleſia,aſcendunt, eminent, & manifeſte prædicabunt:& campi,id eſt,humiles,deſcendunt, id eſt, humiliter obedient ſuis prælatis,& non omnes in eodem ordine,ſed in locũ quem fundaſti eis:quia altiores ſunt in Eccleſia alii,quàm ſint alii. ¶ Aquæ fugiẽt, & illis [poſuiſti terminum] ſuum littora [quem non tranſgredientur] & ad quid hoc fiat oſtendit dicens [neque conuertentur operire terram]id eſt,non amplius diluuium occupabit terram totam. Similiter ad allegoriam, Poſuit dominus terminum perſecutoribus,quem non tranſgredientur,quia nulli licet inſanire,niſi quantum permittit deus:neque deinceps operient terram,id eſt,nulla violentia deſtruent Eccleſiam.¶ Dico terminũ poſuiſti,tu[qui emittis fontes in conuallibus]quia de montibus fluunt fontes in valles:& [aquæ] fluentes[pertranſibunt]de loco ad locum[inter medium montiũ]quia à nullis poteſt retineri curſus eorum.Similiter myſtice emittit dominus fontes,id eſt,doctrinas fluentes de montibus,id eſt, de ſanctis Apoſtolis,& aliis perfectis viris in Eccleſia : in conualles, id eſt, humiles & ſimplices viros edocendos & confirmandos:& illæ aquæ, hoc eſt, doctrinæ, pertranſibunt de regione in regionem:& hoc inter medium montium, id eſt, ſuperborum : quia nullo modo ſuperbi & potentes huius vitæ poterũt doctrinæ dei curſum ſuum extinguere. Vel inter medium montium,id eſt,ſanctorum Apoſtolorum & aliorum perfectorum, quorum auctoritatibus ipſa doctrina circumfulcitur & cuſtoditur.¶ Aquę dico ad literam pertrãſibunt,& inde [potabunt omnes beſtiæ agri:onagri]autem, id eſt, ſylueſtres aſini[in ſiti ſua]id eſt,quod naturaliter habent[expectabunt]. Licet enim onagri ſitiant naturaliter, tamen ita fatui ſunt,ꝙ videntes aquã,differũt ſitim ſuã extinguere. Ita allegorice de aqua,ſcilicet,de doctrina dei,potabunt omnes beſtiæ agri,id eſt, agreſtes & beſtialiter viuentes de omni genere hominum, veluti gentiles : onagri autem,id eſt,Iudæi,pigri & fatui in ſiti ſua, id eſt,licet naturaliter ſitiant, & ſibi promiſſum Meſſiam dicant: tamen videntes ipſum,& eius doctrinam audientes,nõ extinguunt ſitim ſuam, quia ipſum Chriſtum redemptorem non credunt, ſed expectabunt conuerti ad ipſum vſque in finem temporum.

¶ Dico

¶ Dico aquæ pertransibunt inter montes, ad literam, & [super ea] scilicet, mõtes & aquas [volucres cœli habitabunt, & dabunt voces suas de medio petrarum]. Similiter ad allegòriam, volucres cœli, id est, spirituales viri, qui semper cœlum petunt, habitabunt super ea, quia reficiẽt se illa cœlesti doctrina, & authoritate sanctorum montium: & sic refecti, dabũt voces suas, id est, laudes deo, de medio petrarum, id est, secundum authoritatem sanctorum apostolorum, & aliorum perfectorum. ¶ De montibus mittis fontes in conuallibus [montes] autem ad literam [rigans de superioribus tuis] id est, pluuia de cœlo veniente. Vel si hic habemus, suis, erit in superiori litera, qui emittit: & quia sic rigas mõtes & valles, ideò [satiabitur terra de fructu operum tuorũ] id est, quem fructum tu operaris. Ita ad literam, Cum mõtes, id est, altiores in Ecclesia, compluant & irrigent inferiores sua doctrina: ipsos montes irrigat deus propriis donis, & inspirationibus suis, & per hoc terra, id est, sancta Ecclesia satiabitur & replebitur de fructu, id est, virtutibus operum tuorum, id est, quas tu operaris in eis. ¶ Bene dico, satiabitur fructu, quia tu deus es [producens fœnum] ad literam [iumentis] id est, vnde iumenta pascantur [& herbam] producens [seruituti hominum] quia pascuntur inde oues & boues, & alia pecora quæ seruiũt hominibus: vel ad allegoriam ita, Ecclesia satiabitur, quia tu deus es producens de ipsa Ecclesia fœnum, id est, corporale subsidiũ, seruituti hominum, id est, rationabilium. Facit enim deus vt aliqui in Ecclesia beneficiis eleemosynarum sustentent fatuos & inutiles, & bonos & rationales in Ecclesia: præcipitur enim nobis, dare eleemosynam omni petenti. *Luce. 6. & 11.*
¶ Ad literam: quasi diceret, Adhuc tu deus de terra producis fœnum iumentis, &c. [vt] per hæc culta tua [educas panem] scilicet, frumentum, & talia [de terra] [& panis] ad hoc educitur, vt [cõfirmet cor hominis] vt educas de terra vinum [& vinũ cor hominis lætificet] sicut realiter videmus potos homines vino lætari. ¶ Et ideò producis fœnum, & alia prædicta facis, vt educas oleum de terra, ad hoc [vt in oleo] homo [exhilaret faciem] suã. Natura enim olei est, vt multum foueat carnem, & reddat hilarem [& panis cor hominis confirmet]. Possumus ad allegoriam ita dicere, Tu producis fœnum, hoc est corporalem sustentationem, ad hoc vt educas de terra, id est, de fidelibus illis, qui aliis bona sua communicant: panem, id est, refectionem in contemplatione dei. Cùm enim aliis bona sua distribuunt, se dignos efficiunt, quibus deus cognitionem sui largiatur: & ad hoc item producis fœnum, vt ipsi capiant vinum, id est, dominicum sanguinem: & illud vinum lætificet cor hominis interius. Lætantur qui cognoscunt digne refectos dominico poculo. Item ad hoc educit fœnum, vt ipsi qui fœnum ministrant, vngantur oleo, id est, spiritu sancto: & vt exhilaret dominus faciem eorum interiorem in oleo, id est, quia exultantes & lætantes facit eos dominus per inhabitantem spiritum. Dixit superius, vt educas panẽ, & panis ille cor interioris hominis confirmet: confirmantur enim bonis operibus, quibus præbet cognitionem sui. ¶ Animalia ita beneficiis dei satiantur, & præter hoc etiam [ligna campi] ad literam, beneficiis dei [saturabuntur]: ministrat enim deus & arboribus succum,

cum, & humores alios, per quos viuunt, & fructum faciunt: saturabuntur [etiam cedri Libani quas plantauit] dominus, quoniam digniores & pulchriores inueniuntur cunctis aliis arboribus, ideò speciale opus dei dicuntur [illic] id est, in ipsis cedris [passeres nidificabunt]. Ecce nec hoc sine dispositione dei fit. ¶Herodius auis dicitur, cuius habitatio in aquis est, & putatur eadem esse quæ est fulica. Vnde habet alia translatio: fulicæ domus eorum: & secundum hoc dicemus ita, Passeres nidificabunt in cedris [eorum] passerum [est dux] id est, delectans eos, & reficiens [domus herodii] hoc est, aqua ad quam veniunt passeres, vt inde se reficiant, & balneent [montes excelsi] sunt [refugium ceruis] vt, quibus naturaliter placent montana: & cùm venatores eos insequuntur, fugiunt ad montes [herinaciis] id est, hirsuto animali, est [petra refugium]. Dicitur etiam herodius auis non aquatica, sed valde rapax, & infesta hominibus, & habitat in petra, ad quam refugit, & secura est, si ingruat ei necessitas: & secundum hoc dicetur, domus herodii, in qua habitat herodius, dux est, id est, securitas & defensio eorum, id est, herodiorum. Ad allegoriam ita dicemus, Non tantum illi perfecti viri pane dei, & aliis beneficiis dei saturabuntur, sed ligna etiam campi. Alia translatio dicit, sylux, id est, syluestres, & inculti gentiles conuersi ad deum, saturabuntur pane dei, & aliis spiritualibus donis: & cedrus Libani, potentes, & alti, & candidati in dignitatibus huius seculi, quas dominus plantauit, quibus dominus dedit illas diuitias, non ad superbiendum, vel ad opprimendum innocentes, sed vt ostentent & defendant suis diuitiis

1.Timo.6. Ecclesiam: possunt quidem diuitiæ digne haberi, Vnde Apostolus, Præcipe diuitibus, non superbe sapere, neque sperare in incerto diuitiarum, sed in deo viuo: non dixit, prorsus abiiciant diuitias, sed ne superbiant: illic, id est, in cedris, sub potentibus huius vitæ: passeres, id est, humiles, qui se paruifaciunt, veluti Monachi, & boni Canonici, qui faciunt nidos, id est, cellas suas, in beneficiis principum & potentum Ecclesiæ patronorum: passeres, id est, humiles, illi videlicet in cedris, id est, sub potentibus huius vitæ, nidificabunt. Herodii autem domus, id est, aqua baptismi, est dux eorum passerum, quia ducit eos passeres ad vitam æternam: vel secundum sententiam qua diximus auem rapacem herodium, dicemus, passeres illi nidificabunt in cedris: sed domus herodii, id est, petra, quæ est Christus, dux eorum herodiorum, id est, rapacium & pecorum huius vitæ, quos ducit Christus, & regit, si ipsi ad eum conuertantur. Mốtes excelsi, id est, apostoli, & alii perfecti viri sunt ceruis, id est, illis hominibus, qui vitant lutosa loca & spinosa, hoc est, peccata, refugium: quia hi tales refugiunt ad authoritatem apostolorum, quia per eorum exempla fidem suam custodiűt, & tuễtur. Herinaciis vero, id est, hirsutis & spinosis in peccatis, est petra, id est, Christus, refugiű, cuius ducatu securi sunt ab impugnatione diaboli. ¶Præter has dispositiones, alias [fecit] deus [Lunam] materialem, duraturã [in tempore] id est, quandiu tempus erit: fecit [&] solem, qui [sol cognouit occasum suű] quia per solẽ & lunã fecit deus vicissitudines temporum. ¶Positis vicissitudinibus noctis & diei, ostendit

oſtendit,quæ deus diſpoſuit facienda in nocte,& poſtea quæ in die: quaſi diceret, Sol cognouit occaſum, quo occidente [poſuiſti tenebras] veluti prope initium noctis[&]deinde[facta nox]id eſt,illa maior obſcuratio[in ipſa]nocte[pertranſibunt omnes beſtiæ ſyluæ]de loco ad locũ.Eſt enim diſpoſitione dei tempus illud idoneum,in quo illæ beſtiæ ſibi quærant victum. ¶Oſtẽdit de quibus dixerat beſtiis, ſcilicet[catuli leonum] & ipſi leones pertranſibũt, & ſimiliter aliæ beſtiæ[rugientes]& clamantes ad deum:ad hoc pertranſibũt [vt rapiant ſibi eſcam, & quærant]eam[à deo]. Non enim habẽt ſibi cibum, niſi dei permiſſione. Puniens enim deus alicuius pauperis delicta, permittit ouem ſuam, vel aliquid tale à lupo conſumi. ¶Ortus eſt ſol. Oſtenſa diſpoſitione noctis,oſtendit diſpoſitionem diei: quaſi diceret, Ita fit in nocte, cum autem[ortus eſt ſol,& cõgregati ſunt]catuli leonum[& in cubilibus ſuis collocabũtur]. ¶Orto ſole,& ita beſtiis collocatis[exibit homo ad opus ſuum, & ad operationem ſuam]continuandam[vſque ad veſperam]. Poſſumus ita dicere ad allegoriam, Chriſtus factus eſt refugium herinaciis, id eſt,peccatoribus,per hoc quod fecit lunam,id eſt, Eccleſiam,quæ licet creſcat, & decreſcat ſicut luna,tamẽ durabit in tempore:ſol,id eſt,Chriſtus, qui eſt verus ſol, cognouit occaſum,id eſt,præſciuit mortẽ ſuam:& per hoc mortuus fuit,quia tu deus poſuiſti tenebras ignorantiæ in cordibus Iudæorum, dum Chriſtum medicum ſuum non cognouerunt: & facta eſt nox,id eſt,excæcatio in cordibus ipſorum,dum Chriſtum in mortem dederunt, & in ipſa nocte pertranſibunt omnes beſtiæ ſyluæ, id eſt, dæmones late diſcurrent, putantes mortuo Chriſto,quẽ videbant cauſam totius iuſtitiæ, ſuæ potentiæ omne humanum genus derelictum fuiſſe. Determinat per quaſdam partes, quas hic accipiat beſtias,cum dicit:catuli leonum,id eſt,minores dæmones, & mali eorum miniſtri,qui pertranſibunt rugientes, id eſt,frendẽtes, ad aliquos deuorandum: ad hoc pertranſibunt,vt rapiant & quærant à deo eſcam ſibi,ſcilicet,aliquos quos poſſint ſibi incorporare, & hoc à deo: nullũ enim, niſi dei permiſſione poſſunt deuorare. Permiſit autem deus iuſto iudicio Iudam diabolo incorporari, & alios ſimiliter. Ex morte Chriſti ita fuit, ſed poſtquá ortus eſt ſol, id eſt,reſurrexit Chriſtus,qui quaſi ſol oriens mundum illuminauit: tũc congregati ſunt dæmones:non quod localiter conueniſſent, ſed per ſimile dicit: quia ſicut aliqui fugientes præſentiam alicuius potentis victoris, ita dæmones, qui Chriſti eſſe volebant dimiſſis, receſſerunt ad ſuos:& tunc in malitia pertinaces, in cubilibus ſuis collocabuntur,id eſt, quieſcent in illis, qui ſunt proprie cubilia eorum, ſcilicet in illis, qui obdurati, & perſeuerantes in peccatis nullo modo ad fidem volunt accedere: illi collocabuntur in cubilibus ſuis,homo autem rationalis exibit ad opus,id eſt,manifeſte operabitur: opus dico, ſuum, hoc eſt, rationali viro congruum, videlicet bonum opus, & ad operationem ſuam continuandam vſque ad veſperam. ¶Quandoquidem ô deus hæc omnia perfecta feciſti & corporaliter & ſpiritualiter, ergo ô [domine magnificata ſunt opera tua]id eſt, mirabilia, & magnifica ſunt cognita, & [quàm] magnificata ineffabiliter: ideò dico magnificata, quia [in ſa-

pientia].i.sapienter[fecisti omnia]omnia enim ineffabili dei prouidētia sunt disposita:ideò etiam sunt magnificata,quia[terra repleta est possessione tua] multitudine habitantium.¶ Pars secunda.Hoc mare magnum.Quasi dicat, Cœlum & terrá domine sic disposuisti, & [hoc mare]ita dicit, quasi præsens ostendat: mare dico[magnum]in sui natura[& spatiosum]id est,amplū[manibus]nauigandū,in quo similiter possunt nauigare multi[illic]id est,in hoc mari,sunt[reptilia]id est,marina monstra [quorum non est numerus] certus apud aliquem hominem. ¶Reptilia nō possunt numerari,sed hoc vnū possum de illis dicere,quòd illa reptilia pusilla, & magna sunt: hoc est quod dicit [animalia pusilla cum magnis] & quāuis tot sint monstra in mari, tamen [illic naues pertransibunt]illæsæ.¶In illo mari est[draco ille]mirabilis,infinitæ magnitudinis, qui leuiathan appellatur [quem tu formasti ad illudēdū ei]ad hoc vt ei illudatur. Licet enim tantus sit,& voracissimus, tamen ante eum naues illæsæ, deo illū vrgente,prætereunt:& hæc[omnia]scilicet,draco, & animalia[expectant à te,vt des illis escā in tempore]. Vel possumus sic cōtinuare, Tu deus qui fecisti cætera in sapiētia,fecisti manibus tuis hoc mare. Allegorice per mare hoc seculum accipimus, quod est magnū & spatiosum manibus operantiū:quia semper patet laborantibus: illic, id est,in hoc mari, sunt reptilia,id est,dæmones, & eorū ministri, quorū non est numerus,reptilia,scilicet animalia pusilla,& magna: sunt enim dæmones alii maiores aliis, non substantia sed potestate,illic,id est,in hoc mari:sed in mundo pertransibunt naues,id est,Ecclesiæ, quæ contunduntur huius mūdi fluctibus, tamen non submerguntur:& alibi,id est,in hoc mundo,est draco iste, id est, principalis diabolus,scilicet,Beelzebub,qui per Leuiathan significatur, quem prima creatione creasti bonum: post casum vero formasti ad illudendum,id est, illusibilem fecisti:illud enim ei etiam meretrices facient, quas in fœdis vitiis illaqueatas cùm fortius tenere putat,ipsæ ab illius manibus elabuntur,& per pœnitentiam in Christi corpus traducuntur: & hæc omnia,scilicet draco & alia expectant à te, vt des illis escam in tempore opportuno. Opportunum enim tempus habuit, cum dominus Iudam in manibus illius tradidit. Hæc omnia à te expectant escam, &[dante te illis] escam,ipsi[colligent] tam animalia, quàm homines[te]autem[aperiente manum tuam]id est, dante te auxilium[omnia implebuntur bonitate] id est, liberatione, & auxilio, per bonitatem dei sibi impensa: quia neque dæmones sibi conformare homines, deo præbente auxilium, neque ipsa animalia poterunt corporaliter nocere. ¶Te dante implebuntur bonitate: at si ipsi præsumant, tu auertes te ab eis, & sic turbabuntur: & hoc est [auertente autem te faciem tuam] id est, subtrahente gratiam [turbabuntur] id est, cognoscent se nihil esse, & [auferes spiritum] ab eis superbiæ, qui est [eorum] scilicet, quem non ex deo, sed ex se habent [& deficient] à superbia præsumptionis [& in puluerem suum reuertentur] id est,moueבuntur. Vel allegorice reuertentur in puluerem,cùm redeunt ad humilitatem, & nihil ex se faciunt,sed materiam vnde sunt,

Iob.3. Esa.27.

ſunt, cinerem & puluerem eſſe cognoſcunt. ¶Ipſi moriuntur, & tu[emittis ſpiritum tuum]ſanctum ſpiritũ,vel angelum.Canet enim tuba,vocans mortuos ad iudicium[&]tunc [creabuntur] id eſt, immutabuntur[& renouabis faciem terræ] Vel ad allegoriam ſecundum hoc quod dicimus puluerem redigi ad humilitatem,ſic dicemus,Ipſi reuertentur ad puluerem,id eſt,ad humilitatem, & tu emitte ſpiritũ ſanctum tuum in corda eorum, & per hoc recreabuntur ad bene operãdum:& ſic faciem terræ, id eſt,mentem eorum, qui prius terrenis inhiabant,conformando,nouam terrã facies. ¶Sit gloria. Pars tertia. Continuatio,Quandoquidem dominus hæc omnia operatur,ergo[ſit gloria domini in ſeculum] id eſt, vos omnes oſtendite dominum glorioſum, & hoc nõ ad tempus,ſed in ſeculum,id eſt,in æternum:& debetis glorificare eum,quia ipſe & multa opera fecit, & ea bona: & hoc dicit[lætabitur dominus in operibus ſuis]:oſtẽdit eſſe bona opera,de quibus lætabitur deus.¶Lętabitur in operibus ſuis,his ſcilicet,quòd in reſpectu eius terra tremuit,montes fumigant: & hoc eſt[qui reſpicit terram]id eſt, viſitat miſericorditer minores de Eccleſia [& facit eam tremere] de peccatis:qui[tangit]etiam aliqua perſecutione, vel comminatione[montes]id eſt,potentes[& fumigant]id eſt, lachrymoſa compunctione peccata plorant. ¶Et quia tantus eſt dominus, quicquid faciãt alii,ego[cantabo domino]voce & deuotione: & hoc[in vita mea]id eſt,non ad horam,ſed in tota vita mea: & etiam[pſallam]id eſt, bene operabor[deo meo]id eſt,non ad laudem meam, ſed ad honorem dei mei: & hoc[quandiu ſum].¶Et non tantũ cantabo mihi,ſed etiã annunciabo aliis: & vtinam hoc tale[eloquiũ meum ſit ei iucundum]ei quidem erit meum eloquium iucundum[ego vero delectabor in domino] & hic notatur familiaris viciſſitudo inter deum & hominem.Si enim habeat homo delectationem in deo, & ipſe deus ſtatim delectabitur in homine. ¶Ego delectabor in domino,& vtinam alii peccatores fiant mihi ſimiles: & hoc eſt[deficiant peccatores à terra] id eſt,à terrenitate, vt iam terrenitatem non appetant [& iniqui] conuertantur[ita vt nõ ſint]quod nõ ſint quod prius erant: & pro his omnibus beneficiis dei[benedic anima mea domino].

IN PSALMVM CIIII.

Titulus. Alleluia.

COnfitemini]. Notandum quidem, quod alleluia non eſt vox humana, ſed prophetæ, & alii ſancti viri, ſicut beatus Ioannes raptus in extaſi, audierũt cantãtes alleluia angelos: nec poteſt aliqua vna voce vox illa interpretari: & in hac voce alleluia cõtinetur vtrunque & nomẽ dei,& laus,nec ſimpliciter,ſed cum exultatione. Quòd dicit,ia, nomen domini eſt: quòd dicit, allelu, laudem cum exultatione deſignat. Cuicunque autem Pſalmo talis titulus præſcribitur, in eo facta dei laudabilia continentur.In hoc autem Pſalmo continentur laudabilia opera dei,quæ & materia ſunt Pſalmi:quæ ſi attendamus,deum omniũ creatorẽ cum maxima exultatione laudabimus, & hęc omnia beneficia fecit deus illi populo,vt per hæc omnia commoneret & inuitaret eos ad quærendum eum ſpirituali- Apoca.19.

ter, sicut in vltimo versu dicit, Vt custodiant iustificationes eius, & legẽ eius requirant: & inde ponit admonitionem in prima parte, vt omnes moniti per hæc corporalia beneficia, spiritualiter quærant dominum. In secunda parte, quæ incipit, Mementote mirabilium eius: ponit mirabilia, quæ fecit deus Patriarchis. In tertia parte, quæ incipit, Et vocauit famem: ostendit quomodo liberauit Iacob & filios suos, præparans eis locum in Aegypto per Ioseph. In quarta parte, quæ incipit, Et firmauit eum super inimicos eius: ostẽdit mirabilia quæ fecit Aegyptiis, pro liberatione populi sui. In quinta parte, quæ incipit, Et eduxit eos cum argẽto & auro: ostẽdit quanta virtute dominus populum suũ ab Aegypto eduxerit, & eos in terrã promissionis introduxerit: & in vltimo admonet eos vt per hæc omnia deũ quærant. Intendit homines admonere ad laudẽ dei. Titulus sic legitur, Psalmus iste dicitur alleluia, hoc est, talia beneficia dei cõtinet, pro quibus laudãdus sit deus cum exultatione. ¶ Vox prophetæ, sic inuitantis ad laudẽ dei, Vos omnes homines attendẽtes beneficia, quæ fecit deus populo suo [confitemini domino] id est, laudate dominum [& inuocate nomen eius] nõ inuocate eum propter aurũ, vel propter diuitias, sed vt sit inhabitator vestri: neque hoc etiam sufficiat vobis, sed [annunciate inter Gentes opera eius] id est, soliciti sitis, vt de vestra, sic de salute aliorum, attendẽtes hoc dei præceptum, Qui diligit deum, diligat & proximum suũ. ¶ Dico confitemini domino, ita scilicet [cantate ei] mente & voce, [& psallite ei] bona operatione [narrate] etiam [omnia mirabilia eius] non ꝙ omnia possint narrari, sed omnia quæ narrabunt, mirabilia dei sunt: ad hoc respicit quod dixit: annunciate inter Gentes opera eius: & si hoc feceritis, reuera laudamini: & illam laudẽ nolite attribuere vobis, sed [laudamini in nomine sancto eius] id est, vt de vestra laude nomẽ domini & amplietur, & gloriosum ostendatur: & ita dico in nomine sancto eius, scilicet [quærite dominum] non remuneratorem in temporalibus, sed vt seipsum reddat vobis pretium vestri laboris: & hoc facite cum lætitia: & hoc est [lætetur cor] quàmuis caro molestiis affligatur, mens tamen [quærentium dominũ] lætetur [quærite dominũ] dico [& cõfirmamini] quærẽdo eum, vt neque mors, neq; vita possit vos separare à charitate Christi: & hic determinat quomodo oporteat quæri, dicẽs [quærite faciẽ eius semper] id est, vt hic præsentiam cognitionis eius habeatis, & tandem facie ad faciem videatis. ¶ Mementote. Pars secunda, Dico quærite, & ad hoc vt quæratis [mementote mirabilium eius quæ fecit] veluti quod patres vestros Rubrũ mare sicco vestigio trãsire fecit: & [prodigia eius] veluti signa quæ fecit Aegyptiis, pro patribus illis [& iudicia oris eius] id est, præcepta legis, quæ licet Moyses dixisset, non tamen sunt accipienda quasi à Moyse, sed quasi ex ore ipsius dei: si quis enim dei beneficia attẽdat, spiritualiter quæsiuit, & ei in fide seruiuit. ¶ Ita & vos facere debetis, vos dico [semen Abrahæ serui eius] & etiã [filii Iacob electi eius] & ita si vos similes Iacob fueritis, inter electos dei ponimini. ¶ Ideò etiã memẽtote, quia [ipse] est [dominus deus noster] & ideò, quia [iudicia eius] id est, præcepta eius, sunt notificata [in vniuersa terra] veluti per Christum & apostolos ipsius completum est: sicut

Rom. 8. Gen. 11. & 20. Exo. 9.

ſicut & ipſe Pſalmiſta dicit, In fines orbis terræ verba eorum. Ideo quoq; me- *Pſal.18.*
mentote, quia [memor fuit] in ipſa impletione [teſtamẽti ſui] illius promiſſi-
onis, quã fecit Abrahæ dicens, Tibi dabo terrã lacte & melle fluentem, quæ *Gen.32.*
terra figura fuit terræ viuentiũ: quæ promiſſio in figura cõpleta fuit, quando
noſtra humanitas in Chriſto verã requiẽ obtinuit, & per ipſum iã imitatores
Abrahæ, id eſt; iuſti, ſaltem ſpe eadem requie vtamini: teſtamenti dico man-
ſuri [in ſeculum] id eſt, æternaliter. Fideles enim ſine ſucceſſione illam ter-
ram poſſidebunt: teſtamenti dico, ſcilicet [verbi, quod] dominus [mandauit]
id eſt, hominibus tradidit, duraturam [in mille generationes] id eſt, ſemper:
finitum nomen pro infinito. Vel, verbi, id eſt, præcepti Abrahæ, cùm dixit, *Gen.12.*
Exi de terra tua, & de cognatione tua: quod præceptum in ſignificato manet
in mille generationes: ibi enim ſpiritualiter omnibus fidelibus præceptum
eſt, exire de terrenitate ſua, & blandimentis ſuæ cognationis. Teſtamenti *Gen.21.22.*
dico [quod] ipſe [diſpoſuit ad Abraham, &] memor fuit [iuramenti ſui] id
eſt, firmæ, & cum iuramento promiſſionis, id eſt, immutabilis factæ [ad Iſa-
ac] vbi dixit ei dominus, In Iſaac vocabitur tibi ſemen. ¶ Et illud] teſtamen- *Gen.21.* *Rom.9.*
tum [ſtatuit in Iacob] quia eandem promiſſionem fecit Iacob, ita quòd eſſet
ei [in præceptum] ſcilicet, vt propter illam promiſſionem ſeruiret deo, quaſi
per præceptum dei, & per legem moneretur [& Iſraël] id eſt, ipſi facto Iſraël,
id eſt, videns deum multiplicatione virtutum, ſtatuit [in teſtamentum æter-
num] quia promiſſio illa & immutabilis, & æterna erit fidelibus. ¶ Diſpoſu-
it, ſtatuit [dicens, Tibi dabo terram Chanaan] id eſt, terrã promiſſionis, quam *Gen.32.*
Chanaan filius Noẽ prius inhabitauit. Chanaan interpretatur, deſcenſus,
vel humilis: inde dicit, Tibi dabo terram Chanaan, id eſt, terram quæ per hu
militatem acquiritur, hoc eſt, cœleſtem Hieruſalem: terram dico [funiculum
hæreditatis veſtræ] id eſt, quæ diuiditur ſingulis tribubus per funiculum: ita
& terra viuentium quaſi funiculo diſtribuitur, quia vnicuique ſecũdum di-
ſpoſitionem dei. ¶ Hanc terrã promiſit [cùm] illi quibus promiſit [eſſent nu- *Gen.46.*
mero breui]: & ita breui, quòd [pauciſſimi, & incolæ eius] terræ, qui quaſi ex-
tranei ibi habitabant. Cùm autem impoſſibibile videretur, vt tã pauci in tan
ta terra dominarentur, videtur potius promiſſio facta de terra ſignificata, q̃
de terra illa. ¶ Et] licet promiſiſſet eis, tamen illi [pertranſierunt] quibus ipſa *Gen.11.*
promiſſio facta fuit, ſine illius promiſſionis adeptione [de gente] vna [in gen-
tem] alteram [&] non tantum in vno regno, ſed [de] vno [regno ad populum
alterum]. Iuit enim Abraham de terra Chanaan in terram Aegypti: & cùm
Abraham & alii, quibus illa promiſſio facta fuit, terram promiſſam non ob-
tinerent, vt deum dicamus veracem in promiſſis, de ſignificata terra intelli-
gamus promiſſionem factam maximè. ¶ Et cùm pertranſirent [non reliquit
hominem nocere eis, & reges] qui voluerunt eis nocere [corripuit pro eis]. *Gen.35.*
Sicut Pharaonem, qui abſtulerat Abrahæ Saram, & Abimelech, qui abſtu- *Gen.20.*
lit Iſaac Rebeccam. ¶ Dicens eis regibus, Nolite tangere chriſtos me- *Gen.26.*
os] non quòd illi haberent materialem vnctionem, ſed ſpiritualem [&
nolite malignari] id eſt, maligne agere [in prophetis meis]. ¶ Et vo-

cauit.

cauit. Pars tertia. Hæc facit patriarchis & prophetis [&] etiam præter hæc [vocauit famem] quasi famulum [super terram] Chanaan [&] per illam famem [contriuit omne firmamentum panis] quia panis defuit, qui eos confir-
Gen.42. maret: & hoc cõtigit in tempore Iacob. ¶ Et vt de fame illa illos liberaret, [misit ante eos virum] scilicet Ioseph, qui [Ioseph venundatus est in seruum]
Gen.39. in Aegypto. ¶ Et tunc Aegyptii [humiliauerunt in compedibus pedes eius]
Ibidem. quia vxor domini sui, qui Phutiphar dicebatur, imposuit illi crimen adulterii, ad quod impia eum cogere volebat. Licet enim hoc dicas, tamen non est contrarius Moysi. Ioseph quidem placuit, & præfecit eum aliis captiuis, quia vtrunque potuit fieri, & vt prius in compedibus poneretur, & postea carcerario complaceret: in illa captione [ferrum] id est, dura anxietas [pertrãsiit animam eius, donec veniret verbum eius] id est, donec exposuit somnia, ipse tamen non ex se. ¶ Dico verbum eius non ex se exposuit, sed ex deo: & hoc est [eloquiũ domini inflammauit eum] id est, spiritus prophetiæ illuminauit
Gen.41. eum: & quia ita exposuit somnia [misit rex] Pharao [& soluit eum] à reatu, ne à domino suo adulterium illi imponeretur: & non quilibet rex, sed [princeps populorum] multorum [& dimisit eum] ex toto liberum. ¶ Et post [cõstituit eum dominum domus suæ, & principem omnis possessionis suæ]. ¶ Ad hoc [vt erudiret principes eius sicut semetipsum] id est, Ioseph, vel Pharaonem de diuinatione somniorum [&] etiam [senes eius] reuerendo [prudentiam doceret] eandem, vt scirent exponere somnia. Pharao enim non attẽdens, quòd Ioseph ex diuina inspiratione hoc haberet, putabat quòd ex humano ingenio hoc haberet, & alios docere posset. ¶ Dominus misit Ioseph [&] per eum
Gen.46. [intrauit Israël in Aegyptum] id est, Israëliticus populus [& Iacob accola fuit in terra Cham] quam Cham filius Noë prius habitauit. ¶ Et] ibi [auxit populum suum vehementer] quantum ad numerum. Pars quarta [& firmauit eũ super inimicos eius] quia inuitis Aegyptiis eduxit suos deus, & illos multis afflixit modis. ¶ Et [conuertit cor eorum] Aegyptiorum [vt odirẽt popu-
Exo.1. lum eius] id est, dei [& dolum facerent in seruos eius] vel labore aggrauando,
Exo.3. vel pretium subtrahendo. ¶ Et quia dolum ita faciebant, ideo [misit Moysen seruum suum] ad Pharaonẽ [&] per [ipsum Aaron quẽ elegit.] ¶ Et [posuit in eis] id est, in Moyse & Aaron legatis suis [verba signorum suorum, & prodigiorum in terra Cham]. Per illos legatos suos comminatus fuit Aegyptiis, quòd nisi dimitterent populum suum, faceret in eis signa, velut tenebras, & alia minora, & prodigia de occisione primogenitorum, & talium. ¶ Minatus
Exo.10. fuit per illos signa, & compleuit, quia [ipse misit tenebras] super Aegyptios, quæ etiam palpari possent [&] sic [obscurauit] & hoc modo complendo [non exacerbauit sermones suos] id est, non fecit videri acerbos & falsos: acerbi enim & reiiciendi viderentur, si non prout ipse ordinauerat, implerentur. ¶ Et [conuertit] etiam [aquas eorum in sanguinem, & occidit pisces eorum.]
Exo.7. ¶ Et ędidit terra eorum ranas] cum tãta copia, quòd nec thalamus inde eua-
& 8. cuari poterat. & hoc [in penetralibus regum ipsorum]. ¶ Et ipse [dixit] id est,
Exo.8. voluit [et venit cynomyia] id est, musca canina [et cyniphes] id est, culices, qui intrabant

intrabant in oculos eius: & hoc non in paucis locis, sed [in omnibus finibus eorum]. ¶ Pluuias] etiam [eorum posuit grandinem] & cum grandine [ignem comburentem] id est, fulmina [in terra ipsorum]. ¶ Et eo igne [& grandine percussit vineas eorum, & ficulneas eorum, & contriuit lignum] pomos & alias arbores [finium eorum]. ¶ Dixit] etiam, id est, voluit [& venit locusta & brucus, cuius non erat numerus.] ¶ Locusta & brucus [comedit omne fœnum in terra eorum, & comedit omnem fructum terræ eorum] quod cynomyia & cyniphes facere non poterant. ¶ Et percussit omne primogenitum in terra eorum] id est, in hominibus & aliis animalibus [primitias omnis laboris eorum] in primitiuis frugibus. ¶ Et eduxit populum. Pars quinta. Et hic contra plagas, quas enumerauit Aegyptiis factas, enumerat beneficia facta Iudæis. Sic percussit Aegyptios [& eos] id est, suos, qui captiui ab Aegyptiis tenebantur [eduxit] de Aegypto [cum auro & argento] quia vasa argentea & aurea ab Aegyptiis asportauerant, quæ ab ipsis præcepto domini erant mutuati. Noluit enim dominus, vt populus suus pretium suę seruitutis amitteret: [& nō erat in tribubus eorum infirmus] quod valde mirabile fuit, quòd in tanta multitudine nullus infirmaretur. ¶ Et tunc [Aegyptus] id est, illi qui in Aegypto remanserant [lætata est in profectione eorum] postquàm suos in mari periisse cognouit. Et quare lætata est? [quia timor eorum] scilicet, Iudæorum [incubuit super eos] id est, Aegyptios: timuerunt enim, ne redirent Iudæi, & omnes residuos Aegypti occiderent. ¶ Eduxit, & [expandit nubem in protectionem eorum] qua protegeret eos contra Solis æstum, & inimicos excæcaret [&] ipsam nubem eandem faciebat [ignem, vt luceret eis per noctem]. ¶ Petierunt] etiam carnes [& venit cothurnix, & pane cœli saturauit eos] manna veniente ab aëre. Manna nominat nomine significati, id est, Christi, qui vere est panis cœli, de quo pascuntur angeli: quod manna significauit hunc panem, id est, corpus Christi, quo fideles reficiuntur. ¶ Dirupit petram, & fluxerunt aquę, abierunt in sicco flumina] quę eos sequebantur per desertum. ¶ Hæc omnia fecit eis, non pro meritis eorum, sed [quoniā memor fuit verbi sancti sui] id est, promissionis suæ quam Abrahæ fecerat: verbi dico [quod habuit ad Abraham puerum suum] dicens ei, In semine tuo benedicentur omnes Gentes. Si enim omnes Gentes destruxisset, promissio facta Abrahæ impleri non posset: quia Christus de Iudæis natus fuit. ¶ Et] ideo [eduxit populum suum cum exultatione] de loco ad locum [& electos suos in lætitia]. ¶ Et dedit illis regiones Gentium] quia Gentes terram promissionis possidebant: quibus fugatis [possederunt] Iudæi [labores] eorum [populorum]. ¶ Et hæc omnia beneficia fecit eis deus [vt custodiant iustificationes] id est, vt iuste viuant secundum mandata [eius, & legem eius requirant] id est, intelligant in figuris veteris legis vel testamenti aliud esse intelligendum, & inquirendum.

Exo.9. Exo.10. Exo.12. Exo.13. Exo.16. Exo.17. Gen.22.

IN

IN PSALMVM CV.

Titulus. Alleluia.

COnfitemini.II.] Volunt quidam hic bis poni,alleluia, sed beatus Hieronymus dicit,quòd quicunque Psalmus habet in principio,alleluia,in fine quoque habet alleluia: & ita dicemus, quòd alterum alleluia sit de præcedenti Psalmo,alterum de sequenti.In preceden ti Psalmo enumerauit beneficia quæ fecit deus filiis Israël, nulla eorum peccata enumerans: In hoc autem Psalmo ostendit miserationes quas fecit deus ipsis peccantibus:& quia de illis miserationibus laudandus est deus, Psalmus iste alleluia intitulatur.Materia sunt ipsæ dei misericordię, ipsis peccantibus exhibitæ. Attendens autem,quòd loquitur conuersis à peccatis, illas dei misericordias exhibitas peccantibus: & etiam ipsum deum quandoque vindicasse de ipsis peccantibus,inuitat peruersos in hac prima parte ad confessionem peccatorum, vt dei misericordia digni inueniantur. In secunda parte, quæ incipit,Patres nostri in Aegypto:ostendit eos peccasse:& contrà,esse eis misericordiam dei exhibitam.In tertia parte,quæ incipit, Cito fecerũt,ostendit quomodo in deserto contra deum peccauerunt: ostendit etiam quòd de quibusdam deus se vindicauit, & tandẽ per Moysen placatus fuit. In quarta parte,quæ incipit,Et pro nihlo habuerunt terram desiderabilem: ostẽdit eos idolum adorasse,& per Phineen iram dei erga eos placatam fuisse. In quinta parte,quæ incipit, Et iritauerunt eum:ostendit eos sic peccasse, quòd etiam secum Moysen peccare fecissent,& eos filios suos,& filias suas dæmoniis immolasse,& quòd deus eos propter peccata in manus peccatorum dederit. In sexta parte,quæ incipit, Saluos fac nos:orat vt deus Ecclesiá de cunctis Gentibus congreget ad laudem dei.Intendit autem quoscunque inuitare ad laudem dei,id est,cantare alleluia,& inuitat peruersos ad conuersionem. ¶Et sic incipit, [Confitemini] peccata vestra[domino] vt consequamini veniam [quoniam bonus]est,id est,misericors: & videte ne securi bonitate ipsius ducamini in negligentiam confessionis [quoniam misericordia eius est in seculo] tantum. Nisi enim hic conuersi fueritis, misericordiam non inuenietis:quia tunc est tarda pœnitentia,& non est acceptabilis. ¶Nec dico tãtum de eo quia bonus, & in hac vita misericordia eius, quia potentias & laudes eius enumerare non possum: & hoc est [quis loquetur potentias domini] & quis[faciet auditas omnes laudes eius?]Nullus vtiq;.¶Potẽtias & laudes nullus potest enumerare,sed hoc vnũ quòd illi[qui custodiunt iudiciũ]id est,illi qui habent discretionem, quid sit bonum,quid malum[& faciunt iustitiam] id est,qui exequendo bona,mala deserunt: et hoc[in omni tempore]id est,assidue,illi sunt[beati].¶Hic faciens se vnũ de illis,incipit orare pro illis,quasi iam conuersis. Continuatio, Dico confitemini,ita orantes [memento nostri domine in beneplacito]id est, in filio, quem ex solo beneplacito tuo, non ex hominum meritis ad redemptionem hominum misisti:beneplacito dico [populi tui]id est,per quem populus tuus tibi reconciliatus est: & quomodo dicat memento ostendit dicens [visita nos in salutari tuo]id est, filio qui faciat

ſaluationem quã tu præuidiſti. ¶ Viſita dico[ad videndũ in bonitate electorum tuorum]id eſt,vt habeamus bonitatẽ illam quam habent electi tui,ſcilicet,iuſtitiam:& etiam[ad lætandũ in lætitia gentis tuæ] id eſt,vt lætemur de cognitione tui, ſicut & gẽs tua facit:ad hoc videamus,ad hoc lętemur[vt lauderis cũ hæreditate tua]id eſt,vt tu lauderis à nobis, & nos propter te laudemur,qui ſumus hæreditas tua, ſcilicet,vt videntes alii opera noſtra bona,glorificent patrem noſtrũ qui in cœlis eſt. Matth.5. ¶Ideo peto memento,viſita,quia[nos peccauimus cũ patribus noſtris]id eſt,vbi patres noſtri,vt Adam & alii,peccauerunt,nos peccauimus in eis, qui eramus in lumbis eorum. Vel,cũ patribus peccauimus,id eſt,ſimilibus peccatis,& turpi vita deũ offendimus [iniuſte egimus]quantum ad cultũ dei[iniquitatem fecimus]erga proximos. ¶ Patres noſtri. Pars ſecũda. Bene dico cũ patribus,quia patres noſtri peccauerũt: & ipſa peccata exequitur dicens[patres noſtri]habitantes [in Aegypto, non intellexerunt mirabilia tua]id eſt,non attenderunt deum has plagas immittere Aegyptiis propter liberationẽ populi ſui, ſed putabant hæc euenire per naturas rerum Aegyptiis : & quod magis mirum eſt [non fuerunt memores multitudinis miſericordiæ tuæ]id eſt, plagarum per multam miſericordiam tuam, vt populum tuum liberares ab Aegyptiis immiſſarum. Si enim nõ attribuerent deo,recordari deberent,quia mirabilia erant. ¶ Non fuerunt memores[& iritauerunt]deum[aſcẽdentes in mare] quia cùm veniſſent ad mare, & hoſtes à tergo inſequentes vidiſſent, putauerunt quòd deus eos ab hoſtibus liberare non poſſet, de cuius potentia dubitandum non erat, quia in Aegypto multis portentis manifeſta fuerat,ſed dixerunt,ideo eduxit nos,vt interficeremur,melius autem eſſet, vt in domibus noſtris moreremur [mare] dico [rubrum]:& ideo hoc ponit, quia ipſa qualitas maris terrebat eos, quæ rubedo maris ex ipſius terræ qualitate procedit:aſcendentes dicit propter ſitum loci,quia Aegyptus eſt humilis terra: & licet iritaſſent, tamen[ſaluauit eos propter nomen ſuum]ampliandum,ſcilicet[vt notam faceret potentiam ſuam.] ¶ Et vt ipſam miſericordiam dei grauiorem habeamus, modum ſaluationis oſtendit dicens[& increpauit mare rubrũ,& exiccatum eſt,& deduxit eos in abyſſis]id eſt,in profũditate illius maris[ſicut in deſerto]quia ſicco veſtigio eos tranſduxit. ¶ Et ſaluauit eos de manu odientium]id eſt, Aegyptiorum[& redemit]id eſt,liberauit [eos de manu inimici]id eſt,de poteſtate Pharaonis:dicendo,redemit, nomine ſignificati de ſignificante loquitur:per hoc enim pretium ſanguinis ſignificatur,quo redempti ſumus de manu inimici,id eſt, diaboli. Exo.14. ¶ Et operuit aqua tribulantes eos] ſcilicet, Aegyptios:ita quidem,quòd[vnus ex eis non remanſit]qui non mergeretur. ¶ Et]tũc ipſi ita educti[crediderunt in verbo eius,& laudauerunt laudem eius] id eſt, eum propter laudabilia facta ſua. ¶ Cito fecerunt. Pars tertia. Crediderunt, laudauerunt,& hoc[cito fecerunt]id eſt,trãſitorie : quia [obliti ſunt operum eius]quæ in eis in omni potentia oſtenderat [& non ſuſtinuerunt conſilium eius]quia cùm deus vellet eis differre cibum per quoddam conſilium, id eſt, prouidentiã,vt probaret eos,illi non ſuſtinuerũt, ſed ſtatim murmurauerũt. Exo.13.

¶Et

¶ Et concupierunt]non ſolum naturalem cibum,vt panem & aquam,quę bene poſſent in deſerto ſufficere,ſed[concupiſcentias]id eſt,delicatos cibos ſcilicet aues,& huiuſmodi:& hoc[in deſerto,& tentauerunt deum in inaquoſo] dubitantes de potentia eius.¶ Et]licet ſic tentarent deum, tamen [dedit eis petitionem ipſorum]& hoc vſq; ad plenitudinem:& hoc eſt[& miſit ſaturitatem in animas eorum]. ¶ Et]tamen nondum ceſſauerunt, ſed [iritauerunt Moyſen in caſtris, Aaron ſanctum domini]qui ſanctificatus fuerat,& vnctus in ſacerdotem præcepto domini:illum ſacerdotem domini nolebant ſuſcipere,ſed iritabant inde Moyſen dicentes, eum nō præcepto domini hoc egiſſe, ſed quia fratrem ſuum exaltare volebat.¶ Et propter illam iritationem[aperta eſt terra,& deglutiuit Dathan,& operuit ſuper congregationem Abiron] id eſt,deglutiuit Abiron,& ſuam familiam,& ſe ſuper eam concluſit.¶ Et in ſynagoga eorum]id eſt, in congregatione conſentiente iſtis præceptis,vt tollerent ſacerdotium ab Aaron,ſcilicet,Chore & filiis ſuis[exarſit ignis]in tantum,quòd[flamma combuſſit peccatores] . Cùm enim Chore cum illis thurificaret, ignis conuerſus eſt, & combuſſit eos:qui ignis ſignum fuit ardoris concupiſcentię ipſorum.Inuidentes enim Aaron,volebant ex ſe aliquem cōſtituere ſacerdotem.¶ Et]propter hoc [vitulū fecerūt] conflatilem[in Oreb] in loco illo,quādo Moyſes in montem aſcēdit ad dominum. Coegerūt enim Iudæi Aaron,vt faceret eis vitulum conflatilem, & ipſe conſenſit eis, partim coactus, partim cupiditate pecuniæ, [& adorauerunt ſculptile] illud. ¶ Et] ita [mutauerunt gloriam ſuam] id eſt,domini,qui erat gloria eorum[in ſimilitudinem vituli comedentis fœnum]honorem debitum nō attribuerunt vero vitulo,ſed ſimulachro vituli . ¶ Sic agendo[obliti ſunt deum qui ſaluauit eos]ab Aegyptiis [qui fecit magnalia]id eſt,magna facta[in Aegypto]ad eos liberādos,& illa fuerunt facta miranda: & hoc eſt[mirabilia in terra Cham] in eadem Aegypto:vel per mirabilia poſſunt intelligi beneficia, quæ fecit eis deus in Aegypto,obliti ſunt[terribilia]facta[in mari rubro]quia cum hoſtes eſſent in mari inuoluti,timere potuerunt,ne ſibi idem contingeret. ¶ Et]tūc dominus[dixit] id eſt, diſpoſuit [vt diſperderet eos] id eſt, dignos iudicauit diſperditione:& diſperdidiſſet[ſi nō Moyſes electus eius ſtetiſſet in cōſpectu eius]orans pro populo illo[in confractione] id eſt,in tempore confractionis futurę illis. Vel,in cōfeſſione,id eſt,humilitate,quia humiliauit ſe pro eis in conſpectu domini dicens, Domine dele me de libro tuo, potius quàm populum iſtum deleas. Sicut ergo dominus erga illos oratione Moyſi placatus eſt,ſic eſt intelligendum eum ſingulis diebus peccatis noſtris oratione fideliū placari:nec tamen per hoc diuina prouidentia mutatur, quia ſicut dominus pręuidit ſe placandum,ſic pręuidit hoc futurum oratione fidelium:& ſi orationes non fierent,ipſe nō placaretur.Et licet Moyſes, ne commune exitium dominus faceret, deprecaretur, tamen ipſe zelo dei commotus,multos occidit:ſicut etiam iudices hodie Eccleſiæ non peccant, licet zelo dei commoti, de malis vindictam faciant . ¶ Stetiſſet,ad hoc[vt auerteret iram eius]id eſt, dei[ne diſperderet eos]id eſt,ne faceret eis communē interitum.¶ Pars quarta

[&]

Num.11. *Num.16.* *Exo.32.* *Ibidem.* *Num.14.*

[&]licet deus beneficia fecisset eis,tamen[desiderabilem terram]scilicet promissionis, quam deus promiserat [habuerunt pro nihilo]quia non crediderunt promissioni dei. ¶Non crediderunt verbo eius] de promissione illa: quia reuersis exploratoribus suis, cùm nunciarent terram illam satis bonam esse, & in ea viros, quorum vnus centum Iudæorum posset occidere[&]ideò [murmurauerunt in tabernaculis suis]dicentes, Quæramus ducem nobis,& reuertamur in Aegyptum,melius enim esset nobis adhuc in seruitute,quàm in pugna istorum perire [non exaudierunt vocem domini] quia dubitauerunt de terra illa,quam deus eis promiserat. ¶Et] tunc dominus [eleuauit Nume.16.
manum suam]ideò parauit se ad vindictam faciendam[super eos,vt prosterneret eos in deserto]. ¶Et] non tantum eos, sed[vt deiiceret semen eorum in nationibus]id est,per diuersas nationes:& ita deiiceret,vt non essent similes,quia eorum generatio superbiam generabat,sed potius[dispergeret eos in regionibus] id est, per longinquas regiones. ¶Et] merito disperdiderunt, quia ipsi[initiati sunt] passiue, id est, consecrati, vt alia translatio habet[Beel] id est, idolo illi [phegor] illius loci, scilicet Priapo, qui est deus tentigi- Num.25.
nis: phegor nanque tentigo interpretatur. Vel Beelphegor, id est, deus tentiginis: vel initiati sunt potest legi actiue sic, initiati sunt,id est, deuouerunt se illi idolo [& comederunt sacrificia mortuorum] id est, idolothita, scilicet carnem sacrificatam simulachris mortuorum. ¶Et]tunc[iritauerunt eum in adinuentionibus suis] in hoc quòd sunt commixti Madianitis: quia prohibitum erat, ne cum extraneis mulieribus commiscerentur, quarum consilio adorauerunt Beelphegor [&] ideò [multiplicata est in eis ruina]quia ab ipsis multi sunt interfecti. ¶Et]tunc in illo periculo[stetit Phinees]purus mente, quia non peccauit cum aliis[& placauit]dominum, perfodiendo Iudæum, cum Madianite commixtum [&] tunc[quassatio]id est,ruina[cessauit] scilicet quam patiebantur. ¶Et reputatum est ei in iustitiam in generatione & generationem vsque in sempiternum]hoc quod zelo dei percussit illum, non est illi reputatum in homicidium. ¶Et iritauerunt. Pars quinta. Et licet deus sic vindicasset in eos, ipsi tamen non cessauerunt, sed etiam ipsum Moysen secum peccare fecerunt: & hoc est [& iritauerunt eum ad a- Num.20.
quas cõtradictionis]vbi Moyses eiecit eis aquam de petra, iuxta terram promissionis,quando iurgati sunt filii Israël dicẽtes, quòd non posset aquam de petra producere[& vexatus est Moyses propter eos]id est,turbatus est ab illis [quia exacerbauerunt spiritum eius] id est, eum iratum pro sua incredulitate fecerunt & acerbum. ¶Et] quia commotus fuit ab illis [distinxit in labiis suis]id est,aliter & nimis confidenter locutus fuit ad illos,quàm consueuisset:veluti quidam dicunt,præsumptuose dixit:nunquid poterimus vobis educere de petra aquam? &c. & iterum aliud peccatũ enumerat dicens[non disperdiderunt Gentes quas dixit]id est, præcepit[dominus deus illis]vt disperderẽt. Præcepit enim dominus,vt disperderẽt illas Gentes de terra Chanaan,scilicet promissionis,ne eorum consuetudinem addiscerẽt,& per illam ad culturam idolorum mouerentur.¶Non disperdiderunt,sed potius[com-

mixti sunt inter Gentes]terræ illius[& didicerũt opera eorum, & seruierunt sculptilibus eorum, & factum est illis in scandalum]quia Iudæi offenderunt deum. Aggrauat malitiam eorum dicens[& immolauerunt filios suos, & filias suas dæmoniis]. Nam si isti sunt idololatræ qui hircos immolant,multo magis illi qui filios. Nec immolauerunt filios suos deprehensos in peccatis, sed[effuderunt sanguinem innocẽtem, sanguinem filiorum suorum, & filiarum suarum, quas sacrificauerunt sculptilibus Chanaan]. ¶Et]dum ipsi ita interficerent filios suos, ipsi interius interfecti sunt: & hoc est[interfecta est terra]id est, ipsi terreni interfecti sunt inter se[in sanguinibus]suis[& in]huiusmodi[operibus eorum est cõtaminata] id est, alii exemplo eorũ sunt male operati [&] etiam ipsi vtrique [fornicati sunt] à deo, & adhærendo dæmoni adultero,& hoc[in adinuẽtionibus suis]id est, in traditionibus seniorũ: quia dimissis præceptis dei,sequebantur traditiones suas. ¶Et tunc iratus est dominus]id est, exhibuit effectum irati [in populũ suum]& hoc[furore] id est, graui ira[& abominatus est hæreditatem suam]iam nõ curans eos, quasi hæreditatem,defendere. Et]ideò[tradidit eos in manus gentium] quia tũc sunt à Philistæis deuicti [& dominati sunt eorum qui oderunt eos] scilicet Philistæi & alii. ¶Et tunc tribulauerunt eos inimici eorum, & humiliati sunt]id est,multũ afflicti [sub manibus eorum]dominus tamen [sæpe liberauit eos]. ¶Ipsi autem]hanc liberationem non attendentes[exacerbauerunt eum in cõsilio suo]id est,cõsulte[& humiliati sunt in iniquitatibus suis]id est, propter iniquitates suas sunt afflicti multis modis. ¶Et cum]ipsi ita[tribularentur,
Gen.22. vidit]dominus, & misertus est eorum[& audiuit orationem eorum]id est,liberauit eos,& quia tribulabantur,& quia clamabant ad eum. Et memor fuit testamenti sui]id est,promissionis factæ Abrahæ,in cuius semine non impleretur promissio, quam deus fecerat, nisi eos seruaret[& pœnituit eum]id est, immutatum factum est[secundum multitudinem misericordiæ suę]non pro meritis eorum,sed secundum misericordiam suam quæ multa est.¶Et dedit eos in misericordias]sicut Petrũ,& Paulũ,& Stephanũ,& alios quibus peccata condonauit,& in eis multitudinẽ iustitiæ multiplicauit:& hoc est[in conspectu omnium qui ceperãt eos]. Quæ enim gentes prius habuerunt Iudæos captiuos,modo conuersæ,receperunt eos magistros, vt Petrũ & alios. Vel,in conspe.om.qui cep.eos, in cõspectu dæmonum, qui prius captiuos tenebant eos. ¶Saluos fac.Pars sexta.Continuatio,Quandoquidem ô domine tot beneficia fecisti patribus nostris,ergo fac eadẽ & nobis:& hoc est[saluos fac nos domine deus noster,& cõgrega nos] .i.fac nos cõuenire in nomine fidei:congrega dico[de nationibus].i.de diuersis gẽtibus: vel,auferẽdo de nationibus, scilicet de imitatione Gẽtiũ.¶Ad hoc cõgrega[vt cõfiteamur nomini sancto tuo,& gloriemur in laude tua]vt gloriosi appareamus de hoc quòd te laudamus: & tantũ valet hæc optatio, quantum enumeratio. ¶Et inde dicit:quia nos ita deus cõgregabis[benedictus]sit[dominus deus Israël].i. benedictione incipiẽte[ab]hoc[seculo,&]perdurãte[in]aliud[seculum,& populus omnis] scilicet gẽtilis, qui adhuc est carnalis[dicet,fiat fiat].i.benedictus sit deus.

I N

IN PSALMVM CVI.

Titulus. Alleluia.

COnfitemini.III.]. Si habeatur aliud alleluia præcedẽtis Psalmi est, secundum Hieronymum. In primo Confitemini ostendit beneficia facta electis Israël: in.II. misericordias quas fecit peccãtibus: in hoc autem ostendit beneficia, quæ fecit deus vniuersali Ecclesiæ, de Iudæis atque Gentibus, de quatuor partibus mundi congregatæ: & quia Psalmus iste laudabilia dei beneficia continet, ideò intitulatur alleluia. Materia sunt ipsa beneficia. Modus, In prima parte agit de ignorantia, ostendit quomodo deus errantes in infidelitate peccati, & ignorãtia, perducat in Ecclesiã suam: ex similitudine illius, qui errantes in solitudine ad ciuitatem reduxit. In secunda parte, quæ incipit, Confiteantur domino: ostẽdit quomodo deus introductos in Ecclesia satiet diuino verbo, & vincula peccatorum ipsorum disrumpat: sicut si aliquis homines introductos in ciuitatem bene pasceret & reficeret. In tertia parte, quę incipit à secundo Confiteantur: ostendit quomodo satiati per verbum diuinum fastidiãt aliqui, quod quidem mortale est eis: sicut eis qui non possunt cibum sumere, nisi deus reficeret eos, vt iam diuinum verbum eos resumere delectet. In quarta parte, quæ incipit à tertio Confiteantur: ostendit quomodo deus rectores Ecclesiæ periclitantes multis tempestatibus & procellis huius seculi, sicut rectores nauiũ fluctibus maris, procellam amoueat, auram immittat, & tandem in portum voluntatis deducat. In quinta parte, quæ incipit ab vltimo Confiteantur: ostendit iusto dei iudicio Iudæos esse excæcatos, & plenitudinem Gentium subintrasse, & eos maximos fructus domino reddidisse. Intentio est, vt cantemus alleluia, id est, vt deum laudemus. ¶ Vox prophetæ sic admonentis, Attendite beneficia, quæ facit dominus Ecclesiæ, & vtroque genere confessionis [confitemini domino] accusantes vos de peccatis vestris, & laudantes deum pro multitudine beneficiorum suorum: & debetis confiteri [quoniam] ipse est [bonus] id est, misericors, & condonat peccata confitentibus: & hoc facite in præsenti, dum tempus est miserendi [quoniam misericordia eius] est [in seculum] id est, in hac vita est locus misericordiæ, post hanc restat iudicium. ¶ Ego moneo vos confiteri, & hoc idem quod dico ego [dicant] omnes alii [qui redempti sunt à domino] scilicet, exhortentur alios confiteri, & deum laudare: & bene debetis hoc dicere, quia hi sunt [quos redemit] dominus pretioso sanguine filii sui [de manu inimici] id est, de potestate diaboli: nec pauci redempti: sed [eos congregauit] dominus in vnione fidei [de regionibus] diuersis. ¶ Bene dico, dę regionibus, quia congregati sunt [à solis ortu] id est, ab orientali regione [& occasu, ab aquilone] id est, à septentrione [& mari] id est, à meridiana plaga. Per mare quod est in circuitu vniuersæ terræ, quamlibet mundi partem possumus designare. ¶ Ostendit vnde eos redemit, quasi diceret, Bene dico quod eos redemit, quia ipsi [errauerunt] dæmonibus, & non deo obedientes [in solitudine] id est, soli à deo, scilicet, manentes in infidelitate [&] etiã [in inaquoso] id est, in siccitate & ariditate diuinæ doctrinæ, scilicet,

nō habebāt qui eos perfunderet, & irrigaret,& fructificaret rore cœlestis doctrinæ:& quia erant in solitudine,& sine doctrina,ideò[non inuenerūt viam ciuitatis]per quam possent accedere ad ciuitatē: non dico qualemcunque ciuitatem,sed[habitaculi]id est,in qua habitandū est fidelibus,id est,Ecclesiæ.

Gen.21. ¶Dico non inuenerunt illam viam, licet essent[esurientes & sitientes]viam qua possent venire ad veram beatitudinem : sicut mundani philosophi, qui diuersis rationibus solicite inquirebant, quid esset summum bonum, & qua via possent venire ad veram beatitudinem. Vel, esurientes & sitientes naturaliter verum bonum. Omnes enim naturaliter tendunt ad verum bonū,sed non vera via : quia quidam per potentiam, quidam per dignitatem, quidam per diuitias,aliis quoque diuersis modis: & licet esurirent,& solicite inquirerent,tamen [anima] id est, sapientia[eorum in ipsis defecit] quia sibi, & non deo,sapientiā attribuebāt, & ideò eorum sapiētia nullum profectum habuit, sed prorsus inutilis inuenta,defecit: qui vero per potētias, & alia huiusmodi inquirunt,deficiunt,quia recta via non incedunt. ¶Et]quia sic defecerunt, hac necessitate coacti[clamauerunt ad dominum]diuinæ quidē gratiæ aspiratione admoniti[&]ipse[eripuit eos] quasi quadam violentia [de necessitatibus eorum]id est,de ignorantia & errore solitudinis,& ducēs in Ecclesiam, sapientiam veram ministrauit eis:eripuit dico[cùm tribularentur]id est,cùm maxime angustiarentur ignorantia, & aliis necessitatibus peccati. ¶Eripuit dico[&]deinde[deduxit eos in viam rectam] id est, cognitionem Christi, & catholicæ fidei inspirauit eis:ad hoc[vt irent]per bonam operationem[in ciuitatem]id est,Ecclesiam sanctā[habitationis]in qua habitandū est. ¶Cōfiteantur. Pars secunda. Propter hæc prædicta beneficia dei dico confitemini: & itē propter hæc quę sequuntur[confiteantur domino misericordiæ eius,& mirabilia eius]id est,fideles laudēt deū,habētes causas laudādi misericordias domini,mirabiliter impēsas [filiis hominū]Cōfiteātur domino misericordia eius,id est,homines laudent deum pro misericordiis quas fecit eis,& pro mirabilibus,& hæc mirabilia facta filiis hominum.¶Ideò debēt cōfiteri & laudare[quia satiauit]dominus verbo doctrinæ spiritualis,per quam in Ecclesia sua eos composuit[animam inanem] id est, vacuā ab omni vera cognitione, veluti fatuos,& non fatuos,& simplices,sed[& animam esurientem]sicut philosophos [satiauit bonis] id est, repleuit spirituali sapientia. ¶Satiauit dico ipsos[sedentes]id est,cōmorātes[in tenebris]id est,in ignorantia, à qua nullo modo per se possent exire[&]sedentes [in vmbra mortis] id est,in turpi vita, quæ esset excæcatio eis, & vmbra ducens ad mortem : ipsos dico [vinctos in mendicitate] id est, indigentia totius boni [& ferro] id est, duritia peccatorum. ¶Ideò erant in mendicitate[quia exacerbauerunt]id est, acerba iudi-

2.Paral.33. cauerunt, fugiendo[eloquia dei]id est, præcepta dei: quia si aliquis monebat eos de charitate vel aliquo tali, reputabant fugiendam, & in nullo moneri voluerunt:lex tamen naturalis iudicabat eis hoc non esse faciendum[& consilium altissimi] scilicet cœlestia appetere, hæc terrena non curare, Christo nostro redemptori adhærere [irritauerunt] id est, quantum ad se vanum fecerunt,

fecerunt, cùm in nullis Christo assentire voluerũt, nec ipsum esse redemptorem crediderunt. Vel spernentes consilium altissimi, vt prædictum est, iritauerunt, id est, ad iracundiam deum prouocauerunt. ¶ Et] quia sic iritauerũt, ideò [cor eorum] id est, anima eorum [est humiliatum in laboribus] id est, in conatibus suis: quia quantumcunq; conarētur, & laborarent per se, ad inquisitionem beatitudinis venire, tamen cor est humiliatum, quia defecerũt. Vel, cor est humiliatum & afflictũ in laboribus, id est, multis miseriis, quas deus immittit ad correctionē electorum [& infirmati sunt [à præsumptione, id est, cognouerũt se nihil posse per se [nec fuit] inter eos [qui adiuuaret] id est, qui posset eos liberare de tenebris, & ferro quibus ipsi tenebantur: quia nec ipsi seipsos poterant expedire, nec dii eorum. ¶ Et] hac necessitate coacti [clamauerunt] inspirati quidem à domino [ad dominum cùm tribularentur, & de necessitatibus eorum liberauit eos] mēdicitate, tenebris, & aliis malis, in hac parte positis, quę per hoc nominat necessitates, quia per se nullo modo poterant inde egredi: ostēdit quomodo liberauit. q.d. dico liberauit [&] hoc modo [eduxit eos de tenebris] infidelitatis, quia fecit fideles [& vmbra mortis] quia iam nō inquinauerunt vitam suam in turpibus factis [& vincula eorũ] id est, duritiam peccati, qua prius tenebantur ligati [disrupit] quia cordibus compunctionem immisit, & ad pœnitentiam eos adduxit. ¶ Confiteantur. Pars tertia. q.d. Sicut propter beneficia dei prædicta dignum est vt cōfiteantur domino, ita pro eis quæ sequũtur [cōfiteātur domino misericordiæ eius, & mirabilia eius filiis hominum]. ¶ Et debent confiteri, quia cùm anima eorum abominata sit omnem escam, dominus aufert nō tantum illam satietatem, sed etiam omnia mala quæ inde eueniunt: & ea quę de ipso fastidio proueniunt, prius ponit dicens [quia contriuit] id est, annihilauit [portas æreas] id est, iram, & concupiscentiam destruxit in eis, quæ sunt portæ ducentes ad interitum æternum: æreas vocat, quia cùm sint naturaliter in homine, vix aliquis potest dominari [& vectes ferreos] id est, suggestiones diaboli, quibus firmatur, & corroboratur in malum: & ira, & concupiscentia quæ nobis fuerunt ad bonos vsus data, scilicet, vt irascamur malis, bona cupiamus: quos vectes [confregit] dominus, quia fideles suos fortes fecit, vt possent superare 4.Reg.20.
quamlibet tentationem diaboli. ¶ Portis confractis, & vectibus destructis [suscepit eos] dominus ad iustitiam [de via iniquitatis] id est, de turpi vita, quam in peccatis ducebant: via dico [eorum] id est, quam ipsi non à deo, sed à se habebant: bene dico iniquitatis eorum, habebant [iniustitias, & propter] illas [sunt humilitati] id est, afflicti à deo, vt per hoc recognoscerent peccata. Vel ideò suscepit eos, quia ipsi sunt humiliati, id est, humiles facti, & affligentes se in cōspectu domini propter iniustitias, id est, quia cognoscũt se deũ in multis peccatis offendisse. ¶ Ideò habuerunt prædictas portas, & via ipsorum fuit iniquitas, quia [anima eorum abominata est omnem escam] id est, omnem refectionem spiritualis doctrinæ [&] propterea [appropinquauerunt vsque ad portas mortis] id est, ferè venerunt in desperationem, quæ recta via ducit homines ad æternam mortem. ¶ Hac necessitate coacti [clamauerunt

 ad dominum]

ad dominum]nec tamen clamare potuissent,nisi præuenti diuina misericordia[cùm tribularentur, & de necessitatibus eorum liberauit eos]. Hic quoq; accepit necessitatem,peccata in hac parte posita, veluti quod dixit superius, portas, vectes, & similia. ¶Hoc modo liberauit [misit verbum suum] id est, filium suum fecit incarnari[&]per hoc[sanauit eos]id est, remouit ab eis fastidium diuini verbi. Vel, verbum, id est, præceptum diuinum, & imperium suum, & sanauit eos: sicut in Euangelio dicitur, Dic tantum verbo, & sanabitur puer meus: & ita liberatis,& à fastidio sanatis[& eripuit eos de interitionibus eorum] id est, de æterna damnatione, quæ proueniret ex illo fastidio, sicut mors corporalis procedit ex fastidio cibi corporalis. ¶Confiteantur domino. Pars quarta. Continuatio, Sicut monui propter cætera beneficia prædicta vt confiteantur, ita & propter ea, quæ modo dicentur, dignum est vt [confiteantur domino misericordiæ eius, & mirabilia eius filiis hominum] sicut suprà expositum est. ¶Dico confiteantur [& sacrificent] deo:non dico hircum,vel aliquid tale,sed laudem: & hoc est[sacrificium laudis] id est, dictis & factis ostendant deum laudabilem, secundum hoc, Luceant opera vestra bona coram hominibus, vt videntes opera vestra, & glorificent patrem vestrum [& annuncient opera eius] dei, veluti quòd peccata dimittit, & alia cuncta bona facit:& hoc faciãt[in exultatione]exultandum quidem est illis,qui hæc opera dei attendunt. ¶ Dico annuncient,neque hoc omnibus præcipio,sed rectoribus Ecclesiæ, de quibus dicit[qui descendunt] de sublimitate suæ contemplationis[mare]id est,istud seculum,quod multis fluctibus agitatur,ad quod descendunt[in nauibus]regendis,id est,in Ecclesiis, qui circundantur & contunduntur fluctibus & seditionibus huius seculi, veluti naues fluctibus maris:ipsi dico qui descendunt [facientes operationem]scilicet prædicationis,& confessionis, & alia dei beneficia dispensantes [in aquis multis]id est,in multis populis. ¶Ipsi]rectores Ecclesiæ,qui ita descendunt [viderunt opera domini, & mirabilia eius] id est, mirabiles operationes eius cognouerunt[in profundo]cordis: vel, factas in profundo,id est, inscrutabili consilio dei. ¶Bene dico opera, quia hæc opera dei inter cætera cognouerunt quòd ipse[dixit]id est,voluit[& spiritus procellæ]id est,diabolus, qui omnem mouet procellam,id est,tempestatem tentationum huius vitæ[stetit]id est,horruit cõtra rectores Ecclesiæ, & in ipsis procellã suam commouit[&]per hoc[fluctus eius]procellæ, id est, aduersitates,vel tempestates, & prosperitates, quæ maxime concutiunt corda hominum[sunt exaltati]id est,multiplicati in eis:tẽtat enim diabolus ipsos rectores Ecclesiæ, & per suas proprias prosperitates,& proprias similiter aduersitates.¶Fluctus sunt exaltati,& per hoc illi rectores,quos illi impellunt fluctus[ascendũt vsque ad cœlos] scilicet per multas prosperitates ducuntur in nimiã altitudinis elationẽ [& descendũt vsque ad abyssos]quia depressi in multitudine aduersitatũ ducuntur vsque in desperationẽ:& per hoc[anima eorum tabescebat]id est,deficiebat[in malis] id est, propter mala quæ in ipsis mouebant tentationes deficiebat,quia nihil boni facere valebant. ¶Etiam turbati sunt]id est,ignorant quid

Luc.7.

Matth.5.

Ionæ.1.

quid faciendum sit eis,sicut rectores nauium turbantur in mari,ingruente vehementi tempestate[& moti sunt]ad iram aduersus subditos[sicut ebrius, & sic omnis sapientia eorum deuorata est] quia in nullis bene vtuntur ratione, neque quum vtuntur prosperis,neque cùm franguntur aduersis. ¶Quia necessitatibus coacti sunt[&] ideo [clamauerũt ad dominũ cùm tribularentur, & de necessitatibus eorũ eduxit eos].Ostẽdit quomodo eduxit eos dicens[& statuit procellam eius]maris, id est, tentationes & tumultus huius seculi [in auram]suauem, quæ bene recrearet eos, id est, gratiam spiritualem, scilicet vbi prius regnabat procella & persuasio diaboli, modo posuit deus spiritum sanctum,qui intus refoueret eos [&] per illam auram [siluerunt fluctus eius] maris,vel spiritus maligni,qui prius impetum immittebant:quia inhabitante eos spiritu sancto,iam nullus fluctus,nullus impetus diaboli potuit dominari eis. ¶Et lætati sunt quia siluerunt, &]sic[deduxit eos in portum voluntatis eorum] id est,in quantam voluerunt securitatem. ¶Confiteantur.Pars quinta. Et sicut in aliis proposuit admonitionem laudis prosequentibus beneficiis, ita hic cùm dicit, [Confiteantur domino misericordiæ eius, & mirabilia eius filiis hominum]vt suprà. ¶Et exaltent eum in Ecclesia plebis] & tota congregatio populi laudent eum communiter, & etiam illi prælati : & hoc est[& in cathedra seniorum laudent eum]id est,illi qui habent magisterium super alios. ¶Exaltent,laudent ideo, quia ipse [posuit flumina in desertum]id est, doctrinas Euangelii posuit in Gentes, quibus corda eorum 3.Reg.17.
irrigarentur[et exitus aquarum]id est,ipsam doctrinam manifeste exeuntem de Iudæa per prædicationem Apostolorum,posuit[in sitim]id est,in Gentes, qui interna aspiratione cœlestem doctrinam sitiebant. ¶Terram verò fructiferam]id est,Iudæam, quæ prius erat fructifera, posuit[in salsuginem] id est, in sterilitatem.Per salsuginem sterilitas intelligitur, quia si salsugo terræ misceatur,eam penitus sterilem facit:& hoc fecit[à malitia]id est,propter malitiam[inhabitantium in ea]hoc est,iusto iudicio suo excæcauit Iudæos & gentes introduxit. ¶Posuit dico.Continuatio. Iudæam posuit in salsuginem [desertum]autem,id est, gentiles,qui prius erant deserti à cognitione dei[posuit in stagna aquarum] id est, in Ecclesiam, quæ est locus in quo loco stant aquæ,id est,baptisma. Vel,in stagna aquarum posuit,id est, in ea stare fecit & perseuerare aquas,id est,spirituales doctrinas[&]eandem[terram] quæ prius erat[sine aqua] id est, gentiles, posuit [in exitus aquarum] vt etiam de ipsis ad alios doctrina proflueret. ¶Et illic]id est,in aquis illius [collocauit] deus [esurientes]id est, desiderantes refici spiritualibus doctrinis[&] ipsi collocati[constituerunt ciuitatem]id est,Ecclesiam [habitationis]id est, in qua sola habitandum est. ¶Et] ipsi ibidem positi [seminauerunt agros] id est, conuerterunt quosdam sine multo labore seminando verbum dei[& plantauerunt vineas]id est, quosdam cum magno labore ædificauerunt:& ipsi seminati[&]plantati[fecerũt fructum natiuitatis] id est,doctrinam magistrorum sunt in operibus imitati. Ille facit fructum natiuitatis, cui si prædicatur castitas,castè viuit:ille non facit fructum natiuitatis, in quo si plãtatur castitas

verbo

verbo prædicatoris, ipse tamen fornicationem reddit: sicut ager qui recepto frumento, zizania reddit, & ita nõ facit fructum natiuitatis. ¶ Et benedixit] deus [eis] id est, multiplicauit virtutibus [& multiplicati sunt] numero [nimis] multum: vel nimis, id est, supra numerum electorum: sicut, Tantum multiplicati sunt pisces, quòd scissum est rete, & illi qui superflui erant exierunt: secundum quos figurati hæretici, qui ab Ecclesia recedunt [& iumenta eorum] id est, simplices de Ecclesia [non minorauit] id est, nõ fecit minoris pretii, q̃ essent illi sapientes, sed potius in eis virtutes multiplicauit. ¶ Ipse benedixit eis [&] tamen [pauci facti sunt] ad comparationem malorum [& vexati sunt à tribulatione malorum, &] etiam vexati sunt à [dolore] quem habebant propter peccata aliorũ. ¶ Propter hoc [contentio est effusa super principes] id est, super hæresiarchas, qui contendunt contra Ecclesiam dei: vel, super principes. i. super potẽtes huius seculi [& eos] principes [fecit] deus [errare in inuio & non in via] id est, extra fidẽ: & non ita vt reuocentur, sed ita quòd vltra non erunt in via, id est, in catholica fide, quæ est via vitæ. ¶ Istos excæcauit [&] econtra [adiuuit pauperem] verum [de inopia] id est, suppleuit eius inopiam de cognitione sui, conferens ei sapientiam, vt posset resistere hęreticis [&] per ipsum pauperem [posuit familias] id est, plures congregationes in Ecclesiis, faciendo eas [sicut oues] id est, innocentes. ¶ Et hoc quod deus ita adiuuat pauperem, excæcat principem [videbunt recti & lætabũtur, & omnis iniquitas oppilabit os suũ] id est, obstruet: quia iam nihil poterit oblatrare, cùm suos complices in inuio videat permanere. ¶ Quandoquidem tanta bona facit, ergo [quis] est [sapiens?] Siquis dicat, ego sum sapiens: tunc scio quia [& custodiet hæc] quæ prædicta sunt, commendando memoriæ, quòd deus pauperes adiuuat, diuites excęcat [&] tũc [intelliget misericordias domini]. s. quòd deus facit nõ per merita hominũ, sed per misericordias suas. Alleluia.

Luc. 5. Ioan. 21.

IN PSALMVM CVII.

Titulus. Canticum Psalmi ipsi Dauid.

PAratum cor meum deus]. Psalmus iste cõuenit Dauid, id est, Christo, qui hic loquitur, qui dicitur canticum, quia proponit magnam exultationem, scilicet, Christi glorificationem, quam propheta hic exultanter annunciat. Psalmus dicitur, quia ipsius Christi bonam operationem proponit, scilicet, humiliationem, qua genus humanum, id est, dilectos suos, liberauit: ex qua humiliatione, id est, operatione, processit illud canticum: quia ex militia Christi digne & tam diligenter peracta, processit glorificatio ipsius. Attendẽdum, quòd in hoc Psalmo nouis verbis non vtitur propheta, sed primam partẽ quæ est, vt liberentur tui: mutuat de Psalmo illo, Miserere mei deus miserere mei, quoniam in te confidit anima mea. Illud verò quod sequitur postea, mutuat de Psalmo illo, Deus repulisti nos. Ideo autem voluit ex diuersis Psalmis istum Psalmum componere, quia vidit partes illas Psalmorum in Christo conuenire: & quę per se ad laudem dei grata erant, coniuncta gratiora fuere. Ideo etiam in Ecclesia ex diuersis Psalmis vel laudibus antiphona vel cantus aliquis coniungitur. Materia huius

Psal. 56. Psal. 59.

Psalmi

Psalmi est glorificatio Christi,& passio. Modus, In prima parte ostendit glorificationẽ, & inserit aliquid de humiliatione. In secunda parte, quæ incipit: vt liberẽtur dilecti tui: humiliationem exequitur, & inducit ipsum deũ promittẽtem liberationem electorum, quæ cõpleta fuit per ipsum Christum. Intentio est inuitare nos, vt exemplo sui humiliter patiamur, & ipsa patientia virtutem & securitatem nostram deum faciamus. Vnde dicit in fine Psalmi, In deo faciemus virtutem,&c. Et iste Psalmus est vnus de illis, qui Christum deum & hominem demonstrant. Vbi enim eum ostendit exaltatũ super cœlos, ostendit eum vere deum esse: nam si tantum homo fuisset, nullatenus ita exaltatus fuisset. Vbi autem eum humiliatum ostendit, eum verum patet fuisse hominem. ¶ Volens ergo Christum dignum glorificatione ostendere, promittit se in omni humilitate deo obedientem dicens, O [deus cor meũ est paratum] cantare tibi: & vt ostendat se paratum esse vltra modum aliorum hominum, ingeminat dicens [paratum cor meum] id est, sic est paratum cor meum, vt nullo modo peccato impediatur: cor est paratum, & ad quod est, complebo, quia [cantabo] deuotione spirituali & contemplatione laudabo te [& psallam] tibi, id est, bene operabor ad honorem tuum [in gloria mea] id est, in psalterio & cithara, id est, in humanitate, quæ humanitas est gloria mea, quia per obedientiam quam in ea deo exhibui, me dignũ gloria demõstraui. Vel, psallam, id est, bene operabor in gloria mea, id est, in consideratione futuræ gloriæ quam expecto. ¶ Dico psallam in gloria mea, & ô gloria mea, id est [psalterium & cithara, exurge] id est, cresce in bona operatione. Psalterium vocat Christus suam humanitatem, secundum hoc quòd de superioribus resonat, scilicet, quòd diuina præcepta spiritualiter implet, sicut fuit ante tempus passionis. Citharam vocat eandem humanitatem secũdum mortificationem carnis, sicut fuit in passione: ideo dico exurge ad bene operandum, quia per hãc bonam operationem certus sum de mea resurrectione: & hoc est [exurgam diluculo] id est, in mane resurgam. ¶ Et post resurrectionem [confitebor tibi domine in populis] .i. multos Iudæorũ de populis faciam tibi confiteri, & laudare te [& in nationibus] id est, in Gentibus, quæ tales remanent, quales sunt natæ [psallam tibi] id est, faciam te bene operari. ¶ Ideo confitebor tibi [quia misericordia tua] id est, filius tuus, per quem misericorditer reparas genus humanum [magna est super cœlos] id est, super cœlestes creaturas, scilicet, super ipsos angelos, qui per ipsum subsistũt [& veritas tua] id est, filius tuus, qui te veracẽ esse ostẽdit: quia per ipsum promissiones tuæ impletæ sunt in mundo, est magna [vsque ad nubes] cõstituendas, id est, sanctos prædicatores, qui cõpluunt Ecclesiã cælesti aqua. ¶ Et quãdoquidem misericordia tua magna est super cœlos, ergo [tu deus exaltare super cœlos] id est, duc hominem tibi vnitum super omnẽ angelicam creaturam, sicut in ascẽsione completum est [&] per hoc [gloria tua] id est, fama tua, erit [super omnem terram] quia tu gloriosus apparebis per totum mundum. ¶ Pars secunda. Et vt tibi sit gloria, libera de potestate inimici dilectos tuos: nisi enim ipsi auferantur à iugo diaboli, deus in omnibus creaturis suis nullã

gloriam

gloriam habebit:& [vt liberentur dilecti tui, saluum fac] me resuscitando: per cuius resurrectionem futura est dilectorum liberatio. Dilectos vocat à deo prælectos, nec aliorum petit liberationem. Ipse enim sciebat, qui essent dilecti, & pro ipsis orabat: Ecclesia verò, quia nō cognoscit determinate, q sunt saluandi, pro omnibus orat indiscrete: saluum fac dico [dextera tua] id est, potentia tua [& exaudi me] precātem de dilectorum liberatione, scilicet, & per meam resurrectionem & per meam orationem libera dilectos. ¶ Peto vt saluum me facias, vt sic liberētur dilecti: & de mea liberatione bene certus sum, & de ipsorum salute, quia [deus locutus est in] me speciali [sancto suo] scilicet locutus est [exultabo & diuidam Sichimam] id est, humeros, scilicet, gratiam meam diuersis conferam, per quam faciam humerosos & fortes ad labores sustinendos [& conuallem tabernaculorum] id est, humiles in tabernaculis meis militantes [dimetiar] id est, in partem mihi assumam. ¶ Etiam [Galaath] id est, aceruus testimonii, sicuti sancti martyres, qui dant seipsos morti pro testimonio veritatis [est meus] id est, in numero saluandorum repositus [& meus est Manasses] id est, illi qui obliti sunt veteris vitæ: sicut Psalmista alibi dicit, Obliuiscere populum tuum, & domum patris tui [& Effraim] id est, fructificantes in bonis operibus, est [susceptio capitis mei] id est, diuinitatis meæ, quia in illis qui sunt ita fructificantes quiescit & delectatur ipsa diuinitas. Vel, Effraim, id est, spinea corona, quæ est fructificatio, quia acquirit deo coronam de circuitu totius mundi: non est dedecus & depressio mea, sicut quidam dicunt, sed susceptio capitis mei, id est, facit meum caput, id est, meam altitudinem suscipi per totum mundum, & iucundum haberi. ¶ Iuda est rex meus] id est, Christus, quem ego constitui super omnes fideles, est de tribu Iuda [Moab] id est, abutens lege, id est, Gentiles, qui sine lege erāt, sunt [lebes spei meæ] id est, seipsos bene decoquentes, & faciētes dulces cibos, de quibus ego mihi refectionē capiam. Vel, Moab, id est, diabolus, qui est abutens lege, & sine patre deo, est lebes, id est, coctio & vstio spei meæ: quia per illas exustiones purgantur illi, quos ego spero me habiturum. ¶ Adhuc de verbis dei. Et quia meus est Galaath, & alios tales habeo, ergo [extendam calceamentum meum] id est, sanctum Euangelium, quo calceantur pedes, id est, affectiones euangelizantium, ne pungantur spinis concupiscentiæ, néue aliquo luto inquinentur: extendam dico [in Idumæam] id est, terrenis, velut in Gentibus faciam annunciari Euangelium: & per annunciationem Euāgelii [alienigenæ] scilicet, Allophili, id est, potione & gloria huius vitæ cadentes [sunt mihi facti amici] id est, obedientes. ¶ Ostensis promissionibus dei, resumit verba Christus, quasi ita dicat, Quandoquidem deus dicit: extendam calceamentum meum in Idumæam, sed [quis deducet me in ciuitatem munitam] id est, vt ego faciam de Idumæis ciuitatem, contra diabolicas tentationes munitam: & [quis me deducet vsque in Idumæam] id est, inter terrenos, id est, vt ab eis nomen meum cognoscatur, & in ipsis ciuitatem constituere valeam. Vel, quis deducet me in ciuitatem munitā, id est, inter terrenos, qui sunt modo ciuitas contra me munita, vt annunciatione mei munitiones peruersæ illius

Psal. 44.

lius ciuitatis destruantur:& quis deducet me vsq; in Idumæam,id est,vt Idumæos mihi acquiram? Vel aliter, Quis deducet me in ciuitatem munitam, id est,in infernum, qui est munita ciuitas,ad retinendos homines in captiuitate,vt spoliem eũ de animabus fidelium:& quis postea deducet me vsque in Idumæam, vt ipsos terrenos post triumphum meæ victoriæ acquiram? Nullus vtique,nisi tu deus:& hoc est quod subdit. ¶Nónne tu deus]vtique tu, qui contrarium tamẽ videris facere[qui repulisti nos]id est, videris repulisse me & meos,dum permittis vilissime tribulari:& in hoc videris repulisse,qui [nõ egredieris deus]vlterius[in virtutibus nostris]id est,non apparebis deinceps manifestus in nostris exercitibus,sicut fecisti antiq̃s patribus. Alia translatio habet,in exercitibus.¶Dico non egredieris,nec nos petimus,sed potius da tribulationem:& [de] ipsa[tribulatione da nobis auxiliũ]id est,vt ipsę tribulationes quas patimur, nobis ad futuram gloriam auxilientur:ideo peto auxilium de tribulatione non humanum auxilium [quia salus hominis] id est,subsidium,quod potest homo præstare,est[vana]id est,transitoria. ¶In deo.Et quia salus hominis est vana,ideo[faciemus virtutem in deo].i.ipsum deum reputabimus virtutem & constantiam nostram,nihil in nobis cõfidentes,sed omnia à misericordia dei sperãtes [& ipse ad nihilum deducet inimicos nostros]id est,faciet inimicos nostros nihil cõtra nos proficere, & nos eorum persecutiones nihili pendere.

IN PSALMVM CVIII.

Titulus. In finem Psalmus Dauid.

DEus laudem meam] . Psalmus iste conuenit Dauid, id est,Christo, habens materiam passionem suam,de qua loquitur,dirigens nos in finem,id est,in Christum.Modus,In prima parte ponit malitiam Iudæorum , ipsius Iudæ specialiter,& aliorũ,quã in ipsum Christum exhibuerunt.In secunda parte,quæ incipit, Constitue super eum: ponit maledictiones triginta,sicut & dominus Iesus triginta denariis venditus fuit.In tertia parte,quæ incipit,Et tu domine fac mecum: petit suam glorificationẽ, interserens aliquid de sua passione, & aliquid de persecutorum maledictione.Intentio est, vt cùm videamus illos, qui Christum persecuti sunt sic maledictos,à iustorum persecutione cessemus. ¶Et sic loquitur Christus ad patrem,O[deus]contra hoc quòd inimici mei loquuntur mihi impie,tu[ne tacueris laudem meã]sed fac me cognosci,& laudari per totum mundum:ideo facias hoc[quia os peccatoris]id est,Iudaici populi, qui populus peccator est in turpi vita[& os dolosi]populi,qui dolosè machinantur mortem meam,& dicit dolos:sicut, Magister quod est maximum in lege mandatum, & similia [est apertum super me]id est,ad meam depressionem . Cùm dicit, apertũ est, notat eos multa mala locutos cõtra eũ fuisse. ¶Et ipsi[locuti sunt aduersum me lingua dolosa]dicentes,Magister, scimus quia verax es [&]tãdem in pas- *Matth.22.*
sione[circundederunt me sermonibus odii]scilicet, quos proferebant contra *Marc.12.*
me,non propter meritum,sed propter odiũ,dicentes apud Pilatum, Crucifi- *Marc.15.*
ge,crucifige eum[& expugnauerunt me] secundum dicta eorum putauerunt *Lucæ.23.*
conuictum

Ioan.19. conuictum de reatu,eo quòd verum eis dixeram,dicendo me esse filium dei.
Matth.26. Vel expugnauerunt me quantum ad exteriorem hominem,dantes me morti:
Mar.14. & hęc omnia[gratis]id est,sine meo merito. Vel,expugnauerunt,id est,impu
Lucæ.22. gnauerunt,me spernendo,colaphizando. ¶ Vere gratis,quia pro beneficiis hæc omnia mihi faciebant:& hoc est[detrahebant mihi pro eo,vt me diligerent]id est,pro eo facto,pro quo me diligere deberent:& etiam [posuerũt aduersum me mala pro bonis]id est,in ipso facto, in quo quærebant mihi mortem, id est,cùm ego quærerem eorum salutem [& odium pro dilectione mea: ego autem orabam]pro eis. Vltimum genus malitiæ notat in eis:Malum nanque est,pro bonis bona nõ reddere:peius,pro malis mala reddere: pessimum, pro bonis mala reddere. E contrario ponit in Christo optimum genus bonitatis,qui pro se persequentium salute orabat. ¶Constitue.Pars secunda.Et quandoquidem populus iste ita obstinatus est in me pesequendo,nec me vult habere caput & regem suum,ergo[constitue]ô domine[super eum]populum [peccatorem]id est,diabolum, qui singularis peccator est , & est causa totius peccati .Super eum,vt dominetur ei[&]ipse[diabolus] scilicet [stet à dextris eius]id est,non occupet solam carnalitatem quæ per sinistram,sed etiã ipsam rationem quæ per dexterã designatur : ita vt neq; per rationem aliquid boni agat. Vel,stet à dextris eius,id est,quæcunque operabitur, suggerente diabolo,putet dextera & bona. Attende quòd hæc imprecatio non est ex voto maleuolentię,sed Christus consentiens diuinæ iustitiæ, ponit sub deprecatione, quæ valet quantum & enunciatio,quod videt illis futurum . ¶Cum iudicatur.Constitue peccatorem,& eo constituto[exeat]à consortio iustorum [condemnatus]vel Iudas,vel Iudaicus populus[cùm iudicatur]id est,iudicabitur in futuro iudicio,in quo iudicio certum est,quòd Iudas & eius consentanei à sanctorum consortio seiũgentur . Vel,cùm iudicatur occulto iudicio in hac vita:exeat à consortio sanctorum condemnatus,veluti Iudas,qui tradito domino,ab Apostolorũ societate seiunctus est[& oratio eius fiat in peccatum]. Iudæ oratio in peccatum fuit, quando in desperationem cecidit : veluti cùm
Matth.27. dominum audiret dãnatum esse dixit,Peccaui,tradens sanguinẽ iustum,ductusq; desperatione,laqueo se suspẽdit:potest quoq; communiter dici,& de Iuda & de malo populo illo Iudæorum. Fiat oratio eius in peccatum,id est, ad
Augustinus. æternum interitum:quia sicut dicit Augustinus,oratio quæ cum Christo fit, ad salutem est:quæ sine Christo est,ad damnationem .Similiter & nostra oratio fit in peccatis ,si habentes erga proximum odium vel iram,vel alias iniu-
Matth.6. stitias,dicamus,Dimitte nobis debita nostra,sicut & nos dimittimus debito-
Luc.11. ribus nostris . Debemus autem saltem nostro fratri odium vel iram , & talia quæ non sunt exigenda,condonare,vt oratio nostra deo acceptabilis sit,sicut
Matth.5. in Euangelio dicitur,Cùm offers munus tuum ante altare, si recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid iustæ querelæ aduersum te, dimitte munus tuũ,& vade prius reconciliari fratri tuo,&c. Licet autem nobis quædam iu-
1.Cor.6. stè repetere,quàmuis melius esset omnia cõdonare, Vnde Apostolus, Omnia
& 10. mihi licent,sed non omnia expediunt . ¶Fiant dies eius pauci]id est,paucis

diebus

diebus maneat inter apoſtolos[& epiſcopatum eius accipiat alter]id eſt,apoſtolatũ,ſcilicet Matthias:hoc ſpecialiter de Iuda dicitur,de quo & beatus Petrus in Actibus apoſtolorum hunc verſum expoſuit dicens, Suppleamus locum ipſius,ſicut præcepit ſpiritus ſanctus cùm dicit,Epiſcopatum eius accipiat alter. ¶Fiant filii eius]Iudæ,vel populi Iudaici[orphani]patre carnali, vel deo patre ſpirituali [& vxor eius] Iudæ, vel totius populi Iudæorum[vidua]vel maritis carnalibus,vel ipſo deo marito ſpirituali, & vero conſolatore. Licet in Euangelio non legatur, tamen credimus Iudam vxorem & filios habuiſſe. ¶Propter hæc mala[transferantur filii eius]ſcilicet,Iudæ,vel communiter totius populi, de regno ſuo[nutantes] inſtabiles & vagi, videlicet, tranſlati, nullius terræ dominiũ obtineant[& mendicẽt]id eſt, deſerti à deo, indigeant etiam exterioribus:transferantur dico,nec hoc fame, vel voluntarii,ſed vi expellãtur: hoc eſt quod dicit[eiiciantur de habitationibus ſuis]ſicut completũ eſt per Titum & Veſpaſianum. ¶Scrutetur etiam fœnerator] id eſt,diabolus,qui dicitur fœnerator,quia vitia commiſſa alicui multiplicata requirit, quia in ipſis etiam multiplicari facit, & pro ipſis pœnas ſoluit[omnem ſubſtantiam eius]Iudæ & aliorum Iudæorum. Subſtantiam eorum accipit rationem, per quam ipſi debent viuere, & in bonis operibus ſuſtentari: hanc ſcrutatur diabolus,quãdo à bono eos retrahit,& rationẽ eorum in prauos vſus conuertit. Vel ſubſtantiam eius diaboli,id eſt,malitiã,in qua,& per quam ipſe ſubſiſtit. Scrutetur,id eſt,diligenter inquirat,vt pro ſingulis malitiis quas exercuerunt, reddat eis diabolus multiplices pœnas [& alieni diripiant labores eius]ſicut Romani in poſſeſſionibus eorũ hæreditauerũt. Vel, alieni,id eſt,gentiles,diripiant labores eius, id eſt,legem domini,in qua prius Iudæi laborauerunt. ¶Et cum his modis conteratur populus ille[non ſit illi adiutor]id eſt, non ſit aliquis populus, qui inſurgat ad defenſionem eius: vel ipſe deus,qui aliorũ miſeriis moueri ſolet,& adiuuare, non ſit adiutor illi populo, nec etiam filiis eorũ: & hoc dicit[non ſit qui miſereatur pupillis eius]. ¶Non ſit qui miſereatur, ſed potius[fiant nati eius]populi[in interitum] id eſt, moriantur morte temporali [in generatione vna deleatur nomen eius]id eſt,non habeant regenerationem,quam habent Chriſtiani ex vnda baptiſmi, ſed vnam ſolam generationem,ſcilicet carnalem,quam quicunque ſolam habent, æternæ patriæ habitatores non erunt: eadem ſententia poteſt haberi, ſi de Iuda ſpecialiter dicatur: vel hæc alia, in generatione vna deleatur nomen eius,id eſt,non habeat multam ſucceſſionem filiorum,ſed ſine prole filii eius moriãtur. ¶Et præter hęc mala[iniquitas patrum eius]id eſt,originalia peccata[redeat in memoriam] id eſt, pœna eos affligat pro peccatis patrum ſuorum,non ſolum propriis commiſſis:redeat dico[in conſpectu domini] id eſt, in iudicio,in quo dominus ab omnibus cõſpicietur:propter hoc dicit,redeat in memoriam, quia videtur dominus oblitus omniũ peccatorũ eorũ, in hoc dum non punit eos[& peccatũ matris eius]id eſt, ſynagogæ,in qua ſunt carnaliter multi[non deleatur] ſed potius pro peccatis ſynagogæ filii deleãtur: & accipitur hic ſpeciale illud peccatum,de perſecutione iuſtorum. Vnde &

Act.1.

Matth.23. alibi dicitur, Veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram, à sanguine Abel iusti, vsq; ad sanguinẽ Zachariæ filii Barachiæ. ¶ Peccatũ matris nõ deleatur, sed potius [fiant cõtra dominũ semper] scilicet vt sicut in hac vita sunt cõtrarii domino p similitudinẽ vitæ, ita in alia vita erũt contrarii, quádo dominus in gloria quiescet cum suis: ipsi torquebũtur æternis suppliciis [& dispereat de terra] viuẽtiũ [memoria eorũ] scilicet ꝙ nullus iustorum aliqua pia affectione moueatur super eos: hæc oro eis [pro eo] facto [quod nõ est] populus ille [recordatus facere misericordiã] id est, aliquid pro quo deberet misericordiã inuenire. Recordatus ideò dicit, quia etsi prius nõ fecisset misericordiam, posset tamen postea resipuisse, & misericordiã fecisse. Vel ideò dicit recordatus, quia si alii fecissent mala Christo, ipsi deberẽt defendere, de quorum progenie ipse erat, & quos præsentia sua ipse visitauerat. ¶ Nõ est recordatus facere misericordiã, sed potius [persecutus est hominem inopẽ] .i. nulla tẽporali copia abũdantẽ [&] me [mẽdicũ] .i. aliũde necessaria petẽtẽ, sicut ipse aquã mẽdicauit à muliere Samaritana [&] me [cõpũctũ corde] id est, dolentẽ de peccatis eorũ: nec sunt persecuti ad hoc vt aliquid de tẽporalibus mihi auferrent, sed [mortificare] id est, ad hoc vt me mortificarẽt. Vel si cõpũctũ proprie accipiamus, scilicet dolentẽ de propriis peccatis: dicemus nõ de propria persona Christi, sed de suis. Sic persecuti sunt me inopẽ homines & meos, hoc est quod subdit: cõpunctos corde. ¶ Et dilexit maledictionẽ] veluti cum dixit, Sanguis eius super nos, & super filios nostros [& veniet ei] populo illa maledictio, quia etiam propter illud peccatũ sunt adhuc hodie excæcati filii eorum [& noluit benedictionẽ] quádo cæcus illuminatus dixit eis, Nunquid & vos discipuli eius vultis fieri? maledixerunt ei, & dixerũt, Tu discipulus eius sis, nos discipuli sumus Moysi [&] ipsa benedictio [elógabitur ab eo] populo, quia excæcatis Iudæis, transibit illuminatio ad Gentes. ¶ Et induit] populus ille [maledictionem] id est, peccatum meæ mortis [sicut vestimentum] quia putabant tamen apparere vicinis valde ornati & decori [&] ipsa maledictio [intrauit in interiora eius] iam valens ad mortem eorum [sicut aqua] penetrans ad interiora [& sicut oleum in ossibus eius] quia sicut oleum hilarem & lætam reddit faciem, ita ipsi læti de mea morte fuerunt. Tunc fuit peccatum illud quasi vestimentum accedens ad eos, quando persuadenti diabolo assenserunt. Tunc fuit quasi aqua penetrans ad interiora, quando laborauerunt, & corporaliter quæsierunt, vt me morti traderent. Postquam vero perfecerunt, iam gaudentes & exhilarati de morte mea, fuit eis quasi oleum. ¶ Dico quod populus ille induit maledictionem, & illa maledictio, scilicet peccatum illud fiat eis excæcatio: & hoc est [fiat ei sicut vestimentum, quo operitur] contegantur, & cõtineantur in tenebris illa maledictione [&] etiam fiat eis obduratio: & hoc est [sicut zona qua semper præcingitur] id est, sic sit circundatus illa maledictione, vt expedire se ab ea non valeat. Vel ita, sicut eis mors mea fuit, quasi zona, qua solent homines præcingi, vt ad opus sint expeditiores: ita mors mea sit eis sicut zona, propter hoc quod morti me tradiderũt, vt semper sint parati & prõpti ad omne

Marginal references: Matth.23. (line 1); Ioan.14. (beside "petẽtẽ, sicut ipse aquã"); Matth.27. (beside "ctionẽ] veluti cum dixit"); Ioan.9. (beside "dixit eis, Nunquid")

ad omne malum opus faciendum . ¶Ego hæc mala imprecor eis,& [hoc]est [opus eorum] id est, hoc exigunt opera eorum[qui mihi]existenti[apud dominum] consubstãtiali mihi filio dei[detrahunt]dicentes,Hic homo non est à deo,non est filius dei. Vel,qui detrahunt mihi,& hoc putant esse apud dominum,id est,placere domino[&]hoc exigit opus eorũ[qui loquuntur mala aduersus animam meam]& qui imponunt mihi crimina, dicẽtes me esse potatorem,maleuolũ,& similia. Vel loquuntur aduersus animam meam,id est, aduersus vitam meam, veluti cùm dicerent, Si hunc dimittis, non es amicus Ioan.19.
Cæsaris .Ideò dicit aduersus animã meã,& non aduersus corpus,quia quanq̃ dicebant eum pauperẽ filium pauperę,non erat hoc malum,quia veritas hoc exigebat. ¶Et tu domine. Pars tertia. Continuatio,Ipsi loquuntur hoc aduersus animam,sed contra eos tu domine me adiuua:& hoc est[& tu domine domine]. In repetitione, suam deuotionẽ ostendit[fac mecum]id est,operare pro me,scilicet,ad vtilitatem meam. Vel, fac mecum,id est, ego operor,& tu operare[propter nomen tuum]ampliandum:& etiam propterea[quia suauis est misericordia tua]quòd me fecisti propter misericordiam tuam incarnari, pati: hæc fuit mihi suauis res, id est, placuit mihi. ¶Hoc scilicet fac mecum [libera me]de conformitate malorum, & ne possint me retinere in morte, sicut ipsi volũt:& opus est[quia ego sum egenus & pauper].Pauper fuit quantum ad opes humanas,quibus caruit: egenus, quia aliunde petiit[& cor meũ turbatũ est] timore mortis:iuxta illud , Tristis est anima mea vsq; ad mortẽ: Matth.26.
& hoc[intra me]id est,non ex necessitate,sed ex mea volũtate. Vel,intra me, Mar.14.
quia & tristis est anima,non tamen manifesto eis . ¶Cor meum cõturbatum est ab eis,& ego[sum ablatus]id est,raptus à Iudæis,& datus in mortem[sicut vmbra cùm declinat] scilicet , ita leuiter , vt vmbra recedit veniente lumine nullam vim ostendẽs,ita raptus ab eis, nullam ostendi potentiam, sed humiliter sustinui: & primitus ante passionẽ[sum]ego[excussus sicut locusta]scilicet,fugi manus eorum,fugiendo de loco ad locum,nolens eis causam peccati ministrare, sicut locusta de loco ad locum saltando vadit. ¶Et [genua mea] id est,apostoli,qui me per mundum debebant portare,& ex quibus debebam fortis apparere [sunt infirmata] id est, debilitata [à ieiunio] cùm non essem cum eis, quia diuini verbi refectionem non habebant: quoniam non legitur, Christum in carnalibus genibus fuisse infirmatũ [& caro mea immutata est] de vita ad mortem[propter oleum]remotum scilicet,quia nõ habui gratiam spiritalem ad defensionem contra inimicos,quam prius habueram. Vel,propter oleum mutata est caro, id est, datus sum in mortem propter oleum mittendum,id est,propter spiritum sanctum mittẽdum. Vel,caro est mutata de mortali ad immortale propter oleũ , id est, propter diuinitatem sibi vnitam. ¶Et]propter hæc mala ego [sum factus opprobriũ illis]id est, inferebãt mihi opprobria[viderunt me,& mouerunt capita sua]id est,signũ meæ derisionis. ¶Ipsi hoc faciunt, sed tu[domine deus meus adiuua me] ne in passione deficiam[saluum me fac]resuscitãdo: & hoc[propter misericordiam tuam]quia hoc exigit misericordia tua,vt iusto ita subuenias. ¶Et sciant]tandẽ omnes

[quia manus tua eſt hæc]id eſt,operatio tua dedit me in mortẽ[& tu domine feciſti eam] operationem, ſcilicet ita eſt tua, quòd tu eam operatus es omnino in me. ¶Dico ſaluum me fac,& ſecurus ſum quòd facies, quia[illi maledicent,& tu benedices]id eſt,multiplicabis virtutes, dabis etiam reſurrectionem: & quia tu benedices, ideò[confundantur]id eſt, confuſionem habeant [qui inſurgunt in me, ſeruus autẽ tuus]ſcilicet ego[lætabitur]de reſurrectione facta per ipſum. ¶Et non tantum inſurgentes,ſed etiam detrahentes:& hoc eſt[induantur pudore]illi[qui detrahunt mihi]habentes erubeſcentiam de detractione ſua facta mihi[&]induantur tantum[confuſione ſua] vt[operiantur]ea[ſicut diploide]id eſt, ſicut diplois eſt duplex veſtimẽtum,ita confuſio eorũ ſit duplex, & interius,id eſt, in anima, & exterius in corpore:quia licet ſe excuſent in verbis exterius, conſcientia tamen mala confunduntur interius. ¶Ipſi quidem operiantur confuſione, ego autem [confitebor domino]id eſt, faciam meos confiteri domino[nimis] id eſt,multùm: & hoc eſt [in ore meo]id eſt, meorum: quia quod annunciabunt ore, perficient opere. Vel,in ore meo,id eſt,palàm: & hoc non coram paucis, ſed[in medio multorum laudabo eum]. ¶Eum quidem laudare debeo [qui aſtitit à dextris pauperis]mei, id eſt, qui me ſemper in bonis operibus conſeruauit: aſtitit dico[vt ſaluam faceret à perſequẽtibus animam meam]ne vel eis cederem, vel in morte me poſſent detinere.

IN PSALMVM CIX. Titulus. Pſalmus Dauid.

Dixit dominus].Pſalmus iſte conuenit Dauid prophetæ qui hic loquitur. Materiam habet Chriſtum ſecundum vtranque naturam. In prima parte agit de vtraq;. Vbi enim dicit, Dixit dominus domino meo:deum eum ſignificat, ſecundũ quam naturam Chriſtus omnium hominum fuit dominus. Vbi vero ipſum deum inducit Chriſto dicentem:ſede à dextris meis,&c. de ipſa humanitate agit.In ſecũda parte,quę eſt, Tecum principium in die virtutis: agit de ſola Chriſti deitate,& hoc per verba ipſius dei patris: quia ibi pater oſtendit eum & ſibi coæternum,& ex ſe genitũ.In tertia parte,quæ incipit,Iurauit dominus:reſumens verba propheta,loquitur de ipſa Chriſti humanitate,alta tamẽ ſemper dicẽdo. Vel ſi quid dicit de paſſione,ſicut ibi, De torrente in via bibet: cauſa exultationis facit. Intentio eſt,nos admonere, quaſi vtens demõſtratiuo genere, vt Chriſtum ſic emendatum,dignum iudicemus honore,& ei debitũ honorem exhibeamus. ¶Et vt oſtẽdat ſe de corde ſuo hoc nõ prophetaſſe, inducit ipſum deum patrem de filio cum filio loquẽtẽ ſic dicẽs[Dominus]pater[dixit]id eſt,ab æterno diſpoſuit[domino meo]Ieſu Chriſto filio ſuo. Vbi dicit,meo,notat eũ ſibi familiariorem eſſe,q̃ patrem per aſſumptam humanitatẽ,& tamen vocat dominum ſecundũ deitatem. Vnde ipſe Chriſtus dicit his, qui ſolũ hominem eum putãtes,dicebãt filiũ Dauid, Quomodo ergo dominũ eum vocat dicẽs, Dixit dominus domino meo, ſede à dextris meis:per hoc innuens ſe nõ ſolũ
Matth.22. hominẽ,ſed etiã deũ,ſecundũ quod & Dauid & omniũ aliorũ dominus erat. Cùm dicit patrẽ dominũ,& filiũ dominũ,notat in vtraq; æqualem potentiã,

Dixit

Dixit pater,& ecce quid dixit[ſede à dextris meis]id eſt,expleta militia tua, & peracta obedientia,quieſce in potioribus bonis meis. Licet autem non legamus,ꝙ pater ad filiũ dixit per hæc verba,tamen ſcimus ea ita fuiſſe diſpoſita,quia ſic videmus impleta. ¶Sede tamdiu à dextris meis[donec]ego[ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum]id eſt, donec inimici tui,ſcilicet perſecutores,qui modo videntur habere dominiũ,et putant ſe facere poſſe contra voluntatem tuam,plenarie ſubiiciantur tibi, quaſi ſcabellũ ſub pedibus, ſcilicet vſque ad diem iudicii, in qua ſubditi erunt tibi. Donec dicit, non ꝙ poſtea non ſedeat,ſed quia tunc omnibus apparebit glorioſus, de quo quidam modo dubitant. Vel per pedes humanitatẽ Chriſti intelligimus,per quam deitas ad nos venit, & nobis innotuit, cui humanitati omnes in iudicio erunt ſubditi,quia illam humanitatem hoc promeruiſſe intelligent,vt ei omnis honor & gloria conferri debeat,& omnis ei creatura ſubiici debeat & oporteat. ¶Verba prophetæ.Dominus pater dixit,Ponã inimicos tuos ſcabellum pedem tuorum:& vere inimici tui tibi ſubiiciẽtur,quia dominus pater dabit[virgam]id eſt,regiam poteſtatem,qua confringas inimicos, & conſerues tuos:cuiuſmodi poteſtatem ſignificat ſceptrum in regibus: virgam dico[virtutis tuæ] id eſt, in qua apparet virtus tua: quia quos defendes,nullus poterit impedire:& contrà,quibus nocebis,nemo poterit defendere.Et hanc virgam[emittet dominus ex Sion] vt ſua prædicatio de Siõ exeat, Vnde propheta,De Sion exibit lex. Tranſieris ad Gentes,vt ipſæ Gentes Chriſti regimini ſubiiciãtur:& quia emittet,ô Chriſte[dominare]. Alia trãſlatio habet, dominabis[in medio inimicorum tuorum]id eſt, in communi omniũ,vt qui prius inimici ſeſe tibi ex propria voluntate ſubiiciant:tu dico quaſi medius, ad quem homines ex omni gente conueniant. ¶Tecum principium. Quaſi diceret[tecum]eſt mihi[principiũ in ſplẽdoribus ſanctorum]id eſt,in ſpiritu ſancto,qui diuerſis ſplẽdoribus ſanctos decorat. In hoc eſt nobis principium [in die]id eſt,in claritate[virtutis tuæ]id eſt,deitatis. Ac ſi diceret, Identitas eſt mihi,& ſpiritui ſancto tecum. Nec moueat quenquam per ſplẽdores pluraliter accipi ſpiritũ, cùm Ioannes dicat, & ſpiritus miſſi in omnem terram. Vel aliter,Tecum principium.Pars ſecunda. Verba patris ad filium.Continuatio,Dico à dextris meis, & merito propter dignitatem diuinitatis ita ſublimandus eſt in aſſumpta humanitate,quia mihi eſt principium tecũ,id eſt, tu es principium & creator omnium rerum,& ſine initio, & ego ſimiliter:nõ dicit, tibi eſt principium mecum, ne videretur deſignare immortalitatem in filio.Cùm dicit,mihi eſt tecum,notat diuerſitatem perſonæ.Cùm dicit,principium ſumus,notat coæternitatem:& quòd ego ſum principium tecum,apparebit in die,id eſt,in æternitate beatitudinis: quæ dicitur dies,propter ſplẽdorem veræ cognitionis: die dico virtutis tuæ, id eſt,in qua apparebit virtus tua,qua tuos coronabis,malos damnabis,&c.In die virtutis tuæ dico,ſcilicet in ſplendoribus ſanctorũ, id eſt,ſancti qui in hac vita ſunt pãnoſi & hiſpidi, erunt immortales & impaſſibiles facti: & tunc erit verus ſplendor,quia tunc intelligent quomodo filius in patre, & pater in filio: vnde Apoſtolus, Vide-

Mich.4.

1.Cor.13. mus nunc per speculum,& in ænigmate,&c.Dico mihi est principiũ tecum, & ego[genui te ex vtero]id est,ex intima & secreta essentia mea ineffabili genitura, quam angeli quoque ignorare creduntur: & hoc non in tempore,sed [ante luciferum]id est,q̃ stella illa crearetur:& per hanc partem omnẽ creaturam intelligimus. Vel per luciferũ intelligimus diabolũ,qui cecidit,qui propter nimiam pulchritudinẽ superbiuit,scilicet ante genui te,q̃ aliquam angelicam creaturam. ¶Iurauit dominus. Pars tertia. Cõtinuatio. Propheta, Dominus dixit,sede à dextris meis,&c.& ipse idem[dominus]pater[iurauit] .i. firmiter disposuit[& nõ pœnitebit eum]id est,nõ mutabit sententiã,hãc scilicet[tu es sacerdos in ęternũ].Sacerdos dicitur,quia seipsum obtulit,& semper deum patrẽ interpellat pro nobis: & hoc[secundum ordinem Melchisedech]quia sicut Melchisedech obtulit Abrahę panem & vinum:sic Christus discipulis obtulit calicem & panem,id est,corpus suum in qualitate panis & vini:& idem sacrificium per omnem Ecclesiã instituit. Sicut autem Melchizedech sine principio fuit & sine fine : non ꝙ non habuerit, sed quia in scriptura non legitur habuisse : & sicut Melchizedech sine patre fuit & sine matre:non ꝙ nõ habuerit iterum,sed quia scriptura nõ dicit:sic Christus secundum humanitatem non habuit patrem,& secundum deitatẽ non habuit matrem, & in aliis quoque multis assimilatur Christo. Vnde Apostolus ad Hebræos scribẽs ait, Assimilatus autem filio dei. ¶Dominus. Conuertit propheta verba ad patrem, ostendens humanitatis Christi altitudinem : ac si ita diceret propheta, O domine pater[dominus]id est, Christus quiescẽs[à dextris tuis,cõfregit]id est,cõfringet[reges]id est, superbos & potentes huius vitæ[in die iræ suę]id est,in die iudicii,quãdo apparebit ira sua,id est,vindicta sua. Ideò per pręteritũ dicit cõfregit,quia raptus ad cõsiliũ dei,iam viderat illud iudiciũ,& tenebat mente quasi præteritum. ¶Dico quia cõfringet in iudicio, iterum autẽ[iudicabit]diuino iudicio occulto: quia quosdã illuminabit,quosdam excæcabit:& hoc non in paucis,sed[in nationibus]tam Iudæorum, quàm Gentiũ: ita quidẽ iudicabit,scilicet[ruinas]id est,illos, qui se cognoscunt ruisse per propria peccata, & per peccata patrũ suorum [implebit] bonis,quia & illa remouebit,& quod illis deerat,supplebit [capita autem]id est,altitudines,& superbias[multorum]in hac vita superbiẽtiũ[cõquassabit] id est,cõteret & annihilabit,& faciet eos decidere de iudicio in peius: & hoc [in terra]id est,in hac præsenti vita, vbi deus iusto iudicio excæcat malos. ¶Hoc merito suo dabitur Christo, & in hac vita iudicare, & tandem manifeste:quia ipse Christus[in via]id est,in tempore militiæ suæ,in quo omni studio intẽdit ad deum[bibet]id est,gustabit,non ex coactione, sed ex voluntate,& quasi delectatione[de torrente]id est,de feruẽtissima passione, & de miseriis huius vitæ, quæ quasi torrẽs cum quodã impetu veniũt,& cito trãseũt, scilicet,libenter sustinebit mortem,& alias miserias pro redemptione humani generis [& propterea exaltabit caput] id est, suam altitudinem leuabit & multiplicabit : quia propter hoc dabit illi deus nomen, quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur,&c.

Gen.14. Heb.7. Philip.2.

IN

IN PSALMVM CX.

Titulus. Alleluia.

Confitebor].In hoc Pſalmo loquitur propheta,non pro ſe ſolo, ſed in perſona fidelis populi. Materia eſt fidelis populus, ſpirituali eſca paſtus, & redemptus pretio ſanguinis Chriſti. In prima parte dicit ſe in perſona totius populi laudare deum,ad ſimilitudinem illorum qui cum Dauid ſunt,& ponit quaſdam materias & cauſas ſuę laudis. In ſecũda parte ponit ſimili modo præter prædicta materiam laudandi deũ. In tertia parte,quæ incipit,Redemptionem miſit populo ſuo: oſtendit quòd deus de manu inimici liberabit populum ſuum.Intentio eſt, inuitare nos ad cantandum alleluia,ſcilicet,vt propter huiuſmodi beneficia æternas deo laudes decantemus.¶ Attendens autem propheta,ſe inter cęteros fideles iam beneficiis dei paſtum,ac redemptum dicit, [Cõfitebor tibi domine in toto corde meo]id eſt,nulla pars vacabit terrenis,ſed totum cor occupatum erit laudibus dei,& in hoc ſimilis ero eis qui iam ſunt[in conſilio iuſtorũ]id eſt,ſanctis angelis,& aliis viris,qui iam ſciunt conſilium & voluntatem dei, & cum ipſo iudicant [&]iam ſunt in[congregatione] iuſtorum, Bene quidem propheta ſe ſimilem eis dicit,quid enim amplius poſſunt illi facere, quàm deum in toto corde laudare? ¶Ideo laudabo,quia[opera domini]quæcunque ſunt [magna] & mirifice facta: & illis quidem apparent magna, à quibus ſunt [exquiſita] eundo [in omnes voluntates eius] hoc eſt, illis magna apparent, qui attendunt quid velit deus in vnoquoque opere, quid dum aduerſa dat alicui, quid dũ proſpera. ¶Ideo dico magna opera domini,quia[opus eius] eſt[confeſſio]id eſt,bonum.Hieronymus ponit gloriam & honorem:bonum dico ita dignum,quòd ipſum iudicet,& cõfiteatur artificem ſuum, & laudabilem reddat[&]eſt[magnificentia]id eſt, magnificum opus [& iuſtitia eius] dei[manet in ſeculum ſeculi]quia & bonos hic iuſtificat, & in æternũ remunerat:& malos hic excæcat,& in æternum damnat. ¶Memoriam fecit. Pars ſecunda.Præter hæc prædicta habeo materiam laudandi deũ,quod ipſe[miſericors & miſerator dominus dedit eſcam]id eſt, refectionẽ corporis & ſanguinis ſui,non omnibus valentem ad vitam, ſed[timentibus ſe]quam dando [fecit memoriã mirabilium ſuorum]patribus antiquis exhibitorũ complẽdo ex ſignificatis,quod præſignauerat in figuris: quia cum nobis eſcam dominici corporis dedit,nos memores fecit mannę hanc eſcam præfigurãtis,& aliorum dei beneficiorum ſimiliter.¶Et hanc eſcam dando [memor erit] id eſt, memorẽ ſe oſtendet[teſtamenti ſui] id eſt, promiſſionis Abrahæ factæ:teſtamenti dico durãtis[in ſeculum].Per illam enim eſcam accipiunt filii Abrahæ ęternam benedictionem,in quo determinat,quòd illa eſca ſit cibus dominici corporis,quia alia eſca non daret vitam æternam Abrahæ promiſſam:& [virtutem]id eſt,efficaciam & cõpletionem[ſuorum operum]id eſt,mirabilium patribus in figura oſtenſorum [annunciabit]per prædicatores [populo ſuo]qui annunciabunt Chriſtum,& finem legis eſſe,& completionem omnium promiſſorum dei. ¶Ad hoc annunciabit[vt det illis]annunciatoribus [hæreditatem

Exod.16.
Gen.22.

[hæreditatem Gentium] id est, Gentes in hæreditatem, sicut Petrus & Paulus habuerunt hæreditatem & possessionem in Gentibus. Alia materia laudis:& etiam[opera manuũ eius]id est,diuinitatis,sunt [veritas & iudicium]. Veritas,quantum ad bonos,quibus complentur promissiones dei: & iudicium,quantum ad illos sunt opera illa, quos suo iusto iudicio damnat deus. ¶ Alia materia laudis:hoc etiã materia laudandi erit mihi,quia[omnia mandata eius]sunt [fidelia]id est,credibilia,quibus credẽdum est, quia complent quod promittunt[confirmata in seculũ seculi] quia non potest impediri aliquatenus quod promittunt quin fiat,& hic, & in futuro. Vel,confirmata in seculum seculi,id est,non perficientia in seculo hoc quod promittunt, sed in futuro:ipsa mandata dico [facta in veritate] in completione promissionum [& æquitate]quia nihil inuenitur in eis iniquum. ¶ Redemptionẽ. Pars tertia. Alia materia laudis.Continuatio, Propterea etiam cõfitebor ei,quia ipse [misit redemptionem populo suo]id est, populum suum de seruitute diaboli liberauit:&[mandauit]etiã, id est,fecit annunciari per prędicatores per mundum[testamentum]scilicet,sanctum Euangelium, duraturum [in æternum] quia æternos faciet iustos.¶ Alia laus. [Nomen]etiam [eius sanctum]id est, dulce & bonum gustantibus:non quia profertur, sed quia creditur,& credentes saluos facit et sanctos[& terribile]malis respectu futuri iudicii. Alia laus, Et[timor]illius[domini]quia cùm timemus futurum iudicem,& vindicaturum de malis,est[initium]veræ[sapientię]quia hoc mala vitamus,& bona facimus.¶ Et[intellectus]illius timoris,id est,si quis bene intelligit quid sibi sit faciendum,est[bonus]id est,vtilis: & hoc non intelligẽtibus tantum,scilicet, sine actu,sed[omnibus facientibus eum]intellectum,id est, ea complentibus, quæ exigit intellectus. Vel,facientibus eam,id est,sapiẽtiam:&[laudatio eius manet in seculum seculi]quia & hic & in futuro laudabitur.

IN PSALMVM CXI.

Titulus. Alleluia reuersionis Haggæi & Zacharię.

BEatus vir]. Longe post tempus prophetæ, captiuati sunt Iudæi in Babyloniam.Cumq; quidam rex motus pietate, attendens populũ dei esse liberasset eos, præcepit vt redirent in terram suam,& templum dei reædificarẽt:in qua reuersione sua Haggæus & Zacharias,qui eam reuersionem iam prophetauerant,cùm vidissent templum reædificari,gaudentes de hoc,& de sua reuersione laudes deo decantauerũt: & secundum hanc historiam videtur Ezdras propheta hunc Psalmum intitulasse: non tamen quòd de historia intelligeret, sed quòd ipse Ezdras cognouit prophetam intellexisse Dauid in hoc Psalmo, quemcunque beatum virum laudare deũ, de hoc quòd deus reduxit eum de Babylonia,id est,de cõfusione peccatorũ. Titulus ita legitur,Psalmus iste est alleluia,id est, laus dei, laus dico reuersionis, id est, habita in consideratione reuersionis nostræ de Babylonia peccatorum ad cœlestem Hierusalem:reuersionis dico Haggæi & Zachariæ,id est,omnium iustorum, qui per partem hic significantur. Secũdum interpretationem etiã nominũ horum,iusti bene possunt intelligi: Haggæus

nanque

nanque montanus interpretatur, per quẽ merito iusti intelliguntur, qui sunt montes, id est, alti in virtutibus. Zacharias verò solennis interpretatur, per quẽ bene fideles intelliguntur. Materia est, vbi beatus de Babylonia reuersus, deum laudans pro reuersione. Modus, In prima parte ostendit quid faciat vir beatus, & quid sibi fiat à domino. In secunda, quæ incipit, Exortum est in tenebris: ostendit per aduentum Christi, in quo homines illuminantur, accipere quæcunque habent dona gratiæ. In tertia, quæ est, Peccator videbit: ostendit malis contrarie euenire, quàm illis qui per aduentũ Christi fuerũt illuminati. Intentio est, persuadere deum nobis laudandum, qui ita reducit fideles suos de Babylonia peccatorum. ¶ Vox prophetæ, vel alicuius beati viri sic dicentis, [Vir] ille [beatus] est, qui non per deuia huius mundi quærit beatitudinẽ, sed hac breui & cõpendiosa via, scilicet [qui timet dominũ] vero timore. Et quare ideo qui timet est beatus? Quia ille timẽs [volet in mãdatis eius] id est, voluntatẽ habebit implendi præcepta eius: & hoc [nimis] .i. valde. Ideo non dicit faciet, sed volet: quia si bona sit voluntas, & detur facultas, vere perficiet. Si autem non sit facultas faciendi, sufficit bona voluntas. ¶ Ostenso quid faciat beatus, scilicet, qui timet, & volet in mandatis, ostendit quid fiat illi beato sic, Ideo beatus erit, quia [semẽ eius] id est, bona opera ipsius [erit potens] .i. faciet eum potentem [in terra] viuentium. Hic quidem bona operatio quasi impotens est, quia in timore semper sumus, ne eam diabolus impediat timentes: ibi autem nos nulla tentatio, nullus timor poterit impedire. Ideo semẽ opera dicimus, quia sicut ex semine fructum multiplicem expectamus, sic ad hoc bona opera seminamus, vt ex eis fructũ multiplicẽ in cœlesti colligamus. Ideo etiam dicitur beatus, quia [generatio rectorum] id est, sequaces & imitatores iustorum [benedicetur] .i. in virtutibus multiplicabitur. ¶ Ideo etiam beatus erit, quia [in domo eius] id est, in corde ipsius, in qua domo ipse quiescit à seculari tumultu, est [gloria] de puritate suæ cõscientiæ. Vnde Apostolus, Gloria nostra est testimonium conscientiæ nostræ [& diuitiæ] scilicet, 2. Cor. 1.
sapientiæ & charitatis. Vel, diuitiæ, id est, obseruatio multorum mandatorum dei [& iustitia eius] id est, merces & retributio, quam accipiet pro iustitia [manet in seculum seculi] quia æterna erit. ¶ Exortum est. Pars secunda. Continuatio, Quasi diceret, Vnde hoc proueniet alicui beato viro, quod hoc possit facere? Quia verum [lumen] id est, Christus [est exortum] corporaliter [in tenebris] id est, in hoc mundo, qui ante aduentum Christi tenebræ erat, quia in eo tenebrę & ignorantia veri boni regnabant. Vnde Esaias, Populus qui ambulat in tenebris, vidit lucẽ magnam. Et in Euangelio, Et Esa. 9.
lux in tenebris lucet. Lumen dico non valens omnibus, sed [rectis] id est, illis Ioan. 1.
qui cor suum ad imitationem Christi volunt dirigere: & quod est illud nomen? scilicet, ille qui [misericors] est in natura [& miserator] in exhibitione, sicut fuit quando seipsum exinaniuit formam serui accipiens [&] etiam Philip. 2.
est [iustus] id est, puniens peccata. Vel iustus, quia fuit immunis à peccato: & per has determinationes Christum manifeste intelligimus. ¶ Exorto lumine [homo] factus [iucundus] ille, scilicet, iucundus [qui miseretur]

in affectione ſuper aliquem neceſſitatem patiētem, quod ſatis eſt ad ſalutem, ſi ille miſerans non habeat quod impendat [&] cùm opus eſt, ſi quid habet [commodat]id eſt,diſtribuit pauperi.Ideo tamen dicit commodat,quia licet non à paupere cui dat,à deo tamen remunerationem expectat, ſicut ille qui pecuniam accommodat alicui.Vel miſeretur, id eſt,pecuniam ſuam indigenti miniſtrat,& commodat indigenti alicui,vt tamen eandem pecuniam ab eo exigat.Hic talis[diſponet]id eſt, diſpoſite & ordinate faciet. Vnde Apoſtolus,Rationabile obſequium veſtrum:diſponet dico[ſermones ſuos]id eſt,opera ſua:opera dico valitura [in iudicio] futuro. Per ſermones ideo accipimus opera, quia ſicut ſermones alicuius oratoris bene diſpoſiti, defendunt reum in iudicio,ſic opera iuſti rationabiliter exhibita, defendunt reũ in futuro iudicio.Ideo ſic diſponet[quia]ſcit quod ipſe[non cõmouebitur in ęternum]id eſt,ęternaliter gloriam dei poſſidebit.¶ Et hic talis[iuſtus]quia in hac vita à domino videtur eſſe derelictus,& obliuioni traditus[erit in memoria]domini,quod apparebit quando dicetur, Venite benedicti patris mei, &c. Quæ memoria erit[æterna]id eſt,conferens æternitatem: & iſte talis [non timebit ab auditione mala]quando dicetur,Diſcedite à me maledicti in ignem ęternum. ¶Ideo nõ timebit,quia[cor eius]ſemper fuit[paratũ]id eſt,inſtructum diuina inſpiratione[ſperare in domino]& etiam [cor] illud ſperans[eſt confirmatum]in ſpe, vt ab ea ſpe aliqua eum tribulatio dimouere non poſſit: & hoc eſt[non commouebitur,donec deſpiciat inimicos ſuos] id eſt, donec videat completũ de inimicis,quod modo expectat de eis, ſcilicet, in pœnas eos dari:ideo dicit donec,quia tũc nõ erit ſpes,quãdo videbit quod modo ſperat vnuſquiſq;.¶Et quia ſperat,& quia cõfirmatum eſt,&c.ideo [diſperſit]bona ſua.Et notat prouidentiam ſanctorum in faciendis eleemoſynis,quia nõ vni omnia dant,vt diuitem faciant, ſed multis, vt multorum inopiam ſuppleat. Diſperſit dico,& hoc non pro remuneratione temporali,ſed[dedit]id eſt,impendit gratis,& miniſtrauit[pauperibus] & hoc facere eſt [iuſtitia eius] quæ [manet in ſeculum ſeculi]id eſt,retributio iuſtitiæ æternam ei mercedé comparat:&[cornu eius]id eſt,exaltatio ipſius,quam in hac vita habuit in virtutibus[in gloria exaltabitur] quia per illas virtutes immortalitaté & impaſſibilitatem recipiet.¶Peccator.Pars tertia.Dico iuſtus exaltabitur,& hoc[videbit peccator] quia omnes ſuos Chriſtum in iudicio remunerantem videbunt [&] tunc peccator ille, qui prius contra bonos in ſeculo iram exercuit [iraſcetur] ſibiipſi iraſcetur [dentibus ſuis fremet] quia ibi erit fletus & ſtridor dentium:quod dicit tũc iraſci,fremere dentibus, per ſimile dicit,quia ſimilem pœnam habebunt nequitiæ,quam hic exercuerunt [& tabeſcet]id eſt, deficiet: ideo ſcilicet [quia deſiderium peccatorum peribit] quia deſiderium quod habebãt in hac vita, peribit: quia etiam terrena peribunt,quæ ſola ipſi ſemper deſiderauerant:& contrà,iuſti deſiderium complebitur. Alleluia.

Rom.12. Matth.25. Ibidem. Matth.13. Lucæ.13.

IN

IN PSALMVM CXII.

Titulus. Alleluia.

LAudate pueri dominũ].Hic loquitur propheta, habẽs materiã laudes dei.In prima parte monet ad laudãdum , & proponit materias laudis,ſcilicet,quia dominus eſt excelſus ſuper omnes Gẽtes . In ſecunda parte,quę incipit,Quis ſicut dominus:oſtendit ſeipſum hoc facere,quod alios monebat.ſ.laudare deum. Vnde in principio dicit,¶ Laudate pueri dominũ] id eſt, in bona vita veſtra dominũ laudabilem oſtendite: nec malos moneo laudare,quia non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris,ſed vos pueri,id eſt,puri & ſimplices. Vnde Apoſtolus, Malitia paruuli eſtote[lauda- *Ecclef.15.* te]etiam[nomen domini]annunciate facta eius,in quibus ipſe laudabilis ap- *1.Cor.14.* paret,& vnde nomen ſuum,id eſt,fama ſua,ſemper multiplicabitur . ¶Dico laudate nomen,& hoc non ad horam,ſed [nomen domini ſit] à vobis [benedictum]& ampliatum,incipiens[ex hoc nunc]id eſt,ſine omni dilatione[&] perduret ipſa benedictio[in ſeculum]futurum[vſq;]id eſt,aſſidue, hoc eſt, & ſtatim incipiat,& in ęternum permaneat.¶Dico ſemper benedicite,& illam veſtram benedictionem per omnem terram dilatate:hoc eſt,quod dicit[à Solis ortu vſq; ad occaſum]& per hoc intelligimus vniuerſam terram:appareat veſtra annunciatione[laudabile nomen domini.] ¶Ponit cauſas & materias quare eum laudare debeant, ac ſi diceret, Ideo debetis laudare dominũ,quoniam iſte[dominus]id eſt,Chriſtus, eſt[excelſus ſuper omnes Gẽtes]quia ipſe omnes Gentes fecit:& non tantum ſuper omnes Gentes, ſed [& ſuper cœlos] id eſt,cœleſtes & angelicas creaturas,&[gloria eius] id eſt,ipſe glorioſus: quia ipſe eſt etiam vita & refectio angelorum. ¶Quis ſicut dominus. Pars ſecunda . Et vere ipſe laudandus eſt , quia nullus poteſt inueniri ſimilis illi in aliqua dignitate.Hoc dicit ſub interrogatione , [Quis ſicut dominus deus noſter?]Nullus vtiq;[qui]dominus[in altis habitat]id eſt,in ſanctis per eminentiam virtutum:altis , qui ex ſua habitatione alti fiunt : nec tamen eos deſpicit, ſi velimus humiliari ei:quia de illa altitudine ſedis[reſpicit] id eſt, miſericordiam tribuendo viſitat [humilia]id eſt,eos,qui ſe volunt humiliare [in cœlo]id eſt,in cœleſtibus creaturis:ſicut Angelos ſuperbientes nõ reſpicit:ſic Angelos remanentes,qui humiles fuerunt,reſpexit,& in vera obedientia cõfirmauit,vt deinceps ſuperbire non poſſint[&]ea humilia , quæ ſunt[in terra]id eſt,humiles viros reſpicit oculo miſericordiæ: quia & peccata eis cõdonat,& confert iuſtitias. ¶Reſpicit humilia quæ ſunt in terra, conferens eis hanc vtilitatẽ,ſcilicet[ſuſcitans inopem] id eſt,illum qui ſe nõ reputat quicquam boni ex ſe habere[à terra]id eſt,ab appetitu terrenorũ . Suſcitans bene dicit,quia homines ſopiti erãt, & quieſcentes in amore terrenorum, quando deus eos inde excitauit per Chriſtum:etiam [erigens pauperem]ſpiritu,ſcilicet humilem [de ſtercore] id eſt , de immunditia huius vitæ . Vnde dicitur, Computruerunt iumenta in ſtercore ſuo. ¶Ad hoc ſuſcitat[vt collocet eũ] *Iohel.1.* ſuſcitatum[cum principibus]id eſt,cum ſanctis angelis, &[cum principibus populi ſui]id eſt, cum ſanctis Apoſtolis,quos dominus populo ſuo præfecit.

¶Oſtendit

¶Ostendit per quid deus pauperem suscitet, quia prędicatores suos, qui ante aduentum eius steriles fuerunt, modo fœcundos faciet, & bene fructificantes. Continuatio, Ille quidem est suscitans [qui habitare facit in domo] id est, in Ecclesia [sterilem] id est, prædicatores suos, qui ante aduentum Christi, licet in arcano mentis suæ boni essent, steriles tamẽ erãt, quia deo filios non generabant: habitare dico in domo, ita vt [matrem filiorum] quia multos deo in fide parturiunt, & propterea [lætantem]. Cùm dicit eos habitare in domo, notat curam administrationis & consolationis, quam habent sancti prædicatores in Ecclesia. Alleluia.

IN PSALMVM CXIII. Titulus. Alleluia.

IN exitu Israël]. In hoc Psalmo loquitur propheta, & habet materiam beneficia dei, quæ fecit Ecclesiæ, significata per illa beneficia, quæ contulit antiquo populo. Dicuntur enim hic quędã, quæ nos ab historia remouent: sicut, Montes exultauerunt, & colles. In prima parte proponit nobis beneficia, quæ deus facit Ecclesiæ, per figuras eas significans. In secũda, quæ incipit, Quid est tibi mare quòd fugisti: facit quæstionem, quasi admirans, Quis potest facere populo suo tanta beneficia? & soluit eam, ostendens à domino esse factam: non tamen quòd propheta miretur, sed nobis admirandum esse relinquit de bonitate dei. In tertia parte, quę incipit, Simulachra Gentium, facit collationem de cultura deorum falsorum, Gentium scilicet, & Christianorum: ostendens Gentium culturam esse stultissimam: Christianorum autem esse vtilissimam. Intendit nos admonere, vt pro beneficiis illis in nobis completis, alleluia domino decantemus, & vt ex historia trahamus allegoriam. ¶Prius legamus historiam sic, [In exitu Israël de Aegypto] id est, quando Israëliticus populus exiuit de Aegypto, scilicet, de exitu [domus] id est, totius familiæ [Iacob]. De Aegypto, de qua exiuit merito, quia scilicet [de populo barbaro] .i. quia populus erat barbarus. ¶In exitu illo [Iudæa] terra illa [est facta sanctificatio illius] populi: quia ibi potuerunt ceremonias illas & sacrificia deo persoluere, in quibus illi populi sanctificabantur: & [Israël] est factus [potestas eius] terræ, id est, potens in terra illa: & tunc apparuit Iudæa, quasi domina omnium terrarum. ¶Et quomodo exiuit? Per hoc quòd [mare] rubrum [vidit] id est, cognouit faciẽ dei & voluntatem [& fugit] mare, id est, diuisit seipsum: & quando venerunt ad Iordanem, tunc [Iordanis conuersus est retrorsum] quia fecit eis viam. ¶Et cùm venerunt in Iudæam [montes] id est, altiores in populo, vt Iosue & Caleph [exultauerunt vt arietes, & colles] id est, minores in populo [sicut agni ouium]. ¶Ad allegoriam, Per Israël, populum Christianum intelligimus, qui bene dicitur Israël, id est, videns deum per fidem: quando exiit de Aegypto, id est, de tenebris infidelitatis. Per domum Iacob intelligimus populum luctatorem contra vitia: qui bene dicitur Iacob, id est, luctator, cùm exiit de populo Barbaro, id est, de dominio vitiorum: vel à consortio dæmonum, qui dicuntur populus Barbarus, quia sunt alienati à deo. ¶Et postquam iste Israël exiuit de Aegypto, Iudæa, id est, Christus, qui ideo per

Iudæam

Iudæam intelligitur, quia de tribu Iuda natus est, à quo Iudæa dicta est, qui proprie etiã dicitur Iudæa, quia cõfessio nostra est, quia eum nostrum saluatorẽ intelligimus: & ipse Christus est terra nostra, per quem subsistimus, sicut & per Iudæam Israëliticus populus: Iudæa illa, scilicet, Christus, facta est sanctificatio eius Israël. i. Christiani populi: quia Christianus populus per Christũ habet omnẽ sanctificationem: & Israël, id est, populus ille Christianus, est factus potestas eius Iudæę, id est, Christi, id est, ostendit Christum potentẽ à quo fortitudinẽ illã accepit, vt tã firmiter stare & cõtra vitia pugnare possit. ¶ Et per hoc ille populus factus est Israël, & exiuit de Aegypto infidelitatis, quia mare vidit & fugit, id est, omnes amaricantes in peccatis, viderunt faciem dei: & Iordanis, id est, aliqui fluentes variis desideriis in mare, id est, in mundum discurrunt: conuersi sunt retrorsum, ita vt à peccatis cessent, & ad Christum, id est, ad fontem suum redeant, à quo in perfectione creati sunt. ¶ Et tunc montes illi, id est, altiores in Ecclesia, sanctificati à Christo, exultauerunt de virtutibus suis, sicut arietes, quia sunt duces gregis, sicut arietes: et colles, id est, illi minores, qui erant culti ab illis altioribus, facti per prędicationem eorum sicut agni ouium, id est, innocentes, exultauerũt. ¶ Quid est tibi mare. Pars secũda. Continuatio. Mare fugit priorẽ vitam, & ô [mare] id est, ô vos amaricantes in peccatis [quid est tibi quòd fugisti] id est, priorem consuetudinem dimisisti? [& tu Iordanis] quid est tibi [quia conuersus es retrorsum] ad deum fontem tuum? ¶ Et ô vos [montes] id est, sancti Apostoli, quæ causa fuit quare vos [exultastis sicut arietes? &] ô vos [colles] quid exultastis [sicut agni ouiũ?] ponit solutionem, ¶ Quæro cur fugisti? &c. Ecce causam. Ideo mare fugit, & cætera facta sunt, quia [terra] id est, terreni [mota est] Exo.17.
à veteri vita ad nouã: & hoc [à facie domini] id est, propter faciem dei, quam pręsentem viderunt, scilicet, cognitionem dei habuerunt: & ne nouum intelligeremus, dicit [à facie dei Iacob] id est, ille deus quem præsentem vidimus in corpore, fuit ille deus quem adorauit Iacob. ¶ Qui] deus ostendens nobis faciem suã per præsentiam corporis [conuertit petram] id est, petrosos Iudæos, de quibus dicitur, Potens est deus, de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ, id est, de his Iudæis: conuertit dico [in stagna aquarum] id est, vt sint stagnum continens aquas, id est, fiant Ecclesia, in qua continentur aquæ baptismi: & non tantum conuertit Iudæos [sed etiam rupem] id est, gentiles siccos & aridos à vero rore, & cognitione dei, conuertit [in fontes aquarum] id est, vt ipsi gentiles fiant fontes & origo, ex quibus aquę. i. doctrinæ profluunt aliis. ¶ Non nobis. Et quandoquidem ô domine ita conuertis petram, & cætera beneficia facis nobis, ergo [domine] da nobis misericordiam & veritatem: & super illa misericordia tua [da gloriam nomini tuo, non nobis] id est, fac nos intelligere misericordiam tuam nullo nostro merito nobis dari, sed propter nomen tuum ampliandum: vt inde nullam attribuamus nobis laudem & gloriam, sed totum asscribamus nomini tuo: in vno, non nobis, Iudæos intelligimus: in alio, non nobis, Gentes: scilicet, neque Iudæi, neque Gentes præsumant sibi dari misericordiam secundum merita sua. ¶ Da gloriam

Matth.3.
Num.12.

dico[super misericordia tua]id est, de remissione peccatorum, & aliis misericorditer impensis[& veritate tua]id est, de impletione promissionum: ita da gloriam nomini tuo[ne quando dicant Gentes, vbi est deus eorum?] quoniam putant vel nos non habere deum: vel si habemus, impotẽtem eum putãt, cùm nos videant pauperes & pannosos. ¶ Deus autem. Gentes putãt nos nõ habere deum, vel si quem habemus, putant eum esse impotẽtem, sed[deus noster]est[in cœlo]quod apparet, quia[omnia quæcunque voluit fecit]. ¶ Simulachra. Pars tertia. Deus noster est in cœlo, potens super omnia, sed dii [Gentium]qui sunt[simulachra, argentum]sunt[& aurum] secundum materiam. Ideo hæc duo dicit, quæ sunt pretiosiora metalla: quia si stultum est adorare aureas & argenteas imagines, multo stultius adorare ferreas, vel de quocũque vili metallo. Secundum materiam sunt argentum & aurum: secundum compositionem sunt [opera manuum hominum] & in hoc notatur maxima eorum stultitia, quòd ea quæ ipsi faciunt, quasi creatorem suum venerantur. ¶ Et vt maximè derideat idololatrarũ stultitiam, describit simulachrorum impotentiam dicens[os habent] quod faciunt eius artifices [& non loquentur, oculos habent, & non videbunt]. ¶ Aures habent, & non audient, nares habent & non odorabunt. ¶ Manus habent, & non palpabunt, pedes habent & nõ ambulabũt]non dico tantũ non loquentur sicut homines, sed[non clamabunt]sicut quædam irrationabilia animalia: in quo maximè eorum deridet stultitiam, qui talia adorant, quæ nec clamare possint sicut asini, vel quælibet irrationabilia animalia. Dico non clamabunt, ita quidem quòd[in gutture suo]clament: quod ideo dicit, quia quandoque in huiusmodi idolis loquũtur dæmonia. ¶ Similes illis fiant qui faciũt ea]id est, artifices idolorum: quod sicut illa non vident, nec alium habent sensum corporalem, ita factores idolorum priuentur omni vigore animæ [&]non solum qui faciũt ea, sed[omnes qui confidunt in eis]id est, qui ab eis quasi à deo petunt auxiliũ. ¶ Gentes sperantes in huiusmodi idolis nihil proficui habuerũt, sed[domus]id est,
Exo.14. congregatio[Israël].i. Christiani populi[sperauit in domino] & ipse est[adiutor eorum]ad bene operandum [& protector eorum est]contra mala. ¶ Domus Aaron]id est, congregatio sacerdotum[sperauit in domino] & non sine fructu, sed[adiutor eorum & protector eorũ est]. ¶ Quid per singula? Omnes de quacunque conditione [qui timent dominum, sperauerunt in domino]& auxilium in eo inuenerunt, quia[adiutor eorum & protector eorũ est]. ¶ Et quòd fuit noster adiutor, non fuit ex meritis nostris, sed per misericordiam suam[dominus memor fuit nostri]quod maximè apparet ex hoc, quòd filiũ suum pro nostra redemptione incarnari fecit[& benedixit nobis]id est, multiplicauit numero & virtutibus. ¶ Et quibus nobis? [benedixit domui Israël, benedixit domui Aaron]& etiam [benedixit omnibus qui timent dominũ] neque hoc tãtum potentibus seculi, sed [pusillis]secundũ statum humanum [cum maioribus]vel pusillis & maioribus secũdum merita. ¶ Dominus hæc beneficia fecit nobis, & adhuc[adiiciat dominus] benedictionẽ, vel filiorum successionem[super vos]conuersos de Iudæis: vel super nos cõuersos de Gentibus,

tibus,vel ſuper maiores, vel ſuper vos puſillos adiiciat[& ſuper filios veſtros] benedictioné,vel filiorum ſucceſſioné. ¶Dico adiiciat,& vere adiiciet,quia [vos] eritis[benedicti]id eſt,multiplicati in virtutibus:& hoc[à domino] id eſt,ad honorem domini,non ad gloriam veſtri:qui bene poteſt fideles ſuos benedicere,quia ipſe eſt[qui fecit cœlum & terram]ad literam.¶Cœlum cœli] id eſt,ſupremum cœlum,dedit[domino]id eſt, Ieſu,in quo ipſe regnaret [terram autem dedit filiis hominum] in qua deo militarent , & cœli habitationem promererentur . Per cœlum cœli , poſſumus firmamentum intelligere, quod continet alios cœlos,ſcilicet,regiones planetarum, de quo deiectus fuit diabolus. Vel per cœlum cœli poſſumus intelligere aliud cœlum ſupra firmamentem,ad quod,vt dicit Hieronymus,anhelabat diabolus,& ideo fuit deiectus:quod cœlú dominus dedit Chriſto. Allegoria, Per cœlú cœli poſſumus intelligere altiores in Eccleſia,qui alios continent & regunt:qui ſunt dati domino ,quia in eis ſpetialiter dominus habitat . Per terram accipimus minores in Eccleſia,qui non tãtum ſubditi ſunt domino, ſed etiam filiis hominú. ¶Ad hoc precor vt adiicias,vt nos iuſtificati digne poſſimus laudare te,quia in peccatis[mortui nó laudabút te domine]placita laude,ſicut dicitur, Non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris. Vnde Pſalmiſta alibi,Peccatori dixit deus, Quare tu enarras iuſtitias meas?[neque omnes]id eſt,non omnes illi[qui deſcendunt in infernum].Aliqui autem laudauerunt in inferno,ſicut prophetę & alii iuſti ante aduentum Chriſti. ¶Mortui non laudabunt[ſed nos qui viuimus] vera vita, ſcilicet , in virtutibus[benedicimus domino]id eſt,incipientes [ex hoc nunc] id eſt , ex hoc perſenti , & perſeuerantes in laudibus dei ſolius[vſque in ſeculum]futurum,id eſt,in æternum.

Eccleſ.15. *Pſal.49.*

IN PSALMVM CXIIII.

Titulus. Alleluia.

Dilexi quoniam].Loquitur propheta,& habet materiam ſeipſum,& alios conuerſos, & exauditos de peccatis, & orantes pro reliquo,id eſt,pro ęterna vita:& in prima parte oſtendit,quòd cùm in peccatis fuiſſet,immiſit deus multas tribulationes, quæ coëgerunt eum clamare pro peccatis,& clamans exauditus eſt.In ſecunda parte, quæ incipit, O domine libera animá meam:iam exauditus de peccatis,petit ꝙ reſiduum ſibi videt,ſcilicet,vitam ęternam:Intentio eſt,vt pro tali liberatione domino alleluia cum exultatione cantemus .¶Dum multis monitus tribulationibus clamarem ad dominum pro peccatis,exaudiuit me dominus:& quoniam exaudiuit,dilexi dominum.Dicitur dilectio dei duobus modis, liberalis & ſeruilis.Seruilis, cùm pro bonis temporalibus deum diligimus , quæ parum grata eſt deo,quia etiam ſic diligunt eú quilibet peſſimi. Liberalis eſt dilectio,qua deum propter ſeipſum diligimus, nec ab eo aliqua tribulatione ſeiungi poſſumus.Vnde Apoſtolus,Neque mors, neque vita, neque creatura alia poteſt nos ſeparare à charitate dei.Quę dilectio eſt grata deo:& hoc genere dilectionis, iuſtus ille tribulatus dicit ſe deum diligere: ideo [dilexi , quoniam ipſe exaudiet deus] id eſt , ſicut ipſe audiuit , ſic in exauditione perſeuerauit[vo-

Rom.8.

cem orationis meæ]. ¶ Ideo ſcio quod exaudiet[quia inclinauit iam aurẽ ſuam mihi]id eſt, condeſcendendo & humiliando ſuam clementiam & potentiam me liberauit[&]quia ſic inclinauit, ſic exaudiuit, ideo [inuocacabo]eũ, vt me perſeuerare faciat in cuſtodia à peccatis: & hoc[in diebus meis] id eſt, in hac fragili vita, vbi ſemper in timore ſumus, & proni ad lapſum, ¶ Ideo dico exaudiet, inuocabo, quia habui multas tribulationes in quibus clamaui: ita opus fuit mihi vt me exaudiret: & hoc eſt [circundederunt me dolores mortis] id eſt, animæ anxietates grauiſſimæ [& pericula inferni]id eſt, grauiſſima pericula & tribulationes corporis, quales in inferno mali ſuſtinent [inuenerunt me]id eſt, venerunt mihi: ſed ideo inuenerunt, quia quaſi expoſitus ſine adiutore iacens, & proiectus in peccatis, nec ſuæ ſaluti prouidens, ¶ Hæc me inuenerunt & arripuerunt, & ego[tribulationem]corporis [& dolorem]animi[inueni]id eſt, cognoui hæc mihi à domino mitti ad correctionem. Inuenire enim tribulationem eſt, eam ſibi à deo immitti pro peccatorũ correctione cognoſcere [&] cùm inueni, monitus illis tribulationibus[inuocaui nomẽ domini]. ¶ O domine]. Pars ſecunda. Continuatio, Quandoquidem per tribulationem me monuiſti, etiam inuocátẽ me exaudiſti de peccatis, fac quod reſiduum eſt, ſcilicet[libera animam meam] de omni impedi-
Rom. 7. mento ſeculi, ſcilicet, perduc in æternam requiẽ: iuxta Apoſtolũ, Quis me liberabit de corpore mortis huius? Dico libera, & ſcio quia liberabit: & facit apoſtrophen ad auditores: quia[dominus]eſt[miſericors]in natura[et iuſtus] corrigendo peccata[& ipſe deus noſter miſeretur]q̃a correctos ſaluat, faciens eos immortales. Alia tranſlatio habet, miſerebitur. ¶ Et vere iuſtus & miſericors, quia ipſe eſt[cuſtodiẽs paruulos dominus]à peccatis, id eſt, humiles qui ſe paruos faciunt: & inde in meipſo argumentum oſtendo, quia[ego ſum humiliatus]paruulus factus[&]ipſe[liberauit me] ab onere peccatorum. ¶ Et quia ſic me liberauit, ô[anima mea conuertere]ab omni delectatione terrenorum[in requiem tuam]id eſt, ad deum, qui eſt verè requies tua, à quo profecta es, creata in perfectione: & ad eũ debes reuerti [quia dominus benefecit tibi] id eſt, dimiſit peccata, fecit dignam gloria ſua, & tandem faciet immortalem, impaſſibilem. ¶ Vertit ſe ad auditores: vere benefaciet mihi dominus [quia eripuit]id eſt, eripiet ꝑ violentiam [animam meã de morte]id eſt, de omni timore mortis, & ꝑ hoc[oculos meos]. i. affectiones[à lachrymis]quia nõ faciã
Apoc. 21. vnde ibi ſit mihi lachrymandum. Vnde dicitur, Abſterget deus omnem lachrymam ab oculis eorum: &[pedes meos]id eſt, affectiones meas[à lapſu]eripiet: quia ibi ſic ſecuri erimus, quia nullo peccato mouebimur. In hac vita cõtrarium nobis eſt, quia hic ſemper in timore mortis ſumus, & pro peccatis lachrymas fundimus, et ſemꝑ proni ad lapſum ſumus. ¶ Et tũc[placebo domino]quia nullam ibi in me offenſionem inueniet: ſublatus de regione mortuorum & poſitus[in regione viuorum]id eſt, ſanctorum: per excellẽtiam dicit ſe placere deo, quia cùm hic nullus iuſtius ſine peccato eſſe poſſit, deo placere per omnia non poteſt.

IN

IN PSALMVM CXV.

Titulus. Alleluia

CRedidi propter]. Vox eſt martyrũ domini,& loquitur quaſi in vna perſona,omnium martyrũ perſonam induẽs, & ipſi iidem ſunt materia,martyrio ſuo mortem domini imitantes.In prima parte oſtẽdit martyr qui loquitur,cùm ex ſe nihil ſit,niſi vanitas et mẽdaciũ, ſe à domino tantum donum recepiſſe,vt domino non timeat recompenſare, quòd ipſe Chriſtus mori voluit pro noſtra ſalute.In ſecunda parte,quæ incipit.O domine quia ego ſeruus tuus: oſtẽdit ſe Chriſti ſeruum eſſe,& in fide catholica permanere, & ideo martyrii ſui vtilitatem ſibi prouenire. Intentio eſt,vt laudemus deum per hæc beneficia: & talẽ nobis cõſtantiam dat, vt morte noſtra mortẽ domini recõpenſare velimus. ¶ Dicit martyr qui loquitur,gratia dei inſpiratus[Credidi]corde. Vnde Apoſtolus, Corde creditur ad iuſtitiam. Rom.10. Bene incipit à credidi,quia nihil boni poſſumus facere,niſi credamus: vnde Apoſtolus, Omne quod non eſt ex fide, peccatum eſt [propter Rom.14. quod]id eſt,quia credidi[locutus ſum]quia ſi opus fuit,veritatem non tacui: quæ confeſſio valet teſtante Apoſtolo qui ait,Ore confeſſio fit ad ſalutẽ. Lo- Rom.10. cutus ſum[ego autẽ]nõ prædicatio mea[humiliatus ſum]nõ mẽte,ſed tribulatione corporali,& hoc[nimis] importabiliter, vel valde: licet eſſem multis miſeriis afflictus,non ceſſaui tamẽ à prædicatione dei. Vnde Apoſtolus, Teneor in vinculis, ſed verbũ dei nõ poteſt alligari. 2.Timo.2. ¶ Credidi,locutus ſum,humiliatus ſum,& ita videor me dicere fortẽ, ſed tamẽ quandocũq; prudentius vidi naturam meam,intellexi me nihil eſſe,niſi vanitatẽ:& hoc eſt[ego dixi] id eſt,apud me intus tractaui,neque hoc imprudenter faciens, ſed[in exceſſu meo]id eſt,humanos affectus excedẽs ratione:dixi hoc,ſcilicet[omnis homo mendax].ſ. qui homo tantum eſt. ¶ Dixi credidi,locutus, humiliatus ſum, & quandoquidẽ dominus hæc bona mihi contulit,ergo[quid retribuam domino pro omnibus]beneficiis[quę]ipſe[retribuit mihi?]non pro bonis meritis,ſed pro malis dans bona. ¶ Dico quid retribuam[calicem ſalutaris]id eſt, morte mea mortem domini imitabor:& hoc non ſic faciam,vt non libens facere videar,ſed[accipiam]id eſt,magno deſiderio appetam:calicem dico ſalutaris,id eſt, ſaluatoris,quem ipſe pro noſtra redemptione ſuſtinuit:cùm dicit, ſalutaris innuit,q & ipſe per hũc calicẽ ſalutem aſſequatur:dico accipiã[&] vt poſſim perſoluere [nomẽ domini inuocabo]. Per calicẽ ideo intelligimus mortẽ,quia cum quadam delectatione accipiunt eam ſancti,& eſt eis perfecta refectio. ¶ Inuocabo nomen domini[reddã vota mea]id eſt, complebo opere quod deſideraueram,id eſt,meipſum ſicut deſideraueram paſſione finiam: & hoc[coram omni populo eius]vt alii in me exemplum capiãt. Ideo ſic reddã vota,quia [in conſpectu domini mors ſanctorum eius] quę eſt,cõtemptibilis ad conſpectum hominum,eſt pretioſa,id eſt,placens. Vel mors ſanctorũ,quæ eſt in conſpectu domini,id eſt,placens:ei eſt pretioſa, id eſt, ſanguine Chriſti empta. Ad hoc enim mortuus eſt, vt & nos,ſi neceſſe eſt,pro eo moriamur: quod autem magno pretio emptum eſt,pretioſum eſt. ¶ O domine.Pars.II.

Hæc te tribuēte sustinui,hæc passio mea[ô domine]vtilis erit mihi, quia ego persisto in fide,& seruitio tuo:et antequam ostēdat vtilitatē, ostendit se in dei seruitio permanere,cùm dicit[quia ego seruus tuus]sum.i.quia reputo te altissimum & dominum meum:& vt maiorem ostendat humilitatem,replicat [ego seruus tuus,& filius ancillæ tuæ]Ecclesiæ,scilicet,imitator antiquorum patrū. ¶Quia ita sum seruus,ideo[dirupisti vincula mea].i.per martyrium dissoluisti me ab omni vinculo peccatorum. Certum autem nobis est, quòd omnes hi qui in fide catholica pro Christo martyrium sustinent,etiam si criminalibus impediti sint,omnia tamen in martyrii sanguine diluuntur: cùm dicit vincula sua disrumpi, quia Christi seruus fuit, dat nobis intelligere, quòd si qui martyrium patiantur,qui non sint veri catholici,martyrium eorum non disrumpit vincula peccatorum:sicut plures pro hæresibus suis mortui sunt, & nihil profuit eis: & quia scio quòd vincula disrumpes, ideo[sacrificabo tibi hostiam]non pecudum,sed[laudis]id est, meipsum acceptabilem hostiam,mortificando in me omnia vitia [&] vt possim[nomen domini inuocabo]. Hoc non est de Hebraica veritate, sed translatores apposuerunt: & ideo Hieronymus in hoc loco & in aliis, vbi quid non est de Hebraica veritate,ponit asteriscum,id est,signum prohibitionis:obelū ponit, vbi per contrarium euenit,scilicet, vbi aliquid inuenit ablatum, quod retinet Hebraica veritas.¶Laudes deuoueo deo,& illas laudes[reddam]domino,scilicet[vota mea]& hoc in[conspectu omnis populi eius] vt aliis exemplum laudis exhibeā:& hoc faciā[in atriis domus domini].i.in pręsenti Ecclesia,quæ vocatur atrium propter amplitudinē,domus quia in ea deus habitat. Vel per domū accipimus cœlestem domum:per atrium,præsentem Ecclesiam, quæ est atrium,id est,introitus ad cœlestem patriam: & illa vota mea reddam ego iā spe [in medio tui Hierusalem]cœlesti.

IN PSALMVM CXVI.

Titulus. Alleluia.

LAudate dominū omnes Gentes]. Habet propheta materiā,misericordiam & veritatē domini, & admonet ad cantādū alleluia. ¶Et inde dicit[omnes Gentes]id est,omnes nationes [laudate dominū] & vos[omnes populi]id est,populi omnium Gentium,quasi omnes Romani, vel Latini,vel Græci[laudate eum]. Vel populos accipiamus,quicunque sub vna lege viuunt.Gentes,homines vnius ciuitatis: vel per Gentes conuersos,gentiles per populos intelligamus.¶Ponit materias laudis,dicens [quoniam misericordia eius] id est,remissio peccatorum,& aliæ gratiæ iustificantes [est confirmata super nos] id est, ita firmiter nobis data, vt iam ipse diabolus insidiator non possit nobis diripere[& veritas domini]id est,impletio promissionum[manet in æternum]quia & hic incipit,& in ęternum manebit,& vltrà.

IN

IN PSALMVM CXVII.

Titulus. Alleluia.

COnfitemini domino quoniã]. In hoc Psalmo habet propheta materiam,bonitatem dei:de hac sic agit, In prima parte ostẽdit deum sic adiuuare suos,vt non timeant quid faciat homo, & etiam despiciat inimicos. In secunda parte,quæ incipit, Bonum est confidere: ostendit quod confidentibus & sperãtibus in domino faciat deus, quòd nullæ tribulationes possint eis nocere, sed etiam vlciscantur de inimicis suis, & etiam conuertat eos: & si aliquando cadunt,deus releuet eos. In tertia parte, quæ incipit, Aperite mihi portas: videns quasdam portas, per quas ducitur ad Christum, qui est porta ducens ad æternam gloriam, petit vt introducatur in illas portas. In quarta parte, quæ incipit, Benedictus qui venit in nomine domini:vidẽs quendam benedictum venisse in mundum,à quo alii benedicentur,monet alios fideles,vt benedicti per hunc dominum,constituant ei diem solennem. Intendit nos admonere, vt pro huiusmodi beneficiis laudes debitas domino referamus,& est vox prophetæ, vel alicuius iusti,nõ pro se solo,sed in persona omnium iustorum loquentis[Confitemini domino]id est,laudate dominum: & debetis[quoniam]ipse singulariter[bonus]per se:& quicunque boni sunt,ex eo boni sunt. Vnde Christus cuidam adolescẽti,vocanti eum bonum, & non intelligenti eum esse deum,dixit, Quid me vocas bonum? Nemo bonus, nisi solus deus: etiam nolite negligentes esse ad confitendum[quoniam misericordia eius]tantum est[in secula]id est,quãdiu hoc seculum durabit, quia post hanc vitam tarda est confessio. ¶Et hoc quod ego moneo, scilicet, confiteri [dicat nunc] id est,in præsenti seculo[Israël]id est, omnes subditi Christiani proponẽtes sibi hanc causam laudis[quoniam] dominus est[bonus] &[quoniam in seculum misericordia eius]. ¶Et non tantum subditi exhortentur se ad laudẽ dei,sed etiam[domus Aaron]id est, tota electio sacerdotum,& aliorũ prælatorum[dicat nunc]exhortans ad laudem dei[quoniam in seculum misericordia eius].¶Et quid per singula?[Dicant nunc] etiam [omnes] de quacunque gente, conditione, natione [qui timent dominum]hoc dicant[quoniam in seculum misericordia eius]. ¶Bene dico quòd sit bonus, quia in me patet, quia[inuocaui dominum de tribulatione] id est, monitus fui inuocare dominum per multas tribulationes [& me] inuocantem [exaudiuit dominus in latitudine] id est, in amplitudine charitatis,vt etiam orarem pro inimicis. Vel,exaudiuit me,iam positum spe in latitudine cœlestis patriæ. ¶Ipse exaudiuit me, & cum ipse[dominus]sit mihi adiutor[non timebo quid faciat mihi homo]quantũcunq; sæuiat.¶Et non tantũ hominẽ nõ timebo, sed etiã quia ipse[dominus]est[mihi adiutor, & ego inimicos meos]spirituales,id est, dæmones[despiciã]quandoq; videns eos in iudicio dei condemnari. Vel in hac vita despiciam inimicos,vt ita dicamus,Inimicos meos,id est,ipsos dæmones, licet sint inuisibiles, despiciã,id est, despicabiles ostẽdam, quia eorum tentationibus nullatenus acquiescam.

Ioan.10. *Lucæ.18.*

¶Bonum

¶Bonum eſt. Pars ſecunda. Continuatio, Et quia dominus me ita adiuuat, quòd non timebo hominem , ergo [bonum eſt confidere in] iſto [domino, quàm confidere in homine] quia in homine nullo modo confidendum eſt, neque in ſe, neque in alio, ſed in ſolo deo. Ille confidit in domino,qui illum putat potentem, & ſufficientem ad remittenda peccata, & ad iuſtitiam conferendam . Ille vero confidit in homine, qui putat ſe per ſolum arbitrium ſine adiuuante gratia bene operari . ¶Bonum eſt ſperare in domino]id eſt,expectare remunerationem ſuæ iuſtitiæ ab ipſo domino datæ [quàm ſperare in principibus]ſecularibus, vel in ſanctis angelis , & aliis ſanctis viris: quia neque angeli, neque alii ſancti poſſunt per ſe quicquam conferre: quàm,electiua coniunctio eſt, & illud cui coniungitur , prorſus innuit eſſe auferendum. ¶Ideò dico bonum eſt ſperare in domino,& bonum eſt confidere in eo, quia ego probaui in meipſo,& oſtendo certitudinem,quia[omnes Gentes circuierunt me] blandimentis & minis , & etiam exteriora mea auferendo [&] hoc [quia] id eſt, quod[vltus ſum in eos] eſt factum [in nomine domini]non per me , ſed per auxilium domini . Ita quidē vlciſcitur ſe iuſtus in peccatores illos , quia ſic conuertit eos , vt mala quæ prius inferebant ipſi iuſto , modo in ſeipſos illa conferant,& pro peccatis illis ſe puniant:& hic notatur leuior tribulatio. ¶Circundantes]etiam[circundederunt me]ſcilicet, perſeuerantes, mihi in propria perſona mala inferendo [& in eos] tam graues perſecutores [ſum vltus] ſicut ſupra[in nomine domini] . ¶Circundederunt me]etiam [ſicut apes]ſcilicet,tam acriter, & tam amare, ſicut apes pungunt aliquem:& bene comparat eos apibus , quia ſicut apes pungunt aliquem , & pungendo frangunt aculeum , & inde moriuntur, vel inutiles remanent: ita perſecutores iuſtorum,vel interficiūt ſe interius,vel excæcant ad tempus. Vel,circundederunt me ſicut apes,fauum circundant. Alia tranſlatio habet,fauum: ad hoc circundant,vt mel infundant,& augeant:ita ipſi circundantes me ad tribulandum , auxerunt in me virtutes[& exarſerunt ſicut ignis in ſpinis] . Sicut ſpinæ dant igni fomenta,vt magis ardeat,ſic ſpinæ,id eſt,peccata eorum, præbent furori eorum maius incendium . Vel aliter : ſicut ignis in ſpinis, id eſt,ſicut ignis ſpinas conſumit, trunco, qui firmus & ſolidus eſt, non præualet, ſic tribulatio ſpinas, id eſt , peccata iuſtorum delet, animæ firmitati non nocet [& in nomine domini, quia vltus ſum in eos] & hic modum grauiſſimæ tribulationis oſtendit , & has perſecutiones dicit ſe ſuſtinuiſſe in perſona aliorum iuſtorum primitiuæ Eccleſiæ . ¶Poſtquàm oſtendit ſe inimicos ſic vindicare,oſtēdit quòd ſi compellatur etiam ad caſum, deus releuat eum. Continuatio, Propter hoc etiam bonū eſt ſperare,quia[impulſus ſum]à diabolo & miniſtris eius[vt caderem]in peccatum . Tunc dicitur iuſtus impulſus , quando dubitat an faciat : ſicut legitur de Marcello & Marco , qui penè per blanditias mulierum ſeducti ſunt,ſed dominus per beatum Sebaſtianum ſuſcepit eos ne caderent : & etiam [euerſus] ſum : & hoc dicit perſona aliorum, ſcilicet, in actum peccati præcipitatus,vt caderem,id eſt,vt prorſus perirem[&]inde[dominus ſuſcepit me]ex quo apparet,quòd ipſe eſt[fortitudo mea]

mea] faciens me fortem post lapsum [& laus mea dominus] in hoc facit me laudabilem, quod inimicis meis facit me resistere. Vel fortitudo contra hostes, laus, quantum ad hoc quod releuat à peccatis [&] hoc faciendo[est factus mihi in salutem]animæ. Cùm dicit,factus, notat incarnationem diuini verbi,per quam hæc omnia nobis facta sunt. ¶Et quia dominus est fortitudo mea,ideò[in tabernaculis iustorum]id est,in conscientiis ipsorum,in quibus habitat deus, & in quibus ipsi militant deo, est[vox exultationis] id est, magna exultatio, per quod deo nostram voluntatem ostendimus, sicut aliquis amicus amico suo per vocem[&]vox[salutis]id est,ipsa exultatio habetur in corde de salute,quam iusti se habituros intelligunt. ¶Ideò exultent iusti in tabernaculis, quia[dextera domini fecit virtutem] id est, filius suus, & potentia sua fecit me constantem contra persecutores: & ipsa eadem[dextera domini exaltauit me] in virtutibus, multiplicando in ipsis virtutibus, custodibus me custodiuit: & hoc est quod dicit [dextera domini fecit virtutem]. ¶Et quia dextera domini fecit virtutem, ideò [non moriar] id est, non cadam à concessis virtutibus [sed viuam] vita animæ [& narrabo opera domini] id est, annunciabo aliis. ¶Ideò non moriar, sed viuam, quia illa mala, quæ mihi intulisse putatis ad meam destructionem, intulit dominus ad correctionem: & hoc est [castigauit me dominus castigans] id est, perseuerans in castigando per frequentissimas tribulationes[&]tamen[non tradidit me morti]animæ. Vnde Apostolus, Vt castigati, & non mortificati. ¶Pars tertia. Et quandoquidem ego viuo vita animæ, & sum castigatus multis tribulationibus, nec tamen mortificatus, ergo vos apostoli sancti, & alii ministri sanctæ Ecclesiæ [aperite mihi portas] id est, dissoluite me per sacramenta Ecclesiæ, & aperiendo sanctas scripturas, quæ omnia sunt portæ [iustitiæ] id est, per quas homo plenas iustificationes assequitur. Bene postquàm se dixerat viuere, petit vt dissoluatur: quia necessarium est vnicuique fideli, vt à ministris sanctæ Ecclesiæ soluatur, ad hoc vt possit peruenire ad æternitatem: quod modo cognoscimus, quia dominus Iesus postquàm Lazarum viuificauit, præcepit vt solueretur. Aperite dico, & ego [ingressus in eas] portas, id est, iam absolutus & iustificatus [confitebor domino] id est, laudabo dominum: & ego in has portas introductus,perueniam ad Christum dominũ,qui est vera porta,introducens conformes sibi ad vitam æternam: & quasi iam præsentem videns ipsum Christum, dicit de ipso [hæc] est [porta domini] id est, per quam itur ad dominum: nec quicunque per eam intrabunt, sed[iusti intrabunt in eam]id est, per eam portam intrabunt in requiem æternam. Vel aliter, Quandoquidem tribulationes vestræ non sunt mihi morti, sed castigationi, igitur vos persecutores aperite mihi portas iustitiæ, id est, præparate mihi tribulationes, quæ me inducent in perfectionem iustitiæ, & ego ingressus in eas portas,non murmurabo, sed confitebor domino, id est, laudabo dominum: & quare in tribulatione laudabo? quia hæc fuit porta domini nostri Iesu Christi, quia per multas tribulationes dominus Iesus intrauit in gloriam patris: & quia est

Ioann. 11.

porta

porta domini, ideò iusti intrabunt in eam, id est, si qui volunt fieri iusti, non fugiant passionem pro nomine Iesu Christi cùm opus fuerit. ¶ Ingressus confitebor domino, & ideò ô [domine cõfitebor tibi, quoniam exaudisti me] perducendo me ad portá, quæ est Christus [& factus es mihi] per assumptam humanitatem [in salutem] id est, animæ viuificationem. ¶ Lapidem. Determinat quis sit factus in salutem, Christus scilicet, propter soliditatẽ lapis reprobatus: & quibus? Iudęis scilicet, & Gentibus, qui per Christum lapidẽ angularem in vnam fidem & institutionẽ coniungũtur. Cõtinuatio, Factus est in salutem, Iudæis scilicet & Gẽtibus, & hic est lapis ille [quem lapidẽ] id est, Christum, qui dicitur lapis propter soliditatem: quẽ Christum [ædificantes] id est, Iudæi, qui dicuntur ædificantes, quia in carnalibus obseruãtiis ędificabantur, scilicet abstinere à malo, & seruire deo: quàmuis non consummarent opus, vt perfecti inuenirentur, nisi illi qui Christum redemptorẽ expectabãt, sed quasi pueri, qui quasi per blanditias educãtur, donec ipsi grauia sustinere possint, & legem dei adimplere: ita Iudæi per hæc temporalia beneficia ædificabantur, donec ipsi aliquando cognoscerent veritatem, & ideò pro solis cœlestibus seruiendum reputarent. Hic quidem lapis quem reprobauerunt ædificantes [factus est in caput anguli] id est, sicut angularis lapis duos coniũgit parietes, ita Christus duos coniungit populos, Iudæos & Gẽtes in eandem fidem. Cùm dicit, in caput anguli, notat Christum esse omnem cõsummationem nostri ædificii & religionis, quasi lapis positus in cõsummatione anguli. ¶ Dico lapidem reprobatum, esse factum in caput anguli, & [istud] id est, lapis iste, vel hæc talis cõiunctio populorum facta per lapidẽ illum [est factum à domino] quasi nullus alius posset facere huiusmodi hominem, qui ex virgine nascitur, & immunem se custodit ab omni malo, & alia multa facit miranda, & ideò speciale opus dicitur: & coniunctio populorũ speciale opus dei fuit [&] istud opus dei [est mirabile in oculis nostris] interioribus: quia si attẽdamus, quòd deus filium pro nostra liberatione fecit incarnari, etiam morti dedit, vere mirabilem intelligimus dei operationem & bonitatem. ¶ Dico à domino factum, & [hæc dies] in qua natus est Christus & factus: vel in qua facta est prædicta coniunctio populorum, scilicet tempus gratię, est dies [quam fecit dominus]. Licet dominus omnes fecisset dies, tamen dicitur hanc specialiter fecisse, quia in hoc tempore specialiter nos illuminauit, & cordibus nostris lucem suæ cognitionis infudit: & ideò [exultemus] secundum corpus [& lætemur in ea] secundũ animã: in eadẽ gaudẽtes per puritatẽ nostræ conscientiæ, nos esse redẽptos in hac die. ¶ Dico exultemus, ita dicẽtes [O domine saluũ me fac] id est, fac me participẽ huius saluationis, quã mũdo attulisti [ô domine bene prosperare] scilicet contra miserias quas hic sustinuisti, fac me quandoq; vestiri immortalitate & impassibilitate. ¶ Deinde pars quarta. Ac si diceret, Quia Christus factus est in caput anguli, ergo vos alii [constituite diem solennẽ] & ad hoc præmissæ sunt causæ: quasi ita diceret, Ideò debetis ei diem solennem cõstituere, quia ipse [qui venit] in mundum, nostra calceatus humanitate, est [benedictus] id est, omni perfectione virtutum plenus.

Matth. 21.
Marci. 12.
Lucæ. 20.

Venit

Venit dico non ad acquirēdam gloriam suam, sicut Antichristus faciet, sed [in nomine domini]ampliando.¶ A quo benedicto fuimus benedicti,& nos [benediximus vobis de domo domini].Qui enim extra domum sunt,id est, Ecclesiam,non habent potestatem benedicēdi.Dico nos benediximus,& nobis benedicentibus[deus dominus]benedixit[&]per suam benedictionem[illuxit nobis]communiter nobiscum, id est,tenebras à nobis fugauit,& veram illuminationem cordibus nostris infudit. Credēdū nobis est, ꝙ Christus ministris suis hanc potestatem dedit, vt quos ipsi benedicunt,sua sint etiam benedictione benedicti. ¶Et quia estis benedicti,ergo[constituite diē solennem in condensis]id est, in magna frequentia populi,euntes[vsque ad cornu altaris]id est,vt de cibo altaris participemini. Vel ita ad allegoriam,Constituite diem solennem,id est,sabbatizate domino in cordibus vestris,cessando à vitiis:& hoc in condensis,id est,multa virtutū frequētia,eundo vsque ad cornu altaris,id est,ad imitationē altitudinis Christi,vt illū faciatis altare vestrum, super quem oblatæ preces vestræ recipiuntur.¶Moneo alios, vt deo solennitatem constituant, sed quicquid alii faciant, ego semper laudabo dominum: hoc est quod dicit,Cōuersione facta ad ipsum deum[deus meus es tu,& confitebor tibi]id est,laudabo te.Replicat idem ex nimia affectione,dicens[deus meus es tu,& exaltabo te]id est,aliis annūciabo altitudinem tuam, & potentiam tuam,per quam tu apud eos exalteris. ¶Dico cōfitebor, & exaltabo te: ideò quidem[confitebor]& exaltabo[tibi,quoniā exaudisti me]orantem pro peccatis[&]quoniam[factus es mihi in salutem]. Hunc versum repetit ideò, quia in eo pendet & versatur maxima causa, quare deum laudemus. ¶Et quandoquidem prædicta beneficia per bonitatem suam nobis fecit deus, ergo [confitemini domino,quoniam bonus,quoniam in seculum misericordia eius] in eodem finiens, à quo incepit nos iugiter in laudibus dei conuersari. Alleluia.

IN PSALMVM CXVIII.

Titulus. Alleluia.

Aleph.

BEati immaculati]. Aleph non est titulus, sed Alleluia est titulus. Psalmum istum distinxit propheta per vigintiduas partes ad modum alphabeti Hebraici,quod habet vigintiduo elementa,& vnaquæque particula habet proprium elementum, secundū ordinem alphabeti, à quo singuli versus ipsius particulæ incipiunt: sed huius primæ partis apud Hebræos incipiunt versus ab hoc elemento, quod est Aleph, secundæ partis à Beth,& sic in cæteris. Hoc autē impediuit hāc trāslationem, & alios translatores,ꝙ eadem identitas nō potuit seruari,vt vel apud nos,vel apud Græcos singuli octo versus ab eodem elemēto inciperēt:vt autem idem intellectus, quem habuit propheta, scribens secūdū ordinē alphabeti, dispositū esset fundamentū perfectæ doctrinæ,sicut est alphabetū totius doctrinæ, nihil obstitit.Sunt quidem istæ particulæ diuersæ per octonarium,quia vnaquæque continet octo versus,per quod nobis innuitur,quod etsi aliquis non

possit

possit complere ea, quæ in omnibus partibus continentur, tamen si ea compleat, quæ in vnaqualibet parte tractãtur, per hoc ad octauam perducetur, id est, ad æternam requiem, quæ post septem istos dies, per quos mundus iste voluitur, succedet. ¶ In hoc Psalmo habet propheta materiam, legem dei, & in hoc nomine, lege, comprehendimus & naturalem legem, & legem quæ per figuras scribitur, scilicet legem Moysi, & nouum testamẽtum. De hac materia agit, commendando eam, & ostendẽdo, quasi beatitudines deus per ipsam legem: & hęc prima pars omnium aliarum prologus est, quia cõmuniter ostendit hominẽ per legem beatum fieri: & quia ita communiter materiam totius Psalmi comprehendit, nomen totius Psalmi recipit, scilicet lex & doctrina vocatur, propter quod & Aleph præscribitur, Quod Aleph interpretatur doctrina, cæteræ vero partes, beatitudinem, quam hæc prima pars communiter præponit, diuersis modis exequitur: veluti illa pars, quæ est, In quo corrigit: ostendit quòd deus de confusione peccati liberet, & ad conuersionem reducat homines per legem suam: & in alia, Retribue seruo tuo: ostendit quomodo deus indigentias fidelium per eiusdem legis executionem suppleat: & in tertia, quæ est, Adhæsit pauimẽto: ostẽdit ꝙ deus necessitates, quas corpus necessario portat, scilicet timorem lapsus, & tædiũ, & similia si qua sunt, per eiusdem legis obseruantiam auferat. Et quia deus per misericordiã suam huiusmodi beatificationes facit, ideò huic Psalmo titulus alleluia præscribitur. Intentio vero est, nos ad cantandum alleluia domino inuitare. ¶ Vox vniuersalis iusti, à primo iusto vsque ad vltimum iustum, quasi ita dicentis, Fratres custodite legem domini, quia custodientes eam fient [immaculati] & per hoc [beati] & inde dicit immaculati, id est, illi quibus peccata sunt remissa, & per hoc immaculati, quia sunt [in via] id est, in Christo, vel in lege domini: sunt beati, scilicet custodia legis, & imitatio Christi est via ad beatitudinem: non illa quam quidam volunt: quidã enim quærunt venire ad beatitudinem per diuitias, aut per potentias. Sed quia hæc sunt potius distortiones & deuia, per hæc ad beatitudinem non possunt pertingere. Homines non ideò dicuntur immaculati, ꝙ sine omni macula esse possint, quia solus Christus sine macula est, sed quoniam eis per confessionem remittuntur peccata: quia si diceremus homines sine peccato esse, contra apostolum essemus, qui dicit, Si di- 1. Ioan. 1.
xerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est, quia in multis offendimus omnes. Ideò pluraliter dicit, immaculati, vt plures homines intelligamus immaculatos, & ꝑ hoc nosipsos immaculatos fieri intelligamus: si enim immaculatus diceret, de solo Christo intelligi posset: & immaculati sunt beati [qui ambulãt in lege domini] id est, qui semper crescunt multiplicatione virtutum. ¶ Sunt etiam [beati qui scrutãtur] id est, qui cum omni diligentia inquirunt [testimonia eius] id est, præcepta eius, quæ dicuntur testimonia, scilicet quia testantur quid sit faciẽdum, quid non. Vt si quis quærat an sit homicidium faciẽdũ, per legem poterit testimonium
Matth. 22. cognoscere, quæ dicit, Non occides. Præcepit etiam lex bonum faciendum,
Deut. 6. cum dicit, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Vel ideò dicuntur testimonia,

monia, quia certos nos faciũt de æterno bono. Ita dico ſcrutãtes beatos fieri, ſi ſcrutentur ea non propter aliquod commodum temporale, ſicut illi qui ad hoc addiſcunt legem dei, vt ab aliis pecuniam legendo eis accipiant, ſed qui ſcrutando præcepta [exquirũt eum] deum [in toto corde]. Sũma breuiter talis eſt, Illi ſunt beati, qui in præceptis dei omnibus viribus ſuis dei voluntatem inquirunt. ¶ Illi qui ambulant in lege domini ſunt beati, quia illi [qui operantur iniquitatem] ſcilicet maculati [non ambulauerunt in viis eius] id eſt, præceptis eius. Vel vias poſſumus ſanctos accipere, per quorum imitationem poſſumus ad dominum peruenire. ¶ Dico lex facit beatum, & lex illa cuſtodiẽda eſt, quia [tu] domine [mandaſti cuſtodiri] eam legem: hoc eſt quod dicit [mãdata tua nimis] id eſt, adeo vt non propter timorem dimittatur aliquid incuſtoditum: mandauit deus cuſtodiri legem ſuam per prophetas, & apoſtolos, & alios ſanctos viros. ¶ Et quandoquidem lex tua beatum facit, & tu domine iubes eam cuſtodiri, ergo domine [vtinam dirigãtur viæ meæ] id eſt, operationes meæ [ad cuſtodiendas iuſtificationes tuas] id eſt, ceremonias illas, quæ iuſtificant hominem ſpiritualiter intellecta. ¶ Oſtendit quomodo poſſint viæ dirigi, ſcilicet, ſi ante oculos ſemper habemus mãdata dei. Continuatio, Dico viæ dirigantur, quæ viæ diriguntur [cum perſpexero in omnibus mãdatis tuis] id eſt, per hoc viæ poſſunt dirigi, ſi ſemper habeã mãdata tua præ oculis: & [tunc] cùm hoc fecero [non confundar] pro peccatis meis, quod cõfuſibile aliquid faciam, vt de me dicatur, Hic homo cœpit ædificare, & non potuit conſummare. ¶ Dico non confundar, ſed potius [confitebor tibi] id eſt, laudabo te [in directione cordis] id eſt, in directo corde meo, & iuſtificato à te: non arroganter in corde meo aliquid noui inuenio, ſed [in eo quod didici] à ſpiritu ſancto mihi interius loquẽte, vel à ſanctis patribus [iudicia iuſtitiæ tuæ] ſcilicet iudicia, quibus ipſe hos damnat, hos iuſtificat: quæ omnia ipſe facit ex ſua iuſtitia, licet ab omnibus hoc ignoretur. ¶ Dico confitebor, & in obediẽtia tua perſeuerabo: & hoc eſt [iuſtificationes tuas cuſtodiam] id eſt, in cuſtodia mandatorum tuorum, quæ iuſtificant hominem, permanebo: & vt poſſim permanere, & cuſtodire, ô domine [non me derelinquas vſquequaque] id eſt, in alia parte. Ideò dicit, vſquequaque, quia videt diabolum ſemper paratum ſubintroire, à quacunque parte deus ſubtraxerit gratiam ſuam.

Beth.

IN quo corrigit]. Huic particulæ præſcribitur Beth, & interpretatur cõfuſio. Quæ litera huic particulæ bene præſcribitur, quia hic docemur, quomodo homines de confuſione, ſcilicet de priori vita, educantur, & ad veram vitam cõuertantur. ¶ Litera ad hoc. Continuatio, Dico cuſtodiam iuſtificationes tuas, ideò ſcilicet, quia per ipſas iuſtificationes erunt correctæ viæ meæ: & hoc melius oſtendit faciendo interrogationem, & reſponſionem, cùm dicit [In quo corrigit adoleſcẽtior] id eſt, ſtultior & pronior ad peccandũ [viam ſuam] id eſt, operationẽ ſuam, & conſuetudinem nequitiæ ſuæ, in qua conſueuit: ponit excæcatis auditoribus per

interrogationem responsioné, cùm dicit[in custodiédo sermones tuos?]quia implet bene operando præcepta tua. Vel,adolescentior,id est,populus innouatus, & adolescens factus: in quo corrigit viam suam, id est, per quid est ita innouatus,in custodiendo sermones tuos? ¶ Et quia in custodia sermonum est correctio prauæ operationis, ideò[exquisiui te] id est, legem tuá adimpleui,sed propter aliud,scilicet vt cognitio tui in me multiplicaretur,& hoc[in toto corde meo] id est , quod nulla cordis particula vacabit ab inquisitione tui,& ideò domine[ne repellas me à mandatis tuis]sed potius in ipsis voluntatem tuam mihi aperi.¶ Dico exquisiui,& inuenta abscondi & pronunciaui,& delectatus sum,& exercebor,& considerabo,meditabor,non obliuiscar: & per hæc omnia notantur exire de confusione,& valde perfecti esse,sicut in vnoquoque octonario debet inueniri perfectio . Litera sic legitur [In corde meo]id est, in memoria mea[abscondi eloquia tua] id est, præcepta tua diligenter memoriæ commendaui : sed plus notat cùm dicit, abscondi, scilicet,
Matth.7. quòd non manifestaret ea inimicis, sicut dicitur, Nolite sanctum dare canibus,neque margaritas spargere ante porcos:ideò abscondi[vt non peccé tibi] qui prohibuisti pręcepta tua dari canibus. ¶ Ego abscondi,& ô[domine doce me]actu ipso [iustificationes tuas] id est, fac me operari sicut exigunt tua præcepta,quæ iustificant hominem. Vel, doce me, cui debeam reuelare præcepta tua,cui non. Ideò sum ausus petere vt doceas,quia tu[es benedictus]id est, laudatus tuis, & benignus tuis, id est, exhibens tuis quicquid opus est.
¶ Inimicis abscondi, amicis vero[pronunciaui omnia iudicia oris tui]id est, quæ per os tuum, id est,filium tuum locutus es: non quòd omnia iudicia dei aliquis pronúciare posset, sed quæcunque pronúciabo iudicia dei sunt.Iudicia hic accipit, quicquid deus occulto iudicio agit : veluti quod quosdam damnat, quosdam eligit & iustificat: & hoc[in labiis meis]id est,conuenientibus meæ operationi:quia quod ore doceo,hoc opere adimpleo. ¶ Dico abscondi & pronunciaui,& propter hæc[delectatus sum in via testimoniorum tuorum] id est , eundo in testimonia tua adimplenda [sicut] aliquis carnalis delectaretur[in omnibus diuitiis]id est, ideò sum delectatus in mádatis tuis, quia mihi sunt omnes diuitiæ. ¶ Non sum tantum delectatus, sed deinceps [exercebor in mádatis tuis]adimplédis[& cósiderabo vias tuas]id est,verum intellectum in præceptis tuis.Bene supponit,cósiderabo,postquá dixit,exercebor, quia non potest haberi verus intellectus,nisi præcedat bona operatio. ¶ Dico cósiderabo,&[nó obliuiscar]cognitos[sermones tuos]ideò quia semper[meditabor in iustificationibus tuis]id est,præcepta tua,in quorum obseruatione inuenitur iustitia, semper habebo in assidua meditatione.

Gimel.

RETribue seruo tuo].Hæc litera bene pręscribitur huic parti,Gimel nanque retributio interpretatur,& in hac parte magna dei retributio ostenditur, scilicet, quomodo deus iam exutus de confusione , sicut dictum est, & petentibus ipsum deum indigentiam suppleat,& ad magnam perfectionem perducat. ¶ Illam indigentiarum supple-

tionem

tionem ideò retributionē vocamus, quia prius deus fidelibus suis tribuit, vt velint orare. Pro hac gratia retribuit deus aliam gratiam eis, scilicet, indigentiarum suppletionem. Continuatio. Dicò meditabar in mādatis, & non obliuiscar, & ideò ô domine mihi [seruo tuo] id est, qui te solū deum verū meum cognosco, & me seruum [retribue] id est, qui tribuisti vt te cognoscerem, fac mihi aliam retributionem, hanc scilicet [viuifica me] id est, facultatem bene operandi, quam perdidi in primo parente, mihi restitue [&] sic viuificatus [custodiam sermones tuos] id est, operabor secundum præcepta tua. ¶ Et me iustificato, & iam bene operāte [reuela oculos meos] id est, aufer velamen de interioribus oculis, vt possim plenum intellectum habere de lege tua [&] tunc [considerabo mirabilia de lege tua] id est, ea quæ significantur per figuras in veteri testamento positas, hoc est, considerabo Christū significatū per agnum occisum, & refectionem dominici corporis, per manna significatū, & alia huiusmodi, quæ à nullo, nisi reuelatis à deo oculis, possunt intelligi. ¶ Ideò debes reuelare & viuificare, quia quantum potui me idoneum præparaui, scilicet, quia [in terra] id est, in hoc mundo [sum incola] id est, aduenam me reputo, & nullam me habere manentem ciuitatē, sed semper ad veram tendo patriam, & ideò [non abscondas à me mādata tua]. ¶ Et ideò reuela ne abscondas, quia [anima mea concupiuit] maximo affectu [desiderare iustificationes tuas] id est, vt ipsa anima mea impletione sermonum tuorū reficiatur: & hoc non ad horam, sed [in omni tempore] id est, assiduè. ¶ Ideò sic concupiui, ne ita mihi contingeret sicut cōtigit diabolo, & aliis superbis. Quos [superbos] tu [increpasti] comminādo æternam pœnā, flagellādo quādoq; in hac vita, in signū futuri iudicii vel supplicii: & ipsi superbi sunt [maledicti] id est, reprobati: quia ipsi sunt [qui declināt à mādatis tuis]. Illi dicūtur nō superbè peccare, neq; à mādatis dei declinare, qui licet sibi peccandi volūtatē nō proponant, tamē carnis fragilitate cōpellēte quādoq; peccāt. Illi autē superbè peccare, & à mādatis dei declinare dicūtur, qui ex volūtate animiq; delectatione peccāt, & dei mādata audire nō curāt, vel audita cōculcāt. ¶ Anima mea concupiuit, & ne fructū illius cōcupiscētiæ meæ mihi possint auferre [aufer à me opprobrium] ne tribulatores possint inducere ad actum peccati, ex quo iuste essem opprobrosus & derisus [&] aufer etiam [contemptū] ne me à bono incepto reuocent, & segnem ad bene operandum efficiant. Hæc merito peto à me auferri [quia exquisiui] id est, ex omnibus aliis doctrinis elegi [testimonia tua] ad meam instructionem. ¶ Aufer dico, & necesse est [etenim principes] id est, potentes huius seculi [sederunt] id est, studiosi immorati sunt [& aduersum me loquebantur] oppugnantes veritatem quam proponebam [seruus autem tuus] non deficiebat, sed potius [exercebatur in lege tua] id est, secundum præcepta tua loquendo & operando. ¶ Ideò exercebar [nam & testimonia tua meditatio mea est] id est, frequenti meditatione habeo mandata tua [& iustificationes tuæ] sunt [consilium meum] id est, semper deliberaui apud meipsum mandata complere: qui ante non proponit sequi iustificationes dei, ille cito mouetur, si tribulatio superueniat.

Daleth.

ADhæsit pauimento]. Daleth huic octonario præscribitur, quia timor interpretatur. Fidelis nanque ille qui loquitur, de confusione iam retractus, iam fugatis indigentiis multis, dei beneficiis repletus. ¶ Attendens tamen corpus humanum semper pronum esse ad peccandum,& quasdam importare necessitates peccandi, timet relabi, & contra has necessitates orat ad dominũ.Continuatio.Dico anima mea concupiuit,consiliũ meũ sunt iustificationes tuæ, sed tamen[anima mea adhæsit pauimento]id est, consensit olim corpori ad aliqua illicita: pauimentum dicitur à pauire,id est,percutere:quia tunc lapides pauimentũ dicuntur,quando sunt contusi,& bene planati,vt non offendant pedes, & est subiectum pedibus ambulantium .Per hoc intelligitur corpus humanum,multis ieiuniis, & aliis afflictionibus sic contusum atque planatum,vt non offendat pedes animæ, & etiam ipsi animæ subiectum est. Sed quia natura corporis quantumcunque afflicti,semper prona est ad peccandum,ideò etiam si anima consentiat corpori, statim præcipitatur in lapsum: & quia anima adhærens corpori, iam ducta est in lapsum, ideò ô domine [viuifica me] id est, restitue mihi facultatem,ne anima consentiat corpori:& hoc fac[secundum verbum tuum]id est, secundum promissionem tuam: quia tu instituisti, vt qui iustus est, iustificetur adhuc. ¶Licet autem pauimento adhæserit, tamen non de-

Apoc.22. bes me repudiare, quia tibi peccata mea reuelaui: & hoc est[vias meas]id est, peccata mea, in quibus incesseram, confitendo[enunciaui]tibi[&]tu [exaudisti me]id est, peccata condonasti: & quia iam me exaudisti,dando veniam peccatorum, ideò ô domine [doce me iustificationes tuas] id est, fac me operari secundum præcepta tua. ¶Et postquam me docueris bene operari[instrue me viam iustificationum tuarum] id est, da mihi verum intellectum in præceptis tuis [&] ego sic instructus [exercebor] multiplici operatione, [in mirabilibus tuis] id est, in spiritualibus operibus & gratiis, per figuras veteris legis intellectis. ¶Alia necessitas corporis, pro qua timendum existimat fidelis qui loquitur. Continuatio, Dico exercebor, sed quandoque [anima mea dormitauit] id est, aliquantulum pigra fuit, & hoc [præ tædio] iam diuinum verbum fastidio habebat, sed tu domine [confirma me] ne deinceps in tædium incidam: confirma dico [in verbis tuis] id est, impletione mandatorum. Cùm dicit, dormitauit, notat eum leuius peccasse, quàm si diceret, dormiuit. ¶Confirma dico, & vt possim confirmatus permanere [viam iniquitatis] id est, diabolum, qui est via omnis iniquitatis [amoue à me] ne possit mihi præualere, & in tædium retrudere, & in aliquod vitiũ mergere [& de lege tua miserere mei]id est,per misericordiam da mihi implere, quæ præcipiuntur in lege tua. ¶ Et debes à me viam iniquitatis amouere, quia ego[elegi viam veritatis]id est, Christũ imitari, & legem eius sequi: & [non sum oblitus iudicia tua] sed semper ea mecum tractaui.¶Non sum oblitus iudicia tua,sed potius[adhęsi]quia firmus & stabilis fui[testimoniis tuis]id est, præceptis tuis, quibus voluntaté tuam testaris:

& ideò

& ideò ô [domine noli me confundere] id eſt, confuſibilem reddere, ſed fac me conſummare quæ incepi, ne dicatur de me, Hic homo cœpit ædificare, & non potuit conſummare. ¶ Non tantum adhæſi teſtimoniis tuis, ſed etiam [cucurri] id eſt, expedite operatus ſum [viam mandatorũ tuorũ] id eſt, mãdata tua, quę ſunt via ad vitã: & hoc ideo [cùm] id eſt, quia [dilataſti cor meum] id eſt, ampliaſti charitate, patientia, longanimitate, & ſimilibus virtutibus.

He.

LEgem pone]. In hoc octonario petit fidelis ille qui loquitur, vt Chriſtus veniat per nouam legem ſuam, ſcilicet non ſolũ per præcepta, ſed & per gratiam adiutricem, & ſenſum præceptorum demonſtrantem eis ſtatuat: & ideò bene præſcribitur huic parti, He, quæ litera interpretatur eſſe, quia in lege Chriſti inuenitur verum eſſe, & vita animæ reformatur: & videtur vox illorum eſſe, qui præſentem aduentum Chriſti expectabant, & magno deſiderio exoptabant. Ordo quoque bonus eſt, quia poſtquam oſtendit ſe conuerſum, & amotis indigẽtiis, dei beneficiis repletum, contra neceſſitates quas corpus importabat, oſtẽdit confirmatum ſe, & petit ſibi legem dari, id eſt, ipſum Chriſtum, quem videt ſufficiẽtem ad omnem iuſtificationem. ¶ Continuatio, Dixi, noli me confundere, ſed potius [pone mihi legem domine] hanc ſcilicet [viam iuſtificationũ tuarum] id eſt, ipſum Chriſtum, qui eſt via per quam iuſtificantur fideles. Pone mihi legem, vt ad imitationem ipſius vitam meam poſſim dirigere: pone dico legem [&] ego [exquiram eam] legem ſcilicet, vt in ea poſſim voluntatem dei inuenire: & hoc non ad horam, ſed [ſemper]. ¶ Dico exquiram legem: & vt poſſim exquirere [da mihi intellectũ, &] per hoc [ſcrutabor legem tuam, &] inquiſitam [cuſtodiam illam] adimplendo opere: cuſtodiã dico [in toto corde meo] quia omnes vires ponam, vt poſſim mandata adimplere. ¶ Dico cuſtodiam, & vt cuſtodire valeam, me poſitum [in ſemita mandatorum tuorum] id eſt, in imitatione Chriſti, qui eſt ſemita recta ſcilicet & anguſta via [deduc] id eſt, fac ſemper promoueri ad Chriſti maiorem imitationem [quia ipſam] ſemitam [volui] id eſt, ipſum Chriſtum propter ſuam propriam dignitatẽ dilexi. Vel ſemitam accipiamus arctiora mandata, quia in cuſtodiendis illis eſt retributio multa. ¶ Et vt poſſim velle, tu [inclina] id eſt, humilia [cor meum in teſtimonia tua] complenda [& non in auaritiam] id eſt, vt non obſeruem mandata tua propter aliquod terrenum commodum. ¶ Dico non inclines in auaritiam, ſed potius [auerte oculos meos] interiores [ne videant vanitatem] id eſt, ne delectentur in his terrenis, quæ vana ſunt & caduca, ſed potius [in via tua viuifica me] id eſt, conforta liberum arbitriũ, & ſpernere fac terrena, & amare cœleſtia. ¶ Auerte oculos, inclina cor, &c. & [ſtatue] id eſt, ſtabile fac [eloquiũ tuum] id eſt, fac vt ſtabiliter impleam ea quæ præcipis: fac mihi dico [ſeruo tuo] & ideò ſum dignus vt hæc mihi facias: & hoc [in timore tuo] id eſt, per hoc quòd ego timeo te iudicem, & te diligo. Qui enim ſic dominum timent, *Ioan. 14.*
mandata eius adimplent. ¶ Statue eloquium, & [amputa] id eſt, aufer [opprobrium meum quod ſuſpicatus ſum] id eſt, opprobrium ſuſpicationis. *Sæpius*

enim in ſuſpicatione deceptus ſum, ſuſpicando eum bonum qui malus eſt, & econuerſo: ideò dico amputa, quia & ſi ego veritatē non poſſim cognoſcere, tamen placet mihi veritas: & hoc eſt [quia iudicia tua] id eſt, ea quæcūque tu diſponis occulto iudicio tuo, ſunt [iucūda] id eſt, amœna ſunt mihi flagella, quæ tu mihi ad correctionem immittis. ¶ Dixi amputa opprobrium, deduc, & quæcunque petiui fac: & ecce quicquid petiui habeo: & hoc eſt [ecce concupiui mandata tua] adimplere: & qui ſic cupit ſecurus eſſe, poteſt, quia obtinebit quod petit: dico cōcupiui, & de reliquo domine [viuifica me] id eſt, fac me perſeuerare in mādatis tuis: me dico poſitum [in æquitate tua] id eſt, agētem ſecundum mandata tua, quæ ſolam æquitatem præcipiunt.

Vau.

ET veniat]. In hac parte petit fidelis qui loquitur, qui iam in aduētu Chriſti ipſius legem ſuſcepit, vt ipſe Chriſtus ſit ei cōtra hæreticos, atque contra perſecutores præſidiū, qui ſtatim in illos inſurgunt, qui legem Chriſti recipiūt: & ideò huic octonario bene præſcribitur Vau, quod interpretatur, ipſe, per quod Chriſtum egregiū adiutorium intelligimus, quem iſte in hoc octonario poſtulat adiutorem. ¶ Continuatio, Viuifica me dico [& veniat ſuper me] id eſt, ita vt ſit caput. Vel, ſuper me, id eſt, de cœleſtibus veniens [miſericordia tua domine] & quam poſtulet miſericordiam, determinat, ſcilicet [ſalutare tuum] id eſt, filius tuus, qui ſalutem facit omnibus, qui ſit mihi contra impugnatores præſidium. Vel [ſecundum eloquium tuum] veniat, id eſt, inſtruat me de lege tua. ¶ Et] ſi ita veniet, tunc [reſpondebo verbum] ſcilicet filium tuum [exprobrantibus mihi] ipſum filium: ſcilicet, ſi aliquis exprobrauerit mihi, Chriſtum non filium dei, ſed ſolum hominem crucifixum, &c. oſtendam ei per rationes filium dei eum fuiſſe, & coæternum: & ideò ſic reſpondebo, non quòd confidam in viribus meis, ſed [quia ſperaui in ſermonibus tuis] qui ſunt mihi bona arma: qui dixiſti, Cùm ſteteritis ante reges & præſides, nolite præmeditari quid reſpondeatis: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini: & iterum, Dabo vobis os & ſapientiam. ¶ Contra hæreticos reſpondebo: & ò domine prouide, ne per tribulationes auferatur mihi verbum tuum: & hoc eſt [& ne auferas de ore meo] id eſt, ne permittas auferri per tribulationes, vel per blanditias [verbum veritatis] id eſt, prædicationis, vt ego nunquàm ſileam apud quoſuis prædicationem diuini verbi: nec ad horam permittas auferri propter tribulationem, ſicut feciſti Petro, qui ad vocem ancillæ veritatem negauit: nec permittas [vſquequaque] id eſt, omnimodo omni tempore: nec debes auferre [quia] ego [in iudiciis tuis] id eſt, in tribulationibus, quas mihi per iudicia tua infers [ſuperſperaui] id eſt, maiorem fructum ſperaui, quàm poſſit aliqua tēporalis tribulatio promereri. Vnde Apoſtolus, Nō ſunt cōdignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam. ¶ Dico ne auferas [&] accepto ipſo Chriſto mihi in præſidiū [cuſtodiam legem tuam ſemper] id eſt, [in ſeculū, & in ſeculū ſeculi]. Legē dei in hac vita cuſtodit, qui proximum diligit, & pro inimicis orat, & ſimilia. In alio ſeculo cuſtodiemus legem,

Matth. 10. Marci. 13. Lucæ. 12. Luc. 21. Matth. 26. Mar. 14. Lucæ. 22. Ioann. 18. Rom. 8.

quam nunc habent angeli, quia tunc, vt modo angeli communiter laudabimus deum, & etiam fratres nostros diligemus, sicut dicitur, Charitas nunquàm excidet. ¶Ego dico custodiam, & etiam iam custodiui. Hic notat 1.Cor.8.
se accepisse illud quod petebat superius, scilicet, aduentum Christi custodiam, & hoc est [ambulabam] de virtute in virtutem, accepto Christo hospite, existens[in latitudine] id est, in multiplicitate charitatis & scientiæ: latitudine dico, ideo mihi data [quia mãdata tua exquisiui]. ¶Respondebo exprobrantibus mihi verbum, & etiam respondi:& hoc est [& loquebar]id est, locutus sum, positus [in testimoniis tuis] id est, præceptis tuis: nec tantum in conspectu populi, sed[in conspectu regum]id est, principum mundanorum prædicans verbum dei[& non confundebar] id est, non erubescebam pro scandalo crucis. Vel, non confundebar, ꝗ ego cederem eis, vel etiam tacerem pro eis. ¶Loquebar [& meditabar in mandatis tuis] id est, cogitabam frequenter quomodo ea complerem, in quo notatur contemplatio: & hoc non faciebam coactus, sed quia [dilexi] ea mandata, ideo compleui. Et non tantum meditabar, sed etiam opere compleui:& hoc dicit[& leuaui manus meas]id est, operationes meas extuli [ad mandata tua]complenda [quæ dilexi]quasi quod verbo docui, opere compleui: & hic notatur vita actiua. Dico leuaui [&] hanc operationem perseueranter impleui: & hoc dicit [exercebor in iustificationibus tuis] id est, studebo vt eas sine omni dilatione possim implere.

Zain.

MEmor esto]. Iustus qui legem Christi suscepit, & etiam ipsum Christum adiutorem cõtra hæreticos & persecutores, iam per hoc spem habet æterni boni. Orat in hoc octonario de cõpletione illius spei, & ideo bene præscribitur huic particulæ Zai, quod interpretatur, ductæ, vel huc, quia per hoc vtrunq; intelligimus, nos non habere hic manentem ciuitatem. ¶Continuatio, Exercebar, quia tu dedisti mihi spem in verbo tuo, id est, in promissione tua, qui dixisti, Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitę. Et illius[verbi tui esto memor seruo tuo] Ioan.8.
id est, ad honorẽ serui tui, cõplendo quæ promisisti, qui oblitus videris quandiu distulisti[in quo]verbo[dedisti mihi spem]æterni boni. ¶Quod[hæc] spes [consolata est me in humilitate mea] id est, in deiectione primi parentis. Spes quidem, de qua hic agit, operatur in nobis patientiam contra aduersa, & probationem in aduersis. Vel in hoc consolata est in humilitate mea, id est, in tribulationibus, quia propter spem illam tribulationes illatas sustinui. Consolata est dico [quia eloquium tuum] id est, mandatum tuum [viuificauit me]id est, dedit mihi vitam animæ. Qui enim viuificatur implẽdo mandata dei, securus per hoc de æterno bono, iucunde miserias huius seculi sustinet. ¶Bene dico quòd eloquium tuum viuificauit, quia cùm inimici instarent, ego non defeci:& hoc est [superbi inique agebant] scilicet, mihi sine causa mala inferendo[vsquequaque] id est, omnibus modis quibus poterant: ego[autem nõ declinaui à lege tua]id est, nullo modo pro eis cessaui.

¶Et

¶Et quare non declinaui? quia ô[domine memor fui iudiciorum tuorum] factorum [à ſeculo]ſcilicet,conſideraui, quòd deus à primo iuſto obedientes remunerat,negligentes damnat. Vel iudiciorum à ſeculo,ſcilicet, quòd à ſeculo,id eſt,quòd à primo iuſto, quia à domo dei iudicium incipit,iuſte iudi-
Heb.12. cas illos laborare, quos in alio ſeculo vis remunerare. Vnde dicitur, Flagellat deus omnem filium quem recipit. Et Salomon, Qui non erit de numero flagellatorum,excipietur de domo filiorũ [&] quia talia cognoui tua eſſe iudicia,ideo[cõſolatus ſum]in tribulationibus meis.¶Conſolatus ſum de me, ſed de peccatoribus dolui:& hoc eſt [defectio]id eſt,afflictio, [tenuit me]afflictio & dolor dico,habita[pro peccatoribus] nõ quia mihi mala inferentibus,ſed quia[derelinquentibus legem tuam].¶Pro illis deficiebam, ſed vt à me omne tædium auferrem, cantabam domino Pſalmos & hymnos in corde meo: & hoc eſt,exiſtenti[in loco peregrinationis meæ]in hac vita,qua me peregrinũ eſſe cognoſco,[erant mihi cãtabiles iuſtificationes tuę]id eſt,Pſal-
Coloſ.3. mi & hymni,qui hominem iuſtificant pure cantantem:iuxta illud Apoſtoli In hymnis & Pſalmis,& canticis ſpiritualibus,in gratia cantãtes in cordibus veſtris deo. ¶Ideo iuſtificationes fuerunt cantabiles, quia ô [domine in nocte] id eſt,in tempore perſecutionis, [fui memor nominis tui] id eſt,cognoui te eſſe dominum,me ſeruum,& iuſtum eſſe quod dominus corrigat [&]ideo [cuſtodiui legem tuam] id eſt, patientiam Ieſu, quæ in lege præcipitur. ¶Et [hæc] nox,id eſt,tribulatio [facta eſt mihi]non pro commiſſo meo,ſed [quia exquiſiui iuſtificationes tuas] eas implere deſiderans. Nota quòd, hæc, non poteſt referri ad legem hoc in loco,quia teſtãte Auguſtino,in Græca tranſlatione eſt lex maſculini generis: iſtud verò pronomen hæc,illic habetur fœminini: quare ergo neceſſario ad nox ſecundum hoc quod ſignificat peregrinationem refertur.

Heth.

PORtio mea domine].Hæc litera interpretatur pauor,quę bene pręſcribitur huic octonario,quia hic fidelis qui loquitur,oſtẽdit magnum ſuum pauorem & ſolicitudinem,ſcilicet, ſe multũ ſolicitum inquirere & laborare,quomodo ad rem ſperatam poſſit peruenire. Nota quia pauor eſt cordis trepidatio,nõ proueniens ex fortitudine. ¶Cõtinuatio,Ideo exquiſiui iuſtificationes tuas,quia ô[domine] tu es [portio mea] ſcilicet,non elegi mihi in partem aurum,vel aliquid mundanum,ſed te ſolũ, qui es vera via ad beatitudinem:& quia te in partem elegi, ideo [dixi] id eſt, deliberaui apud meipſum[cuſtodire legem tuam]id eſt,quod ego cuſtodiam legem tuam complendo.¶Nec tantum dixi,ſed etiam[deprecatus ſum faci-
1.Cor.13. em tuam]dari mihi, vt præſentem te videam facie ad faciem, & cognoſcam ſicut cognitus ſum:& hoc non parũ ſum deprecatus,ſed[in toto corde meo] id eſt,intãtum,quod cor meum vacaret ab omnibus aliis,& tuam faciem obtinere quęreret:& vt ego ad illam faciem poſſim peruenire [miſerere mei] id eſt,per miſericordiã tuã condona mihi peccata,et confer mihi ſpirituales gratias[ſecundum eloquium tuum]id eſt,promiſſiones tuas. ¶Et vt oſtendat ſe

dignum cui iure fiat misericordia, ostendit se conuersum à peruersa via, non ex leuitate, sed magna cogitatione. Continuatio, Ideo precor miserere, quia [vias] id est, opera [meas] id est, quæ secundũ me ago, quæ semper sunt in peccatis [cogitaui] id est, diligenti ratione inquisiui, & malas cognoui, & ideo [cõuerti pedes meos] id est, affectiones meas [in testimonia tua] complenda. ¶ Dico conuerti, sic quòd etiam si veniant mala [paratus sum vt custodiam mandata tua] sed quia paratus sum, ideo cùm mala veniunt [non sum turbatus]. ¶ Contra quid paratus? Contra peccata vel tribulationes, quæ me vndique circumuallantes, volunt illaqueare: & hoc est quod dicit [Funes peccatorũ] id est, peccata, scilicet, suggestiones carnis, quæ sunt funes, quibus ligatur peccator, ne possit extendere se ad bonos actus: illi funes [sunt me circumplexi] quia circundant ex omni parte [&] tamen [legem tuam non sum oblitus] sed semper eam in mente habui. Vnde Apostolus, Video aliam legem in mente mea, repugnantem legi carnis meæ. Vel funes possumus dicere tribulationes, quibus illaqueantur homines: peccatorum, id est, quos funes peccatores immittunt. ¶ Dico non sum oblitus, sed potius [media nocte surgebam ad confitendum tibi] ad literam. Surgunt enim religiosi viri in nocte ad laudandum deum, ex hoc loco facientes sibi exemplum, & quia media nocte percussis Aegyptiis, liberauit dominus populũ suum. Item, quia media nocte processerunt virgines illæ obuiam sponso. Item, quia media nocte dicitur, quòd surrexit dominus. Item, quia media nocte venturus est iudicare, quod tamen ignotum est: sed etiam ex verbis Euangelii perpendunt quidam, vbi dicit, Media nocte clamor factus est. Vel ad allegoriam sic: media nocte, id est, in maiori tribulatione non pigritabar, sed surgebam, id est, ad bene operãdum me erigebam, & in bona operatione ad confitendum, id est, ad laudandum te, intendens [super iudicia iustificationis tuæ] id est, quod per flagella, quæ iudicas, & permittis tuis inferri, fideles tuos iustificas: vel iustificationis tuæ, id est, quæ per iustitiã immittis. ¶ Quid per singula? [Particeps ego sum omnium] non dico Christi, quia præsumptio videretur, sed omnium [timentium te] sic timentium dico, vt custodientes sint mandata tua: hoc est [& custodientium mandata tua]. Cùm dicit se participem, innuit nobis intelligendam vnionem Ecclesiæ, qua omnes sunt ligati vinculo fidei & charitatis. Et per hæc omnia ô domine ostendo meam solicitudinem, & tu [domine doce me iustificationes tuas] id est, fac me assuescere in mandatis tuis, & perseuerare: & ideo secure hoc peto, quia [terra] id est, vniuersus mundus [plena est misericordia tua] quia per totum mundum iam fideles per misericordiam iustificabuntur.

Rom. 7. Exo. 13. Matth. 25. Matth. 28. Matth. 25.

Teth.

BOnitatem]. In hoc octonario ostẽdit fidelis qui loquitur, se non tantũ patienter sustinere aduersitates, quę sibi veniũt, imò iucũdas esse: & ideo bene pręscribitur ei hæc litera Teth, quę interpretatur bonũ, id est, iucundũ, quia huic fideli iucũdæ sunt tribulationes quę inferũtur. Vel interpretatur exclusio: hic autem excludit fidelis qui loquitur

per

per suam patientiam omnem tristitiam,& congruo ordine procedit:postquã enim aliquis in spe est constitutus,& ad perueniendũ ad rem speratam solicitus,restat vt quæcunque mala eueniant,patienter sustineat. ¶ Ideo secure dico,doce me iustificationes,quia tu iam cœpisti:& hoc est[bonitatẽ]id est,bonas videri[fecisti]tribulationes[cum]me[seruo tuo]ô[domine]ideo dico mecum, quia ipse quantum valet ex parte sua operatur, & hoc [secundum verbum tuum]id est,secundum legem tuam, quia lex ipsa me instruit ad hoc vt mihi iucundæ sint tribulationes.¶ Tu iam docuisti bonitatem,& adhuc domine,id est,de reliquo[doce me bonitatem]id est,fac me talem, vt per amplitudinem charitatis iucundæ sint mihi tribulationes [&] vt possim illam habere bonitatem,doce[disciplinam]id est, mitte tribulationem ad meam correctionem[&]vt illam suscipiam disciplinam,id est, ad correctionẽ mihi datam intelligam, doce me[sciẽtiam]id est,cognitionem vtilium rerum , vt intelligam in peccatis me esse corruptibilem & miserũ,& non posse ab his malis liberari,nisi per disciplinam tuam:& ponuntur ista retrogrado ordine:prius enim est scientia,deinde disciplina,ex qua procedit bonitas.Ideo dico doce[quia in mandatis tuis credidi]in quibus & bonitas,à scientia,& alia huiusmodi promittũtur.¶ Ideo precor doce disciplinam,quia[ego deliqui] à quo delicto non poteram liberari, nisi per disciplinam: deliqui dico [priusquàm humiliarer]id est,priusquàm flagellis tuis me corriperes : &[propterea]quia me humiliasti[custodiui eloquia tua]id est,impleui mandata tua . ¶ Et quia per tribulationem me fecisti custodire eloquium tuum, ideo[bonus es tu , & in]hac[tua]tanta[bonitate doce me iustificationes tuas]id est,fac me assuetũ in mandatis tuis,vt si veniant mihi tribulationes,iam non commouear. ¶ Et necesse est vt doceas , quia[iniquitas superborum est multiplicata super me] id est, plures inferunt tribulationes,quàm humanitas possit sustinere[ego autem]per hęc omnia non sum fessus,sed potius[scrutabor mãdata tua]& hoc nõ parum,sed[in toto corde meo].¶ Multiplicati sunt, & hoc obstinato animo:& hoc est[cor eorum]quod deberet esse molle,& misericordia erga compares commoueri[est coagulatum]id est, induratum [sicut lac, ego verò] inter hæc omnia [legem tuam meditatus sum] id est , in frequenti meditatione habui mandata tua , per quæ contra obstinatos resistebam . ¶ Et quia legem tuam meditatus sum , ideo placuit mihi quòd me humiliasti : & hoc est [bonum mihi quòd humiliasti me] id est , iucundum est mihi , quòd tribulationes mittendo me afflixisti:& hoc est,Bonum mihi immissa tribulatio [vt discam iustificationes tuas]impletione & cognitione. ¶ Ideo dico quia ipsa humiliatio, quæ legem docet,sit bona,quoniam ipsa lex , quæ per ipsam humiliationem habetur,placens est & iucunda : & hoc est [bonum mihi lex oris tui]id est,Euangelium,quod tuo ore,id est,filii tui,locutus es:bonum dico [super millia auri & argenti] id est , super quantascunque diuitias huius seculi.

Iod

Iod.

MAnus tuæ]. Huic octonario præscribitur Iod, quod principiũ vel sciẽtia interpretatur, quia fidelis qui hic loquitur precatur deũ, vt eum reducat ad principiũ suum, in quo creatus fuit, scilicet, faciat, vt immortalitati & impassibilitati conferat beatitudinem scientiæ, in qua creatus fuit, à qua cognoscit se deiectum per primi parentis inobedientiam. ¶Continuatio, Ideo bonum est quòd humiliasti, vt per hoc reuertar ad principium, in quo me creasti: & hoc est, O[domine manus tuæ]id est, operatio tua[fecerunt me]quantũ ad animam[& plasmauerunt me]quantũ ad corpus. Licet deus omnia fecisset, creatio tamen hominis attribuitur manibus dei propter dignitatẽ: & quia me fecisti, cùm non statim possim redire ad illam perfectionem in qua me creasti[da mihi intellectum] id est, illumina rationem meam[vt]per hoc[discam mandata tua]id est, intelligam & impleam, per quæ præcepta tandem potero redire ad perfectionem mei principii. ¶Ideo debes illuminare intellectum, quia[qui timent te]id est, sancti viri fideles tui[videbunt me] sic illuminatum[&]inde [lætabuntur]& itẽ propter hoc debes dare intellectum[quia]ego[in verbo] id est, in filio[tuo supersperaui]id est, magis à filio tuo speraui bonum, quàm meum meritum posset promereri. Vel in verba tua, id est, in impletione verborum tuorum supersperaui. Vil si hoc fructu peto, vt des mihi intellectum, quia qui timent te modo seruili timore, videbunt me, id est, attendent me illuminatum, & de peccatore iustificatum, & facti imitatores lætabuntur. ¶Ideo peto vt des intellectum, quo possimus reuerti ad nostrum principium, quia cognosco patres & nos filios per inobediẽtiam ab illa dignitate deiectos esse: & hoc est, ô [domine] ego [cognoui quia iudicia tua] scilicet, quòd primos parentes passibiles & immortales fecisti, & miseriæ subditos, sunt[æquitas] id est, iuste facta [&] etiam[me humiliasti]id est, in istis miseriis afflixisti, & hoc[in veritate tua] id est, tuo iusto iudicio. ¶Per istud iudiciũ sumus in miseriis, sed contra illas miserias[fiat misericordia tua]mihi[seruo tuo, vt consoletur me]in miseriis, & hoc peto[secundum eloquium tuum] id est, promissiones tuas, qui dixisti, Conuertimini ad me, & ego reuertar ad vos. Et alibi, Viduam eius benedicens benedicam, pauperes eius saturabo panibus. Viduam intelligit Ecclesiam. ¶Fiat misericordia ad consolandum inter mala, & etiam veniat misericordia, quæ facit nos viuere æterna vita: hoc est[veniant mihi miserationes tuæ]id est, effectus piæ affectionis & misericordiæ tuæ[&]per ipsam[viuam] æterna vita, reductus ad dignitatem mei principii [quia lex tua meditatio mea est]id est, semper meditor de impletione tuæ legis. ¶Mihi veniant miserationes[superbi]autem [confundantur] id est, erubescentiam habeant de peccatis suis [quia iniquitatem in me fecerunt] & hoc[iniuste] sine commisso meo[ego autem exercebar]id est, exercebor [in mandatis tuis] adimplendis. ¶Confundantur superbi, & per hoc fiant [timentes te] & inquirentes testimonia tua, & sic [conuertantur mihi]hoc est, conuertantur ita, quòd sint similes mihi[& qui nouerunt testimonia tua]cognitione, licet non etiam

Psal.131.

cogitatione

cogitatione,conuertantur mihi. ¶Dico veniãt miſerationes vt viuam, & vt viuere poſſim[fiat cor meũ]domine[immaculatum]per remiſſionẽ peccatorum[in iuſtificationibus tuis]id eſt[vt]per impletionem præceptorum [non

Matth.25. confundar]cum impiis,quando dicetur eis,Diſcedite à me maledicti,&c.

Caph.

DEfecit in ſalutari] . In hoc octonario oſtenditur fidelis qui loquitur iam feſſus longa militia,cupiens diſſolui,& quieſcere cũ Chriſto,nec tamẽ adhuc recuſans laborẽ:& ideo bene ei Caph præſcribitur,quod interpretatur incuruatus.Cõgruus ordo videtur, vt qui iucũdas habuit paſſiones, legem dei obtinuit iugi meditatione, vt iam quieſcere & principium naturale obtinere deſideret.¶Continuatio,Ideo opto vt veniant mihi miſerationes tuæ,& viuam æterna vita, quia [anima mea] præ deſiderio mei principii[defecit]ab omni iucunditate præſenti,eundo[in tuũ ſalutare]id eſt, filium tuum: ſcilicet,ideo vilipẽdo hæc terrena,vt perueniam ad æternitatẽ , quam iam obtinet noſtra natura in domino noſtro Ieſu [& in verbum tuum]ipſum filium,quem antè vocauit ſalutare[ſuperſperaui]id eſt, maiorem mercedem meæ militiæ obtenturũ me credidi, quàm poſſet huma-

Rom.8. nus homo promereri. Vnde Apoſtolus, Non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis.¶ Anima defecit ab omni appetitu terrenorum,& etiam[oculi mei]interiores,ſcilicet, ratio bene illuminata[defecerunt]ab omni conſideratione & delectatione terrenorum, tẽdẽtes[in eloquium tuum]id eſt,ad intuitionem tui eloquii,ſcilicet,filii tui, quo tu voluntatem tuam oſtendis,& eloqueris. Vel eloquiũ tuum,id eſt, prę ceptum tuum:oculi dico[dicentes]id eſt,tractantes apud ſe [quãdo conſolaberis me]id eſt,quando perduces me ad optatum principium , vt cum Chriſto iam requieſcam.¶Ideo opus eſt mihi cõſolatione, quia hic mali per multa flagella me volũt à bono retrahere:& hoc dicit[quia factus ſum ſicut vter in pruina] comparans ſe vtri , quod eſt corium mortui animalis , innuit ſuam mortificationem , ſcilicet , quòd ieiunando & vigilando , & aliis ſimilibus modis carnem ſuam mortificet: & ſicut vter bene retinet infuſum liquorem,ita ipſe bene cuſtodiet infuſam ſibi prędicationem,& à deo commiſſam, & ſicut vter poſitus in pruina,contrahitur & ſiccatur,vt iam liquorem commiſſum conſeruare non poſſit,ita fidelis iſte poſitus inter malos, frigore infidelitatis & turpis vitæ maculis aſtrictos , multis perſecutionibus cogitur dimittere & fundere liquorem diuini verbi ſibi cõmiſſi : & licet ita ſim factus ſicut vter in pruina,tamen[iuſtificationes tuas]id eſt,pręcepta tua,quibus homines iuſtificantur[non ſum oblitus]quin ſemper ea cuſtodirem & adimplerem.¶Et quandoquidem ô domine ſum factus ſicut vter,ergo[quot ſunt dies ſerui tui]id eſt,quandiu patiar ego iſtas miſerias? id eſt [quando facies iudicium?] ſcilicet,ſeparationem, quòd iam non poſſint mihi nocere[de perſequentibus me] qui in hac vita nobis ſunt commixti & cohabitantes? ¶Et opus eſt vt facias iudicium , quia [iniqui narrauerunt mihi fabulationes] in hoc cõprehendit omnes rationes, quibus hæretici & alii mali volunt iuſtum

reddere

reddere participem peruersitatis [sed] ea [non] fuerunt mihi complacita[vt lex tua]est mihi. ¶ Ideò quia[omnia mandata tua]sunt[veritas]id est, à me vera esse comprobata, cùm dicta eorum fabulationes habeam: & cùm non possint erga me fabulationibus suis proficere, ipsi [iniqui sunt me persecuti] multa mala inferendo, vt saltem per hoc me suæ voluntati subiicerent, sed tu domine[adiuua me]. ¶ Et opus est vt adiuues, quia[me consummauerunt in terra]id est, perfectè reddiderunt me in amorem terrenorum, sicut ipsi volebant: ita tamen, quod[paulòminus]id est, parum defuit, quin me in amorem terrenorum inuoluerent. Vel, in terra, id est, in hac vita paulòminus consummauerunt, id est, ferè interfecerunt me [ego autem non dereliqui mandata tua]. ¶ Non dereliqui mandata tua, & ideò domine de futuro[viuifica me] id est, fac me perseuerare in mandatis tuis: neque hoc peto confisus meis meritis, sed[secundum misericordiam tuam: &]sic viuificatus[custodiam testimonia oris tui]scilicet, præcepta Euangelica.

Lamed.

IN æternum domine]. In hoc octonario ostēditur, quod iustus ille, qui modo ostendit se afflictum, cum intelligit deum nondum velle perducere ad requiem optatam, nõ recusat, sed se ad labores sustinendos hic paratum ostendit: & ideò præscribitur huic octonario Lamed, quod interpretatur cor seruitutis. ¶ Continuatio, Ideò bene debeo custodire testimonia tua domine, quia[verbũ tuũ] id est, filius tuus[permanet in cœlo]id est, in cœlestibus creaturis, & hoc[in æternũ]. Vel ideò debet custodire, quia etiam angeli custodiunt: & hoc est, verbum tuum, id est, impletio mandatorum tuorum, permanet in cœlo, id est, in angelis, quia dei mandata semper adimplēt, & hoc in æternum. ¶ Et non tantum in cœlo, sed etiam[veritas tua]id est, filius tuus, permanet[in generatione]priorum iustorum[& generationem]iustorum noui testamenti. Vel, veritas, id est, ipsa lex tua, permanet à generatione in generationē, id est, à principio vsque ad finem mundi: sicut in Abel & in aliis sanctis viris [fundasti]id est, stabilem posuisti [terram]id est, Ecclesiam[& permanet] quia nunquã vlla poterit prorsus tribulatione deleri. ¶ Et non tantum terra, id est, communis Ecclesia, tua dispositione est fundata, sed etiam[dies]id est, sapiētiores viri, & illustriores in Ecclesia, qui alios illuminare possunt[perseuerant ordinatione tua] contra fluctus mundi: bene dico diem tua dispositione perseuerare, terram autem fundatam esse, &c.[quoniam omnia seruiũt tibi]in quo apparet te esse omnipotentissimum. ¶ Tu talis es qui diem ita ordinasti, terram statuisti, & lex tua talis est [ꝙ nisi ipsa lex tua meditatio mea esset] perirem in persecutione inimicorum[tunc]id est, quando inimici persequuntur [perissem in humilitate mea forte]ideò dicit, quasi per liberum arbitrium suum se habere hoc, vt eis cederet, vel non cederet. ¶ In æternum. Præmissis quibusdã causis, quare debeat deo seruire, ostēdit se cor seruitutis habere. Continuatio, Quia meditatione tuæ legis me à perditione liberasti, & cætera prædicta fecisti, ideò[non obliuiscar iustificationes tuas in æternum]id est, per totam vitam meã [quia

in ipsis] iustificationibus [viuificasti me]liberádo à conformitate malorum, & conferendo virtutes. ¶ Et quid per singula? [tuus sum ego] id est, seruiens tibi per omnia, & ideo[saluum me fac]perducendo ad æternitaté [quoniam iustificationes tuas exquisiui] ad intelligendum & complendú . ¶ Et necesse est vt salues, quia[peccatores expectauerũt me]scilicet, opportunum tempus & idoneas deceptiones quærendo , ad hoc [vt me perderent] sed tamen ego [intellexi testimonia tua]per quod contra hęreticos me muniui. ¶ Et in ipsis testimoniis intellectis, scilicet, [vidi finé omnis cõsummationis] virtutũ, scilicet, cognoui æternitatem esse finem, ad quá perueniatur ex perfectione virtutum, &ideo[mandatum tuum]speciale, scilicet, de charitate, fuit mihi[nimis latum] id est, multũ, quia vt possem peruenire ad æternitatem, dilatauit me vsq; ad inimicorum dilectionem. Vel aliter: in mandatis quæ dilexi, vidi finem omnis consummationis, id est, cognoui quòd omnis consummatio & perfectio secularis habet finem, sed mandatum tuum, id est, præceptio charitatis est nimis latum, id est, dilatatur vsq; in æternum. Vnde Apostolus, Charitas nunquam excidet.

1.Cor.8.

Mem.

QVomodo dilexi]. In hoc octonario ostenditur ille fidelis qui loquitur, intimo amore legem dei diligere, & ideò super omnes inimicos quátumcunq; astutos se in lege domini intellectum habere, & ideo prędcribitur huic parti Mem, id est, viscera, per quod amorem intimum intelligimus. Ordo quoq; bonus est. Postq̃ enim aliquis nactus cor seruitutis, si intimum amorem adhibeat legi , ad magnum perfectionis cumulũ perueniet. ¶ Continuatio, Mandatum tuum est nimis latum, & [legem tuam] dilexi, & [domine quomodo dilexi?] quasi non possum ostendere quantũ diligam: ostendit tamen quædam indicia suæ dilectionis, cũ dicit[tota die meditatio mea est.] ¶ Et quia sic dilexi, sic in meditatione habui, ideo[fecisti me prudenté mandato tuo super inimicos meos]id est, plus intellexi de lege tua, quàm inimici. Ideo dico super inimicos[quia] mandatum tuum[est mihi in æternum] id est, ducit me ad æternitatem, quod non facit inimicis . ¶ Nõ tãtum super quoslibet inimicos me fecisti prudentem , sed etiam [super omnes docentes me intellexi]id est, super scribas & pharisęos, & quoslibet alios, qui me sectá erroris volebát docere : ideo sic intellexi , quia assiduè cogito de mandatis tuis: & hoc est [quia testimonia tua meditatio mea est] . ¶ Et inter cæteros doctores[intellexi super senes]id est, super átiquiores & altiores sapientes: & hoc ideo[quia mádata tua quęsiui]. ¶ Super senes intellexi, & [prohibui pedes meos]id est, affectiones meas [ab omni via mala]eorũ: ad hoc prohibui[vt]opere[custodiá verba tua]. ¶ Custodiam, & [non declinaui à iudiciis tuis]quia ita etiam custodiui , quòd in nullo deuiarem à præceptis tuis. Ideo nõ declinaui [quia tu legẽ posuisti mihi]quæ me cohiberet perseuerare in mandatis tuis. ¶ Dico intellexi & impleui, & in aliis annunciaui , in quo fuerũt[eloquia tua]dulcia[faucibus meis]&]quàm dulcia, id est, infinite fuerũt dulcia: dulcia dico[super mel ori meo]id est, plus quàm mel sit dulce mihi gustanti. ¶ Eloquia fuerũt mihi dulcia, & [ꝑpterea viá iniquitatis odiui]

illam

illam[omnem]& vt hoc bonũ comprobetur, oſtẽdit autoritatem præceptorum dei,cùm dicit[à mandatis tuis]ô domine hoc[intellexi]quod viam iniquitatis odire debeam,& ideò odiui.

Nun.

LVcerna pedibus.] In hoc octonario agitur de humilitate, quia oſtendit ſe iuſtus qui loquitur, ex ſe nihil habere, ſed omnia à deo, etiam initiũ bonę volũtatis,& ideò præſcribitur huic parti Nun, quod interpretatur vnicus,vel paſcua,quia vnus & ſolus eſt deus, à quo recipit quicquid boni habet, & ipſe idẽ ei eſt paſcua, & plena refectio. Ordo quoque bonus eſt. Poſtquam enim oſtendit ſe habere cor ſeruitutis,& per intimum amorem aſſecutum ſe legis intellectum, etiam ſe à iudiciis dei non declinare,& viam iniquitatis habuiſſe odio:hæc omnia non ſibi,ſed gratiæ dei attribuit. ¶Continuatio, Super ſenes intellexi,à iudiciis autem non declinaui, viam iniquitatis odio habui, & hæc omnia non viribus meis, ſed quia[verbum tuum]id eſt,diuinum mandatum,eſt factum[lucerna]id eſt,illuminatio, qua poſſum mihi à laqueis diaboli cauere, quos mihi tendunt in tenebris huius vitæ. Lucerna dico[pedibus]id eſt,affectionibus[meis]& voluntatibus,per quas anima noſtra iam incedat ad bene operandum,quia nec bene velle poſſumus, niſi gratia dei illuminemur. Voluntati noſtræ eſt verbum lucerna[ſemitis meis]id eſt,arctioribus operibus meis,verbum tuũ,ſcilicet,diuinum præceptum,eſt mihi[lumen]id eſt,maximè illuminãs. Quanto enim potius operatur aliquis, tanto magis illuminatur cognitione dei. Vel, verbum tuum,id eſt,filius tuus,factus lucerna per aſſumptam carnem. Sicut enim in lucerna habetur lumen & teſta,ita in Chriſto diuinitas lumẽ eſt,humanitas quaſi teſta continens lumen: quæ lucerna illuminat pedes meos, id eſt,promouet ad hoc,vt poſſim iam bene velle:& idem verbum eſt factum lumen ſemitis meis,id eſt,ſtrictis & arduis operibus:nõ dicit lucerna, ſed lumẽ: quia quanto arctiori ſemita deo ſeruit, tanto maius lumen habet, & cognitionem de ipſa diuinitate recipit. ¶Et quia volũtas per te illuminatur,& in ſemitis lumen præbes, ſcilicet, quia ex te omnem habemus illuminationem, ideò [iuraui & ſtatui] id eſt, firmiter deliberaui [cuſtodire iudicia] quæ ſunt [iuſtitiæ tuæ]id eſt,quæ tu facis per tuam iuſtitiam.Cuſtodit ille iudicia,qui ſi habeat aduerſitates,non frangitur,ſed iudicio dei ſibi dari intelligit.Si autem proſperitatem habeat non extollitur, ſed ſecundum dei voluntatem diſpenſat: dico cuſtodire,iuraui etiam cuſtodire,id eſt, ſicut deliberaui, ita ſtabiliter compleui. ¶Quia ſtatui cuſtodire, ideò[ſum humiliatus]id eſt,afflictus[vſquequaque]id eſt,ex omni parte,& omni genere afflictionis, quia ſtabiliter obſeruabam iudicia & teſtimonia tua.Humiliatus ſum,ſed tu[domine viuifica me]ne cedam affligẽtibus me[ſecundum verbum tuum] id eſt,ſecundum promiſſionem.¶Dico humiliatus ſum,& in ipſa humiliatione obtuli tibi ſacrificia[oris mei]id eſt,laudes quæ erant oris mei: quia quod dicebam ore,compleui opere:& hoc[voluntariè] id eſt,bona intentione,pura voluntate: & quia in humilitate ſacrificaui tibi, & voluntarie, ideo ô domine

[beneplacita fac]mihi vota mea [& iudicia tua doce me]id est,fac assuescere, & opere adimplere.¶Et ideo opus est vt doceas,quia[anima mea]id est, vita animę meę[est semper in manibus meis]id est,operibus meis:quia si desinā bene operari,morietur anima mea. A similitudine boni militis dictum est, qui sibi in prælio vitam propriis manibus defendit [&] vt animā meā custodire possim [legem tuam non sum oblitus]quin tractem eam meditatione & impletione-¶Dico non sum oblitus, & tamen [peccatores posuerunt laqueum mihi]per quem putabāt me impellere,vt legem dei darem obliuioni.Laqueum dicit,veluti minas, blādimenta,quascunque malas persuasiones & persecutiones [&] licet ipsi ita mihi laqueum tenderent,tamen [de mandatis tuis non erraui]vel male intelligendo,vel contra operando.¶Non erraui,sed potius[acquisiui in æternum] bene exercendo ad intelligēda & cōplenda [testimonia tua]acquisiui dico [hæreditate]id est,ad similitudinē hæreditariæ rei, scilicet,vt firmiter possiderem, & à patribus meis , & aliis talibus reciperem: ideo exquisiui [quia exultatio cordis mei sunt]scilicet, quantumcunq; tribuler,tamen cum exultatione mandata dei adimplebo,securus de remuneratione.¶Dico exquisiui,hoc modo scilicet,humiliādo meipsum per omnia deo. Inde est quod dicit [Inclinaui cor meum] id est , voluntatem meam per omnia humiliaui[ad faciendas iustificationes tuas propter retributionem]duraturam[in æternū]sicut dicit beatus Hieronymus, ordinatum esse in Hebręo: possumus tamen dicere,custodiam iustificationes tuas in æternum ,id est, per totum tempus vitæ meæ.

Samech.

INiquos].In hoc octonario ostendit iustus,qui paulo ante ostēdebat suam humilitatem se iam confirmatū sic,quod velit fugere cōsortia iniquorū:& ideo bene præscribitur huic parti Samech,quod interpretatur firmamentum , vel adiutorium: quasi diceret,Hic vbi dicis quod iniquos odio habeas, est audiēdū, & cum magna cura attendēdum: quia magna est cautela adhibenda,ad iniquos odiendos : præcipitur enim in

Matth.5. Euangelio,vt etiam inimicos diligamus . Sic ergo sunt diligēdi, vt quicquid mali nobis faciant,non repercutiamus, sed pro eis oremus: & quandiu in eis proficere putamus, diuina admonitione eis insistamus . Si autem in eis nihil proficere valemus, nec salua religione cum eis habitare possumus, ab eorum familiaritate & habitatione separari debemus:pro quo etiam patrem,& matrem,& vxorem relinquere debemus, si cum eis religionem Christianam seruare non possumus,scilicet,si per eos ad culturam idolorū, vel aliquid simile impellamur. Nihil enim alicui proximo cōtra deum debemus, Vnde domi-

Matth.10. nus in Euāgelio,Qui amat patrē aut matrē plus quàm me,nō est me dignus. ¶Continuatio, Iustificationes custodiui propter retributionē,& vt ad illam possim peruenire[iniquos odio habui,& legem tuam dilexi.] ¶Et cum iniquos deuitem, & custodiam legem[tu es adiutor meus] ad bene operandum [& susceptor meus]quia per Christi assumptam humanitatē,meam multum exaltasti

exaltaſti[& in verbum tuum]id eſt,filium, vel diuinum præceptū quod com pleui[ſuperſperaui]id eſt,maius quoddam, quàm hæc præſentia eſſent. Vel, ſuperſperaui,quia priori ſpei,maiorē addidi ſpem . ¶Iniquos odio habui ita dicens,O vos maligni declinate à me. Vel ita continuatur,Quia deus eſt adiutor meus , & in verbum tuum ſuperſperaui, ideò vos [maligni declinate à me]id eſt, ſeparate vos à meo conſortio , in quorum præſentia diuinam non valeo religionem tenere[&] poſtq̄ declinaueritis[ſcrutabor mādata dei mei] libere. Dicit autem Apoſtolus de iniquorū vitatione, Hæreticum hominem *Ad Titū.3.* poſt primam & ſecūdam correptionem deuita. ¶Vos maligni declinate,ſed tu domine[ſuſcipe me]in cuſtodia, ne cedam inimicis[ſecundum eloquium tuum]id eſt,ſecundum promiſſionem. Vel,ſecundum eloquium,id eſt,vt ſequar præcepta tua,implendo ea [&] tunc vtinam[viuam]in anima [&] cùm expectauero vitam æternam[non confundas me ab] illa [mea expectatione] ſed da obtinere quod ſpero . ¶Non confundas dico,ſed potius[adiuua me] ad bene operandum[&]per hoc[ſaluus ero]æterna ſaluatione [&] per tuum adiutorium,ad hoc vt ad illam poſſim peruenire ſaluationem[meditabor in iuſtificationibus tuis ſemper] id eſt,aſſidue . Qui enim ſecundum legem dei viuit,etiam dum viuit,vel dormit,vel manducat,in lege dei dicitur meditari. ¶Ideò meditabor,quia hoc attendo,quod tu[ſpreuiſti omnes diſcedentes à iudiciis tuis,quia cogitatio eorum eſt iniuſta]. *Si* enim dicant ſe per fragilitatem peccare,vel deum ſibi per miſericordiá indulgere, vel hęc terrena non curare,eorum cogitatio eſt iniuſta. ¶Et non tantū ſpreuiſti tu,ſed etiam ego ſpreui: & hoc dicit[omnes peccatores terræ]ſcilicet paganos, qui legem non habent ſcriptam[reputaui præuaricátes]ſaltem naturalis legis:& in hoc auget cumulum malorum , qui propter actum peccati præuaricatores ſunt naturalis legis,vel ſcripturæ, vel vtriuſque: & quia peccatores vidi eſſe præuaricatores[ideò]ne eſſem præuaricator [dilexi teſtimonia tua] . ¶Confige timore tuo.Quia vidit iſte iuſtus eundem inimicum ſibi inſidiari,qui alios faciebat pręuaricatores per ſuggeſtiones carnis,precatur deum vt illum inimicum comprimat. Continuatio, Peccatores reputaui præuaricantes,& ne ego etiam ſim præuaricator[confige carnes]id eſt,carnalitates[meas,tuo timore] id eſt, clauo timoris tui. Ideò precor cōfige[à iudiciis enim tuis timui]id eſt, ad conſiderationem futurorum iudiciorum tuorū. Cōfige dicit,quia ſciebat quòd vetus homo figeretur in cruce, & deſtrueretur in paſſione Chriſti.

Ain.

FEci iudicium & iuſt.] Ain quod interpretatur oculus , ideò huic octonario præſcribitur,quia hic oſtenditur ille iuſtus quendá habere interiorem oculum bene illuminatum, ſcilicet,quandam ſagacitatem ad repellendas calumnias iniquorum , & ad legem dei defendendá contra eos:quę ſagacitas & iuſto neceſſaria erat.Mali enim quos odio habebát, multas in eos calumnias & criminationes inferebant . ¶Cótinuatio,Quia dilexi teſtimonia tua,& alios reputaui præuaricatores,ideò[ne tradas me calumniantibus me]id eſt, ne permittas me calumniis eorum ſuc-

cumbere, quas multas mihi inferunt: quia præuaricantes reputaui, etiam me ab aliis separaui: nec debes tradere, quia [feci iudicium] id est, discretionem inter bonum & malum [& iustitiam] quia deserendo malum, secutus sum bonum. ¶ Ne tradas calumniātibus, & si impulerint in aliquod malum, tu [suscipe] me [seruum tuū in bonum] & quandoque fac cessare omnes calumnias eorum: & hoc est [non calumnientur me superbi]. ¶ Et debes suscipere, quia [oculi mei] interiores [defecerunt] ab omni appetitu terrenorum, tendentes [in salutare tuum] id est, in saluationem tuam [&] vt ad illud perueniam salutare, tendunt [in eloquium iustitiæ tuæ] id est, in præcepta tua complenda. ¶ Quia oculi deficiunt [fac cum seruo tuo secundum misericordiam tuam] hoc scilicet fac [iustificationes tuas doce me] ¶ Bene dico cū seruo tuo, quia [seruus tuus sum ego] obediens tibi per omnia: ideò [da mihi] illuminatū [intellectum, vt sciam testimonia tua] cognitione & impletione. ¶ Et debes facere, quia [tempus] est hoc [faciendi domine] scilicet, vt des mihi intellectum legis tuæ, per quem eam possim defendere cōtra hæreticos, quia illi [dissipauerunt] male intelligendo, & hæreses inducēdo, & cæteris aliis modis [legem tuam] corrumpendo. Vel tibi domino opus est faciendi, vt des mihi intellectum, ad defensionem legis tuæ: & quia alii dissipauerunt legem tuam [ideò] ego accensus zelo dei [dilexi mandata tua] ad defendendū ea [super aurum] id est, super omnem cupiditatem possessionis secularis [&] super [topazion]. Topazius pretiosus lapis est, cuius natura est, vt semper attrahat visum inspicientium, nec oculi inspicientiū, eius possunt intuitu satiari: per quod intelligimus omne pulchrum visu huius seculi. ¶ Et quia dilexi mandata tua [propterea] non fui otiosus ab opere, sed [dirigebar] semper [ad omnia mādata tua] implēda: & econtrario [omnem viam iniquā odio habui] iuxta Euan-
Matth.6. gelium, Non potestis deo seruire & mammonæ.

Pe.

Mirabilia testimonia tua]. Huic octonario bene præscribitur Pe, quod interpretatur error, quia in hac parte fidelis qui loquitur, ostendit se dolere de errore illorū, quos supra dixerat legē dei dissipare, & ostendit eis conueniēter legem domini non dissipandam, sed amandā. ¶ Quasi diceret, Nō debetis dissipare, imò amplecti & custodire, quia ô [domine testimonia tua] sunt [mirabilia] id est, digna admiratione, quia obseruatores suos tales efficiunt, ꝙ cæcos illuminent, mortuos resuscitent, & huiusmodi alia, & [ideò scrutata est ea anima mea]. ¶ Anima scrutatur, & bene potest ad intelligendū proficere, quia [declaratio] id est, completio [sermonum tuorum] velut aduentus Christi, & doctrina Euangelica, quæ declarant & complēt omnes prophetas: talis declaratio [illuminat] communiter omnem Ecclesiam, & ad fidem accedere facit [& intellectum] excellentem, qualem habent sapiētiores Ecclesiæ [dat paruulis] id est, humilibus, qui paruulos se reputant, & nihil de se pręsumunt, sed sunt paruuli malitia, sicut
1.Cor.14. Apostolus præcepit, Estote paruuli malitia. ¶ Et quia solis paruulis dat intellectum, ideò feci me paruulum, scilicet [aperui os meum] id est, desideria cordis

cordis mei dilataui. Per os cor intelligimus, quia iam desiderat refici beneficio sprituali [& attraxi spiritum] sanctum, scilicet, auram salubrem. Ille spiritũ sanctũ acquirere laborat, & dignũ se efficit, in quo habitet spiritus sanctus, qui mãdata dei custodire desiderat: ideo aperui, ideo attraxi [quia mandata tua desiderabam] ad intelligendum & complendum. ¶ Et quia desideraui, & os aperui, ideo [aspice in me] oculo pietatis, scilicet, vt mihi conferas aliquid boni [& miserere mei] delendo maculas, si quas in me inuenis, & hoc precor [secundum iudicium diligentium nomen tuũ] id est, sicut iudicas miserendum aliis diligentibus nomen tuum, ita de me iudica. Licet deus fideles suos per misericordiam visitet & misereatur, tamen dicit iudicium, quia intelligit in hac vita semper misericordiam iudicio dei coniunctam: quia aliquod meritũ fidei est, quare deus parcit ei. ¶ Dico aspice & miserere, & [gressus meos] id est, opera mea [dirige] vt sint [secundum eloquium tuum, &] per hoc [non dominetur mei omnis iniustitia] id est, nulla iniquitas, id est, peccatum, quod habitat in nostro corpore mortali, iam non regnet in nobis, vt valeat nos impellere ad illicitos motus, sed potius ratione illuminata, fomes peccati comprimatur: ideo sic dicit, nulla dominetur, quia intelligit tãtũ valere ad dãnationem, si vna iniustitia dominetur, quãtũ si omnes dominẽtur. ¶ Dico gressus dirige, ne dominetur iniustitia, & etiam [redime me] per pretium sanguinis filii tui: redime me [à calumniis hominnm] id est, à falsis criminationibus, & inuentionibus hominũ, ne possint me conformare suæ nequitiæ [vt] tunc libere [custodiam mandata tua] qui modo impedior multis calumniis eorum. ¶ Et vt possim custodire mandata tua [illumina faciem tuam] id est, præsentiã tuam mihi manifestam ostende, non facie velata, sicut Moyses Iudæos docebat, significans mentis eorum velamen, qui spiritualem doctrinã intelligere non possent: Christus verò doctor noster manifeste docuit veritatem, & cognitionem dei fidelibus intimauit: & hanc faciem, id est, cognitionem, illumina [super] me [seruum tuum, et] per hoc [doce me] intellectu & impletione [iustificationes tuas]. ¶ Et dignus sum vt doceas, quia multum doleo de aliorum errore: & hoc dicit [exitus aquarum] id est, copiosus fletus exterius, & multos dolores interius [deduxerunt] id est, non tantum vna hora, sed per multos dies fuderunt [oculi mei] interiores & exteriores [quia non custodierunt legem tuam]. Exo.34.

Tsade.

IVstus es domine]. Huic bene præscribitur Tsade, quod interpretatur consolatio: quia iustus ille, q paulò ante ostendebat dolere se de malorũ errore: hic iã ostẽdit cõsolationẽ duplicẽ se habere ex iusto iudicio dei. Cùm enim dei iudicio se illuminatũ agnoscit, magnã habet consolationẽ ad mala sustinenda, & cœlestia speranda. Item dũ malos iusto dei iudicio excæcatos & reprobatos intelligit, in eisdem consolatur, intelligens se per eos examinandum, & exprobrandum. Quod facit fornax auro, lima ferro, facit impius pio. ¶ Continuatio, Hactenus dolui, & fuderunt lachrymas oculi mei, sed iam non doleo, sed potius consolor in hoc

attẽdens quia ô[domine iuſtus es]in natura [& rectum iudicium tuum]quia quòd alios eligis & illuminas,alios reprobas & excæcas hoc iuſto iudicio facis.¶In hoc apparet quod rectum ſit iudicium, quia mãdata quæ nobis proponis,facis à quibuſdam recipi,& à quibuſdam reiici:& hoc dicit[mandaſti iuſtitiam teſtimonia tua]& hoc[nimis]id eſt,valde,ſcilicet,per infinitos legatos:teſtimonia dico iuſtitiam,id eſt,ſolam æquitatem præcipientia[& veritatem tuam]id eſt,iudicant & implent quicquid promittunt, & ideo bene deberent ab omnibus recipi.¶Et licet teſtimonia tua & iuſta eſſent, & omnem promiſſionem complerent,tamen[inimici mei] qui volunt mihi mala, quia non ſum eis ſimilis,illa[verba tua]ſecundum completionem[ſunt obliti]quę ratio rationalis eis perſuadebat, & aliquorum prædicatio eis intimauerat:& quia hæc obliti ſunt, ideo [zelus meus]quem habui erga eos pro contemptu teſtimoniorum[fecit me tabeſcere] id eſt, deficere & macerari in corpore. ¶Teſtimonia tua ſunt veritas & iuſtitia,& ipſum[eloquium tuum]eſt[ignitum vehementer] quia comburet vitia, accendetq́ hominem ad amorem dei [& ſeruus tuus dilexit illud]ſcilicet,ego & mei conſimiles. ¶Et quia dilexi, ideo[ſum adoleſcentulus ego]id eſt,innouatus, ſcilicet, exutus vetere homine,ſum noui hominis membrũ effectus[&]quia ſic ſum innouatus,ideo à malis ſum [contemptus]vilis reputatus, & tormẽtis affectus,& tamen [iuſtificationes tuas non ſum oblitus]quin ſemper meditarer & complerem .¶Et bene dico complere & obſeruare,quia[iuſtitia tua] quam confert executio pręceptorum tuorum,eſt[iuſtitia]ducens hominem[in æternum,& lex tua veritas]eſt,id eſt,cõplens promiſſiones. ¶Contẽptus ſum inquam, ego autẽ non ſubfugi,ſed[tribulatio]corpori illata[& anguſtia]id eſt, anxietas mentis[inuenerunt me]paratum ad omnia ſuſtinenda: & hæc omnia non fecerunt me paratum recedere à mandatis tuis, ſed ſemper[mandata tua meditatio mea eſt].Et quia iuſtus hęc omnia à iuſto iudicio dei ſibi dari intelligit,ideo in omnibus conſolationem ſibi accipit.¶Ideo teſtimonia tua eſt mea meditatio, quia ipſa[teſtimonia tua]ſunt[æquitas]id eſt,nihil iniquum vel inhoneſtum præcipientia,& ducentia[in æternum]& ideo [da mihi intellectum] eorum, vt in ipſis conſolationem accipiam [&] per ipſa intellecta [viuam] id eſt,ad æternam vitam perueniam.

Coph.

CLamaui] . Coph , id eſt, concluſio . Hic enim agitur de beato viro ab hoſtibus circumquaque concluſo grauiter, qui aliunde nullum ſibi ſperãs ſubſidium,clamorem ſuum dirigit ad deum.Ordo quoque congruus, quia poſt paſſionem erroris accepta cõſolatione cùm à malis circundatur,nihil aliud reſtat,niſi vt clamorem ſuum ad dominum dirigat. ¶Continuatio, Quia tribulatio & anguſtia inuenerunt me, ideo[clamaui in toto corde meo,exaudi me domine]& ſupponit de quo clamauit,ſcilicet,vt[iuſtificationes tuas requirã]id eſt, da mihi requirere ad intelligendas iuſtificationes tuas.¶Et non tantum clamaui vt requirã,ſed etiam clamaui,vt des cuſtodire mandata:et hoc eſt[clamaui ad te,&]tu[ſaluum

me

me fac] hoc genere saluationis, scilicet [vt custodiam mādata tua]. ¶Et non tātum clamaui, sed etiam [prꝫueni] alios [in maturitate] quia cum alii in perfecta & matura ætate ad te venire soleant: ego puer & immaturus ad te festinaui. Vel, præueni in maturitate, id est, ante aduentum tuum scilicet ante tēpus plenitudinis & gratiꝫ, ad te promerendum [& clamaui]. Ideo præueni & clamaui [quia in verbo tuo] id est, prꝫcepto, vel filio tuo [supersperaui]. ¶Prꝫueni in maturitate, & etiam præueni alios in maiore illuminatione, quia magis fui illuminatus aliis: & hoc est [diluculo] id est, à principio meꝫ conuersionis, cùm verū lumen recepi [oculi mei] interiores, & intuitiones meꝫ [prꝫuenerunt] alios, tendendo [ad te] & ad hoc præuenerunt [vt meditarer eloquia tua]. Vel si habeatur diluculū, id est, tempus resurrectionis, prꝫuenerunt oculi mei. ¶Et quia clamaui & præueni [audi vocem meam] ne frangar tribulatione concludentium: & hoc non secundum merita mea audeo petere, sed [secundum tuam misericordiam] ò [domine viuifica me] ne possim malis subsidere, & etiam in virtutibus multiplica me, & hoc fac [secundum iudicium tuum]. Iudicas enim, vt qui iustus est, iustificetur adhuc. ¶Et opus est vt viuifices, quia [persequentes] & occidentes [me appropinquauerunt iniquitati] quia me fere suæ nequitiꝫ confirmauerunt, & eam mihi persuaserunt [à lege autem tua] sic agendo [longe facti sunt]. Quanto enim quis iniquitati appropinquat, & diabolo se alligat, tanto magis à deo deiq; lege fit remotior. ¶Ipse appropinquat iniquitati, sed [tu domine es] mihi [propè] ad defēdēdū me contra eos, & ipsi sunt longe à lege tua, mihi autem placet lex tua: & hoc est [& omnes viæ tuæ] sunt mihi [veritas] id est, præcepta, per quæ ad dominum venitur, vera intelligo, & in nullo fallentia. ¶Omnes viæ tuꝫ sunt mihi veritas, & hoc [cognoui de testimoniis tuis] scilicet [quia] tu [fundasti ea] ita vt essent [in æternum] id est, vt perducerent homines ad æternitatem, & hoc cognoui ab [initio] ab Abel & aliis iustis, in quibus vidi Christum futurum, & Ecclesiam suam incommutabiliter fundaturum. *Apoc.22.*

Resch.

VIde humilitatem]. Hic prænotatur Resch .i. caput: hic enim de humilitate agitur, quæ est caput & custodia virtutū, quā seruat iustus ab hostibus conclusus, vt seruat serpēs caput, corpore ictibus exposito. Sicut enim serpens si caput seruat, & si cætera membra truncātur, non interit: sic & humilitate seruata, homo, etsi corpus tundatur, tamen vera vita non priuatur. ¶Continuatio, Persequentes appropinquauerunt, & illis humilitatē exhibui, & hanc [humilitatē meā] ò domine [vide] id est, placeat tibi [& eripe me] ne me superet eorum persecutio [quia legem tuā nō sum oblitus] quā tu prꝫcepisti de humilitate, Qui se humiliat, exaltabitur. ¶Vide & eripe me, & [iudicium meum] scilicet, quod ego decerno esse faciendū, veluti de fide tenenda, & aliis similibus, quæ ex fragilitate humana non bene possum discernere: malum enim iudico eum qui bonus est, & econuerso & cꝫtera, tu [iudica] id est, examina, hoc est, fac me in omnibus iudicare recte [& redime me] id est, libera me per pretiū sanguinis filii tui de potestate *Luc.14. & 15.*

inimici,

inimici,& [viuifica me] vita ęterna [propter eloquium tuum] datum de humilitate quam custodiui, sicut ipsum eloquium præcepit. Vel, propter eloquiū, id est, tuam promissionem cōplendam: tu enim in Euangelio promisisti, qui in monumentis sunt, & bene egerunt, procedent in resurrectionem vitæ ¶ Me custodiente legē, & mandata tua viuificabis, sed [à peccatoribus longe] erit [salus] & non eris inde culpabilis, sed ipsi [quia iustificationes tuas non exquisierunt]. ¶ Ab illis longe erit salus, sed [viuifica me secundum iudicium tuum] id est, secundum hoc quod iudicas fideles tuos viuificandos: quod ideo secure peto, quia [misericordiæ tuæ] sunt [multæ domine] id est, multas consueuisti facere misericordias fidelibus tuis à primo iusto. ¶ Et opus est vt me viuifices, quia [multi] sunt [qui persequuntur me] fugando de loco ad locum [& tribulant me] verberando [à testimoniis tamen tuis non declinaui.] ¶ Ego [vidi præuaricantes, & tabescebā] dolore [quia eloquia tua non custodierunt.] ¶ Ego nō declinaui, sed potius de declinatoribus dolui: & hoc est, Vidi illos præuaricatores, & sicut illos vidi, tu [domine vide] me promerentem in hoc [quoniam dilexi mandata tua] & contra hoc quod ego dolore tabescebam, tu [viuifica me] vera vita: & ad hoc non sufficiunt merita mea, sed hoc fac mihi [in misericordia tua]. ¶ Merito dilexi mandata tua, quia [principium verborum tuorum] est [veritas] sicut primo homini mandasti di-
Gen.1. cens, De ligno scientiæ boni & mali ne comedas, & in quocūq; die comederis ex eo, morte morieris. Hoc verbum verum fuit, quia damnatus fuit, quando de cibo vetito comedit: & [omnia iudicia iustitiæ tuæ] quæ facturus es secundum iustitiam tuam in nouissimo die, separando bonos à malis, sunt manentia [in æternum [id est, impermutabilia, quia non redibunt ad vitam terrenam, & cultum terræ post centum milia annorum, sicut Origenes & alii hęretici putauerunt.

Sin.

PRincipes] Hic bene pręscribitur Sin, quod interpretatur, super vulnus, quia hic fidelis, qui paulò antè suam ostendit humilitatem, ostendit gratas accipere tribulationes, quæ curant vulnera animæ, & sunt ei quasi emplastrum super vulnus. ¶ Continuatio, Multi persequuntur, & non qualescunque, sed [principes] id est, potentes huius seculi [sunt] magis [me persecuti gratis] id est, sine causa: & tūc licet caro mea formidaret verba, tamen [cor meum] id est, voluntas & ratio mea, non formidauit eorum verba, sed [à verbis tuis formidauit] qui dixisti, Si quis negaue-
Matth.1. & .14. rit me coram hominibus, ego negabo eum coram patre meo. Et iterum, Qui perseuerauerit vsque in finem saluus erit. ¶ Et hoc faciens [ego] fundatus [super eloquia tua] id est, timens eum, qui corpus & animam simul potest perdere: qui fortassis viderer contristari pro persecutione malorum [lætabor sicut] ille [qui inuenit spolia multa]. Sicut enim aliquis hostis deuicto hoste gaudens rapit spolia, sic & diabolus quando de subditis sibi aliquos incorporat, id est, præmium vitæ æternæ aufert. ¶ Dico lætabor, & per hoc possum lætari, quia legem tuam dilexi: & vt ostenderet suam perfectam dilectionem, prę-

mittit

mittit[iniquitatẽ odio habui, & abominatus sum] id est, execrabilẽ eam habui [legem autem tuam]non habui odio,sed[dilexi]. ¶ Et quòd legem dilexerim per hoc apparet,quia[in die] .i.in mea illuminatione[laudẽ dixi tibi] & hoc[septies]id est,semper,scilicet,in toto tempore meæ vitæ,quæ per septẽ dies voluitur. Vel ad literam, Septies in die,id est,in horis constitutis ad memoriam septiformis spiritus:ego dico intendens [super iudicia iusticiæ tuæ] id est, recognoscẽs omnes illas persecutiones immitti mihi tuo iusto iudicio, scilicet , ad correctionẽ. ¶ Et cùm inter tribulationes essem, per hoc potui tibi laudem dicere , quia tranquillitas & pax magna erat mihi in mente , quia omnibus[diligentibus legem tuam est pax multa]id est,tranquillitas mentis, etsi non perfecta quia licet exterius verberentur , tamen in mente non mouẽtur. Vnde scriptũ est,Est & in hac vita multis requies data sanctis,quorũ animas mundus non tenet occiduus [&] etiam [non est illis scandalum] id est, nunquam offensio nocet eis, nec separat ab Ecclesia, quia nullá faciũt offensionẽ. ¶ Ideo etiã laudẽ potui dicere,iniquitatẽ odio habere, quia ego ò [domine expectabã salutare tuũ]nos expectamus Christũ vẽturũ in extremo iudicio,antiqui verò patres expectauerũt primũ aduẽtũ eius,nisi enim expectaremus eum secũdo vẽturũ,neq; legẽ diligeremus,neq; iniquitatẽ odio haberemus:expectaui[& mandata tua].i.præcepta moralia, vt Non occides,nõ furaberis ,& similia [dilexi] .¶ Et non tantum dilexi mandata tua, sed etiam [anima mea]id est,ratio & voluntas[custodiuit testimonia tua]id est, præcepta tua veteris legis,scilicet,figuras ipsas : non quòd homo noui testamẽti ex actu impleat,sed tamen seruat ea, sciens ea esse probationem & testimonium suę legis. Velut ipse dominus per testimonium ipsorum prophetarum comprobauit resurrectionẽ, loquens discipulis in via [& dilexit ea vehementer]. *Marc.16. Luc.24.* ¶ Dico dilexi mandata ,& non tantum hoc, sed &[seruaui mandata tua, &] etiam[testimonia tua]:ideo adiungit hic testimonia cum mandatis,vt ostendat se vtrunq; testamentum ,vetus & nouum pariter obseruare: ideo seruaui [quia omnes viæ meæ]id est, omnia opera mea,sunt [in conspectu tuo]id est, tu dirigis vias & opera mea:opera nulla dicuntur in cõspectu dei esse,nisi solius iusti.

Tau.

APpropinquet] . Huic octonario præscribitur Tau,id est,consummatio: hic enim iustus iste, qui superius legẽ dei se custodisse ostẽdit, consummationem precatur , vt oratio sua ad dei conspectum perueniat, vt & ipse deus per carnem assumptã factus pastor suus, se ouem, commisso primi parẽtis in deserto errantem, ad verũ & perpetuum ouile reducat. Ordo quoq; cõgruus est: postquam enim beatus homo ad hoc perductus est,vt tribulationes sibi medicamentũ faciãt,nihil aliud restat nisi vt ad ꝓmissum prẽmiũ peruenire cõtẽdat. ¶ Cõtinuatio, Quia dilexi & seruaui mãdata,ideò ô[domine deprecatio mea appropinquet]tibi, ita vt sit[in conspectu tuo] .i.ipsa oratio mea faciat me appropinquare tibi,nõ localiter, sed similitudine iustitiæ, à quo dissimilis factus sum multiplicitate iniustitiæ & vt possim appropinquare[da mihi intellectũ]nõ in mundanis sciẽtiis,

sed

ſed[iuxta eloquium tuum]id eſt,de cœleſtibus,quem intellectum docent elo quia tua . ¶Nõ tantum appropinquet,ſed etiam[intret]mãſura[poſtulatio] id eſt, oratio[mea in conſpectu tuo]hæc ſcilicet poſtulatio intret, [eripe me]
Rom.7. de ergaſtulo carnis ,& de corpore mortis huius, & hoc[ſecundum eloquium
Ioan.14. tuum]id eſt,ſecundum promiſſionem tuam,qui dixiſti in Euangelio,Qui fe cerit ea quæ ego præcipio ,manifeſtabo ei meipſum . ¶Dico da intellectum, &[cum docueris me iuſtificationes tuas]id eſt,cum dabis intellectũ, [eructabunt labia mea hymnum]id eſt , ex abundantia magnæ ſaturitatis laudẽ dicam tibi.¶Et non tantum tibi in meipſo laudem faciam,ſed &[lingua mea] aliis[pronunciabit eloquium tuum]quod eloquium bene pronunciandũ eſt, [quia omnia mandata tua]ſunt[æquitas]id eſt, nihil iniuſtum præcipientia. ¶Et vt poſſim intrare in conſpectu tuo,& hæc alia fiant [fiat manus tua] id eſt, filius tuus,[vt ſaluet me]id eſt , ſaluator meus fiat , nobis etiam hoc tempore:fit enim quotidie Chriſtus ſaluator peccata remittendo , & ſpirituales gratias conferendo:quod mihi merito fiat[quoniá mãdata tua elegi]. ¶Ideo etiam manus tua ſaluet me,quoniam ego[concupiui ſalutare tuum domine] id eſt,ſaluari per filium ipſum,quem ego cognoui ſaluatorẽ omnium[&]etiá ideo debeo ſaluari,quia non tantum legem dilexi,ſed etiam ipſa[lex tua meditatio mea eſt]de cuius impletione ſolicite meditor.¶Ego concupiui ſalutare,nec fruſtra,quia per te ſaluatorem[viuet anima mea]æterna vita, [&]in
Pſal.38. illa vita[laudabit te]iuxta illud , Beati qui habitant in domo tua domine in ſecula ſeculorum laudabunt te. Et ad hęc vt anima mea ad illam vitam perueniat,[iudicia tua]id eſt,correctiones,ſcilicet,flagella,quę mihi ad correcti-
Hebr.12. onem immittis,& ſuſcipienda iudicas:quia flagellat deus omnem filiũ quem recipit,[adiuuabunt me]quia peccata per illa punientur,& ego probatus efficiar.¶Et vt anima mea viuat illa vera vita,ad quam ego per me non poſſum peruenire,tu domine[quære]me[ſeruum tuum]aſpirando,vocando,virtutes multiplicando,quia ego[erraui ſicut ouis quæ periit]id eſt,erraui in peccatis primi parentis,recedendo in regionem diſſimilitudinis & dignus ſum quem quæras,[quia mandata tua non ſum oblitus] .Sicut enim deus negligentes ſe negligit,ita quoque requirentes ſe requirit.

IN PSALMVM CXIX.

Titulus. Canticum graduum.

AD dominum cum tribularer].Singulis quindecim Pſalmorum pręſcribitur titulus iſte,qui ſinguli docent nos quaſdam virtutes , quæ ſunt nobis certiſſimi gradus, per quos in ſupernam Hieruſalem aſcendamus. Fecit ſimiliter Salomon in templo domini quindecim gradus , per quos aſcenderetur de primo tabernaculo in ſancta ſanctorum, præfigurás in ipſis viam ad ſupernam ciuitatem,quam propheta demonſtrat in iſtis quindecim Pſalmis.Per hunc numerum quindecim,qui componitur ex ſeptem & octo , voluit figurare & propheta qui hic loquitur , & Salomon in ſuis gradibus,completionem veteris teſtamenti,quod per ſeptenarium habetur ,poſſe aſcendere ad ſupernam Hieruſalem. Per ſeptem,vetus teſtamentum

tum intelligitur. Lex enim illa octauam diem, id est, æternam requiem, non dabat, nec de ea agebat, sed de significatione illius quietis: & in hoc erat totus finis, quia lex præcipiebat in sabbato feriari, quod erat signũ futurę quietis. Per octo, nouum testamentũ accipimus, quia in ipso iam requiem veram obtinemus. Accepit enim in Christo resurgẽte nostra humilitas æternã beatitudinem, & nos qui membra ipsius sumus, iam in spe habemus, & tandem perfecte cum ipso regnabimus post septem dies, quibus voluitur iste mũdus. Nota quia in his quindecim gradibus notatur nouum & vetus testamẽtum: in præcedentibus septem vetus designatur testamẽtum, & intitulantur, Canticum graduum tantum: in octo verò sequentibus nouum testamẽtum ostenditur, qui intitulantur, Canticum graduum Salomonis. Titulus sic legatur, Psalmus iste qui est cãticum, quia magnam proponit exultationem, scilicet, quomodo possimus ascendere ad cœlestem habitationem, & recipere quod amisimus in primo parẽte: quod canticum est graduum, id est, vnum ex illis, qui nobis proponunt gradus: ponunt autem singuli Psalmi singulos gradus: & ipse gradus, id est, ipsa virtus, quæ in vnoquoque ostẽditur, est propria materia ipsius Psalmi. In hoc autem Psalmo primum gradum ponit, scilicet, vitia deuitare, mundum mente abrenunciare: quia etsi quis mundo vtatur, sit tamen non appetitor: vnde Apostolus, Qui habẽt vxores, sint tanquam non habẽtes: & qui gaudent, tanquam non gaudentes. Vox prophetæ ostendẽtis se ipsos gradus ascẽdisse, nec tantum de se solo dicit, sed & de similibus sibi. Intendit autem alios inuitare, vti exemplo sui conscẽdãt istos gradus. Duas partes in hoc Psalmo facit. In prima parte ostẽdit se cum clamaret, esse exauditum, & orare, ne deinceps impellatur ad peccandum. In secunda, quæ incipit, Heu mihi: gemit & deplorat se tandiu inter malos peregrinũ & incolam esse. ¶ Ac si ita diceret, Fratres cùm vos tribulamini in multiplicitate peccatorum, clamate ad dominum, & ipse vos exaudiet exemplo mei, qui [cùm tribularer] multis vitiis huius seculi appetitu, attendẽs hoc esse damnosum [clamaui ad dominum & exaudiuit me]. ¶ Postquàm exaudiuit eum dominus, & peccata dimittẽdo, & ab amore terrenorũ remouendo, quia vidit sibi multa imminere, quæ iterũ possent eum ad postposita impellere, veluti linguam dolosam, quæ ipsum primum parentem deiecit à sua perfectione, precatur deum, vt liberet eum, ne amodo retrahatur ad peccandum: quasi diceret [domine] qui iam de præteritis me exaudisti, deinceps [libera animam meam à labiis iniquis] id est, manifeste mala persuadẽtibus [& à lingua dolosa] id est, quæ aliquam inducit autoritatem vel rationem, per quam decipiat. Locutus fuit diabolus Euæ lingua dolosa, dum ei persuadere comestionem cibi vetiti voluit: apposuit & dolum, per quem persuasit dicens, Similes eritis ipsi deo. ¶ Ad se conuertitur se consulendo, in quo notatur magna ipsius diligentia, & quam magna cautela sit adhibenda contra linguam dolosam: quasi diceret, O anima mea, quæ grauissima tentatione, scilicet, lingua dolosa tentaris [quid detur tibi] id est, quid potest tibi dari [aut quid apponatur tibi] id est, quod exemplum potest tibi proponi, quod sit valẽs tibi [ad linguã dolosam]

Leuiti. 23.

1. Cor. 7.

Gene. 3.

id est, contra linguam dolosam, ne seducaris lingua dolosa? ¶Ecce quid datur tibi [Sagittę acutæ] id est, diuina præcepta, quæ cito transfigunt corda hominum, dantur eis arma contra linguam dolosam: sagittæ dico [potentis] id est, ipsius dei: & per hoc innuit, quod ipsæ sagittæ faciant homines potentes contra linguam dolosam: sagittæ dico dantur [cum carbonibus desolatoriis]. Carbones dicit sanctos, quia ipsi aliquando fuerunt extincti, sed postea per Christum facti sunt ardentes, & alios ad dilectionem dei accendunt: qui dicuntur desolatorii, comburentes, & consummantes ædificia, hoc est, vitia, si ad eorum exemplum nos volumus informare: & istud est quod apponitur nobis ad linguam dolosam. ¶Heu mihi. Pars secunda. Quasi diceret, Licet sim exauditus de tribulatione, habens sagittas & carbones contra linguam dolosam, tamen adhuc est [mihi heu] id est, magnus gemitus [quia incolatus meus prolongatus est] id est, peregrinatio & exilium meum à vera patria nimis producitur: non quòd vita hominis longa
Philip. 2. sit, sed quia iam vellet dissolui, & esse cum Christo: & ideò est mihi heu, quia [habitaui cum habitantibus Cedar] id est, cum illis qui manent in tenebris. Cedar enim tenebræ interpretatur: & ideò dico heu mihi, quia [anima mea multum incola fuit] id est, multam grauitatem passa est in hoc exilio. ¶Ideò dico quòd grauis est animæ meæ hæc peregrinatio, quia & illi, cum quibus eram, & pacem odio habebant, quam ego quærebam, & me impugnabant: hoc est [cum illis qui oderunt pacem, eram pacificus] quia cùm ipsi essent seditiosi, non maledicebam eis, sed orabam pro eis, tamen non tacebam quin prædicarem verbum dei: & [cum loquebar illis] verbum veritatis [impugnabant me] multis tribulationibus, & hoc [gratis] id est, sine aliquo meo merito. Vel gratis, quia nihil profecerunt.

IN PSALMVM CXX.

Titulus. Canticum graduum.

LEuaui oculos meos]. In hoc Psalmo habet materiam secundũ gradum: hic enim ille iustus, qui superius à vitiis exiuit, & mũdo renunciauit, ostẽdit se ad sanctos intentiones suas dirigere, vt per eorum intercessionem diuinũ sibi auxiliũ acquirat, quo factus iustus contra omniũ tẽtationes resistat. Intẽdit propheta ꝑ suũ exemplũ alios inuitare, vt per eosdẽ gradus ascendant. In prima parte leuans oculos ad sanctos, petit per eorum intercessionem auxilium domini sibi dari. In secunda parte, quæ incipit, Dominus custodit te: affirmat se illud habere auxiliũ, & ostẽdit quod sibi valeat. ¶Ac si propheta ita inuitaret alios dicens, O fratres, qui iam peccata exuistis, leuate oculos vestros interiores ad sanctos dei, vt per eorum intercessionem auxilium domini recipiatis, & hoc exemplo mei, qui [leuaui] id est, erexi [oculos meos] id est, intẽtiones meas [in mõtes] id est, in sanctos angelos, & alios sanctos, assistẽtes præsentię dei [vnde] id est, à quibus [veniet auxilium mihi]. ¶Dico quòd ab illis auxilium mihi veniet, sed tamen non ab illis quod ipsi dent, sed potius [auxilium meum] erit [à domino, qui fecit

fecit cœlum & terram] in quo apparet eius auxilium esse valens, & forte ad custodiam. ¶ Dico auxilium erit mihi à domino, & ô anima mea, ille[qui custodit te] id est, deus, cuius auxilium sanctis orantibus recepisti [non det pedem tuum] id est, affectionem tuam [in cõmotionem] vt nõ commouearis ad aliqua illicita [neq;] etiam [dormitet] id est, non permittat te negligenter operari. Tũc enim dominus custos noster dicitur dormitare, dum permittit nos negligenter operari. Sicut dominus dormiuit in naui illis negligentibus, & securis pro tranquillitate maris: motis autem illis, & clamantibus tempestate maris, euigilauit dominus, & diligenter eos custodiuit. ¶ Vere tibi nõ dormitabit neq; dormiet qui custodit Israël, quia ita facit omnibus qui sunt Israël: & hoc est [ecce non dormitabit] id est, non permittit Israël negligenter operari [neque dormiet] id est, non permittit pedem in commotionem dari, vt ad aliquod vitium impellatur. ¶ Pars secunda. Dominus custodit te. Cõtinuatio, Ego precor, vt dominus non det pedem tuum in commotionem, & ita erit, quia [dominus custodit te] in bonis quæ habemus, & [dominus] est [protectio tua] contra mala [super manum dexteram tuam] id est, super spiritualem operationem tuam, quam ipse custodit, ne de bono declinet ad malũ. Manus sinistra hominis vocatur operatio hominis, propter temporale commodum, manus verò dextera, spiritualis est operatio, non facta nisi pro cœlesti præmio. ¶ Et quia dominus est protectio super manum tuã, ideo [per diẽ] id est, tempore prosperitatis [sol] id est, quantumlibet altissima prosperitas [non vret te] id est, non auferet tibi aliquod bonum, nec perducet te ad elationem [neque luna] id est, grauissima aduersitas, quæ solet quosdam vrere, sicut luna exurit homines in nocte, non vret te [per noctem] id est, in tempore aduersitatis, dum maxime vrgebit ipsa aduersitas. i. neque in prosperis extolleris, neq; in aduersis frangeris. Vel ita secundum Augustinum, qui per solẽ accipit Christum secundum diuinitatem : & per lunam eundem secundum humanitatem. ¶ Continuatio, Quia dominus custodit te, ideo per diẽ, id est, in cognitione illius illuminationis, quam habebis de ipsa diuinitate, sol, id est, diuinitas Christi, non vret te, id est, non permittet te errare in cognitione suæ diuinitatis, neque luna, id est, ipse Christus secundum humanitatem, nõ vret te per noctem, id est, in cognitione humanitatis, vt de ipsa humanitate malè te sentire permittat. ¶ Quid per singula? [Dominus custodit te ab omni malo] id est, ab omni peccato: & quia videt mala imminere, per quę solet homo impelli ad peccatum, dicit sibiipsi [dominus] qui custodit te, deinceps [custodiat animam tuã]. ¶ Hoc modo scilicet [dominus custodiat introitũ tuum] vel cum duceris ante reges & præsides, non taceas veritatem nec cedas minis eorum [& exitum tuum] id est, quando duceris ad mortem, non neges veritatem timore mortis: & hoc faciat incipiendo [ex hoc nunc] id est, ex hoc præsenti [& vsque in seculum] id est, quandiu durabit seculum istud.

Matth. 8.

IN

IN PSALMVM CXXI.

Titulus. Canticum graduum.

LAEtatus ſum]. Hic habemus tertium gradum gaudiũ illud, quod habet fidelis iſte qui loquitur, de hoc quod cognoſcit ſe iturum in domum domini ſuper cœleſtem Hieruſalem,& iam in ea ſpe habitat,& ad huiuſmodi gradũ intendit inuitare alios. In prima parte dicit ſe lętari de illa cœleſti domo,quá ipſe inhabitaturus eſt,& oſtendit magnam dignitatem illius ciuitatis,vt ad deſiderium illius maxime corda com moueat.In ſecũda,quæ incipit, Rogate quæ ad pacẽ:dicit ipſis ciuibus,quòd multa bona de ipſis loquitur. Ordine quoque bono incedit. Debet enim qui ſanctorum interceſſione ſibi diuinum auxilium acquiſiuit,exultare & lætari ſpe æternę habitationis.¶ Ac ſi ita diceret, Vos exuti à vitiis,qui iam diuinũ auxiliũ ſanctorũ interceſſione accepiſtis, gaudete de ſecuritate æternæ habitationis exemplo mei, qui [lætatus ſum in his quæ dicta ſunt mihi]à ſpiritu ſancto,vel à quolibet prophetarum, vt à Moyſe poterat vel Dauid accepiſſe: hęc quidẽ ſunt mihi dicta[in domũ domini ibimus]id eſt,ad cœleſtẽ habitationem perueniemus, ego & alii mihi conſimiles, qui iam vitiis relictis, ſanctorum interceſſione diuinum acceperunt auxilium ſicut ego . Licet ego dicam quaſi futurum,in domũ domini ibimus,tamen iam inhabito mẽte in illa domo:hoc eſt[pedes noſtri]id eſt,noſtræ affectiones[ſtantes erant]id eſt,firmiter collocatæ & bene erectæ,ô[Hieruſalem]cœleſtis [in atriis tuis] id eſt,in tua amplitudine.Hieruſalem determinat ſe non dicere de terreſtri,ſed de cœleſti Hieruſalem. ¶ Quaſi diceret,ô Hieruſalem nos ſtabimus in atriis tuis,& hæc[Hieruſalem]eſt [quæ ædificatur vt ciuitas] quotidie viuis lapidibus, vt ciuitas,quia ciues illi cœleſtes coëunt ad conſeruandam vnitatem, & iure viuant, & vnicam deo laudem faciãt[cuius]ciuitatis[participatio]id eſt,cuius ciues ſunt participes[eius]rei, quæ tẽdit[in idipſum] id eſt,in immutabilitatem,ſcilicet,ipſius diuinæ eſſentiæ, quæ eſt refectio omnium habitantium in illa ciuitate. Vel cuius ciuitatis participatio, ita dico quod ſit eius ciuitatis, id eſt,communiter omniũ,eſt tendens in idipſum, id eſt,in rem,quæ omnino immutabilis eſt,ſcilicet, in idipſum, deũ ſcilicet, & ipſe deus participatio eſt illius ciuitatis:& eo bono illi ciues participant,quàmuis non æqualiter. ¶ Et bene dico,quod nos in domum domini ibimus[quia illuc]id eſt,ad illam cœleſtem habitationem[aſcenderunt tribus]non quæcunque, ſed[tribus domini]id eſt,tribus illæ,quæ in multa ſolicitudine deo ſeruierunt: & determinat quæ ſint tribus domini,ſcilicet [teſtimonium Iſraël] id eſt,illi qui bona conuerſatione teſtantur ſe Iſraël eſſe:ad hoc aſcẽderunt,vt laudaretur ibi nomen domini:hoc dicit[ad confitendum nomini domini]iuxta illud,Beati qui habitant in domo tua domine,in ſecula ſeculorum laudabunt te. Non propter hoc dicit, aſcenderunt, quòd tempore Dauid prophetæ aliqui adhuc aſcendiſſent,ſed tamen ideò per præteritum annunciat, quia certus erat,per merita patriarcharum & aliorum iuſtorum , quòd ipſi in aduentu mediatoris eſſent aſcenſuri ad illam cœleſtem Hieruſalem . ¶ Et verè aſcenderunt, quia

Pſal.83.

& ibi

& ibi etiam iudices cõstituti sunt:hoc est [quia illic]id est,in illa habitatione [sederũt]quasi iudices[sedes]id est,illi in quibus sedet deus,& quiescit in hac vita:sedebunt dico[in iudicio]futuro,vt ipsi iudicent, scilicet, consentiendo diuinæ sententiæ. Iudicabunt enim sancti nationes: iudicabunt quidem ipsi dico prælati[sedes super domũ dauid]id est, super familiam Christianorum fidelium,quos ipsi ad saluationem iudicabunt. ¶ Rogate. Pars secũda. Quasi diceret, Vos tribus,quæ iam ibi sedetis[rogate]id est,petite & impetrate nobis precibus vestris & meritis ea[quæ sunt]vtilia[ad]consequendam[pacem Hierusalem] sic rogate,id est,quęrite [&]per hoc erit [abundantia] omnibus [diligentibus te]. ¶ Et vt per nostram abundantiã ad tuã possimus peruenire habitationem[fiat]nobis[pax] id est, quies & mentis tranquillitas: & hoc [in virtute tua]id est,in charitate,quæ specialiter in te regnat[& in turribus tuis] id est, sanctis apostolis,& aliis qui se exposuerunt morti pro defensione Ecclesiæ[sit abundantia]virtutũ,vel acquisitorum prædicatione sua, vt cum multis filiis deo se pręsentent in iudicio. ¶ Non tantum precor vt sit pax & abundantia in turribus tuis, sed etiam bene loquar de te aliis: hoc est [loquebar pacem]aliis[de te]id est,in te pacem abundare, nec ad tuam tranquillitatem inquietos,& sine pace vera hic viuentes posse peruenire: & hoc loquebar[propter fratres meos,& proximos meos]scilicet,vt in eis talem ponerem pacem, qua possent peruenire ad supernæ ciuitatis pacem & habitationem. Fratres,accipit magis sibi adiunctos,& similes in bonis operibus: proximos, quoscunq; Christianos. ¶ Et non tantum verbo loquebar de te,sed etiam opere & labore[quæsiui bona tibi] id est, multos ciues attraxi: & hoc ideo,quia domus dei es:hoc est quod dicit[propter domum domini dei nostri]. Sap.3.

IN PSALMVM CXXII.

Titulus. Canticum graduum.

AD te leuaui oculos meos].Sicut in aliis dictum est,& hoc præmisso psalmo,ostendit se fidelis loqui & gaudere de habitatione cœlesti: & hic familiaris iam factus ipsi deo, dirigit oculos ad ipsum, positus inter molestias huius vitæ. In prima parte ostendit oculos ad deum se dirigere. In secunda parte, quæ incipit, Miserere nostri domine:precatur misericordiam.Intentio est, nos hortari ad hunc gradum, & specialiter in primis istis septem loquitur de veteri testamento. ¶ Quasi ita diceret, Vos positi in tribulatione,leuate oculos vestros ad deũ,sicut ego[leuaui oculos meos]interiores[ad te] ô deus, qui potens es exaudire: hoc notat, dicens, [qui habitat in cœlis].Ille dicitur oculos ad deum dirigere, qui non confidẽs in his terrenis,in solo domino fiduciam ponit. ¶ Ostendit quomodo oculos dirigat ad ipsum deum[Ecce sicut oculi seruorum in manibus dominorum suorum]vt aliquod ab ipso beneficium accipiant: vel si puniãtur à domino, vt liberentur. ¶ Et [sicut oculi ancillæ] similiter sunt[in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad dominum deum nostrũ donec misereatur nostri]vel à tribulationibus liberando, vel quæcunq; beneficia faciendo. Postquam dixit de seruis,ideo supponit de mulieribus,vt in eo sexu saluatio futura intel-

ligatur : per mulieres, quæ naturaliter fragilis ſunt corporis, accipimus non ſolum fœminas, ſed etiam aliquos fragiles viros : iterum inter viros accipimus quaſdam robuſtas mulieres:& ſicut domina promptior ad miſerendum quàm dominus dicitur,ita deus comparatur dominæ, quia cito mouetur erga fragiles : comparatur & domino, cùm permittit bene torqueri robuſtiores, vnicuique faciens ſecundum ſuam poſſibilitatem. Vnde Apoſtolus, Fidelis deus, qui non patietur tentari ſupra id quod poteſtis. ¶Miſerere noſtri domine. Pars ſecunda. Quandoquidem oculos noſtros ita ad dominum dirigimus, ideò [domine miſerere noſtri, miſerere noſtri] ideò binam precatur miſericordiam, quia binam ponit miſeriam, ſcilicet, ſecundum corpus, & ſecundum animam : miſerere dico [quia multum repleti ſumus deſpectione] ſecundum corpus. ¶Ideò quoque miſerere, quia non tantum corpus, ſed etiam [quia anima noſtra multum repleta eſt] deſpectione : nec tantummodo dicam repletam, imò ipſa eſt facta [opprobrium abundantibus] in diuitiis. Diuites enim opprobrioſos & ſtultos iudicant bonos, quia non quærunt diuitias ſicut ipſi faciunt [&] eſt facta [deſpectio ſuperbis] mente elatis : deſpiciunt enim eos, cùm pro cœleſtibus, quæ æterna putant, contemnunt.

1.Cor.10.

IN PSALMVM CXXIII.

Titulus. Canticum graduum.

NIſi quia dominus erat in nobis dicat nūc,&c.].Hic habemus quod iuſtus ille, qui in alio Pſalmo ad dominum erigebat oculos, inter anguſtias de liberatione clamabat,liberationem quam accepit, vel aliquod aliud bonum quod habet, non ſibi, ſed omnia miſericordiæ dei attribuit : & intendit ad eundem gradum cæteros inuitare, vt omnia attribuant miſericordiæ dei. In prima parte oſtendit à domino ſolo ſe habere, quod tribulationibus poſſit reſiſtere. In ſecunda, quæ incipit, Benedictus dominus, qui non dedit: de ſua liberatione gratias agit domino. ¶Quaſi ita diceret, Vos qui inter anguſtias liberationem accepiſtis,liberationem veſtram domino aſcribatis exemplo noſtri, qui domino bene confitemur[quia niſi]eſſet hoc, quod[dominus erat in nobis] confirmans nos [cùm exurgerēt homines in nos,deglutiſſent nos]id eſt,incorporaſſent nos ſibi[viuos]id eſt,ſciētes:quia quàmuis cognoſceremus malum eſſe, tamen oporteret nos eis conſentire præ magnitudine tribulationū:& hoc[forte]id eſt, & poſſet fieri,vel non fieri : & ſicut nos dicimus, ita [dicat Iſraël] id eſt, vir videns deum[nunc]id eſt,ſine dilatione,ita dicens[niſi quia dominus erat in nobis] cùm exurgerent homines in nos,forte viuos deglutiſſent nos. ¶In principio defeciſſemus, & multo magis[cum furor]id eſt, impetus[eorum iraſceretur] id eſt, exardeſceret [in nos, aqua] id eſt, inundantia tribulationum [abſorbuiſſet nos] id eſt, irreparabiliter ſibi attraxiſſet : & hoc [forſitan] id eſt,ita contigiſſet verè, niſi quia dominus erat in nobis. ¶Niſi quia dominus erat in nobis, aqua abſorbuiſſet nos, ſed quoniam fuit in nobis [anima noſtra] quoquomodo corpus tractaretur [pertranſiuit] illæſa [torrentem] id eſt,

est, impetuosam tribulationem : ego dico, domino auxiliante, anima nostra pertransiuit,& [forsitan] diceret aliquis, quod sine domini auxilio [anima nostra pertransisset aquam] id est, inundantiam malorum [intolerabilem] quantum ad humanas vires, quod impossibile apparet ex hoc, ꝙ aqua illa intolerabilis est. ¶ Benedictus dominus. Pars secunda. Et quia per eum transiuimus, ideo sit [benedictus dominus, qui non dedit nos in captionem] vt caperent nos, & incorporarent [dentibus] id est, corrosionibus, & feritate [eorum] quia sicut feræ volunt nos dilaniare. ¶ Non dedit dico, sed potius [anima nostra sicut passer erepta est de laqueo] id est, deceptione [venantium] id est, quærentium opportunitatem decipiendi me. ¶ Et non tantum anima nostra est erepta, sed [laqueus] id est, ipsi illaqueantes nos [est contritus] quia ipsi tandem duplici contritione conterentur [& nos liberati sumus] id est, in magna dignitate à deo constituti. ¶ Et hoc [adiutorium nostrum] quod ita sumus liberati, non est à nobis, sed quia sumus [in nomine domini] qui nos bene potest custodire, quoniam ipse est [qui fecit cœlum & terram] vel ad literam, vel ad allegoriam.

IN PSALMVM CXXIIII.

Titulus. Canticum graduum.

QVi confidunt in domino]. Hic habet materiam hunc gradum, scilicet, confidentiam : intendit etiam alios ad eam inuitare. In prima parte ostendit quid faciat ipsa confidentia, scilicet, quod in domino confidentes nihil potest separare à charitate Christi. In alia quæ est, Benefac domine: precatur bona confidentibus in domino. Ordo congruus est, postquam à deo liberationem recepit, & omnia misericordiæ dei attribuit, iustum est vt in ipso firmissime confidat. ¶ Quasi ita diceret, Vos qui beneficia vestra misericordiæ dei attribuitis, deinceps confidite in domino: quia illi eorum [qui confidunt in domino] non per præsumptionem, sed [qui habitat in Hierusalem] id est, qui iustus est, scilicet, habitat spe in cœlo, vel deuote in Ecclesia [non commouebitur in æternum] à Christo, vel à bono proposito per aliquas tribulationes [sicut mons Sion] id est, ipse Christus, qui corporaliter in monte Sion habitauit. ¶ Ideo confidens ipse nõ cõmouebitur, quia [mõtes] id est, angeli, vel apostoli & alii sancti viri, meritis, precibus & exemplis sunt [in circuitu eius] munientes huiusmodi cõfidẽtes cõtra hostes [&] etiã ipse [dominus] est [in circuitu populi sui] vt eum muniat & protegat [ex hoc nunc, & vsque in seculum.] ¶ Et licet ad præsens permittat eos tribulari, tamen reuera est in circuitu eius, quia non relinquet fideles suos in potestate inimicorum, ne & ipsi cõpellantur peccare: & hoc est [quia nõ relinquet dominus virgã] id est, potestatẽ [peccatorum super sortem iustorum] id est, super religionem, quam iusti faciunt suam sortem: ideo non relinquet [vt non extendant iusti ad iniquitatẽ manus suas]. Si enim mali super iustos potestatẽ haberẽt, iustos ex necessitate peccare cõpellerẽt. ¶ Benefac. Pars secũda. Cõtinuatio, Dixi quia dominus non relinquet, & tu ô [domine] sicut cœpisti [benefac] id est, perseuera in custodiendo, & alia

bona

bona faciendo[bonis]id eſt, illis qui ſequuntur pręcepta tua [& rectis corde] illis qui nulla anguſtia peccare cogũtur. ¶ Iſtis benefaciet dominus[declinã tes autem]id eſt, propter aliquas tribulationes à mãdatis dei deficientes[adducet dominus in obligationes]id eſt, multis peccatis permittit alligari[cum operantibus iniquitatem] id eſt, ſicut facit alios operarios iniquitatis[ſuper Iſraël]autem, id eſt, ſuper virum videntem deum erit[pax]partim in hac vita, & ſummè in alia. Cum malis mala annunciat, nos bene ad confidentiã co hortatur, ne mala cum diffidentibus patiamur.

IN PSALMVM CXXV.

Titulus. Canticum graduum.

IN cõuertendo]. Hic habet materiam propheta expectationẽ futuræ liberationis per aduentum Chriſti, in quo fideles & priores iuſti, qui adhuc per culpam originalis peccati à diabolo tam viui, quàm mortui tenebãtur, liberati ſunt: & hęc expectatio finis fuit omnium iuſtorũ ſub veteri teſtamento: per quod patet, quod alii ſex præcedentes gradus ad homines veteris teſtamenti ſpetialiter diriguntur. Intendit propheta inuitare homines veteris teſtamenti, vt in aduentu Chriſti ſpem ſuę liberationis apponãt. In prima parte oſtendit iuſtos illos tantam in aduentu Chriſti habuiſſe cõſolationem, vt etiam inimici eorum conſolationem laudarent. In ſecunda quæ incipit, Conuertere domine: pręcatur deum, vt & ipſe in aduentu Chriſti partem liberationis habeat, quia lętum videt finem liberatorum. ¶ Quaſi diceret, Expectare debetis fratres cõſolationem in aduentu Chriſti, quia[in conuertẽdo dominus] id eſt, dum dominus conuertit[captiuitatem Sion]id eſt, illorũ, qui ſunt ſpeculatio, & prouident ſibi [facti ſumus ſicut cõſolati]id eſt, ſicut illi, qui conſolationẽ accipiunt venientibus bonis. ¶ Tũc] id eſt, in illa conuerſione captiuitatis[os noſtrum]ſcilicet, cor ipſum[eſt repletum gaudio, &]non tantum cor, ſed etiam[lingua noſtra]exterior, eſt in [exultatione]id eſt, exultãter annũciauit aliis liberationẽ, quam videt per aduẽtum Chriſti fieri: per præſens & præteritum propter certitudinem rem futuram annunciat. ¶ Tunc]etiam, id eſt, quando dominus conuertet captiuitatem noſtram[dicent]aliqui[inter Gẽtes]hoc[magnificauit] id eſt, magnificè diſpoſuit[dominus facere cũ eis]. Intelligentes enim, quòd homines à peccatis per Chriſtum liberentur, cognoſcent eos eſſe dei filios, & tandem in angelicis manibus in perpetuam requiem deportandos. ¶ Ipſi dicent, magnificauit dominus facere cum eis, nec in hoc ſunt fatui, vel inſipiẽtes, quia ita verũ eſt, ſed & [magnificauit dominus facere nobiſcũ] .i. diſcreuit quod magnos nos faceret, & nos hoc ſperantes[facti ſumus lætantes]. ¶ Conuerte domine. Pars ſecunda. Continuatio, Et quia magnificaſti facere nobiſcum, ideo ò[domine conuerte captiuitatem noſtram]qua frigore peccati obligati ſumus: ſic conuerte, vt perueniamus ad curſum bonæ operationis: ita couerte[ſicut torrens]qui eſt ligatus frigore hyemis, conuertitur[in auſtro] in vento illo calido, ita vt per auſtrum , id eſt, per calorem ſpiritus ſancti conuertatur frigus, id eſt, pigrities peccati, à nobis. ¶ Dico conuerte, quia tunc, id eſt, facta conuer

ſione,

sione[metent]illi[in exultatione]id est, exultanter recipient mercedem vitæ æternæ[qui seminant]bona opera sua, vnde multiplicem fructum expectent [in lachrymis]id est,in mœrore & tristitia huius vitę. ¶ Qui sunt illi qui metent in exultatione? Illi scilicet,qui ibãt ad æternam ciuitatem per bona opera sua,& non cessantes ad horam,sed[euntes]assidue[ibant]dico [& flebãt] pro morte & miseria huius vitæ,ipsi dico[mittentes semina sua] id est, bona opera sua:vel specialiter eleemosynas. ¶ Euntes ibant[venientes autẽ] id est, appropinquantes morti[venient]vsq; ad iudicium[cum exultatione, portantes] id est,perferentes domino[manipulos suos]id est,bona opera sua,vnde remunerationem recipient.

IN PSALMVM CXXVI.

Titulus.Canticum graduum Salomonis.

NIsi dominus ædificauerit]. Sicut septem prædictos gradus specialiter ad homines veteris testamẽti direximus,ita octo istos futuros ad homines noui testamenti proprie referimus: & dicuntur hi gradus specialiter Salomonis, id est, pacifici , scilicet, Christi, qui verus pacificus fuit, quia ipse recõciliauit deum hominibus, & pacem fecit inter Iudæos & gentes. Vnde Apostolus dicit,Qui fecit vtraq; vnum. Huius Ephe.2. autem pacifici proprie dicũtur isti gradus,quia per præsentiam corporis manifestum auxilium humano generi contulit,& in seipso exemplum totius iustitiæ ostendit, & alios per gradus virtutum ad cœlestem Hierusalem ascendere docuit.In hoc psalmo loquitur hominibus,qui in aduentu Christi, quẽ alio in psalmo dicit cum magna exultatione expectari, abundantiam beneficiorum receperunt,veluti sancti apostoli fuerunt:& intendit ab eis auferre omnem præsumptionem,scilicet,non præsumant tales esse, qui possint ædificare per se,vel ædificata custodire: nec putent se securos ante secundum aduentum Christi,quia nullus in hac vita potest esse securus,in qua statim quilibet labitur ad peccatum. ¶ Quasi ita diceret, Vos qui in aduentu Christi multa beneficia accepistis,etiam aliorum ædificatores constitistis, nolite de vobis præsumere,quia nihil potestis per vos,nisi dominus faciat:hoc dicit[nisi dominus ædificauerit domum] hoc est,nisi dominus interna inspiratione aliquem præparet suæ habitationi [inuanum laborauerunt qui ædificant eam] id est, qui ad eam ædificandam laborant : non enim qui plantat, aut 1.Cor.3. qui rigat, est aliquid , sed qui incrementum dat, deus . ¶ Dico per se non potest aliquis ædificare,nec per se ædificata custodire: hoc est [nisi dominus custodierit ciuitatem] id est, ipsam Ecclesiam, quę dicitur ciuitas, quia de multis collecta est, & bene munita virtutibus [frustra vigilat qui custodit eam]ciuitatem.Cum dicit,vigilat,innuit nobis curam & solicitudinem, quã pastores Ecclesiæ,qui vigilant ad greges custodiendos habent. Vnde in Canticis,Inuenerunt me vigiles, qui custodiunt ciuitatem . ¶ Quandoquidem Cant.3. solus deus ædificat & custodit, ergo [vanum est vobis surgere] id est, de securitate æternæ beatitudinis præsumere: quia quicunq; est in hac vita, pronus est ad lapsum. Vnde dicitur, Qui stat,videat ne cadat. Vanũ est dico 1.Cor.10.

[ante

[ante lucem surgere]id est,ante secundum Christi aduẽtum,in quo vera lux & manifesta cognitio vnicuiq; erit. Vel,ante lucem,id est,ante cognitionem, quam recipit vnaquæque fidelis anima post dissolutionem tantum : ante lucem surgere vanum est, scilicet [postquàm sederitis] id est,sessionem & deiectionem huius vitæ trãsieritis,tunc[surgite]id est,securi estote: vobis dico vt surgatis[qui manducatis panem doloris]id est,quibus miseriæ huius mundi sunt refectio,sicut panis alicui.¶ Dico surgite postquàm sederitis:& quasi diceret aliquis, Quando erit perfecta illa sessio? [Cùm]dominus[dederit dilectis suis somnum]id est,mortẽ:& cùm dederit[ecce]apparebit[hęreditas domini]scilicet [filii] id est,iusti viri: qui filii sunt [merces] id est,remuneratio quam dominus dedit Christo , pro expletione suæ obedientiæ : merces dico [fructus]id est,ipsius Christi,qui fuit fructus ipsius[vẽtris]virginalis. Vbi dicit:ecce hæreditas, incipit de secunda parte,in qua ostendit magnam dignitatem eorum , qui sunt hæreditas domini . In prima parte dissuadet à præsumptione.¶ Dico filii erunt merces,& ipsi[filii excussorum]id est,prophetarum, qui dicuntur excussores, quia rem latentem, scilicet reprobationem humani generis excusserunt & manifestauerũt,erunt ita[sicut sagittę in manu potentis] . Sicut enim sagittarius dirigit sagittam quò vult , nec ipsa aberrat,sed percutit quem vult:ita deus potens dicitur sagittarius , quia sagittas suas,id est,sanctos apostolos,& alios legatos mittit,in quàm remotas partes ipse eligit,& per hos corda hominũ diuino amore transfigit. Et non tantum apostoli sunt beati, & illi alii qui susceperũt aduentũ Christi, sed etiam omnes illi,qui eos imitantur: hoc est,omnis ille[vir]est[beatus, qui impleuit desiderium suum ex ipsis]hoc est,vitam suam instituit ad modum eorum: & vere beatus, quia[nõ cõfundetur cùm loquetur inimicis suis in porta] id est, in publico. Vel per portã possumus Christũ accipere,qui est porta per quam itur ad vitam , sicut ipse ait , Per me si quis introierit, saluabitur: vt sic dicamus,cùm loquetur inimicis suis, id est, hæreticis , in porta,id est,in Christo, scilicet de ipso Christo agens,non confundetur,quòd aliquẽ errorem de ipso loquatur,vel aliquo modo ab hæreticis conuincatur.

Ioan. 10.

IN PSALMVM CXXVII.

Titulus. Canticum graduum.

BEati omnes].In hoc Psalmo habet materiam hũc gradum,scilicet timorem domini,& intendit admonere ad eundem gradum illos, quos de præsumptione superius admonuit. In prima parte ostẽdit quid efficiat timor domini. In secunda parte,quæ incipit,Benedicat tibi dominus ex Sion : ponit orationẽ, quæ bona,scilicet ipsum deum timẽtibus,exoptat. ¶ Quasi diceret, Vos qui bona Christi recepistis,nec etiam præsumitis,timete dominum,quia[omnes qui timẽt dominum]casto timore [beati] sunt, id est, illi[qui]eum timent[ambulant in viis eius] vel in præceptis,vel imitatione. ¶ Verè beatus eris[quia manducabis]id est, refectionem tibi capies[labores manuum tuarum] id est, opera manuũ tuarum facta cum magno labore : & quia hoc manducabis [beatus es] in hac vita [& bene tibi erit]

erit]in futura. Quod prius pluraliter de Ecclesia loquitur, ad multitudinem personarum respicit: quod autem de eadem Ecclesia postmodũ in singulari numero loquitur, ad Ecclesiæ respicit vnitatem. Et etiam in hoc beatus eris, ꝙ[vxor tua].i.animalis natura tua, subiiciẽda viro.i.rationi, per quá regatur, erit[abũdás]bonis fructibus & operibus[sicut vitis]vxor dico, posita [in lateribus domus]id est, in vicinitate bonę cõsciẽtię[tuæ] quia bona vicina erit viro suo, id est, rationi: & per hoc non seducetur ipsa vxor, sicut Eua seducta fuit: conscientiam domum vocamus, quia in ea hospitium domino præparamus. Vel per vxorem possumus accipere sapientiam: vt sic dicamus, Vxor tua, id est, sapientia, quæ fouet & nutrit virum, sicut vxor, est abundás bonis fructibus, quia facit te operari sicut vitis: vxor dico, posita in lateribus domus tuæ, id est, duobus testamentis: quia per sapiẽtiam quam habet in ipsis testamẽtis, & se & ipsum virũ benefacit operari, & alios docet bene operari: quæ duo testamenta sunt latera, id est, sustentamenta, bonæ conscientię, & hoc est, domus tuæ. ¶In hoc etiam beatus eris, quia[filii tui] quos tu generas deo prædicatione & exemplo, erunt[sicut nouellæ oliuarum]id est, sicut nouellæ oliuę: quia sicut nouellę semper virides sunt, id est, magis fructificát, q̃ aliæ, sic filii tui & virentes erunt virtutibus: & fructificátes bonis operibus: filii dico positi[in circuitu mensæ tuæ]id est, diuinæ scripturæ, vt tua doctrina reficiantur. Vel, in circuitu mensæ tuæ, id est, altaris, vbi dominici corporis refectione cibantur. Ideo melius eligit has duas arbores, q̃ alias fructiferas quia per vitem austeritatem iustitię, per oliuam suauitatem misericordiæ intelligimus quæ duo vnusquisq; fidelis debet habere in se: quibus duobus Samaritanus legitur infudisse in vulnera illius, qui descendit ab Hierusalem in Hiericho, & incidit in latrones. ¶Bene apparet quòd beatus eris timẽs dominum, quia[ecce sic]sicut dictũ est[benedicetur homo qui timet dominum]. Luc. 10.

¶Benedicat tibi. Pars secũda. Et in hac optatione ostendit affectũ, quẽ habet erga timentes dominum. Cõtinuatio, Dico sic benedicetur, & ô tu homo timens dominũ[benedicat tibi dominus ex Sion]veniens, qui natus carnaliter fuit in Sion. Vel, ex Sion, id est, ex hoc ꝙ tu factus es Sion, id est, speculás æterna[& videas bona Hierusalem]cœlestis scilicet perducat te ad illa bona dominus: videas dico[omnibus diebus vitæ tuæ]id est, in æternitate. ¶Et nõ tu solũ hoc videas, sed etiá[videas]in illa Hierusalẽ[filios filiorũ tuorũ]id est, imitatores illorum, qui tua prædicatione generati sunt. Et quid per singula? videas[pacẽ super Israël]id est, æternam tranquillitatem, quæ est super, id est, maior etiam quàm aliquis vir videns deum valeat promereri.

IN PSALMVM CXXVIII.

Titulus. Cãticum graduum Salomonis.

SAepe expugnauerunt]. Postquàm de præsumptione & dei timore præmonuit, admonet de tolerantia, & eundem gradum habet materiam. In prima parte admonet homines noui testamenti ad tolerantiá, per exẽplum omniũ iustorũ à primo iusto. In secunda, quæ incipit, Cõfundãtur & cõuertãtur retrorsum: obstinatis malũ precatur,

per quod

per quod nos ad tolerantiam hortatur, ne cum impiis in aduentu iudicis cõdemnemur. ¶ Quasi diceret, Vos qui iam de vobis nõ præsumitis, dum filiali timore deum timetis, cum mali vos persequuntur, tolerãtiam habeatis exẽplo mei, quia [sæpe expugnauerunt me] id est, sic tribulationibus affecerunt, vt etiam quandoq; occiderent: & hic loquitur in persona omnium iustorum noui testamenti: & hoc [à iuuentute mea] id est, à tempore primi iusti, à quo incepit Ecclesia: & sicut ego dico, sic [dicat] omnis [Israël] id est, vir vidẽs deũ [nunc] id est, statim in hoc præsenti: ideo dicit, nunc, quia futurum est quando non clamabit Israël de sua impugnatione, scilicet quando erit in cœlesti Hierusalem. ¶ Hoc scilicet dicat [Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea] & verè sæpe [etenim non potuerũt mihi] præualere: quia si me semel occidissent, non esset pugnandum vltra cum eis. ¶ Dico expugnauerunt, & hoc nõ tantum in faciem, vt me manifeste oppugnarent, sed [peccatores fabricauerunt] id est, multa mala intulerunt [supra dorsum meum] id est, supra illos de Ecclesia, qui per se non habent verum lumẽ, sed sequuntur alios, & hoc diu: & hoc est [prolongauerunt iniquitatem suam] ¶ Illi superbe Ecclesiam persecuti sunt [dominus] solus [iustus concidet] id est, ad humilitatẽ reducet [ceruices] id est, altitudines & superbiam [peccatorum] scilicet illorum omnium, qui Ecclesiam persequuntur. ¶ Pars secunda. Dico concidet ceruices peccatorum, qui autem sunt obstinati, scilicet illi [omnes qui oderunt Sion] id est,
Matth.25. Ecclesiam obstinatè [confundantur] cum dicetur, Discedite à me maledicti in ignem æternum [& conuertantur retrorsum] id est, priuentur à potestate, quam in hac vita super iustos obtinent. ¶ Fiant] etiam [sicut fœnum tectorũ, quod priusq̃ euellatur exaruit]. Superbi qui se in altum erigũt, merito fœno tectorum comparantur: quia sicut fœnum tectorum se in altum erigit, & tamen sine radice est, ita se ipsi erigunt: & antequàm euellãtur, id est, moriãtur, arescunt bonis animæ, quia rationem cœlestis doctrinæ non quærunt, nec diligunt. ¶ De quo] fœno, id est, de quibus malis [nõ implebit manum suã] angelus [qui metet] id est, separabit bonos à malis [& sinũ suum] inde angelus [qui manipulos colliget] id est, congregabit bonos. Per manum intelligitur
Matth.13. opus, per sinum quies. Ideo angeli dicuntur portare in manibus illos, qui boni fuerunt operarii: & in sinu illos, qui fuerunt contemplatiui. ¶ Ideo non colligentur ab angelis, quia in hac vita non receperunt benedictionem ab apostolis, vel ab aliis sanctis viris: & hoc est, illi [qui præteribant] id est, apostoli, & alii sancti viri, qui contemnentes terrestria, prætereunt ad cœlestia [non dixerunt] eis [benedictio domini super vos] id est, multiplicatio virtutum, & etiam non dixerunt [benedeximus vobis] ex parte nostra, ita quod [in nomine domini] vos benedicamus, id est, quod de vestra benedictione nomen domini honoretur.

IN PSALMVM CXXIX.

Titulus. Canticum graduum.

DE profundis]. In hoc psalmo gradus & materia est pœnitẽtia. Hãc ideo post multos gradus virtutũ ponit, vt indicet nobis, quòd quãtumcunq; aliquis in virtutibus profecerit, tamen necessaria est pœ-

nitentia ad impetrandam dei misericordiam:quia nullus tam iustus est,quin aliquas habeat maculas, quæ semper sunt delendæ medicamento pœnitētiæ. In prima parte pœnitens iste precatur deum,vt exaudiat eum clamantem de peccatis,nec iudicet eum secundum iniquitates suas. Et postquàm sic deprecatus est per suas miserias,captat beneuolentiam per bona iudicis,& ostendit lætum finem suæ pœnitētiæ,scilicet se dominum sustinere, & in ipso sperare, ex quo maximè potest per pœnitentiam persuadere.In secunda,quæ incipit, A custodia matutina:monet alios iustos,vt & ipsi in domino spem suam ponant.Intentio est,inuitare ad pœnitentiam. ¶ Quasi ita admoneret eos, Vos fratres, qui tolerantiam habetis, quiq; cæteros prædictos gradus ascendistis, pœnitētes de peccatis clamate ad deum exemplo mei, qui [clamaui ad te domine de profundis]id est,de profunditate iniquitatis,scilicet ꝓpter hác profunditatem, in qua me esse cognoui,clamaui. Intelligit iustus hác profunditatem quælibet leuissima peccata, etiam totam huius vitæ conuersationem, in qua nemo potest sibi abstinere à peccato : & quia sic clamaui, intende : & quia hęc talia cognoui profunda esse,ideò[domine exaudi vocē meam]quasi diceret,Dignum est,vt me clamātem ita exaudias.¶ Nec tantū dico exaudi, sed etiam intēde mihi,vt non tantū peccata, pro quibus clamo, dimittas,sed etiam me in omnibus bonis multiplices & custodias : hoc dicit [Fiant aures tuæ intendentes in vocē deprecationis meæ].¶ Ideò peto vt exaudias,& peccata dimittas, quia[si obseruaueris iniquitates domine domine] vt secūdum eas iudicare velis[quis sustinebit]iudicium tuū, vt per merita possit saluari? Nullus vtiq;.¶ Si iniquitates attēdas,nullus poterit portare iudiciū,sed quia propitius es, ideò sustinemus:hoc dicit[quia apud te propitiatio est] .i. quia ex misericordia cōdonas peccata[&]item[propter legē tuam] scilicet Euāgelicam doctrinam,quæ nos docet propitiationē tuā[sustinui te] ô [domine]id est,quantęcunq; darentur tribulationes,nunq̄ à te discessi, sed semper fidem tenui,& legem tuam compleui.In hoc versu facit sibi beneuolū iudicē,quem prius deprecatus fuerat,cognoscēs suas iniquitates. ¶ Nō tantū propter propitiationē & legem,sed etiam[in verbo eius sustinuit anima mea]id est, in filio eius,quem incarnādū pro nostra redemptione cognoui, causam sustinēdi cognouit:& quia sic sustinui, sic clamaui, ideò[sperauit anima mea in domino]. ¶ A custodia.Pars secūda.Et sicut anima mea sperauit,ita[Israël]id est, vir ille qui pœnitens de peccatis clamauit,aduersa sustinuit[speret in domino]& hoc[à custodia matutina]id est,à primo aduētu Christi, qui mane vocatur, quia per illum lux nobis veræ cognitionis innotuit: in qua luce adhibenda est custodia, vt ibi fidem recipiamus, Christum nostrum saluatorem intelligamus. Vel, à custodia matutina, id est, à tempore resurrectionis, in quo Christus à militibus custoditus, mane resurrexit[vsque ad noctē] id est, vsque ad mortem. ¶ Ideò iuste debes sperare,quia[apud dominū]est[misericordia]quia gratis condonat peccata[& redemptio] est [apud eum]quia ipse dedit sanguinē filii sui, pretiū nostræ redemptionis : redēptio dico[copiosa] quæ nō tantū leuia & originalia peccata relaxat, sed quantumcunq; magna.

¶Et]quòd illa redemptio ſit apud eum, hoc apparet in effectu, quia[ipſe redimet Iſraël]omnem ſcilicet vidētem deum[ex omnibus iniquitatibus eius] in quo apparet quòd redemptio eſt copioſa.

IN PSALMVM CXXX.

Titulus. Canticum graduum Salomonis.

DOmine non eſt]. Hic habet materiam hūc gradum, ſcilicet humilitatem:& intēdit inuitare alios, vt hunc eundē gradum aſcēdant, vt quantumcunq; ſint iuſti,ſemper in humilitate conſiſtant,& peccatorum,ſine quibus eſſe non poſſunt,memoriam habeant,quæ eſt cuſtodia cæterarum virtutum. ¶Quaſi diceret, Vos fratres, qui iam peccatorum obtinuiſtis remiſſionē per pœnitentiā,& iam firmiter in domino ſperatis,nolite de vobis præſumere, ſed ſemper humiles eſtote exemplo mei,qui in nullo me exaltaui : & hoc eſt[domine non eſt exaltatum cor meum]id eſt, non ſuperbiui interius[neq; elati ſunt oculi mei] .i. nō oſtēdi ſignū ſuperbiæ exterius. ¶Et licet haberē magna,ſcilicet virtutes & alia,tamen[in magnis] illis[neq; ambulaui]id eſt,nō talē me oſtendi,quaſi qui magna haberē,ſcilicet ſuperbū: & cùm haberē mirabilia,ſcilicet quòd poſſem facere mirabilia[nō] ambulaui[in mirabilibus]quàmuis exiſtētibus[ſuper me]id eſt, multo maioribus & dignioribus,q̃ dignus eſſem.¶Non tantū non ambulaui in magnis, ſed[humiliter]ſenſi de me: &[ſi nō ſentiebam]hoc,exiſtens[ſicut ablactatus] id eſt,ſeparatus à lacte,qui iacet & incūbit[ſuper matrē ſuā]quia non p ſe poteſt ſubſiſtere,niſi auxiliū à matre impēdatur.i.ſi nō putaui me quaſi ablactatum,& deū eſſe matrē, qui me foueret:ſi hoc nō feci[ſed]potius[exaltaui animam meā]exiſtens ſtultus,ſicut ablactatus,qui ſe facit ſuper matrē ſuā,id eſt, qui putat ſe ſubſiſtere ſine auxilio matris [ita] ſit [retributio in animā meā]. ¶Ille qui ſuperbit,habeat retributionem ſuperbiæ[Iſraël]autē.i.vir humilis, qui de ſe nō præſumit[ſperet in domino, ex hoc nunc & vſque in ſeculum].

IN PSALMVM CXXXI.

Titulus. Canticum graduum Salomonis.

MEmento]. In hoc Pſalmo eſt materia incarnatio Chriſti. In prima parte oſtendit promiſſiones, quas Chriſtus facit deo patri, ſcilicet quòd parabit ſibi habitationē,præmittens deprecationē propheta, vt deus dignitatē ipſius Chriſti,& eius merita reſpiciat. In ſecūda, quæ incipit,Ecce audiuimus: oſtendit completas promiſſiones Chriſti,& ponit exoptationes ſuas,vt compleātur. In tertia,quæ incipit,Iurauit dominus Dauid:oſtēdit promiſſiones patris ad Chriſtum, ſcilicet quòd propter meritum ipſius Chriſti conformes Chriſto,filios & imitatores Chriſti faciat,ſcilicet vt hic doceant quæ Chriſtus docuit,in iudicio iudicent,eiuſq; beatitudinem participēt. Et per hæc omnia intendit nos ad hoc inuitare, vt nihil per noſtra merita, ſed per ſolum meritū Chriſti intelligamus & deprecemur nobis iuſtitiam dari, & ad Chriſti nos conformitatem perduci: & ad hunc gradum per Pſalmum iſtum monemur aſcēdere: & hūc Pſalmū fecit contra hæreticos & Iudęos,qui putabāt aduentū Chriſti nō eſſe neceſſariū ad ſalutem.

¶Quaſi

¶Quasi diceret, Licet habeamus timorem dei, clamemus de peccatis, & humiliter sentiamus, sicut in prædictis gradibus ostensum est, tamen per nostra merita ad cõformitatem Christi peruenire non sufficimus, & ideò ô [domine memento Dauid] id est, Christi, per cuius singulare meritũ nos possumus saluari: quia ideò nominat Dauid propheta nomine illius carnalis Dauid, de cuius semine processit, vt veram ipsius Christi humanitatem significaret [&] memento [omnis] id est, omnimodè [mansuetudinis eius] per quam ipse inuictam militiam impleuit, quia pro nobis obediens fuit vsque ad mortem, & sicut ouis ad occisionem ductus est. ¶Mansuetudinis dico exhibitæ [sicut] ipse Christus [iurauit domino] id est, firmiter proposuit: & hoc nõ coactus, sed ex voluntate: & hoc est [votum vouit] ex volũtate & affectione, tibi [deo Iacob] id est, adiutori luctantium. ¶Iurauit dico ita dicens [Si introiero in tabernaculum domus meę] si ascendero in cœlum, quod est tabernaculum & habitatio, in qua est mea mansio: & etiam [si ascendero in lectum strati mei] id est, in omnimoda requie, quasi in lecto strato bonis pannis. ¶Et etiam [si dedero somnum] id est, mortem [oculis meis] hoc est, mihi, qui prius vigilantiam habui propter custodiam gregis commissi. Mortem suam bene somno comparat, quia ita leuiter resurrexit, sicut aliquis de somno surgit: & describit quomodo somnus eueniat alicui, quia prius dormitãt palpebræ, deinde datur requies temporibus, & sic somnus totũ occupat corpus: Sic Christus dormitauit appropinquans morti, quando Iudæis traditus est, quia tũc nec miracula fecit, & etiam ante Pilatum veritatẽ tacuit: requiem temporibus dedit, quando crucem ascendit. Inde dicit [&] si dedero [dormitationem palpebris meis] id est, si prius venero clausus in potestate Iudęorum. ¶Et] si prius dedero [requiem temporibus meis] id est, si prius crucẽ ascendero, morti proximus [donec inueniam locum domino] id est, donec talem partem habeant homines, in quibus habitet deus: & donec inueniam [tabernaculum deo Iacob] cui votum feci, scilicet, in quibus habitet deus: aposiopesis, id est, defectio orationis, & potest quodlibet impossibile suppleri, id est, non ero deus, vel aliquid tale. Sciendum, quod antequàm Christus ascenderet, omnia parauit, quæcunque ad Ecclesiam constituẽdam cognouit necessaria, scilicet, apostolos instruxit doctrina Euangelica, quam in omni terra audire & conuerti seminarent volentibus. ¶Ecce audiuimus. Pars secunda. Continuatio, Ita promisit Christus ædificationẽ Ecclesiæ, & [ecce] sicut promisit, completa esse cognouimus: & hoc dicit [audiuimus ea] quæ Christus promisit [in Effrata] id est, in Bethlehem, id est, intelligimus à spiritu sancto nobis reuelante, Christum in Bethlehem nasciturum de virgine, in quo certi fuimus, quòd cæterę promissiones complerentur. Vel allegoricè per Effrata, quod speculum interpretatur, prophetias intelligimus, in quibus quàmuis veritas annuncietur, tamen aperte non declaratur. Vel sic dicamus, in Effrata, id est, in dictis prophetarum audiuimus & legimus ea, id est, promissiones: & sicut ibi audiuimus, sic [inuenimus ea] completa [in campis] id est, in gressibus, qui cum prius essent [syluæ] spinosiq; peccatis, nunc facti sunt arabiles, & deo fructificantes.

Philip. 2. Gene. 28. 3. Reg. 8. 2. Reg. 6.

¶Nos inuenimus Christi Ecclesiam in ꝓphetis prædictã, in campis scilicet completam, & nosipsi[introibimus in tabernaculũ eius] id est, in militiã eius Christi, quia nos facti membra Ecclesię, militamus ei, & [adorauimus in loco vbi steterunt pedes eius] ad literam, quia adhuc adorant homines vbi dominus ascẽdit: cuius ascẽsionis testis adhuc remanet cespes viridis, nec aliquo pauimento eius viriditas potest dimoueri. Vel, adorauimus in loco, id est, integra fide: vbi steterũt pedes eius, id est, in quo apparẽt vestigia suæ iustitiæ: qui enim habet perfectam fidem, nõ eam habet otiosam, sed operatur ad Christi imitationem. Per hoc facta est Ecclesia, & cæteræ Christi promissiones completæ, quia ipse surrexit, & ascendit in gloriam suam, & inde misit spiritum, per quẽ apostoli cõfortati sibi Ecclesiã construxerũt: & quo ipse ascẽdit, facit conscendere arcã suã, id est, Ecclesiã: & hoc non enunciatiuè sed desideratiuè propheta annũciat, vt suæ mẽtis affectionẽ ostẽdat. ¶Continuatio, Quia impletæ sunt ꝓmissiones, perfectũ est tabernaculũ, ideò ô [domine surge in requiem tuã] id est, ascende [&] post te ascẽdat [arca] id est, Ecclesia, in qua cõtinentur sapiẽtiæ & sciẽtię: arca dico [sanctificationis tuæ] id est, quã tu sanctificas. ¶Et vt arca post te possit ascẽdere, interim [sacerdotes tui] seruiẽtes tibi deuote [induãtur iustitiã] habeãt ꝑ infula virtutes, quę sint eis ornamẽtũ animæ [&] ipsi [sancti tui exultẽt] de sua iustitia. Vel, sancti tui minores exultẽt de suo ꝓfectu, & de imitatione bonorũ. ¶Et quia videt in illuminatione Gẽtiũ excæcari Iudęos, precatur deũ, vt vel iuxta finẽ visitet eos. Cõtinuatio, Sacerdotes induãtur iustitia, & ô domine [faciẽ tui Christi]. i. præsentem & claram cognitionem filii tui, quę modo auersa est à Iudęis [ne auertas] quin aliquãdo ostẽdas Iudæis, saltẽ circa nouissima tempora: & hoc nõ precor ꝓpter merita eorũ, imò [propter Dauid seruũ tuũ]. i. ꝓpter meritũ ipsius Christi: & hic datur planè intelligi, nullũ de meritis suis debere præsumere, sed omnem saluationẽ ex Christi meritis expectare. ¶Iurauit dominus. Pars tertia. Dico ꝓpter Dauid, nec diffido, quia [dominus] pater [iurauit] firmiter statuit [Dauid] id est, Christo [veritatem] quia sicut ꝓmisit, sic compleuit [& non frustrabitur eum] ita dicẽs [de fructu vẽtris tui] id est, de generatis ꝑ doctrinã tuam, quæ vẽter dicitur, quia cõtinet in se arcana dei, & nutrit homines, sicut vẽter puerum: de illis generatis sic [ponam super sedem tuam] id est, faciam eos doctores sicut tu fuisti in hac vita, & etiã iudicare totũ mũdum. ¶Ponam dico hoc pacto [si filii tui custodierint testamẽtũ meũ] id est, præcepta veteris legis & prophetarum, quæ proferunt testimonium nostræ fidei [& testimonia mea hæc quæ] ego [docebo eos] non quæ ipsi ex sua sibi parte adinueniant. ¶Filii tui sedebũt super sedem tuam [&] etiam [filii eorum] id est, imitatores [vsq; in seculum] id est, quandiu durabit seculũ: etiam filii nouissimorũ temporũ [sedebunt super sedẽ tuam] vt suprà. ¶Promisit Christo, ꝙ sic sederẽt filii sui, & hoc nõ secundũ merita eorũ [sed quoniã dominus elegit Sion]. i. Ecclesiã [elegit] dico [eam inhabitationẽ sibi] vt nõ ad horã, sed assiduè inhabitaret eam. ¶Elegit dico, ita dicẽs [Hæc] scilicet Sion, est [requies mea] in qua requiesco: non tantum in hac vita, sed [in seculum] subsecutiuũ huius [seculi: hic] id est,

in hac Ecclesia[habitabo,quoniam elegi eam]. ¶ Viduã eius]Ecclesiæ,id est, illos qui sunt desolati in istis terrenis,& tamen deo suam castitatẽ custodiũt, nec cum dæmone fornicantur[benedicens benedicam] id est, assiduè multiplicando virtutibus [pauperes eius] Sion[saturabo panibus]id est, spirituali refectione. ¶ Sacerdotes eius induam salutari]id est, conformitatem Christi salutaris,id est,filii mei[& sancti eius]minores,qui sacerdotes imitãtur[exultatione exultabunt]id est,tantam habebunt exultationem, quæ nullo modo valeat ab eis amoueri. ¶ Illuc]id est,in illa Sion[producam]id est,extendam in futuro iudicio[cornu Dauid]id est,altitudines ipsius Christi,manifestans ipsius potentiam omnibus : & interim[paraui Christo meo lucernam]veluti Ioannem & alios præcones,qui viam domino præpararent . ¶ Sacerdotes induam salutari[inimicos]autem [eius induam confusione] id est,erubescẽtia, quando descendent in ignẽ æternũ[super ipsum autem]Christum[efflorebit sanctificatio mea]quia eius sanctificatio & gloria erit immarcessibilis.

IN PSALMVM CXXXII.

Titulus. Canticum graduum.

ECce q̃ bonum]. In hoc Psalmo materiam pariter & gradum habet propheta dilectionẽ proximi,& eam commendat pluribus modis: & intẽdit nos inuitare,vt istum gradum conscẽdamus,sine quo ad supernam Hierusalem pertingere non possumus. ¶ Ac si ita diceret, Vos fratres, qui per meritum Christi collecti, Sion facti estis [ecce] quid vobis restat[habitare in vnum]vt[fratres]id est,vt fraternam charitatem vobis inuicem exhibeatis:ideò potius elegit fraternam dilectionẽ persuadere, q̃ eam quæ est inter patrem ac filios, vel aliquẽ talem, quia ea quæ est inter fratres,maxima est in ęqualitate:non propter hoc dicit habitare in vnum,quòd moneat nos ad localem solam habitationem,quàmuis etiam bonum sit localiter simul habitare,sed intelligit in vnum habitare quoslibet diuersos ac remotos:& etiam personas quę ex diuersis officiis suis sibi subseruiũt inuicem, & ad vnitatem tendũt,ac vinculo fidei eiusdem & dilectionis colligati sunt, vt non dicat maior minori: non egeo auxilio tuo : sed orent alii pro aliis , & cæteri expleant sua cum dilectione officia:pascat rusticus clericum, similiter & alii debetis habitare in vnum,quia[bonum]id est, vtile, quia exemplo bene habitantium,multi capiunt sibi commodũ bonæ habitationis? &[quàm] bonum est?Infinite quidem[& quàm iucundum]suaue & delectabile,infinite similiter . ¶ Bene dico iucundum esse habitare fratres in vnum[sicut vnguentum in capite , quod descendit in barbam barbam Aaron]. ¶ Quod] etiam [descendit in oram vestimenti eius] . Vnguenti similitudinem inducit , quia in vnguento maximè delectatur & fouetur caro . De Aaron ideò dicit, quia ipse fuit primus inunctus sacerdos,cuius vnctio tam copiosa fuit,ꝙ defluxit in barbam & in vlteriora vestimenta. Est autem mystica hæc similitudo , quoniam per vnguentum in capite significatur spiritus sanctus, qui fuit in Christo capite nostro, in quo habitauit spiritus sanctus nõ ad mẽsuram:& de capite illo descẽdit in barbam,id est, in fortes viros, & proximè

 inhærendo

inhærendo capiti, velut in ipſos apoſtolos, qui ſunt barba, non cuiuſque, ſed Aaron, id eſt, Chriſti, qui propter officiū ſacerdotii ſignificatur per Aaron, etiam ſecūdum interpretationem nominis, quia Aaron interpretatur montanus, Chriſtus verò ſemper in monte & maxima virtutum altitudine habitauit. Vel, in barbam, id eſt, in viriles & ſapientes viros, qui per barbam ſignificantur: & non ſolum deſcendit in barbam vnguētum illud à capite noſtro, ſed etiam in oram veſtimēti eius, id eſt, in vltimum ſanctū qui vnq̄ erit in Ecclesia deſcendet ſpiritus ſanctus ab eodem capite noſtro, cuius veſtimentum dicuntur fideles ſui, quia honorant ipſum, ſicut veſtimēta dominū: & in hac tali ſimilitudine vult intelligi, ꝙ huiuſmodi cōcordia, huiuſmodi cohabitatio conferat ſpiritum ſanctum, qui habitauit in corpore noſtro. Et verè ita iucundum eſt habitare in vnum [ſicut ros Hermon, qui] ros non prorſus idem eſt, qui eſt in Hermon, ſed conſimilis illi [deſcendit in montem Sion]. q.d. Sicut ros, ſcilicet dulciſſimus ille humor facit montem illum, ſcilicet Hermon virere & fructificare: ſimiliter & Sion ita habitās in vnum facit fideles fructificare. Intelligitur tamen aliquid & in hac ſimilitudine, per rorem gratia ſpiritualis intelligitur: per Hermon, quod anathema interpretatur, gentiles accipimus, qui aliquando fuerunt anathematizati & ſeparati à deo, quos nutrit gratia ſpiritualis, & compūgit, & ad fidem ducit: & Sion facit, & factos Sion, nutrit, & bonos fructus proferre facit: & per hanc ſimilitudinem vult intelligi, quòd hi, qui aliquando fuerunt Hermon, & ſeparati à deo, per vnanimem habitationem, fiant Sion, id eſt, Eccleſia ſpeculans deum. ¶ Quoniam datis ſimilitudinibus, ponit cauſam quare habitādū ſit in vnum: ac ſi diceret, Ideò bonum eſt habitare in vnum [quoniam illic] id eſt, in concordi habitatione [mandauit dominus] id eſt, præcepit eſſe [benedictionem] virtutum multiplicationem [& vitam vſque in ſeculum] id eſt, in æternum.

IN PSALMVM CXXXIII.

Titulus. Canticum graduum.

ECce nūc]. In hoc Pſalmo materiam habet pariter & gradum propheta, ad quam recte ex dilectione proximi aſcēdimus. Si enim fratrem quem videmus non diligimus, deum quē non videmus quomodo diligemus? In prima parte oſtendit deum diligendum, & in laude, & in operatione. In ſecunda, quæ incipit, Benedicat tibi dominus ex Sion: ponit ſuam optationem benedictionis illis, qui dominū diligūt. Intēdit nos inuitare, vt hūc gradū aſcēdamus, in quo erit nobis cōſummatio omniū aliorum. ¶ Quaſi ita moneret, Fratres quia iam in dilectione cōſiſtitis [ecce] perficite quod reſtat vobis. ſ. [benedicite domino]. i. laudate dominū, ꝙ in tali ſeculo facti eſtis: cuius laudis verba ponit in ſequenti Pſalmo, alleluia. ſ. & hoc [nūc]. i. ſine mora: nec quoſcūque moneo, quia nō eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris, ſed [omnes ſerui domini]. i. qui domino in dilectione ſeruitis benedicite domino. ¶ Vos ſerui benedicite, nō qui ad horā ſeruitis, ſed [q ſtatis]. i. pſeuerāter militatis [in domo domini] & vos etiā q eſtis [in atriis]. i. in introitu [domus dei noſtri]. i. Eccleſiæ, ſed & impfecti & nouiter cōuerſi laudēt dominum.

1. Ioan. 4.

Eccl. 15.

dominũ. ¶Postq̃ monuit ad laudãdũ,monet & ad bene operãdũ:quasi diceret, Non tantũ moneo vos ad benedicẽdũ, sed etiam[extollite manus]id est, eleuate operationes[vestras in sancta]sanctorum in cœlestem Hierusalem, id est,ad ipsum deum,scilicet non operantes ad laudem hominum sicut hypocritæ,vel ex rapto eleemosynas facientes, sed pura intentione ad dominum vestra opera dirigite.Extollite dico[in noctibus]id est, per totum huius vitæ,in qua semper in tenebris sumus ignorantiæ, vt per bona opera vestra digni sitis de his tenebris in veram lucem perduci[&]semper[benedicite domino]id est,laudate etiam eum de hoc, ꝙ vos bene operari permiserit. ¶Benedicat.Pars secunda. Cùm huc vsque locutus sit ad seruos dei pluraliter, hic conuertit se ad singularem personam,vt ostẽdat vnitatem conseruandam esse in Ecclesia. Cõtinuatio,Tu homo benedicas dominũ,& [dominus benedicat]id est,multiplicet[te]donis suis:dominus dico,veniens[ex Sion]qui natus fuit ex Iuda, cuius benedictio magna est:quia licet magnus fuisset,tamen idem ipse est [qui fecit cœlum & terram.]

IN PSALMVM CXXXIIII. Titulus. Alleluia.

LAudate nomen].Hic habet propheta materiam laudem domini. In prima parte monet nos laudare dominum,supponẽs multa magnalia ipsius,per quæ ipse laudabilis appareat.In secunda, quæ incipit, Domus Israël benedicite domino:monet cõmuniter omnes ordines fidelium ad laudandum deum. Intentio est nos hortari, vt domino alleluia decantemus,& exhortari ad assiduas laudes,qui nobis contulit prædictos gradus.¶Quasi ita diceret, Vos qui prędictos gradus accepistis[laudate nomen domini]id est,nominabilem dominum facite:nec quoscunque moneo,sed vos[serui laudate dominum]. ¶Vos tales[qui statis in domo domini,in atriis domus dei nostri]vos tales[laudate dominũ, quoniam bonus dominus]antonomasicè dictum, per seipsum est bonus, & alios bonos faciens [psallite nomini eius,quoniã suaue est]& incũdum,& delectabile psallere ei. ¶Ideo etiã debetis psallere ei[quoniã]ipse[dominus elegit Iacob]id est, luctatorem contra vitia[in possessionem sibi] scilicet vt omnia cum iucunditate possideantur à deo. Vel,sibi,hoc est,ad seruitium suum [Israël]autem,id est, virum videntem deum facie ad faciem,in illa vita elegit,non vt iam luctetur contra vitia,sed in possessionem sibi,id est,vt eum secum in gaudio positum, possideat.¶Ideo etiam laudate[quia]ipse[dominus est magnus]id est,omnipotens:& hoc[quod]magnus sit credite,quia[ego cognoui]per spiritum sanctum[&]ipse idem[deus noster]est[præ omnibus diis] quos ipse ædificauit: non solum falsis diis Gẽtium,imò ipsis angelis,& aliis diis. ¶Et vere ipse est præ omnibus illis diis,quia[omnia quæcunque voluit fecit in cœlo,& in terra,& in mari]nauigabili,& trãsmeabili[& omnibus abyssis]sicut in oceano. ¶Ostendit quædam mirabilia,quæ ipse fecit in terra:& hoc scilicet [Educẽs nubes ab extremo terræ]hæc omnia ad literam possumus legere , tamẽ & allegoricè leguntur, sicut nubes,id est,sanctos prædicatores,eduxit ab extremo terræ,id est,de vilissimo genere huius seculi(sicut Amos propheta de custo-

dia

dia bidentium fuit acceptus,& Petrus,& alii plures)sic &[fulgura]id est,cõminationes prædicationis eorum[in pluuiam fecit]id est, fructificantem doctrinam,quantum ad illos,qui bene doctrinam illorum receperũt. ¶Ille hęc fecit[qui producit ventos]id est,sanctos apostolos, citissime decurrentes per totum mundum[de thesauris suis]id est, de plenitudine sapiẽtiæ & scientiæ, quibus repleuerat eos[qui percussit primogenita] id est, peccata originalia
Exo.12. [Aegypti]id est,ipsius mundi, quia hic mũdus in tenebris ignorãtiæ semper consistit:& hoc[ab homine]id est,rationabili,& sapiente[vsque ad pecus] id est,vsque ad brutos homines:quia & in sapiẽtibus, & in aliis interfecit origi- nalia peccata per aquas baptismi. ¶Et misit signa] id est, minora miracula [& prodigia]id est,maiora[in medio tui Aegypte]id est, in medio mundi.In medio,quia manifesta fuerunt omnibus:misit dico[in Pharaonem]id est, cõtra Pharaonem,id est,dissipatorem scilicet diabolum[& omnes seruos eius] id est,ministros eius,scilicet in minores diabolos,quia per illa signa sunt qui-
Exo.14. dam ablati de potestate diaboli. ¶Ille misit[qui percussit Gentes multas] id est,multitudinem vitiorum [& occidit reges fortes]id est,dæmones,& abstulit eis potestatem eorum:fortes,quia potentes erant impellere homines ad fa
Num.21. cinora magna. ¶Hos scilicet reges[Seon regem Amorræorum] . Seon interpretatur tentatio oculorum:diabolus nanque transformat se in angelum lucis,& per hypocrisim decipit homines, Amorræi,amaricantes: per Seon dæmonem illum intelligimus,qui tentat seducere oculos hominum, qui est rex omnium amaricantium in peccatis istius vitæ[&]etiam percussit[Og regem
Iosue.12. basan].Og interpretatur conclusio,Basan confusio:per hoc intelligimus dæmonem, qui concludit confusos in peccato,ne viam valeant inuenire salutis [& omnia regna Chanaan].Chanaan descẽsus interpretatur, & per hoc in-
Num.21. telligimus eos,qui declinant de bono ad malum. ¶Et terram eorum hæreditatẽ].i.cœlestẽ patriã,quã per suã superbiã perdiderũt dęmones [dedit hęre-
Iosue.12. ditatem Israël]nõ cuicũq; Israël,sed[populo suo]. ¶Et quia hæc omnia fecisti,ô [domine nomen tuum]id est,fama & laus tua,erit[in æternũ, & memoriale tuum]id est,verba tua ô domine,quę de te suggerunt nobis semper memoriam,erit[in generatione & generationem]id est, vsq; ad diem æternum,
Matth.24. Marci.13. Luc.21. quia cœlum & terra transibunt,verba autem tua non transibunt. ¶Non trãsient,& hoc erit memoriale in æternum[quia iudicabit dominus] excæcando[populum suum]iusto iudicio suo[& in seruis suis]fidelibus sibi[deprecabitur]id est,deprecabilis erit. ¶Simulachra. Pars secunda.Continuatio,Tãtus est deus noster,qui tanta mirabilia facit,sed[simulachra Gẽtium] hoc nõ possunt,quia sunt[aurum & argentum,opera manuũ hominum]in quo stulti apparent qui ea colunt, & quasi creatorem venerantur, quæ tamen & ipsi condiderũt. ¶Os habent,& non loquentur,oculos habent & non videbũt.] ¶Aures habent & non audiẽt]vt supra exposuimus,In exitu Israël.Ideo hęc instrumenta non exequuntur officia, quia [neque enim est spiritus] sanctus [in ore ipsorũ]. ¶Similes illis fiant qui faciũt ea, &]etiam[omnes qui confidunt in eis]. ¶Domus Israël benedicite. Hęc prædicta eueniant illis qui co-

sunt idola, sed [domus Israël] vos [benedicite domino] scilicet communis Ecclesia: & communem Ecclesiam diuidit per partes addens, & etiam [domus Aaron] id est, collectio sacerdotum [benedicite domino]. ¶ Et etiam domus Leui] id est, collectio ministrorum [benedicite domino]. Quid per singula? vos omnes [qui timetis dominum benedicite domino]. ¶ Moneo vos alios benedicere, & ego ex parte mea benedicam dicens sic [Benedictus dominus] est idem qui natus est [ex Sion] & [qui habitat in Hierusalē] id est, in visione pacis. Alleluia.

IN PSALMVM CXXXV.

Titulus. Alleluia.

CONfitemini domino]. Hic propheta habet materiam misericordiā domini: & in prima parte ostendit potentiam, scilicet eum per misericordiam suam totius mundi creationem fecisse, præposita admonitione laudis. In .II. parte, quæ incipit, Qui percussit Aegyptū: ostendit quantas dominus misericordias fecit Israëlitico populo. In tertia, quæ incipit, Et dedit terram eorum hæreditatem: ostendit quæ beneficia faciat dominus populo Christiano: & per hæc omnia intendit nobis persuadere, alleluia cantandum esse domino ¶ Quasi diceret, Vos omnes Gentes [confitemini domino] vtroque genere cōfessionis [quoniā bonus] est per seipsum, & alios bonos facit: item propter hoc confitemini [quoniā misericordia eius] est [in æternum] quia in hac vita per misericordiam condonat peccata, & cōfert multa spiritualia bona, & alia vita remunerat fideles longe vltra merita. ¶ Item [confitemini deo deorum] id est, qui creator est angelorum, & aliorū sanctorum, quos ipse iustificat & ędificat [quoniam in æternum misericordia eius] hūc eundem apponit singulis versibus, notans omnia ex sola misericordia dei facta. ¶ Cōfitemini domino dominorum] id est, quia ipse dominatur omnibus dominis, & principibus huius vitę. In principio & in fine ponit, Cōfitemini, & per totum medium possumus etiam repetere sic dicentes. ¶ Confitemini etiam illi [qui facit mirabilia magna solus] id est, sine adiutorio alicuius, qui etiam ipsos ministros fecit. ¶ Illi dico cōfitemini [qui fecit cœlos] & istud est pars mirabilium: pluraliter cœlos dixit, quia plures cœlos intelligit, licet nobis non sit diffinitum quot sint: & illos cœlos nō fecit ad aliquod exemplar, sed [intellectu] prout in mente sua disposuit, sed per suam sapientiam, in quo intelligimus illos cœlos ornate & polite esse factos. ¶ Etiam cōfitemini illi [qui firmauit terrā] ad literā [super] id est, iuxta [aquas] quia circunquaque fluit oceanus. Vel per terram accipimus Ecclesiam, quam firmauit deus super aquas, id est, inundationes huius seculi: vel aquas baptismi, vt Ecclesia superet istas inundationes, & nunq̄ dimergatur ab istis, sicut terra realis superat aquas, quæ nunq̄ dimergitur ab illis. ¶ Illi confitemini [qui fecit luminaria magna] & per hoc possumus significare sanctos angelos, quos creauit dominus in maxima claritate. ¶ Exponit illa luminaria dicens [Solē fecit in potestatem diei] quæ potestas diei apparet, quia illuminat aërē, & præbet nobis lucem. Allegoricè per Solem sapientiam possumus accipere, quæ

illuminat

illuminat corda fideliũ,& facit in eis lucere quãdã diẽ.ſ.cognitionẽ ipſius diuinitatis.¶ Fecit etiã[lunã] materialẽ.ſ.[& ſtellas in poteſtatem noctis].Per lunã poſſumus intelligere generalẽ Eccleſiã:per ſtellas diuerſa officia Eccleſię,quę Eccleſia illuminat noctem.i.mundũ iſtũ plenũ erroribus & ignorantiis,ſicut luna nocti præparat lumen.¶ Qui percuſſit.Pars ſecũda. Ideo etiã confitemini illi[qui percuſſit Aegyptum]id eſt,mundum iſtũ[cum primogenitis]id eſt,cum originalibus vitiis, & cum aliis maioribus. ¶ Qui eduxit Iſraël de medio eius]id eſt,viro facto Iſraël,iam non dominabitur Aegyptus ſcilicet tenebræ huius mundi,nec originalia peccata.¶ Eduxit dico[in manu potenti]id eſt,potenti & inuincibili operatione[& brachio excelſo]id eſt,omnipotentia ex qua proceſſit,& effectum habuit potens operatio.¶ Cõfitemini quoque illi[qui diuiſit mare Rubrum in diuiſiones]ad literam:ideo pluraliter dicit,quia duodecim viæ fuerunt. Per mare Rubrum intelligimus baptiſmum,qui rubet ſanguine Chriſti conſecratus: quem diuiſit dominus, quia aliis eſt ad vitam,aliis ad damnationem ſcilicet contemptoribus, quia in hoc amplius tranſgreſſores inueniuntur:& hoc in diuiſiones,quia ibi incipiunt fideles initium viarum ſuarum, per quas tendunt ad dominum . Vel per mare Rubrum,mundum intelligimus, qui mare dicitur, quia ſemper in fluctu eſt,& plenus omni amaricatione: rubens dicitur, propter ſanguinem ſanctorum martyrum:quæ diuiſit in diuiſiones,quia diuerſis diuerſos dedit, quibus per hunc mundum feſtinent ad dominũ:alius enim per ieiunia, alius per eleemoſynas,alii per alias virtutes.¶ Et eduxit Iſraël per mediũ eius]maris.i.ꝑ mediũ huius mũdi,quia nullis illecebris huius mũdi potuit vir Iſraël factus impediri. Vel,per mediũ baptiſmi,quia ꝑ fidẽ catholicã,quã in baptiſmo accepit,Iſraël eduxit.¶ Et excuſſit Pharaonẽ].i.diabolũ[& virtutẽ eius] id eſt,miniſtros ipſius[in mari rubro].i.in baptiſmo, in quo quilibet de poteſtate diaboli eiicitur.¶ Laudate etiã eũ[qui traduxit populũ ſuũ] de virtute in virtutẽ[per deſertũ].i.mũdũ iſtũ,per quẽ trãſeũt ſancti, quaſi peregrinãtes,& ad verã terrã promiſſionis feſtinãtes.¶ Qui percuſſit reges magnos].i. vitia magna,quæ inſidiabantur eis, & volebant impedire iter regni cœleſtis. ¶ Et occidit reges fortes]id eſt ,vitia illa,quæ licet nõ eſſent in omnibus magna,tamen in aliquibus erãt fortia ad eiiciendũ propter cõſuetudinẽ. ¶ Hos fortes reges[Seon regem Amorræorum].¶ Et Og regem Baſan]vt ſuprà expoſitum eſt.¶ Pars tertia[Et dedit terrã eorũ hæreditatẽ]. ¶ Et terrã eorum prius deditã vitiis huius ſeculi,cui dedit excolendã illiſipſis:& hoc eſt quod ſubdit[hęreditatem Iſraël ſeruo ſuo]vt ipſi facti Iſraël,iam abiiciant de ſe ſpinas,& bonũ ſemen nutriant. Vel terram cœleſtẽ,quã poſſederunt dæmones, dedit Iſraël:non Iudęo cuilibet,ſed ſeruo ſuo.¶ Intelligẽs propheta ſe vnũ de illis,qui poſſidebãt illã hæreditatẽ dicit, Ideo hæc omnia nobis fecit [quia memor fuit noſtri]veluti quãdo filiũ ſuum fecit incarnari[in humilitate noſtra]quia nos oſtendimus humiles,ſcilicet cognoſcentes neq; naturalẽ neque ſcriptam legem nobis ſufficere ad ſalutem.¶ Et] quia memor fuit,ideo[redemit nos]dato pretio ſanguinis filii ſui [ab inimicis noſtris] dæmonibus, in

Exo.12. Exo.14. Num.14. Num.21. Ioſue.12.

quorum

quorum potestate captiui tenebamur. ¶Etiam cõfitemini illi[qui dat escã] id est,refectionem spiritualem[omni carni]id est,fidelibus de omni natione. Vel per omnem carnem,omne animal intelligamus, cui deus corporalẽ præbet escam.¶Et quia hæc omnia facit,ideo[confitemini deo cœli]id est,quod superius dixit,deo deorum.¶Et item propter hoc confitemini, quoniam ipse dominatur omnibus potentibus:hoc est,quod dicit [Confitemini domino dominorum,quoniam in æternum misericordia eius]ponens Confitemini in principio,& in fine,indicat nobis totum psalmũ in laude versari ipsius dei.Alleluia.

IN PSALMVM CXXXVI.

Titulus. Psalmus Dauid propter Hieremiam.

SVper flumina Babylonis].Psalmus iste est Dauid,& est vnus de captiuitatibus Hierosolymitarum:& hæc captiuitas facta est à Nabuchodonosor rege Babyloniorum.Aliam vero quã narrat, Deus venerunt gentes: fecit Antiochus rex eorundem Babyloniorum. Tertiam vero, Vt quid deus:reges fecerunt Romani, Titus & Vespasianus scilicet:iste est psalmus Dauid Hieremiæ de captiuitate Babylonis: alii psalmi Dauid tantum.Attendens Ezdras prophetam Dauid in hoc psalmo deplorasse captiuitatem ciuium Hierusalem,non tam corporalem,quàm spiritualem:& ꝙ Hieremias deplorauit simul spiritualem cum corporali, quã vidit,& prophetauerat eis futuram,huiuscemodi titulum apposuit, qui sic legitur,Psalmus iste Dauid,in quo Dauid deplorat captiuitatem ciuium Hierusalẽ,est Hieremię,habitus de captiuitate Babylonis,quam deplorauit Hieremias non tantum corporalem,quam præsentem vidit : sed etiam spiritualem,quam in corporali significauit. Materia sunt in hoc psalmo ciues Hierusalem in Babylonia captiui.Sunt enim duæ contrariæ ciuitates, vna quæ dicitur Hierusalem,scilicet ciuitas fidelium:quia quæ dicitur Babylonia,est ciuitas omnium malorum:est autem ciuitas fidelium captiua in hoc mũdo Babyloniis,id est,à malis hominibus,qui semper fideles impugnant:& à dæmonibus,qui tentare fideles non cessant.Habent etiam viri iusti & alium hostẽ scilicet propriam carnem,quæ semper pugnat aduersum hominem interiorem.Vnde Apostolus,Caro concupiscit aduersus spiritum: spiritus autẽ aduersus carnem. In prima parte ostendit ciues Hierusalem positos in captiuitatem Babyloniæ,nec vnquam tamen obliuisci suæ patriæ,scilicet Hierusalem supernæ.In secunda quæ incipit, Memor esto domine filiorum Edom: precatur vindictam de inimicis,& dicit,ꝙ ipse de parte vindicabit se,scilicet de Babylonis filia,id est,de propria carne.Intentio est admonere nos ad compassionem,scilicet vt de malis proximorum doleamus, & maxime de spiritualibus,scilicet de damno animæ.¶Vox prophetæ,non tantum in persona sui,sed etiam aliorum:quasi ita diceret,Fratres deplorate nobiscum captiuitatem nostram,& ciuium nostrorum,quia nos captiuati per peccatum primi parentis à diabalo in Babylone,id est,in confusione peccatorũ sumus:nec tãtum iam sumus in fluminibus Babyloniæ, id est, in profunditate vitiorum,

Psal.78. Psal.73. Gal.5.

quæ ita demergunt hominem,ſicut quodlibet rapidiſſimum flumen,ſed[ſuper flumina Babylonis]id eſt,iuxta magnam profunditatem vitiorum , quia tot habemus inimicos in ciuibus Babyloniæ, qui nos volunt ſuæ voluntati conformare,quòd à profunditate nequitiæ Babyloniorum demergimur , & tamen ſuperſumus,quoniam illis non conſentimus:& nos habitantes [illic] id eſt,inter Babylonios[ſedimus]id eſt, aliquantum erecti fuimus : quia etſi miſerias in hac vita,id eſt,in Babylone, ſuſtinuimus, etiam per ſuggeſtiones carnis ad aliqua manum extendimus illicita,tamen quia à grauioribus abſtinuimus,erecti fuiſſe & ſediſſe dicimur:ideo tentati vnum verbum poſuit,ſedere ſcilicet:quia ſi diceret,ſtetimus,præſumptio videretur:ſi vero iacuimus, ruinam pati videremur:dico ſedimus[& fleuimus]de prolatione noſtri incolatus,& miſeriarum quas ſuſtinemus:fleuimus dico[dum recordaremur tui] ô[Sion]cœleſtis,quæ es vera terra noſtræ promiſſionis. ¶ Quia flẽtes ſumus, & in medio porcorum habitamus,ideo[ſuſpendimus organa noſtra] id eſt, ceſſamus à verbo prædicationis,nos dico exiſtentes [in ſalicibus]id eſt , inter illos,qui ſunt infructuoſi & ſteriles,ſicuti ſalices: non enim ſeminandum eſt verbum dei inter porcos:& hoc[in medio eius]Babyloniæ,id eſt,in plenitudine confuſionis, quia vndiq; circundamur à ciuibus Babyloniis . ¶ Ideo ſuſpẽdimus[quia illic]id eſt,in hac Babylone,in qua captiuati tenemur [interrogauerunt nos verba cantionum]id eſt, diuinæ prædicationis , quæ erat nobis dulcis,ſicut audienti iucunda eſt cantilena,& ludicra quaſi fabulæ: illi dico interrogauerunt[qui captiuos duxerunt nos]id eſt, præcipitauerunt in peccata,aliquando reducentes ad conformitatem ſui.¶ Non tantum illi qui nos in malum præcipitauerunt,verba cantionum quæſierunt,ſed[& qui abduxerunt nos]id eſt,qui de bono nos remoueri fecerunt , præceperũt nobis dicentes[cantate nobis hymnum]quantum ad vos,qui dicitis hoc eſſe laudẽ dei noſtri[de canticis Sion]id eſt,de laudibus illis, quas vos cantatis in Sion, id eſt,in Eccleſia. ¶ Ipſi monuerunt vt cantaremus,ſed quia quaſi alieni erãt, & canes,& porci,nullo modo cantabamus eis:& hoc eſt[quomodo cantabimus canticum domini]ſeminantes verbum diuinum[in terra aliena?] terrã alienam vocat, in qua ſi verbum dei ſeminatur,non fructificat , ſed ſpinis nequitiæ ſuffocatur.¶ Illis qui ſunt alieni non cantabimus,ſed ô Hieruſalẽ cœleſtis,nunq̃ tui obliti ſumus:& hoc eſt[ſi oblitus fuero tui Hieruſalẽ,dextera mea]id eſt,bona operatio mea[detur obliuioni] à deo,id eſt , nullã de omnibus benefactis meis remunerationem accipiam. ¶ Non tantum dico, ſi oblitus fuero,hæc mihi mala eueniant,ſed[ſi non meminero tui]id eſt, ſi nõ ſemper habuero te in præſenti memoria[adhæreat lingua mea faucibus meis] id eſt,mutus fiam.¶ Et etiam[ſi non propoſuero]te[Hieruſalẽ in principio lætitiæ meæ]id eſt,ſi non eris tu principiũ & cauſa totius lætitię, adhęreat ſimiliter lingua mea faucibus meis.¶ Memor eſto.Pars ſecũda.Quia ego facio Hieruſalem principium lætitiæ meæ,ideo ô domine memor eſto perſequentiũ nos,ad iudicandum in eis:& hoc eſt[Memor eſto domine filiorũ Edom] id eſt,terrenorum,ſiue ſanguineorum,qui noſtrum effundunt ſanguinem, &

nos ad

nos ad appetitũ terrenitatis ducere volunt:tunc dico memor esto filiorũ [in die Hierusalem]id est,quãdo apparebit claritas fideliũ,scilicet in die iudicii. ¶Qui] scilicet filii Edom[dicũt]nõ verbis,sed factis[exinanite exinanite] id est,totũ euacuate quicquid iustitię in eis est:exinanite dico totũ illud[vsq; ad fundamentũ]quod est[in ea]scilicet illud quod in eis apparet , euacuate. Fundamentũ istius Hierusalẽ Christus est vel fides,quo remanẽte,ciuitas ista destrui nõ potest:& in hoc stulti apparẽt,quia remanente fundamento cætera statim reædificabuntur . ¶Filia . Precamur vt vindices in filiis Edom , & nosipsi vindicamus in parte:& hoc est,ô[filia Babylonis] id est, caro nostra nata in confusione,& semper monens confusionem,& ideo [misera, beatus] est ille[qui retribuat tibi retributionẽ,quã retribuisti nobis]id est,qui pro afflictione in peccatis,ad quæ tu semper mones interiorẽ hominẽ,reddet tibi afflictionem,ieiunando,vigilando,& cæteris modis afflictionis te carnem Babylonis filiam macerando.¶Et etiam[beatus] est ille[qui paruulos tuos] id est, suggestiones peccatorũ,quas tu in homine generas, quæ dicũtur paruuli dum insurgunt,& ad actũ non perducuntur[tenebit]ne procedant vsque ad actũ[&] etiam[allidet]id est,comprimet & confringet[ad petram] id est, ad Christũ,scilicet per memoriã & cõformitatẽ ipsius Christi.Quãdo enim praue suggestiones,& illi motus illiciti subrepũt,tunc debemus ad memoriã reducere,quàm viriliter Christus in sua vita egit,& nos ei conformare,vt ex toto valeamus illos extinguere in nobis.

IN PSALMVM CXXXVII.

Titulus. Psalmus ipsi Dauid.

COnfitebor].Propheta qui hic loquitur, materiam liberationem habet,factam per aduentum ipsius Christi.Nota quia psalmus iste miræ sanctitatis in veteri testamento fuisse legitur . Legitur enim in Paralipomenon , quod cantantes hunc psalmum , misericordia dei,quasi miri odoris fumus circũfulsit in tabernaculo : nunc autem minoris sanctitatis minime esse creditur,quòd si pure cantatur ,misericordia dei statim adest cantantibus . In.I. parte se laudare deum , & se bene operari promittit , positus inter angustias huius vitæ.In secunda,quæ incipit, Confiteãtur tibi domine:monet alios laudare propter aliam causam,propter quam & ipse laudat,scilicet in consideratione liberationis:& in hac parte patet intentio.Intendit enim nos monere ad exultandum & laudandũ deum, pro liberatione facta per Christum: sicut in alio nos monuit de captiuitate Babyloniorũ dolere. ¶Ac si ita diceret, Vos fratres cõfitemini domino exẽplo mei, quòd non sum tibi ô [domine]ingratus de beneficiis tuis,semper[confitebor tibi]in confessione laudis[in toto corde meo] ideo [quoniam audisti verba oris mei]quia misisti filiũ incarnari, vt nos eximeres de potestate diaboli, de qua ad te clamamus assidue.¶Et non tantum cõfitebor, sed etiã[psallã tibi] id est,bene operabor ad laudem tuã:& hoc[in conspectu angelorum] id est, in beneplacito eorum.Iam enim angeli cognoscentes nos esse conciues suos, gaudent de operibus nostris bonis,& adiuuant nos[& adorabo ad templum

ſanctum tuum]id eſt,ad ipſam Chriſti humanitatẽ,id eſt,ipſam debita, & omnimoda veneratione venerabor, & diuinitatẽ ſpecialiter in ipſo habitantẽ adorabo[&]etiã[confitebor nomini tuo]id eſt,laudabo te. ¶Super miſericordia tua & veritate tua]quia redẽptionem per miſericordiã facis, & promiſſiones,quas per prophetas promiſeras,adimples per ipſum Chriſtũ,vel de miſericordia quã facis humano generi in præſenti vita[&]de[veritate tua]complenda,quando fideles tuos,ſecundum quod promiſiſti,remunerabis:miſericordia & veritate dico ideo exhibita[quoniã magnificaſti]id eſt, magnũ feciſti[ſanctũ tuũ]ſingularẽ.i.Chriſtũ[ſuper omne nomẽ]id eſt,ſuper omne nominabile. Vnde Paulus,Donauit illi nomẽ,quod eſt ſuper omne nomẽ. ¶Licet autem iuſtus iſte in aduentu Chriſti liberationem accepiſſet, tamen quia mala imminere videt,auxilium contra hoc deprecatur. Continuatio, Quia ita magnus es,ideo ô domine[exaudi me in quacunq; die]id eſt, in quocunq; tempore[inuocauero te].Cum dicit,tota die, totum tempus iuſti nominat, quia iuſtus ſemper ambulat in vera cognitione & illuminatione:dico exaudi,& ſecurus ſum,quoniam tu[multiplicabis]id eſt,multiplicem dabis[virtutem in anima mea]per quam contra ingruẽtia mala poſſim reſiſtere.¶Cõfiteantur . Pars ſecunda.Hic intentionem ſuam aperit . Et quia confitebor tibi ideo meo exemplo ô [domine confiteantur tibi omnes reges terræ]id eſt, omnes illi laudent te,qui terrenitatem ſuam bene regunt. Et niſi confeſſi fuerint,inexcuſabiles erunt[quia]ipſi[audierunt omnia verba oris tui] quæ ore tuo per filium tuum obſeruari præcepiſti, quia in omnem terram exiuit ſonus eorũ,&c.¶Et iſti reges poſiti[in viis domini]id eſt,in præceptis eius[cãtent]id eſt,annũciẽt laudes domini aliis:ideo cantent[quoniã magna eſt gloria domini]quæ & Iudæis & Gentibus eſt propoſita.¶Et vere magna eſt gloria[quoniã dominus excelſus]eſt ſuper quãlibet creaturã[&] licet ita excelſus ſit,tamẽ fideles ſuos nõ deſpiciet,ſed potius[reſpicit humilia]id eſt,humiles oculo miſericordiæ conferẽdo auxilia,& incrementa virtutũ,&c.Et cum poſſet dicere ſuperbus, quandoquidem humilia tantum reſpicit,ergo ſecure poſſum peccare,quia me non videbit:& hoc remouet ſic,Humilia reſpicit[& alta]etiam,id eſt,ſuperbos[cognoſcit]ſed hoc[à longe] quia & hic eis gratiã ſubtrahit,& in iudicio ſeparabit à ſuis dicens,Diſcedite à me maledicti,&c. ¶Et quod ille humilia reſpicit,in me apparet,quia[ſi ambulauero in medio tribulationis]tu deus[viuificabis me]id eſt,læto animo facies me tribulationes illas recipere[&]etiam[ſuper irã inimicorũ tuorũ]id eſt, ſuper inimicos, qui mihi ex ira,nõ ex merito meo mala faciũt [extẽdiſti manũ tuã] .i.operationẽ tuã,quia de quibuſdã vindicaſti,quoſdã etiã cõuertiſti[& dextera tua] id eſt, propitiatio tua [ſaluũ me fecit].i.illæſumme cuſtodiuit à cõformitate eorũ.¶Dominus]iam extendit manum ſuper inimicos,& adhuc [retribuet pro me]vindictã inimicis:& ipſe iuſtus motus pietate ſuper proximos ſuos, vertit ſe ad ipſum deum , precando eis miſericordiam dei ſic dicens, O[domine miſericordia tua in ſeculum] quia toti ſeculo exhibuiſti miſericordiã: & ideo ô domine[opera manuũ tuarũ]id eſt,ipſos homines, qui dicũtur ſpeciale

Philip.2.

Pſal.18.

ciale opus tuum[ne despicias] id est ,non subtrahas eis hic gratiam, propter quod damnarentur in alia vita.

IN PSALMVM CXXXVIII.

Titulus. In finem psalmus Dauid.

DOmine probasti me].Psalmus iste conuenit vero Dauid qui hic loquitur. Psalmus dico dirigẽs nos in finem,id est, ad ipsius Christi conformitatẽ. In hoc psalmo Christus est materia secundũ vtrãq; naturam:pauca quidem tangens de diuinitate, sed plura quidem exequens de sua humanitate. Ostendit enim se humilia sustinuisse ad modũ aliorum hominum,vt humilitate veram comprobet suam humanitatẽ:ostendit & altissima,veluti in resurrectione,& cum per ipsum tenebræ huius mũdi illuminatæ sunt,& alia magna,vt per hæc comprobaret se non solum hominem:sicut & ibi,Beatus qui intelligit super egenum & pauperem: hoc autem voluit propheta de ipso pronunciare contra sectas quorundam hæreticorum,qui eum negauerunt verum hominem esse: altitudinem vero contra Iudæos,qui eum solum hominem,& non deum arbitrati sunt. In prima parte præmissa est summa,quam postea per psalmi tractatũ ostendit,scilicet sciẽtiam dei de se Christo habitam, & per ipsum Christum mirabilem factam. In secũda,quæ incipit, Quò ibo à spiritu tuo:ostendit tantam dei potentiã, quam nullus possit effugere: & propter quam tenebræ mundi non potuerũt occultari,imò ipse per eam mundi tenebras illuminauit.In tertia, quæ incipit,Cõfitebor tibi,quia terribiliter magnificatus es: ostẽdit se laudare deum pro beneficiis quæ sibi confert.In quarta, quæ incipit, Mihi autem nimis honorificati sunt:ostendit per se bonos exaltãdos, malos deprimẽdos ac dãnandos:ponit in fine quandã conclusionẽ,cũ dicit,Proba me deus,tantã altitudinem Christi describẽs,intendit persuadere eũ honorabilẽ, vt ei debitũ exhibeamus honorẽ.¶ Vox filii ad patrem[domine]pater tu[probasti me]non q; deo patri aliquid fuisset dubiũ in Christo, vel in aliqua alia re, sed probasti dicit,id est,probatũ aliis ostendisti per multa experimenta:velut cũ tentatus fuit à diabolo,& ei nullo modo consensit, & propria morte se veracem esse confirmauit:probasti dico[& cognouisti me]id est,cognitum & placitum tibi me habuisti[tu]domine[cognouisti]id est,approbasti[sessionem] id est,requiẽ[meã]scilicet mortẽ meã,in qua requieui à tumultu huius seculi[&]cognouisti[resurrectionẽ meã]quia & eam fecisti,& tibi gratã habuisti. In hoc versu vbi dicit se probatum,sicut alii homines probantur,dicit se habere sessionem,id est,mortem:de se humilia loquendo,significat nobis veram suã humanitatem:cùm vero nominat suam resurrectionem,alta de se dicit: & sic in hoc versu breuiter tangitur summa totius psalmi.Nota,quia hic vtitur artificiali ordine:prius enim incipit à glorificatione, deinde à resurrectione & passione:ad vltimũ ab vtero,id est,ab incarnatione.¶Probasti dico,cognouisti,etiã[intellexisti cogitatiões meas de lõge]id est, multo ãteq; cogitarẽ, quia ab æterno etiã[inuestigasti]id est,planè cognouisti[semitas meas] .i. occulta

Psal.40.

Matth.4.

opera mea, & occulta volũtatis[& funiculũ meũ]id est, iudiciũ, scilicet discretionẽ, quã ego habui inter bonũ & malũ:tu inuestigasti, id est, perfecte cognouisti, sicut perfecte inuestigata plene cognoscuntur. Alia translatio habet, directionem meã. Per funiculũ verò directionẽ & rectũ iudiciũ accipere possumus, quia in funiculo carpentarii, & alii operarii dirigũt opera sua. ¶ Et nõ tantũ cognouisti, sed[etiam omnes vias meas] id est, omnia manifesta opera mea[præuidisti] multo anteq̃ fierent:ideo sic dico intellexisti, præuidisti, & similia[quia non est sermo]sine re. Vnde alia dicit translatio, non dolus [in lingua mea]cũ dicit se in lingua nõ peccasse, in qua grauius est stare, innuit se nec in aliis cecidisse: & per hoc se deo per omnia bene placuisse, quasi dixisset, Dũ inuestigasti cogitationes Adæ primi parẽtis, semitas, iudicium, & vias, ac filiorũ eius, quia dolosa cognouisti, displicuerũt tibi:me autẽ per omnia cognoscẽdo, nihil in me inuenisti, in quo offenderetur oculus tuus. ¶ Ecce] quid enumerẽ per singula[tu domine cognouisti, omnia nouissima]scilicet de humilitate mea[&]omnia[antiqua]mea, veluti de diuinitate mea:qua tecũ habes consubstantialem tibi ab æterno[tu formasti me]secundũ humanitatem, &[super me]formatum hominẽ[posuisti manũ tuam]id est, verbũ tuum, id est, filiũ tuũ, quo operaris, induisti meæ humanitati. ¶ Dico tu me formasti, & ego sciẽtiã tuã feci mirabilem:& hoc est [scientia tua]id est, lex tua, scilicet Euãgelica doctrina, in qua manifestatur voluntas tua [est facta] hominibus[ex me]id est, ex mea prędicatione & operatione[mirabilis] quia in ea cognoscũt remissionẽ peccatorũ fieri per Iesum, & vitã æternã iustis dari, & perpetuas pœnas impiis, & ideo illã sciẽtiã admirãtur: & nõ tantũ facta est per me mirabilis, sed etiã per me[cõfortata est]& nõ titubat, sed ita firmiter est sita in cordibus hominũ, vt nec periculo mortis possint ab ea dimoueri:ego sic mirabilẽ feci, sic cõfortaui[&]tamẽ[nõ potero]secundũ humanitatem[ad eam]scientiam adæquari, id est, ipsi deo, in quo nihil est aliud scientia, q̃ ipsa diuinitas. ¶ Quò ibo. Pars secunda. Bene dico non potero ad eam adæquari, quia tanta est potestas in eadem ꝙ nullus potest effugere eã:hoc dicit [Quò ibo] ego remotus[à spiritu tuo]id est, à spiritu sancto? [& quo fugiã]remotus[à facie tua]id est, à præsenti & manifesta cognitione tua? Per faciẽ personã patris hic intelligit, quã ideo faciẽ nominat, quia omnia præsentia sunt ei, quasi in facie sita. ¶ Nusquã possumus faciẽ effugere, quia[si ascendero in cœlũ]sicut verè ascendit[tu illic es:si descẽdero ad infernũ] quò verè descẽdit anima humana cũ diuinitate[ades]. ¶ Si pennas meas] id est, opera diuinæ potestatis, quæ ego dimisi, ex quo ipse fui in potestate Iudæorum, quia nec feci miracula, nec etiã prædicaui [sumpsero diluculo].i.in resurrectione facta diluculo[& habitauero in extremis maris]id est, in extremitate seculi,
Rom. 6. sed iam non viuens vita mortali. Christus enim resurgens à mortuis, iam nõ
Matth. 14. moritur. Quòd autem ipse extra mundi vitam viueret, significauit cum stetit in littore, discipulis nauigantibus in mari, quod significabat in eis, ꝙ adhuc vita mũdi viuerent. Anteq̃ Christus resurgeret, cũ discipuli nauigarẽt, ipse pedibus desuper mare ambulauit, significãs in seipso, ꝙ adhuc in mũdo

procelloso viueret.¶Si ita sumpsero pœnas,ades: & vere ades [etenim illuc] scilicet vt habitem in extremis maris,id est,vt sim extra vitam mortalē[manus tua]id est,operatio tua[deducet me]& etiam in immortalitate me perseuerare faciet:& hoc est[& dextera tua]id est, filius tuus,scilicet verbū tuū mihi vnitū[tenebit me].¶Ego dico dextera tenebit[&]etiā[dixi].i.deliberaui,[forsitā tenebræ].Ironice,quasi diceret, Cum tanta sit ei potestas, & dextera sua ita me teneat,stultitia est,siquis putat,ꝙ tenebræ,id est,tenebrosi istius vitæ[me]valeāt cōculcare:tenebræ non eū[cōculcabūt]sed potius[nox] id est, homines pleni ignorātia & peccatis in hac vita,vel etiā mortui retēti in morte inferni:facti[illuminatio mea]id est,illuminati à me, erūt[in delitiis meis] id est,in paradiso. Paradisus nanq; delitiæ interpretatur, illos enim quos inuenit apud inferos,duxit in paradisum. Hi autem qui viuunt, iam spe sunt in paradiso,licet nōdum re.¶Ideo erit facta illuminatio noctis, quia tu deus illuminabis tenebras & noctem, & hoc est[quia tenebræ]id est, illi qui sunt tenebrosi propter ignorātiam[nō obscurabūtur à te]id est, nō permittes eos obscurari,sed potius illuminabuntur[&]etiā[nox]id est,obscuri, & pessundati in peccatis[illuminabitur]à te,& deinde erit[sicut dies]id est, sicut aliquis sapiens,qui nunq̄ in tanta profunditate peccatorū permāserit:dico nox illuminabitur,&[sicut tenebræ eius,ita & lumen eius] quia quāta cognoscēt aliqui peccata sua,tantā recipient illuminationem. Vnde Augustinus,Quatenus homo agnoscit,eatenus sibi deus ignoscit.¶Et hæc omnia ex hoc prouenient[quia tu possedisti renes meos]id est,fortitudinem & directionē meā, scilicet me fecisti fortem & immunem à peccato,& directū, non pronum ad illicita:nō tantū dico possedisti,sed etiā [suscepisti me de vtero matris meæ] sine voluptate carnis me concipi voluisti, & postea sine peccato conseruasti.

¶Confitebor tibi.Pars tertia.Et quia renes meos ita possedisti, per me tenebras illuminasti, & cætera fecisti, ideo [confitebor tibi] id est,laudabo te: & merito [quia magnificatus es] id est, magnus appares, & hoc [terribiliter] quantum ad malos [qui in futuram damnationem attendunt sibi in iudicio:ideo magnificatus,quia [opera tua]de reparatione humani generis, & cætera quæ facis,sunt[mirabilia,& anima mea cognoscet]illa opera [nimis] id est,valde.Hic inuehitur contra illos, qui putant Christum solum corpus humanum,nec animam humanam accepisse. ¶Non tantum sunt nota mihi opera tua,sed etiam inferioribus:& hoc est[os meū]id est,Ecclesia [quod] os tu[fecisti]quandoq;[in occulto]id est,tēpore prophetarū, qui per solas figuras corpus Christi esse iudicabant Ecclesiā:os illud meū[non est occultatum a te]quia nō occultasti,imò manifestasti quod erat de ossibus meis. Vel in occulto,id est,in baptismo,& dominici corporis cōsecratione,& in aliis sacramentis Ecclesiæ[& substātia mea]non est occultata ita[in inferioribus terræ]id est,in Gentibus, quæ sunt inferiores Iudæis,quia sine lege & sine cultu dei prius erant.Cognoscunt enim substantiā Christi Gentes, & eum verum deum esse & verū hominē credunt.Quòd Ecclesia os dicatur Christi, habet figurā in creatione mulieris ex primo homine.Sicut enim os est sumptum de Gene.2.

viro ad creandam mulierem,& locus ossis carne repletus est:sic Christus Ecclesiæ suæ os suũ,id est,robur & diuinitatẽ suam contulit, quia omnes fideles sancti spiritus participes effecit, particeps effectus. suæ illius humanitatis. Vnde Apostolus, cum de viro & muliere disputaret ait, Sacramentum quidem magnum est:ego autem dico in Christo & Ecclesia. ¶Substãtia mea non est occultata in inferioribus,sed[imperfectum meum]id est, completionem corporis mei,quæ futura est in alia vita, quæ nondum est perfecta[viderunt oculi tui]id est,solus cognouisti[& omnes] illi, qui in æterna vita, licet modo desint,complebunt corpus tuum,vel meum scilicet[in libro tuo scribẽtur]id est,in æterna memoria tua indelebiliter permanebũt,& æquales erunt [formabuntur dies]lucentes,id est,cognitionẽ diuinam habẽtes. Vel vt alia translatio habet, formabuntur dii vel dei, scilicet à diuinitate, quæ formabit eos de tenebris in lucẽ:vel formabũtur[& nemo]formabitur [in eis]quia nulli poterũt cõferre iustitiã. Vnde Apostolus, Qui enim plãtat,aut qui rigat nihil est,sed deus qui incremẽtũ dat. Vel possumus accipere imperfectũ, quod adhuc deest corpori Christi,nisi qui de Ecclesia fuerit. Vel si dicatur, Imperfectum meũ,id est,illos,qui in hac vita corpus meũ perficiẽt, viderunt oculi tui,id est,præuidisti:& sicut præuidisti, sic implebis, quia oẽs illi quos præuidisti ad illam perfectionẽ,scribẽtur in libro tuo,id est, in memoria tua: vel in meipso,qui sum liber,ad cuius conformitatem scribuntur alii,& nemo in eis:nã nemo dicit,Ego sum Paulinus vel Petrinus,sed Christianus. ¶Mihi autem.Pars quarta. Illi quos præuidisti scribentur, illi autẽ qui iam sunt [amici tui]ô[deus]velut apostoli, iã [sunt honorificati] & hoc[nimis]id est, valde:& hoc[mihi]id est,ad honorẽ meũ,quia per me est honor.&[principatus eorũ]id est,potestas,quã super reges terræ habent[est nimis] id est, valde [confortatus] quia adhuc apparet in successoribus Petri, & aliorum apostolorum. ¶Dico principatus est confortatus, & illi non pauci sunt, sed ego[dinumerabo eos,&]illi[multiplicabuntur]numero & virtutibus[super harenã]scilicet vt multo digniores sint, q̃ sit harena.i. infructuosi homines: & hæc multiplicatio ex hoc proueniet,quia ego[exurrexi,&]tamen [adhuc sum tecũ]occultus sicut prius fui,quia nondũ est manifesta omnibus mea potestas,quæ tandẽ in iudicio omnibus cognita erit. Nota promissionẽ factam Abrahæ,hãc scilicet,Multiplicabo semen tuũ super stellas cœli,&c. Per stellas fructificantes intelligimus,qui licet numero pauciores sint, plures tamen sunt in virtute & beneficiis dei:per arenam verò steriles accipimus. ¶Amici tui sunt honorificati,&c.sed ô[deus si occideris]id est,damnaueris[peccatores]ita dicens eis[viri sanguinum declinate à me] per dissimilitudinem, ad quẽ potestis per solã similitudinẽ accedere. Vel ita, Vere sum tecũ,quia & illos viuifico,quos tu viuificas:& illos occido,quos tu occidis:& hoc est, si occideris:& per hoc notat eum æqualem patri.¶Ideo discedite[quia dicitis in cogitatione]hoc scilicet[accipiant]Christiani illi,id est,remoueãt à nobis[ciuitates suas]id est,cõuẽtiones suas,habitãtes[in vanitate]id est,inaniter,quia nubes & inania colũt. ¶Si tu ita occideris,& ego occidam: & hoc est[nõnne qui

Ephe.5.
1.Cor.3.
Gen.22.26.

qui oderunt te domine oderam]id est,gratiam subtrahebam: oderam vtique [&]etiam [super inimicos tuos tabescam] id est, deficiebā dolore pro inimicis,quòd tuos & tuum nomen impugnabant. ¶ Perfecto odio oderam illos]. Perfectè odit, qui quod malum est odit: & quod est ex deo, scilicet creaturam,diligit: & quia sic oderam,sicut inimici tui, ita etiam[inimici facti sunt mihi]me habentes odio. Vel si sit in litera,accipiant in vanitate ciuitates, sic dicamus, Si occideris deus peccatores in peccatis, & conuertes ad iustitiam, ita dicens obstinatis in malis, Viri sanguinum declinate à me,quia dicitis in cogitatione, id est, murmuratis contra me: si sic occideris, illi occisi sic accipiant ciuitates suas, id est, priores sectas suas in vanitate, quia vana reputabunt, quæ prius dilexerunt: tu dicis obstinatis, declinate, & nónne ego eosdem oderam? & cætera. ¶ Conclusio est ex prædictis, quasi ita dicat, Quandoquidem ita me probasti, & hæc bona inde prouenient, ergo ô [deus proba me]id est,probatū ostende per aliquas tentationes[& scito cor meum] id est,fac cognosci volūtatem meam: & etiam[interroga me]scilicet per maxima tormenta fac inquiri voluntatem meam, scilicet per quæstiones[& cognosce semitas meas]id est, fac cognitas & probabiles, strictiores & occultas vias meas. ¶ Et]sic[vide, si via iniquitatis in me est] id est,si in me apparent vestigia diaboli:hoc dicit per simile,quia sicut vestigia serpētis in lapide non apparent,sed in puluere,ita vestigia diaboli in forti viro,scilicet Christo,non apparuerunt, quantumcunque à diabolo tentaretur [&] cùm videris in me nullam esse iniquitatem[deduc me in via æterna]id est, in æternitatem,quæ per me facta est peruia.

IN PSALMVM CXXXIX.

Titulus. In finem Psalmus Dauid.

ERipe me]. Vox prophetæ,vel alicuius iusti,non tantum in propria persona sua, sed Ecclesiæ, & dirigit nos in finem. Materia est ipsa Ecclesia, posita inter pericula & exteriora & interiora. In prima parte precatur liberari à periculis exterioribus, quæ faciūt dæmones tentando,vel per ministros mala inferendo, & etiā linguis hæreticorum. In secūda,quæ incipit,Dixi domino deus meus es tu:precatur liberari ab interioribus periculis,scilicet à desiderio interiori,scilicet ne fomes peccati instigatus aspiratione diaboli possit sibi dominari.In tertia,quę incipit,Caput circuitus eorum:enunciat damnationē eorum, qui Ecclesiam persequuntur: & remunerationem eorum, qui patienter sustinent mala ipsorum: & per hoc intendit nos admonere ad fortitudinē, scilicet vt virili animo & exterius & interius tentationibus resistamus: per hoc securi, quòd cum vultu domini habitabimus. ¶ Et antequàm ponat pericula,petit liberationem sic dicens [Eripe me domine] id est, fac cessare mala [ab homine malo] id est,diabolo, quem dicit hominem, quia cùm ipse esset creatus spiritus, fecit se humum lutulentum per prauas concupiscentias: etiam[à viro iniquo]id est, homine ministro diaboli, qui dicitur iniquus, quia peccat sine causa in proximum: virum ideò dicit, quia hi tales sunt potētes & fortes in hoc seculo:à tali viro

[eripe me]id eſt,fac mala ceſſare,quæ ipſi mihi faciunt. ¶Oſtendit exteriora pericula, à quibus petiit liberari. q. d. Ideò neceſſe eſt vt eripias, quia homo malus & vir iniquus cogitauit aduerſum me [qui] perficiunt quæ [cogitauerunt in corde] id eſt, cum magna cura inquiſierunt [iniquitates] & non tantum cogitauerunt, ſed etiam[conſtituebant prælia] contra me, & hoc [tota die]id eſt, aſſiduè: quia nunquàm eſt Eccleſia ſine impugnatione diaboli, & miniſtrorum eius. ¶Oſtendit quæ prælia,quia hæretici prauis ſententiis ſuis Eccleſiam perſequũtur: inde dicit[acuerunt linguas ſuas ſicut ſerpentes]ſcilicet acutas & exquiſitas ſententias ſibi præparauerunt, vnde poſſent cito transfigere corda auditorũ,ſicut ſerpentes per linguam virus mittentes,quia venenoſa & nociua erant verba eorum, ſicut morſus ſerpentis: nec mirum ſi verba erãt venenata, quia[ſub labiis]id eſt,ſub linguis[eorum]ſcilicet in cordibus eorum:quæ dicuntur ſub linguis, quia quæ in cordibus latent,per linguas manifeſtantur:erat[venenum]id eſt,odium & inuidia contra Eccleſiam [aſpidum]id eſt, incurabile, quia non poterat abſtrahi ab eis per prædicatores dei,ſicut nec venenum ab aſpide per incantatores. ¶Dico eripe,vt ceſſent mala: interim autem dum immittuntur mala [cuſtodi me de manu] id eſt, de poteſtate[peccatoris]id eſt, diaboli, qui eſt cauſa totius peccati [& ab hominibus iniquis eripe me domine] vt ceſſent mala quæ mihi faciunt. ¶Qui]homines iniqui [cogitauerunt ſupplantare greſſus meos] id eſt, bona opera mea, quaſi facerent foueam in via,in qua me prȩcipitarent: ſupplantat hæreticus greſſum,quando alicui habenti rectum ſenſum ſcripturæ,apponit intellectum ſuum prauum,& in eum fidelem inducit: etiam [ſuperbi] velut hæretici,qui de ſe præſumunt, & per ſe iuſtificari ſe intelligũt[abſconderũt] id eſt, latenter parauerunt [laqueum mihi] id eſt, latentem deceptionem. ¶Dico abſconderunt laqueum, & illum multiplicem & fortem fecerũt: hoc dicit[& funes]id eſt, tortuoſas ſentẽtias, & ſibiinuicem connexas,quibus firmiter ligarent aliquos, quaſi funibus [extenderunt] id eſt, extenſe & multipliciter parauerunt, vt ſi aliquam ſententiã eorum euitarem,inde inciderem in alias: extenderunt dico[in laqueum]vt per funes illos illaquearent me, & hoc[iuxta iter]non in via,ſcilicet ſi fidelẽ poſſunt declinare à recta via, tunc poſſunt illaqueare: ſed dũ eſt in via,nõ cõprehẽditur à laqueis illorũ: & cùm non potuerũt me illaqueare occultis perſuaſionibus[poſuerũt ſcãdalũ mihi] id eſt,manifeſtã impugnationem,qua me ſibi cõformarẽt: & hoc quoq; iuxta iter, quia nulla impugnatio poteſt nocere iuſto,dum recta via incedit. ¶Dixi domino. Pars ſecunda. Hic eſt diapſalmus: & quia inter tot pericula me conſeruaſti,ideò[dixi domino]id eſt, ſic oraui ad dominum,quia[deus meus es tu]id eſt,quẽ ego mihi facio familiarẽ: ideò[exaudi domine vocẽ deprecationis meæ]cõtra interna pericula,de quibus dicturus eſt. ¶Dico exaudi, & ô[domine domine] magnũ declarat in geminãdo ſuũ affectũ, quia tu es[virtus] .i.qui mihi dediſti virtutem cõtra extranea pericula: virtus dico[ſalutis meȩ]id eſt,quȩ me fecit ſaluũ à ſuprà poſitis periculis,quia tu[obumbraſti].i. obũbrationẽ tuã,ne aliquẽ ȩſtũ ſentiret,poſuiſti[ſuper caput meũ].i.Chriſtũ, & hoc

& hoc [in die belli] hoc eſt, in die paſſionis, in quo ipſe cum diabolo pugnauit, quo deuicto, genus humanum liberauit. ¶Et quia beneficia iam mihi prærogaſti, ideò ô [domine ne tradas me peccatori] id eſt, diabolo [à deſiderio meo] id eſt, quòd non tantum accendatur ſuggeſtione diaboli fomes peccati, qui adhuc in carne noſtra eſt, vt per hoc tradamur in dominiũ diaboli: ideò opus eſt precari ne tradas, quia [contra me cogitauerunt] diaboli & miniſtri eius, ſed tu domine [ne derelinquas me] ſubtrahendo gratiam [ne forte exaltentur] & glorientur, ſi me potuerunt ſibi conformare. ¶Caput. Pars tertia. Diapſalmus. Nec dignum eſt quòd ipſi exaltentur, quia & [caput eorum] id eſt, diabolus [eſt circuitus] qui nũquã rectè incedit, ſed ſemper circumeundo: & [labor labiorum ipſorum] id eſt, mendacium, ad quod componendum eſt laborandum: qui enim verum dicit, non laborat, veritas per ſeipſam ſe oſtendit credibilem: labor ipſe [operiet eos] id eſt, inuoluet & illaqueabit eos. Vel, ne tradas me peccatori, ſeparatum à bono deſiderio meo, quo deſiderio ad te peruenire volo. ¶Et quia tales ſunt, ideò [cadent ſuper eos] id eſt, conterent ipſos [carbones] id eſt, ardores mali concupiſcentiarum, & tandem [deiicies eos in ignem] æternũ: & hi tales poſiti [in miſeriis] veluti in igne præcedente faciem iudicis [non ſubſiſtent] quia inuoluentur illo igne, & inducentur in tenebras æternas: iuſti verò increpati per illum, ignem tranſibunt. ¶Item ponit cauſam damnationis eorum commixtim & damnationem. q.d. Ideò non ſubſiſtent, quia linguoſi ſunt, & [vir linguoſus] id eſt, qui inconſiderate loquitur, non attendens quid dicat [non dirigetur] ad bona opera. Vnde Salomon in Parabolis, In multiloquio non deerit peccatum [in terra] id eſt, in hac vita, ſaltem [virum iniuſtum mala capient in interitu] id eſt, in fine. *Prouer. 10.* ¶Bene dico, quòd mala capient eos, quoniam ego per ſpiritum ſanctum [cognoui, quòd faciet dominus iudicium] id eſt, remunerationem iuſto iudicio ſuo [inopis] veri [&] faciet [vindictam pauperũ] quia damnabit eos, qui ſuos pauperes perſequuntur. ¶Mali in hac vita perſequuntur pauperes [veruntamen] per medias eorum tribulationes [iuſti confitebuntur nomini tuo] id eſt, laudabunt te [&] ideò ipſi [recti habitabunt] æternaliter [cum vultu tuo] id eſt, in præſentia tua, videntes te facie ad faciem, & cognoſcentes, ſicut & cogniti ſunt.

IN PSALMVM CXL.

Titulus. Pſalmus Dauid.

DOmine clamaui]. In hoc quoque Pſalmo propheta vel alius iuſtus de ſe & aliis iuſtis loquitur, & ſunt materia ipſi iuſti, in periculis clamantes ad dominum. In prima parte clamat ad dominum, ne male cogitet: vel & ſi male cogitet quod cogitationes ſuę non prorumpent in verba: vel ſi male etiam loquatur, ne ſuam defendat malitiam, ad quod videt ſe pronum, non tantum ex natura carnis, ſed etiam ex malorum conſortio, qui hæc omnia faciunt: qui & male cogitantes, mala loquuntur, & ſuam defendunt malitiam. In ſecunda parte, quæ incipit, Corripiet me iuſtus: oſtendit ſe potius eligere correctiones iuſtorũ, quàm oleum, id eſt, adulationem

tionem peccatoris: ostendens etiam, quòd cum mali non possunt per dolum proficere, faciunt etiam manifestas persecutiones: & contra hoc ponit suam deprecationem. Intentio est, vt in tribulatione solum diuinum auxilium eligamus refugium. ¶ Quasi ita diceret, Vos positi in tribulatione, solum diuinum vobis sumite auxilium exemplo mei, quia ego in tribulatione ô [domine] semper [clamaui ad te] & ideo [exaudi me] clamaui & clamabo, & [cùm clamauero ad te, intende voci meæ]. Dicẽdo clamaui, & clamabo, notat assiduitatem orationis. ¶ Dico intende, & per illam intentionem [dirigatur oratio mea in conspectu tuo, sicut incensum] quod positum super ignem, reddit bonum odorem, ita oratio mea incensa igne compunctionis, placeat tibi, & sit [sacrificium vespertinum] id est, in fine vitæ meæ: nec qualecunque sacrificium, sed [eleuatio manuum] id est, directio [mearum] bonarum operationum. ¶ Dico clamaui, & tu [domine] placatus per hanc eleuationem manuum [pone custodiam ori meo] id est, cordi meo, ne male cogitem. Os ideo cor dicitur, quia sicut os hiat ad refectionem, ita cor inhiat & desiderat refici diuina gratia [& ostium circunstantiæ] quod circunstet, quod obstruat labia, ne malum loquantur, pone [labiis meis]. ¶ Et etiam si prorumpunt verba illicita aliquando [non declines cor meum in verba malitiæ] & quam malitiam intelligat, determinat, scilicet [ad excusationes] faciendas [in peccatis] vt peccata excusem: & quia sæpe videt multiplices dari excusationes, addit [ad excusandas] excusationes. In veteri lege fiebant matutina & vespertina sacrificia, sed vespertina dicebantur magis deo placere, mystice tamẽ: nam per matutinum significatur nostrum sacrificium, factum in aduentu Christi: per immolationem agni ad vesperam, significatur Christi immolatio in fine temporum. Eodem modo hæc dicuntur matutina sacrificia, id est, bona opera in iuuentute facta: vespertina vero, bona opera in fine. ¶ Quòd si hoc fecero, ero [cum hominibus operãtibus iniquitatẽ] id est, vnus de illis, qui excusant peccata sua: sed combinabor ponit Hieronymus: sed nõ communicabo cum hominibus operantibus iniquitatem: & non tantum cum minoribus, sed [& non communicabo cum electis eorum] id est, cum potentioribus & prælatis in malitia, vt per eorum cõsortium excusem peccata mea, sicut & ipsi faciũt. ¶ Corripiet me. Pars secunda. Non communicabo cum illis, sed potius [corripiet me iustus, & increpabit me]. Corripere, quantum ad hoc quòd leuiter desistet: increpare, quantum ad hoc quòd multis comminationibus opus est.

2.Tim.4. Vnde Apostolus, Argue opportunè, importunè. Et iterum, Argue, increpa, obsecra: increpa dico [in misericordia] pia affectione, vt remoueat à malo proposito: iustus corripiet [oleum autem peccatoris] id est, adulatio vel blanditiæ, quæ mulcent & vngunt sicut oleum [non impinguet caput meum] id est, non faciet aliquam elationẽ in mente mea. ¶ Ideò opus est vt iustus corripiat, & oleum non impinguet, quia adhuc habeo de peccato aliquid: & hoc est [quoniam & adhuc oratio mea in beneplacitis eorum] peccatorum, quia adhuc placẽt mihi, quæ etiam ipsis placẽt, sicut hæc terrena: ideò dico oleum peccatorum non impinguet, quia [iudices eorum] peccatorum, id est, sapientes

tes [iuncti petræ] id eſt, Chriſto, & fundati ſuper eum, non vt rectam fidem habeant: ſed quodammodo dicunt bonum de ipſo, non vt diligant eum, ſed vt alios decipiant, ſicut hæretici. Alia tranſlatio habet, iuxta petram: & hi tales [abſorpti ſunt] id eſt, poſiti in vitiis profundiſſimis. ¶ Oleum eorum non impinguet caput meum, ſed ipſi potius [audient verba mea] id eſt, prædicationem meam, quæ ſunt audienda [quoniam potuerũt] id eſt, vera ſunt: ſed quàmuis audierunt, tamen nihil profuit illis, quia [ſicut craſſitudo terræ erupta eſt ſuper terram] id eſt, craſſitudo exiens de terra, corrumpit aërem, & immittit cladem hominibus, ſic [diſſipata ſunt oſſa noſtra] ab illis, id eſt, fortiores de Eccleſia, ſcilicet martyres: diſſipata dico [ſecus infernum] id eſt, ad modum eorum, qui reputantur digni inferno, ſed [quia ad te domine domine oculi mei] ſunt: & quia [in te ſperaui] ideò [non auferas] à me [animam meam] id eſt, quicquid ſit de corpore, ne permittas auferri ab eis animam meam. ¶ Sed potius [cuſtodi me à laqueo] id eſt, ab adulatione, & aliis occultis inſidiis [quem] laqueum ipſi [mihi ſtatuerunt] vt me illaquearent [& ab ſcandalis] id eſt, à manifeſtis perſecutionibus [operantium iniquitatem]. ¶ Me quidem cuſtodies [peccatores] autem [cadent in retiaculo eius] iniquitatis, qui per ſuam iniquitatem illaqueantur, & irretiti erunt [ego] autem [ſingulariter ſum] id eſt, incombinatus, non coniũctus illis [donec tranſeam] de hac vita.

IN PSALMVM CXLI.

Titulus. Intellectus Dauid cùm eſſet in ſpelunca, oratio.

VOce mea]. Ex hiſtoria mittit nos ad allegoriam, ſcilicet quòd ſicut Dauid fugiens Saul, latens in ſpelunca, orauit. Carnem mortalem per ſpeluncam figuramus, quia quaſi indigna habitatio diuinitatis erat: vt ab hiſtoria nos remoueat, ponit intellectum. Ac ſi diceret, Pſalmus iſte dicitur intellectus, id eſt, quoddam ſecretum continens, ſcilicet non de hiſtoria agens, ſed de ſignificato, qui Pſalmus Dauid eſt oratio, id eſt, ipſius Chriſti: oratio dico habita, cùm ipſe Chriſtus eſſet in ſpelunca, id eſt, in carne mortali. Hic Pſalmus ideo dicitur oratio, quia quicquid continet vel oratio eſt, vel cauſa orationis inducitur, & per hunc Pſalmum ad orandum informamur. Materia eſt Chriſtus orans in tempore fragilitatis ſuæ. In prima parte ponit orationem, & illud contra quod erat, ſcilicet dolos Iudæorum. In ſecunda, quæ incipit, Clamaui ad te domine: ponit item orationem ſuam ad patrẽ, & petit vt anima ſua ab inferno eripiatur, in quo pendet omnis expectatio fidelium. Intentio eſt nos exemplo ſui informare ad orandum. ¶ Quaſi diceret Chriſtus qui hic loquitur, Fratres inter mala huius vitæ poſiti, nolite ceſſare ab oratione exemplo mei inſtructi, qui poſitus in ſpelunca fragilis carnis [clamaui ad] patrem [dominum] & hoc [voce mea] quia non diſſentiunt opera mea ab oratione: quia quod voce rogat, comprobat opere dignum eſſe, vt ſibi fiat: dico clamaui, & non ad horam, ſed ad dominum [deprecatus ſum] id eſt, aſſiduè oro, & hoc [voce mea]. ¶ Dico clamaui, & adhuc [effundo] id eſt, cum magna copia profero [orationem meam]

1. Reg. 24.

manſuram

mansuram [in conspectu eius] id est, in beneplacito ipsius [&] etiam [tribulationem meam pronuncio] ita quòd sit [ante ipsum] deum, id est, in beneplacito ipsius. ¶ Dico effundo orationem, & hoc cum omni humilitate: hoc dicit[in deficiendo] id est, in derelinquendo [spiritum meum] non dico à deo datum, imò qui [ex me] est, id est, ex natura humanitatis, qui nũquàm bonus est, sed semper aliquam mouet elationẽ: sed quia sic dereliqui spiritum illum, ideò[tu]domine[cognouisti]id est, approbasti[semitas meas] id est, operationes meas. ¶ Posita oratione, ponit illud contra quod orabat. q. d. Ego sic oraui, & in tanta humilitate, & [in hac via in qua ambulabam, absconderunt superbi] scilicet Iudæi [laqueum mihi] id est, occultam mortem, & quæcunque occulta mala. ¶ Ipsi quæsierunt mihi mortem inferre, & tunc ego[considerabam ad dexteram]id est, in potiorem partem, scilicet discipulorum [& videbam] eos [& non erat] inter eos [qui cognosceret
Matth.16. me] deum esse, cùm prius dixisset ei Petrus, Tu es Christus filius dei viui.
Matth.26. Item, Si oportuerit me mori tecum, non te negabo: & significat hic tempus
Ibidem. illud suæ passionis, quando apostoli abierunt retro, relicto eo. ¶ Illi non cognouerunt me, sed fugerunt[à me] verò [periit fuga]id est, non fugi, sed potius permisi me in mortem dari pro liberatione aliorum [& non est] tunc inuentus aliquis[qui requirat animam meam] id est, qui vellet passionẽ meam imitari. ¶ Clamaui ad te domine. Pars secunda. Ab aliis auxilium non habui, sed cognoscens te vnicum meum refugium[clamaui ad te domine]pater
Lucæ.23. omni deuotione[dixi, tu es spes mea]veluti cùm in cruce dixit, Pater in manus tuas commendo spiritum meum. Magnam nobis commendat Christus suam humilitatem, qui semper ad deum patrem clamauit: ei suum commendat spiritum, cùm sibi haberet eandem vnitam diuinitatem, ad quam clamaret, cui spiritum posset commendare: & in hac humilitate nos voluit sibi conformare, vt nihil in nobis confidamus, sed omnia à deo expectemus: dixi tu es spes mea, & dixi tu es [portio mea in terra viuentium] quasi vnus quæro esse de illis, qui viuent in cœlesti terra. ¶ Dixi tu es spes mea, & tu domine in quem spero[intende ad deprecationem meam]de remotione ma-
Philip.2. lorum factam [quia humiliatus sum nimis] quia exinaniui meipsum, formam serui accipiens. ¶ Sic quidem intende [libera me à persequentibus me] & opus est [quia confortati sunt super me] quantum ad corpus, quod permissum est eis à deo in mortem dare. ¶ Ita dico libera me, scilicet[educ animam meam de custodia] id est, de inferno, vbi animæ illorum fidelium à diabolo retinentur, & custodiuntur: educ dico [ad confitendum nomini tuo]id est, de mea eductione laudetur nomen tuum, & à me, & ab aliis liberatis per me: & necesse est vt educas, quoniam [me expectant iusti] liberatorem suum [donec retribuas mihi] dando resurrectionem pro mea obedientia. Alia translatio habet, educ de carcere.

IN PSALMVM CXLII.

Titulus. Psalmus Dauid, cùm persequebatur eum filius suus Absalon.

DOmine exaudi orationem meam]. Psalmus iste cõuenit Dauid, id est, cuiq; vero pœnitenti, factus quando filius eius, id est, carnalis motus, & alius quilibet malus actus, quos sibi homo per suam culpam genuit: persequebatur eum, id est, affligebat multis angustiis, & eiiciebat eum de regno, id est, de illa dignitate, in qua homo creatus est, sicut Absalon persecutus patrem suum fuit, & de regno eiecit. Materia est hic verus pœnitens: & sicut in aliis pœnitentialibus, ita etiam hic bonum finem ostendit pœnitẽtis. In prima parte ponit orationem concessiuam, non excusando culpam suam, & narrat suas miserias, vt iudicem ad misericordiá commoueat. Ostendit etiam se bene ad ipsum iudicem conuersum, vt sic dignus videatur, super quem iudex pia affectione moueatur. In secunda, quæ incipit, Velociter exaudi me: precatur cito exaudiri, & in viam rectam deduci, & affirmat quòd sic fiet sibi. Et hic Psalmus est vnus de septem pœnitentialibus, qui numerus aliquid nobis notat: sed quia cùm sint septẽ dies, per quos vniuersum tempus agitur, sic septem Psalmi pœnitentiales per singulos dies nobis necessariam esse pœnitentiam ostendunt. Intentio est, nos ad pœnitentiam inuitare exemplo sui. ¶Quasi diceret, Dum superbus fui, & peccare mihi placuit, non fuit iustú vt me exaudires, sed quia iam doleo de peccatis, & deinde cessare studeo, ideò [domine exaudi orationem meam, & obsecrationem meam] id est, obsecrationem per crucem, & per natiuitatem, & similia, quæ quidem facienda est, vbi magna incumbit necessitas: illam misericordiam, obsecrationem non dicam exaudi, sed [auribus percipe] id est, diligenter attende: & hoc [in veritate tua] id est, vt verus appareas in promissis, quia promisisti exauditurum illum, qui se humiliauerit dicens, Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos: & hoc est [exaudi me in tua iustitia] id est, hoc exigit tua iustitia, vt promissa tua compleas: bene dicit in tua iustitia, quia intelligit iustitiam dei semper in misericordia esse. ¶Dico exaudi [& non intres in iudicium cum seruo tuo] id est, vt secundum merita me iudices [quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens] quia respectu tui, nullus inuenitur iustus, neque propheta, neque apostolus, neque angelus etiam. ¶Ideò precor vt non intres in iudicium [quia inimicus] id est, filius meus, scilicet carnalis motus [est persecutus] praue suggerendo [animam meam] id est, rationem meam, & [humiliauit] id est, depressit [vitam meam in terra] id est, vt terrenis ipsa anima adhæreret: & etiam [collocauit me in obscuris] id est, in profunditate vitiorum [sicut mortuos seculi] id est, quoslibet infideles, quos peccatis irretitos prorsus seculum possidet [&] ideò [spiritus meus anxiatus est super me] id est, de me, hoc est, compunctionem & dolorem habui de peccatis meis, & [cor meum] id est, ratio mea [conturbatum est in me] quia ex me nesciebam, quomodo de hac captiuitate possem exire. ¶Et in hac turbatione [memor fui dierum antiquorum]

2.Reg.15.

Zac.1.

MM id est,

id eſt, in quibus aliis pœnitẽtibus miſericordiam exhibuiſti [meditatus ſum in omnibus operibus tuis]id eſt, omnia opera tua reduxi in meditationem, vt ex eis mihi pararem aliquã conſolationem [& in factis] quæ dicũtur[manuum tuarum]ſcilicet in factis, quæ miſericorditer feciſti antiquis, Abrahæ, & Iſraëlitico populo, & aliis iuſtis,faciens & mihi,cum me tibi humiliarem, & in huiuſmodi factis[meditabar]. ¶ Et non tantum meditabar, ſed etiam [expandi]id eſt,eleuaui[manus meas]id eſt,operationes meas, non ad viſum hominum,id eſt,non ad fauorem populi,ſed[ad te]obtinendum. Quid plura?[anima mea ſicut terra ſine aqua tibi]quia ſicut terra ſine aqua hiat,& deſiderat infuſionem aquæ, ita anima infuſionem ſpiritualis gratiæ: & per hoc oſtendit ſe dignum,cui parcat iudex.¶ Velociter.Pars ſecunda. Quia ita ſitiuit anima mea, & quia ſic expandi,ideò ô [domine velociter exaudi me]& debes facere, quia [defecit ſpiritus meus] ſcilicet ille ſpiritus, qui ex homine eſt,ſcilicet ſpiritus ſuperbiæ. ¶ Et quia defecit ſpiritus præſumptionis,ſcilicet quia me humilio tibi,ideò[ne auertas faciem tuam à me] id eſt, cognitionem tuam atque præſentiam: & ſi auerteris faciem, nulla diſtantia erit inter me humilem[&]alios ſuperbos: ſed potius[ero ſimilis]illis ſuperbis [deſcendentibus in lacum]id eſt,in profundum inferni. ¶ Non auertas dico,ſed potius [fac mihi auditã miſericordiam tuam] id eſt, pie auditã ſententiã tuam de remiſſione peccatorũ, & hoc[mane] id eſt,in principio meæ illuminatio-
2.Reg.12. nis & compunctionis:audiunt quidam miſericordiam, ſicut Dauid per Nathan prophetã de adulterio condonato, alii per angelum, alii per puritatem ſuæ conſcientiæ, ſe ſuorum peccatorum habere remiſſionem intelligũt: ideò auditam fac miſericordiam[quia in te ſperaui].¶ Et per auditam miſericordiam[notã fac mihi viam in qua ambulem, quia ad te leuaui animã meam]. ¶ Et cùm in via ambulauero, ſi aliqui inimici venerint, qui me velint impedire, tu[domine eripe me de inimicis meis]quia ego[cõfugi] non ad aliquod humanum refugium, ſed[ad te] ideò[doce me facere volũtatem tuam]quod debes facere[quia deus meus es tu]cui familiarem me facio.¶ Dico eripe,notam fac viam, & facies, quia[ſpiritus tuus bonus deducet me]per ſemitas iuſtitiæ [in terram rectam] id eſt, in terram viuentium, quam ſoli recti poſſidebunt,& interim[viuificabis me] ad explẽda mandata tua [propter nomen tuum domine]quia Ieſus diceris,id eſt,ſalutaris,quia nõ pro meritis, ſed pro miſericordia tua: & hoc[in æquitate tua]quia hoc exigit æquitas tua, vt viuifices & deducas illum, qui ſe tibi humiliat. ¶ Viuificabis me, &[educes animam meam de tribulatione]id eſt, de ſuggeſtione peccatorum [& in miſericordia tua diſperdes]omnes[inimicos meos] id eſt, illicitos motus,qui in me inſurgunt. ¶ Diſperdes,vt iam contra me non inſurgant[& omnes qui tribulant animam meam]tam malos homines,quàm dæmones [perdes] tandem[quoniam ego ſeruus tuus ſum].

IN

IN PSALMVM CXLIII.

Titulus. Pſalmus Dauid aduerſus Goliam.

BEnedictus].Pſalmus iſte conuenit Dauid prophetæ,qui hic loquitur,habitus aduerſus Goliam,id eſt,diabolū. Loquitur enim Pſalmus de victoria,quā fecit Chriſtus de diabolo,per quam victoriam ſancta Eccleſia de poteſtate inimici eripitur:& hanc Chriſti victoriam intelligit ſignificari Dauid à ſua victoria, quam ipſe habuit de Golia. Materia eſt ipſa Chriſti victoria, per quam facta eſt ipſa liberatio noſtra. In prima parte gratias agit de ſua victoria, quam tamen inducit gratia ſignificatæ victoriæ Chriſti, & petit vt incarnetur, & veniat ille, qui deuincet Goliam, & nos de poteſtate ipſius Goliæ liberet. In ſecunda, quæ incipit, Deus canticum nouum cantabo tibi: dicit propheta tam in perſona ſui, quàm in perſona omnium liberatorum, quòd ipſe cantabit domino, & in nouo, & in veteri teſtamento,pro liberatione quam fecit ei dominus & ſuis ſimilibus de diabolo & malis hominibus, & multam deſcribit eorum malitiam. Intendit nos inuitare, vt domino gratias referamus de victoria noſtræ liberationis, ſicut ipſe propheta gratias agit, & de ſua propria victoria de Golia, & maximè de victoria Chriſti, per quam propheta ſeipſum cum aliis iuſtis liberari intelligit. Hūc Pſalmum vltimū ponit de omnibus illis,in quibus per hiſtorias aliquid ſignificabat,vel vbi ad patientiam,vel ad cęteras ſimiles virtutes admonebat.Cæteri verò ſequentes ſeptem laudes Dauid dicuntur,ideò quia hic ponit victoriam noſtræ liberationis:per hoc innuens,quòd ſi quis cætera in aliis Pſalmis pręmonita bene cuſtodierit,in hac victoria Chriſti, de Golia liberationem inueniet. ¶ Acſi alios inuitaret dicens,Fratres ſi vos à diabolo liberati eſtis,nolite vobis aſcribere,ſed in domino gratias agite, & hoc exēplo mei,qui nihil per me contra Goliam, ſed omnia per dominum egi,& inde ſit[benedictus dominus deus meus, qui docet manus meas]id eſt, operationes[ad prælium] ꝑ me enim neſciſſem contra Goliam præliari [& digitos meos]id eſt,conſilia mea,docet[ad bellum].Ideò per digitos volunt intelligi conſilia,quia ſicut digiti de manu procedūt, ita de corde conſilia, quaſi quadam ratione exeūt:docuit enim deus conſiliū bonū,veluti quomodo eminus contra Goliam pugnaret,item quando docuit eum,vt fundam ſecum portaret, & in hoc quòd lapillos electos ſecum portaret in pera paſtorali. ¶ Ponit item alia dei beneficia, ad cumulationem gratiarū actionis, quaſi ita diceret, Ideò ſit benedictus & exaltatus deus, quia docet manus: itē quia ipſe eſt miſericordia mea,quia lōgum eſſet enumerare omnia quæ ſibi fecit: paucis verbis multa dei beneficia cōprehēdit,ſic[miſericordia mea]id eſt,qui mihi fecit miſericordiā:hanc vult intelligi miſericordiā,quia elegit de omnibus fratribus eum,qui lōge videbantur digniores,& fecit eum inungi in regem.Prima vnctio facta eſt in domo patris ſui Iſai à Samuele, ſub ſpecie futuri regni[&] ipſe deus eſt[refugiū meū]ad quē refugi,deponēs arma omnia,quibus fueram indutus,ne in cōgreſſu ſuffocarer à Golia,vt tāto pōdere armorū preſſus,cōſilium aliter pugnādi apud deum inueni: per quē ſecurus fui contra Goliam

(margin: 1.Reg.17. — beside "de ſit[benedictus..."; 1.Reg.16. — beside "bus eum,qui lōge...")

[susceptor meus] quia ipse deus in tanta dignitate me suscepit, quod cùm essem pastor quidam, homo parui generis, fecit me generũ Saulis [&] quasi parem ipsi regi [liberator meus] quia ab omni persecutione Saulis me liberauit. ¶ Protector meus] qui omnem impugnationem ipsius Saulis cessare fecit, veluti in morte Saulis [&] hoc ideò fecit, quia [in eo speraui] id est, omnem spem meam in ipso collocaui [qui subdit populum meum] id est, de quo ego vnus eram, scilicet Israëliticum [sub me] quia me regem eorũ cõstituit. ¶ Ostendit quod ipse his prædictis beneficiis indignus erat, & pariter omnis homo liberatione, quam ponit factam ex victoria Christi. Continuatio, Hæc omnia beneficia mihi fecisti, sed ego his omnibus erã indignus: & ô [domine quid est] id est, quàm vilis est res [homo] cui tam mirabile quod fecisti [quia innotuisti ei] innotuit deus hominibus per propriam præsentiam in aduẽtu Christi: innotuit prius Dauid interna prouisione, quid, id est, quàm cara & pretiosa res est homo: & hoc ideò, quia innotuisti ei assumptam humanitatem, qui per se vilissimus erat: dico quid est homo [aut filius hominis] id est, quantæ dignitatis, qui per se nihil penitus: & hoc ideò [quia reputas eum] id est, magni pretii facis, quia participem facis æternę beatitudinis. Cùm dicit homo, intelligit primum parentem, hominem, qui non carnali concupiscentia creatus fuit, quia deus de limo terræ eum formauit. Cùm autem dicit, filius hominis, vilitatem omnis generationis ostendit, ac si diceret, Qualiscũque esset homo, vel in carnali concupiscentia natus, vel non, per se nihil erat. ¶ Ideò dico quid est [homo] quia [similis factus est vanitati] id est, leui, vanæ, & cito transitoriæ rei: factus ideò dicit, quia creatus fuit in perfectione & stabilitate, sed ipse violans obedientiam fecit seipsum vanum, mortalem & transitoriũ, & de malis suis non incusat creatorem: bene dico vanitati, quia vmbræ similis factus est: & hoc dicit [dies eius sicut vmbra prætereunt]. ¶ Modo ostendit quomodo deus, qui erat tantæ dignitatis, innotuit, quia descendit, & carnem nostram assumpsit. Continuatio, Homo vanitati similis factus est, sed tu [domine] verbum [inclina cœlos tuos] id est, humilia cœlestia, veluti angelos sanctos, quos deus humiliauit, cum humanitatem nostrã eis præfecit, & eos qui prius erãt soliti adorari ab hominibus, fecit seruitores hominũ: inclina dico [& descende] id est, carnem nostram tibi adiunge: de quo descensu Apostolus ait, Cùm in forma dei esset, exinaniuit semetipsum, formam serui accipiens: descende dico, & sic [tange montes] id est, potentes & superbos huius vitæ, aspira interius [& fumigabunt] id est, gemitus magnos & lachrymas ex igne piæ compunctionis emittent. ¶ Dico descende, & etiam [coruscationem] id est, dicta prophetarum, & aliam diuinam scripturam, quæ in seipsa est lucens & coruscans [fulgura] vel fulgora, vtrunque enim dicitur, id est, manifesta [&] per hoc [eos] id est, montes prędictos [dissipabis] id est, à massa perditorum separabis, quia aliqui ex illis saluabũtur [emitte sagittas tuas] id est, apostolos tuos, qui corda hominum transfigunt amore dei [& conturbabis eos] montes ad bonum, quia mouebuntur ad pœnitentiam. ¶ Conuertit se ad patrem. Tu domine fili dico descẽde, & tu domine pater [emitte manũ tuã] id est, filiũ tuũ, per quem

Gene. 1.

Philip. 2.

quem tu omnia operaris[de alto]id eſt,de ſublimitate,in qua es,&[eripe me] de poteſtate diaboli[& libera me de aquis multis]id eſt,de inundantia malorum[& de manu] id eſt,de poteſtate[alienorũ filiorum]alieni dicuntur à nobis filii diaboli. ¶Ideò opus eſt vt eripias ab eis,quoniam ipſi ſunt [quorum os locutum eſt vanitatem]ſcilicet quamlibet contra diuinam ſententiam [& dextera eorum]id eſt, operatio eorũ, quæ melior videtur eis, eſt[dextera iniquitatis]. ¶Deus canticũ nouũ.Pars ſecũda.Dico eripe,& ſi hoc feceris[cantabo tibi canticũ nouum]id eſt,annunciabo per baptiſmum peccata remitti, veramq; eſſe refectionem corpus & ſanguinem Chriſti, & cætera quæ pertinent ad nouum teſtamentum: & etiam[pſallam tibi]id eſt,bene operabor[in Pſalterio]id eſt,in ſpirituali operatione de ſuperioribus reſonante: Pſalterio dico[decachordo]id eſt,decem chordis reſonante,decem ſcilicet præcepta legis adimplente. ¶Tibi dico[qui das ſalutem regibus]id eſt,remiſſionem peccatorũ,ſcilicet fidelibus, qui bene regũt ſeipſos: tu dico[qui]inter alios reges [redemiſti]me[Dauid ſeruũ tuũ de gladio maligno]id eſt,de poteſtate diaboli,vel de hæretica perſuaſione. Vel per Dauid ipſum Chriſtum poſſumus accipere,qui pretium ſanguinis ſui à mortalitate atque paſſibilitate redemptus eſt:& tu qui pretium dediſti pro nobis [eripe me] de illo eodem gladio maligno, id eſt, de poteſtate diaboli, qui dicitur gladius, quia malos à bonorum ſocietate diſcernit. ¶Et erue me de manu filiorum alienorum,quorum os locutum eſt vanitatem & dextera eorum dextera iniquitatis]. ¶Quorum filii. Hic deſcribit malitiam eorum, quorũ in hoc dextera eorum dextera iniquitatis,quia illum ſolum iudicant beatum,qui abundat his bonis temporalibus. Poſſumus tamen ſic allegorice legere [Filii quorum] id eſt, diſcipuli ſunt[ſicut plantationes]quia firmiter adhærent ſententiis magiſtrorum[nouellæ]quia non recipiunt fidẽ patriarcharũ & prophetarũ, ſed in ſuis hęreſibus nouellas ſequũtur ſectas, & ipſi tales ſemper perſeuerãt[in iuuẽtute ſua] quia ad antiquitatem veritatis priorum patrum nunquàm redeunt, ſed ſemper nouas ſectas ſequuntur,& inueniunt alias nouas. ¶Filiæ eorum]id eſt, cogitationes & prædicationes eorum, quas ex ſeipſis generant: quas ideò vocat filias,quia ſunt inſtabiles,nec habent radicem veritatis:hæ tales filię ſunt [compoſitæ]id eſt,artificioſe inuentæ & factæ: & etiam[circumornatæ] quia vndique rhetoricis coloribus ſunt ſtipatæ, & aliis artibus[vt ſimilitudo templi]vt ſint ſimiles templo, id eſt, habitationi dei:ſimiles ideò bene dicit, quia ipſi nõ ſunt habitatio dei. ¶Prõptuaria eorũ]id eſt,corda eorũ,de quibus ipſi promũt malas ſentẽtias,ſunt[plena]id eſt, redũdãtia multis malis artibus[& eructantia] quia ex nimia plenitudine proferunt ſententias, ſed illæ ſunt inſtabiles, quia ſi impugnentur ab aliquo,illi fugiunt[ex hoc in illud]id eſt,ex iſta ratione ad aliam,& item in aliam, & ſic inſtabiliter per multas faciũt diuerticula rationes. ¶Et opus eſt vt me liberes ab eis,ideò quia[oues eorum] id eſt,inferiores,& minus ſapientes, ſunt[fœtoſæ]quia multos ſtatim habent diſcipulos,quia nullus adeò infirmus inter eos,qui nõ ſtatim haberet multos ſequaces:ſed illi tales ſunt[abundantes in egreſſibus ſuis]quia quanto magis

in hæresibus suis multiplicantur, tanto à cõsortio sanctæ Ecclesiæ semouentur[boues eorum]id est,fortiores & magistri aliorum, sunt[crassæ]id est,temporalibus desideriis impinguatæ. ¶Maceriæ]scilicet alicuius artis,vel munitionis eorum[non est ruina]quantũ ad opinionem eorum,qui non æstimant, vt aliquo modo eorum rationum valeat firmitas impugnari [neque trãsitus] iterum quantum ad eos[neque clamor]verbi dei est[in plateis]id est, in latis desideriis[eorum].¶Quia enim per latum huius seculi desiderium defluunt non resonat inter eos verbum diuinum , sed potius[dixerunt beatum populum cui hæc sunt] quæ prædicta sunt , scilicet quæ habent tales filii omnes, & cætera. Ipsi huiusmodi populum dicunt beatum, sed ego qui veram teneo sententiam,dico ex mea parte,quia[populus]ille est[beatus, cuius]est[dominus]ille qui est[deus eius]id est,qui creatorem suum elegit sibi dominum cui seruiat. Cùm dicit ad literam, oues eorum sunt fœtosæ, vt eorum notet stultitiam subdit,abundantes in egressibus suis, id est, non sunt stabiles huiusmodi oues, sed cito egrediuntur de vita, id est, omnes huiusmodi diuitiæ instabiles sunt.

IN PSALMVM CXLIIII.

Titulus. Laudatio ipsi Dauid.

EXaltabo].Hic laudatur ipse Dauid,id est,Christus,à propheta qui loquitur,& ipsa laus Christi est materia. Modus,In prima parte dicit se laudaturum deum. In secunda ponit nouem modos, quibus laudet eum, quæ incipit, Generatio laudabit opera tua . In tertia, quæ incipit,Miserator & misericors dominus: explanat modos illos,respondens illis singulis modis laudis. Intẽdit inuitare ad laudem dei exemplo sui. Hos septem Psalmos,qui sequuntur,continuè ponit de laude dei, innuẽs per hunc numerum,qui est par numero dierũ, per quos totũ tempus voluitur, vt in singulis diebus laudem domino dicamus.¶Quasi ita alios inuitaret,Laudate dominum exemplo mei,quia ego[exaltabo te deus meus rex]secundum essentiam annunciabo aliis dignitatem tuæ essentiæ,inquantum potero eam notificare[& benedicã nomini tuo]id est,magnificabo nomen tuũ, & hoc[in seculum]præsens[& in seculum]subsecutiuũ huius[seculi]in quo sancti maximè deum laudant: & sicut monuit nos orare,monet & nos laudare. ¶Et hoc non semel in vita, sed[per singulos dies benedicam tibi]secundum essentiam[& laudabo nomen tuum in seculum,& in seculum seculi]quod ideò faciendum est,quia ipse[dominus] est[magnus]secundum potẽtiam [& laudabilis]secundũ opera & beneficia, quæ facit fidelibus suis : & hoc[nimis]quia nullus satis digne potest laudare deum [&] sicut laudis eius non est finis, ita [eius magnitudinis non est finis]quia nullus sufficienter potentiã eius enuntiare potest.¶Generatio.Pars secunda.Ego laudabo,nec ego solus,sed[generatio]Iudæorũ[& generatio] Gentiũ[laudabũt opera tua].i.ipsum,attẽdẽtes ipsa opera sua:& itẽ propter potẽtiã:hoc dicit[& potẽtiam tuam pronunciabunt]& hic est alius modus laudandi deum.¶Item magnificentiã gloriæ loquentur]id est,gloriã magnificã: & gloriæ dico[sanctitatis tuæ]id est,habitæ

de tua

de tua ſanctitate:& hic eſt alius modus laudandi,quod planius ponit Hieronymus dicẽs, Gloriam maieſtatis ſuæ,& ſanctitatis tuæ loquentur [& mirabilia tua]id eſt,miracula quæ feciſti,veluti in diuiſione maris Rubri [narrabunt]& hic eſt alius modus,& alia cauſa laudandi. ¶Et virtutẽ terribilium tuorum dicent]ſcilicet illam tuam virtutem:in qua tu terribilis appares, veluti illa quæ facta eſt in Aegypto de Pharaone & ſuis:& hic eſt alius modus: [& magnitudinem tuam]in eſſentia[narrabunt]. ¶Et hic eſt alius modus [Memoriam abundantiæ ſuauitatis tuæ eructabunt]id eſt, memores de ſuauiſſima & abundanti dulcedine tua , vt de reparatione humani generis per gratiam eructabunt,& pronunciabunt eam aliis:& hic eſt alius modus[& iuſtitiam tuam exultabunt]id eſt,cum exultatione annunciabunt. ¶Et hic eſt alius modus.Miſerator.Pars tertia.Et reſpõdit ad hoc quod prius dixit,laudabit opera tua:& explanat quomodo propter opera laudandus ſit deus. Cõtinuatio:Ad proximum ideo debent exultare,eructare,quia [dominus] qui in natura ſua[miſericors]eſt,ipſe eſt etiam factus[miſerator]id eſt,exhibẽs nobis multas miſerationes,velut in prima creatione, & maxime in recreatione: ad hoc ꝙ dixit,potentiam tuam pronunciabunt,cùm multas poſſet oſtendere alias dei potẽtias, veluti ꝙ tenet terram ita in vacuo,& ſimilia:vnã tamen potius elegit,ſecundum ꝙ peccatores expectat,& cõdonat peccata.Vnde dicit[patiens]quia non ſtatim punit,imò expectat conuerſionem[& multũ miſericors]quoniã quãtuncunq; ſint magna peccata,& q̃ innumerabilia,ipſe tamen condonat illi,qui ſe humiliat,& ad eum conuertitur.¶Cõtra hoc ꝙ dixerat,magnificentiam gloriæ loquentur reſpondet,dicens illam magnificam gloriam ſuauem eſſe explorantibus eam.Continuatio, Dominus eſt patiens, & cætera quæ dicta ſunt,& ipſe[dominus]eſt[ſuauis]id eſt, dulcis & iucundus [vniuerſis]guſtantibus ipſum: ſicut & alibi dicitur, Guſtate & videte, q̃ *Pſal.33.* ſuauis eſt dominus[&]intantum eſt ſuauis,ꝙ[miſerationes eius]ſunt[ſuper omnia opera eius] quia præ omnibus beneficiis eius & virtutibus operatur, dat nobis alias miſerationes,id eſt,remunerationes æternæ vitæ:opera autem quæ à nobis habentur,à deo punientur: diabolus etiam ſecundum ſubſtantiam,quia creatura dei eſt & opus,hanc habebit miſerationem, quia in æternum ſubſtantia nõ peribit,ſed propter nequitiam ſuam æternis affligetur incendiis,& quia ſuauis eſt,ſic facit miſerationes ſuper omnia opera ſua , ideo apparet quòd magnificentia eius ſit gloria.¶Cõfiteantur tibi domine.Oſtẽdit ſanctitatem,cùm quibuſdam iniuſtus videatur dominus, cùm permittat malos in hac vita proſperari,& iuſtos multis imcommoditatibus perturbari: quaſi ita diceret,Quia talia facis[confiteãtur tibi domine omnia opera tua] id eſt,cauſa ſint,cur rationabiles creaturæ te laudent[& ſancti tui benedicãt tibi]attendẽtes ſanctam ac laudabilem diſpoſitionem in tuis operibus, veluti ſi fiat ſerenitas,cùm nos pluuiam expectamus,vel econuerſo, attẽdunt hoc à deo ſanctificari,& certa diſpoſitione fieri. ¶Ad hoc reſpõdet quod ſuprà dixerat,mirabilia narrabunt: & oſtendit illa mirabilia . Continuatio , Dico ſancti benedicent tibi,&[gloriam regni tui dicent]id eſt,mundum iſtum, &

firmamentum

firmamentū in quo tu regnas,ostendēt gloriosum & ornatum cum seipso [& potentiam tuam loquentur]quia ostendet te propria potētia hæc omnia gubernare.¶ Respondet ad hoc,& virtutem terribilium tuorum.Continuatio, Potentiam tuam loquentur,& gloriam regni tui dicent[vt notam faciant filiis hominum potentiam tuam] veluti Petrus & Ioannes, cùm claudum sanassent,& omnes mirarentur, dixerunt non esse opus suum, sed domini Iesu Christi[&] etiam notam faciāt[gloriam magnificentię regni tui]id est, q̃ gloriosum, & q̃ magnificum sit regnum tuum. ¶ Ad hoc respondet, & magnitudinem tuam narrabunt. Continuatio, Bene dico magnificentiam regni tui, quia [regnum tuum] est [regnum omnium seculorum] quia æternum,& in illo regno tuo habes æternum dominium [&]hoc dicit:[dominatio tua in omni generatione & generatione]. ¶ Respondet ad hoc, abundantiæ suauitatis tuæ.Continuatio, Dominatio est in omni generatione,& ipse[dominus fidelis in omnibus verbis suis]id est,verax,quia fideliter adimplet,quicquid ipse promisit[& sanctus in omnibus operibus suis]id est, irreprehensibilis, licet videatur à stultis quædam iniuste disponere. ¶ Per hoc etiam apparet abundantia suauitatis,quia[omnes qui corruūt] id est, illi,qui proni sunt ad peccandum[alleuat dominus] quia si velint consentire ei,non perducunt ad actum voluntatem eius[& omnes elisos]id est, illos qui iam deciderunt in actum peccati[erigit]condonando eis, si velint pœnitere dando gratias. ¶ Respondet ad hoc,iustitiam tuam exultabunt: & ostendit ipsam dei iustitiam. Continuatio, Quia eleuas, & quia erigis, iam [oculi omnium] intentiones [in te sperant domine,& tu das escam illorum] id est,siue spiritualem,siue corporalem,veluti Danieli in lacu leonum, & hoc [in tempore opportuno]quia etsi non statim quando petitur digni aliquid adest,tamen dat quādo iudicat opportunum.¶ Et in hoc etiam iustitia tua apparebit,quia [aperis tu manum tuam]id est,large dispensas beneficia tua, [& imples omne animal]seruiens tibi ratione & studio[benedictione] id est, incremento virtutum. ¶ Iustus] est[dominus in omnibus viis suis] id est, in omnibus dispensationibus [& sanctus in omnibus operibus suis] id est, in omnibus effectibus ipsarum dispensationum. Quomodo deus iustus sit, iustus inter bonos, ostendit. Continuatio, Dominus in prædictis bonis iustus est, & in hoc apparet quòd iustus est, quia ipse [dominus prope est omnibus inuocantibus eum, omnibus inuocantibus eum]dico[in veritate]. In veritate inuocare, est pura & immaculata intentione causa salutis animæ suæ ad dominum clamare,& non superflue, sed id petere,quod animæ salutem valeat conferre. Sed quia Paulus superfluò rogauit, quia remotio stimuli carnis ad animæ salutem non erat idonea, ideo non est exauditus à domino: sic inuocantibus prope est dominus, id est, pro misericordia complēs quod ipsi petunt. Hypocritæ autem,qui fauorē populi quærunt,in veritate deum non inuocant.¶ Et vere prope est,quia ipse[faciet voluntatem timentium se] id est, complebit, & si ipsi taceant[& deprecationem eorum exaudiet]facta voce continua[&] tandem [saluos faciet eos] in

Act.3. Dani.6. 2.Cor.12.

æterna saluatione. ¶ Vsq; nunc ostendit quomodo deus iustus sit in bonos, nunc deinceps communiter quomodo in bonos & in malos, dicẽs [Custodit dominus omnes diligentes se, & omnes peccatores disperdet] ¶ Conclusio supra dictarũ laudationum. Et quia dominus hæc omnia faciet, quicquid alii faciant [laudationem domini loquetur os meum, &] exemplo mei [benedicat omnis caro nomini sancto eius] & hic patet intẽtio : omnis inquam caro, scilicet serui & liberi, pueri & senes: & hoc non ad horam, sed [in seculũ] præsens [&] etiam [in seculum] subsecutiuum huius [seculi].

IN PSALMVM CXLV.

Titulus. Alleluia.

LAuda anima mea dominum]. In hoc Psalmo est materia laudatio dei, & intendit nos inuitare ad laudem dei exemplo sui. Modus, In prima parte monita anima sua ad laudãdũ deũ, monet alios ne cõfidant in principibus, id est, vel in dæmone, vel in homine, qui nec sibi nec aliis salutem possunt præstare. In secunda, quæ incipit, Beatus cuius deus Iacob: ostendit sperandum esse in domino, describendo eum talem, qui digne remuneret sperantes in se. ¶ Quasi ita diceret, Superior ratio regens & premens carnalitatem suam, ô [anima mea] id est, animalitas, quæ mihi debes seruire [lauda dominum] anima autem bene confortata dicit [laudabo dominum in vita mea] id est, in alia vita, quæ mea propria & felix erit [psallam] id est, bene operabor [deo meo quandiu fuero] id est, per totum tempus istius vitæ. ¶ Et eodem modo vos alii psallite exemplo mei: illud consilium quod mihi tribuo debetis insequi, scilicet [nolite cõfidere in principibus] id est, in dæmonibus, qui sunt principes istius mundi. Vnde in Euãgelio, Ecce princeps huius mundi eiicietur foras [neq; in filiis hominum] id est, in hominibus [in quibus] tam principibus q̃ hominibus [non est salus] quia seipsos saluare non possunt, nedum alios saluarent: vel sine neq; sic dicetur, Nolite confidere in principibus, id est, in potẽtibus hominibus huius vitæ, quia ipsi sunt filii hominum: & hoc est, in filiis hominum, &c. ¶ Bene dico quòd in illis non est salus, quia [spiritus eius] hominis [exibit] à corpore [&] ille homo secũdum corpus [reuertetur in terram] vt cinis fiat: terram dico [suam] vnde ipse fuerat factus, & exordium duxerat: & [in illa die] quãdo sic exibit spiritus [cogitationes eorum] quia sibi diuitias parandas, & maxima regna substernenda putauerant, vt rex angelorum [peribunt]. ¶ Pars secunda. In filiis hominum non est sperandum, cùm nec se nec alios iuuare possunt, sed in illo sperãdum est, qui dat beatitudinẽ, & facit cætera quæ sequuntur: & hoc est, Ille est [beatus, cuius] est [deus Iacob] id est, qui sibi facit deum eum, quem habuit Iacob deũ: & ille deus est [adiutor eius] ad bene operãdũ: ideo quoq; est beatus, quia [spes eius] est [in domino deo ipsius] in quo sperandũ est bene, quia ipse est [qui fecit cœlum & terram, mare] ad literam : & vt remoueat errorem quorundam, qui dicebant quasdam bestias factas esse à diabolo, dicit [& omnia quæ in eis sunt] fecit ipse deus: dicunt nanq; rustici, ꝙ diabolus capram fecit, alii ꝙ bufonem: & cùm omnes laudationes dei trahãtur à suprà dictis in alio Psalmo

Ioan. 12.

nouem

nouem modis,istud respicit ad opera.¶Ideo etiam sperandum est in eo,quia ipse est[qui custodit veritatem]id est, implet promissionem suam[in seculú] id est,per omnia tempora istius seculi:& illud pertinet ad hoc quòd superius dixit,abundantiæ suauitatis: & ipse [facit iudicium iniuriam patientibus] quia quádoq; iudicauit eos[dat escam esurientibus] & spiritualem & corporalé:nó enim dat spiritualé refectioné nisi esuriétibus,id est,desiderátibus, scilicet sitientibus iustitiam:& hæc duo pertinét ad iustitiam . ¶Iste etiam[dominus soluit compeditos] ligamine peccatorum, vel obsessione dæmoniorú, scilicet dæmoniacos:vel ad literam compeditos,sicut Petrum in carcere[do-
Act.12. minus]etiam[illuminat cæcos]id est,ignorantibus dat cognitionem sui : vel
Tob.11. ad literam,sicut Tobiam,& alios multos.¶Dominus erigit elisos] condoná do peccata[dominus diligit iustos]quia roborat in virtutibus. ¶Dominus
Heb.13. custodit aduenas]id est,illos qui in hoc mundo manenté ciuitatem non quærunt,sed inquirunt æternam,quos custodit à perpetratione,& iniquorum cóformitate[pupillum]id est,illum,cuius pater mortuus est diabolus , & mater voluntas secularis[& viduam]id est, illos qui sunt desolati à subsidio huius seculi[suscipiet]in æterna tabernacula[&]econtra[vias peccatorum disperdet]id est,inutiles faciet.¶Hæc quæ modo dicta sunt,abundantiam suauitatis ostendunt.Continuatio, Dominus disperdet vias peccatorum ,& iste[dominus regnabit in secula]& determinat quem dominum regnare dicat sic, ô Sion,id est,Ecclesia,iste est[deus tuus]qui sic regnabit[in generatione]hac[& in generatione]futura.

IN PSALMVM CXLVI.

Titulus. Alleluia.

LAudate dominum,quoniam] . Item in hoc psalmo materiá habet propheta laudationem dei:hanc scilicet,quòd deus congregat Ecclesiam suam in vnionem fidei de vniuersis partibus mundi.Nota quod in titulo huius psalmi apponunt Haggęi & Zachariæ : isti enim in captiuitate Babyloniæ detenti , reditum post septuaginta annos futurum prophetarunt,plus intelligentes spiritualem reditum ad cœlesté Hierusalem,quàm corporalem ad suam patriam. Modus, In prima parte monet religiosos & perfectiores de Ecclesia ad laudem domini, ostendés quòd deus Ecclesiam suam de dispersis per totum mundum ædificet,& multa beneficia eis conferat . In secunda,qnæ incipit,Præcinite domino in confessione : monet alios adhuc negligentes ad laudandum deum,& ostendit eis,quod in humilibus beneplaceat domino,in superbis vero non:& per hæc intédit ad laudem domini inuitare.¶Inde dicit[Laudate dominum] voce & operatione [quoniam Psalmus]id est,huiusmodi laudatio cum bona operatione[est bonus]& vtilis alicui sic laudanti[deo nostro] qui non est talis , quales sunt dii Gentium[sit laudatio]non qualiscunq;,sed [iucunda]id est, pura intentione facta,non pro temporali commodo, sed pro solo deo promerendo [decoráq; sit]id est,ex pura conscientia,quæ non propter peccata facientis vilescat. Au
Eccl.15. distis enim,quia nó est speciosa laus in ore peccatoris. Alia distinctio potest

fieri

fieri in hoc Psalmo,sed non habetur ex authoritate sic,Laudate dominum, quoniam bonus est psalmus,sit deo,sed iucunda laudatio. Ideo dico laudate quoniam[dominus ædificans Hierusalem]id est,Ecclesiam suam, quæ & hic iam pacem sequitur,& tandem deum in omni pace videbit,& [congregabit] in ea Ecclesia,non localiter,sed spiritualiter,& in vnitatẽ,vel vnanimitatẽ,& in eandem[dispersiones congregabit Israëlis]fidem,id est, viros quos ipse facit Israël dispersos per omnes partes mundi.¶Ille congregabit[qui sanat cõtritos corde]id est,illos qui habent contritum cor,& humiliatum: contritos corde bene determinat,quia quibuscunq; modis corpus affligatur, si cor eleuetur,non curat deus afflictiones ipsius: contritos vero corde sanat dominus condonando peccata[& omnes contritiones eorum]id est,ipsos contritos, & priuatos vera dignitate[alligat]dominus,id est,consolidat,vt reducat ad pristinam dignitatem.A similitudine medici dicit,qui fracta ossa colligat,vt redintegrentur,& ad antiquam sospitatẽ perducantur. Alligat autẽ nos fascia misericordię deus,& cõfert gratias suas,quibus reformat nos ãtiquo vultui, quẽ perdidimus peccato primi parentis.¶Qui numerat multitudinem stellarum,& omnibus eis nomina vocat].Si ad literam dicatur, magna tamẽ potentia intelligitur. Possumus tamen allegoricè sic dicere,Dominus sanat & alligat contritiones,& sic facit eos stellas lucentes in Ecclesia, & multitudinem illarum stellarum numerat,id est, omnes illos numero comprehendit, quia nullum abiicit,sed omnibus prouidet necessaria, & omnibus eis nomina vocat,vel vocans est,vnumquenq; cognoscit per suam proprietatem, videlicet,istum cognoscit simplicem,velut Dauid:illum mansuetum,velut Moysen:ita & alios per suas proprietates,quas ipse idem in eis operatus est,has tales proprietates significat per nomina:quia sicut aliquis per nomen distinctã cognoscit personam, ita dominus per has proprietates distinctas cognoscit personas.¶Et quia talia facit,ideo[magnus]est [dominus] non dico dominus quem gentiles suum faciunt,sed [noster] hic intelligitur persona patris [& magna virtus eius]intelligitur persona filii,quem virtutem dei nominat, quia per ipsum deus potenter omnia regit,& omnibus dominatur [& sapientiæ eius]hic quoq; filius intelligitur[non est numerus]quia infinita & incomprehensibilis est illa dei sapientia. Vel, non est numerus, quia vnica & singularis est:vel,sapientiæ,id est,filii non est numerus, id est, non potest numerari diuersus à patre, quia idem cum patre secundum Augustinum, qui dicit in hoc sermone,Legimus in sancto Moyse, ideo non est numerus sapientiæ eius,nulla enim alia sapientia potest huic comparari:sed sapientiæ Platonis, & aliorum philosophorum possunt aliæ multæ comparari:ipsum filium sapientiam dei dicit,quia per ipsum dominus omnia sapienter fecit & disposuit.¶Dico hæc prædicta facit dominus, & hoc non quibuslibet, sed mansuetis:hoc dicit[suscipiens]in gloria[mansuetos dominus,humilians autem peccatores vsq; ad terram]id est,ad appetitum terrenitatis. ¶Præcinite. Hic habet alia translatio,incipite : in quo intelligimus hoc dictum esse non perfectis,sed negligentibus.Continuatio.Quia dominus suscipit mansuetos, & alios

alios repellit,ergo[præcinite]id eſt,nolite eſſe negligentes, & expectare iudicium,ſed ſtatim præcinite[domino in confeſſione]id eſt, confitendo peccata[pſallite]etiá[deo noſtro in cithara]id eſt,operibus corporis,ſcilicet in acti ua vita.¶ Qui operit cœlum]id eſt,diuinam ſcripturam, quæ continet arcana dei[nubibus]id eſt,quibuſdam ænigmatibus,vel obſcuris figuris prophetarum,vt nõ pateant omnibus ſecreta cœleſtia[&]tamen in nubibus illis[parat terræ]id eſt. Eccleſiæ[pluuiam]id eſt,ſpiritualem doctrinam : parat bene dicit,quia deus ita aliquando aperit ſcripturas, vt fideles ſui inde reficiátur. ¶ Ipſe quidem aperit[qui producit in montibus]id eſt,altioribus viris, veluti ſanctis apoſtolis[fœnum]id eſt,ſolidatum cibum , ad ſuſtẽtationem maiorum & fortiorum[& herbam]id eſt,teneriorẽ cibum,ſcilicet ſuauẽ & humilem doctrinam:ſicut dicit Apoſtolus,Sapientibus ſapientiam loquor. Et alibi,Lac vobis dedi potum non eſcam . Vel per montes potentes huius ſeculi intelligimus,in quibus deus præparat ad opus prædicatorum , & quorumlibet ſeruiẽtium ſibi,fœnum,id eſt,aſperiorem cibum:& herbam, id eſt, mitiorem:quia quandoque dat prædicatoribus ſuis panem tantum & aquam , aliquando bonos piſces,& hæc omnia[ſeruituti hominum] id eſt, ſeruitoribus hominũ,ſcilicet prædicatoribus,& cæteris miniſtris Eccleſiæ, qui reuera ſeruiũt hominibus,dum nocte diéque deũ pro ipſis orando interpellant. ¶ Qui dat]etiá[iumẽtis]id eſt,máſuetis,qui iam nõ recuſant onus diei portare[eſcá ipſorum]id eſt,eis conuenientẽ , tam ſpiritualem,q̃ corporalẽ [& pullis coruorũ] id eſt,filiis gentiliũ,qui ſunt corui,id eſt,denigrati in peccatis:nõ ſimiles malis patribus eorũ,ſed[inuocátibus eũ].i.degenerátibus à nigredine patrũ:ſicut etiá deus ad literá pullos coruorũ,quos patres deſerũt , paſcere à rore aëris dicitur,quandiu albi ſunt,& donec ſibi aſſimilantur. ¶ Et iſte dominus[nõ habebit voluntatem]id eſt,beneplacitũ[in fortitudine equi] id eſt,in ſuperbis[nec in tibiis viri]contumacis,id eſt, in gambis gracilibus & habilibus ad bene calceandum,ſcilicet in cultu corporis,quæ per vnam partem,ſcilicet per crura ſignificát[beneplacitum erit ei] Alia tranſlatio habet,in tabernaculis viri:& per hoc notamus conuentus ſuperborum .¶ In talibus non eſt beneplacitum domino,ſed[beneplacitum eſt domino ſuper timentes eum]& quia timent eum , ideo ceſſant à malo [& in eis qui ſperant] non in meritis, ſed[ſuper miſericordia eius]& ideo bene operantur.

1.Cor.2. & .3.

IN PSALMVM CXLVII.

Titulus. Alleluia Haggæi & Zachariæ.

LAuda Hieruſalem dominum] . Eccleſiam quam ſuperius oſtendit de diſperſione iſtius ſeculi à domino congregari , iá congregatam & in cœleſtibus collocatam , monet in prima parte deum laudare de tanta pace,& tanta ſecuritate.In ſecũda,quæ incipit, Qui emittit eloquium:oſtendit multa beneficia,quę deus fecit nobis in hac vita,vt per hoc nos ſecuros reddat de ſecuritate æterna.Intẽdit autẽ,vt etiá in aliis, monere nos ad laudẽ dei.¶ Vnde dicit[Lauda Hieruſalẽ dominũ]quæ iá es poſita in ſecuritate æterna:& ô[Siõ]quæ iá ſpecularis[lauda deũ tuũ].Eádẽ vocat

cat Siō & Hierusalē, sed Siō inquātū diuinā præsentiā cōtēplatur, Hierusalē inquantū cum deo regnat, & in pace & in trāquillitate perpetua collocatur. ¶ Ideo lauda [quoniā cōfortauit seras portarū tuarū] i. te collocauit in securitate: portas dicitur habere æternas Hierusalē propter aditū, confortatas dicitur habere seras, quia nullus post diē iudicii intrare poterit in eā: seras in quā cōfortauit [& filiis tuis in te] exiſtētibus [benedixit] omnimoda benedictione. ¶ Benedixit ille [qui posuit fines tuos pacem] quia etiā inter eos qui erūt in vltima mansione, erit pax & exultatio [& satiat te adipe frumenti] id est, ipsa diuinitate Christi. ¶ Qui emittit eloquiū. Pars secunda. [Qui emittit eloquiū suū]. i. filiū suū [terræ] id est, in mundū: & [sermo eius] eloquii, vel ipsius dei, scilicet prædicatio [currit velociter] id est, diffunditur per totū mūdū. ¶ Qui] etiam [dat niuē] scilicet frigidos & induratos in peccatis [sicut lanam] vt alios doctrina sua calefaciāt, & [nebulā]. i. excæcatos multa ignorantia [spargit] id est, illuminat & diuidit à massa perditorū [sicut cinerem] quia sicut cinis infusus super terrā, impinguat eam, & facit fructiferam, sic ipsi qui prius erāt nebula, illuminānt alios, & faciūt fructificare. ¶ Mittit] etiā [crystallum suū sicut buccellas] id est, illos qui per multos annos erant frigidi, & obdurati in peccatis, sicut buccellam panis, vt sint aliis refectio hominibus, sed [ante faciē frigoris eius]. i. ante illos, quos deus iusto iudicio suo in peccatis obdurat [quis sustinebit?] id est, quis poterit persistere, quin statim consentiat eis? sicut ante Pharaonē Moyses vix potuit persistere, quia eius cor erat induratum. ¶ Nullus inquā poterit sustinere ante faciē frigoris, sed deus [emittet verbū suum] prædicationis [&] per eam [liquefaciet ea] niuē. s. & crystallū, & alia quę prędicta sunt [spiritus eius]. s. spiritus sanctus [flabit] sup eos [et] etiā [fluent aquę] id est, doctrinę multę exibunt de populo illo. [Vel hic ostendit authoritatem, quia deus mittet verbum in Iudæa, quia sic fuit prænuntiatū. Exo. 7.
¶ Ipse emittet spiritum [qui] per præsentiam corporis [annuntiat verbū suū] id est, prædicationem & doctrinam suam [Iacob] populo illi, & annūtiat [iustitias] id est, quomodo fiant homines iusti [& iudicia sua] id est, quomodo tēpore omnia disponat: quo iudicio alios eligit, alios reprobat [Israël] populo illi per præsentiam corporis. Vel, annuntiat verbum suum per apostolos, & alios prædicatores: & iustitias & iudicia sua Iacob & Israël, id est, illis qui faciunt se similes Iacob, id est, luctatores: & Israël, id est, illis qui sunt videntes deum. ¶ Hæc fecit Iacob [non] autem [fecit taliter omni nationi] scilicet [iudicia sua non manifestauit eis.]

IN PSALMVM CXLVIII.

Titulus, Alleluia Haggæi & Zachariæ.

LAudate dominum de cœlis] Hic iterum habet propheta materiam laudē dei. Modus, In prima parte monet cœlestes creaturas ad laudem dei. In secunda, quæ incipit, Laudate dominum de terra: admonet terrestres creaturas ad laudem ipsius dei, quæ laus in alia vita plenius & perfectius fiet, & omnes ad laudem inuitare est sua intentio, dicēs. ¶ Vos creaturæ [de cœlis] id est, cœlestes creaturæ [laudate dominū] & nō

tantū vos inferiores,sed etiā vos qui estis[in excelsis]id est, Cherubim & Seraphim[laudate eū] non ideo inuitat angelos ad laudem dei, vt aliquando cessent,vel eo monente magis laudent,sed sic admonendo,ostendit affectum suum,scilicet ꝙ sibi grata est laus eorum.¶Laudate eum omnes angeli eius] id est,vos quos ipse mittit ad legationem suam in mundū:& vos[omnes virtutes eius]scilicet qui nuntii nō estis[laudate eū]. ¶Laudate eū sol & luna, laudate eū omnes stellæ, &]quid per singula? vniuersum[lumē] laudet eum. Si sol dicatur habere spiritū,& luna,& cæteræ stellæ per se possunt deū laudare:si non,bene te laudāt,quia sunt materia quare te laudamus. Nota quia virtutes vnius sunt,& tamen quandoque pro omnibus ponūtur,vt hic: quia longum est sibi omnes enumerare.¶Laudate eum cœli cœlorū] propter hoc dicit,ꝙ multos intelligit[& aquæ quæ]in rei veritate[sunt super cœlos]vnde nobis pluuiæ descendunt per cataractas cœli[laudent nomen domini]id est, materia nobis sint laudādi deū,attēdētes inter cætera, ꝙ cùm illæ aquæ quæ spissi corporis sunt,teneantur subtilissimo corpore cœli, valde mirari possumus,& à laude dei cessare non debemus. ¶Ideo laudate [quia ipse dixit] id est,voluit[& facta sunt]omnia, id est,ordinata de compositione quatuor elementorum:& etiam ipsam materiam fecit:& hoc est [ipse mandauit] id est, firmiter statuit[& creata sunt]etiam ipsa elementa,vnde postea cætera ordinauit.In hoc versu bene ait contra illos, qui dicunt mundum deo coæternū. ¶Ipsa elementa inter cætera ordinauit,postea ea quæ fecit[statuit ea]permāsura[in seculum]id est,per totum tempus præsentis vitæ[& in seculū] subsecutiuū huius[seculi].Cū dicatur in Euāgelio, Cœlū & terra trāsibunt,& hic dicātur permanere,nō tamen sunt cōtraria,quia nō dicūtur trāsire secūdum substātiā,sed per solas qualitates:& illis ita statutis [præceptum posuit,& nō præteribit]præceptum illud,quia sicut disposuit,sic adhuc permanēt.¶Laudate dominū.Pars secunda.Vos cœlestes sic laudate, & etiā vos [de terra] id est,terrenæ creaturæ[laudate dominum].Eligit quasdam nouas creaturas,in quibus videt multos homines accusare deum,& iniustum reputare,& proponit nobis,quia si quis dispositionem dei cognoscat,in eis eum intelligit, sicut in aliis esse laudandū:& inde dicit [dracones] laudate dominū, per quos videmus deus punit hostes suos ex meritis. Vel secundum Augustinum, dracones,id est,vię illę subterraneę,quibus dracones incedūt, & maxime in quibus est aqua,quia igneæ naturæ sunt,& ibi refrigerāt ardorē suum[& omnes abyssi]id est, profunditates maris, in quibus deus punit inimicos, laudate dominum,id est præbete nobis materiā laudis, &c.& quicquid sit in hac vita,licet iniuste videātur esse facta,in alia quidē,quādo cognoscemus quo cōsilio dei sint facta,erūt nobis materia laudis. ¶Ignis]etiā,id est,cōbustio solis maxima,& [grādo]quæ cōtundit segetes,& multis modis nocet[nix] etiā,& [glacies,spiritus procellarum]id est,magnus ventorum impetus, qui dimergit naues in mari,& vindicat deum de nautarum iniquitate, præbeant nobis materiam laudandi deum:q̄uis hæc omnia videantur stultis à deo iniuste facta,tamē debēt nobis in hoc prębere materiā laudādi[quæ faciūt verbū eius] id est,

Matth.24.

id est,per omnia seruiunt voluntati eius dei. ¶ Montes & omnes colles,ligna fructifera,& omnes cedri]præbeāt nobis materiā laudis. ¶ Bestiæ]id est,leones & vrsi,& cætera indomita animalia, scilicet crudeles bestiæ [& vniuersa pecora]vt boues & cætera animalia domita.s.prębeāt laudē deo per rationalē creaturā[serpētes & volucres pēnatę] Supradicta omnia ad literā intellecta,hoc modo,vt dictū est, laudēt deum.s.ꝙ prębeāt nobis materias laudādi deū:possunt etiā allegoricè sic discuti,Per dracones nāq; & abyssos,& cætera prædicta significātur mali secūdū diuersa genera malorum quæ sunt in eis. Dracones.i.crudelissimi homines:abyssi, id est, ꝓfundissimi in vitiis: ignis, id est,illi qui in ardore concupiscentiarum sunt:grando,id est, illi qui cōtundunt sanctos suis tribulationibus:nix,id est,frigidi in peccatis:glacies, id est, cōgelati frigore infidelitatis:spiritus procellarū .i. homines faciētes ꝓcellas, .i.ꝑsecutiones in sanctos,fugādo de loco ad locū:qui oēs faciūt verbū dei , cū redeūt ad fidē & ad legē dei.Mōtes.i.superbi:& colles.i.minus superbi: ligna fructifera,id est,fructū bonorū operū reddētes: cedri.i. odorē spiritualiū virtutū in se habētes.Bestiæ,id est,syluestres.s.rudes & imperiti:& pecora.i. mā sueti:serpētes.i.venenati homines,vt hæretici:& volucres.i. philosophi, qui habēt pēnas.i.sapientias diuersorum librorū,per quas dicuntur volare,id est, excellentiores aliis esse:isti omnes mali conuersi laudāt dominū,id est,de his omnibus eligit sibi dominus aliquos , qui in futura vita in quiete collocati laudabūt dominū.¶ Reges terræ & omnes populi] sicut consules [principes & omnes iudices terrę]. ¶ Iuuenes & virgines]id est, diuersi sexus[senes cū iunioribus]id est,diuersæ ætates[laudēt nomē domini , quia exaltatū est nomē eius solius]sicut ait Apostolus,Donauit illi nomen,quod est super omne nomē. ¶ Quid per singula[cōfessio eius]dei,id est,laus debita ipsi deo,est[super cœlū & terrā]quia nec cœlestes,nec terrenæ creaturæ possunt eum sufficienter laudare[&]ille deus[exaltauit cornu populi sui]id est,altitudinē: quia licet in hac vita altitudinē aliquam habeat,tamē ipsa altitudo per multas aduersitates deprimitur:sed in alia vita ita exaltata erit, ꝙ nulla aduersitate poterit deprimi. ¶ Et[omnibus sanctis eius]sic exaltatis,est[hymnus].i.laus cū cantico,qui sine intermissione laudant dominum:sanctis dico,scilicet [filiis Israël]& non dico carnalibus filiis,sed[populo appropinquanti sibi]deo,scilicet facienti se similem ipsi deo. *Philip. 2.*

IN PSALMVM CXLIX. Titulus. Alleluia.

Cantate domino canticum nouum] . Hic est iterum materia laus dei.In prima parte monet sanctos iam in æterna quiete habitantes laudare deum . In secunda quæ incipit, Exultabunt sancti: describit gaudium & potestates,quas ipsi sancti in alia vita habebūt: & inuitat nos ad laudem sic dicens . ¶ Vos Israël iam videntes deum in illa æterna Hierusalem [cantate] illi [domino] de creatione cœli & terræ ,&c.[canticum nouum]scilicet de reparatione quam fecit deus per incarnationē filii sui : nec moneo omnes ad laudem eius ,quia non est speciosa laus in ore peccatoris,sed sit[laus eius in Ecclesia]in collectione[sanctorum] *Eccle. 15.*

¶ Non tantũ moneo cãtare,sed etiam[lætetur Israël]id est,perfectiores[in eo qui fecit eũ]quia iam eo præsente fruitur [& filiæ Sion]id est, fragiliores illi & minores[exultent in rege suo]quẽ præsentem habent, & quo reficiuntur. Vel filiæ dicit,vt vtrũq; sexum comprehendat:contra illos,qui dicunt fœmineum sexũ nõ esse redemptũ. ¶ Laudẽt]etiam[nomẽ eius in choro]id est,in cõcordia,&[psallãt ei in tympano & psalterio]nõ quia in superna patria his instrumẽtis vtãtur,sed gaudebunt de remuneratione quã habebunt de eo, q̃ hic fuerũt tympanũ & psalteriũ.Per psalteriũ intelligũtur illi, qui spirituali operatione deo seruiũt,sicut cõtẽplatores.Per tympanũ, quod fit per coriũ mortui animalis, intelligũtur illi,qui seipsos morti tradũt pro veritatis testimonio,sicut sancti martyres.Nota quia chorus est variarũ vocũ,placẽs concordia,quæ concordiã charitatis significat,in qua laudandus est deus, vt ait
1.Cor.16. Apostolus,Omnia vestra in charitate fiãt. Vel chorus est musicũ instrumentũ,cuius chordæ cõpares voces,nec discordes reddũt: & possumus hic notare principales virtutes:fidẽ,cũ dicit,Laus in Ecclesia sanctorũ : spẽ,cũ dicit, Lætetur Israël:charitatem,cum dicit,Laudent nomen eius in choro. ¶ Continuatio,Ideo psallite,&c.[quia beneplacitum est domino]in habitatione illa[in populo suo]quia nihil inuenit in eo vnde offendatur[&]propter hoc etiam psallant,quia [exaltabit mansuetos in salutem] æternam. ¶ Exultabũt. Pars secunda.Item [sancti]illi sic exaltati [exultabũt in gloria] & [lætabuntur]non exteriori canore,sed[in cubilibus suis]id est,in cõscientiis.¶ Et non tantum interius exultabunt,sed etiã exterius:& hoc dicit[exultationes dei] id est,laudes dei cũ exultatione factæ,erũt [in gutture eorũ]id est,in corpore & ore[& in manibus]id est, in potestatibus[eorũ]erũt[gladii ãcipites]id est,
Mat.13. & 25. verbũ dei,quo ipsi incidẽt,& separabũt bonos à malis: qui gladii sunt ancipites,quia vtraq; parte incidunt,veteri scilicet & nouo testamento: vel quia in hac vita separãt vitia & à corpore,& ab anima.Gladii pluraliter dicit, quia singulæ personæ vtẽtur gladio illo. ¶ Ad quid erũt gladii in manibus? [Ad faciendã vindictã in nationibus]id est,in illis qui legem nõ habuerũt : & ad faciẽdas[increpationes in populis]qui male vsi sunt. ¶ Et[ad alligandos reges eorũ]populorũ[in compedibus]id est,in æternis pœnis, ex quibus nullo modo poterunt se exoluere[& nobiles eorũ]id est, nobiliores de omnibus[in manicis ferreis]quia punientur manibus eorũ, quibus in præsenti vita malũ & iniurias intulerũt.¶ Quid singula enumerẽ? Ad hoc gladium habebũt in manibus[vt faciãt in eis]regibus & populis[iudiciũ conscriptum]id est,iudicent eos secundũ hoc,quod in prophetis & aliis libris scriptũ est: veluti cùm
Mat.25. dicẽt,Discedite à me maledicti in ignẽ æternum:&[hæc gloria]nõ est,tantũ sanctis apostolis,vel summis sanctis,sed[omnibus sanctis eius] erit, q̃ habebũt hãc potestatẽ:consentiunt enim diuinæ sententiæ,vt quotidie fit in sancta Ecclesia.Excommunicat quidem episcopus,vt os Ecclesie, cui consentit Ecclesia tota,dicens,Amen.

IN PSALMVM CL.

Titulus. Alleluia.

Laudate

LAudate dominũ in sanctis]. Hic iterũ inuitat propheta ad cantandum alleluia,non adhuc tendẽtes ad patriã,sed iam positos in thalamo regis,iam gaudentes nuptiis,iam cõformatos imagini dei, ad quod admonuerat à principio libri.Materia est laus dei,iam quidẽ nuptialis.¶ Et ostẽdit vnde debeãt laudare dominũ,& quomodo dicẽs[Laudate dominũ in sanctis eius]id est,in consideratione sanctorum,quos ipse misericorditer iustificauit,& mirabiliter remunerauit[laudate eum] etiam [in firmamento]id est,in consideratione firmamenti,scilicet quòd nos ita firmauit , & in tanta requie collocauit , quòd iam nullus , neq; homo , neque diabolus poterit aliquo modo nocere firmamẽto[virtutis eius]dei,scilicet quod ipse deus cum magna virtute fecit. Ad hoc enim vt nos in illa requie collocaret,& imagini suæ conformaret,fecit filium suum incarnari, & etiam mortis tormento affligi.¶ Laudate]etiam[eum in virtutibus eius] id est, de hoc quòd ipse tradet regnum deo patri : & habet alia translatio, in potentatibus eius[laudate]quoque[eum secundum multitudinem magnitudinis eius] sicut magnitudo dei sine fine est,ita sine fine laudate eũ:in hac vita enim , quæ breuis est,& finẽ habet,non potest laudari deus secundum suã magnitudinẽ. ¶ Ostenso vnde sit laudandus deus,ostẽdit quomodo sit laudãdus,dicẽs[laudate eum in sono tubæ]. Per tubam,quæ hortatur homines ad bellũ, vel ad festiuitatem,intelliguntur sancti prædicatores, qui nos hortantur ad pugnã contra vitia,& deo festiuitatem celebrare,quasi ita diceret, Vos sancti præcones laudate deum de præmio vestræ tubæ & vestræ exhortationis [laudate eum]similiter[in psalterio & cithara]id est, de remuneratiõe psalterii, id est, contemplatiuæ,& pro præmio actiuæ vitæ,quæ per citharam significatur sicut ante ostensum est.¶ Laudate eum in tympano & choro] id est , de præmio vestræ mortificationis,sicut sancti martyres, qui per tympanum habentur:& pro mercede concordiæ & vnanimitatis quã in hac habuistis :quæ cõcordia per chorum intelligitur, in quo fit conformis sonus [laudate eum in chordis & organo]Per chordas, quæ multum attenuantur & extenduntur, & dulcẽ sonũ reddunt,intelliguntur illi qui seipsos attenuãt affligendo per ieiunia,per vigilias,& aliis modis,& ad deũ se semper extendũt , nihil faciẽtes pro fauore,sed omnia amore dei,& operibus suis dulcem & iucundã proferunt deo cantilenam.Per organum , in quo multæ fistulæ vnam concordiã reddunt,intelliguntur illi , in quibus multa genera virtutum ad vnum tendunt,& concordia charitatis colligãtur,quasi dicat, Laudate eũ de præmio vestræ attenuationis,& de præmio cõcordiæ,quã in multis habuistis. ¶ Laudate eũ in cymbalis bene sonantibus,laudate eum in cymbalis iubilationis]. Per cymbala vbi duo simul percutiuntur,intelliguntur illi , qui seinuicẽ exhortãtur,vt bene resonẽt deo in actiua vita:vel vt iubilẽt,id est, tantam mẽte cõcipiãt lætitiã,quã nõ sufficiãt voce exprimere:quasi dicat,Laudate deũ ꝓ remuneratione vestræ bonæ exhortationis. Quid plura?[omnis spiritus laudet dominum]id est, vos omnes facti spirituales & corpore spirituali & subtili.Benedictus deus. Amẽ.Laudate eum. ¶ Gloria patri.Iste versiculus post

vnumquenq; Psalmum cãtatur, ideo scilicet quia vnusquisq; Psalmus siue sit exhortatorius, siue de laude dei tractet, de historia, vel quocũq; modo fiat, semper fit cooperatione trinitatis. Sic igitur exponatur[gloria] .i. fama cum laude frequenter cãtetur, & proferatur à nobis[patri, & filio, & spiritui sancto]vt in omnibus operibus nostris semper honorificetur deus & laudetur,
1. Cor. 10. sicut Apostolus hortatur, Siue mãducatis, siue bibitis, siue aliud facitis, omnia in gloria dei facite. Tunc equidẽ glorificatur deus in omnibus operibus nostris, quãdo declinantes in malis actionibus nostris siue cogitationibus bene volumus, & bene operamur: nõ terrenorũ appetitu, sed cœlestium affectu: & quicquid boni agimus, totũ diuinæ misericordię asscribimus, nec tamẽ ideo dico vt gloria sit patri, vt nũc tãtũ habeã causas nouas, quibus admoneã eũ glorificari, sed[sic]id est, pro his causis offeratur gloria[vt]id est, pro quibus [erat]offerẽda & reddẽda gloria[in principio]id est, ante mũdi cõstitutionẽ [& nũc]id est, in pręsenti[& semp]erit[&]erit[in]futura[secula]cõstãtia multis[seculis, amen]id est, fiat, & iterũ sit. Sẽper enim fuit deus misericors, licet aliquando non essent quibus misereretur, sed omnipotens, semper benignus, & quod fuit est & erit, quia immortalis est, & æternus. Pro his igitur omnibus & dignum & iustũ est, vt semper à creaturis honorificetur & magnificetur. Benedictus deus, amẽ. Sciendum q triplex est modus cogitationum nequã. Vnus earũ, quæ deliberatione & proposito peccandi, mentẽ contaminãt: alius earũ, quæ delectatione quidem peccandi mentem perturbant, nec tamẽ ad consensum peccati pertrahunt: tertius earũ, quæ naturali motu mentem percurrentes, non tamen hanc ad patranda peccata illiciunt, quàm à bonis, quæ cogitare debuit, impediũt: veluti cum phantasmata rerum, quæ aliquãdo superuacue gesta vel dicta nouimus, ad memoriam reducimus, quarũ crebra retractatio, quasi importuna muscarum improbitas oculos cordis circũuolare, ac spiritualem eius aciem inquietare magis, q̃ excæcare consueuit. A cũctis autem his cogitationum nequam generibus castigari monuit Salomõ,
Prouer. 14. cum dicit, Omni custodia serua cor tuum, quoniam ex ipso vita procedit: cuius monita sequentes, agamus solicite, vt si quid consensu perpetrãdi facinoris in anima deliquimus, cito hoc confessione, & dignis pœnitẽtiæ fructibus abstergamus. Si delectatione peccandi nos tentari senserimus, noxiam delectationẽ crebris precibus ac lachrymis, crebra recordatione perpetuę amaritudinis pellamus: & si nos solos ad hanc propulsandam sufficere non posse viderimus, fratrum quæramus auxilia, vt quod nostris viribus nequimus, illorum consilio & intercessione sumamus. Multum enim valet deprecatio iu-
Iacobi. 5. sti assidua, & sicut idem promisit, Oratio fidei saluabit infirmũ, & alleuabit eum dominus, & si in peccatis sit dimittentur ei, quia superuacuis cogitationibus ad integrum carere non valemus. Has inquantũ possumus intercessione bonarum cogitationum, & maxime frequenti scripturarum meditatione fugemus.

FINIS COMMENT. IN PSALTERIVM.

Canticum

Canticum Esaiæ prophetæ.

CONfitebor].Hic asscribitur titulus,Cãticum Esaiæ prophetæ,quia Esaias in præcedentibus suæ prophetiæ verbis casum hominis, & iram dei mitigatam,& hominem ad pristinam dignitatem reparatum per filium incarnatum prophetat. Materia est Christi aduentus. Modus,quòd ostendit quæ bona ex illo aduentu hominibus proueniãt. Intentio est hortari ad laudem pro incarnatione filii. ¶ Vox filii prophetãtis[Confitebor tibi domine]id est,laudabo te[quoniam iratus es mihi]id est, toto humano generi,culpa parentis,&[conuersus est furor tuus]id est,ira tua dimittendo peccata [& consolatus es me] spe æternæ beatitudinis: non ideò confitetur, ꝙ iratum fuisse intelligit, sed quia de ira ad misericordiam conuersus sit. ¶ Ecce]ita consolatus es me,quòd[deus]iratus prius,modo factus es[saluator meus]ab originali peccato mundans, ideò deinceps[agam]id est, promouebor in virtutibus[fiducialiter]id est,securus sum de præmio,si quid boni gessero [non timebo] diabolum, vel peccatum quod habitat in mortali corpore,quia iste saluator refrenabit vtrunque. ¶ Ideò non timebo[quia dominus fortitudo mea]est contra illa[& est laus mea]id est, faciet me laudabilem in æterna vita[&]hæc omnia ideò sunt mihi, quia creator[factus est]valens creaturæ[mihi in]æternam[salutem]. ¶ Haurietis. Conuertit se ad illos, qui erant in tempore incarnationis. q.d. Ego in ænigmate prophetico spiritu saluandum me video: vos autem apertè [haurietis aquas] doctrinæ & baptismatis[in gaudio]spirituali[de fontibus] id est, de multiplici abundantia [saluatoris, &]alter alteri[dicetis]& admonebitis alios [in illa die] incarnationis[confitemini domino,& inuocate nomen eius]id est,præparate vos dignos ad inuocandum. ¶ Notas facite. Hoc etiam dicetis[Notas facite in populis]prædicando[adinuẽtiones eius]id est,saluationem,& omnem viam sapientiæ & scientiæ,quam inuenit & ostẽdit fidelibus suis:& ne velitis nomen dei vsurpare vobiscũ sicut Adam fecit, sed semper[mementote quoniam excelsum est nomen eius]& punit superbos. ¶ Hoc etiam dicetis[Cantate]isti [domino,quoniã]in his[magnifice fecit]& dignus est laude:& dicetis etiam [annunciate hoc]id est,hanc saluationem[in vniuersa terra]vbique Gẽtium, ista salus omnes colligit. ¶ Exulta. Quasi omnibus iam est annuncianda,sed tu ô [habitatio Sion] id est, ô vos Iudæi principaliter [exulta & lauda] ideò [quia sanctus Israël]id est,ille qui sanctificat Israël,est[magnus in medio tui] de vobis natus,inter vos conuersatus. Esa.12.

Canticum Ezechiæ regis Iuda cùm ægrotaret,& de infirmitate sua conualuisset.

EGo dixi].Canticum istud est ab Esaia scriptum,tamen non nomine eius intitulatur, sed nomine Ezechiæ, qui ab Esaia loquens inducitur. Ezechiãs cùm in multis deo deseruiret, in hoc peccauit, quòd excelsa non abstulit,vnde à deo graui infirmitate percussus, ab Esaia meruit audire, Dispone domui tuæ, quia morieris tu, & non viues. Esa.38.

Ille ergo graui compunctione cōuersus ad parietem peccata defleuit, & rursum ab eodem Esaia audire meruit, quòd deus pœnitentia illius placatus, quindecim annos vitę superinduxit. Postquam igitur Ezechias de infirmitate conualuit, hoc deo canticum liberatori suo cecinit, in quo & peccati sui & infirmitatis meminit, vt ex opposito tribulationis, gratior appareat modus liberationis. Materia est ipse Ezechias in infirmitate positus, & ab infirmitate liberatus. Modus est, quod ostendit quare in illam infirmitatē corruerit, propter peccata sua, & qualiter in infirmitate se habuerit, scilicet, quam grauiter pœnituit, & qualiter per pœnitentiam purgato peccato, conualuerit. Intentio est hortari ad pœnitētiam. Notandum est, Esaiam in verbo domini loquentem, & vicinam mortem annunciantem, Ezechię non esse mentitum, quàmuis ille conualuit. Dominus enim sub conditione solet loqui, quia dicit, Morieris, nisi pœnitueris. ¶ Verba Ezechiæ recolentis qualiter in infirmitate se habuerit [Ego] dum infirmarer [dixi] id est, deliberaui [Vadam ad portas inferi in dimidio dierum meorum] quia dies meos non consummaui in studiis bonorum operum. ¶ Quæsiui, & ideò, quia vidi propter peccata mea, & ante consummatam vitam me in inferno ponendum [quæsiui] à domino precibus, & compunctione cordis [residuum annorū meorum] vt prolongato vitæ spatio, quod in me imperfectum erat, consummarem. ¶ Ideò quæsiui bona, vt perficerem, quia si non perficerem [dixi] id est, deliberaui [non videbo dominum deum in terra viuentium]. Solebam mihi aggratulari in circuitu illius, qui reparatus est quietem, quam Adam perdiderat, sed non videbo vltra inter illos, qui sunt terra viuentium. ¶ Non videbo. Expositio præcedentis versus. Verè non videbo, quia [non] ad salutem [vltra aspiciam] si modo moriar [hominem] quē intelligo in humanitate vēturum [&] non aspiciā ipsum eundem [habitatorē] qui erit habitatio [quietis]. Quasi diceret, Veniet quidem ad loca inquietudinis, sed tamen erit habitator quietis, vltra non moriens. ¶ Generatio mea ablata est] quasi diceret, Et si moriar inconsummatus, vt non perficiam bona, tunc ille egregius de semine meo nasciturus erit, à salute mea ablatus. Vel, generatio piorum & electorum à me est elongata: mea, id est, inter quos me futurum intellexeram [& conuoluta est à me quasi tabernaculum pastorum]. Per simile loquitur, quasi tanta velocitate remota est à me societas sanctorum, si inconsummatus moriar, quàm cito conuoluuntur tabernacula, hoc est, tentoria pastoria, quando mutant pascua. ¶ Præcisa est. Ideo non aspiciam, quia [vita mea præcisa est] id est, nō perfeci bona, quæ debui [velut à texente]. Per simile dicit illius textoris, qui priusquàm perficiatur tota tela, pręcidit partem quam texuit. Et textor meus, scilicet deus [succidit me] non dicam, cùm iam aliquid texuissem, sed [dum ordirer adhuc] id est, dum ad bene agendum me præpararem, succidit me: & præcisam vitam dicit, non quòd mortuus esset, sed præ nimia grauitate infirmitatis, quia parum defuit à morte. ¶ De mane vsque ad vesperā finies me] Quasi ideò succidit, & quasi mortuum me fuisse, quia præ nimia infirmitate singulis diebus dicebam, O domine de hoc mane vsque ad vesperā finies me: & vesperi [sperabam]

rabam]& dicebam[vſque ad mane]finies mane. ¶Ideò ſic ſperabam,quia infirmitas à deo immiſſa [ſic contriuit omnia oſſa mea , quaſi leo] confringit omnia quæ rapuit. ¶De mane. Propter oppoſitam ſimilitudinem de leone, repetit . Et quia ſimilis erat leoni infirmitas,ideò dicebã [De mane vſque ad veſperam finies me].¶Hactenus dictum eſt de grauitate infirmitatis:& quia propter peccata ſcilicet contigit,hic de pœnitentia peccatorũ incipit, quam in ipſa infirmitate habuit,quaſi diceret, Video quidem propter peccata hãc infirmitatem eueniſſe, ſed ad dominum[ſic clamabo]tota mentis intentione [ſicut pullus hirũdinis]qui maximè os aperit in clamore, & ſic etiam[meditabor vt columba]clamando,peccata ingemiſcam . ¶Attenuati ſunt. Quia proponebam clamare & gemere, ideò[oculi mei]id eſt, affectiones meæ[ſunt attenuati]id eſt, remota craſſitudine terræ, clariores & ſubtiliores effecti, & per hoc[ſuſpicientes in excelſum]ſcilicet in deum directi. ¶Domine.Oculi dico dicentes [domine vim] infirmitatis [patior] à ſimili illius , qui in cauſa deprimitur,& aduocatum quærit:inde dicit,ſed tu [reſponde pro me] id eſt, ſis aduocatus meus. ¶Quid dicã? Quaſi admiratus peccata ſua,& iuſtitiam illius, quem inuocat, dicit, Inuoco te vt liberes me, ſed[quid dicam] ex hoc quòd inuoco te? [aut quid reſpondebit mihi] ipſe deus? Quomodo fiet ipſe deus aduocatus[cùm ipſe fecerit]hãc mihi infirmitatẽ propter peccata mea? Quaſi diceret, Quàmuis intelligo iratum , & pœnam inferentem mihi propter peccata mea,tamen per cordis compunctionem ſcio placatum, & me ab infirmitate ſanaturum.¶Recogitabo.Quaſi diceret,Et ſi reſpõderis pro me, & ab infirmitate me ſuſcitaueris[recogitabo tibi omnes annos meos] recompenſando bona pro ſingulis bonis , quæ feci in præteritis annis meis[in amaritudine animæ meæ]id eſt,in graui cordis compunctione. ¶Domine. Proponit infirmitatẽ carnis nõ cauſa excuſationis,ſed cauſa facilius impetrandi [Domine ſi ſic viuitur] & in tanta carnis fragilitate,quæ peccatis non poteſt reſiſtere [&] ſi[in talibus] peccatis eſt [vita ſpiritus mei] id eſt , ſenſualitatis meæ , quòd mea caro nihil docet , & ſuggerit niſi peccata , quod reuera eſt, quandiu homo in carne ſubſiſtit,tũc iuſte[corripies]id eſt,correptũ & emendatum[me]facies per iſtam infirmitatem, & ſpatium emendandi tribues[&] deinceps[viuificabis me] iuſtum & ſanctum efficies : & verè debeo corrigi & emendari, ſi ſpatium prolongatum fuerit, quia[ecce]modo hoc recognoſco, quod[in pace]dum populus totus pacẽ habet , & tutus eſt ab inimicis,eſt iſta [mea amaritudo]infirmitatis [amariſſima] . Dum totus populus mecum in bellis periclitaretur,non poteram meã culpam ita attẽdere,ſed per hoc quòd ſolus punior,populo incolumi,ideò comperio hoc ex peccatis meis contigiſſe.¶Tu autẽ.Ecce incipit oſtendere quomodo cõualuit:quaſi diceret,Amaritudo eſt mihi[tu autem eruiſti] indulgendo ſpatium vitæ[animam meam, vt non periret]& per hoc eruiſti,quia[proieciſti poſt tergum tuũ omnia peccata mea]obliuioni dediſti condonando. ¶Quia ideò me eruiſti, vt ereptus confiterer , quia aliter non poſſem confiteri, quia[non infernus confitebitur tibi] . Nullus poſtq̃ in inferno eſt poſitus, poteſt te laudare, ſic nec ego ſi ibi
ponerer

ponerer exigẽtibus peccatis [neque mors] id eſt,aliquis in peccatis mortuus, etiam in hac[laudabit te] ſicut decet, ſic nec ego ſi in peccatis perſeuerarem: & illi[qui deſcendunt in lacum] id eſt, in infernum, vel profundũ vitiorum [non expectabunt veritatẽ tuã] id eſt,in carne filii tui promiſſam ſibi vtilem non intelligunt : ſic nec ego, ſi in peccatis morerer, vel ſi in peccatis perſeuerarem , incarnationem filii tui futuram non intelligerem mihi profuturam. ¶ Viuens. Illi non confitebũtur,ſed[viuens]id eſt,ſolus in virtutibus[viuẽs] in præſenti,& in beatitudine poſt mortẽ[ipſe]ſolus[confitebitur tibi]& ideò me viuificaſti,vt tibi confiterer . ¶Confitebitur tibi dico, & aliquis illorum viuificatorum factus [pater] & doctor aliis[faciet filiis]quos docet[notá veritatem tuam]id eſt,promiſſiones tuas,quòd non vis mortem peccatoris, ſed potius vt conuertatur, & viuat[ſicut & ego hodie]notifico per infirmitatem & ſanationem meá. ¶Et vt poſſim confiteri[domine]ſicut cœpiſti, deinceps [ſaluũ me fac]& alios[&]cõmuniter [Pſalmos noſtros cãtabimus cũctis diebus vitæ noſtræ in domo domini]non in excelſis, ſicut hucuſque promiſiſti.

Ezech. 18.

Canticum Annæ.

1.Reg.2.

EXultauit] . Anna diu perpeſſa opprobrium ſterilitatis , ab æmula ſua Fenenna & filiis eius,tandem fœcundata,& Samuele filio ſuo, ſicut mos erat,in templo adducto, quaſi pro gratiarum actione cecinit hoc cãticum domino,in quo etiam prophetat ſalutem,quam dominus tempore ipſius Samuelis , & per ipſum Samuelem facturus eſſet Iſraëlitico populo . Per Annam prius ſterilem, poſtea fœcundatam , ſignificatur gentilitas,quæ prius deſpecta à Iudæis,poſtea conuerſa, Iudæis eſt prælata: per Fenennam Iudaicus populus, qui ante à deo acceptus, poſtea eſt repudiatus : per Samuelem Chriſtus, qui futurus erat ſalus Iudaici populi, id eſt, omnis credentis . Materia eſt filius Annæ à deo datus . Modus eſt, quòd oſtendit qualiter ipſa Anna pro filio ſibi dato ſe habuerit , ſcilicet quòd deo datori gratias retulit , & quid per ipſum Samuelem contigit , ſcilicet ſalus populi, & deſtructio hoſtium . Intentio eſt hortari ad laudem dei, pro impetratione alicuius beneficii . ¶Vox Annæ, de accepto filio congratulantis [Exultauit cor meum in domino]quod dedit mihi filium[& cornu meum] id eſt , defenſio mea contra imperium ſterilitatis [exaltatum eſt in deo meo] non in me ſuperbiui,ſed in omnibus me gratam exhibui deo. ¶Et ipſum filium[os meum]quod mihi prius improperantibus reſpondere non audebat, modo[eſt dilatatũ ſuper inimicos meos]quia habeo quid reſpondeam æmulæ & filiis eius:ideò exaltata ſum[quia lætata ſum in ſalutari tuo]id eſt,in filio,quem prouideo ſalutarem populi tui,per te dato. Nõ eſt ſanctus. Et quia dedit ſalutarem,per hoc apparet,quòd[non eſt] aliquis [ſanctus vt eſt dominus]qui tantundem valeat . Verè non eſt æque aliquis ſanctus [neq; enim eſt alius extra te].Nullus eſt ſanctus,niſi per te[& non eſt]aliquis[fortis]in dandis beneficiis,potens[ſicut deus noſter]. ¶Ergo[nolite]tu æmula & filii Philiſtæi, quos intelligo deuincendos in ſacerdotio filii mei [multiplicare loqui ſublimia]ſicut vſque huc[gloriantes]. ¶Non tantũ noua non multiplicetis,

ſed etiam[vetera]quæ ſolebatis proferre[recedât de ore veſtro]ideò recedant [quia deus]omnia præuidens,cùm vos exitum rei non intelligatis, iactantiæ veſtræ pœnam præparabit:hoc dicit, quia [deus ſcientiarum dominus eſt, & ipſi præparantur] id eſt, antequam fiant, cognoſcuntur[cogitationes]hominum . ¶Et quia nouit conſcientias veſtras ſuperbas, & meam humilitatem, ideò vos depoſuit,& nos exaltauit: hoc dicit[arcus]id eſt, poteſtas[fortium] id eſt, æmulæ & filiorum, & Philiſtinorum[ſuperatus eſt]per meam fœcũditatem, & per fortitudinem Iudæorum [& infirmi] ego & mei, vel etiam Hebræi,modo per iſtum filium[ſunt accincti robore]. ¶Et illi,qui[prius repleti]fuerant poteſtate & diuitiis, modo[pro panibus]quibus ſaturarẽtur[ſe locauerunt] & ſeruient vt mercenarii [&]prius[famelici]vt ego ipſa vel Iudæi [ſaturati ſunt].¶Donec.Ego paulatim tantum creui,& aduerſarii decreuerunt, donec ad maximam vilitatem deuenerunt:hoc dicit[donec ſterilis] id eſt,ego vel Iudæa potius, impotens reſiſtere Allophilis[peperit plurimos,&] illa æmula[quæ multos habuit filios]vel Allophili,qui multos habebât bellicoſos[infirmata eſt] . ¶Et hoc quòd ego ſum ſaturata,& illi infirmati,hoc eſt per[dominum] qui quos vult[mortificat, &]quos vult[viuificat]& mortificatos [deducit ad inferos] vt ibi perpetuò remaneant[&]quoſdam[reducit]quia præuidebat iuſtos in Chriſti reſurrectione reducendos.¶Dominus] etiam[pauperem facit & ditat]in diuitiis[humiliat & ſubleuat] in poteſtatibus.¶Ipſe dico[ſuſcitans de puluere]id eſt,de inferiori gradu[egenum]ſicut me, vel meum populum [& de ſtercore] id eſt, de magno opprobrio & abiectione[pauperem erigens]in magnam dignitatem . ¶Ad hoc erigens[vt ſedeat cum principibus,& ſolium gloriæ teneat]ſicut imperator. ¶Et ipſe poteſt[domini enim ſunt cardines terrę]hoc eſt,vltimi fines terræ[& poſuit orbem]hoc eſt , te firmamentum [ſuper eos] cardines . ¶Dominus etiam ipſe poſtquàm exaltat ſanctos[ſeruabit]ne peccent[pedes ſanctorum ſuorum] id eſt,fines ipſorum,quia ad bonũ finem perducet eos[&]expoſito[impii conticeſcent]non audentes mutire, nec habẽtes bonum quod proferant, poſiti[in tenebris]inferni,iam cõticeſcent: &[quia]ille tantum qui[vir] eſt[roborabitur]in futuro,& hoc robur erit[nõ in ſua fortitudine]ſed dei. ¶Vir quidem fortis apparebit,ſed[aduerſarii eius] expertes diuinæ fortitudinis [formidabunt]& timidi apparebunt ante[dominum,&]ipſe exiſtẽs[in cœlis,tonabit] per tubam archangeli horribiliter[ſuper ipſos]dicẽs, Ite maledicti in ignem æternum. Vel antequàm veniat ad illud iudicium,in hoc pręſenti intonabit in cœlis,id eſt,per apoſtolos,qui eis prædicando annuntiabunt futuram miſeriam. ¶Et non mirum ſi formidauerint, quia[dominus]in illo iudicio[iudicabit omnes fines terrę]id eſt,cuiuſcunque modi homines,& hoc per filium: & hoc dicit[& dabit imperiũ regi ſuo] Chriſto [&] in illo iudicio[cornu]id eſt, altitudinem, quod in quibuſdam depreſſum videtur[ſublimabit] vt huius humanitati omnia ſubiiciãtur [Chriſti ſui]id eſt, filii, per Samuelẽ ſignificati.¶Allegoricè poteſt Pſalmus ita totus legi. Vox Eccleſiæ de Gentibus, Exultauit cor meum in domino, quia aſſumpta ſum ad fidem: & exaltatum

Matth.25.

eſt cor

est cor meum in deo meo; quia defensionem habeo contra improperantes Iudæos. ¶ Dilatatum est os meum super inimicos meos, quia habeo quid eis respondeã, ipsos iam excæcatos per meam illuminationem, quia lætata sum in salutari tuo, quia fidem filii tui saluatoris suscepi. O Iudæi nolite super me multiplicare loqui sublimia gloriantes. ¶ Et recedant vetera, quæ improperare solebatis. Ideò recedant, quia arcus, id est, potentia fortium Iudæorum, est superatus per nos, qui modo plus intelligimus quàm ipsi: & infirmi, id est, nos accincti sumus robore scientiæ. ¶ Et alii Iudæi prius repleti sapientia, modo pro panibus se locauerunt, effecti sunt lumen gentilium, vt panem vitæ intellectus acciperent: & famelici gentiles, prius deum ignorantes, saturati sunt scientia. ¶ Tandiu creuit, donec gentilitas prius sterilis, peperit plurimos in fidem: & illa Iudæa, quæ prius multos habebat filios, in cultum dei instructos, infirmata & excæcata est. ¶ Et nõ mirum si gentilitas ita creuit, quia dominus hoc fecit, mortificat excæcando, & illuminando viuificat: deducit ad inferos mortificatos, reducit viuificatos. ¶ Et idem dominus pauperes facit Iudæos, & ditat gentiles, & humiliat superbos Iudęos, & sublimat gentiles humiles. ¶ Suscitans de puluere, id est, de ignorantia egenum gentilem, & de stercore idololatriæ ipsum pauperem erigens. ¶ Ad hoc vt sedeat cum principibus, id est, cum apostolis, & solium gloriæ teneat in æterna beatitudine. ¶ Domini enim sunt cardines terræ: sicut expositum est vsque in finem.

Ecclef. 15. (margin, beside "rati sunt scientia")

Canticum Moysi ad filios Israël.

Exod. 15. CAntemus domino]. Filiis Israël per mare rubrum eductis, quasi pro gratiarum actione cantauit Moyses domino, qui inimicos eorum submerserat, hoc canticum laudis, & filios Israël cantare docuit, Maria sorore sua præeunte & citharizãte, in quo prefigurauit lætitiam sanctorum, qui per baptismũ, submersis vitiis, euaserunt, & deo gratias referunt. Materia est transitus filiorum Israël per mare Rubrum, & submersio inimicorum. Modus est, quod ostendit se pro sua liberatione, & hostium submersione deo gratias reddere, et per quid transitus iste contigerit, scilicet per dexteram & fortitudinem dei: & prophetat etiam quid in ipso itinere post transitum euenturum sit, scilicet qualiter eos deus ab omnibus in via obsistentibus liberabit, donec inducat in terram promissionis. Intẽtio est hortari ad laudẽ dei, propter ipsum transitũ. ¶ Vox Moysi de liberatione applaudẽtis [Cãtemus domino, gloriose enim magnificatus est] cũ in Aegypto operatus sit multa, in hac submersione hostium clarior apparuit, quia [equũ] .i. totã põpã & superbiã [& ascensorẽ] id est, ipsum Pharaonẽ, & milites eius [deiecit in mare]. ¶ Fortitudo mea. Determinat quis sit ille, qui ita gloriosè magnificatus est, scilicet [dominus] quasi ille qui ita magnificatus est, est [fortitudo & laus mea] qui facit me fortem & laudabilem, [&] ipse [factus est mihi in salutem] submersis hostibus. ¶ Iste] idem est [deus] creator [meus, &] ideo [glorificabo eum] & nõ nouus deus, sed [deus patris mei] Abraham & aliorum, [& exaltabo eum] & ideo est laudandus. ¶ Dominus. Et potuit proiicere,

proiicere,& esse in salutem,& ipse[dominus] est[quasi vir pugnator] contra inimicos fortiter pugnans, & si nescitis quis sit, ego dico vobis [omnipotens nomen eius,currus] hic determinat quem equum,& quem ascensorem superius intellexerat,quasi diceret,& quia est pugnator & omnipotens,ideo proiecit[currus Pharaonis]& ipsum Pharaonem cum superbia & pompa sua, & non ipsum tantum,sed [exercitum eius] id est,totum comitatū eius [proiecit in mare]. ¶ Et non tantum quoslibet,sed [electi principes eius submersi sunt in mari rubro] & quia potuissent submergi,& iterum emergere, addit [abyssi] id est,profunditates aquarum [operuerunt eos, descenderunt in profundū quasi lapis]id est, ad similitudinem lapidis ad inferiora descendentis semper. ¶ Dextera tua domine. Incipit determinare per quid submersionem illā fecerit, scilicet per fortitudinem dexteræ, id est, operationis suæ:hoc dicit, O [domine] ita illi submersi sunt, & in hoc est [dextera tua] hoc est, operatio tua [magnificata est in fortitudine] id est, in hoc forti opere. Vel,magnificata est in fortitudine, quasi recognita est fortis esse, & verè dextera tua est fortis, quia [dextera tua] id est, operatio & virtus tua, non casus vel mutatio elementi[percussit inimicum]Pharaonem[& in multitudine gloriꝗ tuæ]id est,in multiplici gloria [deposuisti aduersarios meos]totam familiam Pharaonis. ¶ Misisti iram tuam. Adhuc ostendit qualiter operatus sit, tu [misisti iram tuam] super eos [quæ deuorauit eos] in aqua, tam cito [sicut] ignis vorat [stipulam,& in spiritu furoris tui] in turbine venti, quem iratus immisisti [congregatæ sunt aquꝗ]super eos. ¶ Sed priusquàm illi ingrederentur[stetit vnda] id est,diuisa est aqua,quod est mirum,quia ipsa est in sua natura[fluens]& non tantum iuxta ripam diuisa est aqua,sed etiam[in medio mari congregati sunt abyssi] quasi murus à dextris & à sinistris abyssi,id est,profunditates aquarum,& ideo quia vidit aquam stantem [dixit inimicus, Persequar & comprehendam,diuidam spolia] meis militibus,quꝗ ipsi rapuerunt ab Aegyptiis [implebitur anima mea] illis spoliis,votum meum satiabo. ¶ Et super ipsos [euaginabo] non retraham ab occisione [gladium meum, & interficiet eos manus mea]. ¶ Ipse ita disponebat, sed [spiritus tuus] vel turbo [flauit]immissus [& operuit eos mare, submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus]. ¶ Et quia ita fortiter egisti, ô [domine quis similis tui in fortibus] id est, inter fortes? & præter fortitudinem [quis magnificus]est [similis tui in sanctitate?] & quia ita est [terribilis atque laudabilis, & faciens mirabilia] sicut tu? ¶ Et in illa submersione[extendisti]id est, magnificasti [manum tuam] id est, operationem tuam [& deuorauit eos terra]id est,spes terræ,quia videbant terram nudam. ¶ Dux fuisti. Hic incipit ostendere prophetando ex parte,qualiter eos per desertum traduxit vsque in terram promissionis, & populo traducto [dux fuisti in misericordia tua populo quem redemisti]. ¶ Et portasti eum in fortitudine tua, ad habitaculum sanctum tuum] id est, in Hierusalem, vbi sanctificaris. ¶ Et interim dum transirent per desertum [ascenderunt populi] in occursum, & nocumentum eis [& irati sunt] quòd transirent fines eorum & determinat qui populi, sci-

licet [dolores obtinuerunt habitatores Philistiim]. ¶Et] tunc conturbati sunt principes Edom]id est, Idumæorum, qui de Esau descenderunt [robustos Moab obtinuit tremor]illis transeuntibus[obriguerũt]timore[omnes habitatores Chanaã]. ¶Irruat super eos. Prophetãdo dicit, quasi diceret, Ipsi timebunt, & hoc concedo[irruat super eos formido]mentis[& pauor]corporis[in magnitudine brachii tui]in magna fortitudine. ¶Et oro vt cõtra Israël [fiant immobiles quasi lapis donec pertranseat] id est, per loca eorum transeat[populus tuusdomine]& non tantum per loca quædam, sed[donec] omnino[pertranseat populus tuus iste quem possedisti]vsq; in terram promissionis. ¶Et sicut oro, ita fiet, quia tu[introduces eos] in terram promissionis [&]firmiter[plantabis in monte hæreditatis tuę]quę montana Iudęę scilicet, in[firmissimo habitaculo tuo, quod operatus es domine] quod tu illis præparati. ¶Et illud habitaculum quod tu illis dedisti, est[sanctuarium tuum domine]quia ibi sanctificabis [quod firmauerunt manus tuæ] vt quamdiu obedirent tibi, firmiter illud tenerent: & iste [dominus] qui ista omnia operatus est[regnabit in ęternum]id est, quantum aliquis potest cogitare[& vltra]quã aliquis potest cogitare. ¶Et possumus certi esse, quòd hæc omnia, quę adhuc restant, operabitur: quod potest videri per principiũ operũ, vt exhibitio præteritorũ sit certitudo futurorũ: hoc dicit [Ingressus est enim Pharao cũ curribus & equitibus eius in mare, & reduxit super eos dominus aquas maris]. ¶Filii autem Israël ambulauerunt per siccum in medio eius]. ¶Allegoricè potest legi, Vox fidelium in baptismo purificatorum, & de diaboli, & vitiorum destructione deum glorificantium: Nos purgati in baptismate cantemus domino, gloriose enim magnificatus est in hac nostra recreatione, plus quàm in prima recreatione: ideo cantemus, quia equum, id est, totam superbiam diaboli, & ipsum diabolum ascensorẽ huius equi, deiecit in mare, quia potestatem quam exercebat super totum humanum genus, in baptizatis perdidit. ¶Fortitudo mea & laus mea dominus, sicut expositum est: & ipse cùm sit creator omnium, factus est creatura, valens mihi in ęternam salutem. ¶Iste deus meus, & glorificabo eum, deus patris mei Abrahæ & aliorum: vel caput Christi, qui est pater baptizatorum. Vnde dicit Apostolus, Caput
i. Cor. xi. Christi deus. ¶Dominus quasi vir pugnator, omnipotens nomen eius, currus scilicet determinatio est, quis sit ascensor currus, id est, illos malos, qui multi congregantur in eadem militia, ad portandum Pharaonem, id est, Beelzebub principem dæmoniorum, & omnem exercitum eius, id est, minores diabolos, proiecit in mare, quia iam non habent tantam efficaciam nocendi in baptizatis. ¶Electi principes eius submersi sunt in mari rubro, in sanguine Christi. ¶Dextera. Quasi diceret, Per filium tuum hęc omnia operatus es: dextera tua percussit inimicum, id est, diabolũ, & in multitudine gloriæ tuæ, id est, in multiplici gloria natiuitatis, passionis, resurrectionis, deposuisti aduersarios meos, malignos spiritus. ¶Misisti. Adhuc ostendit quomodo deposuit, & submersit: misisti iram tuam, quæ deuorauit eos sicut stipulam, & in spiritu sancto ministratore tui furoris, sicut est minister gratiarum, præter ablatam

potestatem

poteſtatem in baptiſmo, congregatæ ſuper ipſos malignos ſpiritus, & multiplicatę ſunt aquę, id eſt, tribulationes, quod erit in futuro, quãdo torquebũtur in inferno. ¶Sed interim ante diem iudicii ſtetit vnda, & prolongata eſt vnda fluens, id eſt, pœna inundans, quia nondum torquentur. Adhuc augmentat pœnam reſeruatam, dicendo abyſſi, id eſt, illæ profundiſſimæ pœnæ, congregatæ. id eſt, reſeruatę & multiplicatæ in medio mari. ¶Et ideo, quia vidit diabolus in hoc præſenti pœnam dilatam dixit, Perſequar iſtos quos video mihi ſubtractos, & comprehendam per peccata: diuidam ſpolia, id eſt, virtutes auferam: implebitur, id eſt, ſatiabitur, anima mea, id eſt, deſiderium meum, quia nolo vt in loco vnde cecidi, ſubſtituantur. ¶Et ſi non potero deceptionibus proficere, euaginabo per meos miniſtros gladium meum, vt terrore moueantur, & interficiet eos manus mea corporaliter. ¶Flauit. Ipſe ita diſponebat perſequi & interficere, ſed ſpiritus tuus ſanctus flauit & conturbauit eos, & poteſtatẽ eius imminuit, & operuit eos mare, aqua baptiſmi: & ita operuit ne rurſus reſurgerent in priſtinã poteſtatem: hoc dicit, Submerſi ſunt quaſi plumbum in aquis vehementibus, quæ magnam poteſtatem habent. ¶Quis ſimilis tui in fortibus domine? ſicut expoſitum eſt. ¶Extendiſti in baptiſmo, ita poteſtate priuaſti, & quantum ad diem iudicii, extendiſti, id eſt, dilataſti & amplificaſti manum, id eſt, vindictam tuam quam illis inferes. ¶Et illis ita ſubuerſis, & ad maiorem pœnam deſtinatis, dux fuiſti per deſertum huius vitę, poſt baptiſmum populo quem redemiſti pretio ſanguinis, in miſericordia tua, id eſt, in multiplici gratiarum largitione. ¶Et portaſti eum in fortitudine tua ad habitaculum ſanctum tuum, vſq; in ęternam beatitudinem. ¶Ad quam beatitudinem dum tenderet, aſcenderunt vt eos detinerent populi, id eſt, multitudo vitiorum, vel malorũ hominum, & irati ſunt contra eos tribulando. Exponit per partes, malorum: quaſi diceret, Et quia vincere nõ potuerunt, ideo dolores obtinuerunt habitatores Philiſtiim: Philiſtiim interpretatur potione cadens, & ſignificat ebrios terrenis, qui ſanctos volunt peruertere, quod quia non poſſunt dolent. ¶Tunc conturbati ſunt principes Edom, id eſt, ſanguineus, qui ſanctos perſequitur: robuſtos Moab obtinuit tremor. Moab lege abutens interpretatur, & ſignificat inceſtuoſos, & aliis uitiis obnoxios, qui omnes dolent de perſeuerantia bonorum, & timent pœnas, quæ per eos annuntiantur: omnes habitatores Chanaan. Chanaan, id eſt, deſcenſus, & ſignificat in infima vitiorum detruſos, qui dolent, quod nõ poſſut detinere. ¶Irruat. Quaſi diceret, Iſti mali ita volunt ſanctos peruertere, ſed irruat ſuper eos formido, & pauor in magnitudine brachii tui, id eſt, filii. ¶Fiant immobiles quaſi lapis donec pertranſeat populus per hanc vitam vſque ad cœleſtem vitam, populus tuus iſte quem poſſediſti. ¶Et ita fiet: Introduces eos, & plantabis in monte hæreditatis tuæ, id eſt, in cœleſtem beatitudinem, ſcilicet firmiſſimo habitaculo tuo, quod operatus es domine timentibus te. ¶Illud opus dico, ſanctuarium tuum domine, quia nihil coinquinatum intrabit in illud. Cætera per ſe patent.

Oratio Abacuc prophetæ pro ignorantiis.

Abac.3. DOmine audiui]. Abacuc inter cætera prophetiæ suæ verba etiam Christi natiuitatem prophetat, de qua quoniam magnam vtilitatē prouenturam intellexit, hoc canticum exultationis deo cecinit, in quo materiam habet ipsam Christi incarnationem & passionem. Modus est, quòd enumerat & determinat bona, quæ per ipsam natiuitatē hominibus sunt impensa. Intentio est hortari ad laudem dei pro incarnatione filii. ¶ Domine audiui] per internam locutionem [auditionem tuam] id est, illud quod de te audiri facis ab aliis, scilicet incarnationem filii [& timui] quia rem contra naturam intellexi. ¶ Domine. Quasi diceret, Res quidem mirabilis est, sed iam vlterius inde mirabor, quia intelligo te potentem, vt facias contra naturam, hoc dicit [opus tuum domine] est [istud] id est, tuæ omnipotentiæ congruum, & hoc opus tuum domine [viuifica] id est, viuidum & potens ostende, & efficax, & pluribus notum, quod quidem tempore meæ sterilitatis non continget, sed [in medio annorum] in plenitudine temporū, quando erit quasi cor annorum. ¶ In medio annorum]. Quasi diceret, Et sicut ego oro, ita tu [facies notum] illud opus, id est, illam incarnationem [recordaberis] in operis adimpletione [misericordiæ] primo homini positæ, sed propter peccatum subtractę, & quasi obliuioni datę [cum] prius [iratus fueris] homini ipsi. ¶ Deus. Quia occultè locutus erat in enigmate, ideo apertè determinat quod opus, & quam auditionem intellexerat [Deus ab austro] id est, ab Aegypto, vnde auster flat [veniet] ad terrā Israël defuncto Herode. Vnde dicitur, Ex Aegypto vocaui filiū meū [&] ipse idē [sanctus] veniet [de mon
Matth.2. Osee.11. te Pharan]. Pharan locus est in Aegypto, qui Pharos dicitur, turris in ora maris: vnde reges terrę illius Pharaones dicūtur. Deus, ex natura patris: sanctus, ex humanitate. ¶ Operuit cœlos. Et ille cū deus & sanctus sit [gloria eius operuit cœlos] id est, illos qui maiores sunt obtenebrat sua claritate, & etiam illuminat minorē lucem illorum, maiori lumine suffundens [& terra] tota [plena est laudis eius] id est, terreni laudant eum, vel per eū laudabiles fiunt. ¶ Splendor eius. Ecce de passione, & postquàm [splendor eius] per totum mundū [vt lux erit] tunc [cornua] crucis erunt [in manibus eius]. ¶ Et q̄uis ita magnus, tamen poterit crucifigi, quia [ibi] id est, in tempore passionis [abscōdita est fortitudo eius] quando se totum tradidit in potestatē crucifigentium: & ex hac crucifixione magna vtilitas proueniet, quia illo resurgente [ante faciē] id est, præsentiam [eius ibit mors] & destruetur, quia per eum facultas resurgendi o-
Lucæ.11. mnibus datur. ¶ Et per eius resurrectionem [egredietur diabolus] fortis armatus de domo quam prius possederat [ante pedes eius] vbicunq; ipse per inspirationem incesserit, & diabolus perdens ius suum [stetit, &] erectus in immortalitatem, & impassibilitatem [mensus est terram] id est, per mensuram, quos voluit de terra accepit, quos noluit reprobauit. ¶ Et [aspexit] id est, merita singulorum pensauit [& dissoluit Gentes] à frigore infidelitatis [et montes seculi] id est, potentiores & superbiores in hoc mundo [sunt contriti] id est, recognoscendo peccata humiliati & valde compuncti. ¶ Et etiam [colles

etiam ad ossa [&] ipsa putredo etiam [subter me scateat] hoc est, ante permitterem me ita affligi, vt vermes de corpore meo affluerent. ¶ Ideo patior [vt in die tribulationis] quando illi persecutores torquebuntur in inferno [requiescam & ascendam] in cœlum [ad populum accinctum nostrum] ad consortium illorum, qui fuerunt populus noster, id est, nobis in fide & operibus similes, qui fuerunt in hac vita bene succincti & præparati. ¶ Ficus. Et vere tribulantur, omnia enim bona quæ in hoc mundo amauerunt, ibi perdent: quod exequitur per partes terrenorum [Ficus enim non florebit, & non erit germen in vineis]. ¶ Mentietur opus oliuæ, et arua non afferent cibum]. ¶ Abscindetur de ouili pecus, & non erit armentum in præsepibus]. ¶ Ego autem. Illi suis bonis perditis contristantur [ego autẽ] adepta beatitudine [gaudebo in domino, & exultabo in deo Iesu meo]. ¶ Et idem [deus dominus] est [fortitudo mea] in hoc præsenti [& ponet] in hac vita [pedes meos quasi ceruorum] ita cito ascendere faciet, sicut ceruus cito ascendit [& deducet me victor] in futuro [super excelsa] cœli [in Psalmis canẽtem.]

Canticum Moysi.

AVdite cœli]. Prædixerat dominus Moysen moriturum esse, & post mortem suam Israël in terram promissionis inducendum, & ibi peccaturum, vt & alienos deos adoraret, quare mirabiliter deus eos affligeret: quare ne videretur ex impotentia dei esse, qui prius protexerat eos, præcepit dominus scribi illud contingere propter peccata sua, non propter dei impotentiam, qui peccantes affligit, & ab inimicis permittit conculcari: & ideo scribi voluit, vt etiam de sequentibus idem crederetur, quod quando puniuntur, & à deo deseruntur, pro peccatis est eorum: neque debet deo imputari, qui si non peccarent, custodiret eos. Enumerat autem hic Moyses bona que deus fecit eis, & econtra mala quæ ipsi reddiderunt ei, etiam postquam tot periculis ereptos induxit in terram promissionis, vnde meruerunt grauiter puniri, & ab hostibus conculcari. In prima parte ostendit hæc, quæ hic docet, valde esse vtilia, vnde tam maiorum quam minorum inuocat testimonium: & hoc est, ¶ Audite cœli quæ loquar, audiat terra verba oris mei] quasi diceret, Omnes audiant, & cognoscentes verum esse approbent, & posteris annuntient. ¶ Concrescat in pluuiam doctrina mea]. Ecce quod utile est, corda auditorum sterilia cõcrescere facit & fœcundari, sicut aqua terram, [fluat vt ros eloquiũ meum] ad vtilitatem iterum terrenorũ, qui de iudiciis dei male sentiunt. ¶ Quasi imber super herbam, & quasi stillæ super gramina, quia nomen domini inuocabo] quasi diceret, Omnes audire debetis, quia inuocabo testimonium eorum quæ dico, nomen domini. ¶ Date. Hic incipit narrare, quę bona fecit illis, vnde prius inuitat eos ad bene operandum, & hoc est [Date magnificentiam deo nostro] id est, extollite quantum ad vos, eum qui in se magnus est, quod debetis, quia omnia [opera dei perfecta sunt] in omnibus quæ fecit est perfectio [& omnes viæ eius] quibus venit ad homines, sunt [iudicia] rectè disposita, etsi quædam occulta. ¶ Deus fidelis, & absq; vlla iniquitate] cõmendat Deutr.32.

eum

eum[iustus]etiam est deus[& rectus]hoc est,viæ eius. ¶ Vel si iustus & rectus [peccauerunt ei]quia etiam illi qui iusti videntur, peccatores sunt comparatione:[& non]id est,nunquid etiam[filii eius]sunt[in sordibus?]sunt vtique, etiam illi qui videntur filii. Vel sic,Iustus est , rectus est dominus, & non filii peccauerunt ei,& illi non filii eius sunt in sordibus. ¶ Generatio praua & peruersa].Increpatio:quasi diceret,Illi non filii sunt praua generatio [hęccine reddis domino popule stulte & insipiens]mala scilicet & peruersa.¶ Nunquid non ipse est pater tuus?]quasi diceret,Non deberes hęc reddere,quia pater tuus multa fecit tibi: & hoc est [qui possedit te] regendo [& fecit & creauit te].Pręposterus ordo. ¶ Memento dierũ antiquorum]in quibus bona exhibuit[cogita generationes singulas] quibus singulis bene fecit. ¶ Interroga patrem tuum & annunciabit tibi,maiores tuos]post Abraham,Isaac,deinde Iacob,& sic per singula[& dicent tibi] bona quæ fecit antiquis.¶ Quando diuidebat.Subdit quæ fecit, scilicet quando altissimus diuidebat Gentes:non ante constitutionem turris legitur facta diuisio Gentium , sed tunc cœpit:& quot fuerunt capita & principes in gigantibus illis,tot diuisiones linguarum factæ sunt in eis.In Hebræo,& in suis remansit lingua Hebræa, quia non consensit aliis. Postea à deo imminutus est ille numerus colentium vnum deum, vt tempore Abrahæ vix inuenirentur duodecim. Ipsi etiam dictum est , Exi de terra tua,& de cognatione tua:& hoc est [quãdo altissimus diuidebat Gẽtes]id est,[quãdo separabat filios Adam]per linguarum varietatem facta est separatio illa:& quando[constituit terminos populorum] Suspensiue vsque illuc, Pars autem domini,& cætera.Secundum linguas terminantur populi, per quas est principalis diuisio ,quod postea sub eadem lingua diuisi sunt populi:sub diuisione iuxta numerum angelorum dei ponunt alii , quia singulis populis delegati angeli ad custodiã, & iuxta numerum illorum angelorum est numerus populorum maiorum : & etiam infidelibus populis delegantur angeli ad custodiendum primam naturam in illis,quæ bona est creatura dei. An vnusquisque homo habeat angelum , non est certum nobis , is est sensus [iuxta numerũ filiorũ Israël]vt angeli vocentur filii Israël. Vel,iuxta numerũ filiorũ Israël:quia tot animas induxit Israël,id est,Iacob,in terrã Aegypti,scilicet septuaginta .i.tot sunt varietates linguarũ, & secundũ linguas populorũ.¶ Pars autem domini. Quasi diceret, Alios sub angelis cõstituit,sed[populus domini est pars eius]quia eum spiritualiter quasi in manu sua custodiuit, cui tamẽ familiarẽ suũ Michaëlẽ delegauit[& Iacob].Hic est ille populus [funiculus hæreditatis eius]quem sibi inhabitandũ elegit. ¶ Inuenit.Subdit adhuc bona quæ fecit populo illi[inuenit eum in terra deserta] Abraham Huz Chaldæorum populum suum in Aegypto[in loco horroris]scilicet deserto, [& vastę solitudinis circũduxit eum & docuit ,& custodiuit quasi pupillam oculi sui] . ¶ Sicut aquila prouocans ad volandum pullos suos,& super eos volitans]ne vel calor vel ventus noceat eis,sic deus facit suis[expandit] longe [alas suas]protectiones[& assumpsit eũ,atque portauit in humeris suis]. ¶ Dominus solus dux eius fuit]quasi diceret,Ipse totum fecit[& non erat cũ eo]

Genes.12

les mundi] id est, secularii potentes[sunt incuruati] ad pœnitentiam [ab itineribus æternitatis eius]per itinera quæ facit æternitas in mundo, prędicando per ipsam humanitatem Christi, & per eius Apostolos. ¶ Vidi]etiam,id est,prophetico spiritu intellexi,quod[tentoria Aethiopię]hoc est,illi,qui nigri sunt in vitiis,& in tentoriis morantur assiduè,in illis militantes,turbabūtur per pœnitentiam [pro iniquitate] sua præterita:& etiam [turbabuntur] per pœnitentiam[pelles]id est,militātes in tentoriis, quę fiebant de pellibus: pelles dico[terræ]id est,possessæ à terrenis,qui sunt[Madian] id est,declinantes iudicium,id est,non credentes se puniri propter peccata.Madian est populus,qui obstitit Israëli ingredienti terram promissionis,& significāt illos, qui sanctis tendentibus ad beatitudinem, impedimenta parant. ¶ Nunquid. Determinat per quid ista conuersio fiat,scilicet per doctrinā et baptismum,quod sic dicit [Domine]qui prius vindictam tuam in aquis diluuii exercuisti,& aquas Aegypti in sanguinem conuertisti,& aquas maris super Aegyptios inuertisti [nunquid] adhuc [iratus es in fluminibus] scripturarum, vt conuertas eas in sanguinem,id est,in falsum intellectum literalem , vt potatos occidant: quasi diceret, Non est amplius iratus,sed iam est verus & salubris intellectus [aut] nunquid est adhuc [furor tuus] id est, continuatio iræ tuæ, sicut prius exercuisti iram tuam, ita modo exerceas continuè [in fluminibus] iram tuam : quasi diceret, Non, sed sicut prius continuè iram tuam exercuisti per aquas, ita modo continuè per doctrinas scripturarum misereris [vel] est adhuc [in mari indignatio tua?] Non est, sed sicut in mari Pharaonem & suos occidisti, ita ex opposito homines in baptismo modo saluos facis. ¶Qui ascendis. Ecce quomodo facis scripturas salubres : quasi ita dico [qui ascendis super equos tuos] id est, super apostolos tuos, qui te per mundum ferunt [& quadrigæ tuæ saluatio] scilicet quatuor Euangelia, sunt saluatio populi tui. Euangelia quadrigę dicuntur propter quatuor de Christo prædicata, natiuitatem, passionem, resurrectionem, & ascensionem.¶ Et per eos equos [suscitans suscitabis] continuè [arcum tuum] id est, veterem legem, quæ prius erat inutilis ad literam, intellecta modo per legem nouam,intendisti,& quasi chordam in arcu posuisti,& ad notitiam multorum direxisti, & etiam suscitabis [iuramenta] id est, firmas promissiones [quæ locutus es] non vni tantum, sed multis [tribubus] sicut Isaac & Iacob, & aliis dicendo, In semine tuo benedicentur omnes tribus terræ, vel omnes Gentes. ¶Fluuios scindes. Et per illam doctrinam legis suscitatam [scindes] id est, falsificabis [fluuios terræ] id est, abundantes doctrinas terrenorum, qui volunt negare partum virginis, & alia huiusmodi, & quum ita scindes [viderunt te aquæ] id est, in multisona sapientia affluentes [&] ipsi quidem dicti [montes] præ superbia [doluerunt] pro falsificata mortificata sapientia, & illis infirmatis [gurges aquarum transiit] id est, abundantia impetus tuæ doctrinæ per omnes illorum cauillationes inuiolata transiit vsque ad terminos mundi. ¶Et in illo transitu [abyssus] in seculari scientia profundissimi, ad detinendum [dedit vocem suam] id est, falsam di-

Gene.7.
Exod.14.
Genes.22.

putationem:& cum per fallaces disputationes non posset vincere[altitudo] id est, superbi & potentes [leuauit manus suas] percutiendo. ¶ Sed tamen [sol] id est,ipse Christus[& luna]id est,Ecclesia, cõtra illos impugnantes firmiter [steteruntin habitaculo suo]in soliditatem mẽtis suę: & per hoc quod ita steterunt[ibunt]Gentes ad fidem[in luce sagittarum tuarum]id est, Apostolorũ,& maxime ibunt[in splendore fulgurantis hastæ tuæ]id est, per prædicationem Christi ,qui fuit quasi fulgurans hasta ad comparationem sagittarum. ¶ Et hoc mitibus & pacificis verbis illi noluerunt conuerti,tu verò [conculcabis] & conuincendo conuertes [terram] id est, illos terrenos[in fremitu] id est, in fremente & violenta prædicatione [& obstupefacies] id est, stupidas & immobiles quantum ad priora opera reddes illas [Gentes] gentilitate deditas[in furore]id est,in furenti & comminanti prædicatione,quando comminaberis infernales pœnas.¶ Et tum bene poteris facere,quia cũ tu prius esses in occulto,paucis cognitus , modo per incarnationẽ filii[egressus es in salutem]multorum,valens in salutem[populi tui,in salutem cũ Christo tuo]quasi diceret,per Christum dabis illam salutem.¶ Populo tuo es in salutem,sed[caput]id est,diabolum[percussisti de domo impii] id est,de cordibus malorum[& ipsum fundamentũ eius]id est, illos in quibus fortiter erat fundatus[denudasti]ab illo diabolo [vsque ad collũ]ipsius diaboli vinciendum & puniendum æternaliter :per simile loquitur , sicut aliquis captiuus,qui ad pœnam ducitur per collum ligatus. ¶ Et interim tamen dũ non dimittis ita æternaliter [maledixisti sceptris eius]id est , minuisti potestatem eius ,quam prius exercebant in omnes : & maledixisti [capiti bellatorum eius] id est, illis principibus , qui inter bellatores & persecutores sunt capita & maiores : capiti dico & sceptris [venientibus ad dispergendum me vt turbo] mare concutit . ¶ Ipsi veniunt ad dispergendum , sed nihil lucrabuntur:
Matth.10. quia si occidunt corpus , animam occidere non possunt : hoc dicit [exultatio eorum] persequentium me [sicut] exultatio [ipsius , qui deuorat pauperem in abscondito] loco : & cum ille prius credidisset illum esse diuitem , & per mortem illius se habiturum diuitias , illo interfecto , recognoscit pauperem esse , & ideo nihil esse lucratum . ¶ Viam. Vere exultatio eorum inanis est , quia per medium eorum persecutorum [fecisti equis tuis] id est , sanctis te ferentibus [viam] & transitum [in mari] id est , in mundo , scilicet , [in luto aquarum multarum aquarum] in loco vbi sunt aquæ multæ, carnales concupiscentiæ, quæ generant lutum, in quo pedes affectionum infiguntur, sed sancti bonarum planta affectionũ lutũ huiusmodi egrediũtur.¶ Audiui. Quasi diceret sancti trãseũt,sed tamẽ in hac vita tribulãtur grauiter:hoc dicit[audiui]quid in hac vita cõtra trãseuntes machinẽtur [& venter meus].i.infirmitas carnis meæ[cõturbatus est]ex fragilitate carnis meæ,&[labia mea cõtremuerunt]id est,in timore carnis annũciauerũt verbũ dei[à voce]illorum audita.i.tinellectis quas illi pręparabãt.¶ Ingrediatur.Caro timuit,sed tamẽ nõ ideo cessabo, potius[ingrediatur putredo]etiã subter me corruptio[in ossibus meis] vsque etiam

co]populo[deus alienus].Postquã enim venit ad deos alienos, destructus est. ¶Constituit eum super excelsam terram] Hierusalem, quæ in vertice est, vel Ecclesiam[vt]ibi[comederet fructus agrorum]tam corporales quam spirituales. ¶Et[vt sugeret mel de petra]& si ad literam sit lapidosa terra illa, tamé abundat ibi mel, & inuenitur in arundinibus: de significato patet [oleumq́ de saxo]quia inter saxa oleæ crescunt. ¶Butyrum] corruptè, quasi bouis caseum[de armento]butyrum doctrina maiorum[& lac de ouibus] doctrina in minoribus[cum adipe]interiori deuotione [agnorum & arietum] maiorum & minorum[filiorum Basan]. Terra Basan pascuosa est,& est vltra Iordané, in quibus tribus duæ habitauerunt. ¶Et hircos]per quos pœnitentes significantur [cum medulla tritici,& sanguinem vuę biberent]ad literam sunt rubicundæ,mysticum patet. ¶Incrassatus] quum sic abundaret, superbiuit in diis alienis,id est,idolis à deo diuersis. ¶Deum qui te genuit dereliquisti, & oblitus es domini creatoris tui].Increpatio interposita. ¶Vidit dominus ,& ad iracundiam concitatus est, quia prouocauerunt eum filii & filiæ]. Narrationem repetit. ¶Vidit mala quę faciebant [& ait, Abscondam faciem meã ab eis] prius illuminabat,dum facies sua ad eos erat conuersa, sed faciem abscondit,dum auxilium subtrahit [& considerabo nouissima eorũ] quia precipitantur in grauissima mala.¶Et merito,quia[generatio peruersa est,& infideles filii]¶.In eo qui non est deus]id est,colendo idolũ pro deo quod non est deus [in eo qui non est populus] id est,recipiendo Gentes,qui non est populus meus. ¶Hic prophetat conuersionem Gentium [in gente stulta]id est, gentilibus, qui stulti erant prius, dũ sine cultu dei viuebant [iritabo]vt inuideant illis receptis ad fidem[& ardebit vsq; ad inferni nouissima] .In præsenti enim incipit pœna malorũ duratura in æternũ, neq; punit deus bis. ¶Propter hoc in idipsum[deuorabit terram]id est,terrenos. ¶Congregabo]multiplicabo.¶Fame].Illi in deserto corporali significato per illos spirituali,aues materiales deuorauerunt eorum prostratorum in deserto.Dęmones sunt aues qui deuorant spiritualiter.¶Trahentium super terram atq; serpentium] hoc est,qui sunt serpentes in terrenis & voluptuosis [foris vastabit eos gladius, & intus pauor] ita ad literam factum est in illis:idem spiritualiter fit,quia exterius affliguntur,interius torquebũtur[iuuenem]nec sexui nec ætati pepercit. ¶Et dixi.Cum hæc mala fierent,eis[dixi]id est,videntes hoc dicere feci[vbi nam sunt?]illi qui prius à deo potentes fuerunt[cessare faciam] verba dei. ¶Hoc fiet in futuro[sed]interim[propter iram inimicorũ distuli] id est, propter gentiles qui hoc sibi imputarent. ¶Gens absque] verba Moysi totum de illis.¶Quomodo persequebatur vnus mille].Hoc prius faciebãt,sed conuerso modo fit in eis.¶Et hoc[ideo,quia deus]qui prius[suus,vẽdidit eos]id est, à se alienauit[& dominus conclusit eos]inter hostes, ita vt non possint liberari. ¶Et inimici etiam nostri sunt iudices]& testes de hoc,quia nunquàm audebant eos inuadere,nisi quando sciebant deum eis iratum propter peccata. ¶De vinea Sodomorum] est [vinea eorum]quia de mala radice eorum sunt progeniti,& similes illis[& botrus] fœmininum est,de illis quæ apud Græcos in os

Deutr. 32.

Iudit. 5.

in os desinũt,& apud nos fœminini sunt generis,vt synodus,& cæte.¶Nónne hæc condita sunt?] Verba dei, quasi diceret, Hæc quæ fecerunt,non sunt abscondita mihi[in thesauris meis]id est,in secretis dispositionibus.¶Tempore conuenienter à me disposito[vt labatur pes eorum] peccent in præsenti.¶Iuxta est dies]id est,prope est[& tempora]quibus puniẽtur [festinát adesse] id est,appropinquant.¶Videbit] id est, videri faciet[quòd infirmata sit manus]id est,operatio,vel ad defendẽdum contra hostes[& clausi]inter muros, vt defenderent se,scilicet fortiores[residui]minores & debiliores:& dicét hęc videntes.¶Leuabo ad cœlum manum]hoc de Christo ascendéte, vel de suis quos ascendere facit.¶Viuo ego in æternum].Ecce iuramentũ dei,& suppo-nit quid iurat sic. ¶Si acuero] quod verè erit. ¶De cruore occisorum] scilicet inebriabo sagittas [& de captiuitate capitis] id est,diaboli,qui est caput inimicorum : capitis dico [nudati] tunc omni potestate sua priuati. Verba tracta sunt de hoc quod captiui tondebantur & vendebantur. ¶Laudate gentes populum eius,quia sanguinem seruorum suorum vlciscetur. ¶Et vindictam retribuet in hostes eorum,& propitius erit terræ populi sui.

Gloria patri & filio & spiritui sancto:
Sicut erat in principio,& nunc,
& semper,& in secula seculorum, Amen.

Commentariorum D. Haymonis in Psalterium simul & in Cantica aliquot,quibus Ecclesia perinde atque Psalmis Dauidicis vtitur, Finis.

D·HAYMO·IN·PSALMOS·

calibrite
colorchecker CLASSIC
mm